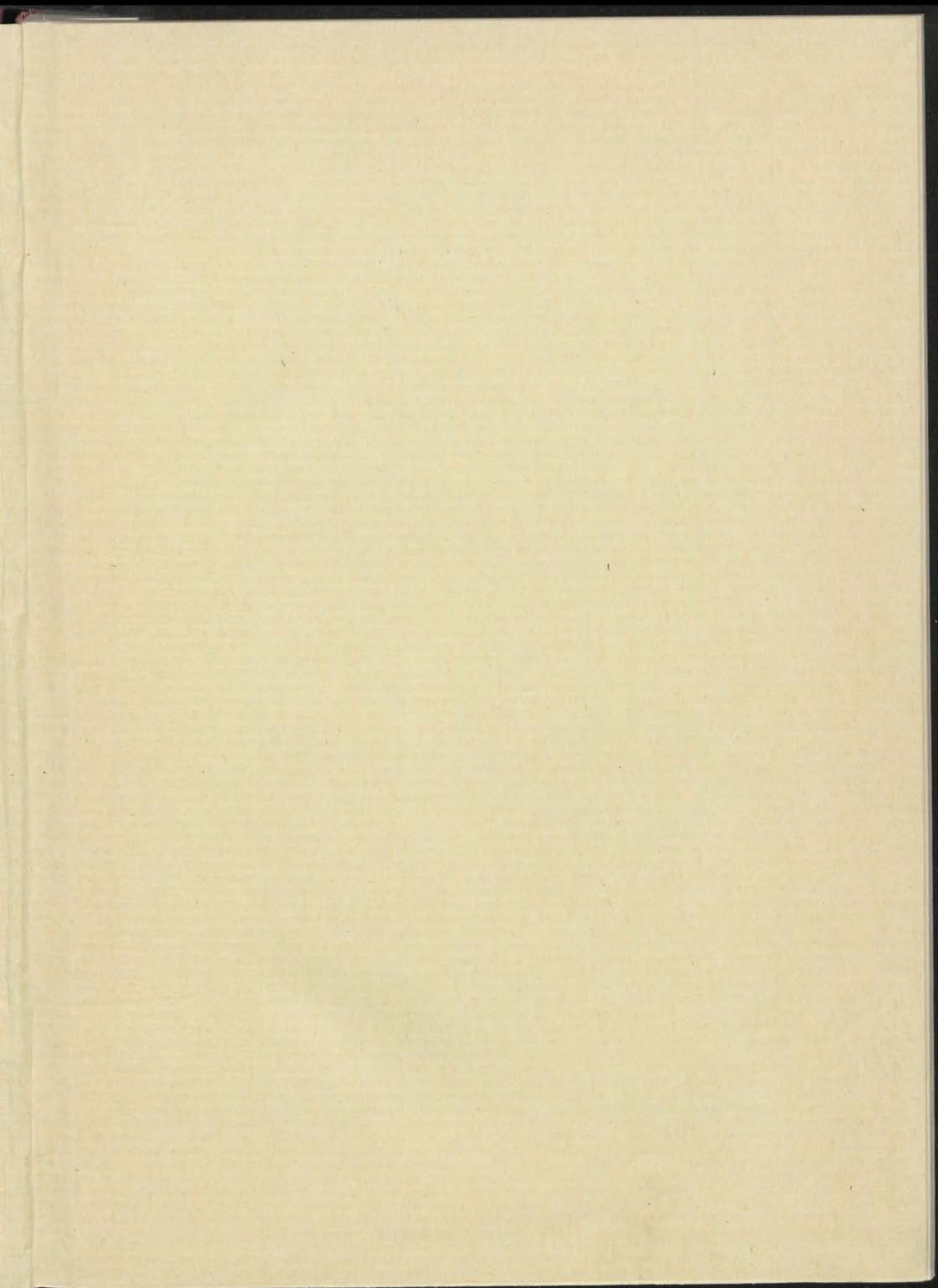

BIBLIOTHEEK KITLV

0154 3675

INDISCH VERSLAG 1939

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1938

INDISCH VERSLAG
1939

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1938

HOOFDSTUK I

DE STAATKUNDIGE TOESTAND

A. BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND

1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond

a. *Economische en financiële aangelegenheden.* Met de door het Comité van statistische deskundigen, ingesteld krachtens het verdrag inzake de economische statistieken 1928, geformuleerde voorstellen nopens de minimum-eischen aan te leggen aan de statistieken van het werkzaam deel der bevolking, werd door de Indische Regeering bij de proeftellingen ter voorbereiding van de volkstelling 1940 zooveel mogelijk rekening gehouden. De vraag of de aangegeven richtlijnen bij de telling zelf kunnen worden gehandhaafd, is in verband met het uitstel daarvan voorshands niet voor beantwoording vatbaar. De aanbevelingen van genoemd Comité inzake de samenstelling van woningstatistieken moesten in verband met de bijzondere omstandigheden van bebouwing en bewoning in Indië, zoomede uit hoofde van het te groote perfectionisme van het ontworpen systeem bij de voorbereiding van de volkstelling 1940 blijven rusten. Evenmin was het der Indische Regeering mogelijk medewerking te verleenen aan de door het Comité aanbevolen opstelling van een index der industriele productie, vermits Indië geen volledige productie-statistiek bezit en eerst een begin is gemaakt met een partieele en geleidelijk tot stand te brengen Indische nijverheidsstatistiek, aangepast aan de interne behoeften en belangen van het Land.

De Indische Regeering had geen bezwaar tegen de aanvaarding van het door den Volkenbondsraad ingestelde comité van juristen opgestelde ontwerp-protocol nopens de bestrijding van de vervalsching van waardepapieren, toe te voegen aan de internationale conventie van 20 April 1929 tot bestrijding van de valsche munterij, met dien verstande dat het bij de toetreding tot de genoemde conventie gemaakte voorbehoud, dat deze voor Indië afhankelijk zou dienen te worden gesteld van de aansluiting van andere in Oost-Azië gelegen gebiedsdeelen, ook voor het ontwerp-protocol zou dienen te gelden. Inmiddels werd de Indische wetgeving terzake in overeenstemming gebracht met de door de conventie gestelde eischen door wijziging van eenige artikelen van het strafwetboek en van de regelen betreffende de uitlevering van vreemdelingen (I. S. 1938 nos. 593 en 662).

In verband met de opheffing van het onderscheid in de wetgeving tusschen burgerlijke en handelszaken (I. S. 1938 n°. 276) kwam de ook voor Indië gemaakte restrictie op het bij de wet van 23 Juni 1925 (N. S. n°. 253) goedgekeurd protocol van Genève van 24 September 1923 betreffende arbitrage-clausules te vervallen. In zijn eerste zitting van het zittingsjaar 1938—1939 adviseerde de Volksraad tot vaststelling van het ontwerp van wet tot intrekking o.a. voor Indië van gemeld voorbehoud (onderwerp-44).

Had de Indische Regeering in 1932 te kennen gegeven, dat het voorshands niet wenschelijk moest worden geacht het verdrag van 30 Maart 1931 tot het brengen van eenheid in de verkeersteekens op Indië van toepassing te verklaren, de sindsdien doorgevoerde wijzigingen in de organisatie der verkeersbebakening maakten het mogelijk het Opperbestuur te adviseeren tot die toepasselijkverklaring over te gaan, behoudens de in art. 82, lid 2 van het Wegverkeersbesluit V. en W. (Bb. n°. 13699) neergelegde regeling van den afstand van het baken tot het gevaarspunt. Vermits in het verdrag de mogelijkheid van het maken van voorbehoud niet uitdrukkelijk is voorzien, zou vooraf aan de Verdragsstaten moeten worden gevraagd of zij bereid zijn de bedoelde reserve te aanvaarden.

b. *Bestrijding van het misbruik van opium en andere verdoovende middelen.* Tegen het door het Gezondheidscomité van den Volkenbond voorgestelde ontwerp-protocol tot toepassing van eenige bepalingen van de conventie tot beperking van de vervaardiging en tot regeling van de distributie van verdoovende middelen van 13 Juli 1931 (I. S. 1933 n°. 310) op paracodine, verklaarde de Indische

Regeering geen bezwaar te hebben. De stof wordt in Indië als morphine-derivaat reeds onder de reglementeering der verdoovende middelen begrepen.

Ten aanzien van het door de Raadgevende Opium-commissie opgesteld schema van een ontwerp-verdrag tot de beperking van de voortbrenging van ruw opium (V.B. document C.221.M.123.1938.XI) gaf de Indische Regeering te kennen een zoodanig verdrag in beginsel wenschelijk te achten, met dien verstande, dat daarin geen verplichtingen zouden worden opgenomen tot verdere beperking resp. afschaffing van het wettig opiumgebruik in het Verre Oosten tenzij onder het voorbehoud, dat vóór de toepassing der bepalingen overtuigend zou blijken, dat de opiumsluikhandel in voldoende mate bedwongen is.

In plaats van Ir. W. J. Burck, aftredend Directeur der Opiumfabriek te Batavia, nam op uitnodiging van de Raadgevende Opiumcommissie in de commissie van deskundigen ter uitwerking van een eenvoudige methode voor de analyse van djitjing (z.g. djitjing-commissie) zitting Ir. R. van Bronckhorst, nieuw optredend Directeur der Opiumfabriek.

c. Gezondheidszorg. In aansluiting aan het door de 18de Volkenbondsvergadering (13 September—6 October 1937) gevoteerd crediet van 2 000 000 Zwitsersche franken voor de bestrijding van de in China heerschende epidemieën, welke tengevolge van de oorlogsomstandigheden een hoogst ernstigen vorm dreigden aan te nemen, besloot de Nederlandsche Regeering, in verband met het feit dat het gebied van het Koninkrijk in Azië behoort tot de landen welke meer in het bijzonder zijn blootgesteld aan het gevaar van overslaan dezer epidemieën, op de Rijksbegroting voor 1938 een bedrag van f 25 000 voor soortgelijke steunverleening uit te trekken. Op grond van dezelfde motieven stelde de Indische Regeering mede een bedrag van f 25 000 ten laste van de Indische middelen beschikbaar. Het crediet, bij aanvullende begroting voor 1938 opgebracht (Volksraadstukken zittingsjaar 1937—1938, onderwerp 140), werd met toepassing van artikel 105 Indische Staatsregeling in uitgaaf en ter beschikking van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond gesteld.

d. Bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen en in ontuchtige uitgaven. In haar in September 1938 gehouden zitting besloot de Volkenbondsraad de Commissie van Sociale vraagstukken uit te noodigen de uitwerking van de in de Conferentie van Bandoeng 1937 aangenomen voorstellen inzake de schepping van een Centraal Informatie Bureau voor den vrouwen- en kinderhandel, welke uitwerking in verband met de veranderde omstandigheden in het Verre Oosten was uitgesteld, in den loop van haar in Juni 1939 te houden zitting opnieuw in beschouwing te nemen.

Ten aanzien van het door het sub-comité uit de Raadgevende Commissie voor Sociale Zaken samengesteld tweede ontwerp-verdrag ter bestrijding van het voordeel trekken van de ontucht van anderen, gaf de Indische Regeering te kennen, dat de in dit ontwerp aangebrachte wijzigingen met betrekking tot de strafbaarstelling van de exploitatie van de mannelijke prostitutie het Haar voorshands onmogelijk maakten dit te aanvaarden, vermits de Indische strafwetgeving in art. 292 strafwetboek van een geheel anderen gedachtengang uitgaat, zoodat aanvaarding een principieele wijziging van een der grondslagen van de strafwetgeving zou moeten medebrengen. Daarbij werd voorts in aanmerking genomen, dat in verschillende landen ten deze zeer uiteenlopende opvattingen bestaan en de internationale voorbereiding dezer materie nog slechts weinig gevorderd was.

In antwoord op een verzoek van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond, of sedert 1928 wijziging voorgekomen was in de methode van verzending van rogatoire commissiën, als bedoeld in artikel III van het verdrag tot beteugeling van de verspreiding van en den handel in ontuchtige uitgaven, en in de aanwijzing van de autoriteit, bedoeld in artikel VI van het verdrag, deelde de Indische Regeering mede, dat zulks niet het geval was.

e. Intellectuele samenwerking. Bij G.B. 8 Mei 1938 n°. 6 werd onder den naam van „Adviescommissie internationale regeling inzake antiquiteiten

en opgravingen" een commissie ingesteld, welke tot taak zal hebben te onderzoeken in hoever de door den Volkenbond (op den grondslag der „Acte final" van het in Maart 1937 te Caïro gehouden internationaal congres voor oudheden) gedane voorstellen om te komen tot een internationale eenvormigheid van de regeling inzake antiquiteiten en opgravingen, voor Nederlandsch-Indië van belang zijn te achten en welke wijzigingen bij aanvaarding daarvan in de Monumentenordonnantie (I. S. 1931 n°. 238 j°. 1934 n°. 515) zullen moeten worden aangebracht. In deze commissie werden benoemd tot lid tevens voorzitter Dr. W. F. Stutterheim, Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst, en tot leden Mr. E. J. F. van Dunné, Dr. A. N. J. Thomassen à Thuessink van der Hoop en Dr. R. von Koeningswald.

Het verdrag van 23 September 1936 nopens het gebruik van den radio-omroep in het belang van den vrede (vgl. Indisch Verslag 1938, blz. 8) werd ingevolge de wet van 15 Dec. 1938 (N. S. 1938 n°. 46) mede van toepassing verklaard op de overzeesche deelen des Rijks en trad 16 April 1939 in werking. In I. S. 1939 n°. 132 werd aanteekening gehouden van het K. B. bepalende de bekendmaking van dit verdrag.

In I. S. 1938 n°. 204 werd aanteekening gehouden van het K. B. 2 Maart 1938 n°. 42 (N. S. n°. 15), bepalende de bekendmaking van de verklaring van Genève van 2 October 1937 betreffende het geschiedenisonderwijs (herziening van schoolboeken), welke verklaring op 25 Januari 1938 mede voor Nederlandsch-Indië in werking trad.

f. Arbeidsorganisatie. Met betrekking tot de toepasselijkverklaring van het ontwerp-verdrag van Genève van 1926 betreffende de arbeidsovereenkomst van schepelingen, gaf de Indische Regeering te kennen, dat tegen toepasselijkverklaring in het algemeen op Nederlandsch-Indië geen bezwaar bestaat, mits bij de toepassing der regeling een aantal afwijkende bepalingen der Indische wetgeving van ondergeschikten aard gehandhaafd kan blijven. Eenzelfde voorbehoud werd gemaakt met betrekking tot het verdrag van Genua betreffende de schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk. Van de bekendmaking van beide verdragen werd aanteekening gehouden onderscheidenlijk in N. S. 1938 nos. 461 en 462 en I. S. 1938 nos. 461 en 462.

Met betrekking tot het ontwerp van wet tot voorbehoud van de bevoegdheid van toetreding tot het ontwerp-verdrag betreffende de regeling van zekere bijzondere stelsels van werving, adviseerde de Volksraad in zijn 1ste gewone zitting van het zittingsjaar 1938—1939 tot aanneming van genoemd wetsontwerp, daarbij in een motie (onderwerp 28, stuk 6) den wensch uitsprekend dat aan de delegatie van Nederland op de onder auspiciën van den Volkenbond te houden conferentie, waarbij de belangen van Nederlandsch-Indië, e.q. der inheemsche bevolking worden betrokken, een geëigend vertegenwoordiger van Indië zal worden toegevoegd.

De Indische Regeering deed voorts aan den Minister van Koloniën ten behoeve van de Tweede Kamer der Staten-Generaal nadere gegevens toekomen betreffende de maatregelen ter bespoediging van de geleidelijke opheffing van de arbeidswerving in Nederlandsch-Indië in verband met de door de 20ste Internationale Arbeidsconferentie aangenomen aanbeveling betreffende de geleidelijke opheffing van bedoelde werving (Kamerstukken, Zitting 1938—1939 n°. 366).

Ten aanzien van de toepassing van het op de 19de algemeene conferentie der Internationale Arbeidsorganisatie te Genève (22 Juni 1935) aangenomen ontwerp-verdrag betreffende het instellen van een internationaal stelsel van behoud van aanspraken en verkregen rechten, voortvloeiende uit de ouderdoms- en invaliditeits- en de weduwen- en weezenverzekering, gaf de Indische Regeering te kennen, dat de bijzondere omstandigheden in Nederlandsch-Indië, waar de ontwikkeling van het stelsel der sociale verzekering nog slechts in den aanvang verkeert, toepasselijkverklaring van het ontwerp nog niet mogelijk maakten.

In zijn 1ste gewone zitting van het zittingsjaar 1938—1939 adviseerde de Volksraad tot vaststelling van den ontwerp-algemeenen maatregel van bestuur,

houdende voorzieningen ter uitvoering van het verdrag van Genève nopens de aanduiding van het gewicht op groote stukken vervoerd per schip (I. S. 1933 n°. 117). In I. S. 1938 n°. 663 werd aanteekening gehouden van het desbetreffend K. B. 9 Nov. 1938 n°. 46, waarvan de datum van inwerkingtreding werd bepaald op 1 April 1939 (I. S. 1939 n°. 10).

Met betrekking tot de in de 21ste Internationale Arbeidsconferentie aangenomen aanbeveling betreffende de verbetering van de verblijfsvoorwaarden van zeelieden in de havens, werd in Indië een onderzoek ingesteld, hetwelk leidde tot de gevolgtrekking, dat tegen de aanvaarding van deze aanbeveling voor Indië geen bezwaar bestaat. De beperkte voorzieningen op dit gebied in de Indische havens kunnen in verband met de omstandigheden voldoende worden geacht.

In verband met de beperkte bezetting van het corps der Arbeidsinspectie bleek het niet mogelijk in 1938 nog een onderzoek te doen instellen naar de wenschelijkheid en mogelijkheid om de conventie betreffende den kinderarbeid in niet-industrieel bedrijven in Indië toe te passen. Zoodanig onderzoek voor Java werd door de Indische Regeering toegezegd, nadat aan de arbeidsinspectie op Java de op de begroting voor 1939 voorgestelde uitbreiding zou zijn gegeven.

In verband met de behandeling der regeling van de arbeidsovereenkomsten van Inlandsche arbeiders door de 24ste Internationale Arbeidsconferentie werd als technisch raadsman van de Nederlandsche Regeeringsdelegatie naar deze conferentie aangewezen de heer H. J. Top, Chef der Arbeidsinspectie in Nederlandsch-Indië.

2. Economische en verkeersbetrekkingen

a. Handelspolitiek. Voor een overzicht van de in 1938 geldende bepalingen op het gebied van de handelspolitiek en in het bijzonder nopens den invoer van verschillende goederen wordt verwezen naar hoofdstuk III.

b. Internationaal betalingsverkeer. Van het K. B. 28 Juni 1938 (N. S. n°. 23), houdende bekendmaking van de door Nederland op 31 December 1937 te Rome met Italië getroffen regeling betreffende het betalingsverkeer, werd aanteekening gehouden in I. S. 1938 n°. 429.

De op 18 December 1937 te Berlijn met Duitschland gesloten betalings-overeenkomst, geldende voor 1938, werd krachtens notawisseling voorloopig toegepast. Op 12 Juli 1938 trad dit verdrag definitief in werking. Aanteekening van deze overeenkomst werd gehouden in I. S. 1938 n°. 451.

Bij notawisseling te Berlijn op 27 October 1938 werd vorenbedoelde overeenkomst ook van toepassing verklaard op het Sudeten-Duitsche gebied. Op 13 September t. v. was te Wiesbaden besloten tot verlenging van de overeenkomst tot 31 December 1939 (I. S. 1939 nos. 69 en 253).

In I. S. 1938 nos. 168 en 528 werd aanteekening gehouden van de overeenkomsten tot verlenging van de betalingsregeling tusschen Nederland en Roemenië, waartoe op 28 December 1937, 21 April 1938 en 27 Juni 1938 te Boekarest werd besloten. Deze regeling werd toen verlengd tot onderscheidenlijk 1 Mei, 1 Juli en 1 Augustus van dat jaar. Op laatstgenoemden datum trad een verdraglooze toestand in, waardoor de clearing-bepalingen voor Nederlandsch-Indië kwamen te vervallen. Tenslotte werd 10 October te Boekarest overeenstemming bereikt nopens een nieuwe regeling, welke 1 October t. v. geacht werd in werking te zijn getreden (I. S. 1939 n°. 128).

Aangezien gevaar bestond, dat de clearing-verhouding met Chili onevenwichtig zwaar zou worden belast vanwege belangrijke suikeraankopen door dat land, werd besloten van geval tot geval te beoordeelen in hoever de clearing-stand ten opzichte van Chili verrekening van Java-suiker-aankopen toeliet.

c. Handelsbetrekkingen. In het Verslag over 1937 werd reeds een en ander medegedeeld over besprekingen nopens de handelsbetrekkingen met Japan. De toetreding van de in Japan gevestigde Nederlandsche exporteurs tot de Japansche exportorganisaties, waarover in December 1937 in beginsel overeenstemming was bereikt, werd geregeld bij een door den wd. Japanschen Consul-Generaal

te Batavia en den Directeur van Economische Zaken geparafeerd memorandum, gedagteekend 27 Januari 1938, en eenige op dienzelfden datum tusschen genoemde autoriteiten gewisselde brieven. De ontwikkeling van de handelsbetrekkingen met Japan werd in den loop van het jaar gaandeweg ongunstiger voor Nederlandsch-Indië. Vooral de afzet der z.g. zwakke export-producten stagneerde in ernstige mate. Deze gang van zaken was voor de Nederlandsche Regeering aanleiding om stappen te doen bij de Japansche Regeering teneinde op een betere uitvoering van het z.g. Hart-Ishizawa-agreement aan te dringen. De hierbij ingeluide gedachtenwisseling was einde 1938 nog niet beëindigd.

Van het K. B., houdende de bekendmaking van de op 25 Mei 1938 te Berlijn tusschen Nederland en Duitschland gesloten overeenkomst nopens de inschakeling van het Nederlandsch-Oostenrijksch economisch verkeer in het Nederlandsch-Duitsche handelsverdrag-systeem, werd aanteekening gehouden in I. S. 1938 n°. 658.

Op 31 Januari 1938 vond te Parijs een briefwisseling plaats ter voortzetting tot 1 April 1939 van de contingentteeringsovereenkomst van 6 April 1937 tusschen Nederlandsch-Indië eenerzijds en Frankrijk en Indo-China anderzijds.

Te Rome werd 31 December 1937 een nieuwe handelsovereenkomst gesloten met Italië.

Te Bangkok werd 1 Februari 1938 tusschen Nederland en Thailand een verdrag van vriendschap, handel en scheepvaart gesloten, welk verdrag 2 November d.a.v., mede voor Nederlandsch-Indië, in werking is getreden (N. S. 1938 n°. 43, I. S. 1938 n°. 692).

In I. S. 1938 n°. 474 werd aanteekening gehouden van het K. B. 25 Juli 1938 (N. S. n°. 30), waarbij werd bekend gemaakt de verklaring van Oslo van 11 Mei 1938 betreffende de voortzetting van de economische samenwerking tusschen België, Denemarken, Finland, Luxemburg, Nederland, Noorwegen en Zweden, welke verklaring 1 Juli d.a.v. voor Nederlandsch-Indië in werking trad.

De Chileensche Regeering heeft, in afwachting van de door het congres te verleenen goedkeuring aan de voorloopige handelsovereenkomst van 30 December 1936 (I. S. 1937 n°. 177), bij decreet van 9 Febr. 1938 met ingang van dien datum voor 1 jaar aan alle producten uit Nederland en de Overzeesche gewesten op het gebied der invoerrechten meestbegunstiging verleend.

De regeling der handelsbetrekkingen met Zuid-Slavië van 25 September 1936, welke tot 30 September 1938 was verlengd, werd te Belgrado bij notawisseling op 27 en 28 September van dat jaar opnieuw verlengd tot 30 September 1939.

Bij notawisseling te 's-Gravenhage op 24 December 1937, 26 Maart 1938 en 10 Juni 1938 werd de regeling der handelsbetrekkingen met Zwitserland van 18 Maart 1937 verlengd tot onderscheidenlijk 31 Maart, 30 Juni en 31 December 1938.

Het Nederlandsch-Indisch en Poolsch goederenverkeer werd eveneens bij notawisseling te 's-Gravenhage op 15 en 16 November 1937 geregeld.

Tenslotte worde hier nog melding gemaakt van de op 22 November 1938 te Tallin met Estland gesloten overeenkomst ter regeling van het handelsverkeer en van de op 14 April 1938 te Praag gewisselde nota's waarbij het handelsverkeer met Tsjecho-Slowakije voor het jaar 1938 werd geregeld.

d. Internationale regelingen op het gebied van land- en mijnbouw. Op 20 Juni 1938 werd voor den duur van de internationale tinrestrictie-regeling een overeenkomst aangegaan tusschen alle bij die restrictie betrokken landen, om te komen tot de vorming van een buffervoorraad van tin teneinde te groote fluctuaties in den prijs van dat artikel te voorkomen.

De op 7 Mei 1934 te Londen gesloten internationale rubberrestrictie-overeenkomst, welke einde 1938 afliep, werd verlengd tot en met 31 December 1943. De Volksraad heeft hierover geadviseerd in een buitengewone zitting van 30 November 1938. De ordonnantie, welke deze materie regelt, werd opgenomen in I. S. 1938 n°. 666.

Bij G.B. 2 Juni 1938 n°. 1 Z werd bepaald, dat de Nederlandsch-Indische belangen in de internationale theecommissie voortaan door een van Regeerings-

wege aan te wijzen delegatie zullen worden behartigd. Bijgevolg werd Mr. G. H. C. Hart, die tot dusver Regeeringswaarnemer bij de Nederlandsche delegatie in die internationale commissie was geweest, tot voorzitter van die delegatie benoemd, terwijl de zittende leden van Regeeringswege als zoodanig werden aangewezen. In den loop van het jaar werd de delegatie uitgebreid met het lid, den heer A. A. Pauw, Directeur van de N. V. Nederlandsche Handel Maatschappij te Amsterdam.

Voor het overige wordt met betrekking tot de toepassing en uitvoering van de internationale regelingen ten aanzien van rubber, thee, suiker en tin verwezen naar hoofdstuk III, sub B en sub G.

e. Handelsvoorlichting en propaganda in het buitenland. In 1938 werden wederom twee handelsdeskundigen uitgezonden, onderscheidenlijk naar de Levant en naar Zuid-Amerika.

De heer W. P. Wolterbeek bereisde Turkije, Syrië-Libanon, Palestina, Egypte, Iran, Irak, Koweit en Bahrein. Van deze reizen bracht hij uitvoerig verslag uit. Deze handelsdeskundige bezocht ook de najaarsbeurs te Bari (Italië), waaraan ook Nederlandsch-Indië, als onderdeel van een moederlandsche inzending, deelnam.

De heer P. Mijnen kwam 30 December 1938 op zijn post te Buenos Aires aan.

Als onderdeel van de inzendingen van het Rijk in Europa heeft Nederlandsch-Indië in 1938 deelgenomen aan de voor- en najaarsbeurs te Leipzig en aan de internationale jaarbeursen te Parijs, Utrecht, Bari en Belgrado. Ook werd deelgenomen aan de jaarbeurstentoonstelling te Toronto.

De Nederlandsche Regeering aanvaardde, mede namens de Overzeesche gewesten, de uitnoodiging van de Vereenigde Staten van Amerika tot deelneming aan de wereldtentoonstelling te New-York. De leiding der Nederlandsche deelneming berustte bij Jhr. Mr. A. C. D. de Graeff, oud-Minister van Buitenlandsche Zaken en oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, die optrad als Commissaris-Generaal voor de inzending van het Koninkrijk.

In het Eere-Comité, dat bij K. B. 2 Febr. 1938 n°. 11 werd ingesteld, nam de Gouverneur-Generaal als een der voorzitters zitting, terwijl de Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, de Voorzitter van den Volksraad, de President van de Javasche Bank, de Directeuren van Economische Zaken en van Verkeer en Waterstaat en de Voorzitter van den Ondernemersbond tot leden van dat Comité werden aangewezen.

Bij dat zelfde K. B. werd een Algemeen Comité ingesteld onder voorzitterschap van den Commissaris-Generaal. Uit dit laatste Comité werd een werkomité benoemd — eveneens onder voorzitterschap van Jhr. de Graeff — dat in 5 sub-commissies werd gesplitst. Van de sub-commissie voor propaganda en voor het bijeenbrengen van inzendingen uit de Overzeesche gewesten bekleedde Mr. G. H. C. Hart, Hoofd der 8ste Afdeling van het Departement van Koloniën, het voorzitterschap. Deze sub-commissie werd uitgebreid tot een meer algemeene Indische commissie.

De aanvankelijk op f 200 000 gestelde bijdrage van Nederlandsch-Indië moest bij aanvullende begrooting 1938 worden verhoogd tot f 400 000. Van particuliere zijde werden voorts belangrijke bijdragen verleend ten behoeve van de Indische deelneming.

De Indische Regeering besloot met een eigen inzending deel te nemen aan de eveneens in 1939 te San Francisco te houden „Golden Gate International Exposition“. Bij aanvullende begrooting 1938 werd voor dat doel f 50 000 aangevraagd en f 25 000 op de begrooting 1939. In verband met tegenvallers, o.m. bij den bouw, werd het aanvankelijk geraamde bedrag van f 75 000 met f 60 000 overschreden. Ook voor deze Indische deelneming werd van particuliere zijde groote financieele steun ondervonden.

Tot Commissaris-Generaal voor de Indische inzending op deze tentoonstelling werd bij K. B. 22 Febr. 1939 n°. 15 benoemd de Consul-Generaal te San Francisco, Dr. H. A. van Coenen Torchiana.

f. Landbouwcongressen. Door Nederlandsch-Indië werd deelgenomen aan het eerste Zuid-Amerikaansch botanisch congres, dat van 12 tot 19 October 1938 te Rio de Janeiro werd gehouden. De delegatie bestond uit Prof. Dr. A. A. Pulle, Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht als vertegenwoordiger van het Koninkrijk, Prof. Dr. E. Stahel, Directeur van het Landbouwproefstation te Paramaribo en den heer C. van den Koppel, gepensionneerd Nederlandsch-Indisch ambtenaar.

Op het van 15 tot 17 September 1938 te Praag gehouden internationaal congres voor geneeskrachtige en aanverwante planten werd Nederlandsch-Indië vertegenwoordigd door Ir. J. W. Roeloffs, opperhoutvester bij den Dienst van het Boschwezen, laatstelijk werkzaam gesteld als secretaris van de commissie van advies inzake de bevordering van de cultuur van handelsgewassen, te Batavia.

g. Internationaal Landbouwinstituut te Rome. Bij K. B. 24 Nov. 1938 n°. 11 werd Mr. H. A. M. van Haastert benoemd tot lid voor Nederland van het permanente Comité van het Internationaal Landbouwinstituut te Rome, ter opvolging van Dr. J. J. L. van Rijn, die 31 December 1938 den dienst verliet. De heer van Haastert is evenals zijn voorganger mede belast met de vertegenwoordiging van Nederlandsch-Indië in dat Comité.

h. Dubbele belasting. Bij notawisseling op 2 April 1938 kwam te Ottawa tusschen Nederlandsch-Indië en Canada een regeling tot stand ter vermijding van dubbele belasting. Gerekend van 1 Januari van dat jaar kan Canada mitsdien beschouwd worden als te zijn een Staat die voldoet aan het bepaalde in artikel 6, lid 1 van de Ord. ter voorkoming van dubbele belasting (I. S. 1934 n°. 291).

i. Statistiek. Aangezien het Bureau voor de Internationale Handelsstatistiek te Brussel zijn werkzaamheden in 1938 beëindigde en tot liquidatie overging, is het voorstel tot wijziging van het op 31 December 1913 te Brussel gesloten verdrag inzake internationale handelsstatistieken (I. S. 1914 n°. 720) — welk voorstel de Nederlandsch-Indische Regeering door tusschenkomst van het Belgisch Gouvernement bereikte — verder buiten behandeling gelaten.

j. Luchtvaart. De luchtverbindingen met het buitenland in den loop van 1938 ondergingen belangrijke uitbreidingen. De K.N.I.L.M. verkreeg vergunning tot het onderhouden van een luchtverbinding met Australië en Indo-China, terwijl de Australische maatschappij Qantas Empire Airways van de Nederlandsche Regeering toestemming verkreeg voor het onderhouden van diensten via Nederlandsch-Indië op Singapore.

Voor uitgebreide mededeelingen op dit gebied wordt verwezen naar hoofdstuk III, afdeling K, van dit Verslag (Burgerlijk luchtverkeer).

Op de vierde diplomatieke conferentie voor burgerlijk luchtvaartrecht, welke 19 September 1938 te Brussel werd gehouden, werden de Nederlandsch-Indische belangen, voor zoover noodig, door de Nederlandsche delegatie behartigd.

3. Juridische betrekkingen

a. Afschaffing capitulaties in Egypte. In I. S. 1938 n°. 141 werd aangegevend het K. B. 2 Febr. 1938 (N. S. n°. 11), waarbij werd bekend gemaakt het op 8 Mei 1937 te Montreux gesloten verdrag betreffende de afschaffing van de capitulaties in Egypte, alsmede de daarmee verband houdende regelingen.

b. Rechtsvordering. In zijn najaarszitting adviseerde de Volksraad tot vaststelling van het ontwerp van wet tot goedkeuring van het verdrag tot aanvulling van het op 31 Mei 1932 tusschen Nederland en Groot-Britannië gesloten verdrag, houdende bepalingen ter vergemakkelijking van het voeren van rechtsgedingen in burgerlijke en handelszaken.

c. *Uitlevering.* Van de wijziging in de regelen bij uitlevering van vreemdelingen met betrekking tot Nederlandsch-Indië in acht te nemen (I. S. 1938 n°. 662), werd reeds melding gemaakt in § 1, sub a.

In 1938 werden door de Regeering van Nederlandsch-Indië aan het Britsch-Indisch Gouvernement uitgeleverd twee personen. De ten aanzien van een derde persoon gevraagde uitlevering werd niet toegestaan, daar geen zekerheid bestond nopens de ontvankelijkheid der strafactie.

Aan de Nederlandsch-Indische Regeering werden uitgeleverd twee Inlanders, één door den Staat Perak en één door de Regeering der Straits Settlements. Voor een dezer uitgeleverde personen was de desbetreffende aanvraag reeds in 1937 ingediend.

Op een tot de Britsch-Indische Regeering gericht verzoek tot uitlevering van een Inlander werd niet verder aangedrongen toen bleek, dat de autoriteiten de aanvankelijk ingediende bewijsstukken niet genoegzaam overtuigend achtten om uitlevering te motiveren.

Aan de autoriteiten in de Straits Settlements werd nog de uitlevering verzocht van drie Inlanders, doch deze aanvragen konden in 1938 niet worden afgehandeld.

Evenmin was dat het geval met een bij de Siameesche Regeering ingediende aanvraag tot uitlevering van twee Inlanders.

d. *Toelating en uitzetting.* Bij K. B. 2 Aug. 1938 n°. 79 (I. S. n°. 472) is aan artikel 1 van het Toelatingsbesluit (I. S. 1916 n°. 47) een nieuw 4de lid toegevoegd, luidende: „De vergunning tot ontscheping kan worden geweigerd aan vreemdelingen, van wie niet vaststaat, dat zij naar hun land van geboorte of van herkomst kunnen terugkeeren”. Deze wettelijke bepaling is in werking getreden met ingang van den dag na dien van afkondiging (I. S. n°. 473).

Bij R. V. van 17 Jan. 1938 (I. S. n°. 24) werd het aantal in 1938 toe te laten vreemdelingen — onverminderd de overigen voor de toelating gestelde eischen — op 12 000 bepaald.

Het aantal personen dat in 1938 in Nederlandsch-Indië werd toegelaten bedroeg 16 821, van wie 3187 Nederlanders. Van de overigen bedroegen de aantallen, gegroepeerd volgens landaarden, genoemd in de betrokken immigratieregeling (I. S. 1938 n°. 24): Inheemsche bewoners van Achter-Indië (Fransch Indo-China en Siam) 4; Inheemsche bewoners van Arabië, Palestina, Transjordanië, Syrië en Irak 305; Britsch-Indiërs, Ceyloneezen en Birmaneezen 594; Chineezzen 11 767; Japanners en Inheemsche bewoners der Japansche mandaatgebieden 309; Inheemsche bewoners van Malakka, Britsch Noord-Borneo, Broenei, Serawak, Portugeesch Timor en de Philippijnen 8; overige Inheemsche bewoners van Azië 2; Australiërs, Nieuw-Zeelanders en Inheemsche bewoners van de Australische mandaatgebieden 3; Noord-Amerikanen (Vereenigde Staten van Amerika) 140; Zuid- en Midden-Amerikanen, Mexicanen en Inheemsche bewoners der Antillen 3; Britsche onderdanen voor zoover niet hiervóór vermeld (en Ieren) 136; Duitschers, Oostenrijkers, Denen, Noren, Zweden en Zwitsers 246; Franschen, Italianen, Belgen, Spanjaarden, Hongaren en Portugeezen 83; overige bewoners van Europa 34.

De toelating werd geweigerd aan 22 personen (4 Nederlanders, 9 andere Europeanen, 8 Chineezzen en 1 andere Oostersche vreemdeling).

Intrekking van de toelatingskaart en uitzetting vond plaats in 9 gevallen (in 8 gevallen ingevolge veroordeeling wegens een misdrijf, in 1 geval wegens gevaar voor de openbare rust en orde), op een uitzondering na (Arabier) allen betreffende Chineezzen.

Aan 1 niet in Nederlandsch-Indië geboren persoon (Chinees) werd krachtens artikel 35 Indische Staatsregeling het verblijf in Nederlandsch-Indië ontzegd.

e. *Vreemdelingenarbeid.* De geldigheidsduur van de tot 1 Januari 1938 geldende „Crisisordonnantie Vreemdelingenarbeid” (vgl. Indisch Verslag 1938, blz. 14—20) werd verlengd tot 1 April 1938 (I. S. 1938 n°. 680). Vervolgens trad met ingang van genoemden datum in werking de „Ordonnantie Vreemdelingenarbeid” (I. S. 1937 n°. 681). Evenals de „Crisisordonnantie Vreemde-

lingenarbeid" bindt deze nieuwe regeling het tewerkstellen van vreemde importkrachten aan een voorafgaande vergunning van de Overheid. Aan de „Ordonnantie Vreemdelingenarbeid" zijn echter niet alleen Europeesche maar ook alle overige vreemdelingen onderworpen.

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 147 werden uitvoeringsvoorschriften gegeven van het bepaalde bij art. 3, lid 6 en art. 8 van de „Ordonnantie Vreemdelingenarbeid" (I. S. 1937 n°. 681), terwijl bij Ord. in I. S. 1938 n°. 148 is bepaald, dat de ordonnantie niet van toepassing is ten aanzien van vreemdelingen van Chineeschen landaard in de gewesten Bangka en Onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo en de afdeeling Bengkalis van het gewest Oostkust van Sumatra.

Het aantal in 1938 verleende arbeidsvergunningen voor aan de bepalingen voor Europeanen onderworpen vreemdelingen bedroeg 806, verdeeld over de volgende nationaliteiten: Japanners 175, Amerikanen 132, Engelschen 131, Duitschers 122, Hongaren 75, Tsjechen 30, Zwitsers 24, Franschen 23, Australiërs 21, Oostenrijkers 11, Polen 11, Roemenen 8, Belgen 6, Italianen 6, Russen 6, Denen 5, zonder nationaliteit 4, Canadeezen 3, Philippino's 3, Noren 2, Zweden 2, Armenianen 1, Egyptenaren 1, Jugoslaven 1, Libaneezen 1, Litauers 1, Mexicanen 1.

Afgewezen werden aangevraagde vergunningen voor 17 Duitschers, 10 Japanners, 1 Brit, 1 Hongaar, 1 Italiaan, 1 Oostenrijker en 1 Rus.

Het aantal in 1938 verleende arbeidsvergunningen voor Vreemde Oosterlingen bedroeg 1273, verdeeld over de volgende nationaliteiten: Arabieren 19, Britsch-Indiërs 206, Chineezen 1048.

Afgewezen werden aangevraagde vergunningen voor 112 Chineezen, 6 Britsch-Indiërs en 3 Arabieren.

In hooger beroep werden door den Gouverneur-Generaal nog toegestaan 5 vergunningen (voor 5 personen) voor aan de bepalingen voor Europeanen onderworpen vreemdelingen en 7 vergunningen (voor 7 personen) voor Vreemde Oosterlingen.

De verdeeling der verleende vergunningen over de beroepen en de nationaliteiten der vreemde werknemers is weergegeven in de tabellen op blz. 14/20.

f. Indische werkkrachten in het buitenland. Vrijstelling van het verbod tot het aanwerven van arbeidskrachten in Nederlandsch-Indië voor het buitenland (I. S. 1887 n°. 8, j°. 1936 n°. 650) werd in 1938 wederom verleend ten behoeve van de Fransche kolonie Nieuw-Caledonië.

Op een daartoe medio 1938 gedaan verzoek — nadat de 1500 arbeiders, die krachtens G.B. 5 Nov. 1937 n°. 50 konden worden aangeworven, reeds allen waren sloop gegaan — werd aanvankelijk in voorloopigen zin beslist bij G.B. 19 Aug. 1938 n°. 9, dat gedurende twee maanden na dagteekening van dat besluit 550 arbeiders konden worden aangeworven. Inmiddels werden vanwege de Nederlandsch-Indische Regeering inlichtingen ingewonnen omtrent den levensstandaard in Nieuw-Caledonië, aangezien de vraag was gerezen of de in 1933 overeengekomen loonschaal, na de waardeverminderingen van den franc gedurende de daaropvolgende jaren, nog wel toereikend kon worden geacht. Daarbij werd tevens gewezen op de teleurstelling, welke bij terugkeer van elk transport repatriërende arbeiders tot uiting kwam bij de uitbetaling op Java van dat gedeelte van hun loon, dat gedurende den tijd hunner tewerkstelling in Nieuw-Caledonië daarvan was ingehouden ter vorming van een spaarfonds, en dat, omgerekend in Nederlandsch-Indische munt, een hoe langer hoe geringer bedrag bleek te vertegenwoordigen. Na bestudeering van deze aangelegenheid, gaf de Regeering te kennen, dat het geldende stelsel, waarbij het nog niet uitbetaalde gedeelte van het reeds verdiende arbeidsloon aan koersverschil onderhevig is, bij de nog steeds heerschende onzekere monetaire verhoudingen, minder bevredigend moest worden geacht. Ter tegemoetkoming aan dit bezwaar werd daarom aanbevolen hetzij bij een naar verhouding lager loon — waarop geen inhoudingen meer zouden plaats hebben — terug te keeren tot het vroeger gevolgde stelsel van uitbetaling van een in guldens vast te stellen premie bij

terugkeer van de arbeiders op Java, hetzij — met behoud van de bestaande regeling — een minimum bedrag in guldens te waarborgen, dat ongeacht den koers van den franc aan den arbeider, die zijn contract heeft uitgediend, bij zijn terugkeer zou worden uitbetaald. Ten aanzien van deze aangelegenheid, welke voor de betrokken werkgevers in Nieuw-Caledonië financiële consequenties zou medebrengen, werd nog geen definitief resultaat bereikt. Wel werd een nieuwe loonschaal voorgesteld, inhoudende een verhooging van de loonen voor mannen en voor vrouwen met respectievelijk 15 en 12,50 francs per maand. Hiermede kon voorloopig — ook zonder dat principieele overeenstemming was bereikt — worden ingestemd, omdat aan de arbeiders behalve huisvesting en geneeskundige verzorging ook gratis voeding wordt verstrekt en gedeeltelijke kleding.

De duur van de bij G.B. 19 Aug. 1938 n°. 9 verleende vergunning werd, omdat daarvan niet tijdig volledig gebruik kon worden gemaakt, bij G.B. 4 Nov. 1938 n°. 1 met twee maanden verlengd, terwijl gelijktijdig een nieuwe vergunning — eveneens voor den duur van twee maanden — werd verleend tot aanwerving van 500 personen. Bij G.B. 8 Dec. 1938 n°. 25 werd ook voor dit G.B. een verlenging met twee maanden toegestaan.

Onder meer omtrent vorenbedoelde spaargeldregeling, zal in Nieuw-Caledonië overleg worden gepleegd door een Nederlandsch-Indischen arbeidsinspecteur tijdens diens hernieuwd bezoek aan de met Javaansche arbeiders werkende ondernemingen in dat land, bij welke gelegenheid voorts verschillende aangelegenheden, waaronder de verdere afschaffing van de poenale sanctie voor Javaansche arbeiders, ter sprake zullen worden gebracht.

Voor de eerste maal is bij G.B. 24 Maart 1938 n°. 1 een wervingsvergunning verleend ten behoeve van een onderneming in Johore, een der Ongefedereerde Maleische Staten. Krachtens dit besluit is aan de „Oil Palms of Malaya, Limited” toestemming verleend om gedurende een tijdsverloop van één jaar 100 personen op Java aan te werven.

Het reeds in voorafgegane jaren met het Gouvernement van Britsch Noord-Borneo gevoerde overleg omtrent een mogelijke hervatting van de werving op Java ten behoeve van in dat gebied gelegen ondernemingen leidde tot overeenstemming. Zoowel aan landbouwondernemingen in Britsch Noord-Borneo als aan bedrijven voor houtaankap zal op de overeengekomen voorwaarden een wervingsvergunning kunnen worden verleend, tenzij de arbeidstoestanden op een bepaalde onderneming daartegen bezwaar zouden opleveren. De terugzending van de aan te werven vrije arbeiders zal worden geregeld door middel van een daartoe opgericht repatriatie-fonds. Een verzoek om op dezen voet een vergunning te verkrijgen tot aanwerving van arbeiders op Java werd nog niet ingediend.

In 1938 zijn 2274 arbeiders naar het buitenland scheep gegaan; 2244 hiervan waren bestemd voor Nieuw-Caledonië en de 30 overigen voor Johore. 135 arbeiders keerden in dat jaar uit het buitenland terug, van wie 117 afkomstig waren uit Nieuw-Caledonië. Het geringe aantal repatrieerende arbeiders uit dat gebied gaf aanleiding tot een vraag van het Volksraadlid Thamrin. Daarop werd door de Regeering geantwoord, dat de terugzending regelmatig plaats vindt. De contracten voor het verrichten van arbeid in Nieuw-Caledonië worden voor den duur van vijf jaren aangegaan en in totaal keerden in de jaren 1928/1937 ruim 7000 Javaansche arbeiders terug.

De inwerkingtreding van de toepasselijkverklaring voor Suriname van de wervingsordonnantie 1936 en van de betreffende uitvoeringsvoorschriften (I. S. 1938 nos. 388 en 390) werd vastgesteld op 1 Januari 1939 (I. S. 1938 n°. 690). Uitvoeringsvoorschriften op de nieuwe vervoersbepalingen bij werving voor Suriname (I. S. 1938 n°. 389) zijn opgenomen in I. S. 1938 n°. 689.

Het nader overleg omtrent de voorwaarden, welke zullen gelden voor op Java ten behoeve van Suriname aangeworven personen bij hun tewerkstelling op ondernemingen aldaar, alsmede bij latere vestiging als zelfstandig landbouwer, leidde eind 1938 tot een gunstig resultaat. De aanvankelijk voor den duur van vijf jaren te sluiten werkovereenkomst zal worden beschouwd als met wederzijdsch goedvinden te zijn ontbonden, wanneer de arbeider gebruik maakt van

ARBEIDSVERGUNNINGEN, verdeeld over de beroepen, door den Directeur

A. EURO

Beroep	Amerikanen	Armenianen	Australiërs	Belgen	Canadeezen	Denen	Duitschers	Egyptenaren	Engelschen
Accountant	3	—	—	—	—	—	—	—	7
Acquisiteur	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Administrateur	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Adviseur, Technisch	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Agent, Sub-	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Apotheker	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Architect	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Artist(e)	6	—	11	—	—	—	3	—	41
Assistent	9	—	—	—	—	—	2	—	3
Assuradeur	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Bardame	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Bediende	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bedrijfsleider	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Beheerder	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Boekhouder	—	—	—	1	—	—	1	—	—
Bokser	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Boormeester	20	—	—	—	2	—	1	—	1
Chef	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Chemiker	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Comediant	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Controleur	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Correspondent(e)	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Dame voor de huishouding	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Danser(es)	4	—	6	—	—	—	—	—	1
Deskundige	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Directeur	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Duiker van parel-oesters	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Electricien	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Employé	1	—	—	1	—	1	11	—	10
Entertainer	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Evangelist	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Expert	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Gemachtigde	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Geneesheer	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Geoloog	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Geophysiker	9	—	—	—	—	—	—	—	—
Gouvernante	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Helper	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Horlogemaker	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ingenieur	13	—	—	—	—	1	4	—	3
Jockey	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Kapper(ster)	—	—	—	—	—	—	2	—	—

Beroep	Amerikanen	Armenianen	Australiërs	Belgen	Canadeezen	Denen	Duitschers	Egyptenaren	Engelschen
Kinderjuffrouw	—	—	1	—	—	—	4	—	—
Kok(kin)	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Kooper en „tester” theeafdeeling	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Landbouwkundige	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Landmeter	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Leeraar	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Leider	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Machinist	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Manager	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Magazijnmeester	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Micropaleontoloog	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Monteur	—	—	—	1	—	1	7	—	—
Musicus	—	—	1	—	—	—	2	1	—
Officier Leger des Heils	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Onderwijzer(es)	—	—	—	1	—	—	9	—	—
Opticiën	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Opzichter	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Organisator	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Orkestleider	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Paleontoloog	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Photograaf	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Planter	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Predikant	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Procuratiehouder	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Proefnemer	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Propagandist	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Reparateur	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Salespromotor	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Secretaris(esse)	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Seismoloog	32	—	—	—	—	—	—	—	—
Serveuse	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Slager	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Sorteerder	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Specialist (Motoren)	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Tabaksfabrikant	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Techniker	4	—	—	—	—	—	2	—	—
Technoloog	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Teekenaar	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Theeproever	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Timmerman	—	—	—	—	1	—	1	—	—
Toezichthouder	1	—	—	—	—	—	2	—	—
Toolpusher	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Trainer	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Typiste	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Vakman	—	—	—	—	—	—	1	—	—

Beroep	Amerikanen	Armenianen	Australiërs	Belgen	Canadeezen	Denen	Duitschers	Egyptenaren	Engelschen
Verkooper(stcr)	—	—	—	1	—	—	14	—	1
Verpleegster	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Vertegenwoordiger	1	—	—	—	—	—	1	—	4
Vervanger(stcr)	1	—	—	—	—	—	1	—	—
Violist(e)	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Wachtdoener	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Werktuigkundige	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Zeepzieder	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Zending(e)	4	—	—	—	—	—	14	—	—
Zuster	—	—	—	1	—	—	8	—	1
Totaal	132	1	21	6	3	5	122	1	131

ARBEIDSVERGUNNINGEN, verdeeld over de beroepen door de in artikel I van I. S. 1938 n°. 147 genoemde autoriteiten verleend in het tijdvak 1 April 1938 t/m 31 December 1938

B. VREEMDE OOSTERLINGEN

Beroep	Ara- bieren	Britsch- Indiërs	Chi- neezen	Totaal	Bemer- kingen
Agent	—	—	3	3	
Administrateur	—	3	3	6	
Apotheker	—	—	1	1	
Artist	—	—	11	11	
Assistent	—	—	3	3	
Bediende (toko helper, koelies, enz.)	5	41	340	386	
Beheerder (vervanger, bedrijfs- leider)	1	12	76	89	
Bereider medicijnen	—	—	3	3	
Boekbinder	—	—	1	1	
Boekhouder	—	21	30	51	
Broodbakker	—	3	6	9	
Correspondent	—	—	1	1	
Coupeur	—	1	12	13	
Cranie	—	19	11	30	
Dentist	—	—	8	8	
Employé	5	13	48	66	
Fietsenreparateur	—	1	49	50	

Franschen	Hongaren	Italianen	Japanners	Jugoslaven	Libaneezen	Litauers	Mexicanen	Noren	Oostenrijkers	Philippino's	Polen	Roemenen	Russen	Tsjechen	Zweden	Zwitseren	Zonder nationaliteit	Totaal
—	—	1	7	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	25
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3
—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	10
—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	19
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
23	75	6	175	1	1	1	1	2	11	3	11	8	6	30	2	24	4	806

Beroep	Arabieren	Britsch-Indiërs	Chineezen	Totaal	Bemerkingen
Glasblazer	—	—	1	1	
Goudsmid	—	1	52	53	
Grafsteenhouder	—	—	1	1	
Graveur	—	—	1	1	
Hoedenmaker	—	—	1	1	
Horlogemaker	—	—	2	2	
Huisbediende	—	—	8	8	
Kassier	—	3	43	46	
Kleermaker	—	1	16	17	
Klerk	—	4	7	11	
Klinker	—	—	2	2	
Kok	—	2	38	40	
Leerlooier	—	—	5	5	
Lenzenslijper	—	—	1	1	
Letterzetter	—	—	1	1	
Machinist	—	—	3	3	
Mandoer	—	2	4	6	
Onderwijzer	—	—	32	32	
Opnemer	—	—	1	1	
Pakhuismeester	—	—	1	1	
Photograaf	—	—	4	4	
Procuratiehouder	1	2	9	12	

Beroep	Ara- bieren	Britsch- Indiërs	Chi- neezen	Totaal	Bemer- kingen
Priester	—	1	2	3	
Rekeninglooper	—	—	3	4	
Restaurateur	—	1	4	5	
Schoenmaker	—	—	7	7	
Schrijnwerker	—	—	4	4	
Schrijver	—	2	10	12	
Slager	—	—	4	4	
Sojabereider	—	2	3	5	
Specialist	—	—	1	1	
Teekenaar	—	—	4	4	
Tennisracketbesnaarder	—	1	—	1	
Timmerman	—	—	54	54	
Toezichthouder	—	2	2	4	
Tokohouder	—	2	15	17	
Varkenshouder	—	—	2	2	
Verkoopster	6	61	89	156	
Waker	—	5	1	6	
Werkbaas	—	—	1	1	
Zeeppabrikant	—	—	3	3	
Totaal	91	206	1 048	1 273	

4. Overige aangelegenheden

a. *Herdenkingsfeesten Engelsche vestiging Australië.* Ter gelegenheid van de feestelijkheden ter herdenking van het 150-jarig bestaan der Engelsche vestiging in Australië werd het flottieljevaartuig *Flores* van Soerabaja naar Sydney gezonden waar de bodem van 25 Januari tot 15 Februari verbleef, op de terugreis bezoeken aan Melbourne en Tasmanië brengend.

Door den Landvoogd werd een telegrafische gelukwensch gericht tot den Gouverneur-Generaal van het Australisch Gemeenebest bij den aanvang der herdenkingsfeesten.

b. *Vreemdelingenbezoek aan Nederlandsch-Indië.* In de omstandigheid, dat de Gouverneur-Generaal van het Gemeenebest van Australië zich in April 1938 met verlof naar Europa zou begeven, heeft de Regeering van Nederlandsch-Indië, gedachtig aan de vriendschappelijke naburige betrekkingen tusschen beide gebiedsdeelen, aanleiding gevonden Lord en Lady Gowrie uit te noodigen op hun doorreis een bezoek aan Indië te brengen, hetwelk van 2 tot 9 April plaats had.

H.M. de Koningin-Grootmoeder van Thailand, vergezeld van Z.D.H. Prins Prithab Dewakula en verder gevolg, maakte in April en Mei een reis over Java. Mede werd Nederlandsch-Indië bezocht door Z.K.H. Prins Rangsit van Jainad, Prins van Thailand, met Zijne Gemalin en dochter en verdere familieleden en, incognito, door Z.K.H. Prins Narisra van Thailand. In September bracht Z.H. de Sultan van Pahang een bezoek aan Java, terwijl in April Z.H. de Sultan van Johore op doorreis van Europa naar Singapore korten tijd verbleef ter Oostkust van Sumatra.

Onder de overige bezoeken door vreemdelingen van aanzien in 1938 aan Nederlandsch-Indië gebracht, moge nog worden genoemd dat van den Vice-admiraal Le Bigot, chef der Fransche Marine in het Verre Oosten, die een niet-officieel bezoek aan Java bracht.

Onder de personen, die voor studiedoelinden Indië bezochten, kunnen worden genoemd Prof. G. H. Bousquet, hoogleeraar in de Economie aan de Universiteit van Algiers, die Java, Lombok en Sumatra bezocht voor de bestudeering van vraagstukken betreffende den Islam, het moslimsche recht en de codificatie van het adatrecht, Dr. Haigh, botanist van het Departement van Landbouw van de Regeering van Ceylon, voor de studie van de kina- en de kapokecultuur, en Ir. Sejourmé der Société des Sucreries Coloniales voor de Java-suikercultuur en -industrie. Sir Frank Stockdale, adviseur voor Landbouw van het Britsche Departement van Koloniën, bezocht Java en Sumatra voor landbouwkundige studies. De heer S. R. de Villiers, ambtenaar van het Departement van Landbouw en Boschbouw te Pretoria, bestudeerde in Nederlandsch-Indië de tabakcultuur. Prof. Dr. Hugo Salomon, voorzitter der Nationale Commissie voor de bescherming der Zuid-Amerikaansche fauna, maakte in Nederlandsch-Indië studie van de maatregelen op het gebied der natuurbescherming; Prof. S. Erwin Bühning, buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit van Königsberg, ondernam een botanische studiereis door Nederlandsch-Indië. De heer Bouriquet, chef van den landbouwkundigen dienst van het gouvernement van Madagaskar, hoofd van het phytopathologisch laboratorium te Tananarive, bezocht verschillende verwante Indische instellingen voor studiedoelinden.

De leprabestrijding had de belangstelling van Dr. J. C. Austin, hoofd van het Central Leper Station te Makongai (Fidji-eilanden).

Het Protocol van het ceremonieel bij aankomst van Nederlandsch-Indië bezoekende hooge vreemde civiele en militaire autoriteiten is opgenomen in Bb. n°. 14094.

c. Grenskwesties. In het grensgebied op Timor kwam slechts één veediefstal voor, gepleegd door Portugeesche onderdanen; bij onderzoek bleek dat het hier betrof het terughalen van vee, dat vroeger door Nederlandsche onderdanen was ontvreemd. De verhouding met de Portugeesche autoriteiten was goed; langs de grens werd door Nederlandsche patrouilles geregeld controle uitgeoefend.

d. Bedevaart. Het aantal Mekkagangers uit Nederlandsch-Indië vertoonde andermaal een stijging. Bedroeg het aantal in het seizoen 1936—1937 5403, voor den Hadj 1937—1938 steeg dit tot 10 347, van wie 3868 personen van Java (v. j. 2729) en 6479 (v. j. 2674) uit de Buitengewesten.

De Indische Regeering verklaarde geen bezwaar te hebben tegen de door de Regeering van Britsch-Indië voorgestelde verlaging van het quarantaine-recht voor het Kamaran-station van 8 op 3 roebels voor Britsch-Indische pelgrims. Van de mede voorgestelde verlaging van het recht voor Nederlandsch-Indische bedevaartgangers tot 4 roebels meende Zij voor 1938 te moeten afzien, aangezien de passages, waarin het quarantaine-recht begrepen is, voor de bedevaart 1938—1939 reeds voor het meerendeel waren voldaan en restitutie op verschillende bezwaren stuitte. Overweging der aangelegenheid voor het volgend pelgrimsseizoen werd echter toegezegd.

Voorts verklaarde de Indische Regeering zich accoord met het voorstel der Britsch-Indische Regeering tot wijziging van artikel 9 (b) van het Kamarantractaat (I. S. 1927 n°. 448) inzake het medisch beheer van het Kamaran-quarantaine-station, welk voorstel verband hield met het tusschen Engeland en Italië getroffen accoord inzake de toevoeging van een Italiaansch arts aan den medischen staf van den gezondheidspost. De uitzending van den Italiaanschen functionaris had eerst in 1939 plaats.

e. Wetenschap en kunst. Door het Australisch Gouvernement werd de medewerking der Indische Regeering verzocht voor een studiereis van den geoloog van het bestuur van het Mandaat-gebied van Nieuw-Guinea, N. H. Fisher

naar Java, voor een nadere kennisneming van de werkwijze van den Indischen Vulkanologischen Dienst. Dr. Stehn diende den heer Fisher bij dit bezoek van voorlichting.

Aan het American Museum of National History te New-York werd vergunning verleend tot het uitzenden van een expeditie naar Noordoost Nieuw-Guinea, op voorwaarde dat daaraan door Indische deelneming een gemengd karakter zou worden gegeven. Van Amerikaansche zijde namen aan de expeditie deel de heeren R. Archbold, leider, A. L. Rand, assistent-leider en ornitholoog, W. B. Richardson, zoöloog, en L. J. Brass, botanicus, zoomede een piloot en een drietal vliegtuigtechnici; van Nederlandsche zijde: Dr. L. J. Toxopeus, entomoloog, leeraar aan het Lyceum der Carpentier Alting-stichting te Batavia en Dr. J. H. Meijer Drees, houtvester-botanicus van het Boschbouwproefstation te Buitenzorg, zoomede een assistent-preparateur en een assistent-boschbouwkundige. Ter dekking van de expeditie werden beschikbaar gesteld een militair detachement ter sterkte van 3 brigades infanterie, met 1 kapitein, 1 luitenant en 1 fourier, zoomede 1 officier van gezondheid, 1 ziekenverpleger en 1 luitenant met 2 schrijvers voor de administratie. Vrije Dajak-koelies en Inheemsche vervoerdeelden verrichtten de dragersdiensten.

De expeditie vestigde haar basis te Hollandia en ving de exploratie van het gebied der Idenburg- en Habbema-rivieren aan, waar basis-kampen werden gevestigd van waar verdere tochten zuidwaarts naar het centrale hooggebergte werden ondernomen. Zoowel voor het personen- als goederentransport werd gebruik gemaakt van een door de Amerikaansche deelnemers medegevoerd watervliegtuig. Aan den leider der expeditie, den heer Archbold, werd voorts door den Directeur van Verkeer en Waterstaat vergunning verleend tot den aanleg en het gebruik voor den duur van de werkzaamheden der expeditie van een radiotelegraafstation te Hollandia en een drietal verplaatsbare radiostations, onderscheidenlijk aan boord van het watervliegtuig en bij de beide expeditiegroepen.

Aan de onder leiding van Dr. P. Fejos staande film-expeditie, welke werd gesteund door de Koninklijke Zweedsche Akademie van Wetenschappen, werd vergunning verleend voor het doen van opnamen en het verzamelen en uitvoeren van zoölogisch materiaal in Nieuw-Guinea, tijdens een expeditie, aangevangen van het Australische gebied uit.

Vergunning werd voorts gegeven voor een entomologische exploratie op Waigoe en Japen (Noordoost en Noordwest Guinea) door Mejuffrouw L. E. Cheesman, ten behoeve van de afdeling Natuurlijke Historie van het Britsch Museum.

Op voorstel van den Landsarchivaris werd op kosten van de Indische Regeering door het Algemeen Rijksmuseum te Amsterdam een repliek in brons vervaardigd van de „Dirck Hartoghs Schotel" (het merkbord, door den V.O.C.-schipper Dirck Hartog op de West-Australische kust opgericht, ter gelegenheid van zijn landing daar in 1616 en zich thans in originali bevindend in het Rijksmuseum). Deze repliek werd door de Indische Regeering door bemiddeling van den Nederlandschen Consul te Perth aangeboden aan de Regeering van West-Australië, die het voorwerp ter beschikking stelde van de Western Australian Historical Society. Door genoemd Genootschap werd voorts op den vuurtoren van Dirck Hartogseiland dicht bij de plaats van de landing van 1616, een bronzen herdenkingsplaat met inscriptie aangebracht.

Medewerking werd door de Indische Regeering toegezegd voor het beschikbaar stellen van fotocopiën van documenten uit het Landsarchief, betrekking hebbend op de Portugeesche cultuur in Zuidoost-Azië, ten behoeve van de te Lissabon in 1940 te houden tentoonstelling ter gelegenheid van het 800-jarig bestaan van Portugal.

f. Internationaal Roode Kruis. De behartiging der Indische belangen ter XVIde Internationale Roode Kruis-conferentie te Londen, van 20 tot 24 Juni 1938 gehouden, werd opgedragen aan het lid der Nederlandsche delegatie Dr. J. W. Meyer Ranneft.

B. DE INWENDIGE POLITIEKE TOESTAND

1. Inleiding

De binnenlandsche politieke toestand was ook in 1938 over het algemeen rustig. Belangrijke verschuivingen in de politieke groepeeringsvonden niet plaats; de onderlinge verhoudingen bleven in groote lijn gehandhaafd. De in 1937 in verschillende staatkundige groepen — mede onder invloed van de verkiezingsactie voor de gemeenteraden — toegenomen politieke belangstelling bleef levendig; in verschillende kringen nam zij verder toe. In de eerste plaats droegen de verkiezingen voor den Volksraad en de actie ten behoeve van door verschillende organisaties bepleite benoemingen in dat College daartoe bij. Voorts lokte ook in 1938 de terughouding, welke de Regeering, hoe ongaarne ook, in verband met de beperkte Landsmiddelen ten aanzien van een verdergaande behartiging van vele objecten van welvaartszorg en cultureele ontwikkeling moest betrachten, critische beschouwing uit. De petitie-Soetardjo, later het feit, dat het Opperbestuur verklaarde het daarin nedergelegde voorstel te moeten afwijzen, en voorts de gespannen buitenlandsche politieke toestand, waarover de niet zelden alarmeerende berichten in een ononderbroken stroom binnenvloeiden, vormden stof voor politieke activiteit. Ook de noodzakelijkheid van de weermachtsversterking hield vele geesten, hetzij in positieven, hetzij in negatieven zin, bezig. Tenslotte werd aan de quaestie van artikel 177 der Indische Staatsregeling door godsdienstige en politiek-godsdienstige vereenigingen in toenemende mate aandacht gewijd. Met de vorming van de Partai Islam Indonesia, onder leiding van het Volksraadslid R. M. Wiwoho Poerbohadidjojo, betrad een nieuwe — evenals de ten vorigen jare vermelde Barisan Penjedar van H. A. Salim — op godsdienstigen grondslag staande, coöperatief georiënteerde groep het politiek tooneel.

De krachtiger politieke belangstelling richtte zich niet uitsluitend op vergaderingen, besprekingen, congressen e. d., doch tevens op innerlijke versteviging. Naar binnen vonden kaderopleiding en vorming van een onderbouw voor de partijen in toenemende mate aandacht vooral in Inheemsche sfeer. Naar buiten en in de onderlinge verhoudingen was er streven naar aaneensluiting in federatief verband, zoowel bij politieke en politiek-godsdienstige organisaties (Nationale concentratie) als in zuiver Islamietisch-godsdienstigen kring (M.I.A.I.).

De belangrijkste Inheemsche politieke groepen trachtten bepaalde gedeelten der vakbeweging onder hun leiding te brengen door zich invloed daarbinnen te scheppen, dan wel nieuwe vakorganisaties op te richten.

De werkzaamheid op economisch terrein van sommige Inheemsche politieke vereenigingen zette zich voort.

2. Partijgroepeerings onder de Europeesche bevolking

Zeer bijzondere feiten deden zich in het politieke leven van de Europeesche partijen niet voor. Het partijleven werd goedgevoerd beheerscht door de Volksraadsverkiezingen en door actie voor benoemingen in dat College; de verhoudingen bleven in hoofdzaak dezelfde. Noch „Insulinde“, noch de om het periodiek „Kritiek en Opbouw“ staande vooruitstrevende groep wonnen merkbaar aan invloed.

De fractie-leider van den Politiek Economischen Bond, de heer B. Roep, trad in 1938 als voorzitter van zijn organisatie op, terwijl hij als ondervoorzitter werd opgevolgd door den heer J. J. Nederburgh.

De Indische Katholieke Partij herdacht onder algemeene belangstelling op 5 Mei 1938 haar twintigjarig bestaan op een partijdag, welke onder meer bezocht werd door de leden van de Roomsche-Katholieke Kamerfractie, de heeren M. J. M. van Poll en Mr. F. G. C. J. M. Teulings. Op dezen partijdag werden als gevolg van het op den partijdag in 1937 te Semarang aanvaarde beginselprogram richtlijnen aangenomen nopens de wijze, waarop de Indische Katholieke Partij haar taak om mede te werken aan de politieke ontwikkeling van Nederlandsch-Indië in overeenstemming met haar beginselen dient te vervullen. De heeren P. A. Kerstens, voorzitter, Ir. W. G. Zwart, vice-voorzitter, L. L. Modoo, 1ste secretaris, Dr. W. J. A. Willems, 2de secretaris, Mr. G. F. Vodegel, penningmeester, en de

heeren Ir. F. C. Dhomen en Ir. G. F. A. Terra, commissarissen, maakten het hoofdbestuur van de partij uit.

Het hoofdbestuur van het Indo-Europeesch Verbond bestond einde 1938 uit de heeren F. H. de Hoog, voorzitter, Th. van Ardenne, vice-voorzitter, Ir. J. Loke, J. F. Cooke, Mr. P. A. Blaauw, Ir. F. M. Razoux Schultz, Ir. E. D. Wermuth, Dr. W. Ch. Doeve, Drs. H. van Zuylen Az., E. Davis en Dr. V. Ph. Leunissen.

Het hoofdbestuur van de Vaderlandsche Club bestond uit de heeren H. J. van Holst Pellekaan, voorzitter, J. Verboom, ondervoorzitter, en C. H. den Hartog Drs. W. van Enst en Ir. A. Noordijk, leden. Afzonderlijke vermelding verdient de door de Vaderlandsche Club in verband met de gespannen internationale verhoudingen in December 1938 te Batavia gehouden drukbezochte buitengewone algemeene vergadering, welke aan de defensie van Nederlandsch-Indië en enkele aanverwante onderwerpen was gewijd.

Het hoofdbestuur van de Christelijk Staatkundige Partij bestond einde 1938 uit de heeren Mr. C. C. van Helsdingen, voorzitter, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, vice-voorzitter, Mr. M. de Vries, secretaris, P. Gilde, penningmeester, R. M. Notosoetarso, I. van Weeren, L. A. Kouwenhoven, Th. J. Ouburg, Ch. J. Ruiter en Ds. A. Pos, leden.

3. De Inlandsche beweging

Gedurende 1938 was de inwendige politieke toestand, evenals in de vier voorafgegane jaren, bevredigend.

In Mei had te Batavia door de hoofdbesturen van de P.S.I.I., Parindra, Gerindo en Pasoendan de oprichting plaats van een federatief lichaam van politieke en politiek-godsdienstige vereenigingen onder den naam *Badan Perantaraan Partij Politik Indonesia* (Contact-lichaam tusschen de Indonesische politieke partijen) bij afkorting genaamd *Bapeppi*, zich ten doel stellende het tot stand brengen en vergrooten van de samenwerking tusschen de Inheemsch politieke partijen, het houden van een Indonesisch congres en het voeren van een algemeene actie. Als leden kunnen toetreden alle politieke partijen, welke de idealen van het Indonesische volk nastreven.

Verder werd in December te Soerakarta een nieuwe politiek-godsdienstige vereeniging, de *Partai Islam Indonesia* (P.I.I.), opgericht, waarover hier beneden uitvoeriger zal worden gehandeld.

Bij G.B. 28 Mei 1938 n°. 1z werden ingetrokken de besluiten van 1 Aug. 1933 n°. 1z, voor zoover daarbij was bepaald, dat de uitoefening van het vergaderrecht voor de *Partai Indonesia* aan beperkingen is onderworpen, en 14 Oct. 1933 n°. 2z, waarbij de uitoefening van het vergaderrecht voor de *Partij Sarekat Islam Indonesia* (P.S.I.I.) en de *Persatoean Moeslimin Indonesia* (Permi) in de residentie Benkoelen aan beperkingen was onderworpen.

Bij K. B. 16 Nov. 1938 n°. 40 werd afwijzend beschikt op de „Petitie-Soetardjo”, waarvan bij Regeeringsschrijven van 29 Nov. d.a.v. mededeeling werd gedaan aan den Volksraad (zitt. 1938—1939, Ond. 93, st. 1). Deze petitie, welke bij schrijven van den Voorzitter van den Volksraad van 1 October 1936 aan Hare Majesteit de Koningin werd aangeboden, behelsde het verzoek om een conferentie bijeen te roepen van vertegenwoordigers van Nederland en Nederlandsch-Indië, die op voet van gelijkheid een plan zouden hebben op te stellen, opdat door geleidelijke omvormingen binnen tien jaar aan Indië de staat van zelfstandigheid zou worden toegekend binnen de grenzen van artikel 1 der Grondwet. De volgende Inheemsche politieke vereenigingen hadden zich met doel en inhoud der petitie vereenigd: Pasoendan, de Persatoean Arab Indonesia, de Pergerakan Penjadar, de Perkoempoelan Politik Katholiek Indonesia, de Persatoean-Minahasa en de Perhimpoean Peladjar Peladjar Indonesia, terwijl de Partai Sarikat Islam Indonesia, de Parindra, de Pendifidikan Nasional Indonesia en de Gerindo zich tegen de petitie hebben verklaard, voornamelijk omdat het verzoek niet strookt met de doelstelling van die vereenigingen.

Aan negen personen werd de bevoegdheid tot het geven van onderwijs aan minderjarigen, hetzij voor bepaalden, hetzij voor onbepaalden tijd, ontnomen, terwijl zeventien verboden werden ingetrokken.

Politiek-godsdienstige en godsdienstige vereenigingen. Van 30 Juli tot 7 Augustus 1938 had te Soerabaja het 24ste congres der *Partai Sarekat Islam Indonsia* (P.S.I.I.) plaats, waaraan door 70 afdeelingen werd deelgenomen. Dit congres nam o. m. de volgende besluiten:

1. Het hidjrah-beginsel ¹⁾ van de P.S.I.I. omvat:
 - a. de politiek (Islam, nationaal en internationaal);
 - b. de maatschappelijke verhoudingen tusschen de individuen onderling, tusschen individuen en kampong, en tusschen kampongs onderling, enz.;
 - c. de economie (geldhuishouding van het individu en van de maatschappij. enz.);
 - d. de godsdienst;
 - e. de mystiek (theosofie, filosofie en zedeleer);
 - f. de leer van den Islam (geschiedenis van den Profeet Moehammad en andere profeten). Een hidjrah-commissie werd ingesteld, belast met het samenstellen van een handleiding over de hidjrah-practijk op theosofisch, sociaal, internationaal moslimsch en economisch gebied.
2. Onder den naam „Dāroel masrif” een bankinstelling op te richten, welke zich ten doel stelt:
 - a. de bevordering en versterking van financieele hulpverlening aan handels-, industrie-, nijverheids- en landbouwinstellingen, welke het eigendom zijn van en beheerd worden door Inheemschen;
 - b. de bevordering en oprichting van zoodanige instellingen door vereenigingen en genootschappen.
3. Een lichaam onder den naam „Badan Sidkah Hadji” in het leven te roepen, beoogende door middel van onderling hulpbetoon voor de leden der P.S.I.I. de mogelijkheid te openen om jaarlijks beurtelings een bedevaart naar Mekka te ondernemen. De kosten van deze bedevaart zullen uit bijdragen der leden bestreden worden.
4. Een economische enquête onder de bevolking in te stellen ten einde de beschikking te krijgen over gegevens betreffende de nooden en behoeften der bevolking, aan de hand waarvan eventueel een algemeene actie ingezet zal worden ter verkrijging van steun van de Regeering van Nederlandsch-Indië, zoo noodig ook van de Regeering in Nederland, om den economischen toestand van de bevolking te verbeteren.

Het *Comité Penjedar Barisan P.S.I.I.*, de partij, welke zich in 1937 van de P.S.I.I. heeft afgesplitst en sedert den naam draagt van *Pergerakan Penjadar*, hield van 21 tot 25 September 1938 te Batavia haar eerste congres, waaraan door 23 van de 50 afdeelingen werd deelgenomen. Onder meer nam het congres het besluit om de geheele bevolking van Nederlandsch-Indië en in het bijzonder de op den Islam gebaseerde vereenigingen uit te noodigen om bij de in 1939 te houden verkiezingen voor den Volksraad de candidatuur van Hadji Agoes Salim te steunen.

De vereeniging *Moehammadijah* hield van 21 tot 26 Juli te Malang haar 27ste congres. Van de bij die gelegenheid genomen besluiten zijn de belangrijkste:

1. De invoering van huishoudelijke vakken voor meisjes op de middelbare scholen der vereeniging, terwijl voor invoering van die vakken op de Gouvernements- en particuliere onderwijsinstellingen actie zal worden gevoerd.
2. De verbreiding van Hizboel-Watan (Spes Patria), d. i. de padvinderij-afdeeling der vereeniging, intensief ter hand te nemen door het voeren van propaganda en het houden van cursussen.
3. Het aanstellen van ten minste één propagandist voor ieder ressort.
4. Tegengang van de kerstening der kolonisten in de Lampoengsche Districten, door in samenwerking met andere Islamietische vereenigingen, Moslimsche propagandisten naar dat kolonisatie-gebied te zenden. Voor dat doel heeft het hoofdbestuur van Moehammadijah een fonds gevormd ter bestrijding van de kosten voor het verblijf der propagandisten aldaar.

¹⁾ Hidjrah beteekent het verbreken van banden, die iemand binden, zooals de Profeet Moehammad deed, toen hij in 622 A.D. zijn stam Koeraisj in Mekka verliet om zich in Medina te vestigen. De P.S.I.I. gebruikt thans het woord in den zin van afscheiding, zich afwenden van de Regeering, dus non-coöperatie.

Blijkens de jongste gegevens bezat Moehammadijah einde 1938: 921 afdeelingen en groepen, 43 328 leden omvattende, 216 volksscholen, 84 standaard-scholen, 166 Hollandsch-Inlandsche en schakelscholen, 415 godsdienstscholen, 32 meisjesscholen, te zamen 60 182 leerlingen tellende; verder nog 7 poliklinieken en 2 weeshuizen.

Van 11 tot 16 Juni hield de vereeniging van oud-geloovige schriftgeleerden, de *Nahdatoel Oelama* (N.O.) te Menes haar 13de congres, hetwelk onder meer besloot om:

1. het vraagstuk van de oprichting van een Islamietische bank door het hoofdbestuur in studie te doen nemen;

2. een naamlooze vennootschap op te richten voor den import uit Japan van glaswerk, waarvan de distributie door tusschenkomst der afdeelingen zal geschieden;

3. geen initiatief te nemen in de actie tot steun van de slachtoffers in Palestina, doch den leden der partij vrijheid te geven persoonlijk aan de actie der comité's, welke daarvoor gelden inzamelen, deel te nemen.

Verder werd een motie aangenomen, waarin aan de Regeering wordt verzocht beledigingen van den Profeet Moehammad en den Koran strafbaar te stellen, terwijl de op het congres van 1937 aangenomen motie, houdende bezwaren tegen de overdracht van de bevoegdheid der priesterraden inzake erfeniskwesties aan de landraden, werd bekrachtigd.

De vereeniging van Indo-Arabiëren *Persatocan Arab Indonesia* (P.A.I.) hield van 14 tot 18 April te Semarang haar 3de congres. De bij deze gelegenheid gehouden redevoeringen hielden voornamelijk een betoog in vóór uitbreiding van het Westersch onderwijs en vóór het zenden van afgevaardigden naar de ver-tegenwoordigende lichamen. De door het congres genomen besluiten betroffen slechts aangelegenheden van internen aard.

De vereeniging verklaarde zich te kunnen vereenigen met het doel en streven der petitie-Soetardjo.

Op 6 December had te Soerakarta op initiatief van R. M. Wiwoho Poerbodidjo de oprichting plaats van een nieuwe politiek-godsdienstige vereeniging onder den naam *Partai Islam Indonesia* (P.I.I.). Blijkens de statuten stelt de vereeniging zich ten doel „het Indonesische volk klaar te maken voor de aanvaarding van de volmaakte positie van den Islam en zijn belijders. Zij tracht dit doel te bereiken door het nauwer aanhalen van den broederband tusschen de Islamieten en hun vereenigingen en door het volk het besef bij te brengen van zijn recht om zijn leven te regelen naar de voorschriften van den Islam. De partij-leiding zal dictatoriaal zijn, terwijl de hoogste macht gevormd wordt door de wetten van Koran en gewijde overlevering, gehanteerd door het hoofdbestuur, hetwelk het recht heeft de strijdtactiek te bepalen”.

De vereeniging verklaart te staan op het standpunt van samenwerking met de Regeering.

Einde 1938 telde deze vereeniging 18 afdeelingen en candidaat-afdeelingen, waarvan 10 op Java en 8 in de Buitengewesten.

De *Madjlisoel Islamil A'laa Indonesia* (M.I.A.I.), d. i. het „Hooge Islamietische College voor Indonesia”, een in 1937 te Soerabaja op initiatief van den bekenden voorman van Moehammadijah, Kijahi Hadji Mas Mansoer, opgericht federatief lichaam van in Nederlandsch-Indië bestaande Islamietisch godsdienstige vereenigingen, stelt zich te doel:

a. den band tusschen de Islamietische vereenigingen in Nederlandsch-Indië nauwer aan te halen;

b. stemmen te vereenigen ter verdediging van de eer van den Islam, en

c. den band tusschen de Islamieten in Nederlandsch-Indië en die in het buitenland te verinnigen.

Deze federatie belegde van 26 Februari tot 1 Maart 1938 te Soerabaja haar eerste congres, waaraan door afgevaardigden van een 25-tal godsdienstige partijen en groepen werd deelgenomen.

Dit congres nam de volgende besluiten:

1. Aan het te Soerabaja gevestigde secretariaat der M.I.A.I. op te dragen, in samenwerking met andere vereenigingen een ontwerp-huwelijksregeling samen te stellen, hetwelk aan het eerstvolgend congres der federatie zal worden voorgelegd.
2. Moties bij de Regeering in te dienen, daartoe strekkende:
 - a. dat bij beledigingen van den Profeet Moehammad en den Koran handelend worde opgetreden;
 - b. houdende het verzoek om de aan den landraad overgedragen bevoegdheid beslissingen te nemen in aangelegenheden betreffende het erfrecht, weder terug te geven aan den priesteraad en te bewerkstelligen, dat het gehalte der leden van dezen Raad verbeterd worde.
3. Aan het secretariaat der M.I.A.I. op te dragen in samenwerking met andere vereenigingen
 - a. een ontwerp-erfrechtsregeling samen te stellen, hetwelk aan het eerstvolgend congres zal worden voorgelegd;
 - b. er naar te streven, dat voor den aanvang van de vastemaand een uniforme datum worde vastgesteld.
4. Adhaesie te betuigen aan de plannen van het Comité Perbaikan Perdjalan Hadji (het Comité voor verbetering der scheepsgelegenheden voor de bedevaart) te Jogjakarta tot oprichting van een naamlooze vennootschap voor het laten varen van pelgrimsschepen.
5. Aan de Regeering te verzoeken vrijstelling te verleenen van slachtsbelasting op de slacht van offerdieren voor den dag van het zoogenaamde „grootte feest”, den 10den der maand Dzoe'l-hiddjah. ¹⁾
6. Het secretariaat der M.I.A.I. op te dragen, de leden der federatie te instrueeren om aan de kolonisten, zoowel vóór het vertrek naar als na de aankomst in de kolonisatie-gebieden, Islamietisch godsdienstonderwijs te geven.
7. a. Alle Islamieten uit te noodigen om op 15 April 1938 gezamenlijk een gebed om heil uit te spreken ten behoeve van de in moeilijkheden verkeerende slachtoffers in Palestina.
- b. Aan de in Nederlandsch-Indië bestaande vereenigingen en de Nederlandsch-Indische Islamietische gemeente te verzoeken financieelen steun te verleenen aan de noodlijdenden in Palestina.

Politieke vereenigingen. Van de *Pendidikan Nasional Indonesia* (P.N.I.) ging geen actie uit. De *Partai Indonsia Raja* (Parindra), die haar invloedssfeer in belangrijke mate heeft weten uit te breiden, toonde een neiging om zich meer dan vroeger met de vakbeweging bezig te houden. Haar actie was er vooral op gericht op verschillende plaatsen tani-bonden (bonden van landbouwers) op te richten en een betere vertegenwoordiging van het volk in de Locale Raden te bewerkstelligen.

Het 2de congres, dat de Parindra van 23 tot 26 December 1938 te Bandoeng hield, nam onder meer de volgende moties aan:

1. Betreffende het Indo-vraagstuk werd verklaard, dat de tijd nog niet gekomen is, om aan de groep van Indo-Europeanen gelegenheid te geven tot de Parindra toe te treden. Wel is de vereeniging bereid om met deze groep samen te werken, mits deze samenwerking niet in strijd is met de beginselen der partij.
2. Tegen het euvel der werkloosheid, in het bijzonder onder de jeugd, dienen maatregelen getroffen te worden door: het samenstellen van een behoorlijke werkloosheidsstatistiek, meer geld beschikbaar te doen stellen voor de openbare werken, opvoering van de economische weerbaarheid van het volk, doorvoering van de „Indonesiatie” voor alle Gouvernementsbetrekkingen en bevordering van dit beginsel van wege de Regeering bij de particuliere bedrijven, vaststellen van de werktijden en minimumloon en het in het leven roepen van een werkloosheidsverzekering.

¹⁾ Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 174 werd door aanvulling van de Ord. op de slachtsbelasting 1936 die vrijstelling inmiddels geregeld.

3. De Inheemsche maatschappij uit te noodigen aandacht te schenken aan het vraagstuk der kolonisatie, opdat deze niet een verplaatsing zij van de armoede der kolonisten, doch welstand verschaffe aan hen, die naar de Buitengewesten koloniseeren.

4. De Nationale Fractie in den Volksraad te verzoeken bij de Regeering aan te dringen op verbetering van de Inheemsche rechtspraak, de afdelingen der Parindra in de Buitengewesten uit te noodigen gegevens te verzamelen over vonnissen der Inheemsche rechtbanken, welke het rechtsgevoel der bevolking niet bevredigen, en een commissie in het leven te roepen, welke tot taak heeft deze gegevens in studie te nemen.

Op dit congres werd voorts een referaat gehouden over de defensie en de verdeling der defensiekosten, waarin werd betoogd, dat het „zoo lang de toestand van Indonesia en de positie der bevolking niet veel beter en belangrijker zijn dan thans het geval is en de Indonesiërs het recht missen om verandering te brengen in den nederigen toestand van land en volk, niet gerechtigd of billijk is om de Indonesiërs lijf en goed te laten opofferen ter handhaving van de bestaande toestanden”.

De vereeniging *Pasoendan* hield haar congres in 1938 op 17 April te Soekaboemi, bij welke gelegenheid de volgende besluiten werden genomen:

1. De vereeniging steunt de petitie-Soetardjo.
2. Stappen zullen worden gedaan ter bescherming van de positie der loontrekkers.
3. Ter bevordering van den economischen toestand zal een „Balai Economie Pasoendan” worden opgericht.
4. Actie zal worden gevoerd ter verkrijging van verlaging van den zoutprijs.

De in Mei 1937 opgerichte vereeniging *Gerakan Rakjat Indonesia* (Indonesische Volksbeweging), bij afkorting *Gerindo* geheeten, telde einde 1937 27 afdelingen; einde 1938 was dit aantal bijna verdubbeld. In het bijzonder op Sumatra (Oostkust) heeft de *Gerindo* grooten aanhang weten te verwerven. Op Borneo en Celebes daarentegen heeft de beweging nog geen vasten voet kunnen verkrijgen.

Het eerste *Gerindo*-congres werd van 20 tot 24 Juli 1938 te Batavia gehouden. Uit de bij die gelegenheid gehouden redevoeringen bleek duidelijk, wat het doel der vereeniging is; zij wil een ware volkspartij zijn. Het lagere volk dient politiek bewust te worden gemaakt. De statuten der partij noemen deze bewustmaking uitdrukkelijk onder de middelen ter bereiking van het einddoel. Het lagere volk, niet zoo zeer in de steden, maar op het land, moet voor de beweging worden gewonnen.

Haar standpunt tegenover de eenheidsbeweging der Inheemsche politieke partijen in Nederlandsch-Indië werd op dit congres in een besluit openbaar gemaakt, namelijk dat de partij zich voorloopig niet bij de hoogergenoemde *Bapeppi* wenscht aan te sluiten, omdat zij den tijd nog niet rijp acht voor samenwerking zooals de *Bapeppi* die wil en dat zij zich voorloopig alleen wenscht bezig te houden met den uitbouw en de versterking van haar eigen organisatie. De andere door dit congres genomen besluiten behelzen onder meer het voornemen een jeugdorganisatie in het leven te roepen en de aanvaarding van de prae-adviezen over landbouwersbonden, vakbeweging en het ontwerp-welvaartsplan.

Andere vereenigingen. De *Pakoempoelan Kawoelo Ngajogjokarto* (de vereeniging van Landschapsonderhoorigen van het Sultanaat Jogjakarta), bij afkorting P.K.N. genaamd, telde medio 1938 253 218 leden, voor \pm 99 % bestaande uit landbouwers. Ondanks dit groote ledental vertoonde de vereeniging symptomen van geleidelijken achteruitgang, welke in hoofdzaak aan het slecht binnenkomen der contributies is toe te schrijven. In den laatsten tijd is haar actie voornamelijk op de bestrijding van het analphabetisme gericht. Van 30 Juli tot 3 Augustus 1938 belegde deze vereeniging haar 8ste congres, bij welke gelegenheid onder meer besprekingen werden gewijd aan de huwelijksordonnantie en de opvoeding.

De vereeniging van landschapsonderhoorigen van het Soenanaat Soerakarta, *Pakoempoelan Kawoelo Soerokarto* (P.K.S.), hield vele bijeenkomsten, zoowel

door vrouwelijke als mannelijke leden druk bezocht, waar naast aangelegenheden van internen aard het streven werd besproken naar innerlijken vrede, de bevordering van den landbouw, de oprichting van P.K.S.-scholen en de bestrijding van het analphabetisme.

De *Taman Siswa*-beweging, die in de zestien jaren van haar bestaan is uitgegroeid tot de belangrijkste Inheemsche beweging tot hervorming van onderwijs en opvoeding, belegde van 16 tot 22 November 1938 haar 3de vierjaarlijksche congres te Jogjakarta. Dit congres nam onder meer het besluit de door het hoofdbestuurlid K. S. Mangoensarkara ontworpen statuten van de *Taman Siswa*, alsmede het economisch programma aan te nemen, terwijl een commissie zal worden ingesteld, tot taak hebbende na te gaan wat er van de *Taman Siswa*-abituriënten geworden is. Een ander besluit behelst de terugtrekking van Ki Hadjar Dewantara uit het hoofdbestuur der *Taman Siswa*. Hij blijft evenwel „Algemeen Leider” der beweging.

De *Taman Siswa* bezit 190 afdelingen, 225 scholen, waaraan 700 leerrkachten verbonden zijn, met 17 000 leerlingen, waaronder 4000 meisjes; verder nog 20 mulo-scholen, 6 kweekscholen en 1 middelbare school.

Jeugdbeweging. Evenals in 1937 vertoonde het ledental der studentenvereniging *Perhimpunan Peladjar Peladjar Indonesia* (P.P.P.I.) in 1938 een achteruitgang.

Van de jeugdorganisatie *Indonesia Moeda* (I.M.) nam het ledental in 1938 over de geheele linie af. Einde 1938 telde de vereniging 25 afdelingen (19 op Java en 6 in de Buitengewesten), ± 2000 leden omvattend.

Onder leiding van *Indonesia Moeda* had op 26 Maart 1938 te Batavia een bijeenkomst plaats, waar door ± 50 afgevaardigden van verschillende in Nederlandsch-Indië bestaande jeugdorganisaties beraadslaagd werd over een te houden Nationaal Jeugdcongres (N.J.C.), waardoor de eenheidsgedachte zou worden bevorderd. Deze vergadering was een uitvoering van het besluit, genomen op het eind 1937 gehouden 7de congres van I.M.

Op het van 28 December 1938 tot 1 Januari 1939 te Jogjakarta gehouden 8ste congres is het besluit genomen den leden het verbod op te leggen lid te zijn van den onderbouw eener politieke partij. Zij, die lid van een dergelijken onderbouw zijn, krijgen drie maanden tijd om of het lidmaatschap daarvan op te zeggen, of uit de I.M. te treden. Zij, die lid zijn van den onderbouw eener politieke partij, mogen tot de I.M. slechts als buitengewone leden toetreden.

Op dit congres werd tevens medegedeeld, dat de I.M. autonoom is, doch wel met de andere jeugdverenigingen wil samenwerken en dat I.M. bij de Regeering het verzoekschrift heeft ingediend om het verbod van lidmaatschap van I.M. voor leerlingen van bepaalde Gouvernmentsscholen op te heffen.

In December werd door vertegenwoordigers van een elftal jeugdverenigingen te Soerakarta een conferentie belegd, waarop besprekingen werden gevoerd over het organiseeren van een *Nationaal Jeugdcongres*.

Blijkens artikel 2 der ontwerp-statuten stelt dit jeugdcongres zich ten doel, den band tusschen alle Indonesische jeugdorganisaties nauwer aan te halen en werkprogramma's te ontwerpen. Het tracht dit doel te bereiken door:

- a. de oprichting van een centralen jeugdraad, die den onderlingen vrede van de jeugdverenigingen moet bewaren, den band tusschen ouderen- en jeugdorganisaties inniger maken en voorlichting in moeilijke zaken verschaffen;
- b. een centrale studiecmissie in het leven te roepen, die tot taak heeft de stroomingen in Nederlandsch-Indië in studie te nemen, de resultaten van de jeugdbeweging in het buitenland te observeren, een leidraad voor leiders samen te stellen en voor dezen cursussen te organiseeren;
- c. gezamenlijken arbeid op sociaal terrein, bij voorbeeld bestrijding van het analphabetisme;
- d. het vooruitbrengen van cultuur, kunst en andere nationale waarden;
- e. gemeenschappelijke beoefening van sport.

Tot het congres kunnen alle Indonesische jeugdverenigingen, welke haar krachten in dienst van land en volk stellen, worden toegelaten.

Inheemsche vrouwenbeweging. De federatie van Inheemsche vrouwenverenigingen *Kongres Perempoean Indonesia* (het Indonesische Vrouwen-Congres), waarvan het dagelijksch bestuur te Batavia is gevestigd, en die tot doel heeft een contact tot stand te brengen tusschen alle Indonesische vrouwenorganisaties en daarnaast naar wegen te zoeken, welke naar verbetering van het gehalte der vrouwenbeweging kunnen voeren, belegde van 23 tot 27 Juli 1938 te Bandjoeng haar 3de congres. Bij die gelegenheid werden o. m. de volgende besluiten genomen:

1. een commissie in te stellen, tot taak hebbende een onderzoek in te stellen naar het lot van de werkneemsters op ondernemingen, in fabrieken, enz. en den leden der federatie de verplichting op te leggen, die commissie zoo krachtig mogelijk te steunen;

2. ten aanzien van het vraagstuk der opvoeding, de leden der federatie op te wekken contact te zoeken met de jeugdorganisaties en dit vraagstuk ernstig ter hand te nemen;

3. den leden der federatie de verplichting op te leggen krachtig actie te voeren voor de bestrijding van de prostitutie;

4. ten aanzien van de positie der vrouw in het huwelijk een commissie in te stellen tot taak hebbende een ontwerp-huwelijksregeling samen te stellen, hetwelk aan een conferentie van de leden der federatie zal worden voorgelegd, terwijl aan de Madjlis Islam A'la Indonesia een motie zal worden aangeboden, daartoe strekkende, om de op het huwelijk betrekking hebbende Koran-verzen op de juiste wijze, d. i. zooals door God en den Profeet bedoeld, uit te leggen;

5. aan de leden der federatie over te laten het vraagstuk van het vrouwenkiesrecht in studie te nemen en hun volle vrijheid te verleen daarvoor actie te voeren, mits geen inbreuk worde gemaakt op de principes der federatie.

Verder bewoog de vrouwenbeweging zich op sociaal terrein, terwijl voorts een actie is begonnen voor vertegenwoordiging van vrouwen in de locale raden.

Vakbeweging. Van de vakverenigingen van Landsdienaren hebben de bond van pandhuisbeambten *Perserikatan Pegawai Pegadean Boemipoetra* (P.P.P.B.), de vereniging van ambtenaren bij den Inlandschen Bestuursdienst *Perhimpoean Pegawai Bestuur Boemipoetra* (P.P.B.B.) en de vereniging van Inheemsche onderwijzers *Persatoean Goeroe Indonesia* (P.G.I.) activiteit aan den dag gelegd.

Eerstgenoemde vakvereniging belegde in April 1938 te Jogjakarta haar 24ste congres, dat onder meer het besluit nam om:

1. indien daarmede door de vakcentrale *Persatoean Vakbonden Pegawai Negeri* (P.V.P.N.) werd ingestemd, een delegatie naar Nederland te zenden;

2. de propaganda in de Buitengewesten intensief ter hand te nemen;

3. de bestaande coöperatieve verenigingen zooveel mogelijk te steunen.

Verder werd een motie aangenomen, waarin afkeuring werd uitgesproken over het maandlonersreglement.

De *Perhimpoean Pegawai Bestuur Boemipoetra* (P.P.B.B.) belegde in Juni te Soerabaja een jaarvergadering. De besprekingen waren voornamelijk gewijd aan de versterking van de positie van het Inlandsch Binnenlandsch Bestuur in de Buitengewesten en aan de wenschelijkheid om zoo mogelijk eenvoudig te betrachten in verband met de beoogde verbetering van de economische positie der leden.

4. De Chineesche bevolkingsgroep

Ook in 1938 bleef het Chineesch-Japansch conflict de groote belangstelling van de Chineesche bevolkingsgroep in Nederlandsch-Indië behouden. Zoowel in de Chineesche als in de Maleisch-Chineesche bladen werd uitvoerig melding gemaakt van de krijgsverrichtingen in China. Meermalen werd daarbij het optreden der Japansche militairen in China gehekelde en uiting gegeven aan anti-Japansche gevoelens, in verband waarmede de Overheid zich genoodzaakt zag op de betrokken bladen de persbreidel-ordonnantie toe te passen. In 1938

werd twaalf malen de 1ste of 2de phase der persbreidel-ordonnantie op deze bladen van toepassing verklaard (in 1937 zeven keeren).

De Maleisch-Chineesche pers legde zich bij haar beschouwingen over het conflict meer beperkingen op dan de Chineesche bladen, zoodat slechts drie der toegepaste maatregelen op Maleisch-Chineesche bladen betrekking hadden.

In 1938 deed de Chineesche Regeering, evenals in het vorig jaar, herhaaldelijk een beroep op de offervaardigheid der Chineezzen in het buitenland. De geldinzamelingsactie in deze gewesten duurde dan ook onverminderd voort. Teneinde meer eenheid in deze actie en de wijze van opzending der gelden te brengen en deze onder de contrôle van de Chineesche Regeering te stellen, werd in October 1938 te Singapore een conferentie belegd, welke resulteerde in de oprichting van den „Bond van Chineesche Emigrantenverenigingen in de verschillende Koloniën in de Zuidzeelanden voor Geldinzameling en Steun aan (Oorlogs) slachtoffers in het Vaderland". Aan deze conferentie namen ongeveer 50 afgevaardigden uit Nederlandsch-Indië deel.

Toen in October 1938 twijfel rees of het Chineesche Roode Kruis te Hong Kong, dat bijkans alle in Nederlandsch-Indië in het openbaar ingezamelde gelden ontving, deze wel voor liefdadige doeleinden gebruikte, werd bepaald dat alle in Nederlandsch-Indië in het openbaar ingezamelde gelden voortaan alléén naar het Internationale Roode Kruis te Shanghai en het Internationale Roode Kruis te Hankow mochten worden gezonden, dan wel in Indië voor den aankoop van medicijnen of goederen ten behoeve van de oorlogsslachtoffers mochten worden besteed.

Aangezien beide plaatsen in het door de Japansche troepen bezette gebied lagen, werd de verzending van deze gelden door de Chineezzen in Indië voorloopig gestaakt totdat de Indische Regeering in Januari 1939 toestemming gaf die gelden naar het in November 1938 van Hankow naar Kweiyang, de hoofdstad van de provincie Kweichow, overgebrachte Internationale Roode Kruis te verzenden. Tevens werd toen de Hoofdcentrale van het Ambulance Comité van Chineesche Immigranten in Nederlandsch-Indië te Batavia als ontvangstorgaan van in het openbaar ingezamelde gelden aangewezen.

De verkoop van obligaties van de in 1937 uitgegeven Chineesche oorlogsleening van \$ 500 000 000 werd in 1938 voortgezet. In het begin van dat jaar werd ter bevordering van den verkoop een nieuw systeem toegepast, namelijk dat van kettingsbrieven. Aangezien hierbij van vrijwillige bijdragen niet meer bleek te kunnen worden gesproken, werd deze kettingsbriefactie verboden verklaard.

De door de Chineezzen in Nederlandsch-Indië uitgeruste ambulance, welke in December 1937 naar China vertrok, keerde na een verblijf van een jaar aldaar in December 1938 naar Nederlandsch-Indië terug. Sindsdien bepaalde het ambulance-comité zich tot de financiering van ambulance-eenheden welke in China werkzaam waren. Einde 1938 stemde de Nederlandsch-Indische Regeering er in toe, dat gelden bestemd voor dat doel, zouden worden gezonden aan den vertegenwoordiger der ambulance te Hong Kong, zulks naar aanleiding van de moeilijkheden gerezen als gevolg van het bovengenoemde in October 1938 uitgevaardigde verbod om in het openbaar in Nederlandsch-Indië ingezamelde gelden naar het Chineesche Roode Kruis te Hong Kong te zenden.

De in het vorig Verslag gesignaleerde boycot-beweging bereikte haar hoogtepunt in de eerste maand van 1938. Daarna luwde zij. Men zag van Chineesche zijde zeer goed in, dat een boycot van Japansche goederen slechts tot gevolg zou hebben, dat de handel in die goederen in andere handen zou overgaan, weshalve onder de Chineesche handelaren weinig animo voor het voeren van een effectieve boycot bleek te bestaan.

Evenals tevoren vond ook in 1938 in zekere mate en op verschillende wijzen intimidatie plaats tegenover degenen, die weigerden aan den boycot deel te nemen. Op tal van plaatsen werden Chineesche toko's besmeerd met teer of straatvuil.

De belangstelling van de zijde der Chineesche Regeering voor de aangelegenheden der Chineesche emigranten in den vreemde duurde onverminderd voort. Deze belangstelling werd nog geïntensiveerd door de behoefte aan financieelen

steun voor de voortzetting van den oorlog tegen Japan. Tal van Chinese ambtenaren brachten een bezoek aan de Zuidzeelanden; verschillenden van hen bezochten ook Nederlandsch-Indië.

Vermelding verdient voorts het in Augustus 1938 gehouden 2de congres der particuliere T.H.H.K.-onderwijsverenigingen. Op de in Augustus 1937 gehouden conferentie was men tot overeenstemming gekomen in zake de wenschelijkheid van de oprichting van een „Centraal Orgaan”, met de organisatie waarvan de T.H.H.K. te Batavia verzocht werd zich te belasten. De Ho Yin Hua Chiao Chiao Yu Tsung Hui (Algemeene Vereeniging voor het Chineesche Emigrantenonderwijs in Nederlandsch-Indië), welke als gevolg daarvan werd opgericht, hield van 28 tot 30 Augustus 1938 te Batavia een 2de onderwijsconferentie. Als gevolg van de afwezigheid van belangrijke Chinese onderwijscentra (o.a. Soerabaja) en de heerschende oneenigheid leverde ook dit congres weinig resultaat op. Een deel der afgevaardigden verliet de conferentie en richtte elders in Batavia een nieuwe Centrale Organisatie op met zetel te Solo. Deze nieuwe vereeniging deelde mede de besluiten van de bovengencemde Algemeene Vereeniging niet te zullen erkennen.

De Chinese vakbeweging, welke in 1937 eenige opleving vertoonde, breidde zich in 1938 nog uit. Op verschillende plaatsen werden Chinese arbeidersverenigingen opgericht. Deze vereenigingen legden evenwel nog slechts weinig activiteit aan den dag.

HOOFDSTUK II

DE FINANCIËLE TOESTAND

A. DE LANDSFINANCIËN

1. Algemeen overzicht

De ramingen der ontwerp-begrooting voor 1938, zooals deze begin 1937 waren opgesteld, waren gebaseerd op de verhoudingen van dat oogenblik, waarbij, voor zoover dit mogelijk was, rekening werd gehouden met de sedert den aanvang van 1937 ingetreden verbetering in den economischen toestand. Met inbegrip van de in den loop van de jaren 1937 en 1938 aangenomen aanvullende begrootingen en rekening houdende met de virementen ex art. 11a der Indische Comptabiliteitswet, beliepen de eindcijfers der ramingen van het begrotingsjaar 1938: zuivere gewone Landsmiddelen f 340,6 millioen, zuivere gewone Landsuitgaven f 375,5 millioen, zoodat een saldo tekort werd geraamd van f 34,9 millioen. Voor den buitengewonen dienst resulteerde de raming in een tekort van f 32,9 millioen, zoodat op den geheelen dienst een tekort van f 67,8 millioen werd verwacht.

Dank zij het ruimer vloeien van de middelen als gevolg van een belangrijke verbetering in het economisch leven, vielen de uitkomsten van den gewonen dienst en den geheelen dienst, zooals het volgend overzicht aantoont, veel gunstiger uit dan de ramingen.

(In duizendtallen guldens)

Eindcijfers	Uitkomst	Raming	De uitkomst is	
			gunstiger	ongunsti- ger
<i>Gewone dienst:</i>				
Ontvangsten	545 338	503 055	42 283	—
Uitgaven	537 708	537 972	264	—
Voordeelig saldo	7 630	— 34 917	42 547	—
<i>Buitengewone dienst:</i>				
Ontvangsten	49 003	53 173	—	4 170
Uitgaven	94 422	86 036	—	8 386
Nadeelig saldo	45 419	32 863	—	12 556
<i>Geheele dienst:</i>				
Ontvangsten	594 341	556 228	38 113	—
Uitgaven	632 130	624 008	—	8 122
Nadeelig saldo	37 789	67 780	29 991	—

Bij splitsing van uitkomsten en ramingen volgens de gebruikelijke hoofdgroepen en saldeering van tegenover elkaar te stellen inkomsten en uitgaven, verkrijgt men de volgende cijfers.

(In duizendtallen guldens)

	Uitkomst	Raming	De uitkomst is	
			gunstiger	ongunstiger
Belastingen	289 721	275 139	14 582	—
Saldi Landsbedrijven in zoverre de Indische Bedrijvenwet daarop niet van toepassing is verklaard	21 871	17 057	4 814	—
Saldi uitkeeringen van (aan) de Landsbedrijven in den zin der Indische Bedrijvenwet ten bedrage van het credit-(debet-) saldo van het bedrijf	24 967	22 242	2 725	—
Verschillende middelen	38 557	26 192	12 365	—
Totaal gewone ontvangsten	375 116	340 630	34 486	—
Zuivere gewone Landsuitgaven	367 486	375 547	8 061	—
Voordeelig saldo gewone dienst	7 630	— 34 917	42 547	—
Nadeelig saldo buitengewone dienst	45 419	32 863	—	12 556
Nadeelig saldo geheele dienst	37 789	67 780	29 991	—

Uit dit overzicht blijkt, dat de totale zuivere opbrengst der gewone middelen in 1938 ± f 375,1 miljoen heeft bedragen, d.i. f 34,5 miljoen meer dan geraamd. De zuivere gewone Landsuitgaven leverden een meevaller op van f 8 miljoen, zoodat ten opzichte van de raming de gewone dienst een gunstig verschil van f 42,5 miljoen vertoont.

De buitengewone dienst leverde een nadeelig saldo op van f 45,4 miljoen bij een raming van f 32,9 miljoen, zoodat een nadeelig verschil ontstond van f 12,5 miljoen.

De geheele dienst vertoont ten opzichte van de raming derhalve een gunstig verschil van f 30 miljoen.

In ronde cijfers vertoont de gewone dienst een overschot van f 7,6 miljoen, de buitengewone en de geheele dienst een tekort van respectievelijk f 45,4 en f 37,8 miljoen.

Bij beschouwing van de uitkomstcijfers van den buitengewonen (en den geheelen) dienst dient er mede rekening te worden gehouden, dat deze cijfers in ongunstigen zin zijn beïnvloed door uitgaven ten laste van de f 25 miljoen bijdrage van Nederland voor welvaartzorg, waarvan te zijner tijd terugbetaling door Nederland zal plaats hebben.

Verder zijn ten laste van dezen dienst kapitaalsuitgaven gedaan voor de Zeemacht tot een bedrag van f 16 miljoen, welke eveneens met de Rijksbegrooting worden verrekend.

Het verloop van de opbrengst der Landsmiddelen in de laatste jaren blijkt uit het volgend overzicht, waarin de cijfers voor de jaren 1933 t/m 1938 naast elkaar zijn gesteld.

(In millioenen guldens)

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Belastingen	207,8	221,6	228,8	261,4	285,4	289,7
Landsbedrijven	31,3	26,4	35,4	35,6	51,2	46,9
Diverse middelen	17,2	18,3	18,7	25,0	30,5	38,5
Totaal	256,3	266,3	282,9	322,0	367,1	375,1

Deze cijfers zijn echter als gevolg van de geleidelijke toepassing van de Indische Bedrijvenwet niet rechtstreeks vergelijkbaar. Van 1930 af zijn de uitgaven voor rente en aflossing van leeningschulden, voor pensioenen en voor overtochts-, reis- en verblijfkosten (vgl. de noot onderaan staat V van bijlage A der financiële nota) gedeeltelijk rechtstreeks ten laste van de Landsbedrijven gebracht, terwijl voorts in de cijfers over de jaren 1934 t/m 1936 zijn begrepen de extra-baten uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber (respectievelijk f 11,5, f 24,1 en f 46,8 miljoen ¹⁾).

Na het aanbrengen van de voor het verkrijgen van vergelijkbare cijfers noodige redressen, wordt het vorenstaand overzicht als volgt:

(In millioenen guldens)

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Belastingen	207,8	210,1	204,7	214,6	285,4	289,7
Landsbedrijven	64,0	64,0	65,6	67,2	88,2	72,9
Diverse middelen	17,2	18,3	18,7	25,0	30,5	38,6
Totaal	289,0	292,4	289,0	306,8	404,1	401,2

Uit de eerder gegeven opstelling blijkt, dat de zuivere gewone uitgaven in 1938 f 367,5 miljoen hebben bedragen. Elimineert men ook hier de factoren, welke een juiste vergelijking der cijfers verstoren (de rubber-uitgaven en de reeds gereleveerde overbrenging van uitgaven naar de Landsbedrijven, waarop de Indische Bedrijvenwet is toegepast), dan blijkt, dat de zuivere gewone uitgaven voor 1938 bijna weder tot het niveau van 1933 zijn gestegen (1938 f 393,6 miljoen, 1933 f 400,8 miljoen).

Hieronder volgt een overzicht van de vergelijkbare cijfers van den gewonen dienst.

(In millioenen guldens)

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Gewone ontvangsten	289,0	292,4	289,0	306,8	404,1	401,2
Zuivere gewone uitgaven	400,8	367,3	318,3	320,7	368,5	393,6
Tekort gewone dienst	111,8	74,9	29,3	13,9	—	—
Overschot gewone dienst	—	—	—	—	35,6	7,6

¹⁾ In 1936 bedroeg de opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht f 49,4 miljoen, waarvan echter f 2,6 miljoen is tegoedgeschreven aan de algemeene middelen.

De cijfers voor den buitengewonen dienst 1938 vertoonen ten opzichte van de raming een ongunstig verschil van f 12,5 miljoen (geraamd tekort f 32,9 miljoen, werkelijk tekort f 45,4 miljoen). Dit verschil is in hoofdzaak toe te schrijven aan uitkeeringen van Landsbedrijven in den zin der Indische Bedrijvenwet wegens tegoedschrijving aan winstreserves en voorraadmutaties. Aan vergoeding door Nederland van uitgaven voor welvaartzorg in vorige jaren gedaan werd f 3 miljoen ontvangen.

Voor gedetailleerder gegevens betreffende de uitkomsten 1938 wordt verwezen naar den herdruk van de financieele nota betreffende de begroting 1940.

Het slot der rekening van uitgaven en ontvangsten van Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1934 is vastgesteld bij het bij de wet van 31 Maart 1938 (N. S. n°. 3916, I. S. n°. 268) goedgekeurde G.B. 2 Oct. 1937 n°. 1 (I. S. 1938 n°. 269).

2. 's Lands vermogenstoestand. Leeningen

De totale schuld van Nederlandsch-Indië bedroeg einde 1937 en 1938 (in miljoenen guldens):

	1937	1938
Vlottende schuld	f 34,2	f 80,2
Vaste schuld	1 324,1	1 287,8
Totale schuld	f 1 358,3	f 1 368,0

Op de ontwikkeling van de schuldpositie, welke volgens bovenstaande cijfers over 1938 met f 9,7 miljoen is verslechterd, is van ongunstigen invloed geweest het vermoedelijk begrotingstekort over dat jaar (f 62,9 miljoen), benevens de van De Javasche Bank overgenomen teekmunt (1,7 miljoen), te zamen tot een bedrag van f 64,6 miljoen.

Als gunstige factoren staan hiertegenover de aflossingen op de vaste schuld (f 36,3 miljoen), de door Nederland overgenomen teekmunt (f 0,7 miljoen), het surplus van de kasontvangsten uit de kohierbelastingen boven de zuivere opbrengst daarvan volgens de begrotingsboekhouding (f 4,5 miljoen), zomede het bedrag van de op de begroting voor 1938 uitgetrokken doch in dat jaar nog niet uitgegeven rubbergelden (10,1 miljoen), derhalve tot een totaal bedrag van f 51,6 miljoen.

Het nadeelig verschil tusschen de som van de hiervóór vermelde gunstige en ongunstige factoren ad f 13 miljoen en het bedrag van de schuldtoeneming ad f 9,7 miljoen vindt in hoofdzaak zijn verklaring in de omstandigheid, dat allerlei ontvangsten ten bate en betalingen ten laste van de begroting eerst na December van het betrokken begrotingsjaar plaats vinden.

A. *Vlottende schuld.* De bestanddeelen van de vlottende schuld op het einde van 1938 zijn in vergelijking met die op het einde van het voorafgegane jaar, hieronder gespecificeerd.

(In duizendtallen guldens)

	Einde 1937	Einde 1938
Rekening bij de Javasche Bank D	8 096	2 987
Onbelegde gelden van de Postspaarbank D	38	2 997
Schatkistpapier D	14 500	20 750
Belegging overtollige kasmiddelen der Zelfbesturen . D	730	710
Totaal vlottende schuld in Indië D	23 364	27 444

(In duizendtallen guldens)

	Einde 1937	Einde 1938
Rekening van het Land bij 's Rijks schatkist . . . D	10 575	50 693
Onbelegde gelden van het Indisch Muntfonds . . . D	607	2 173
Postrekening C	— 343	— 100
Totaal vlottende schuld in Nederland . . . D	10 839	52 766
Totaal-generaal vlottende schuld D	34 203	80 210

De vlottende schuld in Indië nam toe met f 4 080 000; tegenover een vermindering van het debet-saldo bij De Javasche Bank met \pm f 5 miljoen staat een vermeerdering van het bedrag aan uitstaand schatkistpapier van ruim f 6 miljoen. Overigens vindt de toename van de schuld in Indië in hoofdzaak haar oorzaak in een vermeerdering van het saldo der onbelegde gelden van de Postspaarbank ten bedrage van \pm f 2,9 miljoen.

Niettegenstaande uit het daarvoor in Indië beschikbaar overschot uit de Landsmiddelen een bedrag van f 81 miljoen (in 1937 f 162 miljoen) naar Nederland werd overgemaakt tot dekking van een deel van het nadeelig overschot op den Indischen dienst aldaar, nam de Indische vlottende schuld in Nederland toe met een bedrag van \pm f 42 miljoen; deze vermeerdering komt in hoofdzaak tot uitdrukking in een toeneming van de Indische schuld aan 's Rijks schatkist.

De voorziening in de behoeften aan kasmiddelen voor de financiering van den Indischen dienst in Nederland heeft ook in 1938 wederom plaats gevonden door gebruik te maken van het crediet bij 's Rijks schatkist, dat voor 1938 bij de wet van 31 Dec. 1937 (N. S. 1937 n°. 913, I. S. 1938 n°. 83) werd vastgesteld op ten hoogste f 200 miljoen.

De hoogste debet-stand bij 's Rijks schatkist beliep op 26 November 1938 f 55,6 miljoen en de laagste op 25 Juni van dat jaar f 648 000.

De voorwaarden waartegen het Rijk in 1938 schatkistpapier heeft kunnen plaatsen voor de financiering van deze voorschotten, waren wederom zeer gunstig, zooals uit het volgend overzicht blijkt. Doordat echter een groot deel van die voorschotten nog wordt gefinancierd met in vroegere jaren tegen een belangrijk hogere rente uitgegeven drie- en vijfjarig schatkistpapier, bedroeg de over de Rijksvoorschotten verschuldigde rente in 1938 nog $2\frac{1}{2}$ %, tegen $3,047$ % in het voorafgegane jaar.

	Laagste rente- percentage	Hoogste rente- percentage
3 maandspromessen	$\frac{11}{100}$	$\frac{12}{100}$
4 "	$\frac{6}{100}$	$\frac{17}{100}$
5 "	$\frac{12}{100}$	$\frac{49}{100}$
6 "	$\frac{11}{100}$	$\frac{49}{100}$
7 "	$\frac{18}{100}$	$\frac{24}{100}$
8 "	$\frac{18}{100}$	$\frac{24}{100}$

B. *Vaste schuld*. Deze schuld vertegenwoordigde voor elk der leeningen de volgende bedragen:

	Bij den aanvang van 1938	Op het eind van 1938
3 % 1883	f 17 884 066	f 16 908 046
3½—3¼—3 ^o / ₀ 1921 C/1923 B	85 816 875	82 384 200
4 % 1933	109 860 900	—
3¼ ^o / ₀ 1935	48 470 000	47 660 000
3 % 1937	150 000 000	145 000 000
3 % 1937 A	912 050 000	887 400 000
3—3¼ ^o / ₀ 1938	—	108 445 100
Totaal	f 1 324 081 841	f 1 287 797 346

Aan aflossingen werd in 1938 nominaal besteed f 36 284 495, aan rente f 38 224 616.

De rente van de met De Nederlandsche Bank en De Javasche Bank ter aflossing van de Nederlandsch-Indische leeningen 1921 C en 1923 B (pondenleeningen) gesloten geldleening werd, na in November 1937 reeds te zijn teruggebracht van 3½ tot 3¼ %, in Februari 1938 andermaal verlaagd tot 3 %, met dien verstande echter, dat de rente dezer leening van 1 Maart 1948 af wederom 3½ % zal bedragen, tenzij zij inmiddels vóórtijdig zou worden afgelost.

Het aandeel van Nederlandsch-Indië in de 4 % Nederlandsche Staatsleening 1933 ten bedrage van f 115 000 000 in Februari 1938 werd mede betrokken in de conversie der 4 % Staatsleeningen in de 3—3¼ % rentende Nederlandsche Staatsleening 1938. Ook deze leening zal na tien jaren een rente dragen van 3½ %, tenzij zij inmiddels vóórtijdig zou worden afgelost.

3. Belastingen in geld

Belastingen in het algemeen. De invordering der belastingen in 1938 geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Gerekend van 1 Januari 1938 is Canada aangewezen als Staat welke geacht kan worden te voldoen aan het bepaalde in het eerste lid van art. 6 der Ord. tot voorkoming van dubbele belasting (I. S. 1938 n°. 521).

Personeele belasting De zuivere opbrengst van dit middel over 1938 bedroeg f 3 688 000, tegen f 3 438 000 over het daaraan voorafgegane jaar¹⁾.

Verponding. De zuivere opbrengst van dit middel over 1938 bedroeg f 4 317 500, tegen f 4 544 000 over het daaraan voorafgegane jaar.

Inkomstenbelasting. De regeling der inkomstenbelasting (I. S. 1932 n°. 111) onderging bij Ord. van 16 Dec. 1938 (I. S. n°. 687), welke voor het eerst van toepassing is voor het belastingjaar 1938, naast eenige veranderingen van ondergeschikt belang, de volgende wijzigingen.

In de eerste plaats werden de voorschriften omtrent het belasten van tantièmes aangevuld, met het doel om betere uitvoering te geven aan het beginsel, dat alle genietters van deze inkomsten aanstonds van het eerste

¹⁾ De hier en bij de verdere middelen genoemde opbrengsten zijn geput uit de op het tijdstip van het samenstellen van dit Verslag ten dienste staande gegevens. De cijfers betreffende de kohierbelastingen stellen voor de rekeningcijfers volgens het „zuivere opbrengst“-stelsel. De tot vergelijking strekkende cijfers over 1937 zijn de in het vorig Verslag vermelde.

belastingjaar of -tijdvak af, bij den aanvang waarvan zij aanspraak hebben op zulk een belooning, deze in hun aanslag betrokken zien. Verder werd de regeling van de herrekening der aanslagen van hen, die Nederlandsch-Indië tijdelijk doch voor niet langer dan een jaar verlaten, herzien in dier voege, dat voortaan de wisselvallige inkomsten uit onderneming en arbeid niet in deze herrekening worden betrokken.

Voorts werd een vrijstelling van belasting in het leven geroepen voor het genot van vrij vervoer bij tijdelijke onderbreking van de dienstbetrekking, terwijl ook de regeling betreffende den aftrek van bijdragen voor pensioen en pensioenfonds, zoomede voor spaarfonds, in dien zin werd gewijzigd, dat voortaan deze aftrek uitsluitend afhankelijk wordt gesteld van de omstandigheid of een dergelijke bijdrage aan het traktement, enz. is verbonden.

Bij Ord. van 31 Dec. 1938 (I. S. n°. 727) werd het aantal opcenten voor de aanslagen over het jaar 1939 (voor 1938 dertig bedragende) weer op vijftig teruggebracht, terwijl daarbij ook de noodige wijzigingen werden aangebracht in verband met de verhooging van het tarief van de loonbelasting van 3 % op 4 %.

De zuivere opbrengst van de inkomstenbelasting (dus exclusief loonbelasting) bedroeg over 1938 f 33 542 000, tegen f 27 909 000 over 1937.

Loonbelasting. De ordonnantie op de loonbelasting (I. S. 1934 n°. 611) werd bij Ord. van 31 Dec. 1938 (I. S. n°. 727) aangevuld met een strafbepaling, gericht tegen den werkgever, die ter zake van de loonbelasting méér van den werknemer inhoudt dan hij zelf over het loon heeft voldaan of moet voldoen. Voorts werd bij die ordonnantie het heffingspercentage met ingang van 1 Januari 1939 wederom op 4 gebracht.

In verband met het herstel der Zelfbesturen op Bali, werd bij Ord. van 12 Juli 1938 (I. S. n°. 422) de ordonnantie op de loonbelasting mede van toepassing verklaard t.a.v. de Zelfbestuurders, de Zelfbesturen en de Zelfbestuursonderhoorigen in de residentie Bali en Lombok.

De zuivere opbrengst der loonbelasting over 1938 bedroeg f 19 402 000, tegen f 21 629 000 over 1937. De mindere opbrengst is toe te schrijven aan de verlaging van het heffingspercentage van 4 % tot 3 %.

Vennootschapsbelasting. De ordonnantie op de vennootschapsbelasting 1925 (I. S. 1925 n°. 319) onderging slechts deze wijziging, dat de duur der in artikel 1a, letter b, aan Inlandsche coöperatieve vereenigingen verleende vrijstelling, met vijf jaar werd verlengd (I. S. 1938 n°. 155).

De heffing van 100 opcenten is geregeld bij Ord. van 25 Aug. 1937 (I. S. n°. 504).

De zuivere opbrengst over 1938 bedroeg f 48 807 000, tegen f 25 976 000 over het daaraan voorafgegane jaar. Deze aanmerkelijk hogere opbrengst is een gevolg van de grootere bloei van het bedrijfsleven gedurende het boekjaar 1937.

Vermogensbelasting. De zuivere opbrengst van dit middel bedroeg f 1 164 000, tegen f 1 143 000 in 1937.

Couponbelasting. De heffingsduur dezer belasting, welke met ingang van 1 Januari 1939 zou vervallen, werd bij Ord. van 30 Dec. 1938 (I. S. n°. 731) met drie jaren verlengd. In verband met de conversie van een tweetal Indische leeningen, welke nog aan couponbelasting onderworpen waren, in een nieuwe daarvan vrijgestelde leening (Nederlandsch-Indische Conversieleening-wet 1937, N. S. n°. 904, I. S. n°. 332) daalde de opbrengst dezer belasting nog verder tot f 65 000 (over 1937 f 144 000).

De *Lands-hondenbelasting* is ingevoerd op de plaatsen Klappa Kampit, Damar, Seloemar en Lipat Kadjang (res. Bangka en Onderh.) (I. S. 1938 n°. 195).

Zegelrecht. Recht van overschrijving. Recht van successie en van overgang. In verband met de inwerkingtreding van het nieuwe zeerecht en schepelingenrecht en van daarmee samenhangende voorschriften, alsmede de opheffing van de onderscheiding tusschen handelsdaden en niet-handelsdaden en tusschen kooplieden en niet-kooplieden, werd de Zegelverordening 1921 in 1938 op ondergeschikte punten gewijzigd (I. S. nos. 1 en 276). De Ordonnantie op het recht van overschrijving onderging in verband met vorenbedoelde inwerkingtreding van het nieuwe zeerecht vrij belangrijke wijzigingen, zonder dat nochtans deze wijzigingen op de opbrengst van dit middel van invloed moeten worden geacht. De Successie-ordonnantie 1901 bleef in 1938 ongewijzigd.

De opbrengst van het zegelrecht ad f 7 122 000 (in 1937 f 9 394 000) onderzond den invloed van de dalende conjunctuur. Daarentegen steeg de opbrengst van het recht van overschrijving ad f 1 479 000 (in 1937 f 1 317 000) tengevolge van de nog steeds stijgende waarde van onroerende goederen. De opbrengst van de rechten van successie en van overgang bedroeg in 1938 f 365 000 (in 1937 f 286 000).

Slachtbelasting. De ordonnantie op de slachtbelasting 1936 (I. S. 1936 n°. 671) onderging bij Ord. van 9 April 1938 (I. S. n°. 165) een wijziging van ondergeschikte administratieve beteekenis. Bij Ord. van 14 April 1938 (I. S. n°. 174) werd een vrijstelling van belasting in het leven geroepen voor het slachten van een dier ten behoeve van offers te brengen op den Islamietischen feestdag 'Ied al Qoerban of op den Chineeschen feestdag Tjhio Ko, terwijl voorts mede teruggave van belasting mogelijk werd gemaakt ingeval van onbruikbaarmaking voor de consumptie van het van het geslachte dier afkomstige vleesch. De uitvoeringsvoorschriften, vervat in de Regeeringsverordening van 21 Dec. 1936 (I. S. n°. 672) werden in verband hiermede vervangen door die in de Regeeringsverordening van 14 April 1938 (I. S. n°. 175), waarin wederom een wijziging van louter administratief belang werd aangebracht (I. S. 1938 n°. 441).

De bij of krachtens de slachtord. vrouwelijk groothoornvee 1936 gegeven voorschriften zijn mede buiten werking gesteld voor de regentschappen Goenoengkidoel (sultanaat Jogjakarta) en Wonogiri (Mangkoenagarasche Rijk) (I. S. 1938 n°. 94).

De opbrengst van de slachtbelasting beliep over 1938 f 3 924 000, tegen f 4 274 000 over 1937.

Motorvoertuigenbelasting. Bij I. S. 1938 n°. 11 werd afgekondigd de bekrachtiging bij de wet van de Ord. van 28 Jan. 1937 (I. S. n°. 33), waarbij een verlaging werd vastgesteld van het tarief der belasting voor aanhangwagens, welke niet door diesel-auto's worden getrokken, en een tegemoetkoming werd opgenomen tegenover hen, die reeds vóór de invoering der geünificeerde belasting diesel-automobielen exploiteerden. Deze tegemoetkoming leidde tot restituties van f 9000 en f 8400, onderscheidenlijk over 1937 en 1938.

De zuivere opbrengst van de motorvoertuigenbelasting over 1938 bedroeg f 808 000, tegen f 781 000 over 1937.

Landelijke inkomsten op Java en Madoera. In alle gouvernementlanden op Java en Madoera geschiedde de aanslag en de inning der landrente op den voet van de „Landrente-ordonnantie 1927” (I. S. n°. 163, sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1931 n°. 168).

Herziening van den landrente-aanslag op de basis van de „Landrente-ordonnantie 1927” had plaats in 4 districten van de residentie Batavia, 5 districten van de residentie Priangan, 3 districten van de residentie Japara/Rembang, 7 districten van de residentie Banjoemas, 4 districten van de residentie Kediri, 4 districten van de residentie Soerabaja, 4 districten van de residentie Besoeki.

In totaal werd in deze 31 districten geregistreerd een oppervlakte aan landrenteplichtige gronden van 612 378 ha (waarvan 264 030 ha sawahs) of 12 244 ha (2 %) meer dan volgens de laatste landrente-leggers, terwijl de landrente-aanslag, d.w.z. de bruto-aanslag verminderd met de daarop verleende crisis-

ontheffingen, in deze districten van f 2 303 580 in 1937 terugliep tot f 1 919 144¹⁾ in 1938 en derhalve met f 384 436 of $\pm 16\frac{1}{2}$ % verminderde, voornamelijk als gevolg van de verandering der economische constellatie sedert de vorige herziening.

Uit de afdeelsverslagen nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1938 blijkt, dat de totale aanslag in dat jaar f 26 558 159 bedroeg, tegen f 28 126 029 in 1937²⁾.

In 1938 werd ontheffing verleend uit hoofde van misgewas tot een bedrag van f 355 703; wegens onbeplant blijven van sawahs tot een bedrag van f 43 472 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis (alleen in de niet herziene districten), tot een bedrag van f 5 204 733. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1938 verminderd worden met f 5 603 908 (in 1937 met f 7 028 105²⁾), zoodat werkelijk te heffen viel f 20 954 251 (in 1937 f 21 097 924²⁾). Op 31 December 1938 was van den landrente-aanslag 1938 nog niet aangezuiverd f 262 468.

De geleidelijke vermindering, welke de landrente-achterstanden over de voorafgegane jaren in 1937 ondergingen, wettigde — gelet ook op de kleine stijging, welke de prijzen van enkele landbouwproducten vertoonden — de veronderstelling, dat met de in 1937 aan crisis-ontheffing verleende bedragen in het algemeen in voldoende mate was tegemoet gekomen aan de verminderde betalingscapaciteiten der bevolking. In verband hiermede werd voor het jaar 1938 in de nog niet op de nieuwe economische basis herziene districten een crisis-ontheffing verleend, welke nagenoeg gelijk was aan die, toegestaan in het voorafgegane jaar. Dat desondanks het totaal bedrag dezer ontheffing terugliep, houdt verband met de voortschrijdende herziening van het landrenteplichtige areaal, waarbij uiteraard rekening werd gehouden met de wijzigingen in de economische constellatie, welke een uitvloeisel zijn van de crisis.

Landrente in de Buitengewesten. Bali en Lombok. De aanslag en de inning van de landrente in de residentie Bali en Lombok vond plaats overeenkomstig de bepalingen der „Bali-landrente-ordonnantie” (I. S. 1922 n°. 812, juncto I. S. 1925 n°. 193), terwijl in 1938 de landrente op den voet van die ordonnantie werd herzien in de onderafdeeling West-Lombok der afdeeling Lombok.

Blijkens het gewestelijk verslag betreffende den aanslag en de inning van de landrente bedroeg de bruto-aanslag in 1938 f 2 333 518, tegen f 2 396 216 in 1937²⁾. Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1938 ontheffing verleend tot een bedrag van f 96 066; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 27 056 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 378 047. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1938 worden verminderd met f 501 169, tegen in 1937 f 535 183²⁾), zoodat werkelijk te heffen viel f 1 832 349, tegen in 1937 f 1 861 033²⁾). Op 31 December 1938 was van den aanslag nog niet aangezuiverd f 78 338; aan boeten werd geïnd een som van f 8153.

Borneo. In de afdeeling Hoeloe Soengai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo geschiedde de aanslag en de inning der landrente overeenkomstig de regeling vervat in de „Borneo-landrente-ordonnantie” (I. S. 1923 n°. 484, juncto I. S. 1925 n°. 193 en 1932 n°. 102). Herziening van den landrente-aanslag vond in 1938 niet plaats.

De bruto-aanslag bedroeg in 1938 f 454 157, tegen in 1937 f 455 262. Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1938 ontheffing verleend tot een bedrag van f 67 229, wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 41 729; terwijl vrijstellingen voor leden van het kampong-bestuur werden verleend tot een bedrag van f 11 323. De landrente-aanslag moest derhalve in 1938 worden verminderd met f 120 281 (tegen in 1937 f 126 317²⁾), zoodat werkelijk te heffen viel f 333 876 (tegen in 1937 f 328 945²⁾). Op 31 December

¹⁾ Op dit bedrag werd in tegenstelling met den aanslag over 1937 geen crisis-ontheffing meer verleend.

²⁾ Verbeterde opgave.

1938 was van den aanslag niet aangezuiverd f 160 313; aan boeten werd geïnd een som van f 2758.

Celebes. In het rechtstreeks bestuurd gebied van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden vond de aanslag en de inning der landrente plaats overeenkomstig de regeling vervat in de „Celebes-landrente-ordonnantie” (I. S. 1927 n°. 279). Aanslag op den voet dezer regeling werd in 1938 ingevoerd in de adatgemeenschap Soppeng van de afdeeling Bone.

In het rechtstreeks bestuurd gebied bedroeg de bruto-aanslag f 467 383 (tegen in 1937 f 467 406 ¹⁾). In verband met deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1938 ontheffing verleend tot een bedrag van f 32 334; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een som van f 3497 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen in verband met de crisis tot een bedrag van f 113 134. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1938 verminderd worden met f 148 965 (tegen in 1937 met f 170 355 ¹⁾), zoodat werkelijk te heffen viel f 318 418 (tegen in 1937 f 297 051 ¹⁾). Op 31 December 1938 was van den aanslag nog niet aangezuiverd f 30 237.

In- en uitvoerrechten, statistiekrecht en accijnzen. Krachtens de wet van 3 Dec. 1937 (N. S. n°. 910; I. S. n°. 668) werden de opcenten op de invoerrechten, zooals deze gedurende het jaar 1937 waren geheven en welke in het algemeen neerkwamen op een heffing van 25 opcenten op de waarderechten en 50 opcenten op de specifieke rechten, voor het jaar 1938 bestendigd. Voorts werd bij die wet het tijdvak, gedurende hetwelk de bij Ord. van 26 Oct. 1936 (I. S. n°. 572), bekrachtigd bij de wet van 31 Dec. 1936 (N. S. n°. 916; I. S. n°. 718), verlaagde invoerrechten zouden gelden, verlengd tot 1 Januari 1939. Tevens werd bij die wet het invoerrecht op vliegtuigen en andere vliegapparaten zwaarder dan de lucht, geheel afgeschaft.

In den loop van het jaar 1938 hebben nog twee andere wijzigingen van het tarief van invoerrechten plaats gehad. Bij Ord. van 7 Dec. 1938 (I. S. n°. 669) werd namelijk het invoerrecht op medicinaal mineraalwater verlaagd van f 9 per hectoliter tot 12 % der waarde, terwijl ingevolge de wet van 25 Nov. 1938 (N. S. n°. 903; I. S. n°. 660) met ingang van 1 Januari 1939 het invoerrecht op courantendrukpapier werd verlaagd van 12 % tot 6 % der waarde.

Ter uitvoering van art. 3, lid 1, der Indische Tariefwet werden bij R.Vn. van 10 Jan. 1938 (I. S. n°. 9), 19 Febr. 1938 (I. S. n°. 109) en 7 Oct. 1938 (I. S. n°. 611) nader eenige voorwaardelijke vrijstellingen van invoerrecht verleend.

Het tijdelijk „extra-uitvoerrecht” van 2 %, hetwelk ingevolge de Ord. van 23 Nov. 1936 (I. S. n°. 626) sedert 25 November van dat jaar voor een periode van een jaar en drie maanden werd geheven, is met ingang van 25 Februari 1938 vervallen.

Teneinde de uitgaven, verbonden aan de in Indië op het gebied der Landsverdediging gevorderde bijzondere voorzieningen, gedeeltelijk op te vangen, werd bij Ord. van 18 Febr. 1938 (I. S. n°. 97), bekrachtigd bij de wet van 25 Nov. 1938 (N. S. n°. 902; I. S. n°. 682) met ingang van 25 Februari 1938 onder den naam van „defensie-uitvoerrecht” een tijdelijke belasting gelegd op uit te voeren goederen ten bedrage van 1 % der waarde, welke heffing einde 1939 komt te vervallen.

Bij Regeeringsverordening kunnen bepaalde bodemproducten, welke in een noodlijdende positie verkeren, alsmede bepaalde nijverheidsvoortbrengselen, indien zulks in het economisch belang van Nederlandsch-Indië noodig is, van die belasting worden vrijgesteld. In verband hiermede zijn bij de inwerkingtreding van het defensie-uitvoerrecht bij R.V. van 22 Febr. 1938 (I. S. n°. 112), behalve verschillende producten der Indische nijverheid, reeds dadelijk koffie en witte peper van de heffing vrijgesteld. Later werden nog vrijgesteld copra, uitgevoerd wordende uit de gewesten Celebes en Onderhoorigheden, Manado of Molukken

¹⁾ Om juiste vergelijkingen mogelijk te maken is de aanslag van 1937 verminderd met dien van Gowa, waar in 1938 het Zelfbestuur werd hersteld.

(R.V. van 23 Mei 1938; I. S. n°. 263) en joodkoper (R.V. van 1 Juli 1938; I. S. n°. 407).

Behalve van buitenlandsche producten, wordt het uitvoerrecht bovendien niet geheven van goederen, welke worden uitgevoerd per pakket- of brievenpost, met uitzondering van kinine, crudum-kinine en kininezouten. Bij Ord. van 22 Juni 1938 (I. S. n°. 369), bekrachtigd bij wet van 25 Nov. 1938 (N. S. n°. 904; I. S. n°. 683) is deze uitzondering aangevuld met niet-geaffineerd goud en niet-geaffineerd zilver.

Bij R.V. van 22 Febr. 1938 (I. S. n°. 113) werden voorzieningen getroffen tot teruggave van het defensie-uitvoerrecht, betaald voor goederen, welke het voorwerp waren van vóór 9 Januari 1938 door den exporteur gesloten overeenkomsten, zoomede voor bepaalde goederen, welke vóór genoemden datum reeds deel uitmaakten van den goederenvoorraad van den betrokken exporteur.

Bij de beschikking van den Directeur van Financiën van 1 Juni 1938 (J. C. van 3 Juni 1938 n°. 44) is de gemiddelde prijs van Java standard sheets, waarover in het kalenderjaar 1939 het uitvoerrecht op rubber als bedoeld in post 7a van het tarief van uitvoerrechten wordt berekend, vastgesteld op 29,1 cent per $\frac{1}{2}$ kg, tengevolge waarvan het uitvoerrecht in dat jaar f 0,019 per $\frac{1}{2}$ kg bedraagt.

Bij Ord. van 29 Juni 1938 (I. S. n°. 397), bekrachtigd bij de wet van 25 Nov. 1938 (N. S. n°. 904; I. S. n°. 683), werd de opschorting van de heffing van uitvoerrecht bij uitvoer uit Java en Madoera van aldaar geteelde tabak, niet bereid voor de Inlandsche markt, behoudens ten aanzien van de Vorstenlandsche tabak, wederom met een jaar — derhalve tot en met 30 Juni 1939 — verlengd.

Ingevolge het G.B. 10 Jan. 1939 n°. 9 (I. S. n°. 10) trad met ingang van 1 April 1939 in werking de algemeene maatregel van bestuur van 9 Nov. 1938 n°. 46 (I. S. n°. 663), houdende voorzieningen voor Nederlandsch-Indië tot uitvoering van het verdrag van Genève betreffende de aanduiding van het gewicht op groote stukken vervoerd per schip (N. S. 1933 n°. 34; I. S. 1933 n°. 117).

De plaatsen, waar kantoren en hulpkantoren van den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen gevestigd zijn, zijn opnieuw aangewezen (zie I. S. 1938 n°. 549).

De vorm van het statistiekzegel is gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 548).

De cijfers, aangevende de opbrengst van de invoerrechten, uitvoerrechten, accijnzen, alsmede van het statistiekrecht in 1937 en 1938, zijn als volgt:

	1937	1938
Invoerrecht	f 55 774 908	f 50 445 431
Uitvoerrecht	22 479 078	22 206 276
Extra-uitvoerrecht	15 169 702	1 826 608 ¹⁾
Defensie-uitvoerrecht	—	5 221 256 ²⁾
Statistiekrecht	3 553 427	2 898 586
Accijns op gedistilleerd	580 334	616 236
" " bier	846 361	899 748
" " petroleum { kerosine	10 746 579	11 278 292
{ benzine	24 802 352	24 705 964
" " lucifers	2 067 740	2 169 476
" " tabak	16 785 276	17 877 487
" " suiker	6 591 600	6 436 540
Totaal	f 159 397 357	f 146 581 900

¹⁾ Vervallen met ingang van 25 Februari 1938.

²⁾ Geheven van 25 Februari 1938 af.

Pachten. Pandhuizen in de Buitengewesten. Wegens het verstrijken van de loopende pachtvereenkomsten vond in 1938 verpachting plaats van het recht tot het houden van particuliere pandhuizen in de residentien Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Djambi, Molukken en Timor en Onderhoorigheden.

In het algemeen werd in de gevallen, dat voor het driejarig tijdvak hooger werd geboden dan voor het éénjarig tijdvak, tot een driejarig pachtcontract overgegaan. De biedingen, waarvoor werd gegund, waren een weinig hooger dan die van het voorafgegane tijdvak, namelijk f 13 835, tegen f 13 518 in het vorig jaar.

Op 1 Juli 1938 werd overgegaan tot opening van een nieuw pandhuis te Moearaboengo (res. Djambi).

Te Bandjermasin (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd een clandestien pandhuis gesignaleerd. De zaak is nog in onderzoek bij de politie. Te Tarakan (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd het bestaan van twee clandestiene pandhuizen geconstateerd. De overtreders werden veroordeeld tot geldboeten van respectievelijk f 40 en f 175.

Verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in het tolvrĳe gebied van de residentie Riouw en Onderhoorigheden. De in 1938 gedane biedingen, waarvoor werd gegund, bedroegen f 58 380, tegen f 67 530 in 1937. Dit naar verhouding vrij belangrijke verschil ten bedrage van f 9150 moet worden toegeschreven aan ongemotiveerd opdrijven door gegadigden onderling bij de voor het tijdvak 1 April 1937 tot en met 31 Maart 1938 gehouden verpachting (zie Verslag 1938, blz. 39), zoomede aan het gebruik van zeer goedkope Chinese biersoorten, waardoor het verbruik van arak is verminderd.

Verkoop van laroe te Koepang (res. Timor en Onderhoorigheden). Het recht tot dezen verkoop werd gegund voor f 2190, tegen f 2955 in 1937.

De opbrengst van de verpachtingen bedroeg in 1938 in totaal f 74 405, tegen f 84 003 in 1937.

Vergunningen tot het houden van Chinese speel- en dobbel tafels. De licentiën tot het houden van Chinese dobbelspelen brachten f 77 550 op, tegen f 97 450 in 1937, of f 19 900 minder.

4. Heerendiensten

De heerendienstregelingen in de gewesten Atjeh en Onderhoorigheden, Oostkust van Sumatra, Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Djambi, Benkoelen, Palembang, Lampoengsche Districten, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en Onderhoorigheden, Manado, Molukken, Timor en Onderhoorigheden en Bali en Lombok zijn opnieuw afgekondigd in I. S. 1938 nos. 491 t/m 504.

5. De Indische Bedrijvenwet

Overgegaan werd tot de samenvoeging van het Landsbedrijf van de Gouvernements Kina- en thee-onderneming te Tjinjiroean en 's Lands Caoutchoucbedrijf tot één bedrijf, genaamd: de Gouvernements Landbouwbedrijven (I. S. 1938 n°. 354).

Voor de Landshavenbedrijven te Makassar, Emmahaven, Belawan, Semarang, Tandjoengpriok en Soerabaja werden voor de jaren 1938 tot en met 1942 de afschrijvingspercentages voor de verschillende groepen van activa opnieuw vastgesteld (I. S. 1938 n°. 154).

Evenzoo vond voor de periode 1938 tot en met 1942 hernieuwde vaststelling plaats van de afschrijvingspercentages voor de Opiumfabriek, het Reproductiebedrijf van den Topografischen Dienst en den Pandhuisdienst (I. S. 1938 n°. 686).

Voor de jaren 1937 t/m 1941 zijn regelen vastgesteld betreffende de reserve-rekening voor groote herstellingen ten aanzien van de Landshavenbedrijven te Emmahaven, Belawan, Makassar, Semarang, Tandjoengpriok en Soerabaja (I. S. 1938 n°. 153).

De begrootingsrekening der gezamenlijke Landsbedrijven is vastgesteld over het dienstjaar 1934 (N. S. 1938 n°. 3917, I. S. 1938 nos. 273 en 274) en over het dienstjaar 1935 (N. S. 1938 n°. 3968, I. S. 1939 nos. 147 en 148).

6. Beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop

De overdracht van Landskaswerkzaamheden aan de postkantoren werd verder voortgezet. Op Java en Madoera resteert thans nog alleen de overdracht van de werkzaamheden der Landskas Buitenzorg; met de verbouwing van het postkantoor is reeds een aanvang gemaakt, zoodat de overdracht van deze Landskas eveneens binnenkort zal kunnen plaats vinden.

In de Buitengewesten werd in den loop van het jaar 1938 eveneens met de overdracht een aanvang gemaakt; begonnen werd met het eiland Sumatra, waar de werkzaamheden van alle daarvoor in aanmerking komende Lands- en perceptiekassen inmiddels werden overgedragen, terwijl als z.g. moederkassen werden gehandhaafd de Landskassen te Medan, Padang en Palembang.

Overgedragen werden de werkzaamheden van 9 Landskassen en 77 hulpperceptiekassen, waartegenover 141 (hulp-) postkantoren werden opengesteld voor het verrichten van Landskaswerkzaamheden.

Ten aanzien van de voorbereiding dezer overdracht op Borneo en Bali zijn eveneens reeds de noodige maatregelen getroffen.

Op Bali werden overgedragen de werkzaamheden van 1 Landskas en van 5 hulpperceptiekassen; in de Westerafdeeling van Borneo de werkzaamheden van 1 hulpperceptiekas en van 2 fungerende hulpontvangers voor de perceptie.

B. DE FINANCIËN DER ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN

De Vorstenlanden op Java. Hoewel ook in 1938 eenige verbetering in de financiële omstandigheden der Vorstenlandsche Zelfbesturen te bespeuren viel, waren deze omstandigheden nochtans van dien aard, dat een zeer voorzichtig financieel beleid geboden bleef.

Bij de wet van 4 Aug. 1938 (N. S. n°. 901, I. S. n°. 613) is de Ord. van 29 Maart 1938 (I. S. n°. 150), strekkend tot de heffing van een vuurwerkbelasting van Landsonderhoorigen in de gewesten Soerakarta en Jogjakarta, bekrachtigd. De heffing treedt in werking met ingang van 1 Juli 1938 (I. S. n°. 398).

De Ord. betreffende de heffing van opcenten op de inkomstenbelasting ten behoeve van de zelfbesturen in de gewesten Soerakarta en Jogjakarta is nader gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 588).

De regeling van de heffing van de Vorstenlandsche voertuigenbelasting is nader gewijzigd bij Ord. van 31 Dec. 1938 (I. S. n°. 728) met betrekking tot de verlaging van de rijwielbelasting.

Het vergunningsrecht op den verkoop van sterken drank in het klein door Lands onderhoorigen in de Vorstenlanden is bij Ord. van 31 Dec. 1938 (I. S. n°. 726) verlaagd.

De Buitengewesten. In 1938 werden aan de armlastige Landschappen in de Buitengewesten Landsbijdragen verleend tot dekking van de tekorten op den gewonen dienst van de betreffende begrotingen voor dat jaar tot een maximum bedrag van f 1 272 096 (op een raming van f 1 108 544), van welke bijdragen waarschijnlijk slechts een gering gedeelte ongebruikt zal blijven.

De overschrijding van de raming houdt in hoofdzaak verband met hoogere restitutie-uitgaven der betrokken Landschappen aan het Land dan waarop bij de raming kon worden gerekend.

De Landssteun strekte zich in 1938 — gelijk in 1937 — uit tot armlastige kassen in de residenties Atjeh en Onderhoorigheden en Timor en Onderhoorigheden, zoomede tot de kassen van Nieuw-Guinea. De verzorging van de Overheidstaak in Nieuw-Guinea eischte, in verband met de maatregelen tot verdere ontwikkeling van dit gebiedsdeel, wederom een niet onbelangrijke Landsbijdrage. De kassen in de residentie Manado konden zich ook in 1938 zonder bijdrage handhaven.

Zooals in vorige jaren, wordt in het tekort op den gewonen dienst van de begroting van enkele landschapskassen in de residenties Oostkust van Sumatra en Westerafdeeling van Borneo v.z.n. voorzien door een uitkeering uit de rente van het daartoe uit het overschot van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber afgezonderd fonds van 2 miljoen gulden.

Met ingang van 1 Juli 1938 werden de zelfbesturen op Bali hersteld, hetgeen gepaard ging met de vorming van een achttal landschapskassen.

Het gezamenlijk budget van de 88 landschapskassen werd voor 1938 geraamd (inclusief dat der Balische landschappen voor een halfjaar) op ruim 25 miljoen gulden.

De terugbetaling aan den Lande terzake van in het belang der Landschappen gedane uitgaven in 1938 (restitutiepost) werd becijferd op 5 miljoen gulden.

In het tweede gedeelte van dit Verslag zijn gedetailleerde gegevens betreffende de landschapsfinanciën over het jaar 1938 opgenomen, zoomede de uitkomsten van de laatst afgelopen begrotingsjaren.

C. DE FINANCIËN DER PROVINCIËN, STADSGEMEENTEN, GROEPSGEMEENSCHAPPEN, REGENTSCHAPPEN EN PLAATSSELIJKE RADEN

Zooals in de Verslagen over de jaren 1935, 1936 en 1937 werd medegedeeld, is in die jaren voortgegaan met het toepassen van kortingen op de vaste en daarmee op één lijn te stellen uitkeeringen aan de openbare gemeenschappen. Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 199 had de formeele vaststelling plaats van de resteerende Landsuitkeeringen over die jaren, met uitzondering echter van de uitkeeringen over de jaren 1936 en 1937 aan de stadsgemeenten Semarang, Pasoeroean en Probolinggo. De omstandigheid, dat het onderzoek nopens de vraag, in hoeverre de aan deze stadsgemeenten bij wijze van voorschot toegekende uitkeeringen in vaste uitkeeringen zouden dienen te worden omgezet, nog niet was beëindigd, vormde een beletsel om voor die stadsgemeenten de restant-uitkeeringen over de jaren 1936 en 1937 vast te stellen.

De in het vorig Verslag aangekondigde definitieve vaststelling van de Landsuitkeeringen-1937 aan de autonome gemeenschappen op Java en Madoera voor de aan die gemeenschappen overgedragen onderwijs- en gezondheidszorg, geschiedde bij G.B. 8 Dec. 1938 n°. 41. Het totaal-bedrag van de bij dat besluit vastgestelde uitkeeringen voor overgedragen onderwijszorg beliep f 8 540 742, terwijl het totaal der uitkeeringen voor overgedragen gezondheidszorg f 1 883 948 bedroeg. De bij de Landsbegroting voor 1937 voor beide doeleinden uitgetrokken credieten, respectievelijk bedragende f 8 262 026 en f 1 566 844, werden derhalve met onderscheidenlijk f 278 716 en f 317 064 overschreden.

Bij Ord. van 11 April 1938 (I. S. n°. 170, gew. I. S. n°. 624) werd, met terugwerkende kracht tot 1 Januari van dat jaar, een nieuwe regeling van de financieele verhouding tusschen het Land en de provincies, stadsgemeenten en regentschappen op Java en Madoera vastgesteld.

Door de totstandkoming van deze regeling kwamen de tot dusver bestaande Landsuitkeeringen (de z.g. vaste Landsuitkeeringen, de uitkeeringen voor overgedragen onderwijs- en gezondheidszorg, alsmede de uitkeeringen voor tuinbouw-voorlichting aan de provincies West- en Oost-Java) te vervallen. Die uitkeeringen werden daarbij vervangen door aandeelen in de opbrengst van bepaalde Landsmiddelen, voor de berekening waarvan de over het jaar 1937 toegekende Landsuitkeeringen als uitgangspunt werden genomen. Alvorens als basiscijfers voor de nieuwe financieele verhouding te dienen, werden deze uitkeeringen herberekend en gecorrigeerd. Herberekend werden de Landsuitkeeringen-1937 voor de met ingang van 1 Januari van dat jaar overgedragen onderwijs- en gezondheidszorg, hoofdzakelijk om de financieele gevolgen van de uit de muntdepreciatie voortgevloeide stijging van materiaalprijzen en de toegekende duurtetoelagen aan het personeel op te vangen, terwijl verschillende correcties werden toegepast om ingesloten onbillijkheden en ongelijkheden zooveel mogelijk op te heffen. Boven de aldus herberekende en gecorrigeerde Landsuitkeeringen-1937 werd tenslotte een „ruimte“ van 15 % aangebracht.

Voor het aanbrengen van deze „ruimte“ bestond drieërlei motief. Vooreerst diende, voor zoover de in 1937 bestaande Landsuitkeeringen op andere zorg dan die voor het onderwijs en de volksgezondheid betrekking hadden, alsnog rekening te worden gehouden met de prijs- en loonstijgingen als gevolg van den omslag in de conjunctuur. Voorts was een compensatie noodig in verband met de omstandigheid, dat in de onderwerpelijke nieuwe regeling met het voormalige subsidie-stelsel in beginsel is gebroken en in de derde plaats was eenige ruimte noodzakelijk om den in de crisisjaren ontstanen achterstand op het gebied van de zorg voor de overgedragen Landsgebouwen geleidelijk te kunnen inhalen.

Boven het op de hiervóór aangegeven wijze berekend aandeel in de opbrengst van Landsmiddelen ontvingen de stadsgemeenten nog een toeslag, welke — voor alle stadsgemeenten tezamen — f 500 000 bedroeg. Het toekennen van dezen toeslag had ten doel de stadsgemeenten in staat te stellen zoo noodig belastingen te verlagen of het peil van haar Overheidszorg eenigszins op te voeren.

Aangezien de onderhavige nieuwe regeling om verschillende redenen een min of meer experimenteel karakter draagt, werd bepaald, dat zij de financieele

verhouding regelt voor de jaren 1938, 1939 en 1940. De bedoeling is, om, aan de hand van de in die periode opgedane ervaring, in het jaar 1941 tot een definitieve regeling te komen.

Teneinde het uit de nieuwe regeling voortvloeiende risico zoowel voor het Land als voor de betrokken autonome ressorten te beperken, werd bepaald, dat hetgeen volgens deze regeling aan de zelfstandige gemeenschappen op Java en Madoera wordt uitgekeerd in den vorm van aandeelen in de opbrengst van Landsmiddelen, voor de jaren 1938, 1939 en 1940 wordt begrensd tusschen minima en maxima. Buiten deze beperking valt voor provincies en stadsgemeenten het aandeel in de opbrengst van benzine-accijns en motorvoertuigenbelasting. Deze minima en maxima werden voor het jaar 1938 vastgesteld op 95 % en 105 %, voor het jaar 1939 op 90 % en 110 % en voor het jaar 1940 op 85 % en 115 % van de bedragen, waarop die aandeelen bij de onderwerpelijke regeling zijn gewaardeerd.

Voorschriften omtrent de wijze van berekening en betaalbaarstelling van de ingevolge de nieuwe regeling toe te kennen uitkeeringen zijn opgenomen in Bb. nos. 14089 en 14098.

Krachten de nieuwe regeling van de financiële verhouding kunnen aan de stadsgemeenten op Java bijdragen in de kosten van kampongverbetering worden toegekend tot een bedrag van ± f 500 000 's jaars in totaal, een en ander volgens door den Gouverneur-Generaal te stellen regelen. Bij G.B. 25 Mei 1938 n°. 30 werd een commissie ingesteld, welke tot taak kreeg der Regeering omtrent de toekenning van subsidies aan stadsgemeenten op Java ten behoeve van kampongverbetering van advies te dienen. Die commissie ontwierp voorloopige richtlijnen, welke bij de subsidieverleening zouden zijn in acht te nemen.

In 1938 werd een bedrag van f 499 725 aan subsidie voor kampongverbetering uitgekeerd. Deze subsidies werden uitsluitend toegekend voor kampongverbeteringswerken in engeren zin, derhalve niet voor omvangrijke assaineerings- en rioleeringswerken, woningverbetering, malariabestrijding, straatverlichting, zorg voor begraafplaatsen, e.d.

Voor de groepsgemeenschappen in de Buitengewesten werd een regeling van de financiële verhouding met het Land vastgesteld (I. S. 1938 nos. 169 en 624), welke op dezelfde beginselen berust als de hiervóór besproken regeling voor de autonome gemeenschappen op Java en Madoera. Aangezien de groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar nog niet over een eigen financieel administratief apparaat beschikken, werd bij G.B. 6 Juli 1938 n°. 24 (I. S. n°. 414) bepaald, dat ten behoeve van deze gemeenschappen van Landswege wordt voorzien in het verrichten van kaswerkzaamheden en het onderzoeken en betaalbaarstellen van vorderingen.

In verband met de totstandkoming van de nieuwe regeling van de financiële verhouding tusschen het Land en de autonome gemeenschappen op Java en Madoera, ontvingen deze gemeenschappen een aandeel in de opbrengst van den benzine-accijns en van de motorvoertuigenbelasting, hetwelk op een andere wijze werd berekend dan de in vorige jaren toegekende aandeelen in den benzine-accijns. Ook de groepsgemeenschappen ontvangen krachtens de voor die gemeenschappen vastgestelde regeling van de financiële verhouding een aandeel in de opbrengst van den benzine-accijns en van de motorvoertuigenbelasting. Slechts de gemeenschappen, waarvoor geen regeling van de financiële verhouding tot stand kwam, ontvangen thans nog een op den ouden voet berekend aandeel in de opbrengst van den benzine-accijns. In 1938 werd uit dezen hoofde een som van f 429 894 uitgekeerd.

Ook in 1938 werden nog enkele conversies tot stand gebracht.

De Regeering bekrachtigde een besluit van den gemeenteraad van Makassar, strekkende tot het aangaan van een leening groot f 1 420 000 ter algeheele aflossing van het restant van de aan het Land verschuldigde koopsom van de gouvernementswaterleiding ter plaatse (I. S. 1938 n°. 379). Deze leening werd geplaatst tegen een rente van 3½ % en een uitgiftekoers van 100½ %. Voorts bekrachtigde de Regeering twee leningen van de gemeente Medan, onderscheidenlijk van f 1 560 000 en f 260 000, voor de algeheele aflossing van het

restant der 5 % pasar-leening 1930 en van het restant van het bij G.B. 30 April 1925 n°. 8 aan deze gemeente toegekend voorschot voor den bouw van woningen ter verbetering van de volkshuisvesting (I. S. 1938 n°. 412). Deze leeningen werden geplaatst tegen een rente van $3\frac{1}{2}$ % en een uitgiftekoers van respectievelijk $100\frac{3}{4}$ % en 101 %. Een leening van de gemeente Manado werd bekrachtigd ten bedrage van f 282 970, strekkende tot algeheele oplossing van de schuld aan het Land wegens overname van de drinkwaterleiding, alsmede van de aan derden verschuldigde koopsom van het Tikala-terrein (I. S. 1938 n°. 449). Deze leening werd geplaatst tegen een rente van $3\frac{1}{2}$ % en een uitgiftekoers van $100\frac{3}{8}$ %.

Tenslotte werd een leening bekrachtigd van de provincie Midden-Java ten bedrage van f 1 570 000 voor aflossing van de $5\frac{1}{2}$ %-leening 1929 van den voormaligen Plaatselijken Raad van Tegal en Pekalongan (I. S. 1938 n°. 520), welke leening werd geplaatst tegen een rente van $3\frac{1}{2}$ % en een uitgiftekoers van $101\frac{1}{32}$ %.

Bij besluit van den gemeenteraad van Palembang van 24 Aug. 1938 werd aangegaan een geldleening groot f 67 500 voor de uitbreiding van het gemeentelijk veerpontbedrijf tegen een maximale rente van $3\frac{1}{2}$ % en een minimum koers van 100 %. Dit besluit behoefde geen hogere goedkeuring, tengevolge van de omstandigheid, dat krachtens de wet van 4 Aug. 1938 (I. S. n°. 618, j°. n°. 652) met ingang van 1 December van dat jaar kwam te vervallen het derde lid van art. 124 der Indische Staatsregeling, bepalende, dat ten laste van een gewest of een gedeelte van een gewest geen geldleening kan worden aangegaan dan onder voorbehoud van bekrachtiging van het daartoe strekkend besluit bij Ordonnantie. Het ligt in de bedoeling om in deze leemte spoedig te voorzien.

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 272 vond een herziening plaats van de voorwaarden der schulden, waarmede de gemeente Malang bij de Ords. in I. S. 1915 nos. 115 en 736 werd belast.

Het College van Gedeputeerden van de provincie West-Java bekrachtigde in 1938 twee besluiten van den stadsgemeenteraad van Soekaboemi, strekkende tot verlenging van den opzeggingstermijn voor vervroegde aflossing van de gemeenteleening 1937, alsmede een besluit van den regentschapsraad van Meester Cornelis tot verlaging van den rentevoet van de leeningen 1928, 1930 en 1932. Voorts bekrachtigde genoemd College een promessee-credietovereenkomst van de stadsgemeente Batavia met de Javasche Bank ad f 476 500 en een kasgeldleening van de stadsgemeente Bandoeng ten bedrage van maximaal f 900 000. Tenslotte bekrachtigde dit College een leening van het regentschap Meester Cornelis groot f 85 000, ten behoeve van de overneming van eenige particuliere pasars en den bouw van pasarloodsen, welke leening geplaatst werd tegen een rente van $3\frac{1}{2}$ % en een koers van 101,026 %.

Het College van Gedeputeerden van de provincie Oost-Java bekrachtigde een leening van de stadsgemeente te Malang van f 475 000, ter algeheele aflossing van de restanten der leeningen 1918 en 1928. Deze leening werd aangegaan tegen een rente van $3\frac{1}{2}$ à pari.

HOOFDSTUK III

DE ECONOMISCHE TOESTAND

A. ECONOMISCH OVERZICHT

1. Algemeen overzicht

De in het tweede kwartaal van 1937 begonnen daling van de conjunctuur zette zich in 1938 aanvankelijk voort, doch in de tweede helft van het jaar trad, volgende op een gunstigen economischen omslag in de Vereenigde Staten van Amerika, een kentering ten goede in.

Ofschoon de resultaten van het bedrijfsleven in Nederlandsch-Indië in 1938 op een lager peil stonden dan in het voorafgegane jaar, is de toestand zeker beter geweest dan in de, aan de betrekkelijke hausse van 1937 voorafgegane, crisisjaren.

Deze algemeene indruk wordt o.m. bevestigd door de cijfers betreffende de waarde en het gewicht van den totalen in- en uitvoer van Nederlandsch-Indië (zie tabel I).

TABEL I

In- en uitvoer van Nederlandsch-Indië ¹⁾

Jaar	Invoer		Uitvoer		
	Waarde (in mill. guldens)	Gewicht (in 1000 ton bruto)	Waarde (in mill. guldens)	Gewicht (in 1000 ton bruto)	Exportsaldo (in mill. guldens)
1933	318	1 670	470	8 494	152
1934	286	1 590	502	9 004	216
1935	272	1 645	472	9 379	200
1936	282	1 609	595	9 798	313
1937	491	1 996	990	11 437	499
1938	478	2 000	686	10 961	208

De waardecijfers voor den in- en uitvoer liggen weliswaar beneden de overeenkomstige cijfers voor 1937, doch zijn aanzienlijk hooger dan in de jaren 1932—1936. Het gewicht van den uitvoer bleef vrijwel op het peil van 1937. De invoer kon zich in 1938 betrekkelijk goed handhaven, doordat vele bestellingen van 1937 eerst in 1938 zijn afgeleverd, door de groote defensie-aankopen en de — op 1 Januari 1939 ingaande — verhooging van de opercenten op de invoerrechten. Zoo nam in het vierde kwartaal van 1938 vooral de invoer toe van: manufacturen, huiden, papier, voertuigen en machinerieën.

De uitvoerwaarde bedroeg voor 1938 686 miljoen gulden, terwijl de invoerwaarde 478 miljoen gulden beliep, zoodat een export-saldo van 208 miljoen gulden werd verkregen.

Dit export-saldo is lager dan dat in de jaren 1937 en 1936, doch het blijft boven dat van de crisisjaren.

¹⁾ Exclusief passagiersgoederen, postpakketgoederen en goederen voor scheepsgebruik; exclusief gemunt en ongemunt goud en zilver; wat betreft de uitvoerwaarde inclusief alle uitvoerrechten.

TABEL II

De buitenlandsche en intergewestelijke handel
(waarde in millioenen guldens)

Jaar	Buitenlandsche handel (met uitzondering van gemunt goud en zilver) ¹⁾						Intergewestelijke handel (inclusief specien)		
	Java en Madoera			Buitengewesten			Java en Madoera		
	Invoer	Uitvoer	Uitvoer-overschot	Invoer	Uitvoer	Uitvoer-overschot	Invoer uit de Buitengewesten	Uitvoer naar de Buitengewesten	Uitvoer-overschot
1925	547	887	290	293	964	671	112	122	10
1928	653	843	190	350	738	388	135	157	22
1929	714	711	— 3	394	736	342	135	175	40
1931	410	352	— 58	182	397	215	95	110	15
1933	224	194	— 30	106	277	171	53	75	22
1935 ²⁾	179	172	— 7	97	301	204	50	77	27
1936 ³⁾	184	195	11	103	396	293	53	92	39
1937 ³⁾	317	297	— 20	181	695	514	65	148	83
1938 ³⁾	318	223	— 95	166	463	297	59	125	66

Een splitsing in de in- en uitvoercijfers voor Java en Madoera en de Buitengewesten toont aan, dat de negatieve handelsbalans met het buitenland voor eerstgenoemd gebiedsdeel zich heeft voortgezet en dat het invoer-overschot in 1938 in dit opzicht een record is (vgl. tabel II).

De reeds genoemde invoerverhoogende factoren deden zich vooral op Java gelden. Het uitvoer-overschot der Buitengewesten was — ook in vergelijking met 1928 — in 1938 niet ongunstig.

TABEL III

Invoer in de Buitengewesten uit Java en Madoera ⁴⁾

Artikelen	Waarde in 1000 gulden	
	1937	1938
Sarongs, kains, slendangs en hoofddoeken ⁵⁾	15 568	10 358
Sigaretten	18 363	18 554
Bamboe- en pandan-hoeden	116	104
Zeep	1 912	1 825
Automobielbanden	1 673	1 906
Rijwielbanden	751	712
Bier	1 903	2 128
Rijst n.a.g.	15 054	6 302
Kedelee	328	412
Totaal	55 668	42 301

¹⁾ Inclusief post- en bootpakketten, passagiersgoederen en goederen voor scheepsgebruik. Exclusief uitvoer goud per postpakket.

²⁾ Inclusief de opbrengst der uitvoerrechten op rubber.

³⁾ Inclusief alle uitvoerrechten.

⁴⁾ Inclusief eventueel buitenlandsch product.

⁵⁾ Inclusief doorvoer van uitheemsche sarongs.

TABEL IV
Betalingbalans van Nederlandsch-Indië (in miljoenen guldens)

1935	1936	1937	1938	Uitgaven	Ontvangsten	1935	1936	1937	1938
278	293	518	495	Invoer	Uitvoer	500	619	1 010	711
108	125	157	220	Interest, dividend en handelswinsten					
14	16	20	27	Directiekosten in het buitenland					
43	44	51	51	Pensioenen en delegaties					
28	26	26	27	Verlof- en Mekka-gangers, passagekosten	Toeristen	2	2	3	3
—	—	11	—	Rekening van het Gouvernement in Nederland ¹⁾		7	18	—	20
45	48	47	60	Schulddelging en belegging in het buitenland	Nieuwe kapitaalsbeleggingen uit het buitenland in Indië	8	12	25	12
—	52	44	—	Afname — Vloттende schuld van het Gouvernement	— Toename	8	—	—	17
9	47	164	—	Vloттende saldi en onopgehelderde verschillen		—	—	—	117
525	651	1 038	880	TOTAAL-GENERAAL		525	651	1 038	880

¹⁾ Nadeelig verschil tusschen de uitgaven en ontvangsten van het Gouvernement in Nederland, voorzover niet onder andere hoofden begrepen, onder aftrek van ontvangen renten, cambriesteun, welvaartszorg en bijdrage aan het Rijk van de kosten der Indische Marine, alsmede de door het Gouvernement in betaling gegeven munt.

Terwijl de handelsbalans van Java en Madoera met het buitenland negatief blijft, is die in het intergewestelijk verkeer met de Buitengewesten sterk positief. De totale handelsbalans, inclusief die in het intergewestelijk verkeer, was desalniettemin voor Java en Madoera negatief, waartegenover staat een uitvoersaldo van goud en zilver (± 14 miljoen gulden).

De uitvoer van op Java vervaardigde of veredelde nijverheidsproducten naar de Buitengewesten bleef hoog; daling trad vooral op in de sarongs en in rijst, terwijl sigaretten, automobielbanden, bier en kedelee vooruitgingen (zie tabel III).

Intusschen mag men uit deze in- en uitvoercijfers niet afleiden, dat de algemeene toestand op Java en Madoera zich in 1938 meer dan in de Buitengewesten in ongunstigen zin heeft gewijzigd. Eerder is het omgekeerde het geval. De record-rijsttoogst op Java, die tegen goede prijzen van de hand werd gedaan, de nog toenemende bedrijvigheid in de nijverheid, de verder gestegen loonen, o.a. bij de Overheid, veroorzaakten een vooruitgang van vrijwel alle welvaartsaanwijzers ten aanzien van geldcirculatie, crediet, belastingbetaling, verbruik en verkeer.

Daarentegen ondervond de bevolking in de Buitengewesten in vele streken de nadeelige gevolgen van de daling van copraprijzen en van de lagere rubberprijzen, in samenhang met de veel scherpere restrictie.

De verminderde uitvoer van het aantal runderen uit Bali naar Singapore — 12 331 in 1938, tegen 23 891 in 1937 — had niet zulke ongunstige gevolgen als men zou verwachten, daar de vee prijzen op dit eiland in vergelijking met 1937 veel hooger waren.

2. Betalingsbalans

In tabel IV is de voorloopige betalingsbalans van Nederlandsch-Indië voor het jaar 1938 opgenomen.

De ontvangsten van Nederlandsch-Indië uit het buitenland bestaan practisch geheel uit betalingen voor export. De ontvangsten van het Gouvernement in Nederland bestaan voor een groot deel uit rente van het muntfonds of winst-aandeelen van in Nederlandsch-Indië werkende maatschappijen.

Neemt men de cijfers van de betalingsbalans als juist aan — zooals bekend geacht mag worden, berusten een groot deel van de posten op ramingen — dan is het kapitaal, dat per saldo naar Indië vloeit, over een reeks van jaren gering (zie tabel V).

De in sommige jaren wel belangrijke nieuwe kapitaalbeleggingen, welke gefinancierd worden uit niet uitgekeerde winsten, moeten hier buiten beschouwing blijven, omdat deze in de ontvangsten uit den uitvoer zijn inbegrepen. Hetzelfde is het geval met herinvestaties van gelden, welke door middel van afschrijvingen uit de winsten waren vrijgekomen.

TABEL V

Kapitaalbeleggingen en aflossing
(in miljoenen guldens)

Jaar	Nieuwe kapitaal be- leggingen in Ned.-Indië	Aflos- singen	Belegging buiten Ned.-Indië (o.a. voor de Pensioen- fondsen)	Excedent kapitaal- stroom	
				Nederl./ Indië	Indië/ Nederl.
Gemiddeld 1925/1929	65	46	55	—	36
Gemiddeld 1930/1934	129	45	24	60	—
1935	8	33	4	—	29
1936	12	34	6	—	28
1937	25	26	13	—	14
1938	12	39	13	—	40

De voornaamste uitgaven zijn de invoer, dividenden en winsten, de rente en de pensioenen. De pensioenpost (voor 1938 32 m.m. gulden) is het saldo, na aftrek van \pm 10 m.m. rente van het kapitaal der pensioenfondsen.

De dividenden en winsten, in 1938 uitgekeerd, zijn verdiend met den uitvoer in 1937, in verband waarmede tevens de groote „vlottende saldi en onopgehelderde verschillen” in 1937 en 1938 voor een groot deel zijn verklaard.

De druk van den post „interest” (in 1938 53 m.m. gulden, tegen 68 m.m. in 1937) is verlaagd door de groote conversie-leening in 1937.

Tegenover een afnemning van de vlottende schuld van het Gouvernement in Nederland in 1937 van 44 m.m., staat een toeneming van de vlottende schuld van 17 m.m. in 1938. De post schuldaflossing is in 1938 veel hooger dan in 1937 en zelfs nog iets hooger dan in 1936. Dit is o.m. een gevolg van de grootere aflossingstermijnen op de conversie-leeningen.

Drukt men de betalingen uit in procenten van den uitvoer, dan verkrijgt men het volgende overzicht:

	1929	1933	1938
Invoer	75%	69%	70%
Saldo interest	5%	15%	6%
„ dividenden en winsten	15% ¹⁾	3% ¹⁾	15% ¹⁾
Pensioenen	2%	9%	6%

3. Prijsverloop in binnen- en buitenland

Het verloop van de index-cijfers van de *groothandelsprijzen van in- en uitvoer-artikelen* wordt in tabel VI weergegeven (September 1936 = 100).

TABEL VI

Maanden	Invoer-artikelen <i>a</i>		Uitvoer-artikelen ²⁾ <i>b</i>		<i>b</i> in % van <i>a</i>	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Januari	131	135	148	110	113	81
Februari	137	135	148	110	108	81
Maart	138	134	160	103	116	77
April	142	134	155	98	109	73
Mei	144	134	148	95	103	71
Juni	141	132	140	100	99	76
Juli	142	132	140	110	99	83
Augustus	141	131	135	113	96	86
September	139	130	132	113	95	87
October	139	130	120	115	86	88
November	135	130	113	113	84	87
December	135	128	113	113	84	88

¹⁾ In procenten van de uitvoerwaarde in het voorafgegane jaar.

²⁾ Gewogen overeenkomstig de export-hoeveelheden in 1935.

De ruilvoet, welke tusschen Maart 1937 en Mei 1938 in hooge mate was verslechterd, zoodat hij in de tweede helft van 1937 minder goed was dan in September 1936, kon zich in de tweede helft van 1938 weder geleidelijk verbeteren, zoodat de laatste maanden van het jaar beter waren dan einde 1937.

De prijsindex der *invoerartikelen* daalde geleidelijk tot op het niveau, overeenkomstig met de goudwaarde van den gulden. Uit de volgende tabel blijkt, dat dit prijsverloop voor de verschillende groepen invoerartikelen niet gelijkmatig was.

TABEL VII

Index-cijfer van de prijzen van invoerartikelen

Invoerartikelen	1936		1937		1938		
	Septem- ber 1913 = 100		Januari	December	Januari	Maart	December
Textielgoederen	73	100	130	123	126	126	125
Levensmiddelen	80	100	116	116	115	115	110
Metalen	64	100	177	197	194	190	170
Chemicaliën en verstoffen	56	100	132	144	144	144	132
Diversen	86	100	110	114	114	113	110
71 invoerartikelen	71	100	131	135	135	134	129

De metalen vertoonden sinds 1913 de sterkste stijging, hetgeen met den bewapeningswedloop over de geheele wereld verband houdt; de overige invoerartikelen pasten zich beter bij de uitvoerprijzen aan. Daar de grondstoffen (metalen en chemicaliën) tusschen 1913 en 1936 sterker in prijs waren gedaald dan de consumptie-artikelen, had deze divergentie nog weinig diepgaande gevolgen.

Voor het prijsverloop der *uitvoerartikelen* zijn de prijzen der landbouwproducten het belangrijkste.

Sedert enige jaren valt daarbij een duidelijk onderscheid waar te nemen in de ontwikkeling tusschen de exportprijzen der restrictie-producten en van de z.g. vrije producten. Zoo bleven ook in 1938 de prijzen voor rubber, suiker en thee beter op peil dan voor koffie, peper en copra.

In 1938 bleven de prijzen van de landbouwexportproducten in het algemeen lager dan in het vorig jaar. Tot Mei viel een algemeene daling te constateeren, waarna de prijzen aantrokken en bij het jaareinde weer op ongeveer hetzelfde niveau stonden als in het begin van het jaar. Duidelijk valt hier het verband op met de ontwikkeling in de Vereenigde Staten van Amerika, op welk land een groot gedeelte van den uitvoerhandel is gericht. Politieke gebeurtenissen waren slechts van voorbijgaanden invloed op den prijs. Van meer belang was het in September gevallen besluit, om den gulden los te maken van het pond sterling en de daarop gevolgde waardedaling van het pond. Tegen de jaarswisseling herstelde het pond eenigermate. De buitengewoon overvloedige wereldtarwe-oogsten verstoorden de markt voor dit product, terwijl de bewapeningswedloop voor den handel in bepaalde grondstoffen weliswaar stimuleerend werkt, doch op den duur lasten op de nationale inkomens legt, waarvan de gevolgen niet zijn te voorzien.

De gemiddelde jaarcijfers van de groothandelsprijzen van vele landbouwproducten (tabel VIII) konden zich boven het niveau van 1936 en de crisis-jaren handhaven, hoewel zij lager waren dan de cijfers voor 1937. Een uitzondering vormen tapioca, djarakpitten, copra, palmolie, sisal, kapokpitten en witte Muntok-peper, welke gemiddeld lager noteerden dan in 1936. Suiker, thee en maïs bleven ongeveer even hoog als in 1937, boengie-koffie kwam zelfs hooger, kapok werd door bijzondere Regeeringsmaatregelen op een constant peil gehandhaafd.

TABEL VIII

Groothandelsprijzen der voornaamste landbouwproducten

Producten	Jaargemiddelden					
	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Rangoonrijst (Batavia) ²⁾	4,97	4,69	5,56	5,77	6,99	6,63
Saigonrijst (Batavia) ²⁾	4,61	3,75	4,63	5,34	6,79	6,43
Sojaboonen, Dairen (Semarang)	4,94	4,75	5,15	6,78	7,84	7,14
Maïs, gepelde gele (Soerabaja) ⁴⁾	2,07	3,12	2,89	2,77	3,65	3,60
Tapioca, prima (Batavia)	7,94	6,79	7,77	6,80	6,25	4,75
Gaplek (Soerabaja)	1,58	2,44	2,64	1,96	2,34	2,10
Aardnoten, gepeld Toeban (Soerabaja)	7,53	7,06	8,61	9,—	10,90	9,72
Djarakpitten (Semarang)	6,09	5,43	6,90	8,19	8,66	5,85
Citronella (Batavia) ⁴⁾	1,45	0,84	0,69	0,84 ⁵⁾	1,48	1,10
Suiker, superieur (S. H. S.) ⁶⁾	4,88	3,67	3,88	4,04	5,99	*) 5,84
Rubber sh. en cr. (Batavia/Soerabaja) ³⁾	0,11	0,20	0,18 ⁵⁾	0,27	0,37	0,27
Koffie, Robusta W.I.B. (Soerabaja)	31,87	25,97	20,12	19,84	25,74	19,35
Koffie, Palembang Robusta (Batavia)	23,92	17,55	12,13	11,57	18,44	*) 12,93
Koffie, Robusta Lampong (e. k. Telokbetong) 15% triage	—	—	—	—	—	10) 11,22
Koffie, boengie (Makassar) ⁶⁾	41,40	39,59	28,01	28,31	31,39	34,64
Idem, nieuwen oogst	—	—	—	—	—	30,92 ⁵⁾
Thee, gem. div. kwaliteiten (Batavia) ³⁾	0,26	0,33 ⁵⁾	0,26	0,31 ⁵⁾	0,43 ⁵⁾	0,40
Cacao, ongesorteerde Priangan (Batavia)	30,81	17,20	13,52	16,44	36,02	30,18
Copra, Java f. m. s. f. o. b. n. u. g. (Soerabaja)	7,15	4,71	7,—	9,26	11,73	6,42
Copra, sundried (Makassar)	4,19	2,19	4,90	7,25	8,55	4,50
Palmolie (Londen) ⁵⁾	14/9/7	12/14/1	19/2/10	19/11/3	22/6/4	14/5/7
Sisal (Amsterdam, Rotterdam)	15,32	13,77	15,50	22,33	26,07	17,33
Kapok, Holland-kwaliteit (Soerabaja)	31,88	30,59	26,96	32,05	47,42	44,53
Kapokpitten (Soerabaja)	2,23	2,14	3,18	3,14	3,17	1,50
Peper, witte Muntok (Batavia)	35,86	58,13	35,83	23,75	29,29	21,99
Nootmuskaat, Banda (Makassar)	16,30	17,57	21,05	23,62	32,82	28,75
Foelie, Banda (Makassar)	91,75	118,87	142,01	142,18	157,51	147,24
Kruidnagelen (Makassar)	54,14	41,08	38,05	43,35	63,27	61,56

1) De cijfers van maïs wijken af van de publicaties van het C.K.S., doordat genoemd kantoor daarvoor de grossiersprijzen te Batavia bezigt.

2) Sinds October 1933 berekend uit telegrafische offertes uit Rangoon en Saigon.

3) Per $\frac{1}{2}$ kg.

4) Per kg.

5) Afrikaansche palmolie in £ per ton.

6) De jaarprijzen hebben betrekking op de gemiddelde notering voor koffie uit den oogst van het loopende jaar.

(in guldens per 100 kg, tenzij anders vermeld)

Maandgemiddelden 1938

	1ste kwartaal			2de kwartaal			3de kwartaal			4de kwartaal		
	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
63	6,46	6,39	6,52	6,66	6,92	6,90	6,95	7,02	6,84	6,82	6,22	5,88
43	6,30	6,47	6,48	—	6,73	6,53	6,55	6,67	6,67	6,63	6,23	5,49
14	6,69	6,64	6,86	6,86	7,59	8,20	7,72	7,07	6,99	7,15	6,73	7) —
60	3,59	3,50	3,82	3,55	3,56	3,75	3,65	3,66	3,76	3,48	3,45	3,45
75	5,15	4,97	5,—	4,91	4,86	4,54	4,58	4,54	4,50	4,40	4,61	4,90
10	2,44	2,27	2,26	2,26	2,34	2,31	2,24	2,14	1,97	1,88	1,51	1,58
72	10,32	10,32	10,71	10,80	10,72	10,32	10,20	10,08	9,18	8,26	7,85	7,85
85	6,50	6,08	5,75	5,12	5,38	5,67	5,26	6,25	6,52	5,79	5,79	6,07
10	1,19	1,19	1,25	1,11	1,10	1,09	1,15	1,11	1,05	1,03	0,99	0,89
84	*) 6,56	*) 6,11	*) 5,67	*) 5,20	*) 5,11	*) 5,27	*) 5,65	*) 5,97	*) 5,97	*) 5,97	*) 6,12	*) 6,47
27	0,26	0,26 ⁵	0,23	0,22	0,21 ⁵	0,24 ⁵	0,29	0,30 ⁵	0,29 ⁵	0,32	0,31	0,30 ⁵
35	19,87	19,50	19,22	18,21	18,97	19,21	19,37	20,—	19,75	19,87	19,50	18,75
93	13,07	13,07	12,65	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	—	—	—	9,92	10,55	9,97	10,25	11,77	12,57	12,17	12,05	11,70
34	26,72	30,—	29,50	30,50	30,50	32,—	34,—	37,—	39,—	41,—	42,50	43,—
92 ⁵	25,10	25,50	27,50	27,—	27,50	29,—	31,—	33,50	35,50	36,—	36,50	37,—
40	0,39	0,40 ⁵	0,40 ⁵	0,40 ⁵	0,40 ⁵	0,39 ⁵	0,39	0,40 ⁵	0,40 ⁵	0,40	0,38 ⁵	0,38
18	34,98	34,17	34,82	34,61	33,25	28,87	28,50	29,25	27,75	26,—	24,87	25,12
42	8,27	7,20	7,07	6,80	6,70	6,20	6,50	6,20	5,85	5,47	5,19	5,56
50	5,65	5,07	5,05	4,97	4,60	4,25	4,35	4,43	3,98	3,63	3,90	4,10
7	17/0/0	15/13/2	15/6/6	13/18/2	13/17/6	12/18/6	14/11/11	14/5/0	13/6/11	13/10/0	13/15/0	13/13/12
33	19,44	18,56	18,25	17,25	16,87	16,80	17,25	17,05	16,56	16,31	16,25	7) —
53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53
50	1,98	1,68	1,69	1,74	1,62	1,67	1,59	1,37	1,15	1,15	1,10	1,25
99	22,45	23,85	24,87	22,65	22,80	22,75	22,90	21,42	20,50	20,82	20,12	18,75
75	33,—	30,50	30,—	29,—	28,—	26,—	28,—	30,—	27,—	27,50	27,50	28,50
24	161,90	147,50	147,50	142,50	140,—	142,50	147,50	152,50	152,50	150,—	142,50	140,—
56	65,75	64,—	62,50	60,50	60,—	59,—	64,—	58,—	65,—	62,50	56,—	61,50

7) Noteering hier niet bekend.

8) Prijzen voor export naar Britsch-Indië.

9) N.I.V.A.S.-limes voor export naar Britsch-Indië verminderd met de reductie, welke de 2de hand voor export naar verschillende bestemmingen gaf.

*) Gemiddelde van de eerste drie maanden.

10) Gemiddelde van de laatste negen maanden.

Het verloop van de pasar-prijzen der voornaamste Inlandsche voedingsmiddelen op Java en Madoera wordt in tabel IX weergegeven.

Door de rijstpolitiek van de Regeering traden geen bijzondere schommelingen in de rijstprijzen op, zulks in tegenstelling tot de wereldmarkt voor dit product. Ook de andere belangrijke voedingsmiddelen bleven daardoor op een weinig veranderlijk prijsniveau. Doordat in 1937 de stijging zich eerst geleidelijk voltrok, waren de jaargemiddelden in 1938 voor vrijwel alle producten nog hooger.

Voor de Inlandsche huishouding had deze voedselprijzen-politiek ten gevolge, dat de verbetering, die in 1937 optrad, geleidelijker doorwerkte en duurzamer bleek dan op de wereldmarkt. Gedurende de periode van medio 1937 tot medio 1938 vertoonde de binnenlandsche conjunctuur op Java zelfs een uitgesproken tegengesteld verloop aan de algemeene conjunctuur.

In overeenstemming hiermede liepen de *kosten van voeding* der inheemsche bevolking op Java en Madoera in 1937 geleidelijk op, om in 1938 een aanvankelijk zeer aarzelende, doch later duidelijk dalende beweging te vertoonen. De prijsdaling bij het begin van den oogst 1938 was iets kleiner dan normaal, doch de normale prijsstijging in de tweede helft van het jaar bleef uit.

TABEL X

Index-cijfers van de kosten van voeding der Inheemsche bevolking op Java en Madoera (1913 = 100) ¹⁾

Maanden	1937	1938
Januari	65	73
Februari	65	73
Maart	65	72
April	64	70
Mei	65	69
Juni	66	69
Juli	67	68
Augustus	71	68
September	72	68
October	73	68
November	74	68
December	74	67

TABEL XI

Index-cijfers der totale kosten van levensonderhoud (25 September 1936 = 100) ²⁾

Perioden	Gezin met een maandinkomen in September 1936 van:			
	f 29,86½ Groep I	f 92,98 Groep II	f 218,16½ Groep III	f 505,94 Groep IV
September 1936	100	100	100	100
Januari 1938	112,8	107,7	105,4	103,4
Juni "	110,6	109,6	107,1	103,4
September "	112,8	109,6	105,4	103,4
December "	112,8	109,6	105,4	103,4

In de *kosten van levensonderhoud* (te Batavia) kwam in 1938 weinig verandering (zie tabel XI). Zij bewogen zich ongeveer op het hoogste peil van 1937.

¹⁾ Gebaseerd op de kosten voor hoeveelheden, welke 1000 personen (tani's) per dag zouden moeten besteden voor de belangrijkste voedingsartikelen.

²⁾ Basis: een gelijkblijvende levensstandaard van gemiddelde gezinnen te Batavia, bestaande uit man, vrouw en twee minderjarige kinderen van wie één een instelling van lager onderwijs volgt.

4. Werkgelegenheid, volksinkomen, verbruik

De *arbeidsgelegenheid* voor de Inheemsche bevolking was voldoende, hoewel de in 1938 verscherpte restrictie-percentages voor rubber en tin een vermindering van het aantal arbeiders veroorzaakten.

Het volgend staatje geeft een overzicht van het aantal werknemers op het einde van de laatste jaren in de belangrijkste bedrijfstakken, waarbij moge worden bedacht, dat voor de bergcultures en de tabak op Java geen gegevens omtrent het aantal arbeiders bekend zijn, terwijl evenmin over volledige gegevens omtrent het aantal werknemers in fabrieken en werkplaatsen wordt beschikt.

TABEL XII

Aantal arbeiders op het einde van het jaar
(in duizendtallen)

Bedrijfstak	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Landbouwondernemingen in de Buitengewesten . . .	360	263	235	232	260	278	340	332
Suikerindustrie ¹⁾	119	97	55	29	26	28	54	56
Aardolie-industrie	19	17	17	14	12	14	17	21
Goud-, zilver-, steenkoolmijnen	18	13	12	11	11	11	12	12
Tinproductie	30	16	11	10	13	19	28	26

In den Inlandschen landbouw was de werkgelegenheid overal ruim, gevolg zoowel van het stabiele prijsverloop als van in het algemeen gunstige weersomstandigheden. Met de arbeidsintensieve cultures als oostmoesson-padi, aardnoten, tabak, Inlandsch suikerriet, uien en lombok werden groote oppervlakten beplant.

In verschillende rubberresidenties (Borneo, Palembang, Bangka, Inderagiri) reageerde de bevolking op de reeds midden 1937 begonnen vermindering van het inkomen uit de cultuur van dat gewas, door het ladang-areaal in seizoen 1938/1939 uit te breiden.

Door de uitvoering van werken uit het rubberfonds, de Nederlandsche welvaartsbijdrage, door verruiming van de gewone begrotingsposten, een sterk verhoogde houtproductie, alsmede door defensie-uitgaven werd de werkgelegenheid bij de Overheid belangrijk vergroot.

De met kracht voortgezette emigratie naar de Buitengewesten vergrootte eveneens het areaal der bouwgronden en de werkgelegenheid.

De invoer van kapitaalgoederen en grond- en hulpstoffen bleef voor vele categorieën van goederen stijgen, hetgeen een aanwijzing vormt voor de vergrootte levendigheid in vele bedrijfstakken, zij het dan dat van „chemische voortbrengselen” en metalen de invoer lager was dan in 1937. Dit is voornamelijk een gevolg van een lagere invoer van zwavelzure ammoniak.

TABEL XIII

Invoer van kapitaalgoederen en grond- en hulpstoffen voor de industrie
(in 1000 ton bruto)

Goederen	1936	1937	1938
Mineralen	171	202	252
Chemische voortbrengselen	151	227	174

¹⁾ Uitgezonderd de aangenomen arbeid, welke een groot gedeelte van het werk in de suikerindustrie uitmaakt.

Goederen	1936	1937	1938
Bouwmaterialen	12	19	22
Hout	34	49	58
Goeniezakken	36	49	55
Metalen	208	336	267
Voertuigen	13	20	21
Machinerieën	47	69	70
Totalen	672	972	920

Het *volksinkomen* ondervond in 1938, al naar gelang van de bronnen, deels gunstige, deels ongunstige invloeden.

a. Het *inkomen uit den uitvoer* daalde voor een aantal producten niet onaanzienlijk. De nadeelige invloed van de — in de eerste helft van 1938 — lage *rubberprijzen* op de betrokken ondernemingen werd gedeeltelijk gecompenseerd door de *vóórverkoop* in 1937; eerst in het tweede semester toonden de prijzen een gunstig verloop. Ook toen de verbetering van het algemeen prijspeil in Augustus dreigde verloren te gaan, kenmerkten de rubbermarkten zich door een vaste houding. Eerst tegen het jaareinde kwam een kleine daling in de *rubbernoteringen*.

De — in vergelijking met 1937 — voor het jaar 1938 veel scherper restrictie van den *rubberuitvoer* heeft de *kostprijzen* voor het rubberbedrijf doen stijgen, terwijl daarnevens ook de *hoogere loonen* een lagere rentabiliteit veroorzaakten.

In de *suikerprijzen* kwam — eveneens in het tweede semester — een verbetering, terwijl over het algemeen de *bedrijfsuitkomsten* goed waren. In het laatste kwartaal verhoogde de Nederlandsche Vereeniging voor den Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) haar *export-limites* eenige malen, doch in Januari 1939 moesten deze *limites* voor Britsch-Indië weder met ± 50 cent per *quintaal* worden verlaagd.

De *theeprijzen* konden zich langen tijd op een hooger niveau handhaven, dan — in verband met de statistische situatie van dat product — zonder meer verklaarbaar was; tenslotte moest wel eenige reactie intreden. Het goede verloop van de *suiker- en theeprijzen* is op indirecte wijze voor de bevolking op Java van gunstigen invloed.

De *klapper- en koffie-ondernemingen* leden — ondanks de voor eerstgenoemde bedrijven *grootere copra-uitvoeren* dan in de laatste jaren — door de zeer lage prijzen van deze producten *gevoelige verliezen*.

De *cassave-prijzen* waren aan den *lagen kant*, terwijl de *maïsprijzen* in December, o.m. door *verlaagde vrachtprijzen* naar en *verlaagde invoerrechten* in Holland, *belangrijk aantrokken*; de *uitvoer* van deze beide producten bleef — *vergeleken bij vorige jaren* — *belangrijk minder*.

De *waarde* van den *uitvoer* van *landbouwproducten* daalde *scherp*, vooral in de *Buitengewesten*; het *sterkst* voor *rubber, copra en palmolie*. Ook *koffie, maïs en tapioca* werden *echter gehalveerd*. Het *bevolkingsaandeel* in den *totalen Nederlandsch-Indischen export* van de *landbouwgewassen* daalde van *46 %* in 1937 tot *40 %* in 1938.

TABEL XIV

Uitvoerwaarde, gesplitst in ondernemings- en bevolkingsproducten,
in miljoenen guldens (exclusief uitvoerrechten)

Producten	1937 ¹⁾			1938 ²⁾			Af- en toename		
	Totaal	Onder- neming	Bevol- king	Totaal	Onder- neming	Bevol- king	Totaal	Onder- neming	Bevol- king
Rubber	296,8	152,0	144,8	133,7	74,5	59,2	-163,1	- 77,6	- 85,5
Peper	7,0	—	7,0	8,6	—	8,6	+ 1,6	—	+ 1,6
Mais	6,8	—	6,8	3,2	—	3,2	- 3,6	—	- 3,6
Koffie	25,9	8,9	17,0	13,4	6,0	7,4	- 12,4	- 4,4	- 8,0
Cocosproducten	72,1	4,9	68,1	43,9	2,3	41,6	- 27,9	- 1,9	- 26,0
Oliepalmproducten	29,1	29,1	—	18,9	18,9	—	- 10,2	- 10,2	—
Suiker en bijproducten	51,1	50,7	0,4	45,2	44,9	0,3	- 5,9	- 5,8	- 0,1
Tapioca-producten	18,4	5,5	12,9	9,2	3,1	6,1	- 9,2	- 2,5	- 6,7
Thee	49,0	40,1	8,9	56,2	46,1	10,1	+ 7,2	+ 6,5	+ 0,7
Tabak	41,1	38,3	2,8	39,0	35,9	3,1	- 2,3	- 4,0	+ 1,7
Kina-producten	10,3	10,3	—	11,9	11,9	—	+ 1,4	+ 1,4	—
Agave en afval	15,0	15,0	—	9,2	9,2	—	- 5,8	- 5,8	—
Overige landbouwproducten	37,5	4,2	33,3	34,0	4,2	29,8	- 3,8	- 0,2	- 3,6
Totaal landbouwproducten	660,1	358,1	302,0	426,4	257,0	169,4	- 234,0	- 104,5	- 129,5

Nadere bijzonderheden omtrent dezen uitvoer zijn opgenomen in hoofdstuk III, B 1, sub e („Andere cultuurgewassen”).

De uitvoer van *runderen* uit Bali is in aantal sterk teruggelopen, doch de prijzen zijn gestegen. Terwijl de export naar Singapore en naar binnenlandsche havens in 1937 een waarde van onderscheidenlijk f 737 897 en f 295 504 vertegenwoordigde, liep die waarde in 1938 terug tot respectievelijk f 513 402 en f 144 456. Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar hoofdstuk III, C.

b. *Voedselgewassen*. Van groot belang voor de landbouwende bevolking waren de — eenige uitzonderingen daargelaten — goede rijstsoorten en de op een hoog peil gehandhaafde rijstprijzen, zoowel in Zuid-Celebes als op Java.

De waarde van de productie der zeven belangrijkste voedselgewassen op Java en Madoera steeg daardoor belangrijk, zooals de volgende tabel aangeeft.

TABEL XV

	1934	1935	1936	1937	1938
Waarde van de productie der 7 belangrijkste voedselgewassen op Java en Madoera (m.m. guldens)	291	359	343	406	467

c. Het *inkomen uit loon* steeg door de reeds vermelde Overheidsmaatregelen, door de verdere ontwikkeling van de nijverheid en door de op vele ondernemingen in 1938 nog voortgezette geleidelijke stijging van het loonpeil.

¹⁾ Definitieve cijfers uit landbouwexportgewassen 1937, tabel I.

²⁾ Definitieve cijfers van het Centraal Kantoor voor de Statistiek.

De gegevens van de loonbelasting vertoonen het volgend beeld:

TABEL XVI

	Loonvolume (millioenen gulden)			
	1935 ²⁾	1936	1937	1938
Groote bedrijven ¹⁾	200	211	253	304
Overheid	142	166	156	192
Loonzegels en diversen	131	118	141	136
Totalen	473	495	550	632

De genoemde cijfers zijn slechts als een benadering te beschouwen, in het bijzonder omdat de betaling kan geschieden in de maand na die, waarin het loon is verschuldigd. Door de wisseling van het belastingpercentage (4 % in 1935—1937, 3 % in 1938, 4 % in 1939) wordt het jaar 1938 eenigszins geflatteerd.

Door het aflopen van de korting op de oude Landspensioenen per 1 Januari 1938 steeg het inkomen van deze groep pensioentrekken, terwijl de B.B.L. 1938 met de bijregelingen (standplaatstoelage en kindertoelage) eveneens de koopkracht verhoogde.

De bekende cijfers omtrent het *verbruik* van een aantal, grootendeels uit invoer verkregen goederen waren voor 1938 vrijwel zonder uitzondering gunstig.

TABEL XVII

Jaar	Invoer in Ned.-Indië van garens en manufacturen ²⁾		Verbruik per hoofd der Inheemsche bevolking op Java en Madoera					
	Millioenen meters meter- maat- goederen	Totaal bruto gewicht duizenden (tonnen)	Tarwe- meel (kg)	Ge- droogde- en ge- zouten visch (kg)	Klap- perolie (liters)	Blikken melk (kg)	Petro- leum (liters)	Zout (kg)
1928	590	78,0	1,10	1,66	2,38	0,20	7,28	2,94
1929	572	79,1	1,17	1,54	2,38	0,22	6,87	2,88
1930	530	74,3	1,25	1,59	2,32	0,20	6,19	2,81
1931	517	71,8	1,29	1,37	2,38	0,18	5,49	2,70
1932	548	76,6	1,10	1,47	2,27	0,13	5,40	2,56
1933	585	81,6	1,10	1,44	2,68	0,13	4,92	2,22
1934	566	79,4	1,12	1,56	3,03	0,13	5,24	2,11
1935	546	74,3	1,21	1,52	2,54	0,13	4,82	1,95
1936	618	82,7	1,01	1,58	2,59	0,13	4,67	2,02
1937	627	86,3	1,01	1,53	2,61	0,15	4,54	2,32
1938	628	81,8	1,19	1,61	3,15	0,15	4,80	2,39

¹⁾ Contante stortingen zijn toegelaten voor bedrijven met meer dan 1000 man personeel.

²⁾ Berekend over de laatste drie kwartalen.

³⁾ Glijdend driejaarlijksch gemiddelde.

Over de geheele linie was een stijging van het verbruik merkbaar, met uitzondering wellicht van de producten van de batik-industrie, waar een terugslag volgde op de hooge bedrijvigheidscijfers van 1937.

TABEL XVIII

Textiel- en tabaksindustrie

Jaar	Verbruik van doekgrondstof in de batikkerijen (millioenen yards)	Verbruik van (katoenen) import-sarongs (1000 corges)	Productie van bontgeweven sarongs (1000 corges)		Kleinhandelswaarde tabaksproducten (millioenen guldens)			
			Half-kunstzijde	Katoen	Machinale sigaretten ¹⁾	Hand-sigaretten	Strootjes	Tabak en sigaren
1934	124,5	566	35	4	22,8	1,6	13,8	7,5
1935	100,7	450	80	20	20,9	3,9	11,9	7,6
1936	133,2	397	100	60	19,7	6,4	13,3	9,6
1937	158,7	303	200	125	25,2	8,3	17,0	12,8
1938	120,0	186	320	90	25,0	10,4	17,7	10,4

Zoals uit bovenstaande cijfers blijkt, konden de belangrijkste inheemsche industrieën van de hoogere koopkracht in 1937 en 1938 profiteren; voor wat de bontgeweven sarongs betreft, ging daarmee gepaard een daling van het verbruik van import-sarongs.

Het verbruik van veraccijnsde petroleum steeg, dat van benzine stagneerde, terwijl het lucifersgebruik laag bleef.

TABEL XIX

Verbruik van benzine, petroleum en lucifers

Jaar	Benzineverbruik (millioenen liters)		Petroleum (millioenen liters)	Lucifers (1000 gros doosjes)
	Java en Madoera	Buitengewesten		
1931	151	89	321	3 655
1935	95	55	303	955
1936	101	60	300	1 282
1937	116	75	307	994
1938	113	77	322	1 043

De invoer van consumptie-goederen steeg, voor wat rijst betreft, doch daalde voor manufacturen, papier en andere importgoederen.

¹⁾ Uitzonderd import-sigaretten.

TABEL XX

 Invoer van consumptiegoederen
 (in 1000 ton bruto)

Goederen	1936	1937	1938
Rijst, kedelee, bier, tabak	248	195	346
Andere eetwaren en genotmiddelen	251	282	278
Dierlijke en plantaardige voortbrengselen	11	15	11
Chemische voortbrengselen	25	32	28
Aardewerk en porselein	19	24	17
Glas en glaswerk	20	33	30
Manufacturen en garens	86	125	91
Papier	70	94	74
Andere goederen	33	48	30
Totalen	763	848	905

Hierbij dient te worden bedacht, dat voor bepaalde artikelen de binnenlandsche productie geleidelijk den invoer vervangt, waarbij dan veelal invoer van kapitaalgoederen en grond- en hulpstoffen plaats vindt.

Op Java nam het reizigersvervoer per spoor in 1938 toe; op Sumatra daalde het iets, doch lag nog ver boven het vervoer in de jaren 1935 en 1936. Het spoorwegvervoer van goederen liep op Java in 1938 terug, doch steeg op Sumatra een weinig. Het passagiersverkeer per K.P.M., dat in 1937 sprongsgewijs was gestegen, vertoonde een belangrijke vermindering, doch bleef nog hoog.

TABEL XXI

Vervoer van spoorwegen en K.P.M.

Jaar	Reizigersvervoer (in duizendtallen)				Vrachtgoederenvervoer (in duizenden tonnen)		
	K. P. M.	Java SS	Java particuliere spoorwegen	Sumatra (Atjeh, Deli, Sum. W.K., Z. Sumatra)	Java SS	Java particuliere spoorwegen	Sumatra
1932	449	31 035	27 052	9 834	4 875	4 557	1 724
1935	345	23 640	16 737	10 285	3 021	2 369	1 791
1936	333	24 044	16 262	10 615	3 268	2 408	1 938
1937	508	31 112	20 781	13 055	4 300	3 330	2 416
1938	419	33 382	21 095	12 185	3 975	3 281	2 461

5. Voedselsituatie

Java en Madoera. De productie der hoofdvoedingsmiddelen op Java en Madoera was bijzonder hoog, terwijl de uitvoer van alle producten relatief klein was. Daardoor bleef per hoofd der bevolking een groote hoeveelheid voedsel voor verbruik beschikbaar, ook met inachtneming van een regelmatige bevolkingsaanwas.

De volgende tabellen geven daarvan een overzicht.

TABEL XXII

Productie na aftrek van zaaizaad
(miljoenen quintalen)

Jaar	Rijst (gepeld)	Mais (gepeld)	Cassave (versch)	Bataten	Aard- noten (gepeld)	Kedelee (zaad)
1934	33,9	16,8	57,9	10,7	1,3	1,6
1935	36,9	19,4	63,4	13,6	1,3	1,9
1936	38,4	21,7	74,8	13,2	1,5	2,3
1937	37,9	19,9	76,4	11,8	1,6	2,4
1938	40,1	18,8	81,5	12,1	1,8	2,7
1928/1937	35,4	19,0	61,7	11,0	1,4	1,6

TABEL XXIII

Uitvoeroverschot
(duizenden quintalen)

Jaar	Rijst (gepeld)	Mais (gepeld)	Cassave (versch)	Bataten	Aard- noten (gepeld)	Kedelee (zaad)
1934	— 225 ¹⁾	319	3,859	—	278	— 221 ¹⁾
1935	— 793 ¹⁾	627	4,305	—	292	— 9 ¹⁾
1936	962	1 342	8,491	—	470	38
1937	1 976	1 400	12,821	—	552	152
1938	534	508	7,776	—	592	117
1928/1937	— 957 ¹⁾	1 020	6,936	—	353	— 476 ¹⁾

TABEL XXIV

Voor consumptie beschikbaar per hoofd der bevolking
(kilogrammen)

Jaar	Rijst (gepeld)	Mais (gepeld)	Cassave (versch)	Bataten	Aard- noten (gepeld)	Kedelee (zaad)	Caloriën
1934	78	37	123	24	2,40	4,14	6,13
1935	85	42	132	30	2,23	4,17	6,72
1936	83	45	146	29	2,26	4,95	6,96
1937	78	40	138	26	2,34	5,08	6,49
1938	85	39	158	26	2,63	5,45	7,12
1928/1937	84	41	126	25	2,49	4,71	6,59

Uit dit overzicht blijkt, dat het per hoofd berekend cijfer van rijst (waarbij geen rekening is gehouden met de aanwezige voorraden) in 1938 \pm 7 kg hooger was dan in 1937 en vrijwel gelijk aan het tienjarig gemiddelde van 1928/1937.

¹⁾ Invoer-excedent.

Daartegenover staat, dat het cijfer voor maïs in 1938 iets ongunstiger uitviel. Het totaal der granen (rijst en maïs) was voor 1938 per hoofd 124 kg, hetgeen 6 kg meer is dan het cijfer voor 1937, slechts 4 kg minder dan het zeer goede jaar 1936 en vrijwel gelijk aan het tienjarig gemiddelde.

Ook op andere wijze (o.a. door opnemings van voorraden bij pellerijen en handelaren) was op te maken, dat de voorraden einde 1938 groot waren: een gunstig verloop van de patjeklik 1938—1939 was derhalve te verwachten. De bevolking hield, daartoe door het gunstige prijsverloop in staat gesteld, de padi langer aan dan de laatste jaren gebruikelijk was.

Voor cassave is de berekende beschikbare hoeveelheid in 1938, zowel wat de absolute hoeveelheden als die per hoofd aangaat, ondanks het betrekkelijk hooge uitvoer-excedent, het hoogst vergeleken bij de voorafgegane jaren en bij het tienjarig gemiddelde.

De cijfers voor 1938 van bataten zijn, hoewel niet zoo hoog als in de topjaren 1935 en 1936, wederom gunstig.

De voor verbruik per hoofd beschikbare hoeveelheden aardnoten en kedelee waren in 1938 weer grooter dan in het gunstige jaar 1937.

In het algemeen kan de voedselsituatie in 1938 op Java en Madoera dan ook bevredigend worden genoemd, uitgezonderd enkele plaatselijke moeilijkheden, en wel in het bijzonder in Bodjonegoro, waar oogstmislukkingen van padi, maïs en tabak groot ongerief veroorzaakten. In deze streek moesten het geheele jaar belangrijke steunmaatregelen worden getroffen.

Buitengewesten. In deze gebiedsdeelen bleef, behoudens plaatselijke uitzonderingen, de voedselproductie op peil en waren de geldinkomsten nog zoodanig, dat de voedselvoorziening niet werd verstoord. Tegen het einde van 1938 bleek alleen de constant lage prijs van de copra voor de Groote Oost en Sumatra's Westkust een dusdanig verarmende werking gehad te hebben, dat plaatselijk moeilijkheden ontstonden met den aankoop van rijst, zoodat naar goedkooper voedsel moest worden omgezien.

Het rijstinvvoeroverschot van de Buitengewesten steeg nog een weinig, namelijk van 344 517 ton in 1937 tot 370 841 ton in 1938. Het geschatte, door invoer aangevulde rijsttekort per hoofd was, aangenomen dat de bevolkingstoenamen $1\frac{1}{2}$ % per jaar bedraagt (zoodat de sterkte van de bevolking op $\pm 21\ 415\ 000$ personen wordt berekend), 17 kg tegen $16\frac{1}{2}$ kg in 1937. Sinds 1929 is dat cijfer resp. $21\frac{1}{2}$, 21, $17\frac{1}{2}$, 14, 13, 12, 14 en $16\frac{1}{2}$ geweest. Een groot deel van deze toeneming, volgens ruwe schatting $\pm 15\ 000$ ton, is toe te schrijven aan voorraadvorming op ondernemingen.

Een overzicht van den voedseltoestand in de Buitengewesten zou onvolledig zijn, indien er niet de nadruk op werd gelegd, dat in vele streken de voedselreserve toeneemt door de uitbreiding van den aanplant van knolgewassen, welke niet aan een vasten oogsttijd zijn gebonden. Dit geldt vooral voor de Groote Oost. De toenemende bekendheid met de cultuur van tweede gewassen heeft het voorts in vele streken van de Buitengewesten gemakkelijk gemaakt op korten termijn den aanplant daarvan te vergrooten, als dat noodig is.

Instituut voor Volksvoeding. Met middelen uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage zette het Instituut voor Volksvoeding in 1938 zijn onderzoekingen op dit gebied met kracht voort.

De voeding op Java is in drie hoofdtypen onder te verdeelen, al naar gelang het hoofdvoedingsmiddel rijst, maïs of cassave is.

Het rijst- en het maïs-menu waren reeds onderzocht, zoodat aan de orde kwamen het menu in een cassavestreek (Goenoengkidoel), in een welvarende streek (Patjet) en in een streek, waar meermalen vitamine-A-deficienties optreden (Segalaherang).

Voorts werd in West-Ceram begonnen met een onderzoek naar de sago-voeding.

Een menu-streekonderzoek omvat doorgaans 100 menu-gezinnen; de duur van het onderzoek bedraagt één jaar, teneinde op de hoogte te komen van den invloed der seizoenen.

Naast de menu-opnamen en de analyse daarvan op eiwit, vet, koolhydraten, vitaminen, enz. wordt nagegaan, hoe de bevolking reageert op de genoten voeding; daarbij wordt speciaal gelet op verschijnselen van hypo- en avitaminosen.

In 1937 en 1938 waren 500 gezinnen bij deze onderzoeken betrokken. Over het algemeen is, onder normale omstandigheden, de voeding calorisch voldoende te noemen. Het Inheemsche menu is arm aan dierlijk eiwit; in streken, waar rijst en maïs hoofdvoedingsmiddelen zijn, is de eiwitvoorziening — tenminste voor wat de volwassenen betreft — voldoende. In de cassavestreken is de eiwitvoorziening onvoldoende. Dacht men vroeger, dat de vitamine-B-voorziening in Nederlandsch-Indië niet voldoende was, een voortgezet onderzoek heeft aangetoond, dat hiervoor niet gevreesd behoeft te worden, zolang de bevolking haar goede gewoonte om gestampte rijst te consumeeren, handhaaft.

Tekort aan vitamina-C en D is uiterst zeldzaam; rachitis werd practisch nooit waargenomen, terwijl ook in de maïsstreken pellagra tot de hooge uitzonderingen behoort.

Daar men de vruchten veelal onrijp eet en aan groente vaak geen behoefte gevoelt, is de (pro) vitamina-A-voorziening labiel. Toch is het aantal nachtblinden niet grooter dan in Europa of Amerika.

Steunmaatregelen. Voor de bestrijding van plaatselijke voedseltekorten werden uit de Landsmiddelen de volgende bedragen uitgegeven.

TABEL XXV

Landssteun voor voedselverstrekking

Residentie	1936	1937	1938
Bantam	—	—	f 237
Cheribon	f 157 819	f 33 981	—
Semarang	19 446	—	—
Madioen	11 179	15 472	9 520
Kediri	7 900	3 180	124
Bodjonegoro	4 800	194 500	157 258
Soerabaja	158	708	27 083
Besoeki	1 000	2 500	—
Atjeh	—	—	350
Sumatra's Westkust	—	—	57
Celebes en Onderhoorigheden	—	—	7 929
Bali en Lombok	—	—	28 700
Totalen	f 231 902	f 250 341	f 231 258

De belangrijkste steunmaatregelen vonden in 1938 plaats in Bodjonegoro en aangrenzende deelen van Soerabaja, in aansluiting aan reeds getroffen hulpverlening in 1937.

Door een opeenvolging van misoogsten door droogte, overmatigen regenval en overstrooming, alsmede door een daarmee samenhangende malaria-epidemie bevond een deel van de bevolking van die residentie zich in 1937 en 1938 in een minder gunstigen voedseltoestand. Door kininesatie, voedselverstrekking (in vele gevallen bereid voedsel) en reliefworks werd Overheidssteun verleend. Ook uit de welvaartsfondsen en provinciale middelen werden vele werken uitgevoerd, terwijl over een groot areaal fosfaatmeststoffen van Landswege werden verstrekt. Einde 1938 was de toestand in dit gebied verbeterd, terwijl de vooruitzichten van de te velde staande oogsten veel beter waren dan het jaar tevoren.

6. Bijzondere economische maatregelen

De verlaging van de opcenten op de invoerrechten op een aantal voor de massa van de bevolking belangrijke consumptie-artikelen bleef bestendig (I. S. 1937 n°. 668).

Op 23 December 1938 werd bij gemeenschappelijk besluit van de Directeuren van Justitie en Economische Zaken de „koeliebudgetcommissie” ingesteld, welke tot taak heeft het ontwerpen van de grondslagen voor de voor verschillende ondernemingscentra samen te stellen standaardbudgetten in de cultures op Java.

Teneinde een redelijk deel van de werkgelegenheid in Nederlandsch-Indië te reserveeren, werd de crisis-ordonnantie vreemdelingenarbeid, welke 1 April 1938 afliep, vervangen door de ordonnantie vreemdelingenarbeid (I. S. 1937 n°. 681), welke tot 1 Januari 1941 van kracht zal blijven. Zij is niet van toepassing op Chineezers in de gewesten Bangka en Onderhoorigheden, de Westerafdeeling van Borneo, zoomede de afdeeling Bengkalis (I. S. 1938 n°. 148).

In het belang van den uitvoer van een aantal landbouwproducten werden naast de reeds bestaande Kapok-centrale en het Koffiefonds een aantal centrales ingesteld, welke in 1938 werden geïnstalleerd en hun werkzaamheden aanvingen. De Cassave-, Harsen- en Aetherische oliën-centrale werden op 12 April 1938, de Krosok-centrale op 13 April daaraanvolgende geïnstalleerd.

Voor verdere bijzonderheden omtrent de werkzaamheden van de centrales moge worden verwezen naar afdeeling I, § 6a, van dit hoofdstuk.

Ter bevordering van gezonde verhoudingen bij den opkoop van Virginia-tabak in de residentie Bodjonegoro werd de krosok-opkoop-verordening 1938 (I. S. n°. 455) in het leven geroepen.

Voor de instelling van het Kapokfonds zie men I. S. 1938 n°. 477. Dit fonds is belast met het koopen, verkoopen, opslaan, verzekeren en beheeren van kapokvoorraden, overeenkomstig door den Gouverneur-Generaal nader vast te stellen regelen.

Ter verbetering van de verhoudingen bij den opkoop van copra in de Minahasa werd de copracontracten-ordonnantie Manado voorbereid, en afgekondigd in I. S. 1939 n°. 92. Deze maatregel was bestemd om 1 April 1939 in werking te treden.

In 1938 heeft de Indische Regeering het initiatief genomen tot vestiging van een landbouwonderneming op Nieuw-Guinea, teneinde een ruimer inzicht te verkrijgen in de mogelijkheden, welke dat eiland in landbouwkundig opzicht biedt.

In I. S. 1938 nos. 582 en 583 werd een ordonnantie afgekondigd, strekkende tot verlenging van den werkingsduur van de „Suikerovergangsregeling 1937—1939” (I. S. 1936 n°. 38) met één jaar, en opschorting van de inwerkingtreding van de „Suikerconsolidatieregeling 1940 (I. S. 1936 n°. 34)” met één jaar. Dit is geschied, omdat de vooruitzichten van de Java-suikerindustrie niet van dien aard zijn, dat op basis van de resultaten in de overgangsperiode een consolidatie kan worden ingezet volgens de Suikerconsolidatieregeling 1940, welke uitgaat van de praemisse, dat na 1939 een streeks- en ondernemingsgewijs uitgebalanceerde en weinig varierende jaarproductie te verwachten valt. Onder deze omstandigheden moeten in laatstgenoemde regeling wijzigingen worden aangebracht, welke de noodige soepelheid verzekeren, indien zich het geval mocht voordoen, dat een jaarproductie moet worden vastgesteld op een niveau, dat aanzienlijk verschilt van het gemiddelde der laatste jaren. In verband daarmee is een commissie ingesteld, welke zich over genoemde vraagstukken zal hebben te beraden.

De maatregelen op het gebied van den invoer (contingenteering en licentieering, rijst- en kedelee-invoerverbod), den uitvoer (cultuurrestricties en tinrestricties) en de industriele productie (bedrijfsreglementeering) ondergingen weinig principieele wijzigingen. Voor nadere bijzonderheden moge respectievelijk worden verwezen naar hetgeen is vermeld onder de hoofden: „Overheidsbemoeyenis met den invoer”, „Overheidszorg voor den landbouw” en „Overheidsbemoeyenis met de nijverheid”.

Uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage van f 25 miljoen werd ook in 1938 een belangrijk bedrag beschikbaar gesteld voor maatregelen in het belang van

de bevolking. De volgende tabel geeft een overzicht van de in 1936, 1937 en 1938 beschikbaar gestelde bedragen.

TABEL XXVI

Besteding van de Nederlandsche welvaartsbijdrage
(in duizenden guldens)

Raming volgens begrooting (exclusief virementen) voor:	1936	1937	1938
Verspreiding van verbeterd zaaizaad, vergrooiting cultuurtuin, selectie handels- en voedingsgewassen	78	238	145
Conserveering van voedingsmiddelen	3	2	—
Verbetering van vischvijvers, bevordering van visch- teelt op sawahs en andere maatregelen in het belang van de binnenvisscherij	—	40	30
Extra-subsidie aan het Instituut voor de Zeevisscherij	16	35	37
Voorlichting van den kleinen land- en tuinbouw .	—	—	6
Bevordering van de veeteelt, bestrijding van vee- ziekten en onderzoekingen op het gebied van de zuivelbereiding	5	42	41
Subsidie aan het Instituut voor Volksvoeding . .	—	85	85
Bevordering van de cultuur van handelsgewassen .	2	55	55
Natuurwetenschappelijke Zaken (Treub-laborato- rium)	—	7	10
Boschwezen	147	457	440
Bevordering van de nijverheid	95	472	230
Handelscentrale voor gommen en harsen en scheikundig onderzoek dier producten	—	14	33
Madoera-welvaartsfonds	—	800	P.M.
Kolonisatie en migratie	50	1 024	727
Schuldbevrijding	—	250	258
Sanatoria	—	140	130
Bruggen en wegen	456	945	1 126
Gebouwen	—	830	1 115
Irrigatiewerken	300	1 997	1 309
Assaineering	—	640	730
Verbetering van visschershavens	10	30	30
Steun aan de metaalnijverheid (Marine)	—	515	380
Totalen	1 162	8 618	7 917

Uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber werden in de rubber-
gewesten wederom vele werken van algemeen nut uitgevoerd of voorbereid.

Tabel XXVII geeft een overzicht van de bedragen, welke tot en met 1938
uit dat bijzonder uitvoerrecht zijn vrijgegeven voor bepaalde doeleinden, van
1 October 1937 af door storting in het z.g. Rubberfonds, gerangschikt naar de
verschillende objecten.

TABEL XXVII

Doel	Bedrag
Werken, uit te voeren door het Departement van Verkeer en Waterstaat	f 20 744 000
Openbare werken, uit te voeren door plaatselijke raden en lagere gemeenschappen	7 789 000
Kosten van onderhoud van uit rubbergeldten aangelegde werken	2 089 000
Irrigatie- en kolonisatieterreinen Loeboeklinggau en Belitang	2 115 000
Landbouw, tuinbouw en nijverheid, bodemkundig onderzoek	770 000
Bestrijding van plagen van schadelijk gedierte	11 000
Verbetering van den veestapel	97 000
Aanleg van rubberzaadtuinen t.b.v. de bevolkingsrubber	275 000
Voorlichting en propaganda rubberbereiding	364 000
Tegemoetkoming aan exporteurs van bevolkingsrubber	411 000
Aankoop van ondernemingsrubberlicenties en oogstvergunningen voor bevolkingsrubber	5 625 000
Binnenlandsche handelsvoorlichting	15 000
Overzetsveren	28 000
Oprichting en exploitatie van radiostations	153 000
Voedselvoorzieningen	95 000
Gezondheidsdienst	2 833 000
Onderwijsvoorziening	2 091 000
Oprichting en instandhouding kindertehuis	48 000
Tegemoetkoming in afkoop heerendiensten	4 752 000
Tegemoetkoming in de betaling van de inkomstenbelasting	3 742 000
Tegemoetkoming in den landrentedruk	553 000
Tegemoetkoming in de grondlasten	355 000
Tegemoetkoming in de marga- en negarie-lasten	659 000
Tegemoetkoming landschapskassen in tekorten op den gewonen dienst	2 104 000
Kosten handhaving restrictie (incl. registratie)	2 302 000
Kosten van personeel, werkzaam ten behoeve van steunmaatregelen gedurende 1938 en volgende jaren	1 321 000
Regularisaties	1 156 000
Diversen (w.o. administratiekosten Rubberfonds)	403 000
Totaal	f 62 900 000

Voor de instelling van den Algemeenen Reglementeeringsraad zie men I. S. 1937 n°. 689. De installatie van dien Raad, waarvan de Voorzitter en leden werden benoemd bij G.B. 9 Maart 1938 n°. 29 — en in welk besluit tevens de instructie werd vastgesteld — had plaats op 28 April 1938.

In de instructie is bepaald, dat de Directeur van Economische Zaken het advies van den Raad inwint nopens alle ontwerpen tot vaststelling, wijziging

of intrekking van Regeeringsverordeningen, welke voortvloeien uit de Bedrijfsreglementeeringsovereenkomst, benevens omtrent onderwerpen betreffende de algemeene gedragslijn, te volgen bij de toepassing van de bedrijfsreglementeering. De Raad is verplicht telkenjare in de maand Januari verslag uit te brengen van zijn werkzaamheden in het afgelopen jaar.

Verder kan de Raad ongevraagd voorstellen en rapporten indienen nopens alle onderwerpen, welke betrekking hebben op de algemeene beginselen en de uitvoering van de Bedrijfsreglementeeringsovereenkomst 1934.

Tenslotte is de Raad bevoegd bij de leiders van die industriële en handelsondernemingen, welke direct of indirect belang hebben bij de bedrijfsreglementeering, inlichtingen in te winnen, dan wel met hen besprekingen te voeren, waartoe zoo noodig de bemiddeling van den Directeur van Economische Zaken kan worden ingeroepen; in een Raadsadvies of in een afzonderlijk rapport wordt van de daarbij verkregen inzichten verslag gedaan.

Bij de wet van 16 Dec. 1937 (I. S. 1937 n°. 692) is het Madoera-welvaartsfonds ingesteld; de reorganisatie van de zoutwinning op het eiland Madoera zal namelijk gepaard gaan met bijzondere maatregelen ter bevordering van de welvaart der bevolking. Het fonds trad 31 December 1937 in werking (I. S. 1937 n°. 693). In 1938 werden verschillende maatregelen aangevat, dan wel eerder geëntameerde werkzaamheden door het Madoera-welvaartsfonds gecontinueerd.

Zij betreffen o.m. de bevordering van de emigratie van Madoerezen naar Celebes en Zuid-Oost-Borneo en van de arbeidskolonisatie voor wegeaanleg in Oost-Borneo, alsmede de bevordering van de binnenvisscherij door verbetering en uitbreiding van het vischvijver-areaal op Madoera, terwijl voorts in het belang van den landbouw verschillende wilde bevoeiingsgebieden technisch worden verbeterd en kleine irrigatiewerken worden aangelegd.

Verder zijn in samenwerking met den Dienst der Binnenvisscherij een tweetal assaineeringswerken aangevat, terwijl verschillende prauwreeden en prauwhavens werden verbeterd of aangelegd.

Ook werden uit het Madoera-welvaartsfonds gelden ter beschikking gesteld voor personeele en materiele uitgaven in het belang van den Landbouwvoorlichtingsdienst; dientengevolge was het o.m. mogelijk, dat — na een onderbreking sedert Februari 1934 als gevolg van de noodzaak tot inkrimping in de crisisjaren — wederom kon worden overgegaan tot aanwijzing van een specialen landbouwconsulent voor Madoera. De djerok- en mangga-cultuur werd met succes bevorderd door aankoop en exploitatie van vruchtenproeftuinen. Verder werd door tusschenkomst van het Binnenlandsch Bestuur gratis kapokplantmateriaal verstrekt aan de bevolking, en werd door het aanleggen van klapperproeftuinen de toename van goed plantmateriaal gestimuleerd. Ook de cultuur van eenjarige gewassen, waaronder veevoedergewassen, werd bevorderd door uitbreiding van proeven, demonstraties en verstrekking van plantmateriaal van sawahriest-variëteiten, cassave, aardnoten, tabak en sorghum.

In het belang van de veeteelt werden in samenwerking met de provincie Oost-Java verschillende maatregelen getroffen, zooals het verstrekken van premies voor vrijwillige castraties en bij demonstraties, terwijl o.m. steun werd verleend aan particuliere fokstations, en een nieuw fokstation voor schapen werd opgericht.

De belangstelling van het Madoera-welvaartsfonds voor gezondheidszorg kwam tot uiting door de toezegging van financiële hulp voor de lepra-bestrijding en den bouw van een aantal poliklinieken.

Door het verlenen van een kleine subsidie aan het Instituut voor de Zeevisscherij en een garantiestelling voor de door de Algemeene Volkscredietbank te verstrekken credieten aan visschers en vischhandelaren draagt het bij tot de bevordering van den afzet van Madoera-zeevisch.

Ook stelde het Madoera-welvaartsfonds gelden beschikbaar ten behoeve van het bouwen van demonstratie-ovens voor potten-, pannen- en steenbakkerijen, terwijl het de voorlichting voor de houtbewerking zal stimuleeren.

Voorts werd op kosten van het Madoera-welvaartsfonds een assistent-wedono ter beschikking gesteld, die onder technische leiding van den Binnenlandschen

Handelsvoorlichtingsdienst te Soerabaja in samenwerking met het Binnenlandsch Bestuur de mogelijkheid van afzetverruiming van Madoera-producten in studie zal nemen.

In 1938 werden door het fonds twee studiebeurzen in het leven geroepen voor de opleiding van Madoereesche jongelieden aan de Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg.

De commissie van advies inzake de bevordering van de cultuur van nieuwe handeleggewassen kon in 1938, mede door een aandeel in de Nederlandsche welvaartsbijdrage, haar werkzaamheden met kracht voortzetten. Haar taak bestaat in de zorg voor een goede coördinatie van de onderzoekingen der medewerkende instellingen, de zorg voor een regelmatige berichtgeving over werkzaamheden en resultaten op dit terrein, het verzamelen van gegevens over nieuwe potentiële handeleggewassen en het verlenen van bemiddeling bij den invoer van plantmateriaal. Een 12-tal proefterreinen werd ingericht, onderzoekingen werden ingesteld van cultuur, product en afzet van een groot aantal nieuwe gewassen. Daarvan mogen worden genoemd de derris, de Chineesche houtolie-boom, de iles-iles, de champignon, manilla-hennep, kruidnagel, een aantal vette aetherische oliën leverende gewassen, geneeskrachtige kruiden en insecticiden. De bemoeienis met sigarettentabak, waarvoor eveneens gelden waren uitgetrokken, is aan de Krosok-centrale overgedragen.

Bij G.B. 13 Aug. 1938 n°. 8 is een commissie ingesteld om — op basis van het terzake tusschen den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië gevoerd overleg — met mr. G. H. C. Hart, hoofd van de 8ste afdeling van het Departement van Koloniën, prof. H. A. Kaag, hoogleeraar aan de Roomsche-Katholieke Economische Hoogeschool te Tilburg, en J. de Waard, referendaris bij het Departement van Economische Zaken te 's-Gravenhage, besprekingen te voeren omtrent de economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië.

B. LANDBOUW

1. Overzicht van den landbouw

a. *Moessonverloop*¹⁾. Bij het begin van 1938 heerschte op Java, in de wateren tusschen Sumatra en Borneo, in de Zuidelijk deel van Straat Makassar, het Oostelijk deel van de Java-zee en in het Noordoosten van den Archipel een matige Westmoesson. Zwak was de moesson in Straat Malakka, terwijl bewesten Sumatra en in het Noordelijk deel van Straat Makassar kenteringsweer werd genoteerd. Het Zuidoosten van Nederlandsch-Indië meldde in de 1ste maandhelft Westmoesson, daarna kentering. In Februari stond de Westmoesson ook in de gebieden, welke in de voorafgegane maand kenteringsweer hadden, door. Bewesten Sumatra bleef het kenteringachtig. In Straat Malakka nam de Westmoesson in kracht af. In Maart heerschte rond Sumatra, in Straat Makassar en in het Noordoostelijk deel van den Archipel kentering. Voor de meer in het Oosten gelegen deelen van Indië was dit eerst na den 20sten het geval. Java had in de eerste dagen van Maart kenteringachtig weer, daarna kwam de Oostmoesson door, doch droeg in de 2de maandhelft het karakter van kentering. Voor Java duurde deze weersgesteldheid tot de 2de week van April, vervolgens trad de Oostmoesson in. Deze heerschte verder over het Oostelijk deel van de Java-zee en de Kleine Soenda-eilanden, en na den 15den der maand ook in de wateren tusschen Sumatra en Borneo. Bewesten Sumatra, in Straat Malakka, in Straat Makassar en in het Noordoostelijk deel van den Archipel heerschte kentering, evenals in de wateren tusschen Sumatra en Borneo in de 1ste maandhelft. Begin Mei deed de Oostmoesson zich op Java gevoelen, daarna trad kentering in, om na den 20sten weder verdrongen te worden door den Oostmoesson. Bewesten Sumatra en in Straat Malakka bleef de kentering aanhouden. In de wateren tusschen Sumatra en Borneo heerschte Oostmoesson met vele schommelingen. Straat Makassar, het Oostelijk deel van de Java-zee, het Zuidoosten en het Noordoosten van den Archipel hadden tot den 15den Mei kenteringachtig weer, daarna stond de Oostmoesson door. In Juni werd, behoudens het gebied West van Sumatra, waar de kentering bleef heerschen, in alle deelen van Indië zwakke tot matige Oostmoesson waargenomen. In Straat Malakka kwamen in de laatste week Noordoostelijke passaatwinden voor. In Juli handhaafde zich de Oostmoesson met zwakke tot matige kracht. Bewesten Sumatra traden gedurende deze maand meest Noordoostelijke en Noordwestelijke winden op. Augustus vertoonde hetzelfde beeld van het weer, evenzoo September en October. De kracht van den moessonwind nam toe; vooral in het Oosten was deze vrij krachtig. In October werden ook in Straat Malakka Noordoostelijke en Noordwestelijke winden waargenomen. In de 1ste maandhelft van November heerschte bewesten Sumatra, in Straat Malakka en in het Noordoosten van den Archipel kenteringsweer; op Java, in de wateren tusschen Sumatra en Borneo, Straat Makassar, het Oostelijk deel van de Java-zee en het Zuidoosten van Indië zwakke tot matige Oostmoesson. In de 2de helft der maand kwam de Westmoesson door, met uitzondering van Straat Makassar en Java, waar het weer kenteringachtig was. Tot ongeveer medio December werd Java door den Westmoesson beheerscht, daarna kwam tot omstreeks den 24sten de Oostmoesson opnieuw door, om vervolgens weder voor den Westmoesson plaats te maken. Behalve Straat Makassar, waar kenteringsinvloeden nog steeds merkbaar waren, stond in de overige deelen van Indië de Westmoesson vrijwel geheel door.

In Januari was in West-Java de regenval zeer wisselvallig; in Midden- en Oost-Java normaal en hooger. Februari vertoonde hetzelfde beeld van den regenval. In Maart heerschte, met uitzondering van Kedoe, waar de val normaal was, en van Batavia, Priangan en Banjoemas, welke normale en zwaardere regens noteerden, een tekort. In April hield het tekort voor Oost-Java aan.

¹⁾ Ontleend aan „Kort overzicht van het weer in 1938” door het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia-Centrum. Voor de meteorologische statistiek raadplege men het Indisch Verslag, deel II, hoofdstuk II, tabellen 2—6.

West- en Midden-Java boekten, behoudens Banjoemas, waar de maandsommen om de middelwaarden schommelden of daarboven kwamen, normale en lichtere regens. In Mei meldde Bantam normalen en lageren regenval; Batavia en Priangan een flink overschot. De overige residenties kregen overvloedige regens. In Juni en Juli werd een aanzienlijk surplus waargenomen. Met uitzondering van Jogjakarta, dat te lichte regens registreerde en van Pasoeroean en Besoeki, waar ten deele een overschot en ten deele een tekort werd geconstateerd, heerschte in Augustus eveneens overmaat. September was, behalve in Bantam, dat normale en zwaardere regens observeerde, droog. In Cheribon, Jogjakarta, Madioen, de kuststreek van Pasoeroean en de Noordkust van Besoeki viel geen regen. Eveneens in October heerschte droogte; Bantam evenwel boekte normalen val. In November was in West- en Midden-Java de val normaal met neiging naar hooger; Oost-Java werd met een surplus bedeed. In December noteerden Semarang, Rembang en Madioen normalen en hoogeren, Pasoeroean en Besoeki normalen en lageren regenval. In de overige residenties schommelde de hoeveelheid gevallen regen om het veeljarige gemiddelde.

In Januari was in Sumatra en Borneo de val normaal, overhellende naar een tekort. Celebes kreeg overmaat en op de Kleine Soenda-eilanden en in de Molukken neigde de val naar een surplus. In Februari bleef voor de Kleine Soenda-eilanden de val aan den hoogen kant. De overige eilanden boekten een aanzienlijk tekort. In Maart heerschte op de Kleine Soenda-eilanden een tekort en vielen in Celebes, in Borneo en vrijwel in heel Sumatra normale en zwaardere regens. In April was de val in Benkoelen, Sumatra's Westkust, Tapanoeli en de Oostkust van Sumatra normaal en hooger, in de overige residenties van Sumatra normaal en lager; Borneo meldde een tekort, evenals Celebes, de Kleine Soenda-eilanden en de Molukken. In Mei was de val in Sumatra en Borneo normaal met afwijkingen naar weerszijden, Noord-Celebes boekte normale en lichtere regens, terwijl Zuid-Celebes en de Kleine Soenda-eilanden overmaat kregen. Juni bracht aan de Kleine Soenda-eilanden eveneens overmaat; in Sumatra, Borneo en Celebes was de val in het algemeen normaal en lager. In Juli bleef op de Kleine Soenda-eilanden overmaat heerschen, in Sumatra was de regenval zeer wisselvallig; de Westerafdeeling van Borneo noteerde een tekort en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo normale en zwaardere regens, evenals Celebes. In Augustus kreeg de Westhelft van Sumatra normalen en lichtereren, de Oosthelft normalen en zwaarderen neerslag; Borneo, Celebes en de Molukken werden met een overschot bedeed, terwijl de Kleine Soenda-eilanden een tekort hadden. In September was het regenbeeld voor de Westelijke en Oostelijke helft van Sumatra tegengesteld aan dat in de voorafgegane maand, in Borneo en Celebes was de val wisselvallig en de Molukken boekten een surplus; op de Kleine Soenda-eilanden hield het tekort aan. In October kreeg Sumatra, behoudens Sumatra's Westkust, waar de val naar een surplus neigde, normale en lichtere regens; Borneo sloot zich bij Sumatra aan, terwijl Celebes zich thans bij het tekort op de Kleine Soenda-eilanden voegde. In November was de val in Sumatra in het algemeen normaal en daar beneden, in Borneo was de regenval wisselvallig, Noord-Celebes meldde normale regens en Zuid-Celebes overmaat; op de Kleine Soenda-eilanden viel in deze maand een surplus. In December boekten Sumatra en de Kleine Soenda-eilanden normale en lichtere regens, in Borneo viel de gemiddelde hoeveelheid neerslag en in Celebes was de val overhellende naar een surplus.

b. *Bouwgronden. Java en Madoera.* De volgende tabel geeft de uitgestrektheid van de bouwvelden der Inlandsche bevolking weer, gesplitst in sawahs en droge gronden. Zooals uit dit overzicht blijkt, nam de oppervlakte bouwgronden wederom iets toe; ten opzichte van 1937 bedroeg de toeneming van het sawah-areaal 5455 ha en van de droge gronden 17 287 ha.

Uitgestrektheid der Inlandsche bouwgronden op Java en Madoera ¹⁾

Jaar	Sawahs		Droge gronden		Totaal	
	In 1000 hectaren	Verhoudingscijfers: 1928 = 100	In 1000 hectaren	Verhoudingscijfers: 1928 = 100	In 1000 hectaren	Verhoudingscijfers: 1928 = 100
1938	3 368	104	4 503	104	7 871	104
1937	3 362	103	4 486	104	7 848	104
1936	3 334	102	4 463	104	7 798	103
1935	3 311	102	4 441	103	7 752	102
1934 ²⁾	3 301	101	4 425	103	7 726	102
1933 ²⁾	3 299	101	4 404	102	7 703	102
1932 ²⁾	3 291	101	4 394	102	7 685	102
1931 ²⁾	3 288	101	4 370	101	7 658	101
1930	3 274	101	4 372	101	7 646	101
1929 ²⁾	3 268	100	4 335	101	7 602	101
1928 ²⁾	3 254	100	4 310	100	7 564	100

Het oppervlak van de tijdelijk in gebruik zijnde gronden is in de volgende tabel opgenomen.

Tijdelijk bij de bevolking in gebruik zijnde gronden ³⁾
op Java en Madoera

Jaar	Sawahs (in 1000 ha)	Drogegronden (in 1000 ha)	Waarvan kongsie en oesaha op de particuliere landerijen	
			Sawahs (in 1000 ha)	Drogegronden (in 1000 ha)
1938	160	115	153	100
1937	160	117	152	100
1936	158	118	152	100
1935	155	118	150	100
1934	159	120	138	86
1933	163	121	138	80
1932	161	117	149	95
1931	123	114	116	95
1930	149	140	145	124
1929	152	—	—	—

Buitengewesten. In tegenstelling met Java en Madoera bestaan voor de Buitengewesten — behoudens Bali en Lombok, Hoeloe Soengai (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en Zuid-Celebes — geen statistische gegevens betreffende de uitgestrektheid der bouwgronden.

¹⁾ Voor verdere detail-gegevens wordt verwezen naar het Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië over het jaar 1938, deel II van dit Verslag.

²⁾ Verbeterde cijfers.

³⁾ Uit de boschreserves, op particuliere landerijen, op erfpachtsperceelen, zoomede de oesaha- en kongsie-gronden op de particuliere landerijen.

Op Bali en Lombok en in de afdeeling Hoeloe Soengai van Zuidoost-Borneo bleef het oppervlak landrenteplichtige sawah en droge gronden, sedert 1931 aangeslagen, ten naaste bij gelijk; in Zuid-Celebes nam het landrenteplichtig areaal ook in 1938 wederom toe.

Uitgestrektheid der Inlandsche bouwgronden op Bali en Lombok, in Hoeloe Soengai en in Zuid-Celebes

Jaar	Bali en Lombok				Hoeloe Soengai		Zuid-Celebes	
	Sawahs		Droge gronden		Sawahs	Droge gronden	Sawahs	Droge gronden
	in 1000 ha							
	Totaal	Land-rente-plichtig	Totaal	Land-rente-plichtig	Land-rente-plichtig	Land-rente-plichtig	Land-rente-plichtig	Land-rente-plichtig
1938	186	182	340	328	89	148	169	170
1937	186	181	339	324	89	148	164	152
1936	186	182	342	326	89	149	138	140
1935	186	181	343	327	82	138	128	127
1934	186	181	342	328	84	152	121	107
1933	—	181	—	327	87	152	103	89
1932	—	180	—	327	87	152	75	48
1931	—	179	—	322	87	149	75	51

c. Oogstresultaten van eenjarige gewassen. Java en Madoera. Het totaal geogoste areaal van éénjarige Inlandsche gewassen was in 1938 iets grooter dan in 1937 en stak gunstig af bij het veeljarig gemiddelde, doch bleef nog iets beneden het zeer gunstige jaar 1936.

Geslaagde uitgestrektheden éénjarige gewassen op Java en Madoera (in duizenden hectaren)

Periode	West-Java	Midden-Java + Vorsten-landen	Oost-Java	Java en Madoera
Jan./Aug. 1938	1 465	2 328	2 722	6 515
1937	1 423	2 395	2 846	6 664
1936	1 372	2 458	2 871	6 696
Gemiddeld 1928/1937	1 277	2 241	2 651	6 169
Sept./Dec. 1938	313	836	1 104	2 253
1937	297	772	970	2 039
1936	296	792	995	2 083
Gemiddeld 1928/1937	267	745	893	1 905

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat in de eerste 8 maanden (d. i. van den westmoesson-aanplant) van 1938 een kleinere uitgestrektheid werd geogst dan in de overeenkomstige perioden van 1937 en 1936, doch dat het geogoste areaal in de laatste 4 maanden (d. i. van den oostmoesson-aanplant) in 1938 vrij belangrijk grooter was dan in de vorige twee jaren. In beide perioden waren

de geoogste uitgestrektheden groeter dan het veeljarig gemiddelde. De belangrijke uitbreiding van den oostmoesson-aanplant in 1938 moet worden toegeschreven aan gunstige weersomstandigheden voor het planten (hoogen regenval, vooral in het begin van den oostmoesson), waardoor ook ruime hoeveelheden bevoeiingswater beschikbaar waren.

Het totaal der geoogste uitgestrektheden was 0,8 % meer dan in 1937 en 9 % meer dan het gemiddelde van de jaren 1928/37.

De bijplant in de maanden September/December — de periode waarin de westmoesson-aanplant in den grond komt — besloeg in 1938 voor alle éénjarige gewassen een iets grootere oppervlakte dan in 1937. De totaal te velde staande aanplant was hierdoor einde 1938 2 % grooter dan einde 1937 en 5 % grooter dan het 10-jarig gemiddelde.

Een meer gedetailleerd overzicht van de geoogste oppervlakten der voornaamste éénjarige Inlandsche landbouwgewassen is in den volgenden staat opgenomen.

Geslaagde uitgestrektheden éénjarige gewassen op Java en Madoera

Gewas	In duizenden hectaren			In % van gemiddeld 1928/1937				
	1938	1937	Gemidd. 1928/1937	1938	1937	1936	1935	1934
Sawahpadi + gogorantja ¹⁾	3 571	3 476	3 258	110	107	107	104	102
Padi-gogo ¹⁾	389	391	416	93	94	96	93	94
Mais	2 006	2 069	2 004	100	103	111	104	92
Cassave	948	950	760	125	125	114	104	100
Bataten	184	181	165	112	110	125	125	99
Aardappelen	8	11	15	50	69	86	83	94
Andere knolgewassen	122	121	108	113	112	112	111	102
Aardnoten	262	235	215	121	109	104	91	96
Kedele	380	353	259	147	137	133	119	105
Andere peulvruchten	196	210	220	89	96	98	107	104
Inlandsche tabak	147	150	151	97	99	87	97	111
Inlandsch suikerriet	15	14	13	122	113	101	90	85
Overige Inlandsche landbouwgewassen	540	542	490	110	110	110	104	101
Totaal	8 768	8 703	8 074	109	108	109	104	99

Betrekkelijk groote oppervlakten zijn geoogst van sawahpadi, cassave, bataten, andere knolgewassen, aardnoten, kedele en Inlandsch suikerriet. Vrij laag zijn de oppervlakten van gogo en andere peulvruchten; zeer laag is de oppervlakte van aardappelen. Het betrekkelijk lage cijfer voor padi gogo is van weinig betekenis nu het geoogste oppervlak van de zooveel hooger produceerende sawahpadi in belangrijke mate toenam. Uit de tabel blijkt voorts, dat in de laatste jaren steeds een tamelijk klein areaal padi gogo werd geoogst. Een technische rem (de hooge regenval) heeft het geoogste areaal aan mais beperkt tot het niveau van het veeljarig gemiddelde. De achteruitgang van het areaal aardappelen is een gevolg van ziekten en plagen, welke de cultuur riskant en op verscheidene plaatsen onmogelijk maakten.

¹⁾ Vóór 1931 werden de cijfers voor gogorantja onder padi gogo verwerkt; sedert dat jaar zijn ze bij sawahpadi ondergebracht.

De productie-ramingen, welke volgens de gebruikelijke methode geschieden, zijn in den volgenden staat samengevat.

Geoogste hoeveelheden van éénjarige gewassen op Java en Madoera (in duizenden tonnen)

Product	1938	1937	Gemiddeld 1928/1937
Sawahpadi + gogorantja (droge padi)	7 861	7 447	6 859
Padi-gogo (droge padi)	477	442	506
Mais (droog zaad)	1 926	2 037	1 949
Cassave (versche wortels)	8 149	7 637	6 179
Bataten (versche knollen)	1 206	1 182	1 103
Aardappelen (versche knollen)	39	47	73
Aardnoten (gepeld)	202	181	159
Kedeleë (droog zaad)	288	269	171

Behalve van maïs en aardappelen, waren dus de geoogste hoeveelheden van de belangrijkste gewassen grooter dan in 1937. De verdeling van het geoogste areaal over sawahs en droge gronden bleef ongeveer dezelfde als in vorige jaren.

Buitengewesten. In de Buitengewesten is de landbouwstatistiek tot dusver slechts op Bali en Lombok ingevoerd, zoodat voor de overige streken de oogst-resultaten niet in cijfers zijn uit te drukken. Op Sumatra waren de ladang-oogsten over het algemeen iets aan den lagen kant. De oogst van de sawahpadi in de bergstreken, de laagvlakten en de moerasstreken was algemeen vrij goed ten oosten van den Barisan; de sawahrijstoogst ten westen van den Barisan was daarentegen op verscheidene plaatsen minder goed. In het bijzonder werden mislukkingen gemeld uit Groot-Atjeh. De cultuur van tweede gewassen nam in vele streken van Sumatra toe.

Ook op Borneo was het seizoen over het algemeen minder gunstig voor den drogen, doch gunstig voor den natten rijstbouw.

De oogst van sawahpadi slaagde goed in het gouvernement de Groote Oost, behoudens plaatselijke mislukkingen op Lombok en Celebes. De padi gogo slaagde goed, behalve op Moena. De maïs-oogst op Celebes slaagde door bandjirs en droogte minder goed dan in 1937.

Op vele plaatsen, in het bijzonder in de Groote Oost, had de uitbreiding van de teelt van tweede gewassen voortgang.

In de volgende tabel zijn de geoogste uitgestrektheden van de voornaamste éénjarige gewassen op Bali en Lombok opgenomen.

Geslaagde uitgestrektheden éénjarige gewassen op Bali en Lombok

Gewas	In duizenden hectaren		
	1938	1937	Gemiddeld 1934/1937
Sawahpadi	174,9	180,0	177,2
Padi gogo	23,9	22,8	21,3
Mais	58,7	61,0	46,5
Cassave	6,0	4,6	4,4

Gewas	In duizenden hectaren		
	1938	1937	Gemiddeld 1934/1937
Bataten	18,9	20,4	17,2
Andere knolgewassen ¹⁾	1,2	1,4	1,4
Aardnoten	13,5	14,9	11,0
Kedelee	9,7	6,4	4,5
Andere peulvruchten ²⁾	6,6	10,5	9,2
Tabak	6,3	6,5	7,2
Uien	2,5	1,1	1,1
Lombok	1,9	1,0	1,0
Overige Inlandsche landbouwgewassen . .	2,3	2,1	2,3
Totaal	326,4	332,7	304,3

Over het geheel waren de geogste oppervlakten in 1938 kleiner dan in 1937. Op Lombok is \pm 5000 ha sawahpadi door droogte mislukt. Daartegenover staat, dat evenals op Bali meer kedelee is geogst dan in 1937. De maiscultuur is op Bali door het vochtige weer achteruit gegaan, op Lombok, waar de weersomstandigheden gunstig waren, daarentegen uitgebreid ten opzichte van 1937. Hieronder volgt een opgave van de geogste hoeveelheden van sawahpadi, padi-gogo en maïs op Bali en Lombok.

Geogste hoeveelheden sawahpadi, padi-gogo en maïs op Bali en Lombok
(in duizenden tonnen)

Jaar	Sawahpadi	Padigego	Mais, gepeld
1938	539	33	90
1937	571	27	93
1936	538	22	73
1935	558	25	70
1934	532	27	55

De achteruitgang van de padi-productie is toe te schrijven aan vrij ernstige oogstmislukkingen in Oost-Lombok.

d. Overjarige Inlandsche gewassen. Omtrent de geogste uitgestrektheden en de producties der overjarige Inlandsche gewassen zijn slechts zeer fragmentarische gegevens beschikbaar. De volgende tabel, bevattende de uitgevoerde hoeveelheden van de producten, afkomstig van die gewassen — tevens zijn enkele boschproducten opgenomen —, geeft eenigszins een beeld van den omvang van de cultuur en de productie; voor de producten, waarvan een zeer belangrijke binnenlandsche consumptie bestaat, zooals benzoë, cocosproducten, gemoetoevezel, kemiri-noten, koffie, pinangnoten, sago en vruchten is dat beeld uiteraard zeer onvolledig.

¹⁾ Met inbegrip van aardappelen.

²⁾ Met inbegrip van oendis (goedé, *Cajanus Cajan*).

Uitvoer van producten van overjarige Inlandsche gewassen
in tonnen van 1000 kg

Product	1938			1937		
	Java	Buiten- gewesten	Ned.- Indië	Java	Buiten- gewesten	Ned.- Indië
Aetherische oliën	1 492	179	1 671	1 107	203	1 310
Benzoë	—	1 954	1 954	—	1 853	1 853
Cacao	a)	27	27	a)	29	29
Cubeben	105	11	116	192	9	201
Cocos- producten	Coprakoecken	80 796	11 065	91 861	72 365	7 352
	Copra	—	523 738	523 738	2 914	463 262
	Olie	19 777	243	20 020	27 698	257
	Klappers b)	6	29	35	6	23
Gambir c)	—	1 863	1 863	—	2 786	2 786
Gemoetoe-vezel	309	—	309	265	—	265
Kaneel en kaneelcassia c)	79	2 453	2 514	84	2 289	2 373
Kapok- producten	vezel c)	11 736	2 093	13 829	14 148	2 383
	zaden	2 576	1 934	4 510	11 786	2 976
	olie	1 696	—	1 696	3 239	—
koeken	13 254	—	13 254	17 887	—	
Kemiri-noten c)	3	178	181	3	109	112
Koffie d)	a)	39 765	39 765	a)	67 998	67 998
Kruidnagelen c)	—	341	341	—	542	542
Nootmuskaat	noten c)	—	3 079	3 079	—	3 509
	foelie	—	574	574	—	556
Patchouly-blad	—	430	430	—	1 115	1 115
Peper	—	54 597	54 597	—	31 118	31 118
Pinangnoten	7 595	55 270	62 865	6 797	49 593	56 390
Rubber	a)	146 596	146 596	a)	208 551	208 551
Sago c)	3	28 122	28 125	18	37 716	37 734
Tengkwang-vet en pitten c)	—	756	756	—	798	798
Thee	12 977	—	12 977	12 170	—	12 170
Vruchten c)	7 763	3 293	11 056	8 379	3 342	11 721

e. *Ondernemingsgewassen.* De op landbouwondernemingen geteelde gewassen zijn meerendeels voor den uitvoer bestemd, terwijl de éénjarige gewassen (suikerriet, tabak, cassave en roselle) daarbij meest op ingehuurde bevolkingsgronden, en de overjarige gewassen meest op erfpachtsperceelen, landbouwconcessies en particuliere landerijen worden geteeld.

De volgende tabel geeft het oppervlak der ondernemingen en de beplante uitgestrektheden op 1 Januari 1939.

Oppervlak en beplante uitgestrektheden van ondernemingen
Java en Madoera

	Groot erfpacht 1)	Particuliere landerijen	Inhuur 2)	Klein erfpacht
Uitgegeven in 1000 ha	621	489	163	11
Beplant in 1000 ha.	407	45 3)	145	11
Aantal ondernemingen	903	63	221	1,744

a) Niet bekend. b) Copra-aequivalent. c) Bruto. d) Uitgezonderd Timor-koffie.
1) Inclusief toezeggingen en gouvernementsondernemingen.
2) Vrije huur en huurlanden.
3) Exclusief rijst en andere eenjarige gewassen.

Buitengewesten

	Groot erfpacht	Landbouw- concessie	Klein erfpacht en diversen
Uitgegeven in 1000 ha.	591	1 059	4
Beplant in 1000 ha.	162	410	4
Aantal ondernemingen	770	439	81

De beplante oppervlakten en de producties in 1938 der voornaamste gewassen zijn in de volgende tabel opgenomen.

Beplante oppervlakten en producties in 1938 der voornaamste ondernemingsgewassen

Gewas	Aantal ondernemingen		Beplant (in 1000 ha)		Productie (in 1000 tonnen)		Naam van het product
	Java en Madoera	Buiten-gewesten	Java en Madoera	Buiten-gewesten	Java en Madoera	Buiten-gewesten	
Plantriet	118	—	5	—	93	—	plantriet
Maalriet	97	—	85	—	1 376	—	kristalsuiker
Hevea, Ficus en getahpertsja	663	612	233	369	64	111	rubber, ficus en getahpertsja
Koffie	314	87	89	15	40	6	koffie
Thee	297	40	105	33	49	18	thee
Tabak	40	47	29	13	21	14	bladtak en kro-sok
Kina	96	11	15	2	10	1	kina
Cacao	30	8	6	— ¹⁾	2	— ²⁾	cacao
Cocospalmen	142	523	7	42	6 ³⁾	29 ³⁾	copra
Oliepalmen	6	54	1	92	1	273	palmolie en palm-pitten
Kapok	173	38	22	1	7 ⁴⁾	— ³⁾	ongezuiverde kapok
Vezelgewassen	39	5	20	5	34	7	vezel
Coca	50	2	1	— ¹⁾	— ²⁾	— ²⁾	coca
Nootmuskaat	15	19	2	1	— ²⁾	— ²⁾	nootmuskaat
Peper	30	13	3	— ¹⁾	— ²⁾	— ²⁾	peper
Cassave	28	—	5	—	39	—	cassave
Aetherische olie-gewassen	101	2	7	— ¹⁾	— ²⁾	— ²⁾	sereh-olie
Gambir	—	10	—	2	—	3	gambir
Totaal (zonder dubbel tellingen).	1 187	1 215	598	573	—	—	

¹⁾ Minder dan 500 ha.

²⁾ Minder dan 500 ton.

³⁾ Copra, klapperolie + klappernoten, uitgedrukt in copra-equivalent.

⁴⁾ Ongezuiverde + gezuiverde kapok, uitgedrukt in ongezuiverd-equivalent.

2. Overzicht van de verschillende landbouwgewassen ¹⁾

a Granen

Sawah-padi (inclusief gogorantja), padi-gogo en ladangpadi. De totale met sawah-padi beplante uitgestrektheid bedroeg op Java en Madoera 3 701 893 ha, tegen 3 638 434 ha in 1937 en 3 429 509 ha als gemiddelde over de periode 1928 t/m 1937. De oppervlakte van den mislukten aanplant was in 1938 kleiner dan in 1937 (130 827 ha, tegen 162 611 ha in 1937); zij bleef eveneens beneden het veeljarig gemiddelde (171 428 ha) in de periode 1928/37. De geogste (geslaagde) uitgestrektheid was een weinig grooter dan in 1937 en bedroeg 3 571 066 ha, tegen 3 475 823 ha in 1937 en 3 258 081 ha als gemiddelde in de jaren 1928/37.

Evenals in de voorafgegane jaren was de uitbreiding van de sawah-padi vooral groot in het tweede halfjaar. Door den lang aanhoudenden westmoesson en den regenrijken oostmoesson kon veel tweede padi-aanplant in den grond worden gebracht.

Van de uitgestrektheid mislukte aanplant kwam 20 % voor in West-Java, 12 % in Midden-Java en 68 % in Oost-Java. De belangrijke mislukkingen werden gerapporteerd uit de residenties Bodjonegoro (51 949 ha), Batavia (10 738 ha) en Madoera (10 303 ha). De mislukkingen, welke meerendeels voorkwamen in streken met een riskante padi-cultuur, werden voor ruim 71 % veroorzaakt door ziekten en plagen, voor 10 % door de droogte en voor ruim 19 % door overstromingen en andere oorzaken.

Volgens de gebruikelijke methode is de totale opbrengst van sawah-padi op Java en Madoera in 1938 geschat op 78 607 684 quintalen droge padi, tegen 74 469 600 quintalen in 1937 en 68 587 303 quintalen gemiddeld in 1928/37. Aan de hand van deze cijfers wordt de gemiddelde opbrengst in 1938 geraamd op 22,01 quintalen droge padi per geslaagde hectare, tegen 21,42 q/ha in 1937 en 21,04 q/ha gemiddeld in de jaren 1928/37.

De geogste (geslaagde) uitgestrektheid padi-gogo op Java en Madoera bedroeg in 1938 388 983 ha, tegen 391 212 ha in 1937 en 416 186 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37. De inkrimping van de padi-gogo, welke in 1934 begon, is in 1938 verder gegaan.

Tegenover een vermindering van de geogste uitgestrektheid gogo in Oost-Java, waartoe vooral de residenties Besoeki, Malang, Madioen, Madoera en Bodjonegoro bijdroegen, stond in West- en Midden-Java een toeneming, welke vooral in de residenties Bantam, Semarang, Cheribon, Batavia en Jogjakarta belangrijk was.

De mislukte uitgestrektheid padi-gogo bedroeg 1207 ha, tegen 2790 ha in 1937 en 3168 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37. De totale padi-gogoproduktie wordt voor 1938 geraamd op 4 771 000 quintalen droge padi, tegen 4 419 000 quintalen in 1937 en 5 059 800 quintalen als gemiddelde over de jaren 1928/37. Aan de hand van deze cijfers wordt de gemiddelde produktie in 1938 geschat op 12,26 q/ha droge padi, tegen 11,30 q/ha in 1937 en 12,15 q/ha als gemiddelde over de jaren 1928/37.

De rijstogst viel in Atjeh en Onderhoorigheden over het geheel goed uit; slechts in Groot-Atjeh kwamen lage opbrengsten en mislukkingen voor.

¹⁾ Voorzover niet uitdrukkelijk anders vermeld, hebben de onder „a. Granen” en „b. Andere eenjarige gewassen” vermelde cijfers en gegevens uitsluitend betrekking op den Inlandschen landbouw.

Voor uitvoeriger bijzonderheden over de belangrijke landbouwgewassen zie men het Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië, deel II van dit Verslag, voorts de periodieke publicaties in het Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië: „De Inlandsche Landbouw” (jaarlijks), „Oogst en aanplant der voornaamste Inlandsche landbouwgewassen op Java en Madoera”, „Aanplant, oogst en voedseltoestand in de Buitengewesten”, „Inlandsche Landbouw in de residentie Bali en Lombok” (alle maandelijks) en ten slotte de jaarlijksche uitgaven van het Centraal Kantoor voor de Statistiek: „De Landbouwexportgewassen van Nederlandsch-Indië”.

Ter Oostkust van Sumatra waren de oogsten bevredigend, behalve op de djaloerans (afgeogste ondernemingstabaksvelden); het ladang- en het sawah-areaal nam toe.

In Tapanoei slaagde de oogst van sawah-padi over het geheel minder goed, de opbrengsten van ladang-padi waren daarentegen normaal.

Ter Sumatra's Westkust was de oogst van sawah-padi in enkele streken beneden normaal. De bevredigend tot goede oogst van ladang-padi en de grootere bijplant van tweede gewassen konden het tekort aan rijst, ontstaan door de betrekkelijk lage productie van sawah-padi, niet goedmaken; het rijstinvloers overschot steeg in verband hiermede van 2785 ton in 1937 tot 14 422 ton in 1938.

In Benkoelen waren de opbrengsten van sawah- en ladang-padi over het algemeen normaal tot goed.

In Palembang was de oogst van lebak-padi zeer groot, ondanks mislukkingen in Moesi-ilir; ook de sawah-rijst oogst was goed. Daartegenover stond, dat op ladangs, renahs en vloed-sawahs de rijst oogst beneden normaal was.

In de Lampoengsche Districten slaagde de oogst van sawah-padi over het algemeen goed; de producties van ladang-padi waren weliswaar bevredigend, doch iets minder dan in 1937.

In Riouw en Onderhoorigheden slaagde de rijst oogst over het algemeen bevredigend. Het met rijst beplante areaal werd uitgebreid.

Op Bangka en Billiton was bij een kleinere uitgestrektheid geogste ladangs dan in 1937 de opbrengst van de ladang-padi en van het kleine areaal sawah-padi bevredigend.

In de Westerafdeeling van Borneo was het ladang- en sawah-areaal iets kleiner dan in 1937. De opbrengsten waren over het geheel bevredigend, zij het iets lager dan in 1937.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo moet de groote stijging van het rijstinvloers overschot (36 925 ton, tegen 21 387 ton in 1937), welke grootendeels in de eerste acht maanden van het jaar tot stand kwam, vooral worden toegeschreven aan slechte opbrengsten in een deel van de residentie (Martapoera) in 1937. In 1938 werd in het algemeen een goede rijst oogst verkregen.

In Celebes en Onderhoorigheden was de sawah-rijst oogst over het geheel goed; de ladang-rijst oogst slaagde bevredigend, behalve op Moena.

In Manado was de oogst van sawah- en ladang-padi goed. Zoowel het sawah- als het ladang-areaal werd uitgebreid.

Op Bali bedroeg het geogste oppervlak sawah-padi 92 388 ha, tegen 92 476 ha in 1937. De vrij belangrijke vermindering van de geogste uitgestrektheid sawah-padi op Lombok (82 506 ha, tegen 87 495 ha in 1937) werd veroorzaakt door belangrijke mislukkingen in Oost-Lombok.

De gemiddelde uit de landrenteproefsnitcijfers bekende productie van sawah-padi bedroeg op Bali 36,07 quintalen droge padi per geslaagde hectare, tegen 35,79 in 1937 en op Lombok 24,96 q/ha droge padi, tegen 27,41 q/ha in 1937.

Het op Bali geogste oppervlak padi-gogo bedroeg 22 456 ha in 1938, tegen 21 516 ha in 1937 en op Lombok 1396 ha, tegen 1312 ha in 1937. De opbrengst per ha van padi-gogo was hooger dan in vorige jaren.

In Timor en Onderhoorigheden produceerden de westmoesson-sawah-padi en de ladang-padi beneden normaal tengevolge van de droge periode in Februari en volgende maanden; bovendien werd door droogte een deel van de sawahs niet beplant. De oogst van de betrekkelijk onbelangrijke oostmoesson-padi was boven normaal.

Maïs. In totaal werd op Java en Madoera 2 006 085 ha maïs geogst, tegen 2 069 055 ha in 1937 en 2 004 009 ha gemiddeld in 1928/37.

In 1938 was 25,6 % van de grootste uitgestrektheid maïs afkomstig van sawah en 74,4 % van droge gronden; voor 1937 waren deze cijfers resp. 27,0 % en 73,0 %, terwijl de gemiddelde percentages voor de periode 1928/37 resp. 26,8 en 73,2 bedroegen.

Vergeleken met 1937 was in de meeste streken de geogste uitgestrektheid maïs kleiner, zoowel op sawahs als op droge gronden. De vermindering in

geogste uitgestrektheid bedroeg voor den sawah-aanplant \pm 8 %, terwijl voor droge gronden die vermindering slechts 1 % bedroeg. De vele regens in den oostmoesson beletten vooral op sawahs het in den grond brengen van den aanplant, terwijl ook de groei-omstandigheden op sawahs ongunstiger waren dan op droge gronden.

In 1938 mislukte 96 381 ha maïs (met inbegrip van de voor veevoeder en voor de strootjes-industrie gesneden jonge aanplantingen), waarvan dit jaar veel op tegalan, doch zooals gewoonlijk relatief het meest op sawah. In 1937 bedroeg de mislukte oppervlakte 71 147 ha en in de periode 1928/37 gemiddeld 39 454 ha. De grootste mislukkingen kwamen in 1938 voor in de residenties Bodjonegoro, Soerabaja, Malang en Madoera. Over het geheel genomen waren zoowel voor sawah- als voor togalan-aanplant de oogstresultaten iets minder dan normaal.

De totale maïs-opbrengst wordt voor 1938 op 19 259 000 quintalen droog zaad geraamd, tegen 20 369 000 quintalen in 1937 en 19 491 000 quintalen als gemiddelde voor de jaren 1928/37, overeenkomende met een gemiddelde opbrengst per ha van resp. 9, 6, 9, 8 en 9,7 quintaal droog zaad.

In het Westelijk deel van de Buitengewesten is de maïscultuur van betrekkelijk gering belang, hoewel het in vele streken vrij algemeen voorkomt als tusschengewas van ladang-padi en in andere, meer intensief bebouwde streken als tweede gewas; in 1938 breidde de cultuur van maïs als tweede gewas zich eenigszins uit. In vele streken van het Oosten van den Archipel is maïs daarentegen een belangrijk gewas.

Op Sumatra was de maïs oogst in de belangrijke contra rond het Toba-meer naar schatting lager dan in 1937. In de Lampoengsche Districten bestaat een toenemende belangstelling voor dit gewas.

Op Borneo was de beplante oppervlakte, in het bijzonder in de moerasstreken, in verband met den regenrijken Oostmoesson kleiner dan in 1937.

Op Celebes slaagde de maïs oogst door bandjirs en droogte minder goed dan in 1937.

Op Bali werd 52 006 ha maïs geogst, tegen 56 436 ha in 1937; op Lombok waren die cijfers resp. 6735 ha en 4629 ha. De weersomstandigheden waren voor den maïsaanplant in het algemeen ongunstig; slechts de 2de tegalan-maïs oogst leverde een goed beslot op.

Op Timor gaf de vroegrijpe westmoesson-maïs over het geheel een goede, de laatrijpe westmoesson-maïs een lage opbrengst. Dientengevolge werd een groote oostmoesson-aanplant in den grond gebracht, welke een meer dan normale opbrengst gaf.

b. Andere éénjarige gewassen

Cassave. Dit gewas werd op Java en Madoera geogst van 948 123 ha, tegen 949 693 ha in 1937 en 760 166 ha als gemiddelde over de jaren 1928/1937.

De verhouding tusschen de van sawahs en van droge gronden geogste uitgestrektheden cassave bleef gelijk aan die van het gemiddelde over het voorafgegane tienjarig tijdvak (5 % voor sawah-aanplant en 95 % voor aanplant op droge gronden). De geogste uitgestrektheid nam toe in Japara/Rembang, Soerabaja, Banjoemas, Jogjakarta en Madioen en nam af in Bodjonegoro, Kediri en Kedoe.

De mislukte uitgestrektheid cassave bedroeg 3760 ha, tegen 2491 ha in 1937 en 2298 ha als gemiddelde over de jaren 1928/1937. De belangrijkste mislukkingen kwamen voor in Bodjonegoro (1500 ha) en Kediri (1100 ha).

Het percentage der aanplantingen met een leeftijd van $7\frac{1}{2}$ maand en hooger was het geheele jaar, uitgezonderd de maand Juni, hooger dan in 1937, hetgeen vermoedelijk samenhangt met de verminderde afzetmogelijkheden van het product.

De gemiddelde opbrengst in 1938 bedroeg 86 q/ha verse wortels, tegen 80 q/ha in 1937 en 81 q/ha als gemiddelde over de jaren 1928/37.

De totale productie van cassave werd voor 1938 geraamd op 81 488 000 quintalen, tegen 76 374 000 quintalen in 1937 en 61 794 000 quintalen als gemiddelde over de jaren 1928/37.

In de Buitengewesten nam de cassave-aanplant allerwege toe.

Bataten. De geogste uitgestrektheid bedroeg op Java en Madoera 184 095 ha, tegen 180 976 ha in 1937 en 164 528 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37. De geogste uitgestrektheid nam toe in Madoera, Japara/Rembang, Kediri, Buitenzorg en Banjoemas en nam af in Besoeki, Semarang en Cheribon.

Van de geogste uitgestrektheid had 36,5 % betrekking op sawahs en 63,5 % op droge gronden. Deze percentages bedroegen in 1937 respectievelijk 36,1 % en 63,9 % en, gemiddeld in de periode 1928/37, 40,5 % en 59,5 %.

De mislukte uitgestrektheid bedroeg in 1938 979 ha, tegen 1017 ha in 1937 en 723 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37.

De totale batatenproductie van Java en Madoera wordt geschat op 12 060 000 quintalen, tegen 11 823 000 quintalen in 1937 en 11 029 000 quintalen als gemiddelde over de jaren 1928/37. De gemiddelde opbrengst wordt geschat op 66 q/ha verse knollen, tegen 65 q/ha in 1937 en 67 q/ha als gemiddelde over de periode 1928/37.

Aardappelen. Tengevolge van de zeer ongunstige uitkomsten van de aardappelcultuur in de voorafgegane jaren en door gebrek aan goede bibit, veroorzaakt door het in hevige mate optreden van *Phytophthora infestans*, nam de geogste uitgestrektheid wederom belangrijk af. Tegenover een uitgestrektheid op Java en Madoera van 10 532 ha in 1937 en 15 165 ha als veeljarig gemiddelde stond in 1938 een uitgestrektheid van 7643 ha. De achteruitgang was het grootst in Malang, Semarang en Kedoe. In Priangan ging het geogste oppervlak weer vooruit (van 3889 ha in 1937 tot 4217 ha in 1938), doordat meer goede bibit beschikbaar kwam.

Van het in 1938 geogste oppervlak had 19,1 % betrekking op sawahs en 80,9 % op droge gronden; deze percentages bedroegen in 1937 14,3 % en 85,7 % en gemiddeld voor de periode 1928/37 15,6 % en 84,4 %.

De totale opbrengst van aardappelen werd geraamd op 388 000 quintalen in 1938, tegen 467 000 quintalen in 1937 en 733 000 quintalen als gemiddelde over de periode 1928/37 overeenkomende met een opbrengst van resp. 51, 44 en 48 q/ha knollen.

Ook in de cultuurcentra in de Buitengewesten (Atjeh, Bataklanden en Bali) is de aardappelaanplant tengevolge van het optreden van *Phytophthora infestans* ingekrompen.

Ter voorkoming van verspreiding van aardappelziekten, zijn bij Ord. van 23 Dec. 1938 (I. S. n°. 699) regelen getroffen betreffende het interinsulair vervoer van aardappelen. Men zie ook I. S. 1938 n°. 700.

Andere knolgewassen. In 1938 werd op Java en Madoera een uitgestrektheid van 122 016 ha „andere knolgewassen” geogst, tegen 120 538 ha in 1937 en 107 612 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37.

In vergelijking met 1937 en met het gemiddelde over de periode 1928/37 kwam in de verhouding van aanplant op sawahs en aanplant op droge gronden weinig verandering.

Aardnoten. De geogste uitgestrektheid op Java en Madoera bedroeg 261 688 ha, tegen 234 845 ha in 1937 en 215 464 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37.

De geogste uitgestrektheid had voor 40,2 % betrekking op sawah-aanplant en voor 59,8 % op aanplant op droge gronden; deze percentages waren in 1937 43,0 en 57,0 en over de periode 1928/37 gemiddeld 42,1 % en 57,9 %.

De vooruitgang van het op sawah geogst oppervlak was belangrijk in bijna alle residenties van Oost-Java en in de Vorstenlanden. In alle residenties van West-Java ging daarentegen de op sawahs geogste uitgestrektheid achteruit. Het op droge gronden geogste oppervlak aardnoten nam bijna overal toe, behalve in de residenties Semarang en Bodjonegoro.

In 1938 mislukten 1911 ha, tegen 850 ha in 1937 en 1550 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37. De grootste mislukkingen kwamen voor in Soerabaja, Jogjakarta en Bodjonegoro.

De opbrengsten waren zoowel op sawahs als op droge gronden over het algemeen goed tot zeer goed.

De totale productie wordt geschat op 2 018 000 quintalen droog gepeld zaad in 1938, tegen 1 807 000 quintalen in 1937 en 1 591 000 quintalen als gemiddelde in 1928/37.

Aan de hand van deze cijfers wordt de gemiddelde opbrengst geschat op 7,7 q/ha droog gepeld zaad, tegen 7,7 q/ha in 1937 en 7,4 q/ha als gemiddelde in de jaren 1928/37.

In verschillende streken van de Buitengewesten is de aanplant van katjang tanah in meer of minder belangrijke mate toegenomen.

Kedelee. De geogoste uitgestrektheid kedelee bedroeg op Java en Madoera 379 518 ha, tegen 353 357 ha in 1937 en 258 526 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37. De sinds 1932 voortdurende uitbreiding, welke aan deze cultuur gegeven werd, zette zich derhalve ook in 1938 voort. Van de in 1938 geogoste uitgestrektheid had 83,6 % betrekking op sawah-aanplant en 16,4 % op aanplant op droge gronden. Deze percentages bedroegen voor 1937 83,7 en 16,3 en voor het gemiddelde over de periode 1928/37 81,2 en 18,8.

De uitbreiding had betrekking op vele belangrijke kedelee-centra. Het grootst was de vooruitgang, vergeleken met 1937, in Soerabaja (6000 ha), daarop volgden Besoeki, Madioen, Cheribon, Kediri, Jogjakarta, Malang, Soerakarta, Bodjonegoro, Priangan en Semarang. Achteruitgang was daarentegen in Kedoe (3000 ha) en verder in Banjoemas en Japara/Rembang.

De mislukte uitgestrektheid bedroeg 10 031 ha, tegen 4949 ha in 1937 en 6000 ha als gemiddelde over de jaren 1928/37. De grootste mislukkingen kwamen voor in Kediri en Japara/Rembang.

De totale kedelee-productie van Java en Madoera in 1938 wordt geraamd op 2 876 000 quintalen droog zaad, tegen 2 689 000 quintalen in 1937 en 1 705 000 quintalen gemiddeld in 1928/37, neerkomende op een gemiddelde opbrengst van resp. 7,6, 7,6 en 6,5 q/ha droog zaad.

In de Buitengewesten heeft de bevolking de kedelee-cultuur, vooral op de renah-gronden van Palembang (ten koste van de katoen), belangrijk uitgebreid. In de Lampoengsche Districten legt de bevolking een toenemende belangstelling voor de kedelee-cultuur aan den dag, welke zich van de kolonisatie-terreinen uit heeft verbreed. Ook in de afdeling Hoeloe Soengai van de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo vindt de cultuur ingang.

Andere peulvruchten. Van deze gewassen werd op Java en Madoera 195 589 ha geoogst, tegen 210 195 ha in 1937 en 219 887 ha als gemiddelde in 1928/37.

Van het in 1938 geoogste areaal had 30,1 % betrekking op sawah-aanplant en 69,9 % op aanplant op droge gronden; in 1937 bedroegen deze percentages resp. 34,1 en 65,9, terwijl de gemiddelden voor de jaren 1928/37 41,5 en 58,5 zijn.

De grootste uitbreiding van deze groep gewassen vond plaats in Madioen, de grootste achteruitgang in Semarang, Malang en Soerabaja.

De mislukte uitgestrektheid bedroeg 4471 ha, tegen 3281 ha in 1937 en 4110 ha als gemiddelde in 1928/37.

De uitvoer van kratok, een van de belangrijkste gewassen van deze groep, bedroeg slechts 446 ton, tegen 2336 ton in 1937 en 4438 ton gemiddeld in 1930/37.

In het bijzonder in de Groote Oost nam de aanplant van katjang en andere peulgewassen toe.

Uien. De geogoste uitgestrektheid uien op Java en Madoera bedroeg 18 528 ha, tegen 19 187 ha in 1937 en 15 732 ha als gemiddelde in 1928/37.

Van het in 1938 geoogste oppervlak had 46,7 % betrekking op sawah-aanplant en 53,3 % op tegalan-aanplant; voor 1937 bedroegen deze cijfers resp. 54,9 % en 45,1 % en voor de periode 1928/37 gemiddeld 51,8 % en 48,2 %. Uit deze cijfers blijkt, dat het geoogste oppervlak op sawah in 1938 terugliep, terwijl dat

op droge gronden toenam. Ook voor dit gewas zal het natte weer in de eerste helft van den oostmoesson wel de belangrijkste oorzaak voor de daling van het oppervlak op sawah zijn.

De gebieden met een vooruitgang van het geogoste oppervlak ten opzichte van 1937 lagen in Madoera, Batavia, Kediri, Madioen en Japara/Rembang; de belangrijkste achteruitgang vond plaats in Cheribon, Bodjonegoro, Jogjakarta en Semarang.

In Atjeh en Onderhoorigheden is de aanplant van uien ingekrompen.

Lombok. Het geogoste areaal bedroeg op Java en Madoera 81 141 ha, tegen 78 966 ha in 1937 en 72 443 ha als gemiddelde in 1928/37. De belangrijkste vooruitgang vond plaats in Japara/Rembang en Soerakarta, de belangrijkste achteruitgang in Bodjonegoro en Semarang.

In Atjeh en Onderhoorigheden ging de teelt van lombok vooruit.

Groenten. De in 1938 geogoste uitgestrektheid groenten op Java en Madoera bedroeg 9904 ha, tegen 10 276 ha in 1937 en 11 349 ha als gemiddeld in 1928/37.

In Benkoelen nam de kool-aanplant toe.

Katoen. Het geogoste oppervlak op Java en Madoera ging belangrijk achteruit. Het daalde van 16 026 ha in 1937 tot 8184 ha in 1938; in de periode 1928/37 werd gemiddeld 10 351 ha geogost.

Van de geogoste uitgestrektheid had 77,5 % betrekking op sawah-aanplant en 22,5 % op tegalan-aanplant; voor 1937 bedroegen deze cijfers resp. 89,7 % en 10,3 %, voor de periode 1928/37 gemiddeld 80,6 % en 19,4 %. De achteruitgang in 1938 vond voornamelijk plaats in de belangrijkste katoencentra Demak en Japara/Rembang en was toe te schrijven aan het voor katoen ongunstige (te natte) weer, dat tevens de oorzaak was van lage opbrengsten.

In Palembang is de katoenaanplant sterk ingekrompen, hoewel de oogstresultaten niet onbevredigend waren.

Op Timor en Onderhoorigheden zijn de katoenopbrengsten tegengevallen.

Djarak. De geogoste uitgestrektheid djarak op Java en Madoera bedroeg 12 799 ha, tegen 13 784 ha in 1937 en 12 540 ha als gemiddelde in 1928/37.

Widjen. Van dit gewas werd op Java en Madoera 16 345 ha geogost, tegen 15 488 ha in 1937 en 15 887 ha als gemiddelde in 1928/37.

Indigo. Van dit gewas werd op Java en Madoera geogost 1769 ha, tegen 1494 ha in 1937 en 2243 ha als gemiddelde in de voorafgegane tien jaren.

Gierst. De geogoste uitgestrektheid van dit gewas op Java en Madoera bedroeg 17 941 ha, tegen 18 479 ha in 1937 en 16 958 ha als gemiddelde in 1928/37.

Overige Inlandsche landbouwgewassen. De cultuur van deze gewassen nam wederom toe. De geogoste uitgestrektheid in 1938 bedroeg op Java en Madoera 373 662 ha, tegen 368 102 ha in 1937 en 333 164 ha als gemiddelde in de periode 1928/37.

c. Ooft

De mangga-oogst in Oost-Java slaagde matig, het vervoer per spoor bedroeg 2149 ton, tegen 2164 ton in 1937, de uitvoer per K.P.M. naar Singapore 948 ton, tegen 808 ton in 1937. In Cheribon was de mangga-oogst zeer slecht. Er werden slechts 3500 ton mangga uitgevoerd, tegen 13 827 ton in 1937; de export naar Singapore bedroeg 283 ton, tegen 2728 ton in 1937.

De djerook-oogst in Oost-Java viel eveneens matig uit; het vervoer per spoor bedroeg 1345 ton, tegen 1306 ton in 1937, de export per K.P.M. van Soerabaja naar Singapore 236 ton, tegen 321 ton in 1937. De djerook-oogst in Garoet was vrij goed; het vervoer per spoor bedroeg 656 ton, tegen 328 ton in 1937.

De kesemek-oogst was eveneens vrij goed; het vervoer per spoor bedroeg 1460 ton, tegen 709 ton in 1937.

De oogst van vruchten in den westmoesson 1937/38 in de Ommelanden van Batavia was vrij goed, vooral van ramboetan; de oogst van de in het begin van

den oostmoesson afkomende vruchten als djerok was matig, terwijl die van het geheele jaar door bloeiende vruchtboomen als citroenen, zuurzak, papaja, e.d. goed was; het vervoer per spoor bedroeg 12 905 ton, tegen 10 349 ton in 1937. De export van vruchten van Tandjoengpriok naar plaatsen buiten het tolgebied beliep 651 ton, tegen 455 ton in 1937.

De gevolgen van de langdurige regens in den oostmoesson-1938 en van den korten drogen tijd zijn reeds duidelijker merkbaar; de oogstverwachtingen voor 1939 voor djerok, ramboetan en verschillende andere vruchtboomen, waarvan de bloei valt in het begin van den regentijd, zijn slecht.

d. Suiker

De aanplant voor oogst-1938 ondervond nadeel van den natten planttijd, waardoor het openmaken van de gronden en het planten werd bemoeilijkt. Ook veroorzaakten de vele regens een sterken onkruidgroei, waarvan aanvankelijk veel hinder werd ondervonden.

In de Oostmoesson-periode ontwikkelde het riet zich echter in het algemeen bevredigend.

Het langdurig aanhouden van de droogte werkte belemmerend op het afwerken van den aanplant en veroorzaakte bovendien op vele plaatsen meer of minder hevige verdrogingsverschijnselen.

De lengte van het riet was als gevolg van deze factoren over het algemeen geringer en ook onregelmatiger dan gewoonlijk en dit herstelde zich niet geheel in den Westmoesson.

Mei kenmerkte zich door een ongewoon hoogen regenval, hetgeen plaatselijk leidde tot inundatie en legering van het riet. Ook in Juni was de regenval grooter dan gewoonlijk, hetgeen de rijping van het riet over het algemeen niet ten goede kwam. De oogstresultaten bleven dan ook \pm 30 000 ton beneden de verwachting.

De totale jaarproductie was \pm 1 394 000 ton kristal. In 1938 werkten 80 fabrieken. Op twee uitzonderingen na, waren dit dezelfde eenheden, welke ook in 1937 maalden. De vermalen aanplant besloeg 85 309 ha, tegen 85 951 ha in 1937.

Het loonpeil in de suikerindustrie is met \pm 6 % gestegen.

Aangezien voor oogst-1937, volgens opgave van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië, aan loonen en leveringen f 15 774 000 is uitbetaald, mag derhalve worden aangenomen, dat dit bedrag voor 1938 met bijna f 1 000 000 is toegenomen.

De geogste uitgestrektheid bevolkingsriet op Java bedroeg 15 606 ha, tegen 14 446 ha in 1937 en 12 754 ha als gemiddelde in 1928/37. Het geogste oppervlak was daarmede voor het eerst weer grooter dan in 1928 en 1929.

Van de in 1938 geogste uitgestrektheid had 47,5 % betrekking op sawah-aanplant en 52,5 % op tegalan-aanplant; voor 1937 bedroegen deze percentages 43,3 en 56,7, terwijl de gemiddelden voor de periode 1928/37 38,0 en 62,0 % zijn. Uit deze cijfers blijkt, dat de cultuur zich gedurende de laatste jaren zoowel op sawahs als op tegalans uitbreidde en wel het meest op eerstgenoemde gronden; in 1938 werd slechts op sawahs een uitbreiding geconstateerd.

De totale productie van Inlandsche suiker wordt geraamd op 911 928 quintalen, tegen 726 487 quintalen in 1937 en 565 154 quintalen gemiddeld in 1929/37. De gemiddelde rietopbrengsten waren in bijna alle maairietgebieden vrij hoog (724 q/ha, tegen 648 q/ha in 1937 en 612 q/ha als gemiddelde in de periode 1929/37).

De jaarproductie van suiker voor den oogst 1939 is vastgesteld op 1 550 000 ton (I. S. 1938 n°. 7).

e. Tabak

De geogste uitgestrektheid Deli-tabak bedroeg in 1938 \pm 13 400 ha of 3 % meer dan in 1937. Als gevolg van minder gunstige weersomstandigheden was de kwaliteit van oogst-1938 op vele ondernemingen minder goed dan in

1937, toen de kwaliteit over het algemeen zeer goed uitviel. Teneinde het aanbod op de Europeesche markt meer in overeenstemming te brengen met de vraag, besloten de Deli-ondernemingen, van oogst-1938, welke \pm 150 000 pakken (van 80 kg) had kunnen opbrengen, niet meer dan \pm 125 000 pakken op de markt te brengen. Deze restrictie werd verkregen door selectieven pluk en vernietiging van inferieure partijen. In 1939 denkt men het areaal zoodanig in te krimpen, dat de geheele oogst van 135 000 à 140 000 pakken kan worden afgescheept.

De geogste uitgestrektheid Vorstenlanden-tabak bedroeg in 1938 \pm 6200 ha of 5 % meer dan in 1937. De aanplant slaagde over het algemeen goed, terwijl de kwaliteit van het product zeer bevredigend was. Voorts plantten een 3-tal Vorstenlandsche ondernemingen enkele honderden ha Virginia-tabak. Ook deze aanplant slaagde uitstekend, doch de kwaliteit van een deel van het product viel minder goed uit als gevolg van te veel regens.

Tengevolge van te zwaren regenval mislukte een belangrijk deel van de Besoeki-ondernemingstabak, waardoor de totale productie vermoedelijk niet meer dan 60 % van die van 1937 is geweest. De kwaliteit van het verkregen product was echter over het algemeen zeer bevredigend. Door de slechte prijzen voor oogst-1937 is de financieele positie van de Besoeki-ondernemingen, welke reeds vele moeilijke jaren achter den rug hebben, verder verslechterd. Een groote maatschappij besloot reeds om in 1939 tot drastische inkrimping van haar bedrijf over te gaan. Op een onderneming in Besoeki werd ruim 100 ha Virginia-tabak geplant, welke vrij goed slaagde.

De ondernemingstabak in Banjoemas mislukte voor een zeer groot deel door zwaren regenval.

De geogste uitgestrektheid der bevolkingstabaksaanplantingen op Java en Madoera bedroeg 146 935 ha, tegen 150 180 ha in 1937 en 151 246 ha als gemiddelde in de periode 1928/37.

De inkrimping van de geogste uitgestrektheid in 1938 is toe te schrijven aan den achteruitgang van het cijfer voor den sawah-aanplant; dit cijfer bedroeg \pm 54 000 ha, tegen 60 000 ha in 1937. Het op tegalan geogste areaal was daarentegen met 93 000 ha \pm 3000 ha grooter dan in 1937. De totale in 1938 geogste uitgestrektheid had voor 36,5 % betrekking op sawah-aanplant en voor 63,5 % op tegalan-aanplant, tegen resp. 40,0 % en 60,0 % in 1937 en gemiddeld 43,1 % en 56,9 % in de periode 1928/37. Belangrijke uitbreidingen van de cultuur kwamen voor in Kedoe, Madoera, Priangan en de Vorstenlanden; belangrijke inkrimpingen in Bodjonegoro en Malang.

De inkrimping van de tabaksteelt op sawah werd veroorzaakt door het ongunstige, voor de meeste streken te vochtige weer, waardoor de grondbewerking stagneerde en vele kweekbedden en jonge aanplantingen mislukten.

Het regenrijke weer was tevens oorzaak dat in vele streken de productie laag was, terwijl voorts de kwaliteit van de Inlandsche kerf- en van Virginia- en andere voor sigaretten bestemde krosok door de regens tijdens den groei van het gewas, ongunstig werd beïnvloed.

Bij R.V. van 1 Aug. 1938 (I. S. n°. 455) is de opkoop geregeld van bepaalde soorten krosok en/of groene tabaksbladeren, bestemd om daaruit krosok te bereiden. Men zie ook I. S. 1938 n°. 456.

f. Rubber

De rubberprijzen zijn in 1938 weinig bevredigend geweest. De Londensche notering daalde van 7 d per lb in het begin van het jaar tot $5\frac{7}{16}$ d, om zich vervolgens te herstellen tot ruim 8 d. De laatste verbetering kon echter slechts worden bewerkstelligd door een groote restrictie-verscherping. Het uitvoerpercentage, dat voor het eerste kwartaal op 70 % en voor het 2de kwartaal op 60 % was vastgesteld, werd voor het laatste halfjaar tot 45 % verlaagd. Het gemiddelde restrictie-percentage van 45 % werkte in 1938 uit op een interne beperking van $51\frac{1}{2}$ %, tegen $22\frac{1}{4}$ % in 1937.

De gevolgen van een en ander zijn echter minder ernstig geweest dan op het eerste gezicht zou worden verwacht. De financieele nadeelen van de prijsdaling werden verzacht door de vóórverkoop, welke tal van maatschappijen hadden

afgesloten. De sociale gevolgen van de zwaardere restrictie werden getemperd door verhooging van het maximum van de hoeveelheid rubber, welke rubber-ondernemers in voorraad mogen hebben. De loonen op de Java-ondernemingen ondergingen dan ook weinig wijziging. De dagverdiensten van de tappers, welke gedurende 1937 waren gestegen tot $\pm 20\%$ boven het peil van vóór de depreciatie, vertoonden eerst in het laatste kwartaal van 1938 eenige daling; het loonvolume voor rubbertap was echter door de ingekrompen werkgelegenheid minder dan in 1937. De loonen in de rubberfabrieken bleven gedurende 1938 vrij constant op een niveau van 10% boven dat van 1936. In de Buitengewesten kon het arbeidersbestand, dank zij de ruimere voorraadbepalingen, de herplantingen en de werkzaamheden ten behoeve van de in 1939 en 1940 toegestane areaals-uitbreiding, voldoende emplooi vinden, zoodat geen afvloeiing van werkvolk plaats vond.

Het uitvoerquotum voor ondernemingsrubber bedroeg voor 1938 55% van 287 324 ton of 158 028 ton. Vermeerderd met 174 ton (carry-over 1937/38) en 301 ton (extra-uitvoervergunningen, uitgegeven ter compensatie van in 1937 ingevoerde rubber) leverde dit een totaal toegestane uitvoerhoeveelheid van 158 503 ton. De uitvoer ten laste van het quotum 1938 beliep 150 230 ton, terwijl op het einde van het jaar 8306 ton onder controle werden gesteld. Te zamen geeft dit 158 536 ton, zoodat het ondernemingsquotum met 33 ton ($0,02\%$) werd overschreden.

De uitvoering van het individuele restrictiestelsel voor de bevolkingscultuur leverde in 1938 geen moeilijkheden op; met de werking van dit stelsel is langzamerhand meer ervaring verkregen. Grootte schokken in verband met de sterk stijgende restrictiepercentages konden worden voorkomen. Ter compensatie van de groote overschrijdingen van medio 1937 was de tap in de bevolkingsrubbergewesten tegen het einde van laatstgenoemd jaar reeds aanmerkelijk verminderd, zoodat de restrictie-verscherping van 1938 geleidelijk kon worden doorgevoerd. Voorzover de productie verder moest worden ingekrompen, werd dit bewerkstelligd door een langzaam terugloopen van de noteeringen van het ongedekte product. Zoo daalden bijv. de prijzen voor native smoked sheets in de Westerafdeeling van Borneo van $18\frac{1}{2}$ cent per kg in Januari tot 10 à 11 cent in het midden van het jaar, waarna in de laatste maanden van 1938, vooruitlopende op het grootere uitvoerquotum voor het eerste kwartaal 1939, een herstel plaats vond tot $13\frac{1}{2}$ cent. In overeenstemming met deze prijsvorming van het ongedekte product zijn de couponnoteeringen in de eerste helft van 1938 minder sterk gedaald dan de prijzen op de wereldmarkt. In de tweede helft is het herstel van de wereldmarkt aanvankelijk geheel aan de coupons ten goede gekomen. Eerst tegen het einde van 1938 vertoonden deze eenige afbrokkeling. Globaal gesproken noteerden de coupons in het begin van het jaar 18 à 20 cent per kg, medio van het jaar 13 à 14 cent, in October 36 à 37 cent en in November 34 à 35 cent.

De ten uitvoer toegelaten hoeveelheid bevolkingsrubber bedroeg in 1938 (inclusief een carry-over van 3347 ton) 147 071 ton. Uitgevoerd werd ten laste van het quotum 145 650 ton; onder controle gesteld werd op 31 December 1559 ton; te zamen is dit 147 209 ton. De bevolking heeft dus in 1938 haar quotum met 138 ton overschreden. De oorzaak daarvan ligt in het feit, dat enkele honderden tonnen teveel aan oogstvergunningen zijn uitgeschreven. Door de tijdroovende procedure van uitschrijven en uitreiken van coupons moest namelijk enkele malen daarmede een aanvang worden gemaakt, vóórdat het internationale uitvoerpercentage voor het betreffende kwartaal was bekend-gesteld. Waar dit percentage somtijds lager uitviel dan waarmede was rekening gehouden, kwam een teveel aan oogstvergunningen in omloop. Zooveel mogelijk werd dit surplus bij latere uitgifte verrekend; deze verrekening was echter niet over de geheele linie mogelijk.

Bij K. B. 22 Aug. 1938 (N. S. n°. 949, I. S. n°. 525) zijn voorschriften gegeven ter uitvoering in Nederlandsch-Indië van de op 7 Mei 1934 te Londen gesloten internationale overeenkomst betreffende de regeling van de productie en den uitvoer van rubber, zoodat deze sedert is gewijzigd en aangevuld.

Productie van rubber (in tonnen van 1000 kg)

Jaar	Ondernemingsrubber			Bevolkings- rubber (uitvoer)	Totaal- generaal
	Java	Buiten- gewesten	Totaal		
1934	82 451	110 379	192 830	185 887	378 717
1935	59 861	95 021	154 882	144 892	299 774
1936	59 964	101 758	161 722	151 398	313 120
1937 ¹⁾	91 591	153 450	245 041	208 551	453 592
1938	63 606	111 472	175 078	146 596	321 674

g. Thee.

In vergelijking met die van de meeste andere producten, zijn de theeprijzen in 1938 vrij gunstig gebleven. Het jaargemiddelde van de Londensche veilingen beliep voor 1938 14,4 d per lb, hetgeen slechts 6 % lager was dan dat voor 1937.

Het internationale restrictie-percentages werd voor 1938/39 vastgesteld op 7½ %. Waar de standaardproductie voor de Nederlandsch-Indische cultuur het basis-quotum ver overtreft, werkte dit internationale percentage uit op een interne beperking van 38 % in 1938/39, tegen 41 % in 1937/38.

Het export-quotum voor thee is voor het restrictie-jaar 1938/1939 vastgesteld op 145 672 700 kg (I. S. n°. 146).

Ondanks deze zware interne restrictie is de situatie in de ondernemingscultuur gunstig gebleven. De dagverdiensten in den pluk en de sortatie handhaafden zich dan ook op het in het vierde kwartaal van 1937 bereikte peil, dat ± 20 % lag boven dat van vóór de depreciatie. De dagloonen in de theefabrieken, welke in 1937 nagenoeg niet waren gestegen, werden in den loop van 1938 eenigszins verhoogd.

De opkooprijzen van bevolkings- en kleinlandbouwersblad bleven door middel van de „redelijke prijs-regeling” met eenige verschuiving aan de wereldmarktprijzen vastgekoppeld. In het begin van het jaar werd bij den opkoop 3,8 à 3,9 cent per hkg natblad betaald. Deze prijs steeg langzaam tot 4,0 à 4,1 cent, welk peil tot November ongeveer behouden bleef. December gaf een daling te zien tot 3,9 cent. Het jaargemiddelde bedraagt ± 4,0 cent, tegen 4,5 cent in 1937. Deze prijsvermindering werd ten deele gecompenseerd door den grooteren afzet. De totale inkomsten uit den verkoop van theeblad beliepen voor de bevolking nog ± 4,4 miljoen gulden, tegen 4,8 miljoen in 1937 en 3,3 miljoen in 1936. De welvaart heeft in de theedistricten dan ook weinig geleden.

De uitvoering van de nieuwe restrictie-wetgeving leidde allereerst tot een herziening van de standaardproductie der ondernemingen op grond van de indiening van juiste meetkaarten. Met dezen arbeid is men nog niet geheel gereed gekomen, aangezien niet alle meetkaarten ter beschikking zijn. Het totaal van de standaardproducties voor thee uit ondernemingsblad is voor 1938/39 voorloopig gesteld op 192 620 873 hkg (tegen 190 671 535 hkg in 1937/38). Enkele kleine ondernemingen, welke zich in de eerste restrictie-periode niet of te laat hadden opgegeven, werden thans als zoodanig erkend, terwijl verder enkele gelijkstellingen van bevolkings- en kleinlandbouwersaanplantingen met ondernemingsaanplantingen plaats vonden of in voorbereiding werden genomen.

Wat de bevolkings- en kleinlandbouwerscultuur betreft, zijn de normale producties van alle kleinlandbouwers herzien aan de hand van hernieuwde taxaties van alle perceelen, terwijl voorbereidingen werden getroffen om in 1939 en 1940 te komen tot een opmeting van het geheele bevolkingsareaal, gepaard gaande met een vaststelling van individuele normale producties. Enkele opkoop-

¹⁾ Verbeterde cijfers.

fabrieken, welke zich in de eerste restrictie-periode te laat hadden aangemeld, werden thans als zoodanig erkend en in het stelsel van geregistreerden opkoop ingedeeld.

Ten slotte kan worden medegedeeld, dat uitvoering werd gegeven aan de maximum-voorraadbepalingen van de nieuwe wetgeving. De maximum-thee-voorraden, welke een niet als handelaar erkend persoon onder zich mag hebben, zijn streeksgewijs door de erbij betrokken Residenten vastgesteld. Voor kust-streken, waar smokkelarij mogelijk is, werden deze maxima over het algemeen gesteld op de lage hoeveelheid van 10 kg.

De theeproductie is in 1938 toegenomen. Het internationaal restrictie-percentage werd voor 1938/39 verlaagd, terwijl voorts de binnenlandsche afzet voortdurend toeneemt, dank zij de daarvoor gevoerde propaganda; de verkoopen zonder licentie, welke een vrij goeden maatstaf voor de binnenlandsche consumptie vormen, bedroegen in 1938 17,2 miljoen hkg, tegen 15,8 en 13,8 miljoen onderscheidenlijk in de jaren 1937 en 1936.

Productie van thee (in tonnen van 1000 kg)

Jaar	Java	Buitengewesten	Totaal
1934	55 737	15 556	71 293
1935	56 401	15 014	71 415
1936	59 378	16 203	75 581
1937 ¹⁾	57 754	16 762	74 516
1938	63 027	18 302	81 329

h. Kina

In het Verslag over 1937 werd medegedeeld, dat de Commissie, belast met de vaststelling van de standaardproducties der ondernemingen van de eerste en tweede groep, niet tot een bevredigend resultaat kon komen, in hoofdzaak als gevolg van het feit, dat over de producties van kina-aanplantingen bij normale exploitatie onvoldoende concrete gegevens ter beschikking stonden. In dit verband werd een speciaal opbrengst- en dunningsonderzoek in de kinatuinen ingesteld, welk onderzoek leidde tot het samenstellen van normale bastproductieschalen. Vervolgens werd overgegaan tot een tuinsgewijze inventarisatie van de ondernemingen. De daarmede verbonden werkzaamheden zullen omstreeks medio 1939 zijn beëindigd, waarna de standaardproducties voor de geheele tienjarige restrictie-periode zullen worden vastgesteld.

In afwachting daarvan konden voor 1938 de maximum-uitvoerhoeveelheid en het restrictie-percentage niet worden bepaald, zoodat men zich — evenals in 1937 — heeft moeten beperken tot de uitgifte van voorloopige licenties, welke naderhand zullen worden gecorrigeerd.

De instructie voor de Regeeringscommissarissen voor de kinacultuur en den afzet van kinabast en kinine is opgenomen in Bb. n°. 14057.

De officieele kinineprijs is in 1938 ongewijzigd gebleven op f 34,50 per kg zwavelzure kinine. De afzetraming voor de ondernemingen van de eerste groep werd gesteld op 614 000 kg kinine-aequivalent. De licentie-uitgifte is echter grooter geweest, o.a. in verband met de omstandigheid, dat in 1937 een verhooging van de afzetraming met ± 66 000 kg te laat bekend werd om haar nog in de licentie-uitgifte van dat jaar tot uitdrukking te brengen; voor deze hoeveelheid werden derhalve in 1938 licenties uitgegeven.

De verstrekking van voorloopige licenties bedroeg daardoor in 1938 voor de drie producentengroepen te zamen 715 487 kg, tegen 668 470 kg in 1937 en 815 456 kg (definitieve) licenties in 1936.

¹⁾ Verbeterde cijfers

De situatie in de cultuur is weinig veranderd. De oogst-dagverdiensten vertoonden in de eerste helft van het jaar eenige stijging en kwamen daardoor $\pm 10\%$ boven het peil van 1937. De bereiding-dagloonen bleven practisch onveranderd.

De productie van kinabast onderging een kleine stijging.

Productie van kinabast (in tonnen van 1000 kg)

Jaar	Java	Buitengewesten	Totaal
1934	6 361	1 800	8 161
1935	7 100	1 507	8 607
1936	9 155	724	9 879
1937	9 839	586	10 425
1938	10 276	679	10 955

i. Koffie

De koffiecultuur heeft een slecht jaar achter den rug. De Soerabaja-prijzen voor onderneming-Robusta, welke in 1937 nog gemiddeld f 26 per 100 kg hadden bedragen, beliepen in 1938 gemiddeld f 19, een daling derhalve van 27%. Bovendien waren de weersomstandigheden zeer ongunstig. De vele regens in de periode Mei tot en met Juli en de korte duur van den eindelijk intredenden oostmoesson (eerst medio Augustus zette de oostmoesson door, reeds medio September kreeg het weer echter een kenteringskarakter) hebben den koffie-oogst quantitatief belangrijke schade toegebracht. De oogst van de ondernemingen op Java bedroeg in 1938 39 114 ton, hetgeen 28% minder was dan in 1937 en 18% lager dan het gemiddelde van de vijf daaraan voorafgegane jaren. De oogst van de ondernemingen in de Buitengewesten beliep in 1938 5800 ton, of 31% minder dan in 1937 en 42% minder dan het gemiddelde van de vijf voorafgegane jaren.

De lage oogsteijfers hebben de kostprijzen uiteraard doen stijgen. De financiële uitkomsten van de cultuur zijn in 1938 dan ook slecht geweest. Verscheidene ondernemingen konden zelfs de loopende uitgaven niet of nauwelijks uit de inkomende gelden dekken. Vooral met de kleine producenten van Midden-Java was dit het geval. De terugslag op de loonen der Java-ondernemingen is betrekkelijk gering geweest, al maakte zich vooral in de tweede helft van het jaar een duidelijke tendenz tot daling kenbaar. De dagverdiensten in den pluk waren gemiddeld $\pm 6\%$ lager dan in 1937; de loonen in de sortatie en de bereiding daalden gemiddeld met $\pm 2\%$. Als geheel ligt het loonpeil echter nog $\pm 10\%$ boven het niveau van vóór de depreciatie.

De lage prijzen in de afgelopen jaren hebben nog in een ander opzicht de cultuur ongunstig beïnvloed. De verjonging van de koffietuinen, welke op de Java-ondernemingen bij een tamelijk gelijkblijvend totaal-areaal van $\pm 95\,000$ ha vroeger regelmatig plaats vond, begint meer en meer te stagneeren.

Het totaal met koffie beplant oppervlak van Java heeft de laatste jaren een kleine vermindering ondergaan, welke in hoofdzaak samenhangt met het rooien van de koffie in ouder wordende rubbertuinen. Het ondernemingskoffie-areaal in de Buitengewesten loopt reeds sinds de malaise van 1930 voortdurend terug.

Het noodlijdend karakter van de koffiecultuur heeft aanleiding ertoe gegeven om haar vrij te stellen van de betaling van het defensie-uitvoerrecht. De pogingen van producenten om een directen steun te verkrijgen, in analogen zin als in 1936 tijdelijk het geval is geweest, hebben echter geen resultaat opgeleverd.

Productie van ondernemingskoffie (in tonnen van 1000 kg)

Jaar	Java	Buitengewesten	Totaal
1934	53 450	10 827	64 277
1935	45 580	9 727	55 307
1936	41 943	8 440	50 383
1937	54 036	8 368	62 404
1938	39 696	5 883	45 579

Wat betreft de bevolkingskoffiecultuur, slaagde de oogst van Robusta-koffie op Java over het algemeen vrij slecht, terwijl ook op Sumatra de opbrengsten in de meeste streken lager dan normaal waren. De Arabica-koffie-oogst slaagde over het algemeen bevredigend, in sommige streken, vooral in de Groote Oost, zelfs goed; op Bali waren ook de opbrengsten van Robusta-koffie goed.

In Midden- en Zuid-Sumatra was het onderhoud van vele tuinen nauwelijks voldoende en de bijplant naar schatting niet voldoende om den achteruitgang van de productiviteit van oudere tuinen geheel te compenseren.

In Atjeh (Takengon) werd nog Arabica-koffie bijgeplant; in Noord-Tapanoelei (Dairi-landen) ging men van de cultuur van Arabica over op die van Robusta. In de residentie Bali en Lombok, Celebes en Manado werd het koffie-areaal uitgebreid.

j. Cacao

De cacao-cultuur is in hoofdzaak geconcentreerd op een aantal ondernemingen in Midden-Java. Als bevolkingscultuur is het product van zeer weinig beteekenis.

Hoewel Nederlandsch-Indië als cacao-producent onder de productielanden slechts een uiterst bescheiden plaats inneemt (het brengt nauwelijks 0,25 % van de wereldproductie voort), heeft het Indisch product zich op de internationale cacao-markt een zeer goeden naam weten te veroveren. Behoorend tot de z.g. „edelcacao”, is het Java-product vooral bekend om zijn lichte kleur, welke het bijzonder geschikt maakt voor menging met donker gekleurde, goedkope kwaliteiten. Door wetenschappelijk selectiewerk — gericht op verbetering van productievermogen en kwaliteit, alsmede op meer resistentie tegen ziekten en plagen — is de laatste jaren met bevredigend succes naar versterking van de cultuur gestreefd. De hierdoor in Nederlandsch-Indië op het buitenland verkregen voorsprong werd in 1938 beschermd door de afkondiging van beperkende voorschriften inzake den uitvoer van cacao-plantmateriaal (I. S. 1938 n°. 695).

De prijzen zijn in 1938 gedaald; zij bedroegen ± f 25 per 100 kg in December 1938, tegen f 36 in December 1937. De Java-productie was iets lager dan in vorige jaren en bedroeg 1577 ton in 1938, tegen 1682 ton in 1937. Hoewel de financiële resultaten van de cultuur door een en ander zijn gedrukt, bestaat er eenige neiging tot uitbreiding van den aanplant, in de eerste plaats in verband met mogelijke conversies van de weinig vooruitzichten biedende koffiecultuur in cacao en voorts omdat sommige streken van Nieuw-Guinea wellicht voor cacao geschikt zullen blijken.

k. Oliepalm

De palmolieprijs heeft zich aan de algemeene daling van de productenprijzen niet kunnen onttrekken. De noteering voor soft palm oil, welke in 1937 reeds van ± £ 30 op £ 17 per ton was gekomen, liep in 1938 nog verder terug en schommelde in het laatste kwartaal van dit jaar om een peil van £ 13.

Hoewel door dit ongunstige verloop de prijs einde 1938 op een niveau was gekomen, dat nauwelijks boven de kostprijzen van de ondernemingen kan hebben gelegen, is de palmolie-productie daardoor niet beïnvloed. Deze productie heeft

in de afgelopen jaren een zeer snelle vlucht genomen. In 1930 nog slechts 50 000 ton bedragend, heeft zij zich daarna — ondanks de malaise — voortdurend uitgebreid. In 1933 overschreed zij de 100 000 ton, in 1938 de 200 000 ton. De groote efficiency, waarmede de cultuur wordt gedreven (uitnemend plantmateriaal, wetenschappelijk onderhoud, goed geoutilleerde verwerkingsfabrieken en afscheep-installaties, rationeële verkoopmethoden), hebben gemaakt, dat de ondernemingen den strijd op de wereldmarkt vrij goed hebben kunnen volhouden.

Aan de verbetering van het apparaat wordt nog voortdurend gearbeid. Zoo werden in 1938 een paar nieuwe verwerkingsfabrieken geopend en werd de capaciteit van enkele bestaande fabrieken uitgebreid. In Palembang werd een tankinstallatie voor den afscheep gebouwd, terwijl verder door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij ten behoeve van den overscheep te Tandjoengpriok een speciale palmolie-lichter werd besteld.

De uitbreiding van de cultuur, hoewel zij door het prijsverloop uiteraard werd geremd, blijft verderen voortgang hebben.

De ontwikkeling van de productie van palmolie en pitten gedurende de laatste vijf jaren is weergegeven in de volgende tabel.

Productie van palmolie (in tonnen van 1000 kg)

Jaar	Palmolie			Palmپitten		
	Java	Buiten-gewesten	Totaal	Java	Buiten-gewesten	Totaal
1934. . . .	156	130 491	130 647	—	24 878	24 878
1935. . . .	378	147 256	147 634	—	30 615	30 615
1936. . . .	673	174 563	175 236	6	36 130	36 136
1937. . . .	656	198 436	199 092	19	41 807	41 826
1938. . . .	887	225 781	226 668	73	47 963	48 036

l. Cocos-producten

De producties waren in het algemeen hooger dan in 1937, ondanks de verwachte nadeelige gevolgen van de droogte in 1937.

De uitwerking van den achteruitgang van de copraprijzen in de klapperstreken was verschillend. In sommige gebieden werd het onderhoud, vooral van die tuinen welke nog juist met voordeel kunnen worden geplukt, tot het allernoodzakelijkste beperkt; elders was van vermindering van het onderhoud weinig te bespeuren.

m. Peper

De belangrijkste centra van de pepercultuur liggen op Bangka en Onderhoorigheden en in de Lampoengsche Districten.

In 1938 daalde de prijs van witte peper, welke toch al niet hoog was; de prijs van zwarte peper steeg.

Het jaar 1938 was voor de pepercultuur op Bangka zeer ongunstig. Door de verder gaande daling van de prijs van witte peper moest men het onderhoud noodgedwongen verminderen. Bovendien breidde de geelziekte zich uit en de kleine pepernet-wants deed groote schade. De Chineesche peperboeren op Bangka werkten met verlies; de Maleische tuinbezitters konden uit hun extensief verzorgde tuinen nog eenig gezinsinkomen verkrijgen. Het aantal produceerende ranken was volgens schatting lager dan in 1937. Op Billiton, waar de pepernet-wants niet voorkomt, schijnt de toestand voor de Chineesche tuineigenaren iets

gunstiger te zijn, voor de Maleische tuinbezitters echter ongunstiger dan op Bangka.

De oogst in de residentie Bangka en Onderhoorigheden werd geschat tusschen 6000 en 7000 ton, tegen 9000 ton in 1937 en 13 000 ton in 1936.

De bijplant van peper was in de Lampoengsche Districten gering, terwijl de produceerende tuinen door weinig onderhoud sneller achteruitgingen dan normaal het geval is.

De oogst in de Lampoengsche Districten werd voorloopig getaxeerd op 37 000 ton, tegen 27 000 ton in 1937 (verbeterd cijfer). De kwaliteit van het product was minder dan in 1937.

n. Nootmuskaat, foelie, kruidnagelen en kaneel

De productie van nootmuskaat en foelie was in de Molukken en Manado betrekkelijk laag. Op Sioae gaan de aanplantingen achteruit doordat ze te oud worden. Ter Sumatra's Westkust heeft men last van een niet nader bekende ziekte, waardoor de boomen afsterven.

De kruidnagelproductie viel in de belangrijkste centra Benkoelen, Minahasa en Molukken tegen, doch sterke oogstschommelingen zijn een normaal verschijnsel bij dit handelsgewas. In de residenties Sumatra's Westkust, Benkoelen en in de Lampoengsche Districten werd uitbreiding aan de kruidnagelcultuur gegeven. De in het Verslag over 1937 reeds vermelde instervingsziekte deed ook dit jaar schade.

Cassia-kaneel, een gewas dat in hoofdzaak in de residentie Sumatra's Westkust voorkomt, werd in de residenties Tapanoeli, Sumatra's Westkust en Benkoelen bijgeplant.

o. Kapok

Door ongunstige weersomstandigheden viel de oogst op Java, Moena en Boeton lager uit dan in 1937, terwijl in vele streken ook de kwaliteit tengevolge van den regenrijken oostmoesson te wenschen overliet. In Zuid-Celebes werd een normale oogst verkregen, welke ongeveer gelijk was aan dien van 1937.

De bevolkingsaanplant op Celebes werd plaatselijk uitgebreid; o.m. werden de erven op de kolonisatie-terreinen met kapok omheind.

In 1938 kwamen op Celebes naast de bestaande 4 kapok-etablissemten nog twee landschapsfabriekjes in bedrijf (te Sopeng en Raha), terwijl einde 1938 een nieuw ondernemingsetablisement werd geopend, dat zich blijvend met den opkoop van het bevolkingsproduct zal bezig houden.

Het export-quotum van kapok ten behoeve van het licentiejaar 1938/1939 is vastgesteld op 15 000 000 kg kapok netto gewicht (I. S. 1938 n°. 526).

p. Vezels

De voornaamste vezelsoort, welke door Nederlandsch-Indië wordt voortgebracht, is de sisal. De prijzen van dit product zijn in 1938 sterk gedaald. In Nederland bijv. kwam de notering van een peil van \pm f 22 op \pm f 16,50 per 100 kg.

Volledige productiecijfers van sisal zijn niet bekend. Voorzover uit de exporten van harde touwvezels kan worden afgeleid, heeft het lage prijspeil van 1938, dat voor de ondernemingen weinig of geen winst meer kan hebben gelaten, de productie weinig beïnvloed. Zelfs zijn een paar stopgezette sisal-fabrieken heropend en vond de oprichting van een nieuwe onderneming plaats. De kwaliteit van het product is bovendien de laatste jaren verbeterd.

De loonen op de Java-ondernemingen waren in het vierde kwartaal 1938 \pm 16 % hooger dan einde 1937. Het waren vooral de werkzaamheden te velde, als snit en tuinarbeid, welke de groote stijgingen vertoonden. Het genoemde stijgingspercentage dient echter met de noodige reserve te worden aangenomen, daar het is berekend uit gegevens van slechts weinige ondernemingen.

Uitvoer van harde touwvezels ¹⁾ (in tonnen van 1000 kg)

Jaar	Java	Buitengewesten	Totaal
1934	26 632	43 040	69 672
1935	29 555	62 791	92 346
1936	30 312	46 315	76 627
1937	28 281	56 950	85 231
1938	31 782	56 583	88 365

De cultuur van roselle is eenige jaren geleden door enkele ondernemingen op Java geëntameerd en verkeert thans in een moeilijk beginstadium. De prijzen van het product, dat op een overvoerde markt tegen jute heeft te concurreren, zijn in 1938 beneden de kostprijzen gedaald. Bovendien zijn verschillende technische vraagstukken betreffende plantperiode, aanplantverzorging, ziektebestrijding, rooiingsmethoden, e.d. nog niet definitief opgelost. De cultuur zal haar levensvatbaarheid dan ook nog hebben te bewijzen. Indien zij mocht slagen, zal zij van groote sociale beteekenis kunnen worden, daar zij in Midden-Java vooral wordt uitgeoefend op voormalige suiker- en tabaksgronden, zoodat zij voor de dichtbevolkte streken als de Vorstenlanden, waar het volksinkomen door de inkrimping van suiker- en tabakscultuur een belangrijken teruggang heeft ondergaan, een nieuwe bron van verdiensten zal vormen.

De roselle-uitvoer uit Java, inclusief Java-jute, bedroeg nihil in 1936, 2246 ton bruto in 1937 en 1769 ton bruto in 1938. Daarnaast wordt een zich uitbreidende binnenlandsche afzetmogelijkheid geschapen door fabricage van zakken, welke van uitstekende kwaliteit zijn.

g. Aetherische oliën

Citronella. Ondanks het sterk afbrokkelend prijspeil bleef de animo voor den verbouw van sereh-gras toenemen, zoodat 1938 een record-productie te zien gaf. Speciaal in Priangan breidde de cultuur zich sterk uit, gedeeltelijk ten koste van het cassave-areaal. In Buitenzorg (Djampang) en in Priangan nam het aantal fabriekjes toe; meerendeels waren dat primitieve bevolkingsinstallaties.

Patchouly. De prijs van dit product bleef laag, terwijl ook de noteringen voor blad aan den Overwal den export niet aanmoedigden. Onder invloed van deze omstandigheden was dan ook de animo voor den aanplant aan de Westkust van Atjeh gering, waar het areaal belangrijk werd ingekrompen.

3. Overheidszorg voor den landbouw

a. *Landbouwvoorlichting en landbouwonderwijs.* Bij de instelling van de gouvernementen Sumatra, Borneo en Groote Oost in Juli 1938, werd de Landstaak op het gebied van de landbouwvoorlichting overgedragen aan de binnen die gouvernementen gevormde of nog te vormen groepsgemeenschappen (I. S. 1937 n°. 510). Hoewel nog niet definitief geregeld, geschiedt in de gebieden buiten de groepsgemeenschappen en de zelfbesturende landschappen de vervulling van de Landstaak op het gebied van de landbouwvoorlichting door de residentiediensten van de landbouwvoorlichting, onder algemeene leiding van den Resident.

In beide gevallen staan de voorlichtingswerkzaamheden onder supervisie van de Gouverneurs, die daartoe worden bijgestaan door aan hen toegevoegde inspecteurs van den landbouw. Ten aanzien van de landbouwvoorlichting in de Buitengewesten werd door deze reorganisatie de taak van het centrale orgaan voor de

¹⁾ Uitgezonderd afval, in de jaren 1934 t/m 1938 resp. 276, 1084, 1590, 1371 en 1714 ton (alles van Java).

landbouwvoorlichting belangrijk gewijzigd. Deze instantie is thans op basis van de daarvoor vastgestelde bepalingen omgevormd tot een coördineerend en adviseerend lichaam ten behoeve van de gedecentraliseerde landbouwvoorlichtingsdiensten. Het wetenschappelijk onderzoekingswerk, dat op de proefstations wordt verricht, is centrale taak gebleven.

De instructies voor de inspecteurs van den Landbouwvoorlichtingsdienst in de gouvernementen Sumatra, Borneo en Groote Oost zijn opgenomen in Bb. nos. 14076, 14144 en 14134.

De Dienst voor Landbouw en Visscherij werd gereorganiseerd en draagt thans den naam Dienst van den Landbouw; de 3 afdelingen zijn: Landbouwvoorlichting en Binnenvisscherij, Ondernemingslandbouw en Algemeen Proefstation voor den Landbouw.

Mede in verband met de sterk gedaalde prijzen van vele export-landbouwproducten waren de bemoeienissen van de landbouwvoorlichtingsdiensten in 1938 in sterke mate gericht op de bevordering van den voedsellandbouw. Bij de voorlichting en het onderzoekingswerk op het gebied van de cultuur van handelsgewassen werd er vooral naar gestreefd, om dezen tak van landbouw op economisch steviger basis te vestigen.

Bij den landbouw op droge gronden in de Buitengewesten wordt het ladangvraagstuk steeds klemmender. Een onoordeelkundige uitoefening van den ladangbouw, waarbij niet of onvoldoende wordt gezorgd voor het herstel van de oorspronkelijke boschvegetatie, heeft in vele streken, geleid tot het ontstaan van uitgestrekte alang-alang-complexen, welke slechts met veel moeite weer voor den landbouw geschikt zijn te maken en die bovendien wegens het brandgevaar, dat zij opleveren, een bedreiging vormen voor aanplantingen van gewassen en voor terreinen, waar zich wél jong bosch heeft gevormd. Mede in verband met de gestadige uitbreiding van het zielental zijn maatregelen gewenscht, welke aan dezen toestand binnen redelijken termijn paal en perk zullen kunnen stellen, aangezien anders in verschillende gebieden de voedselsituatie binnen afzienbaren tijd ernstig in gevaar zou kunnen komen.

In sommige residenties zijn reeds commissies ingesteld, waarin ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, het Boschwezen en den Landbouwvoorlichtingsdienst, soms ook van den Waterstaatsdienst zitting hebben en die tot taak hebben, maatregelen te beramen tot behoud en herstel van het ladang-areaal. Voor onderzoekingswerk en bekostiging van te treffen maatregelen op dit gebied in de residentie Palembang werd in 1938 f 285 000, te verwerken in 10 jaren, uit het Rubberfonds beschikbaar gesteld.

In de droge streken van het oostelijk deel van den Archipel is de kwestie van de afspoeling van uitgeboerde, kale of weinig begroeide ladang-gronden een belangrijk onderdeel van het ladangvraagstuk. Dit euvel zal door bijzondere voorzieningen, als terrasseering en aanleg van levende heggen, dienen te worden bestreden.

Ook in vele heuvel- en bergstreken van Java wordt de kwestie van de afspoeling van den bouwkuin van permanent in gebruik zijnde droge gronden steeds meer urgent. De door de Landbouwvoorlichtingsdiensten gevoerde propaganda voor terrasseering had in verschillende streken reeds resultaat. Zoo werden in Priangan in 1937 en 1938 4700 ha steile gronden geterrasseerd.

De werkzaamheden op het gebied van de verspreiding van hoogwaardig plantmateriaal namen de laatste jaren sterk in omvang en beteekenis toe, vooral op Java en Madoera, waar het onderzoekingswerk thans zoodanig is gevorderd, dat in de meeste streken tot propaganda voor bepaalde variëteiten van verschillende gewassen kan worden overgegaan. In zeer vele gevallen zijn de aanbevolen variëteiten afkomstig van het Landbouwkundig Instituut van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw.

Een belangrijk hulpmiddel bij de verspreiding van plantmateriaal vormen de zaadhoeven voor éénjarige gewassen, waarvan de aanleg is bekostigd uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage van f 25 millioen. Er zijn thans 52 zaadhoeven op Java en Madoera en 6 in de Buitengewesten opgericht, waarvan het grootste deel reeds een aanvang heeft gemaakt met de leverantie van plantmateriaal.

Zoo werden in 1938 door de zaadhoeven in West- en Oost-Java \pm 142 000 kg padi, 25 000 kg aardnoten, 18 000 kg kedelee en 10 000 kg maïs geleverd. In vele gevallen wordt dit materiaal niet direct aan de landbouwers geleverd, doch eerst aan uitgezochte bibit-telers, die het onder contrôle van de Landbouwvoorlichtingsdiensten vermeerderen. Op deze wijze kan men een belangrijk grooteren kring van landbouwers van superieur zaai- en pootgoed voorzien dan zonder dezen tusschentrap mogelijk zou zijn. De totale leveranties van plantmateriaal in 1938 waren dan ook belangrijk grooter dan hooger genoemde hoeveelheden. Zij bedroegen in West-, Midden- en Oost-Java 495 000 kg padi, 108 500 kg aardnoten, 58 000 kg kedelee en 19 000 kg maïs, terwijl voorts nog 63 000 m cassave-stek aan de bevolking werd geleverd. Wanneer alle zaadhoeven in bedrijf zullen zijn en aan het stelsel van bibit-vermeerderaars verdere uitbreiding zal zijn gegeven, zullen de verstrekte hoeveelheden plantmateriaal spoedig eenige malen grooter zijn dan de zoeven genoemde.

Van vele andere éénjarige en overjarige gewassen leverden de tuinen van den Centralen Dienst van den Landbouw en die van de Landbouwvoorlichtingsdiensten in 1938 belangrijke hoeveelheden superieur plantmateriaal. De verkoop van oculaties en zaailingen van vruchtboomen steeg tot ver boven de 100 000 stuks.

Van de meeste zaadhoeven op Java is de oppervlakte der cultuurgronden \pm 5 ha groot. Een eenvoudige loods dient voor de bewerking van den oogst en het opslaan van de producten. Veelal is een vertrek van die loods ingericht als permanente toonkamer, waar de landbouwers bestellingen kunnen plaatsen voor plantmateriaal en verschillende landbouwbenodigdheden, zooals kunstmest, groenbemesterszaden, landbouwwerktuigen en bestrijdingsmiddelen voor plantenziekten en -plagen, enz.; als gevolg hiervan ontwikkelen zich de zaadhoeven tevens tot locale centra van voorlichting.

Een padi-variëteit, welke op vele zaadhoeven een belangrijke plaats zal gaan innemen, is de enkele jaren geleden uit Britsch-Indië ingevoerde Tilakkacherry, waaraan door het Landbouwkundig Instituut den naam Padi Oentoeng (oentoeng = winst) is gegeven. De met deze onbenaalde, middellaatrijpe variëteit verkregen uitkomsten zijn over het algemeen zeer gunstig, vooral op de zwaardere gronden. In den westmoesson 1937/1938 aangelegde observatie-aanplantingen in 10 regentschappen van Oost-Java gaven tot resultaat, dat Padi Oentoeng 9—112 % (gemiddeld 48 %) meer opracht dan de plaatselijke bevolkingsvariëteiten. Ook in het regentschap Grobogan (Midden-Java) waren de voorloopige uitkomsten met de teelt van Padi Oentoeng zeer gunstig. De belangstelling van de bevolking voor de nieuwe variëteit kwam op verschillende plaatsen van Java reeds tot uiting in bestellingen van zaaizaad.

In sommige streken beslaat de uitgestrektheid van bepaalde hoogwaardige padi-variëteiten reeds een belangrijk deel van den totalen aanplant. Zoo breidde de aanplant van de ook elders op Java en in de Buitengewesten veelvuldig geplante Padi Tjina zich in het regentschap Loemadjang uit van 14 % van het totale areaal in 1934/35 tot 63 % in 1937/38.

Ook bij andere gewassen neemt de aanplant van betere variëteiten voortdurend in omvang toe. In vele belangrijke aardnoten-streken op Java bestaat de aanplant van dat gewas practisch geheel uit de slijmziekte-resistente variëteit Schwarz n°. 21, terwijl de superieure kedelee-nummers 27 en 29 in de voornaamste kedelee-gebieden van dat eiland een steeds grootere plaats gaan innemen. Mede dank zij de invoering van die hoogproduceerende kedelee-variëteiten kunnen vele streken, welke vroeger op invoer van sojaboonen uit het buitenland of uit andere streken van Java waren aangewezen, thans zelf in haar behoefte aan dit uitnemende volksvoedsel voorzien.

In Goenoengkidoel (Jogjakarta), waar cassave een belangrijk voedselgewas is, breidde de aanplant van de variëteit Basiarao zich sterk uit; elders plantte de bevolking veelvuldig Tapicuru en Sao Pedro Preto, terwijl voor de nieuwe veelbelovende variëteit E 19 in de belangrijkste cassave-streken groote belangstelling bestond.

De verbeterde cultuurmethode bij sawah-padi (voornamelijk bestaande in ijle uitzaai op het kweekbed, kweekbed-bemesting, rijenteelt op het plantveld en wieden met de landak) werd in de residenties Cheribon en Priangan in 1938 reeds over enkele tienduizenden ha toegepast, zij het dat in de meeste gevallen slechts één of meer onderdeelen van de methode aanwending vonden. Ook elders in West-Java en voorts in Oost-Java valt een stijgende belangstelling voor deze methode te constateeren; in proefnemingen in Toeloengagoeng (Kediri) werden daarmede meeropbrengsten van 8 q/ha ongepelde rijst verkregen.

In 1938 werden wederom vele landbouwkundige adviezen uitgebracht inzake den aanleg van irrigatie-werken op Java en in de Buitengewesten. De aanleg van de meeste groote¹⁾ en van sommige kleinere werken wordt geheel of gedeeltelijk bekostigd uit de Moederlandsche welvaartsbijdrage, terwijl vele kleine werken in de Buitengewesten uit het Rubberfonds worden betaald. Veelal in samenwerking met de Waterstaatsdiensten waren de landbouwvoorlichtingsdiensten in verschillende streken (o.a. Manado, Westerafdeeling van Borneo, Atjeh en Oostkust van Sumatra) de bevolking behulpzaam bij het aanleggen van zeer eenvoudige irrigatiewerkjes. Vooral als gevolg van dezen maatregel breidde het sawah-areaal in de afdeeling Asahan (Oostkust van Sumatra) zich uit van 200 ha in 1936 tot 7100 ha in 1938.

De verbetering van de verdeeling van het irrigatiewater in de eindvakken van bevoeiing en het treffen van doelmatige planttijdsregelingen voor sawah-padi hadden in verschillende streken voortdurend de aandacht van de Landbouwvoorlichtingsdiensten.

De toenemende belangstelling van de bevolking in de Buitengewesten voor de sawahpadi-cultuur, voor de teelt van tweede gewassen op sawah en voor den voedsellandbouw in het algemeen hangt in vele gevallen nauw samen met de zeer wisselvallige financieele uitkomsten van de teelt van handelsgewassen. Deze kwestie klemt vooral, nu de prijzen van eenige belangrijke exportproducten als copra, koffie en peper wederom tot een zeer laag peil zijn gedaald. De Landbouwvoorlichtingsdiensten gaven voorlichting en hulp op het gebied van de uitbreiding van de teelt van voedselgewassen — als gevolg waarvan vooral de teelt van tweede gewassen in vele streken werd uitgebreid —, alsmede bij het introduceeren in streken met een zeer eenzijdige klapper-, rubber-, koffie- of pepercultuur van andere overjarige handelsgewassen als kruidnagel, kaneel, nootmuskaat, gambir, pinang en verschillende vruchtboomen. Daarnaast werd in vele gebieden van de Buitengewesten aandacht besteed aan de cultuur van voedselgewassen op erven.

Ook op Java is nog ruim plaats voor intensivering van de erfcultuur, weshalve op dit eiland eveneens in die richting wordt gewerkt. Met den aanleg van proeferven werd voortgegaan; de resultaten van de in sommige gevallen daarbij gevolgde werkwijze van diepe drainage op zware gronden waren gunstig, hetgeen bijzonder tot uiting kwam in de cassave-opbrengst. Voorts werden in Oost-Java, waar een groot deel van de klapper-productie lokaal wordt geconsumeerd, 5 tuinen aangelegd voor het kweken van hoogwaardig plantmateriaal van klapper ten behoeve van streken, waar de erfcultuur van het gewas is achteruitgegaan.

Van de handelsgewassen was het wederom de bevolkingsrubber, welke in vele ressorten van Sumatra en Borneo een voorname plaats in het werkprogramma van de Landbouwvoorlichtingsdiensten innam. In verschillende belangrijke rubbergebieden werd voortgegaan met de propaganda voor een betere bereiding van bevolkingsrubber; na de sterke uitbreiding in 1937 van de herbereidingsindustrie, verleende de Regeering ook in 1938 in enkele gewesten nog op kleine schaal vergunningen voor de verdere uitbreiding van deze industrie. Een ander had tot gevolg, dat het aandeel van den drogen rubber in den totalen uitvoer van bevolkingsrubber steeg van 87,4 % in 1937 tot 97,3 % in 1938. Het beplanten van de 199 ha rubberzaadtunen, tot den aanleg waarvan in de

¹⁾ Vermeld mogen hier worden: de wadoek Darma, de Zuid-Toeloengagoeng-werken en de Kroja-werken op Java en de Sadang-werken op Celebes.

tweede helft van 1937 was besloten, ten einde de kwaliteit van de bevolkingsaanplantingen door herbeplanting met hoogwaardig plantmateriaal te verhoo­gen, kwam goeddeels gereed, terwijl ook met het veredelen van de geplante onder­stammen goede vorderingen werden gemaakt.

Op grond van de nieuwe internationale restrictie-bepalingen zal de bevolkings­rubberaanplant in de jaren 1939 en 1940 met 5 % van het bestaande oppervlak mogen worden uitgebreid. Maatregelen werden getroffen, teneinde te bewerk­stelligen, dat ook deze uitbreiding voor een zoo groot mogelijk gedeelte zal worden tot stand gebracht met belangrijk beter plantmateriaal dan dat, waar­over de bevolking beschikt. Daartoe werd met het Algemeen Proefstation voor den Landbouw te Buitenzorg en met de Gouvernements Landbouwbedrijven een regeling getroffen, waarbij hoogwaardig, z.g. illegitiem cloonen-zaad tegen den gereduceerden prijs van 1 cent per pit voor de bevolking beschikbaar wordt gesteld. In enkele belangrijke rubbergebieden van de Buitengewesten werd de propaganda voor het gebruik van dit zaad reeds in 1938 ingezet. Verwacht wordt, dat eenige millioenen zaden door de bevolking zullen worden afgenomen.

De propaganda voor een betere copra-bereiding werd voortgezet, doch leidde in verband met de lage prijzen van dat product en het door de bevolking te gering geachte prijsverschil tusschen goede en mindere kwaliteiten over het algemeen tot weinig resultaten.

In de belangrijkste koffie-gebieden van de Buitengewesten werd voortgegaan met de propaganda voor verjonging van den aanplant, betere verzorging van de tuinen en het planten van schaduwboomen. Ook hier waren de lage prijzen oorzaak van de geringe belangstelling van de bevolking voor deze maatregelen. De door het Koffie-fonds aangestelde landbouwkundige verrichtte te Pagaralam (Palembang) onderzoekingen op het gebied van de bereiding van bevolkings­koffie, waarbij wordt gezocht naar eenvoudige, binnen het bereik van de bevolking liggende verbeteringen. Dit werk is tevens van belang voor de kwestie van het vochtgehalte van marktkoffie, welk vraagstuk bij een eventueel in te stellen Sumatra-koffiekeur aan de orde zal komen. Plannen zijn in overweging, om uit de gelden van het Koffiefonds den aanleg te bekostigen van een centralen selectietuin voor koffie op Sumatra met daarop aansluitende vermeerderings­tuinen in de belangrijkste koffie-centra van dat eiland.

De bevolkingscultuur van Virginia-tabak in de residentie Bodjonegoro breidde zich verder uit; de oppervlakte van die voor een tweektal groote sigaretten­fabrieken op Java geteelde tabak steeg van 3900 ha in 1937 tot 6800 ha in 1938, terwijl daarnaast wederom enkele honderden ha „vrije” aanplant voorkwamen. Voorts toonde de binnenlandsche sigaretten-industrie toenemende belangstelling voor bepaalde kwaliteiten onberegende Java-krosok.

Vooraf in verband met den achteruitgang van den krosok-export — sedert 1933 is deze met \pm 50 % teruggelopen — is de uitbreiding van de cultuur van sigarettentabak van groote beteekenis. Het in 1938 met gelden van de Krosok-Centrale opgerichte selectie-bedrijf voor sigarettentabak te Taloen (Bodjonegoro) beoogt de jonge cultuur te steunen door het verstrekken van zaad van superieure soorten, zoowel van Virginia- en andere Amerikaansche tabaks­soorten als van Java-soorten, welke geschikt zijn voor sigarettentabak. In samen­werking met exporteurs te Makassar werden maatregelen beraamd om tot verbetering van de kwaliteit van de uit Celebes geëxporteerde maïs te geraken. Deze maïs wordt thans vaak in te natten toestand verscheept en gaat tijdens het transport naar het buitenland tengevolge van broei sterk in kwaliteit achteruit. Door nadroging van de maïs op plaatsen, welke ten opzichte van de productie­gebieden centraal zijn gelegen en voorts door het instellen van een export-keur, waarin wordt vastgelegd aan welke eischen het product bij uitvoer moet voldoen, hoopt men verbetering in den toestand te brengen.

Na eenige jaren van proefneming is gebleken, dat in de kustvlakte tusschen Pasoeroean en Banjoewangi een bevolkingscultuur van katoen, zoowel uit landbouwtechnisch als uit economisch oogpunt gezien, een redelijke kans van slagen heeft. Teneinde de tot nu toe met kleine proeven verkregen resultaten in breder verband te kunnen beoordeelen, werd besloten tot de oprichting van

een proefbedrijf voor katoen in de nabijheid van Banjoewangi, waar thans een 30 ha groote aanplant van de variëteiten Peradeniya en Cambodja is aangelegd. Op Flores werden de werkzaamheden inzake de bevordering van den afzet van katoen voortgezet. Aangezien de cultuur van de meer zorg vereischende importsoorten weinig bleek te passen in het zeer extensieve landbouwsysteem van de bevolking, werden de proefnemingen met die soorten gestaakt.

In vele streken van den Archipel werd, mede dank zij de gevoerde propaganda, uitbreiding aan de vruchtencultuur en de groententeelt gegeven. Bij de bevordering van deze cultures vormt de zorg voor den afzet van de producten een belangrijk onderdeel van de Overheidsbemoeienis. In dit opzicht werden reeds bevredigende resultaten bereikt, zoo bijv. ten aanzien van den verkoop van mangga's uit Oost-Java naar andere streken. Een bescheiden opgezette reclame-campagne had ten gevolge, dat die verkoop vergeleken bij 1937 verdubbelde en tot \pm 50 ton steeg. In verband met het ongunstige mangga-seizoen bestond in 1938 geen aanleiding tot het doen van proefzendingen naar het buitenland. Ook de kwaliteit van andere vruchtensorten en van groenten leed door den abnormaal hoogen regenval, zoodat ook deze producten zich in 1938 over het algemeen minder goed voor export leenden; enkele proefzendingen naar Hong Kong en de landen aan de Perzisch Golf gaven dan ook zeer wisselende resultaten.

De afzet van kool naar Singapore uit Malang en Besoeki bedroeg respectievelijk 54 en 321 ton, tegen 81 en 356 ton in 1937; door de minder goede kwaliteit van het product en de lage marktprijzen te Singapore waren de financiële resultaten belangrijk minder dan in 1937.

In het kader van de bevordering van den afzet van tuinbouwproducten vallen ook de werkzaamheden van het te Batavia gevestigde conserven-laboratorium. Enkele in dat laboratorium uitgewerkte procédés voor de bereiding van vruchtensappen en het conserveeren van vruchten in blik konden reeds aan de practijk worden doorgegeven. Een groote handelsfirma toonde veel belangstelling voor deze aangelegenheid en betrok belangrijke hoeveelheden van in het laboratorium bereide vruchtensappen ten einde hiermede een marktonderzoek te verrichten; de voorloopige uitkomsten van dat onderzoek waren zeer gunstig.

De Landbouwvoorlichtingsdiensten verleenden medewerking aan de onder auspiciën van de „Commissie van advies inzake de bevordering van de cultuur van handelsgewassen” genomen cultuurproeven met verschillende nieuwe gewassen, zooals *Derris elliptica*, *Aleurites montana*, *Amorphophallus*-soorten en *Pyrethrum*.

In samenwerking met het Instituut voor Plantenziekten verstrekten de Landbouwvoorlichtingsdiensten aan de bevolking advies en hulp bij de bestrijding van plantenziekten en -plagen. Van de belangrijkste maatregelen op dit gebied worde hier in de eerste plaats de bestrijding van de rattenplaag bij sawah-padi genoemd. In West-Java, waar deze plaag ook in 1938 weder in vele streken in ernstige mate dreigde op te treden, werd evenals vorige jaren, meer dan 200 000 ha westmoesson- en oostmoesson-padi bewaakt, waardoor de bevolking voor een inkomstenderving van millioenen guldens gespaard bleef. In Midden-Java werd 20 000 ha sawah preventief met fosfor-deeg belegd, door welken maatregel de door de ratten aangerichte schade zeer beperkt bleef.

Een hevige Artona- (*Brachartona*-) aantasting in Zuid-Bantoel en Adikarta (Jogjakarta), welke naar Banjoemas dreigde over te slaan, kon door een uitgebreide bestrijdingscampagne worden bedwongen. De aangetaste klapperboomen, waarvan het aantal \pm één millioen bedroeg, hadden zich einde 1938 reeds weer geheel of gedeeltelijk hersteld.

In de residentie Malang werd de bestrijding van *Armillaria*-wortelrot bij citrus voortgezet. In 1938 werden 106 000 boomen behandeld. Met het gratis ter beschikking stellen van goed plantmateriaal ter vervanging van de verwijderde boomen werd voortgegaan.

De aardappelcultuur op Java en in de Buitengewesten had wederom in ernstige mate te lijden van aantasting door *Phytophthora infestans*. In alle belangrijke aardappelcentra werd hulp en voorlichting gegeven bij de bestrijding

van deze ziekte. Hoewel de Landbouwvoorlichtingsdiensten de verspreiding van gezond plantmateriaal, vooral van de vrij resistente soort Bevelander, op ruime schaal ter hand namen, kon aan de groote vraag naar pootgoed lang niet worden voldaan.

In de residenties Atjeh, Lampoengsche Districten en Westerafdeeling van Borneo trad in verschillende pepertuinen wederom voetrot op. Advies en hulp werden verleend bij de vervanging van de voor die ziekte gevoelige inheemsche soorten door de resistente soort lada belantoeng. Op Bangka namen de werkzaamheden op het gebied van de bestrijding van ziekten en plagen bij peper een groot deel van den tijd van de plaatselijke ambtenaren van den Landbouwvoorlichtingsdienst in beslag.

In verband met de vrij sterke prijsstijging van dubbelsuperfosfaat daalde in sommige streken het verbruik van deze, voor een belangrijk deel bij sawah-padi aangewende meststof. Ondanks dezen plaatselijken teruggang steeg het totale verbruik door de bevolking op Java en Madoera van 1900 ton in 1937 tot 2200 ton in 1938. Ook het verbruik van zwavelzure ammonia, welke in hoofdzaak bij tabak, suikerriet, aardappelen en groenten toepassing vindt, steeg op Java en Madoera vrij belangrijk (van 9700 ton in 1937 tot 11 300 ton in 1938).

In vele streken van den Archipel nam de toepassing van groenbemesters verder toe. Op Java wordt de uitbreiding van *Crotalaria juncea* nog steeds in ernstige mate geremd door het veelvuldig optreden van rupsenvraat in zaad-aanplantingen. Toch nam in eenige rersorten van Oost-Java de beplante uitgestrektheid van dien groenbemester in 1938 vrij belangrijk toe; zoo viel in Besoeki een stijging te constateeren van 1875 ha in 1937 tot 3560 ha in 1938 en in Madioen van 656 ha tot 1125 ha. Ook in Midden-Java bleef deze groenbemester de aandacht trekken, o.a. in Tegal, waar hij in 1938 op \pm 1400 ha werd toegepast. Dank zij de betere perspectieven van de tabakscultuur in Kedoe steeg het met *Crotalaria usaramoensis* bezaaide oppervlak aldaar van 3600 ha in 1937 tot 3800 ha in 1938.

De aanmaak van ijzeren ploegen door desa-smeden en daarmede in verband de verkoop van die werktuigen aan de bevolking ging in vele streken van Oost-Java achteruit als gevolg van de prijsstijging van ijzer. Op verschillende plaatsen in de Buitengewesten, waar het gebruik van ploegen en eggen tot nu toe onbekend was, begint belangstelling voor die werktuigen te komen. In de onderafdeeling Paloe (Celebes en Onderhoorigheden), waar de grondbewerking van de sawahs van ouds bestaat in het trappen van den grond door een kudde karbouwen, werden Moeara-ploegen en Boegineesche eggen gedemonstreerd. In 1938 werden daar 118 van die ploegen aan de bevolking verkocht, terwijl het Landschap er 20 betrok. In de omgeving van de Javanen-kolonisatie te Perbo (Benkoelen) begint de autochtone bevolking hoe langer hoe meer het nut van een goede grondbewerking in te zien, weshalve zij vaak haar sawahs tegen vergoeding door kolonisten laat beploegen.

De belangstelling van de bevolking voor het landbouwvereenigingswezen nam in verschillende streken wederom belangrijk toe. In vele gevallen ontstaan deze tani-vereeningen of -kringen, welke een belangrijk intermediair bij de landbouwvoorlichting zijn, uit groepen van oud-leerlingen van lagere landbouwonderwijsinrichtingen of uit groepen van tani's, die geregeld bijeenkomen ter bespreking van landbouwaangelegenheden. De meeste vereeningen hebben als directe doelstelling het gezamenlijk opslaan in eenvoudige bewaarschuren van zaaizaad of van voor consumptie of verkoop bestemde padi. Sommige vereeningen beoogen den coöperatieven verkoop van handelsgewassen (bijv. van kool in Besoeki, Malang en Benkoelen, van tabak in Besoeki). In Cheribon oefenen de tani-kringen een gunstigen invloed uit op de daar bestaande onereuze grondhuur- en grondverpandingspractijken.

De groei van het landbouwvereenigingswezen in 1938 worde met enkele cijfers geïllustreerd. In de residentie Madioen steeg het aantal kringen van 7 in 1937 tot 40 in 1938, in Bodjonegoro van 23 tot 32, in Kediri van 10 tot 14, in Malang van 3 tot 7, in Besoeki van 182 tot 209, in Cheribon van 112 tot 189.

In 1938 kwam voorts te Soekowono (Besoeeki) de „Bank Coöperatie Sinar Tani” tot stand, welke instelling haar kapitaal vormde uit de winst van de koolverzend-vereeniging „Sinar Tani”.

Ook met de buiten bemoeienis van de Landbouwvoorlichtingsdiensten ontstane organisaties van landbouwers hielden die Diensten zooveel mogelijk contact, zoo bijv. met de door de „Parindra” opgerichte „Roekoen-Tani”-vereenigingen in Besoeeki en Loemadjang. Tijdens het Parindra-congres te Loemadjang organiseerde de Provinciale Landbouwvoorlichtingsdienst een landbouwtentoonstelling, waarvoor groote belangstelling bestond.

De onder de algemeene leiding van de Centrale Commissie voor Emigratie en Kolonisatie van Inheemschen gestelde emigratie van Javanen en Madoerezen naar de Buitengewesten werd met kracht voortgezet. Het aantal overgebrachte kolonisten met hun gezinsleden bedroeg in 1938 ruim 32 000, tegen resp. ± 20 000, 13 000 en 15 000 in de voorafgegane drie jaren. Het ligt in de bedoeling om in de eerstkomende jaren de emigratie op te voeren tot een omvang van 100 000 zielen per jaar. Intusschen schijnt de emigratiewilligheid op Java toe te nemen; aan dit punt wordt uiteraard steeds zeer veel zorg besteed. Ter bevordering van de emigratiewilligheid werd in 1938 een propaganda-film vervaardigd, welke zoowel uit filmisch als uit propagandistisch oogpunt zeer geslaagd mag heeten. Bij de samenstelling van deze film verleende de plaatselijke landbouwvoorlichtingsdienst zijn medewerking.

Evenals in vorige jaren besteedden de Landbouwvoorlichtingsdiensten weer veel aandacht aan het geven van voorlichting aan gevestigde en zich vestigende kolonisten, terwijl in het laatste geval de bibit-voorziening als regel geheel door die Diensten werd verzorgd. Nieuwe kolonisatiekernen werden gesticht te Pengaron (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en in de vlakte van Masamba en Malili (Celebes en Onderhoorigheden). Vooral de vlakte van Masamba en Malili belooft een kolonisatie-project van grooten omvang te worden; voorshands biedt dit goed bevloeibare gebied plaats voor een 50 000 gezinnen en het is niet uitgesloten, dat naderhand de opname-capaciteit van deze streken groter zal blijken te zijn. In het moerasgebied van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd inmiddels nog een proefkolonisatie met Javaansche landbouwers georganiseerd. Het is reeds gebleken, dat in deze onder invloed van het getij staande streken onder bepaalde omstandigheden en bij bepaalde aan de waterhuishouding ter plaatse aangepaste cultuurmethoden sawahbouw zeer wel mogelijk is. De thans geëntameerde proefkolonisatie heeft ten doel, den Javaanschen landbouwer deze specifieke cultuurmethoden eigen te maken. Een gedeelte van dit getijgebied werd reeds bodemkundig onderzocht, terwijl verdere onderzoekingen nog gaande zijn.

Voor het overige werd de emigratie naar de in vorige jaren in de residenties Lampoengsche Districten en Palembang gestichte kernen gericht. Inmiddels werd omgezien naar nieuwe voor kolonisatie-doeleinden geschikte terreinen. De te dezen onder auspiciën van den Dienst van den Landbouw uit te voeren exploraties zijn bereids in vollen gang. In 1938 werden bodemkundige onderzoekingen uitgevoerd in de Lampoengsche Districten (Soekadana-complexen), in Palembang (Belitong-kolonisatie), in Celebes en Onderhoorigheden (Masambo-Malili-complex, de vlakten van Kendari en Kolaka), ter Sumatra's Westkust (de Airbangis- en Natal-streek) en in Borneo (de z.g. rapakgebieden in Bandjermasin). Verschillende terreinen op Sumatra en op Celebes zullen in de naaste toekomst geëxploreerd worden. Regel is, dat de bij eerste exploratie geschikt geachte terreinen eerst in waterbouwkundig, bodemkundig en landbouwkundig opzicht op hun bruikbaarheid voor den inheemschen landbouw worden onderzocht, alvorens de gronden definitief voor kernvorming te bestemmen.

Op het hoofdkantoor van den Dienst van den Landbouw werd een landbouwconsulent tewerkgesteld, die speciaal is belast met de bestudeering van de algemeene vraagstukken met betrekking tot den Europeeschen klein-landbouw. De Landbouwvoorlichtingsdiensten gaven wederom zooveel mogelijk voorlichting aan klein-landbouwers en aan door hen gevormde organisaties. De kolonisaties

te Giesting (Lampoengsche Districten) en te Brasan, Kesilir en Garahan (Besoeke) werden geregeld door de plaatselijke landbouwambtenaren bezocht.

Einde 1938 besloot de Kolonisatie-Raad tot stopzetting van de subsidieering van de nederzettingen der Vereeniging Kolonisatie Nieuw-Guinea te Hollandia en die van de Stichting Immigratie en Kolonisatie Nieuw-Guinea (S.I.K.N.G.) te Manokwari. Als oorzaken van de mislukking der Nieuw-Guinea-kolonisaties kunnen worden genoemd: slechte gezondheidstoestand, onvoldoende kennis van den landbouw, minder vruchtbare gronden, slechte afzetmogelijkheden voor de producten en onvoldoende doorzettingsvermogen der kolonisten. Ten aanzien van de S.I.K.N.G.-kolonisatie stelde de Kolonisatie-Raad zich op het standpunt, dat hervatting van de subsidie-verstreking afhankelijk zal zijn van de consolidatie der kolonisatie binnen een in de omgeving van Manokwari gelegen, daarvoor het meest in aanmerking komend gebied, op basis van strenge selectie van de deelnemers aan die vestiging.

De door de vereeniging „Menoedjoe Membrantas Penganggoer Pemoeda" opgerichte kolonisatie van inheemsche intellectueelen in de Lampoengsche Districten werd op verzoek van het bestuur van die vereeniging eens per maand door den plaatselijken landbouwconsulent bezocht.

Het aantal landbouwblaadjes, dat in de Buitengewesten wordt uitgegeven, bleef 7. Voor de goedkoope Almanak Tani's van Padang en van Manado, welke in 1938 een oplage hadden van respectievelijk 5000 en 6000 exemplaren, bestond evenals in vorige jaren groote belangstelling. Deze almanakken werden niet alleen in de plaatselijke ressorten, doch ook elders in Nederlandsch-Indië verkocht; zoo nam het Departement van Onderwijs en Eeredienst een groot aantal af ten behoeve van de vervolgscholen met 6de klassen met onderwijs in landbouwrichting.

Het zeer eenvoudige landbouwonderwijs in den vorm van landbouw cursussen aan oudere en jongere landbouwers, die reeds praktisch in den landbouw werkzaam zijn, bleef zich in de voortdurende belangstelling verheugen en wel in bijzondere mate in West- en Oost-Java. Als typeerend verschijnsel verdient vermelding de stijging van het aantal vrouwen dat zich, hoofdzakelijk in Noord-Priangan en Cheribon, liet inschrijven als leerlingen dezer landbouw cursussen. Waar de vrouw in de Inheemsche landbouwmaatschappij veelal een belangrijke plaats inneemt, is vermeerdering harer landbouwkennis van groot belang te achten.

In de Minahasa wordt met betrekking tot dit eenvoudige landbouwonderwijs meer de voorkeur gegeven aan korte cursussen, welke ten nauwste zijn samengekoppeld aan landbouwwedstrijden. In Noord-Tapanoei werd als proef een tweetal landbouw cursussen geopend.

Het aantal landbouw cursussen op Java bedroeg 206 met \pm 3600 leerlingen en in de Buitengewesten 16 met \pm 180 leerlingen.

De vermeerdering van het aantal landbouw cursussen had als noodzakelijk gevolg, dat aan de oprichting van nieuwe goeroe-cursussen, waar de leiders der landbouw cursussen hun landbouwopleiding ontvangen, eveneens veel aandacht moest worden besteed. Einde 1938 bestonden 20 goeroe-cursussen met 389 leerlingen.

Aan de Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg behaalden 14 en 4 leerlingen, respectievelijk van de landbouwkundige en de boschbouwkundige afdeling, het einddiploma. De derde klasse van de Cultuurschool te Malang leverde 29 leerlingen af, van wie 17 van de landbouwkundige en 12 van de boschbouwkundige afdeling, terwijl 11 leerlingen van de 4de of technische afdeling de school met een einddiploma verlieten.

Het aantal landbouwbedrijfsscholen bleef op Java tot 4 beperkt. Aan het in het Verslag over 1937 genoemde filiaal van de landbouwbedrijfsschool te Sibarani (Tapanoei), gelegen te Padang Balangka bij Padangsidimpoean, werd een zelfstandiger vorm gegeven.

Het opleidingsbedrijf voor inheemsche landbouwonderwijzers leverde 17 gediplomeerden af, die allen werden geplaatst aan 6de klassen van vervolgscholen met onderwijs in landbouwrichting. Het aantal van dergelijke 6de klassen was

einde 1938 gestegen tot 139, waarvan 3 waren verbonden aan bijzondere vervolgscholen.

b. *Algemeen Proefstation voor den Landbouw.* Ten behoeve van de in samenwerking met de Landbouwvoorlichtingsdiensten te nemen veldproeven hield het Landbouwkundig Instituut wederom de gebruikelijke halfjaarlijkse besprekingen met die Diensten op Java. Daarnaast werd voor de Buitengewesten incidenteel overleg gepleegd inzake de proefveldprogramma's van enkele rassen. Dit overleg kon helaas nog niet mondeling plaats vinden, waardoor voor de Buitengewesten nog niet een dergelijke vruchtbare samenwerking, als op Java reeds sedert een 10-tal jaren bestaat, werd bereikt.

Tengevolge van de verdere verwerking van de fondsen uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage kwamen verschillende uitbreidingen en verbeteringen tot stand in den proef- en zaadtuin „Moeara”, selectietuinen „Tjikeumeuh”, „Tjitajam” en „Ngale”, alsmede in den cultuurtuin. Met behulp van dezelfde fondsen werd voortgegaan met de oprichting van den selectietuin voor maïs en kedelee „Modjosari”, terwijl bij Probolinggo gronden werden gekocht voor een in 1939 op te richten proeftuin voor het onderzoek naar tegen droogte resistente gewassen.

In het door het tijdschrift „Landbouw” uitgegeven „katoennummer” werd — aansluitend op het verslag van de lezing van ir. J. F. Dekker over de recente onderzoekingen betreffende de katoencultuur op Java — een overzicht gepubliceerd van de hand van ir. Koesnoto van de resultaten der katoenproeven. In hetzelfde nummer werd een mededeeling betreffende cultuur aanwijzingen voor katoen afgedrukt. Einde 1938 werd te Wongsoredjo bij Banjoewangi een proefbedrijf van 30 ha voor katoen opgericht. Ir. Koesnoto maakte een reis naar Portugeesch Timor ter bestudeering van de katoencultuur aldaar.

Het onderzoek naar betere rijstvariëteiten wees uit, dat de variëteit Oentoeng in verschillende gebieden, speciaal op zware gronden, een groote aanwinst was. Van de zijde van de practijk ontstond dan ook veel belangstelling voor deze variëteit, zich uitende in groote leveringen van origineel zaaizaad. Van de nieuwe cassave-variëteit Bogor en de bekende slijmziekte-resistente aardnoot-variëteit Schwarz 21 werd ook in 1938 weder zeer veel origineel plantmateriaal en zaaizaad geleverd.

De kedelee-selectie kreeg een belangrijke uitbreiding door het in gebruik nemen van den boven reeds genoemden selectietuin „Modjosari”. Voor de cassave-selectie werd van de Cassave-centrale een financieele bijdrage ontvangen waardoor het mogelijk werd te Patjet (Sindanglaja) een terrein voor den aanleg van kruisings-aanplantingen aan te koopen. De maïs-selectie werd opnieuw ter hand genomen, terwijl ook met de selectie van Sorghum een begin werd gemaakt. Enkele nieuwe maïs- en sorghum-variëteiten werden ter beschikking van de Landbouwvoorlichtingsdiensten gesteld voor nadere beproeving in de practijk. De selectie van Virginia- en Rembang-tabak, met behulp van de Krosok-centrale in 1937 begonnen, werd voortgezet. Voorts werd een begin gemaakt met de selectie van katoen en roselle.

Dank zij den financieelen steun van de Kapok-centrale kon het selectiewerk van kapok onverminderd voortgang vinden. Ook dit jaar werd ten behoeve van de uitbreiding der bevolkingsaanplantingen aan verschillende rassen van de Landbouwvoorlichtingsdiensten uit genoemden tuin superieur zaad geleverd.

Ten behoeve van de klappersselectie werd in een aantal rassen van den Landbouwvoorlichtingsdienst in Oost-Java begonnen met den aanleg van klappertuinen, waarin naast selectienummers van het Landbouwkundig Instituut ook noten van goed dragende moederboomen uit de betrokken streek werden uitgeplant.

In samenwerking met de Commissie van Advies inzake de Bevordering van de Cultuur van Handelsgewassen werd het onderzoek van Derris, Aleurites, Bixa, Pelargonium, Pyrethrum, Amorphophallus en enkele andere gewassen voortgezet. Speciaal aan Derris, Aleurites en Amorphophallus werd aandacht geschonken. Van Derris konden een groot aantal hoogwaardige clonen worden afgezonderd, van Aleurites werd voor het onderzoek op het gehalte en de kwaliteit van de olie een groot aantal zaadmonsters geanalyseerd door het

Laboratorium voor Scheikundig Onderzoek, van *Amorphophallus* werd een groot aantal cultuurproeven aangezet, terwijl 260 clonen, zoowel van *A. variabilis* als van *A. oncophyllus*, in het onderzoek werden betrokken.

Door het Plantkundig Laboratorium werden de onderzoekingen over citrus en kapok voortgezet. Een aanvang werd gemaakt met het verzamelen van materiaal van *Derris elliptica* in het wild ten einde de variabiliteit te leeren kennen. Het kruisingswerk met deze soort werd voortgezet.

Kruisingen werden gemaakt tusschen verschillende tegen *Phytophthora*-bladziekte en slijmziekte resistente Zuid-Amerikaansche aardappelsoorten en consumptie-aardappelen, met de bedoeling resistentie met goede consumptie-eigenschappen te combineeren.

Het onderzoek naar den bloei en de vruchtvorming bij *Aleurites* werd intensief voortgezet. De resultaten werden in een speciaal aan dit gewas gewijd nummer in het Tijdschrift „Landbouw” gepubliceerd. Ten behoeve van dit onderzoek werd in October door het Hoofd van het Laboratorium een bezoek gebracht aan Tonkin (Fransch Indo-China).

In verband met de stijgende belangstelling voor *iles-mannaan-meel* werd de verspreiding en de variabiliteit van *Amorphophallus oncophyllus* onderzocht.

De proeven met de vezelvlas-cultuur mislukten in 1938 tengevolge van de uitzonderlijk lang aanhoudende regens.

De onderzoekingen over de mentek-ziekte van de rijst gaven duidelijke aanwijzingen over een speciaal samenhang met regenval en zonneshijn; de aard van dezen samenhang wordt nu verder onderzocht. Gedetailleerde studies werden gemaakt over de normale ontwikkeling van de rijstplant in verband met verschillende cultuurmethoden. Aan de mogelijkheden welke vóórbehandeling van zaad en jonge planten (vernalisisatie) biedt voor de praktijk werd geregeld aandacht besteed, eveneens aan toepassingsmogelijkheden van groeistoffen voor de beworteling van stekken en aan colchicine-behandeling voor de mogelijkheid van opheffing van steriliteitsmoeilijkheden door chromosoom-verdubbeling.

De door het Instituut voor Plantenziekten in 1938 uitgebrachte technische adviezen waren wederom talrijk. De bestrijding van den witten rijstboorder in West-Brebes door zaaitijdverlating, als steeds uitgevoerd in samenwerking met den Provinciaalen Landbouwvoorlichtingsdienst, was in 1938 minder succesvol: wegens boorderschade moest voor f 7800 aan landrente worden afgeschreven. Besloten werd, over te gaan tot wederinkrimping van het indertijd vergroote dispensatie-areaal.

De bestrijding der veldratten met varkensvergif bleef onder de technische centrôle van het Instituut; in Cheribon werd bij bestrijding in rijpende velden reeds met succes cyano-gas voor holenbehandeling toegepast.

Het opkweken van de Britsch-Indische laksehildluis werd voortgezet; onder bepaalde voorzorgen kan de nadeelige werking van inheemsche parasieten geremd worden. Naar het buitenland werden gezonden: parasieten van *Brontispa* en *Promecotheca* (op klapper) naar Port Vila, van *Aspidiotus destructor* (op klapper) naar Mauritius, van *Pseudococcus hersutus* (op Hibiscus) naar Egypte en van *Dasynus javanicus* naar de Solomon Islands. Gastvrijheid en hulp bij parasieten-onderzoek werd verleend aan de heeren Dupertuis (New Hebrides) en Simmonds (Fiji Islands).

Naar de biologie en de bestrijdingsmogelijkheden van den kapok-kolfboorder (*Mudaria variabilis*) werd met geldelijken steun van de Kapok-centrale een uitvoerig onderzoek ingesteld. Met de bestudeering van den kapok-twijgboorder (*Alcides leeuweni*) werd een aanvang gemaakt.

Het onderzoek van den mangga-boktor (*Rhytidodera simulans*) werd voortgezet; er konden nog geen aanwijzingen worden gevonden voor een practisch uitvoerbare bestrijding.

Het onderzoek van de bestrijding van de djati-termiet door het jaarlijks dunnen van aangetaste boomen werd voortgezet. Een 240-tal monsters van verschillende houtsoorten van het Boschbouwproefstation werd onderzocht op gevoeligheid voor aantasting door *Coptotermes*-termieten.

Voor de onder leiding van het Instituut uitgevoerde bestrijding van de Artona (Brachartona)-plaag, welke op verscheidene plaatsen in Midden-Java weer veel aandacht vereischte, werd op groote schaal bespuiting met derris-talk-suspensies toegepast; de resultaten waren in het algemeen zeer goed, doch in enkele gevallen moest de behandeling worden herhaald. Omtrent de epidemiologie van deze plaag werden vele aanvullende gegevens verzameld.

De onderzoekingen omtrent de toepassingsmogelijkheden van het insecticide derris werden voortgezet; op grond van de proeven omtrent het verband tusschen chemische samenstelling en werkzaamheid kon een schema worden opgesteld voor de talkverdunding van poeders met uiteenlopende gehalten aan gifstoffen tot mengsels met practisch gelijke insecticide-waarde.

In Noord-Malang werd in samenwerking met de provincie Oost-Java de intensieve bestrijdingscampagne tegen het *Armillaria*-wortelrot bij djerok voortgezet. Tot het einde van het jaar waren 240 000 boomen met zwavel behandeld, waarvan het meerendeel zich herstelde van de aantasting.

De studie van *Phytophthora* en slijmziekte, de belangrijkste kwalen van het aardappelgewas, werd voortgezet; behalve de reeds bekende Zuid-Amerikaansche vormen bleken ook verscheidene cultuurvormen, speciaal witvleezige uit Engeland, voldoende resistent tegen *Phytophthora* te zijn.

De zendingen *Metarrhizium anisopliae*, de parasitaire schimmel van de larven van den klappertor, naar de Saleier-eilanden werden voortgezet en hadden succes. Ten behoeve van de cultuur van de rijstchampignon (*Volvaria volvacea*) werden aan aanvragers 230 flesschen met broed verstrekt.

Een begin werd gemaakt met de bestudeering van zaaizaadontsmetting bij padi ter bestrijding van schade door *Helminthosporium*.

De veldproeven ter bestrijding van de gapong-ziekte bij *Arachis* in Cheribon werden voortgezet; tijd en wijze van bevoeiing schijnen van grooten invloed op het optreden der ziekte.

Verschillende door het Landbouwkundig Instituut geselecteerde maïs-rassen werden in kas- en veldproeven onderzocht op de mate van resistentie welke zij tegen „omo-lijer“ (*Sclerospora maydis*) vertoonen. De uit de Javaansche land-rassen geselecteerde vormen bleken duidelijk resistenter te zijn dan de uit geïmporteerde variëteiten geselecteerde.

Een begin werd gemaakt met een onderzoek naar de schadelijkheid van verschillende uit rottend hout geïsoleerde zwammen, in verband met door het Boschbouwproefstation geëntamerde houtimpregneerings-proeven.

De werkzaamheden van den plantenkeuringsdienst namen belangrijk toe, eensdeels tengevolge van den sterk vermeerderden import van aardappels in Sumatra, anderdeels door de verscherpte maatregelen bij invoer van Australisch fruit, noodzakelijk gebleken door het aantreffen van de Middellandsche Zee-fruitvlieg.

Door het Bodemkundig Instituut werd voortgewerkt aan de systematische Java-kaarteering in de residenties Semarang en Japara-Rembang. Hier werden het Goenoeng Moeria-complex met de omliggende streken, tot een totaal oppervlak van 122 500 ha, waar in 1937 een verkenning had plaats gehad, geënteerd.

Verder hadden op Java incidenteel in bepaalde gebieden kaarteeringen plaats welke, in opzet en uitwerking overeenkomende met de systematische bodemkaarteering, in verband met urgente vraagstukken moesten worden ondernomen aler ze voor opneming binnen het verband der systematische kaarteering daartoe in aanmerking kwamen.

Zoo werd, in verband met de in de naaste toekomst geprojecteerde bevoeiing der vlakke van Kroja (res. Banjoemas) uit de Serajoe, het westelijk deel hiervan, groot 28 000 ha, geënteerd. Eveneens had zulks, over een oppervlak van 54 000 ha, plaats in de bevoeiingsgebieden van de Goeng, Tjatjaban en Ramboet (res. Pekalongan), ten behoeve van voorgenomen veranderingen in de bevoeiing van het Noord-Goeng-gebied in verband met de plaatselijke behoefte aan water voor industriele doeleinden. Om hier de mogelijkheid van wijzigingen in de bodemgesteldheid door de verandering der bevoeiing te kunnen voorzien, is uiteraard kaarteering noodig.

In het district Oenganan (res. Semarang) werd een gebied, groot 9000 ha, geкартеerd, teneinde voor den betrokken Landbouwvoorlichtingsdienst tot een grondslag te komen voor een proefveldenstelsel.

Incidenteele opnemingen van kleineren omvang vonden, ter adviseering, plaats in de nabijheid van Probolinggo en in de te vormen houtvesterij Poerwokerto.

Ongerekend deze laatste kleine opnemingen werd op Java in 1938 een oppervlak van \pm 213 000 ha geкартеerd.

Voorts werden door het personeel, dat met de Java-картеering belast is, vele grondmonsters gedetermineerd voor de proefveldonderzoekingen van het Landbouwkundig Instituut en werden verschillende gegevens over grondgesteldheid verstrekt aan den Landrentedienst. De laatstbedoelde adviezen namen gedurende 1938 in aantal toe.

Kaart, legenda en tekst van de grondkaart van het gouvernement Jogjakarta werden voor druk en publicatie gereedgemaakt.

Ten behoeve van emigratie naar en kolonisatie in de Buitengewesten van Javanen en Madoereezen werden, thans met volle inschakeling van het in het Verslag over 1937 genoemde personeel van bodemkundig geschoolde landbouwkundige ingenieurs en landbouwkundigen met middelbare opleiding, gedurende den oostmoesson 308 000 ha geкартеerd en 450 000 ha verkend. De gebieden, waarin deze opnemingen en verkenningen plaats hadden, waren de volgende:

Gewest	Residentie	Terrein	Oppervlakte (in ha)
Sumatra	Lampoengsche Districten	Soekadana	44 000
	Palembang	Belitang	24 000
	Sumatra's Westkust en Tapanoeli	Airbangis	100 000 (verkenning)
Borneo	Zuider- en Oosterafdeeling	Pengaron	38 000
		Kendilo	42 000
		Zuidelijk moerasgebied	250 000 (verkenning)
Groote Oost	Celebes en Onderhoorigheden	Masamba	160 000
		Kolaka en Kendari	100 000 (verkenning)

Omtrent de geкартеerde gebieden werden reeds in het jaar van opneming adviezen verstrekt met betrekking tot hun bruikbaarheid; de verslagen zelf, welke uiteraard uitgebreider zijn, doordat ze behalve inzicht in terrein- en grondgesteldheid ook aanwijzingen over landbouwkundig gebruik geven, waren einde 1938 in bewerking; zij zullen in den loop van 1939 geleidelijk kunnen verschijnen.

Het personeel ten behoeve van gelijksoortige opnemingen werd in 1938 uitgebreid met drie landbouwkundige ingenieurs en vijf middelbaar gediplomeerde landbouwkundigen, die zich bereids aan het Instituut specialiseerden en voor hun taak bekwaamden.

Met het oog op het vraagstuk betreffende de mogelijkheden voor vestiging van Europeesche kolonisten in de Buitengewesten werd, op verzoek van den Kolonisatie-Raad, het Way Tenong-gebied, groot 10 000 ha, gelegen in de residentie Benkoelen, bodemkundig onderzocht.

Door de uitgebreide kaarteringen en opnemingen steeg het aantal grondmonsters der collectie met 9019 tot 73 878. Hierdoor nam de waarde van deze, den geheelen Archipel beslaande verzameling sterk toe.

Vele adviezen en beoordeelingen werden uitgebracht over bij het Instituut aanhangig gemaakte kwesties, waarvan als de belangrijkste kunnen worden genoemd adviezen, uitgebracht in verband met de z.g. Paloh-ziekte der klappers in West-Borneo, met den aanleg van vliegvelden te Batavia en Semarang, met de grondgesteldheid langs het wegtracé Tanahgrogot—Balikpapan (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), der eilanden Teineman, Makassar (Tanimbareilanden), Rozengain (Banda) en van eenige voor kolonisatie gedachte kleine terreinen op Celebes.

Wederom werden, met verschillende oogmerken, vele water- en slibmonsters onderzocht. Eensdeels geschiedde zulks om de waarde van het bevoeiingsmateriaal ten aanzien van het op peil houden van de vruchtbaarheid te leeren

kennen in gebieden, waar de mogelijkheid wordt gezien, streken open te leggen of bevoeiingswerken te verbeteren (Atjeh, Flores, Celebes); anderdeels, zooals bij de verandering van de bevoeiing van het Goeng-gebied, waren het vraagstukken van anderen, reeds hiervoor beschreven aard, welke tot onderzoek van water en slib aanleiding gaven.

Het vraagstuk van het gebruik van kalkrijk water vestigde de aandacht op rivieren op Madoera en Celebes. Ook werden wederom adviezen gegeven in verband met door industrie verontreinigd bevoeiingswater.

De bodemkundige-mineraloog kon door talrijke mineralogische onderzoekingen veel steun bij de grondbeoordeelingen geven.

Behalve de als archiefstukken uitgegane verslagen en rapporten verschenen publicaties over het petrografisch en mineralogisch onderzoek van gesteenten en zanden van de Gajo Loeus (Atjeh), over het röntgenologisch onderzoek van klei en over de mechanische analyse; dit laatste tengevolge van het contact met de in Nederland werkzame Commissie voor de normalisatie van de classificatie en benaming der grondsoorten.

Door het Klapperproefstation te Manado werden geregeld waarnemingen gedaan over het optreden van insectenplagen, terwijl op verschillende plaatsen parasieten werden uitgezet. In samenwerking met den landbouwconsulent werd te Paloe de bestrijding van de geregeld optredende slakrupsenplaag georganiseerd. Aandacht werd voorts besteed aan de mogelijkheden ter bestrijding van de varkens- en rattenplaag.

De waarnemingen over den invloed van cleanweeding en van den verbouw van groenbemesters werden geregeld voortgezet, terwijl voortdurend aandacht wordt besteed aan de mogelijkheden van verbouw van een voedings- of exportgewas in den jongen, maar ook in den volwassen klapperaanplant.

Een studie werd gemaakt van de bladvlekkenziekte van jonge planten, welke door het aanbrengen van een lichte schaduw te bestrijden bleek te zijn.

De oudste zaailingen van geselecteerde moederboomen beginnen steeds meer in dracht te komen en de hybriden droegen de eerste noten.

De waarnemingen over de physiologie van den klapperboom, welke in 1931 zijn begonnen, werden voortgezet.

c. Crisismaatregelen. Suiker. De „Suikerconsolidatie-regeling 1940” (I. S. 1936 n°. 39), waarvan de inwerkingtreding aanvankelijk op 1 October 1938 was bepaald, werd destijds opgezet in de verwachting, dat na de driejarige overgangperiode, zooals de „Suikerovergangsregeling 1937—1939” (I. S. 1936 n°. 38) deze kende, een geconsolideerde toestand zou zijn ontstaan. De onzekerheid omtrent de in latere jaren mogelijke productie en afzet, welke ondanks het tot stand komen van de op 6 Mei 1937 te Londen gesloten internationale overeenkomst betreffende de regeling van de productie en den verkoop van suiker bleef bestaan, vormde echter een beletsel om die regeling op gemeld tijdstip in werking te brengen, daar zij geen rekening hield met de mogelijkheid van meer dan onbeteekenende fluctuaties in de productie en mede, omdat zij een verder gaande rationalisatie, welke mogelijk of gewenscht zou kunnen zijn indien zich het aspect van de suikerindustrie alsnog zou wijzigen, zou belemmeren. Hierbij kwam, dat de overgangperiode te kort is gebleken om terzake van de voorgenomen herziening van de agrarische wetgeving tot definitieve resultaten te geraken. Deze redenen hebben geleid tot het verlengen van den werkingsduur der Suikerovergangsregeling met één jaar en het opschorten voor één jaar van het inwerkingtreden van de Suikerconsolidatie-regeling (I. S. 1938 nos. 582 en 583). Bij G.B. 13 Dec. 1938 n°. 37 (J. C. n°. 102) is een commissie ingesteld, welke tot taak heeft een onderzoek in te stellen nopens de volgende vragen: a. of en zoo ja, welke wijzigingen gewenscht zijn in de „fabrieken-ordonnantie” en de grondhuurwetgeving in verband met de invoering van de „suikerconsolidatie-regeling 1941”; b. of en zoo ja, welke wijzigingen, in verband met de onder de werking van de „suikerovergangsregeling 1937—1940” opgedane ervaring en verkregen resultaten, gewenscht zijn in de „suikerconsolidatie-regeling 1941”; — een en ander met handhaving van de hoofdbeginselen van genoemde suikerconsolidatie-regeling en van het daarin vervatte stelsel ten

behoefte van een beheerschte suikerproductie op Java en Madoera —: c. of de z.g. alleenstaande fabrieken nog voldoen aan de criteria, gesteld in art. 12, lid 1a, van de „suikerovergangsregeling 1937—1940”.

De „Suikeruitvoer-ordonnantie 1936” (I. S. 1936 n°. 41) werd vervangen door de „Suikeruitvoer-ordonnantie 1938” (I. S. 1938 n°. 177), zulks teneinde uitvoering te geven aan het K. B. 17 Dec. 1938 (I. S. 1938 n°. 84), houdende voorschriften ter uitvoering in Nederlandsch-Indië van de op 6 Mei 1937 te Londen gesloten internationale Suikerconventie.

Het invoerverbod bleef gehandhaafd in de „Suikerinvoer-ordonnantie 1938” (I. S. 1938 n°. 197). Haar werkingsduur is beperkt tot 1 Januari 1941.

In aansluiting aan het inwerkingtreden van de reeds genoemde „Suikeruitvoer-ordonnantie 1938” kwam een nieuwe „Suikeruitvoer-verordening (1938)” tot stand (I. S. 1938 n°. 178) en ten slotte werd de „Suikerovergangsregeling 1937—1939” nog op een enkel punt aangevuld (I. S. 1938 n°. 117), teneinde de toerekening krachtens art. 21 van deze regeling mede te kunnen verdeelen over het oogstjaar 1940.

Thee. Zoals in het Verslag over 1937 is vermeld, kwam 18 November 1936 tusschen de vereenigingen van thee-producenten van Britsch-Indië, Ceylon en Nederlandsch-Indië een overeenkomst tot stand inzake de verlenging van de theerestictie na 31 Maart 1938.

Op basis van deze nieuwe overeenkomst werd een nieuwe theerestictie-wetgeving ontworpen, welke 1 April 1938 in werking trad. De nieuwe wetgeving werd na analogie van de kinarestictie-wetgeving samengevat in één ordonnantie: de Theerestictie-ord. 1938 (I. S. 1938 n°. 121) en één verordening: de Theerestictie-verord. 1938 (I. S. 1938 n°. 122).

De nieuwe wetgeving ter uitvoering van de theerestictie is opgebouwd op dezelfde algemeene richtlijnen als de wetgeving, welke gedurende de eerste restrictie-periode van kracht was. Het stelsel bleef gehandhaafd, dat licenties worden verstrekt aan ondernemingen en opkoopende theefabrieken, uit kracht van welke licenties assignaties kunnen worden afgegeven, welke bij de aangifte tot uitvoer de daarop betrekking hebbende partijen thee moeten vergezellen of kunnen worden ingewisseld tegen uitvoerbons, tegen overlegging waarvan eveneens uitvoer van thee kan plaats hebben. De berekening van de grootte der licenties blijft geschieden op basis van het voor elk jaar vast te stellen export-quotum voor thee en van de standaardproducties voor thee uit ondernemingsblad en thee uit opkoopblad.

De opkoop van theeblad van de bevolking en klein-landbouwers bleef geregeld volgens het in de eerste restrictie-periode geldende stelsel van geregistreerden opkoop, waardoor aan de bladproducenten een redelijke afzet van hun blad tegen redelijke prijzen wordt gewaarborgd.

De onder de oude wetgeving bestaande verdeling van export-quotum voor thee uit ondernemingsblad en thee uit het opkoopblad in een verhouding van 9 : 2 bleef in de nieuwe wetgeving gehandhaafd.

Naast de handhaving van deze voornaamste aan de uitvoering der restricties ten grondslag liggende beginselen zijn in de uitwerking hiervan op verschillende punten wijzigingen gebracht.

In de eerste plaats bevat de nieuwe wetgeving een sterk element van consolidatie. Vooropgesteld wordt, dat rechthebbend op een standaardproductie zijn zij, die 1 Januari 1938 over licenties voor thee uit ondernemingsblad resp. thee uit opkoopblad beschikten; van dezen regel kan slechts in uitzonderingsgevallen worden afgeweken.

Voorts is in principieele afwijking van de oude wetgeving bepaald, dat de standaardproducties van een thee-onderneming, welke niet over een theefabriek beschikt en van 1 Juli 1937 af niet in eigenarenverband heeft gestaan met een andere over een theefabriek beschikkende onderneming, voor het restrictiejaar 1938/39 zal worden vastgesteld op 90, voor het restrictiejaar 1939/40 op 70 en voor de volgende restrictiejaren op 50 % van de hoeveelheid, welke de normale berekeningswijze voor deze standaardproducties zou aangeven, tenzij bedoelde onderneming haar licentie overdraagt met de verplichting van levering van een

overeenkomstige hoeveelheid theeblad. Onder de oude regeling bestond de mogelijkheid, dat niet-compleet geoutilleerde ondernemingen, welke niet in exploitatie waren, door volledige licentieverkoop onmatige voordeelen behaalden. De nieuwe regeling heeft en doel deze voordeelen tot redelijke proporties terug te brengen en hiermede een onder de oude wetgeving bestaande controversale tusschen dergelijke niet-compleet geoutilleerde ondernemingen en kleinlandbouw- en bevolkingsthee-aanplantingen uit den weg te ruimen.

Voorts is in de nieuwe wetgeving een saneeringsmogelijkheid voor het productie-apparaat opgenomen door de bepaling, dat de standaardproducties in 1938 voor de geheele nieuwe restrictie-periode zullen worden vastgesteld en een vermindering ervan op grond van rooing van areaal of achteruitgang van de productie-capaciteit niet zal plaatsvinden. Deze saneeringsmogelijkheid is slechts in zoover beperkt gedacht, dat overdracht van licenties niet zal worden toegestaan, indien de productie-capaciteit der overdragende onderneming niet meer voldoende is om de haar verstrekte licentie-hoeveelheid voor thee uit ondernemingsblad voort te brengen, waarin een waarschuwing ligt opgesloten, met een eventuele verkleining van de productie-capaciteit eener onderneming niet verder te gaan dan de hoeveelheid te verstrekken licenties aangeeft.

De bepalingen tot tegengang van den smokkelhandel hebben een verdere uitbreiding ondergaan, teneinde tot een krachtige bestrijding van dit euvel te kunnen komen.

Na de afkondiging van de nieuwe bepalingen werden in de Theerestrictieverordening 1938 een tweetal wijzigingen gebracht (I. S. 1938 nos. 149 en 191), welke ten doel hadden eenige onvolkomenheden in de regeling betreffende de vaststelling van de standaardproducties aan te vullen.

Rubber. De rubberrestrictiewetgeving onderging in 1938 eenige veranderingen. De bepaling, waarbij de geldigheidsduur van licenties, assignaties, assignatie-formulieren, uitvoerbons en oogstvergunningen tot een halfjaar werd ingekort, werd voor den duur van het jaar 1938 buiten werking gesteld (I. S. 1938 n°. 288). De reden voor deze buitenwerkingstelling was gelegen in de omstandigheid, dat de ongunstige ontwikkeling van de rubbermarkt gedurende de laatste maanden van 1937 en begin 1938 het ongewenscht maakte, dat vóór 1 Juli 1938 een gedwongen spuien van rubbervoorraden zou plaatsvinden, zooals onder de werking van bovenbedoelde bepaling het geval zou zijn geweest.

Voorts werd de regeling, betrekking hebbende op het in voorraad houden van rubber, gewijzigd in dien zin, dat de maximum voorraad, welke een rubber-ondernemer in eenig restrictiejaar mag aanhouden, werd verhoogd tot één vierde van de voor het aan dat jaar voorafgegane jaar voor de door dien ondernemer geëxploiteerde rubberonderneming of rubberondernemingen vastgestelde standaard-productie(s) (I. S. 1938 n°. 419). Deze wijziging, waarmede werd vooruitgelopen op de op basis van de internationale overeenkomst tot verlenging van de rubberrestrictie in het leven te roepen nieuwe restrictie-wetgeving, welke met ingang van 1 Januari 1939 in werking zou treden, beoogde een tegemoetkomen aan de moeilijkheden, welke voor de rubberondernemers voortvloeiden uit de drastische verlaging van het export-percentages gedurende het jaar 1938. Als gevolg toch van de omstandigheid, dat onder de werking van de oude bepalingen de maximum hoeveelheid rubber, welke door een ondernemer mocht worden in voorraad gehouden, verband hield met de aan dien ondernemer voor het laatstverloopen kwartaal verstrekte licentie-hoeveelheid, brachten bovenbedoelde verlagingen van het export-percentages mede, dat ook de maximum hoeveelheid rubber, welke in voorraad mocht worden gehouden, steeds geringer werd, zoodat het niet te vermijden was, dat belangrijk grootere voorraden door de ondernemers werden aangehouden dan geoorloofd was. Teneinde gedwongen verkoopen van rubber, welke in verband met de bestaande marktsituatie zeer ongewenscht zouden zijn, te voorkomen, bleek het noodzakelijk de voorraadbepalingen te verruimen.

Tenslotte vond een wijziging plaats van de Rubberplantmateriaal-uitvoerordonnantie, waarbij aan den Directeur van Economische Zaken de bevoegdheid

werd gegeven onder door hem te stellen voorwaarden vergunning te verleen tot den uitvoer van rubberzaad en rubberplantmateriaal naar de verschillende aan de rubberrestrictie deelnemende landen (I. S. 1938 n°. 645). Door deze wijziging werd gevolg gegeven aan een desbetreffende, van de zijde van de Internationale Rubber Regelings Commissie gedane suggestie.

De internationale restrictie-overeenkomst liep 31 December 1938 ten einde. In verband daarmee werden in den loop van 1937 en 1938 in de Internationale Rubber Regelings Commissie verschillende besprekingen gevoerd, welke er toe leidden dat aan de Regeeringen van de aan de restrictie deelnemende landen werd voorgesteld, de overeenkomst in eenigszins gewijzigden vorm met een vijfjarige periode te verlengen. Op basis van deze gewijzigde overeenkomst werd een nieuwe rubberrestrictie-wetgeving ontworpen, welke in een buitengewone zitting van den Volksraad werd behandeld. De nieuwe wetgeving trad 1 Januari 1939 in werking.

De nieuwe regelingen werden samengevat in één ordonnantie, de Rubberrestrictie-ordonnantie 1939 (I. S. 1938 n°. 666). De uitvoeringsbepalingen werden, voor zoover de ondernemingsrubberrestrictie betreft, samengevat in één verordening, de Ondernemingsrubberrestrictie-verordening 1939 (I. S. 1938 n°. 729) en, voor zoover de bevolkingsrubberrestrictie betreft, belichaamd in een dertiental verordeningen (I. S. 1938 nos. 701 t/m 713), geldende voor de dertien verschillende restrictie-gebieden, waarin Nederlandsch-Indië voor de uitvoering van de bevolkingsrubberrestrictie is verdeeld.

De nieuwe wetgeving wijkt op enkele punten, zulks in overeenstemming met de gewijzigde internationale overeenkomst, principieel af van de regeling, welke voor de eerste restrictie-periode heeft gegolden.

De uitvoering van de restrictie is, voor zoover de bevolkingsrubber betreft, geheel in handen van het Binnenlandsch Bestuur gelegd. De z.g. ondernemingen van de tweede groep, dat zijn de bevolkingsrubberaanplantingen op Java en Madoera, welke in de eerste restrictie-periode onder regeling voor ondernemingsrubber vielen, werden in de nieuwe wetgeving opgenomen onder de bevolkingsrubber.

Voorts werd de regeling inzake het planten van rubber gewijzigd. Gedurende de jaren 1939 en 1940 is het herplanten van rubber geheel vrijgelaten, terwijl in de nieuwe wetgeving bepalingen zijn opgenomen, welke uitvoering geven aan het in de gewijzigde internationale overeenkomst bepaalde inzake het uitbreiden van den rubberaanplant. De wijze, waarop de internationaal voor de jaren 1939 en 1940 toegestane uitbreiding van 5 % van het rubber-areaal zal worden geëffectueerd, werd afzonderlijk geregeld voor de ondernemings- en de bevolkingscultuur.

d. *Crisiscultuurordonnanties.* De eenheidsbedragen voor de vaststelling van de voor het verkrijgen van afvoervergunningen verschuldigde gelden bedroegen voor het jaar 1938 per 100 kg product:

	Java en Zuid- en West-Sumatra	A. V. R. O. S.- gebied
<i>Rubber</i>		
Proefstationsarbeid	f 0,24	—
Rubberresearch	0,09½	f 0,09½
<i>Thee</i>		
Ondernemingsblad		
Proefstationsarbeid	0,25½	—
Theepropaganda	1,26	1,26

	Java en Zuid- en West-Sumatra	A. V. R. O. S.- gebied
<i>Opkoopblad</i>		
Theeblad opgekocht van de bevolking/ klein-landbouwers:		
Proefstationsarbeid	0,13	—
Theepropaganda	1,26	1,26
Theeblad opgekocht van onder- nemingen:		
Proefstationsarbeid	0,13	—
Theepropaganda	0,63	0,63
<i>Kina</i>		
Proefstationsarbeid	0,54	—
<i>Koffie</i>		
Proefstationsarbeid	0,20½	—
Koffiepropaganda	0,10	0,10
<i>Cacao</i>		
Proefstationsarbeid	0,26½	—

De opbrengst van deze heffing werd gestort onderscheidenlijk in het Ondernemingsrubberfonds, het Ondernemingstheefonds, het Ondernemingskinafonds en het Ondernemingskoffie- en cacaofonds.

Uit deze fondsen werden de volgende sommen ter beschikking gesteld van de na te noemen vereenigen en instellingen:

Ondernemingsrubberfonds

Centrale Proefstations Vereeniging	f 213 939
Rubber-Stichting te Amsterdam	202 331
Bond van Eigenaren van Nederlandsch-Indische Rubberondernemingen te Batavia, ten behoeve van de Commissie voor de Verruiming van den Rubberafzet in Nederlandsch-Indië en andere Aziatische gebieden	105 894
Algemeen Landbouw Syndicaat	1 500

Ondernemingstheefonds.

Centrale Proefstations Vereeniging	139 058
Vereeniging voor de Theecultuur in Nederlandsch-Indië te Amsterdam, ten behoeve van het Comité voor Theepropaganda	920 428
Bond van Eigenaren van Nederlandsch-Indische Thee-ondernemingen te Batavia, ten behoeve van de Commissie voor Nederlandsch- Indische Theepropaganda	141 082
Algemeen Landbouw Syndicaat	1 500

Ondernemingskinafonds.

Centrale Proefstations Vereeniging	42 787
--	--------

Ondernemingskoffie- en cacaofonds.

Centrale Proefstations Vereeniging	f 139 058
Koffie Producenten Vereeniging te Amsterdam, ten behoeve van de Koffiepropaganda Commissie	25 000
Bond van Eigenaren van Nederlandsch-Indische Koffie- (en Cacao-) ondernemingen te Batavia, ten behoeve van de Commissie inzake de Nederlandsch-Indische Koffiepropaganda	63 849

Einde 1938 waren in de registers van de Crisis Cultuur Centrales ingeschreven:

Gelegen	Onder- nemers	Ondernemingen			
		Rubber	Thee	Koffie en cacao	Kina
Java	603	531	285	272	93
Zuid- en West-Sumatra	66	57	16	19	8
A.V.R.O.S.-gebied	179	253	18	19	—
	848	841	319	310	101

Art. 7 van de Crisiscultuurordonnanties werd in 1938 aangevuld met een vierde lid, hetwelk bepaalt dat de Gouverneur-Generaal, het bestuur van de betrokken Centrale gehoord, bevoegd is, in bijzondere gevallen en voor een door Hem te bepalen termijn, ondernemingen geheel of gedeeltelijk vrij te stellen van de betaling van de in het tweede lid van dat artikel bedoelde bedragen (I. S. 1938 nos. 672 t/m 675). Het is namelijk voorgekomen, dat van rubberondernemingen, welke krachtens besluit van den Directeur van Economische Zaken met bevolkingsrubberaanplantingen waren gelijk gesteld, een dubbele bijdrage in de kosten van research en propaganda werd gevorderd, namelijk éénmaal op grond van de crisisrubberordonnantie en éénmaal op grond van de bevolkingsrubberuitvoerordonnantie.

Ten aanzien van de koffie heeft zich een geval voorgedaan, waarbij tengevolge van afrooijing in 1937, in 1938 van een onderneming geen oogst meer werd gewonnen. Voor den afvoer in 1938 van een klein gedeelte van den oogst-1937 was deze onderneming echter verplicht, bij de Crisis Koffie- en Cacao Centrale een vergunning aan te vragen, waarvoor een betaling was verschuldigd, evenredig aan de grootte van den geheelen oogst-1937. De bestaande wettelijke voorschriften lieten geen ruimte om dubbele of onevenredig hoge heffingen zooals hierboven bedoeld, te voorkomen, te verminderen of teniet te doen. De aanvulling van artikel 7 voorziet in deze leemte, zoodat het thans mogelijk is op grond van dit artikel vrijstelling van betaling te verleen. Daar soortgelijke gevallen zich eveneens zouden kunnen voordoen bij de thee- en kina-cultuur, is ook aan artikel 7 van de crisis-thee-ordonnantie en van de crisis-kina-ordonnantie een analoog artikellid toegevoegd.

4. Gouvernements Landbouwbedrijven

De Gouvernements Landbouwbedrijven omvatten eind 1938 16 ondernemingen, namelijk 11 rubberondernemingen (waarvan twee met klapper- en kapok-aanplantingen), 1 getahpertia- (tevens rubber-) onderneming (Tjipetir), 1 koffi-onderneming (Bangelan), 1 oliepalm- (tevens rubber-) onderneming (Majang), 1 hars- en terpentijnbedrijf (in de Gajoelanden) en 1 kina- en theebedrijf.

Het Landsbedrijf van de gouvernements kina- en thee-onderneming te Tjinjireoan en 's Lands caoutchouc-bedrijf zijn samengevoegd tot één bedrijf (I. S. 1938 n°. 354).

Hieronder volgt een overzicht van het areaal der verschillende cultures:

Cultuur ¹⁾	Oppervlakte (in ha)		Percentage productief	
	Totaal	Productief	Eind 1938	Eind 1937
Rubber	15 708	15 449	98,4	96,6
Getahpertja	1 139	1 139	100,0	100,0
Koffie	766	766	100,0	95,2
Oliepalm	3 764	3 747	99,5	99,3
Klapper	1 130	1 130	100,0	100,0
Kapok	141 ²⁾	141	100,0	100,0
Kina	917	790	86,2	88,6
Thee	590	573	97,1	100,0

De producties bedroegen:

Producten	1937	1938
Rubber (inclusief zoolcrêpe)	6 641 588 kg	6 833 191 kg
Getahpertja	128 457 "	109 960 "
Koffie	393 005 "	325 347 "
Palmolie	10 441 377 "	11 943 976 "
Palmpitten	2 216 325 "	2 730 075 "
Klappers	3 177 142 st	6 268 767 st
Kapokkolven	14 290 000 "	16 650 000 "
Hars	2 120 400 kg	3 611 225 kg
Terpentijn	612 023 "	1 096 593 "
Kinabast ³⁾	908 272 "	1 012 737 "
Thee	443 892 "	499 035 "

Hoewel het restrictie-percentagc voor 1938 veel hooger was dan dat voor 1937, waardoor slechts ongeveer de helft van de vastgestelde standaardproductie van 8 130 000 kg met eigen licenties kon worden uitgevoerd, werd de rubberproductie ongeveer gelijk gehouden aan die van 1937. Deze exploitatie-regeling, welke voornamelijk verband hield met den omvang van de afgesloten vóórverkoopen, was mogelijk, doordat de ontbrekende licenties voor den uitvoer van de rubber tegen aanvaardbare prijzen konden worden opgekocht.

De getahpertja-productie bedroeg in 1938 minder dan in 1937 en wel als gevolg van een noodzakelijk geachte moderniseering van den aanplant, waardoor volgens het daarvoor uitgewerkte schema, onvermijdelijk een tijdelijke productiederving ontstaat.

De koffieproductie was in 1938 teleurstellend, hoofdzakelijk als gevolg van de ongunstige weersgesteldheid.

De productie aan palmolie en -pitten steeg óók in 1938 zeer belangrijk, voornamelijk doordat het in vorige jaren gevolgde systeem van bemesting werd voortgezet, terwijl mede van invloed was het ouder worden der aanplantingen.

¹⁾ De oppervlakte-gegevens van het hars- en terpentijnbedrijf in de Gajoelanden zijn in deze oppervlaktetabel niet opgenomen, aangezien de opname der voor exploitatie in aanmerking komende natuurbosscchen nog niet werd voltooid.

²⁾ In verband met het optreden van ziekten en plagen werd in 1938 een aanvang gemaakt met omzetting hiervan in klappercultuur.

³⁾ Omgerekend in zwavelzure kine in bast (7 %) bedraagt de productie resp. 63 579 kg en 70 892 kg.

De klapperproductie was in 1938 zeer belangrijk hooger, doordat de aanplantingen thans vrijwel zijn hersteld van de in vorige jaren opgetreden Brachartona-plaag. De productie werd, in vergelijking met die van 1937, verdubbeld.

De oogst aan kapokkolven was bevredigend, doch zal, in verband met de omzetting van een belangrijk deel der oppervlakte in klappercultuur, in volgende jaren van geen beteekenis meer zijn.

De hars- en terpentijnproductie was, als gevolg van de geleidelijke verdere uitbreiding van dit bedrijf, hooger. De productie zou nog meer zijn toegenomen, indien door den brand in de oude fabriek de bereiding van het product niet tijdelijk moest worden gestaakt en de productie ingekrompen. Inmiddels kwam de in aanbouw zijnde nieuwe fabriek gereed, zoodat medio 1938 met de winning en bereiding van het product op normale wijze kon worden doorgegaan.

De oogst aan kinabast bedroeg in 1938 belangrijk meer, als gevolg van het afrooien van een groot areaal oude tuinen voor herplantingen.

De hogere theeproductie is het gevolg van het voor 1938 lager uitkomend restrictie-percentag, waardoor meer mocht worden uitgevoerd dan in 1937.

De kostprijzen loco afscheepaven waren (in cent per kg) als volgt:

	1937				1938			
	Uitgaven in geld	Afschrijving	Rente	Totaal	Uitgaven in geld	Afschrijving	Rente	Totaal
Rubber	21,21	5,83	6,98	34,02	21,97	5,61	6,59	34,17
Getahpertja	202,13	48,13	38,18	288,44	240,64	61,71	43,63	345,98
Koffie	21,99	4,21	6,50	32,70	26,10	5,53	7,89	39,52
Palmolie	3,53	1,19	2,04	6,76	2,96	1,01	1,76	5,73
Copra	4,98	4,27	4,22	13,47	4,20	1,42	2,06	7,68
Hars en terpentijn	11,30	0,54	0,58	12,42	11,47	0,29	0,53	12,29
Kina	285,86	25,00	24,85	335,71	277,26	26,67	23,39	327,32
Thee	33,80	7,03	13,76	54,59	40,76	7,90	11,93	60,59

Hieruit blijkt, dat in 1938 de kostprijzen, behalve die voor getahpertja, koffie, copra en thee, niet belangrijk verschilden van die van 1937. De verhooging van de kostprijzen van getahpertja en koffie houdt uitsluitend verband met de lagere producties, waardoor de algemeene kosten per kg product belangrijk stegen. De verlaging van den kostprijs voor de copra is een gevolg van de veel grootere productie, terwijl de hogere kostprijs voor de thee is toe te schrijven aan noodzakelijk hogere uitgaven voor cultuuronderhoud (bemesting c.a.).

Evenals in vorige jaren vond ook in 1938 de verkoop der producten uitsluitend plaats door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel Maatschappij. De verkoopen kwamen voor een aanzienlijk deel in Nederlandsch-Indië tot stand, doch ook in Nederland werden belangrijke transacties afgesloten. De nieuwe overeenkomst met de Nederlandsche Handel-Maatschappij, voor den verkoop in Nederland gedurende het jaar 1938 van de voor Landsrekening in Nederlandsch-Indië gewonnen voortbrengselen van den landbouw, is opgenomen in Bb. n°. 14028.

De volgende netto opbrengsten werden verkregen:

Rubber (incl. zoo'crépe)	6 641 324	kg	gemiddeld à	62,54 ct ¹⁾	per	kg	= f 4 153 293
Getahpertja (gele) . . .	75 666	"	"	197,70	"	"	= 149 588
" (witte) . . .	124 564	"	"	307,60	"	"	= 383 163
" (extractie)	151	"	"	185,43	"	"	= 280

¹⁾ Netto-verkoopprijs 77,62 ct per kg (wegens aftrek van licentiekosten 62,54 ct per kg netto).

Koffie	322 815	kg gemiddeld à	19,02 ct per	kg	= f	61 412
Palmolie	11 943 976	" " "	7,11 " " "	" " "	=	849 075
Palmpitten	2 730 075	" " "	4,65 " " "	" " "	=	126 857
Klappers	483 647	stuks	128,25 " " "	%	=	6 203
Copra	1 280 700	kg	5,83 " " "	kg	=	74 680
Kapokkolven	10 756 768	stuks	52,15 " " "	%	=	5 610
Kapokpitten	32 552	kg	0,60 " " "	kg	=	195
Hars	2 377 325	" " "	9,42 " " "	" " "	=	223 959
Terpentijn	541 679	" " "	11,75 " " "	" " "	=	63 671
Kina (zwakib)	35 772	" " "	1470,40 " " "	" " "	=	525 992
" (") (over- prijs gelden, enz.)					=	105 399
Thee	480 893	" " "	75,34 " " "	" " "	=	362 295
Totaal						f 7 091 672

Met uitzondering van de rubber, waarvoor in 1937 zeer belangrijke vóór-verkopen tegen de toen geldende hoge prijzen waren afgesloten, vielen de prijzen van vrijwel alle overige producten belangrijk lager uit. De verdere verbetering van de algemeene conjunctuur in 1937, waarvan de producten ten volle konden profiteren, zette zich in 1938 helaas niet voort; de conjunctuur-omslag demonstreerde zich in een, soms sterken, teruggang van de producten-prijzen.

De exploitatie-uitgaven bedroegen f 3 761 205, de ten laste der exploitatie-rekening komende rente was f 874 673, de afschrijvingen bedroegen f 688 216, terwijl de waarde der eindvoorraden toenam met f 354 216.

De netto-bedrijfsontvangsten (incl. alle bijzondere ontvangsten) beliepen f 7 292 365.

Bovendien werd ten gunste van de verlies- en winstrekening gebracht f 3026 wegens rente over de vorderingen welke tegenover de belegde reserve staan.

Het exploitatie-overschot kwam hierdoor voor het jaar 1938, na aftrek van f 1 562 890 voor rente en afschrijving tezamen, op f 2 325 511, tegen een bedrijfs-overschot van f 2 699 166 in 1937; van het genoemde bedrijfsoverschot over 1938 werd ingevolge de bestaande bepalingen f 148 622 tegoed geschreven aan de winstreserve.

Omtrent de verschillende onderdeelen van het bedrijf vallen de volgende bijzonderheden te vermelden.

In 1938 werden nog 632 ha oude rubberaanplantingen gerooid en herplant met hoogwaardig plantmateriaal. Hierdoor steeg de oppervlakte van het sinds 1933 herplante rubberareaal tot 2780 ha. De kosten voor deze herplantingen komen ten volle ten laste van de exploitatie-rekening, doch zullen eenigermate kunnen worden gecompenseerd door de tusschenplanting van *Derris elliptica*, waarvan gunstige resultaten worden verwacht. Een belangrijke compensatie in de kosten voor de herplantingen vormde ook op sommige ondernemingen de verkoop van de omgekapte oude boomen als brandhout.

De moderniseering van den getahpertia-aanplant werd krachtig voortgezet met de bedoeling, de productie-capaciteit daarna zooveel mogelijk op te voeren.

De in vorige jaren ingezette intensivering van het onderhoud der oliepalm-aanplantingen van Majang (met behulp van meer bemesting) werd voortgezet. De resultaten van dit intensieve cultuuronderhoud uitten zich reeds in veel hogere producties.

De ontsluiting en het in tap nemen van nieuwe dennenboschcomplexen in Atjeh vond geleidelijk voortgang, waardoor de producties aan hars en terpentijn belangrijk konden worden opgevoerd. In den aanvang van 1938 brandde, door onvoorzichtigheid van een der koelies, de oude bereidingsfabriek grootendeels af. De nieuwe fabriek, met den bouw waarvan in verband met de noodzakelijke opvoering der capaciteit reeds een aanvang was gemaakt, werd zoo spoedig mogelijk voltooid, zoodat de verwerking van de producties slechts gedurende enkele maanden stagneerde.

Met de uitbreiding van het hars- en terpentijnbedrijf overeenkomstig de daarvoor ontworpen plannen wordt voortgegaan, zoodat in de eerstkomende jaren de producties zeer belangrijk zullen toenemen.

Op Nieuw-Guinea werd een nieuwe onderneming geopend, waarvan in de jaren 1939/40 1000 ha met rubber zullen worden beplant. Einde 1938 werd een aanvang gemaakt met het derwaarts zenden van het voor de ontginning noodige Europeesche en Inlandsch personeel. Het ligt in de bedoeling aldaar de noodige proeven te nemen, teneinde nader te kunnen vaststellen, welke andere cultures in verband met bodemgesteldheid en klimaat nog kunnen worden geëntameerd.

De kapitaalsuitgaven zijn als volgt over de verschillende cultures verdeeld:

Rubberecultuur	f 122 381
Getahpertja-cultuur	42 902
Koffie-cultuur	3 643
Oliepalmcultuur	57 063
Klappercultuur	1 097
Hars- en terpentijnbedrijf	420 024
Kina-cultuur	8 441
Thee-cultuur	26 563
Totaal	f 682 114

Het in het bedrijf gestoken kapitaal bedroeg einde 1938 f 19 268 431, als volgt naar de verschillende cultures gesplitst:

Rubberecultuur	f 9 812 525
Getahpertja-cultuur	827 607
Koffie-cultuur	547 761
Oliepalmcultuur	4 770 240
Klappercultuur	619 274
Kapokcultuur	184 039
Hars- en terpentijnbedrijf	861 114
Kina-cultuur	264 813
Thee-cultuur	1 381 058
	f 19 268 431

Een overzicht van de winsten en verliezen van de Gouvernements Landbouw-bedrijven over de jaren 1929 t/m 1938 is neergelegd in de volgende tabel:

Jaren	Totaal netto winst of ver- lies (inclusief rente en afschrijving)	In procenten van het in het produceerend gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal	Afschrijvingen	Rente ten laste van de productie- rekening)	Totaal winst + of verlies — (exclusief rente en afschrijving)	In procenten van het in het produceerend gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal
1929	+ f 2 454 204	+ 27, — %	f 792 855	f 569 219	+ f 3 816 278	+ 41,99 %
1930	+ 164 170	+ 1,78 "	843 237	536 455	+ 1 543 862	+ 16,75 "
1931	— 876 165	— 9,09 "	866 122	573 920	+ 563 877	+ 5,85 "
1932	— 962 674	— 9,63 "	613 400	562 275	+ 213 001	+ 2,13 "
1933	— 568 467	— 4,01 "	972 593	733 361	+ 1 137 487	+ 8,08 "
1934	— 145 219	— 0,94 "	605 971	840 737	+ 1 301 549	+ 8,38 "
1935	— 604 589	— 3,49 "	672 947	982 068	+ 1 050 426	+ 6,06 "
1936	— 276 868	— 1,49 "	695 907	1 091 202	+ 1 510 241	+ 8,13 "
1937	+ 2 252 091	+ 11,98 "	691 227	884 427	+ 3 827 745	+ 20,36 "
1938	+ 2 176 890	+ 11,47 "	688 217	874 674	+ 3 739 781	+ 19,70 "

C. VEETEELT

Overzicht van den veestapel

De sterkte van den veestapel van Nederlandsch-Indië einde 1937 en 1938 was als volgt:

Veestapel

Gebieden	Paarden		Verschil	Runderen		Verschil	Buffels		Verschil
	1937	1938		1937	1938		1937	1938	
West-Java	65 212	65 212	—	86 069	86 069	—	862 052	862 052	—
Midden-Java	48 532	45 091	— 3 441	515 221	513 168	— 2 053	589 788	584 311	— 5 472
Vorstenlanden	19 276	18 570	— 706	437 672	463 725	+ 26 052	193 058	190 111	— 2 947
Oost-Java (met Madoera)	87 896	93 759	+ 5 863	2 498 144	2 492 897	— 5 247	370 877	534 418	— 16 460
Bali en Lombok	20 966	20 158	— 808	314 003	333 008	+ 19 005	82 245	82 924	+ 679
Timor en Onderh.	217 242	242 904	+ 25 662	46 217	54 575	+ 8 358	291 699	317 091	+ 25 392
Celebes	175 685	172 879	— 2 806	136 510	139 377	+ 3 867	407 245	416 199	+ 8 954
Sumatra	36 127	34 578	— 1 549	353 077	350 609	— 2 468	365 500	359 527	— 5 973
Borneo	426	443	+ 17	27 693	30 011	+ 2 318	34 894	33 311	— 1 583
Totalen	671 362	693 594	+ 22 232	4 413 606	4 463 439	+ 49 833	3 197 354	3 199 944	+ 2 590

Paardenstapel. De paardenstapel in de residentie Timor en Onderhoorigheden was voor den handel vooral van beteekenis op de eilanden Soemba en Soembawa, welke voornamelijk voorzagen in de groote vraag naar gebruikspaarden op Java.

De Arabische paardenhandelaar Aldjoefrie voerde ten behoeve van zijn volbloed-Australische stoeterij wederom een aantal Australische paarden op Soemba in (3 hengsten en 9 merries).

Runderstapel. De veerijke gebieden Bali, Lombok, Madoera, Oost- en Midden-Java en Atjeh en Onderhoorigheden exporteerden groote hoeveelheden slachtvee, terwijl Soemba voor de leverantie van Bengaalsch fokvee zorgde.

In de residentie Timor en Onderhoorigheden en in Zuid-Celebes nam de animo voor de runderfokkerij gestadig toe.

Buffelstapel. Buffels bleven voor de grondbewerking, zoomede als slacht- en lastdier en als handelsobject, van groote beteekenis. Het aantal buffels was voldoende om in de bestaande behoefte te voorzien. De uitvoer van deze dieren had vooral plaats uit de residenties Timor en Onderhoorigheden en Atjeh en Onderhoorigheden.

Klein-hoornveestapel. De belangstelling van de inheemsche bevolking voor de geitenfokkerij, vooral ten aanzien van de kruising met Etawah-bokken, was ook in 1938 zeer groot. Dientengevolge was de vraag naar Etawah-bokken wederom zóó belangrijk, dat slechts een deel der aangevraagde bokken door het Gouvernement kon worden geleverd. Veelvuldig werden tevens Etawah-bokken als dek-materiaal gebezigd.

De schapenteelt was van geringer beteekenis. Op Lombok en in de afdeeling Donggala op Celebes werden voornamelijk vetstaartschape geteeld, welke van zwaarder gewicht zijn. Ook het Priangan-schaap heeft voor de vleeschconsumptie grootere waarde dan het inheemsche schaap in andere streken van Java.

Varkensstapel. Varkens waren op Bali, Lombok en Nias voor den export van groote beteekenis.

Pluimveestapel. De pluimveestapel vormde een bron van inkomsten voor de bevolking door den verkoop van slachtkippen en de eierproductie. Door Europeanen

en Chineezers werden hier en daar raskippen gefokt. In het algemeen werd hiermede echter niet veel voordeel behaald.

De eendenhouderij en de productie van eendeneieren waren van groot belang op Bali en Lombok, aan de Noordkust van Java en in sommige streken van Sumatra en Borneo.

Algemeene gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand van den veestapel was in 1938 gunstig. Behoudens enkele min of meer ernstige uitbraken van besmettelijke ziekten (miltvuur en septichaemie) in de veeartsenijkundige ambtskringen Raba, Roeteng, Makassar en Watampone, bleven, dank zij prophylactische, therapeutische en politimaatregelen, de overige gebieden van epizoötiën gespaard.

De voedsel- en watervoorziening liet, behoudens enkele uitzonderingen van gering belang, niet te wenschen over.

Veehandel. De handel in vee met het buitenland was ook in 1938 georiënteerd op de Straits Settlements. Nederlandsch-Indië voerde in 1938 voor een waarde van f 796 830 aan vee naar het buitenland uit, doch importeerde vee voor een waarde van f 116 437, zoodat het excedent van den uitvoer f 1 680 393 bedroeg.

De volgende staat specificeert dezen veehandel met het buitenland nader.

In- en uitvoer van vee en pluimvee in 1938

Diersoort	Invoer		Uitvoer		Waar e van het overschot van den invoer — den uitvoer +
	Aantal	Waarde	Aantal	Waarde	
Paarden	257	f 80 020	7	f 195	— f 79 825
Runderen	33	4 860	16 188	698 320	+ 693 460
Buffels	—	—	617	27 645	+ 27 645
Bokken en geiten	175	1 750	14 844	70 828	+ 69 078
Wolvee	—	—	149	736	+ 736
Varkens	144	3 662	78 073	883 426	+ 879 764
Pluimvee en ander eetbaar gevogelte	17 812	26 145	—	115 680	+ 89 535
Totalen	—	f 116 437	—	f 1 796 830	+ f 1 680 393

De voornaamste van vee afkomstige producten, welke uit Nederlandsch-Indië naar het buitenland werden uitgevoerd, waren:

Vet, dierlijk eetbaar	f 3 732
Runder- en buffelhuiden, vellen van bokken, geiten en schapen	3 481 492
Beenderen	7 803
Hoeven, klauwen, pezen, snavels, tanden (geen ivoor), enz.	5 170
Horens van buffels en runderen	5 383

Hiertegenover stond evenwel een belangrijke import van van vee afkomstige producten, waarvan de voornaamste hier volgen:

Boter	f 3 574 401
Melk	4 994 563
Kaas	686 586
Melkpreparaten	259 763
Eieren, verse en verduurzaamde	63 564

Bredeieren f	20 958
Vet, dierlijk, eetbaar (ghie, reuzel, enz.)	333 195
Dierlijke oliën en vetten, technische	208 919
Vleesch van vee, paarden, wild en gevogelte, versch, al dan niet bevroren, zoomede vleesch en spek, gezouten of in pekel, los verpakt, en vleesch en gevogelte, gedroogd, gerookt, gekookt of gebraden, n.a.g., alsmede rookspek en gedroogde of gerookte worst, los verpakt	635 383
Vleesch, spek, worst en dergelijke, al of niet bereid met aardappelen en/of groenten en dergelijke, in blikken of dergelijke, n.a.g.	839 637
Vleeschextract, zoomede bouillon en soepen	121 508
Hammen	572 627
Haar, dierlijk	19 105

De binnenlandsche veehandel bewoog zich voornamelijk van het Oosten naar het Westen, namelijk van de Kleine Soenda-eilanden naar Java en Sumatra en op Java van Oost- en Midden-Java naar West-Java. Borneo betrok slachtvee van Madoera, Java, Bali, Lombok en Celebes.

Van de Kleine Soenda-eilanden waren Soemba, Soembawa, Lombok en Bali ook in 1938 van het meeste belang. De veehandel was, voor zoover betreft den uitvoer, hoofdzakelijk in handen van Arabieren en Chineezers. In de residentie Timor en Onderhoorigheden geschiedde deze handel ondershands, uitgezonderd op het eiland Timor, waar het vee wordt verkocht op de reeds bestaande veemarkt te Baoen en op de in 1938 te Tjamplong en SoE geopende nieuwe veemarkten. Op deze markten werden in 1938 32 paarden, 235 runderen, 204 buffels, 1263 geiten, 4 schapen, 571 varkens, 2 herten en 13 506 kippen aangebracht.

De uitvoer uit den veeartsenijkundigen amtskring Koepang steeg in belangrijke mate in vergelijking met dien van 1937; naar buiten de residentie Timor en Onderhoorigheden voerden de eilanden Timor, Roti en Sawoe 495 paarden, 1207 runderen, 1739 buffels, 2213 geiten en 1 varken uit, waarvan 2034 geiten voor het buitenland waren bestemd (in 1937 bedroeg deze uitvoer 429 paarden, 369 runderen, 154 buffels, 1300 geiten en 1 schaap, waarvan 1295 geiten voor het buitenland waren bestemd).

Van het eiland Flores werden 83 paarden, 957 buffels en 39 geiten naar streken buiten de residentie Timor en Onderhoorigheden vervoerd, waarvan alle geiten naar het buitenland gingen (in 1937 bedroeg deze export 477 buffels en 228 geiten, waarvan alle geiten met buitenlandsche bestemming).

Het eiland Soembawa exporteerde in 1938 7126 paarden, 79 runderen, 3697 buffels, 2730 geiten en 14 schapen naar streken buiten de residentie Timor en Onderhoorigheden, waarvan 1 paard, 2263 geiten en 6 schapen voor het buitenland waren bestemd (in 1937 6519 paarden, 160 runderen, 5642 buffels, 2902 geiten en 81 schapen, waarvan naar het buitenland 1841 geiten en 15 schapen).

De uitvoer van het eiland Soemba bedroeg naar streken buiten de residentie Timor en Onderhoorigheden 3683 paarden, 2169 runderen, 2907 buffels en 458 geiten, waarvan 426 geiten buitenlandsche bestemming hadden (in 1937 werden uitgevoerd 4733 paarden, 2817 runderen, 2178 buffels, 1249 geiten, 127 schapen en 3 varkens, waarvan naar het buitenland 1201 geiten en 127 schapen). Van de 2169 geëxporteerde runderen werden 1148 stieren en 224 vaarzen door het Gouvernement verzonden voor fokdoeleinden; de overige runderen werden door den particulieren handel betrokken.

Op Lombok werd het vee in hoofdzaak op de veemarkten verhandeld; op de 6 aanwezige pasars werden in 1938 2318 paarden, 71 248 runderen en 13 239 buffels aangebracht.

Uitgevoerd werden van Lombok naar binnenlandsche havens 113 paarden, 5250 runderen, 99 buffels, 4 geiten, 2 schapen en 3403 varkens, terwijl naar het buitenland 1 paard, 2715 runderen, 241 buffels en 723 varkens werden verzonden

(in 1937 naar binnen Nederlandsch-Indië 98 paarden, 6172 runderen, 423 buffels en 3274 varkens en naar Singapore 70 runderen en 797 varkens). De export van runderen en buffels naar overig Nederlandsch-Indië verminderde belangrijk in vergelijking met 1937, terwijl die van varkens een geringe stijging vertoonde. De uitvoer van runderen en buffels naar Singapore vermeerderde daarentegen, terwijl die van varkens in geringe mate afnam.

Het eiland Bali exporteerde naar binnenlandsche havens 136 paarden, 3438 runderen, 182 buffels, 7 geiten, 1 schaap en 31 554 varkens en naar Singapore 12 331 runderen, 10 buffels en 72 282 varkens (in 1937 naar het binnenland 208 paarden, 9624 runderen, 532 buffels en 26 558 varkens en naar Singapore 23 891 runderen en 98 332 varkens). De afzet van runderen, zoowel naar binnenlandsche havens als naar Singapore, was belangrijk minder dan in 1937, hetgeen mede het geval was met den buitenlandschen afzet van varkens. De uitvoer van varkens naar binnenlandsche havens daarentegen gaf een niet onbelangrijke stijging te zien. De achteruitgang van den export wordt toegeschreven aan onvoldoende daling van de vee prijzen ten opzichte van die in andere gebieden; ook moet niet worden uit het oog verloren, dat 1937 met betrekking tot den vee-uitvoer voor Bali een topjaar was, zoodat normaliter een achteruitgang daarvan was te verwachten.

De import van vee op de Kleine Soenda-eilanden was onbelangrijk.

Ingevoerd werden te Makassar 1 paard, 1264 runderen, 215 geiten, 24 schapen en 6052 varkens, terwijl van deze plaats werden uitgevoerd 216 paarden, 1073 runderen, 5 buffels, 133 geiten, 23 schapen en 1295 varkens.

In den veeartsenijkundigen amtskring Bandjermasin (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werden geïmporteerd 6 paarden, 7395 runderen, 277 buffels, 2897 geiten, 972 schapen en 6693 varkens.

Op Sumatra waren de residenties Lampoengsche Districten, Palembang, Benkoelen, Djambi en Oostkust van Sumatra op import van vee aangewezen. De invoer van vee bedroeg in Zuid-Sumatra 106 paarden, 1702 runderen, 7727 buffels, 4910 geiten, 837 schapen en 3213 varkens. De uitvoer van vee uit Zuid-Sumatra had praktisch niets te beteekenen.

De Oostkust van Sumatra voerde over zee in 81 paarden, 438 runderen, 1041 buffels, 42 geiten en 3582 varkens.

Atjeh en Onderhoorigheden leverde slachtvee aan de Oostkust van Sumatra, Tapanoeli, Sumatra's Westkust en de Straits Settlements. Naar genoemde residenties op Sumatra werden uitgevoerd 49 paarden, 10 607 runderen, 9276 buffels, 69 geiten, 12 schapen en 260 varkens. Deze uitvoer geschiedde slechts voor een klein deel over zee; verreweg de meeste dezer dieren verlieten de residentie per trein, te voet of per vrachtauto.

De uitvoer naar Penang bedroeg in 1938 533 runderen, 369 buffels, 8661 geiten en 155 schapen (in 1937 1252 runderen, 725 buffels, 9828 geiten en 416 schapen). Voor zoover bekend was de vermindering van den export een gevolg van het feit, dat Penang weder werd opengesteld voor den invoer van vee uit Siam.

Madoera en mede het tot het eiland Java behoorend deel van de provincie Oost-Java leverde ook in 1938 slachtvee voor West-Java, Borneo, Celebes en Sumatra. Gedurende 1938 voerde Madoera uit 102 paarden, 63 929 runderen, 1267 buffels, 13 639 geiten, 2462 schapen en 4 varkens. Het aantal uitgevoerde runderen was grooter dan in 1937, toen 48 791 runderen werden geëxporteerd. Een groot gedeelte van het uitgevoerde vee ging naar het Java-gedeelte der provincie Oost-Java. Laatstgenoemd deel dezer provincie voerde gedurende 1938 over zee in 6026 paarden, 52 485 runderen, 1321 buffels, 9673 geiten, 2129 schapen en 17 159 varkens; de uitvoer over zee bepaalde zich tot 327 paarden, 2012 runderen, 27 buffels, 560 geiten, 313 schapen en 11 varkens. Zeer belangrijke hoeveelheden vee verlieten de provincie Oost-Java te voet en per trein. Van de groote veemarkt Letjes werden per trein naar Soerabaja en West-Java vervoerd 3209 runderen, terwijl via den belangrijken veepasar Ngawi (residentie Madioen) naar Sragen (Solo) 14 082 runderen en 7362 buffels werden uitgevoerd.

Per trein verlieten van Madioen naar Midden- en West-Java 1517 runderen en 4232 buffels de provincie; voorts werden uit de residentie Bodjonegoro per

trein 1678 runderen en 1800 buffels en te voet 12 778 runderen, 2265 buffels en 1300 geiten uitgevoerd.

De provincie Midden-Java importeerde gedurende 1938 2429 paarden en 1042 runderen. De runderen waren alle Ongole-runderen, afkomstig van Soemba en bestemd voor de Gouvernements doorgangsstallen voor vee te Pengarasan. De uitvoer van vee over zee was zonder beteekenis, doch te voet en per trein werd veel vee uitgevoerd naar West-Java (per trein 31 117 runderen en 4151 buffels naar West-Java).

In West-Java werden in 1938 per schip geïmporteerd 3287 paarden, 3772 runderen, 4387 buffels, 490 geiten en 611 varkens en over zee uitgevoerd 126 paarden, 949 runderen, 3166 buffels, 5775 geiten, 1230 schapen en 1241 varkens. Hiervan werden uit Tandjoengpriok 11 paarden en uit Cheribon 462 geiten en 330 schapen naar Singapore verzonden. Te Tandjoengpriok bestond een belangrijke overscheep van slachtvee, bestemd voor Sumatra; in 1938 werden overgescheept 76 paarden, 2217 runderen, 4364 buffels, 4603 geiten, 6 schapen en 2143 varkens.

Cheribon verscheepte voorts 239 833 stuks pluimvee naar Singapore.

Overheidszorg voor den veestapel

In verband met de instelling van de groepsgemeenschappen Minangkabau (I. S. 1938 n°. 132) en Bandjar (I. S. 1938 n°. 133), welke 1 Juli 1938 werd geëffectueerd (I. S. 1938 n°. 264), werd met ingang van dien datum het personeel van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst, werkzaam in de voormalige residentie Sumatra's Westkust en de afdelingen Bandjermasin (met uitzondering van de onderafdeeling Poelau Laoet-Tanahboemboe) en Hoeloe Soengai, ter beschikking gesteld van genoemde gemeenschappen.

Het veeartsenijkundig personeel op het eiland Bali werd, met uitzondering van den gouvernements veearts en den hem toegevoegden schrijver, ter beschikking gesteld van het herstelde zelfbestuur.

De „Overdrachtsordonnantie Veeartsenijkundige Dienst Buitengewesten" (I. S. 1937 n°. 512) trad 1 Juli 1938 in werking (I. S. 1938 n°. 264).

De instructie voor den inspecteur van den veeartsenijkundigen dienst in het gouvernement Sumatra en voor dien in het gouvernement Groote Oost is opgenomen in Bb. nos. 14077 en 14132.

In verband met de doorvoering van de bestuurshervorming werden enkele bevoegdheden van den Gouverneur-Generaal en van den Directeur van Economische Zaken, omschreven in het „Reglement op de Veeartsenijkundige Overheidsbemoedienis en de Veeartsenijkundige Politie in Nederlandsch-Indië" en de „Hondsdolheidsordonnantie 1926", aan de Gouverneurs dan wel aan de Residenten overgedragen (I. S. 1938 n°. 371).

Onder het Hoofd van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst was einde 1938 bij dezen dienst het volgend personeel werkzaam: 5 inspecteurs, 32 gouvernements veeartsen, 60 gouvernements Indische veeartsen, 1 opzichter, 159 mantri's (van wie 17 hoofdmantri's) en 31 schrijvers, van wie 18 schrijvers 1ste klasse. Van dit personeel waren 3 inspecteurs, 17 gouvernements veeartsen, 32 gouvernements Indische veeartsen, 79 mantri's (van wie 9 hoofdmantri's) en 9 schrijvers, van wie 7 schrijvers 1ste klasse, ter beschikking gesteld van de provincies West-, Midden- en Oost-Java, van de groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar en van de zelfbesturende landschappen op Bali. Aan het Veeartsenijkundig Instituut waren verbonden: 2 bacteriologen (van wie 1 tijdelijk was belast met de waarneming van de betrekking van directeur), 1 gouvernements veearts (tijdelijk als bacterioloog tewerkgesteld), 5 gouvernements Indische veeartsen, werkzaam als assistent, 1 instrumentmaker, 1 opzichter en 1 beheerder van de grastuinen en quarantaine-inrichting te Tjimanglid. Aan de Nederlandsch-Indische veeartsenschool waren werkzaam: 1 directeur, 2 vaste leeraren, 3 gouvernements Indische veeartsen, als assistent-leeraar, 1 opzichter-amanuensis en 6 mantri's.

Voor wijziging van de ambtskringen van de gouvernements veeartsen zie men Bb. n°. 14052.

De Overheidsbemoeyenis met den paardenstapel en de paardenfokkerij bleef beperkt tot contrôle en beperking van den in- en uitvoer van paarden, benevens beschikbaarstelling van dekhengsten door het Land dan wel door autonome gemeenschappen.

Zoo werden door het landschap Soembawa twee hengsten uitgegeven onder beding, dat elke hengst later in natura zal worden betaald door de levering van 2 hengsten van 3-jarigen leeftijd. In alle veeartsenijkundige ambtskringen in de Groote Oost werden meermalen onder groote belangstelling van bevolkingszijde paardenrennen gehouden.

In het gouvernement Sumatra bestond vooral belangstelling voor de paardenfokkerij in de groepsgemeenschap Minangkabau. De Overheid stimuleert hier deze fokkerij door het beschikbaar stellen van gouvernementels dekhengsten. Einde 1938 stonden op de verschillende hengstenstations 15 Sandel-Arabische en 12 Sandelhout-hengsten ter dekking. In 1938 werden 1981 geboortebewijzen voor door deze hengsten verwekte veulens uitgereikt. Men trachtte verder in deze groepsgemeenschap de paardenteelt door paardenrennen en draverijen te stimuleeren.

De gouvernementels stoeterij te Padang Mangatas werd ook in 1938 in stand gehouden.

In de residentie Tapanoeli waren gedurende 1938 5 gouvernementels dekhengsten aanwezig, terwijl voorts door het organiseeren van paardenraces de noodige animo voor de paardenfok werd aangekweekt. In deze residentie werden nieuwe renverenigingen opgericht te Siborong-borong en te Padangsidimpoean.

In de provincie West-Java bestond in de Priangan groote belangstelling voor de paardenfokkerij. Op verschillende stations stonden hier dekhengsten ter beschikking van den inheemschen merriestapel. Het hengstenstation te Tjisoeroepan, hetwelk reeds geruimen tijd voor opheffing in aanmerking kwam, werd in 1938 gesloten. Door een commissie onder leiding van den wedana van Lembang werden op Soemba 30 Sandel-Arabische merries aangekocht en onder de talrijke aanvragers verloot. Ook werden te Lembang paardenrennen gehouden, terwijl daar voorts een groote tentoonstelling werd georganiseerd. De qualiteit der voorgebrachte paarden was beter dan in 1937.

In de provincie Midden-Java heeft de paardenfokkerij weinig te beteekenen. Eind September 1938 bedroeg het aantal gestationneerde dekhengsten 13; in 1938 werd door het aanwezig dekmateriaal 567 keer gedekt.

In de provincie Oost-Java was de paardenteelt van weinig beteekenis. Hoewel de gebruikspaarden van de Kleine Soenda-eilanden werden betrokken, bestond toch in enkele streken dezer provincie vraag naar dekhengsten. In verband met de bijzondere eischen ten aanzien van kleur, teekening, enz. was het moeilijk om door selectie uit het over zee aangevoerd materiaal in de behoefte te voorzien.

In verband met de bemoeyenis van de Overheid met de bevordering van de runderteelt bleven de gouvernementels doorgangsstallen te Matawai (Soemba), Lenang Toepang Beroe (Soembawa), Pengarasan (Java) en te Padang Mangatas (Sumatra) ook in 1938 in gebruik.

Op het eiland Timor werd het fokken van Bali-vee met onverflauwden ijver voortgezet, terwijl dit op Flores in de onderafdeelingen Manggarai en Ngado eveneens het geval was met den aldaar aanwezigen Madoera-veestapel.

Op Soembawa werd de kruising van den Hissar-veestapel met Ongole-stieren voortgezet.

Het eiland Soemba leverde in 1938 1372 Ongole-runderen voor de fokkerij in andere gebiedsdeelen van Nederlandsch-Indië, namelijk aan Java 914 stieren en 129 vaarzen, aan Celebes 5 stieren en 4 vaarzen, aan Halmahera 2 stieren en 2 vaarzen en aan Sumatra 227 stieren en 89 vaarzen.

Op Bali en Lombok werd uitsluitend door selectie en castratie van runderstieren invloed uitgeoefend op de fokkerij. Men bleef hier raszuiver Bali-vee telen.

In Zuid-Celebes nam de daar aanwezige Bali-veestapel numeriek toe; de bevolking bleef hiervoor groote belangstelling toonen.

Op overig Celebes, Java en Sumatra werd in 1938 voortgegaan met de verbetering van het rundvee door kruising met Ongole-vee. De aantallen aan deze gebieden geleverde fokdieren werden hiervóór reeds vermeld.

In 1938 werden van de boerderij „Generaal de Wet” te Tjisaroea (Priangan) 9 Friesch-Hollandsche stieren betrokken, waarvan 3 stieren aan melkerijen en 6 stieren aan de bevolking in Grati (Oost-Java) werden verstrekt.

Behalve door de verstrekking van fokvee werd middels selectie en castratie invloed op de fokkerij uitgeoefend. In 1938 werden in de Buitengewesten 33 720 en op Java en Madoera 41 428 runderstieren gecastreerd.

Evenals in vorige jaren bleef de Overheidsbemoeyenis met den buffelstapel in hoofdzaak beperkt tot selectie en castratie van buffelstieren, benevens de keuring van vrouwelijke buffels op haar geschiktheid voor de fokkerij in verband met voorgenomen slacht.

In de Buitengewesten werden in 1938 3024 en op Java en Madoera 162 buffelstieren gecastreerd.

De geitenfokkerij genoot evenals in vorige jaren zeer groote belangstelling.

De gouvernement's fokkerij van Etawah-geiten op Lenang Toepang Beroe (Soembawa) bleef in 1938 gehandhaafd. In dit jaar kwam onder dezen geitenstapel vrij veel sterfte voor. Het station leverde in 1938 36 bokken en 42 geiten af.

Op Sumatra werden in 1938 van Java 91 bokken en 17 geiten van gekruist Etawah-ras voor fokdoeleinden betrokken, terwijl voorts 7 volbloed Etawah-bokken voor Samosir werden aangekocht.

Ook in de provincie West-Java werd de verstrekking van volbloed en gekruist Etawah-fokmateriaal voortgezet.

In de provincie Midden-Java ging het gouvernement's fokstation te Pengarasan voort met de verstrekking van Etawah-geiten. Het voor de geitenteelt zoo belangrijke onderdistrict Kaligising was in staat vele hoog-in-bloed staande geiten te leveren voor de fokkerij elders.

In de provincie Oost-Java werden zoowel volbloed- als gekruiste Etawah-bokken verstrekt. Met de in 1937 te Groedjoegan en Pamelokan (Madoera) opgerichte volbloed Etawah-fokkerijen ging het naar wensch. In het regentschap Ngawi ging de veevereniging „Mardi Handoko” voort met de uitgifte van gekruist Etawah-fokmateriaal.

Door het Gouvernement werden in 1938 75 Etawah-bokken en 101 -geiten in Britsch-Indië aangekocht, waarvan in Nederlandsch-Indië arriveerden 73 bokken en 100 geiten; 3 dieren stierven tijdens het transport.

De Overheidsbemoeyenis met de schapenfokkerij was slechts in de provincie West-Java van eenige beteekenis, waar een 100-tal dekrammen waren gestationneerd.

Met de varkensteelt had de Overheid vrijwel geen bemoeyenis. Het plan om op het eiland Nias een varkensfokstation op te richten kwam in 1938 niet tot uitvoering, aangezien de plaatsing van een gouvernement's Indisch veearts op dit eiland niet mogelijk was.

De zorg voor den pluimveestapel omvatte de levering van entstoffen tegen besmettelijke pluimveeziekten en het onderricht aan de bevolking in het kapoeneeren van haantjes.

In 1938 werd een pluimveeproefbedrijf aangevangen aan de Nederlandsch-Indische veeartsenschool te Buitenzorg, waarbij proeven werden ingesteld met kampong-kippen uit Bantam en Kedoe met het doel, hetzij door selectie, hetzij door kruising met geïmporteerde hoenders, ten aanzien van de vleesch- en de eierproductie betere rassen te vormen.

Omtrent de in 1938 voorgekomen besmettelijke veeziekten kan het volgende worden vermeld.

In de Buitengewesten was het aantal miltvuurgevallen vrij belangrijk op de eilanden Flores en Soembawa en in Zuid-Celebes. Septichaemia epizoötica liet zich vooral in Zuid-Celebes gelden, evenals in 1937.

Mond- en klauwzeer kwam in de Buitengewesten in zeer geringe mate voor. De Kleine Soenda-eilanden en Celebes bleven van deze ziekte geheel verschoond.

Een aantal andere besmettelijke veeziekten demonstreerde zich evenals in vorige jaren, zonder echter van merkbaren invloed te zijn op de welvaart der bevolking.

Van de niet wettelijk bestreden dierziekten waren zoowel uit economisch als hygiënisch oogpunt cysticerose en trichinose van belang. De eerstgenoemde ziekte werd vooral geconstateerd bij Bali- en Lombok-vee (op Bali bij 685 runderen en 153 varkens, op Lombok bij 41 runderen). De laatstgenoemde ziekte deed zich in het bijzonder voor in de Bataklanden van de residentie Tapanoeli (bij 71 varkens en 17 honden) en ter Oostkust van Sumatra (bij 142 varkens en 9 honden).

Veeartsenijkundig Instituut

Ten behoeve van de praktijk werden aan de Afdeeling voor Algemeen Onderzoek 2710 onderzoekingen verricht.

Verschillende problemen werden in studie genomen, dan wel nader uitgewerkt. Zoo werd het vraagstuk behandeld betreffende de mogelijkheid van het optreden van naganol-vaste stammen van het Trypanosoma evansi bij de chemotherapeutische surra-bestrijding, zooals deze in Nederlandsch-Indië gebruikelijk is. Aangetoond kon worden, dat de kans hierop zeer gering moet worden geacht.

Nagegaan werd, binnen welk tijdsverloop na een therapeutische behandeling van aan surra lijdende paarden de parasieten uit het bloed verdwijnen en hoe lang de paarden nog als een gevaar voor de omgeving moeten worden beschouwd. Deze laatste periode bleek zich tot enkele uren te beperken.

Tevens werd gecontroleerd tot hoe lang na de slacht nog virulente trypanosomen in het vleesch en de organen van surra-lijders aanwezig zijn. De verkregen ervaringen leverden het bewijs, dat de in de betreffende voorschriften opgegeven tijden, welke moeten zijn verlopen alvorens het vleesch in consumptie mag worden gebracht, voldoende zekerheid bieden tegen het gevaar van verspreiding der infectie.

Het voortgezet onderzoek omtrent een in de Minahasa bij runderen veelvuldig voorkomend klauwlijden toonde aan, dat ook larven van andere vliegen dan de Booponus intonsus — en wel die van de Chrysomya bezziana en van de Sarcophaga dux — in deze van beteekenis kunnen zijn.

Uitgebreide experimenten, betreffende de bereiding van een betrouwbaar diagnosticum voor de bij geiten voorkomende pseudo-tuberculose, leverden nog geen bevredigende resultaten, evenmin als het stelselmatig voortgezette onderzoek naar een goede entstof tegen deze ziekte.

Wat betreft de verbetering van het diagnostisch onderzoek werd een groot aantal proeven genomen omtrent de resistentie van boutvuur-, miltvuur- en septichaemie-bacillen in verschillende soorten materiaal en conserveeringsvloei-stoffen, door welke experimenten een nauwkeuriger inzicht in de waarde van de verschillende wijzen van onderzoek werd verkregen.

Een onderzoek naar de beteekenis van den Tabanus rubidus inzake de overbrenging en verspreiding van miltvuur en septichaemia haemorrhagica kon nog niet worden afgesloten, hetgeen eveneens het geval was met proeven over de pathogenese van de osteomyelitis bacillosa bubalorum.

Een serie voederproeven werd ingesteld, teneinde een inzicht te krijgen in de gevaarlijkheid van blauwzuur bevattend gaplek-meel voor verschillende diersoorten.

Het aantal voor serologisch onderzoek ontvangen sera en materialen bedroeg in 1938 30 652. Het meerendeel hiervan (30 636 sera) werd ingezonden voor onderzoek op malleus en brucellosis. 16 433 complement-bindingsreacties op malleus en 14 203 agglutinatie-reacties, alsmede 13 324 complement-bindingsreacties op brucellosis dienden te worden ingesteld; in totaal dus 43 960 reacties (in 1936 10 616; in 1937 27 823).

Het aantal onderzoekingen op miltvuur door middel van de praecipitatie-reactie bedroeg 7, terwijl ten behoeve van 4 strafzaken 9 reacties werden verricht op de aanwezigheid van dierlijk eiwit.

Voor biologisch onderzoek op tuberculose werden 62 orgaan-materialen, 94 monsters sputum, 45 melkmonsters, 1 monster vaginaalslijm en 1 monster buikvocht ingezonden; 61 orgaan-materialen werden histologisch en microscopisch onderzocht op de aanwezigheid van tuberculeuze veranderingen.

Voor onderzoek op malleus werden 46 orgaan-materialen ontvangen, welke grootendeels slechts histologisch konden worden onderzocht.

Voor biologisch onderzoek op abortus infectiosus Bang werden 3 materialen ingezonden.

Ten behoeve van de diagnostische malleinaties werd een hoeveelheid van 17 027 cc onverdunde malleïne aangemaakt en verzonden (in 1937 18 858 cc), terwijl voor de tuberculinaties 1002 cc tuberculine A (voor subcutane toediening), 24 017 cc tuberculine B (voor ophthalmo-tuberculinatie) en 2276 cc tuberculine Glover (voor intradermale tuberculinatie) werden verzonden. In 1937 bedroegen de hoeveelheden resp. 1022, 25 012 en 1102 cc.

Het aantal dieren, bestemd voor de bereiding van anti-sera, bedroeg einde 1938 102 (17 paarden, 6 ezels, 17 runderen en 62 buffels).

Voor de bestrijding van septicaemia epizoëtica werd 1 126 150 cc serum (in 1937 1 598 500 cc) en 1 002 150 cc vaccin (in 1937 1 095 700 cc) afgeleverd.

Ter bestrijding van vogel-cholera werden 1800 cc serum en 600 cc vaccin verzonden.

Voor de bestrijding van septicaemia suum werden 63 000 cc serum en 8690 cc vaccin verstrekt.

Ook voor de bestrijding van anthrax werd in 1938 weer een belangrijke hoeveelheid entstoffen bereid, namelijk 620 500 cc serum (in 1937 444 000 cc), 103 720 cc vaccin B.R.S. en 30 761 cc vaccin P.G.V. (in 1937 te zamen 132 600 cc).

De hoeveelheid boutvuurformolvaccin, welke in 1938 werd afgeleverd, bedroeg 86 000 cc (in 1937 370 000 cc), terwijl 19 000 cc serum (in 1937 33 000 cc) tegen boutvuur werd verstrekt. De daling in het gebruik der laatstgenoemde entstoffen vindt haar oorzaak in de sterke vermindering van het aantal boutvuurgevallen tengevolge van de jarenlang doorgevoerde systematische vaccinaties der runderen in de boutvuurgebieden. Het terugloopen der aanvragen bewijst het uitmuntend resultaat van de toegepaste bestrijdingsmethode.

Tegen abortus infectiosus bovum (Bang) werden nog afgeleverd 6480 cc levende entstof (in 1937 10 740 cc).

Voor de bestrijding van diphtheria avium et epithelioma contagiosum werden afgeleverd 11 110 cc geformaliseerd vaccin (in 1937 20 580 cc) en 54,5 gr gedroogde levende entstof (in 1937 102,6 gr).

Verder werden nog verzonden 3100 cc polyvalent serum tegen colibacillose, zoomede 100 cc specifiek coli-vaccin, 600 cc specifiek vaccin tegen streptococcen-infecties en 220 cc paratyphus-vaccin.

Nederlandsch-Indische Veeartsenschool

De werkzaamheden aan de Nederlandsch-Indische Veeartsenschool omvatten: de opleiding tot Indisch veearts; de opleiding tot veemantri; de opleiding tot keurmeester van slachtvee en vleesch.

Aan de 2 leerlingen, die in 1937 niet slaagden voor het examen van Indisch veearts, kon in 1938 het diploma worden uitgereikt. De 7 leerlingen van het eerste jaar werden allen tot de tweede klasse bevorderd. Van de 165 kandidaten werden 6 leerlingen tot de in 1938 nieuw gevormde eerste klasse toegelaten.

De tweede cursus voor opleiding tot veemantri ving in Januari aan met 20 leerlingen, van wie 17 het diploma behaalden; aan 2 leerlingen werd een verklaring verstrekt, dat zij het onderwijs in zijn geheel hebben gevolgd, terwijl één leerling wegens onvoldoenden ijver van den cursus werd verwijderd. In October nam de derde cursus een aanvang met 21 leerlingen.

De negende cursus voor opleiding tot keurmeester van slachtvee en vleesch ving in Januari aan met 12 leerlingen, van wie 11 het diploma verwierven. Aan één leerling werd een verklaring verstrekt, dat hij den cursus wel in zijn geheel had gevolgd, doch niet in de termen viel voor uitreiking van het diploma. In October werd de tiende cursus, eveneens met 12 leerlingen, aangevangen.

Het aantal patiënten, dat aan de klinieken werd aangeboden, steeg tot 3332. Een begin werd gemaakt met de aanvulling van het instrumentarium, hetgeen jaren lang wegens gebrek aan fondsen niet plaats vond. Voortgegaan werd met het

stencilen van de bij het onderwijs gebruikte dictaten. De bibliotheek werd wederom met verschillende werken uitgebreid. De aankoop te Buitenzorg van materiaal voor het onderwijs in anatomie ging met groote moeilijkheden gepaard, zoodat eenige malen voor den arbeid afgekeurde paarden uit Batavia moesten worden aangevoerd. Ten behoeve van den rasdierenstal werd een aantal dieren aangeschaft.

In 1938 werd aangevangen met proefnemingen met gewone kampong-kippen uit Bantam en Kedoe teneinde te trachten, hetzij door selectie, hetzij door kruising met geïmporteerde hoenders, betere rassen te vormen. Aan het einde van het jaar bleek, dat de Bantam-kippen hiervoor niet in aanmerking kwamen. Door selectie zal het vermoedelijk wel mogelijk zijn uit de Kedoe-kippen een stam te isoleeren, welke een vrij groot aantal eieren van een behoorlijk gewicht geeft en tevens voldoet als slachtkip. Daarnaast werd getracht om door kruising met Leghorn een betere legkip en door kruising met Australorp een beter slachthoen te krijgen.

Begin 1938 waren nog 60 geiten van den import 1937 in quarantaine, terwijl in April een zending van 173 dieren uit Britsch-Indië arriveerde. Gedurende den quarantaine-tijd werden 20 dieren geboren en stierven er 12. Voor de bevolkingsgeitenteelt werden 222 geiten afgeleverd. Een groot percentage der geiten is lijdende geweest aan schurft, terwijl tevens vrij veel pseudo-tuberculose, welk lijden onder den inheemschen geitenstapel nog niet voorkomt, onder deze dieren werd geconstateerd. Ook werden eenige gevallen van blaasworm (Coenurus), een eveneens bij de inheemsche geit nog niet voorkomende ziekte, gediagnosticeerd.

In December werd een aanvang gemaakt met den bouw van twee kippenstallen en een voeder-goedang, terwijl door een kleine verbouwing van den hondenstal werd bereikt, dat deze thans beter aan zijn doel beantwoordt.

Dierenbescherming

Evenals in vorige jaren werd op het gebied van de dierenbescherming door de Nederlandsch-Indische Vereeniging tot bescherming van dieren, de politie en het personeel van den veeartsenijkundigen dienst veel en goed werk verricht. Door het Paardenfonds werden weder tal van versleten paarden overgenomen.

Op vele plaatsen waren dierenklinieken aanwezig; in verschillende gevallen was daaraan een hoefsmederij verbonden.

In 1938 werden vanwege de Indische Maatschappij voor Individueele Werkverschaffing (I.M.I.W.) weder talrijke cursussen tot opleiding van hoefsmeden gehouden. De abiturienten van deze cursussen konden meermalen moeilijk in eigen vak emploi vinden wegens concurrentie van de desa-hoefsmeden.

Een groot aantal processen-verbaal werd opgemaakt wegens het gebruik van te jonge, verwonde of kreupele paarden.

D. VISSCHERIJ EN VISCHTEELT

1. Zeevisserij

In 1938 ging het Instituut voor de Zeevisserij over tot de uitgifte van vaartuigen aan particulieren te Batavia ten behoeve van de oprichting van nieuwe bedrijven. Het op deze wijze aan gegadigden van verschillenden landaard verkochte en verhuurde aantal vaartuigen bedroeg dertien. De omzetten aan visch op de veiling te Batavia door motormajang-schepen namen dan ook toe van f 78 000 tot f 125 000. De uitkomsten van de motormajang-visserij waren gunstig, zoodat goede overschotten werden gemaakt.

De verkoop van vissersvaartuigen aan derden werd mogelijk door de goede resultaten, welke met de op de werf van het Instituut gebouwde standaardtypen in de proefbedrijven werden behaald.

Over het algemeen waren de vangsten van de bevolkingsvisserij, voor zoover daarover cijfers beschikbaar zijn, slecht. De aanvoer van de majangzeevervisserij in Midden-Java bijv. liep terug van 6,8 miljoen kg in 1937 tot 2,9 miljoen kg in 1938, terwijl de totale aanvoer van alle visscherijen tezamen daalde van \pm 19 miljoen kg tot \pm 16 miljoen kg. Van de andere visscherijgebieden staan nog onvoldoende gegevens ter beschikking.

Op de Duizend-eilanden bij Batavia werd begonnen met de koraalriffen af te visschen volgens de Japansche moero-ami methode. De resultaten zijn bevredigend. Deze visserij belooft, gezien het groot aantal koraalriffen in Nederlandsch-Indië, belangrijke mogelijkheden.

In 1938 werd de zoutprijs verlaagd van 4 cent op 2½ cent per kg. Dit had over het algemeen een belangrijk grooter zoutgebruik ten gevolge (op Java en Madoera in 1937 27 870 ton en in 1938 36 821 ton) en daardoor een veel betere conserveering van de visch. Tevens had deze omstandigheid een stimuleerenden invloed op de vangst, al kon deze door het slechte seizoen nog niet doorwerken.

De controle van het Instituut op de zeevischveilingen werd verder uitgebreid, terwijl een 9-tal nieuwe veilingen werden opgericht, waardoor einde 1938 33 vischveilingen van 14 visschersorganisaties gecontroleerd werden. Deze visschersorganisaties, welke de belangen der visschers op verschillende wijze behartigen, zijn gelegen langs de Noordkust van Java; zij beschikten einde 1938 over een zuiver vermogen van f 174 051 en maakten over dat jaar een winst van f 10 709.

Door het minder goede vischjaar was in 1938 hulp aan den West-Madoereeschen vischhandel minder urgent dan in 1937. Wel werd ter plaatse een uitvoerig onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid van het geven van beleeningen op ladingen visch en naar de wenschelijkheid van credietverleening op andere wijze.

De proeven met den aanmaak van visch in blik leverden een uitstekend product op. De onregelmatige en slechte aanvoeren in Bawean maakten het in 1938 echter niet mogelijk, het proefbedrijf aldaar tot ontwikkeling te brengen.

Het technisch visserij-onderzoek voltooidde bijna geheel de proefnemingen met lichte buidelnetten. Door de vroegtijdige beëindiging van het seizoen zullen de resultaten van dit werk eerst in 1939 toepassing kunnen vinden. Aan dit werk aansluitende proeven — met het lokken der vischscholen door uitwerpen van aas — werden begonnen. Voorts werd een aanvang gemaakt met trawlproeven op kleine schaal, welke tot dusver bevredigende resultaten afwierpen.

2. Binnenvisserij en vischteelt

Het moesson-verloop was voor de vangst van bandeng-broed uit zee betrekkelijk gunstig, waardoor aan de zoutwatervijvers tijdig en tegen een redelijken prijs van het broed voldoende bezetting kon worden gegeven.

De groeivoorraden voor de nieuwe bezetting waren zeer bevredigend, zoodat mislukkingen zeer zelden voorkwamen. Ondanks den overvloedigen regenval ondervonden de kustvijvers geen nadeeligen invloed van overstromingen. De lang aanhoudende, gelijkmatig verdeelde regens maakten, dat de hooggelegen, vaak op regenwater aangewezen vijvers lang konden worden geëxploiteerd.

Op de twee belangrijkste markten voor bandeng te Sidoardjo en Bangil was de gemiddelde prijs in de jaren 1935, 1936, 1937 en 1938 resp. 12, 11,2, 13,3, 16,5 ct en 15,6, 13,5, 15,6, 16,7 ct per kg. Vergeleken met de voorafgegane drie jaren viel derhalve in 1938 een kleine prijsstijging waar te nemen, welke, gecombineerd met het goede vischjaar, eenige verbetering in de financieele uitkomsten van het kustvijverbedrijf bracht.

Het voorlichtingswerk werd voortgezet, waarbij evenals in vorige jaren bijzondere aandacht werd besteed aan credietverschaffing door de Algemeene Volkscredietbank ten behoeve van het centraal inkoopen en opkweken van bandengbroed. Ter verlaging van de bezettingskosten, welke bij de kustvijver-exploitatie een belangrijk deel van de uitgaven vormen, werd voortgegaan met propaganda voor minder dichte bezetting. Vele broedvijvers gaven een grooter slagingspercentage van het bandengbroed door toepassing van het gepropageerde systeem van langdurige drooglegging der vijverbodem.

Op Madoera vonden de werkzaamheden, verbonden aan het omzetten van zoutpannen tot vischvijvers en het verbeteren van bestaande vischvijvers, goeden voortgang. In den loop van 1938 werden 242 ha vijvers te Klampis (reg. Pamekasan), 32 ha vijvers te Sepoeloe (reg. Bangkalan) en 66 ha vijvers te Kertasada (reg. Soemenep) in exploitieerbare toestand gebracht, waarvoor een bedrag van f 42 600 of gemiddeld f 125 per ha werd uitgegeven.

Verder kwamen plannen gereed voor aanleg van vijvers nabij de Kali Saroka (reg. Soemenep), ter grootte van 21 ha, voor verbetering van vijvers te Sampang ter grootte van \pm 200 ha, voor omzetting in vischvijvers van een gedeelte der resterende zoutpannen te Pamekasan ter grootte van 250 ha en werd te Gersik Poetih (reg. Soemenep) een terrein van 730 ha ter beoordeeling op geschiktheid voor vijveraanleg gewaterpast.

De exploitatie van de in vorige jaren op Madoera aangelegde vijvers gaf ook in 1938 reden tot tevredenheid. Het onderhoud door de eigenaars liet over het algemeen niet veel te wenschen over, terwijl de afzet van de gekweekte visch geen moeilijkheden opleverde.

Het uit de Nederlandsche bijdrage tot welvaartsbevordering (f 25 miljoen-fonds) in het regentschap Serang in 1937 aangevangen werk, waarbij door het graven van een zoetwater-afvoerkanaal en het opwerpen van een scheidingsdijk een groot gebied zou worden vrij gemaakt van jaarlijksche inundatie, werd in 1938 voltooid en voldeed geheel aan de verwachtingen. Deze verbetering kwam behalve aan \pm 1000 ha zoutwatervijvers tevens ten goede aan \pm 300 ha tevoren ongebruikte gronden, waarop spoedig weer rijstcultuur mogelijk zal zijn.

Als resultaat van het op Celebes verrichte voorlichtingswerk valt de sterke vermeerdering van sepat siam in enkele meren op dat eiland te vermelden. Deze, twee jaar geleden aldaar geïmporteerde vischsoort plantte zich in korten tijd dusdanig voort, dat nu reeds eenige uitvoer daarvan plaats heeft.

De vruchtdragende samenwerking tusschen de Onderafdeeling Binnenvisscherij en de Afdeeling Malariabestrijding van den Dienst der Volksgezondheid bleef bestendig. Visscherij-technische adviezen werden verstrekt bij het opmaken van de assaineeringsplannen voor het 1120 ha groote Kalianjar-complex te Bangil, voor het kustvijvercomplex Oost-Pasoeroean ter grootte van 550 ha (waarvan 115 ha niet meer in geregelde exploitatie), voor de kustvijvers in de gemeente Pasoeroean, de districten Kraksaän, Gending en Paiton (reg. Probolinggo) en voor het Alasmalang-complex (reg. Panaroekan).

Met het stimuleeren van de teelt en kweek van zoetwatervis werd voortgegaan. Naast de bevordering van den aanleg van bevolkingskweekerijtjes, werd in vele plaatsen door middel van demonstratie het kweken van visch tusschen de padi of als tweede gewas aangemoedigd. Zoowel in West- als Midden- en Oost-Java leidde deze propaganda op verschillende plaatsen tot resultaten.

De vischopbrengst uit de Rawah Pening beweegt zich in stijgende lijn; gedurende 1938 werd naar schatting 270 000 kg visch gevangen. Het opruimen van drijvende gronden uit deze rawah werd voortgezet en bekostigd uit gelden uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage. Tot nu toe werd reeds 1000 ha open

water verkregen. Het optreden van de waterhyacinth werd vrijwel geheel bedwongen.

De in de Vorstenlanden op coöperatieven grondslag door de inheemsche bevolking in bedrijf gehouden Rawah Djombor leverde betere exploitatie-resultaten op. Het aantal leden der coöperatie steeg, terwijl het in de coöperatie-kwekerij geproduceerde en in de rawah uitgezette aantal visschen met 1 000 000 vermeerderde en tot 1 700 000 steeg.

De wadoek-exploitatie in Oost-Java leverde bevredigende resultaten op.

In het merengebied van West-Koetai (Borneo) werd een onderzoek ingesteld naar de factoren, welke oorzaak kunnen zijn van de bevolkingsklachten over achteruitgang van de vischvangst aldaar. Met het verwerken van de verzamelde gegevens en materiaal werd een begin gemaakt.

Het transport per boot van tambakan naar het Toba-meer en van Poentenkarper naar Amboina slaagde uitstekend.

Ter verkrijging van een goeden vischstand in de Ajamaroe-meren (Nieuw-Guinea) werd op verzoek van den plaatselijken militairen commandant met behulp van marinevliegtuigen een hoeveelheid zoetwatervisschen naar dit merengebied gezonden. Ook dit transport slaagde goed.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Landschap	1927		1928		1929		Totaal
	Stuk	Pond	Stuk	Pond	Stuk	Pond	
...
...
...
...
...
...
...
...

[Faint, illegible text at the bottom of the page, likely bleed-through.]

E. LANDBOUWKOLONISATIE EN MIGRATIE

Ofschoon de landbouwkolonisatie van Javanen en Madoerezen in de Buitengewesten in 1937 reeds belangrijk kon worden gestimuleerd, werd zij in 1938 met nog meer kracht bevorderd.

Op ruime wijze en met moderne middelen werd voortgegaan met de propaganda voor emigratie naar de Buitengewesten onder de bevolking van Java en Madoera, waardoor een grootere emigratie-willigheid ontstond. Tevens bleef de aandacht gevestigd op het vinden van nieuwe kolonisatie-mogelijkheden, waartoe het exploratiewerk in de Buitengewesten op intensieve en methodische wijze werd voortgezet.

Als gevolg van dit exploratie-werk konden opnieuw twee kernvestigingen van Javaansche kolonisten worden gesticht in de zoogenaamde Bone- en Kalaena-gebieden van de onderafdeelingen Masamba en Malili in Zuid-Celebes en een eerste nederzetting van Madoereesche landbouwkolonisten op een nabij Pengaron in de onderafdeeling Martapoera van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gelegen terrein. Tevens werd in die residentie, in het zoogenaamde getijgebied, nabij de Kelajan-rivier, een proef genomen met de toepassing van de Bandjareesche padicultuurmethode door Javaansche emigranten, waaromtrent, in verband met den korten duur van de proef, nog geen positieve resultaten vermeld kunnen worden.

De in 1937 aangevangen proefneming met kolonisatie van Javaansche boscharbeiders in de Buitengewesten werd in 1938 voortgezet door uitbreiding van de nederzetting in het Noordoostelijk gedeelte van het eiland Moena en de stichting van nieuwe nederzettingen van boscharbeiders nabij Samarinda en nabij het in de residentie Palembang gelegen plaatsje Martapoera.

Met de kolonisatieproef in het Westelijk deel van Moena, waar in 1937 een aantal Madoereesche landbouwers werd geplaatst, is het intusschen niet naar wensch gegaan. Van de uitgezonden kolonisten bleken de meesten niet opgewassen tegen de moeilijkheden van den pioniersarbeid, zoodat, toen na eenige tegenslagen zich een gevoel van moedeloosheid van de kolonisten begon meester te maken, besloten werd geen uitbreiding aan de proef te geven en de in den loop der jaren 1937 en 1938 overgebrachte kolonisten in de gelegenheid te stellen desgewenscht naar Madoera terug te keeren. Bij dezen tegenslag waren 185 kolonistengezinnen betrokken.

Dank zij de grootere emigratie-willigheid konden gedurende 1938 de in het volgend overzicht vermelde aantallen geselecteerde kolonisten naar de daar genoemde ressorten worden overgebracht.

	Lampoengsche Districten		Palembang		Celebes en Onderhoorigheden		Zuider- en Ooster-afd. van Borneo		Totaal	
	Gezinnen	Zielen	Gezinnen	Zielen	Gezinnen	Zielen	Gezinnen	Zielen	Gezinnen	Zielen
Javaansche landbouwers	5 620	20 372	1 561	5 640	1 714	5 569	95	373	8 990	31 954
Javaansche boscharbeiders	—	—	27	86	50	173	26	86	103	345
Madoereesche landbouwers	—	—	—	—	108	306	99	300	207	606
Totaal.	5 620 ^{a)}	20 372	1 588	5 726	1 872	6 048	220	759	9 300	32 905

a) Hieronder 203 gezinnen (646 zielen) van z.g. familiekolonisten, dit zijn kolonisten, die buiten de massatransporten om, doch met hulp van de Overheid, naar hun op een kolonisatieterrein in de Lampoengsche Districten gevestigde familie reizen, nadat zekerheid is verkregen, dat zij door die reeds gevestigde familie gedurende den eersten moeilijken tijd zullen worden voortgeholpen.

De uitgezonden Javaansche kolonisten waren voor bijna 1/4 deel afkomstig van de residentie Kediri en voor 1/5 deel uit het gouvernement Jogjakarta; de overige kolonisten kwamen hoofdzakelijk uit de residenties Pekalongan, Banjoemas, Kedoe en Madioen en uit het gouvernement Soerakarta.

Vergeleken met het in 1937 overgebrachte aantal kolonisten, vertoonen de cijfers voor 1938 een stijging met 66 %.

Einde 1938 waren op de van Overheidswege ingerichte kolonisatieterreinen in de Lampoengsche Districten \pm 91 000 kolonisten gevestigd, welk aantal in Benkoelen \pm 7500, in Palembang 8100, in Zuid-Celebes 6600 en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo \pm 750 bedroeg, zoodat dus \pm 114 000 zielen in de van Landswege gestichte kolonies in de Buitengewesten gevestigd waren.

Met kracht werd gewerkt aan de verdere exploratie van mogelijk voor kolonisatie geschikte gebieden.

Als gevolg van de verkenningen gedurende 1938 konden 130 000 ha bruto als bodemkundig voor kolonisatie geschikt worden aangewezen, namelijk 30 000 ha voor uitbreiding van het Soekadana-terrein in de Lampoengsche Districten, 25 000 ha bij Belitang in de residentie Palembang, 15 000 ha nabij Pengaron in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 60 000 ha in de vlakte van Loewoe (Celebes en Onderhoorigheden).

Behalve ten aanzien van het Pengaron-terrein, dat bestemd is voor kolonisatie van Madoereezen op droge gronden, zijn voor deze terreinen voldoende bevoeiingsmogelijkheden aanwezig.

F. BOSCHBOUW

1. Dienstorganisatie, boschpolitiek en boschwetgeving

Met ingang van 1938 is een reorganisatie van den Dienst van het Boschwezen doorgevoerd, waarbij onder de algemeene leiding van den Hoofdinspecteur de volgende drie dienstonderdeelen zijn ingesteld: de dienst der bosschen op Java en Madoera, de dienst der bosschen in de Buitengewesten en het boschbouwproefstation.

De *Bebosschingscommissie* kwam in 1938 eenige malen bijeen voor de behandeling van voorstellen tot verdeeling van op Java nog beschikbare vrijlandsdomein-gronden. Op voorstel van de commissie is bepaald, dat de z.g. ruilgronden slechts voor een termijn van 5 jaren aan het ontginningsrecht der Inlandsche bevolking mogen worden onttrokken en uitsluitend voor directe grondruilen mogen worden gebezigd. Voorts zal op verzoek van de commissie in 1939 een begin worden gemaakt met de ruilverkaveling der hoema- en vrijlandsdomein-gronden in de residentie Bantam.

De *Commissie van Bijstand en Advies inzake het Boschwezen* vergaderde in 1938 regelmatig en schonk haar bijzondere aandacht aan de uitvoering van de richtlijnen voor de houtvervreemdingspolitiek. In verband met de uitbreiding van den aanmaak van onbekapt djatitimmerhout en een gewenschte, soepelere houtvoorziening van de scheepsbouwnijverheid werden eenige kleine wijzigingen in deze richtlijnen in beschouwing genomen, welke de rechtstreeksche levering door het Boschwezen mogelijk maken van: ongenummerde, onbekapte djatidolken aan de Inlandsche bevolking en de verkoopplaatsen; djatikromhouten aan de scheepsbouwnijverheid en djatihout voor prauwen aan de Inlandsche bevolking. Deze wijzigingen zijn met ingang van 1939 van kracht geworden.

Voorts bepleitte de Commissie bij de Regeering nogmaals een ruimer gebruik van djatihout voor de uitvoering van bouwwerken voor het Land.

In overleg met de *Commissie van advies inzake de bevordering van de cultuur van handelsgewassen* is te Buitenzorg een proefinstallatie opgericht voor het malen en persen van looibast van *Acacia decurrens*, een veelbelovende nieuwe cultuurhoutsoort voor de hoogere bergstreken. Verder is in samenwerking met deze commissie, de Gouvernements Landbouwbedrijven en het Koloniaal Instituut aan het Laboratorium voor Technische Botanie te Delft een onderzoek aangevangen naar de geschiktheid van Indische houtsoorten voor de bereiding van papier, cellulose en kunstzijde, welk onderzoek tot nu toe bemoedigende resultaten heeft opgeleverd. Voor de bereiding van triplex uit Indische houtsoorten is in Duitschland belangstelling ontstaan.

2. Boschareaal, boschinrichting en technische uitrusting van het boschbedrijf

Java en Madoera. Het in stand te houden boschareaal op Java en Madoera besloeg einde 1938 815 416 ha djatibosch en 1 905 855 ha wildhoutbosch. Het hieruit te berekenen bebosschingspercentage van 20,6 % is iets te laag, omdat in bovengenoemde cijfers de uitgestrektheid der bosschen van de beide Solosche Rijken en van de particuliere landerijen niet is opgenomen.

Voor het zoo dicht bevolkte Java met een hoog ontwikkelde landbouw, waaronder de natte rijstbouw een zoo belangrijke plaats inneemt, is de schermboschfunctie van het in stand te houden boschareaal van buitengewoon groote beteekenis. Van het in dit opzicht vooral belangrijke wildhoutboschareaal was einde 1938 ongeveer 9 % onbeboscht, 14 % onvoldoende begroeid, 71 % volwaardig natuurbosch en 6 % boschculturen. Aan de herbebossing der onbeboschte en onvoldoende begroeide terreinen wordt aan de hand van de daarvoor opgestelde werkschema's gestadig voortgewerkt.

De betekenis van het in stand te houden areaal als productiebosch toont de volgende staat:

Omschrijving der productiewaarde	Djatibosch (ha)	Wild- houtbosch (ha)	Totaal (ha)
Volwaardig productiebosch . . .	668 641	190 196	858 837
Bosschen met beperkte productie	130 467	955 616	1 086 083
Ongeschikt voor productie . . .	16 308	760 043	876 351
Totalen . . .	815 416	1 905 855	2 721 271

In deze cijfers komt het groote verschil in productiewaarde tusschen de djati- en wildhoutbosschen duidelijk tot uiting.

De inrichting — waaronder wordt verstaan de samenstelling van uitvoerige bedrijfsplannen — is voor het djatiboschareaal nagenoeg voltooid (91 %), terwijl die van de productiebosschen van het wildhoutboschareaal zich nog in het beginstadium bevindt (12 %).

De technische uitrusting van het boschbedrijf — voornamelijk in de djati-bosschen — omvatte einde 1938 2872 km railbanen, 1788 km verharde wegen, 2284 woningen voor het personeel, 521 bedrijfsgebouwen en 537 opslagloodsen.

Buitengewesten. De uitgestrektheid van het beboschte areaal en de stand der boschreserveering einde 1938 in de Buitengewesten zijn weergegeven in den volgende staat.

Gouvernementen	Beboschte oppervlakte		Ter instandhouding aangewezen bosschen	
	km ²	in % van het land	km ²	in % van het land
Sumatra	292 698	62	72 185	15
Borneo	416 420	77	13 260	2
Groote Oost	499 056	66	17 311	2
Totalen	1 208 174	68	102 756	6

Hieruit blijkt, dat de boschreserveering in de Buitengewesten nog lang niet is voltooid, zij is voorts in Sumatra belangrijk verder gevorderd dan in Borneo en de Groote Oost.

Van de beboschte oppervlakte ligt 46 % in rechtstreeks bestuurd gebied en 54 % in de zelfbesturende landschappen. De boschreserveering is in het eerstgenoemde gebied belangrijk verder gevorderd dan in het laatste, zij beslaat in beide resp. 14 % en 4 % van het Land.

De meeste boschreserves zijn schermbosschen. De even noodzakelijke reserveering van productiebosch ter verzekering van een duurzame houtproductie dateert pas van de laatste 10 jaren, waarbij het gemis aan een centrale boschwetgeving, die dit doel duidelijk omschrijft, steeds meer wordt gevoeld.

Van het in stand te houden boschareaal is eind 1938 de afbakening voor 72 % en de grensregeling voor 36 % voltooid.

Voor de *boschverkenning en inrichting* is in 1938 bij den dienst der bosschen in de Buitengewesten een bijzondere afdeling ingesteld, waardoor deze werkzaamheden meer systematisch kunnen worden aangevat.

Daar de boschexploitatie in de Buitengewesten nagenoeg geheel in handen van particulieren is, wordt de daarvoor noodige technische uitrusting grootendeels ook door hen verzorgd. Het boschrailbaan-net meet in Sumatra ongeveer 250 km en in Borneo 50 km. In Sumatra, Borneo en de Groote Oost waren eind 1938 resp. 25, 15 en 6 machinale houtzagerijen in bedrijf met een gemiddelde jaarproductie van resp. 66 000, 24 000 en 6000 m³ bezaagd hout.

Voor het personeel van den dienst van het Boschwezen waren eind 1938 beschikbaar 161 woningen en 21 bedrijfsgebouwen. In de meer afgelegen streken in de Buitengewesten is een betere voorziening in de huisvesting van het personeel urgent.

Aan transportmiddelen te water waren eind 1938 aanwezig: 5 gewestelijke vaartuigen, 9 motorboten, 17 booten met aanhangmotoren en 153 roeipruaiven.

3. Boschinstandhouding

Java en Madoera. De ontwikkeling van den boschcultuurarbeid op Java en Madoera spreekt uit de volgende cijfers:

Boschculturaanleg in de jaren	Uitgestrektheid in ha		
	djati	wildhout	totaal
1929.	9 731	3 922	13 653
1933.	7 575	4 985	12 560
1937.	12 115	7 376	19 491
1938.	13 947	8 919	22 866

De djati neemt hier nog steeds de belangrijkste plaats in. Van de wildhout-culturen der laatste jaren beoogen ongeveer 72 % mede een productiedoel, terwijl 28 % als zuivere schermboschculturen zijn aan te merken. Bij de productieve wildhoutculturen wordt thans bijzondere aandacht besteed aan de teelt van z.g. industriehoutsoorten als: *Acacia decurrens* voor looibast, *pinus Merkusii* voor balsem en papierhout, *Albizia falcata* voor kistenhout, *Agathis damara* voor papier- en triplexhout en *Anthocephalus Cadamba* voor triplexhout.

Nagenoeg alle boschculturen worden aangelegd volgens de boschakkerbouw-methode, waarbij tusschen de cultuurhoutsoorten door de Inlandsche bevolking gedurende 1 of 2 jaren landbouwgewassen worden geteeld. In 1938 vonden op deze wijze \pm 60 000 plantersgezinnen in de boschculturen een bestaan.

Met de uitbreiding van de boschculturen nemen ook de jaarlijksche dunnings-werkzaamheden regelmatig toe. Zoo werden in 1938 89 750 ha boschculturen, tegen 85 797 ha in 1937, gedund.

Het aantal boschdelicten vertoont in 1938 wederom een daling (52 528, tegen 54 469 in 1937). Hieruit spreekt een verbetering van den economischen toestand van de Inlandsche bevolking. Het aantal blijft echter hoog. Het zijn wel meerendeels kleine, op zich zelf weinig beteekenende overtredingen, welke echter door haar groot aantal aan de bosschen belangrijke schade veroorzaken.

De Oostmoesson was in 1938 kort, waardoor een veel geringere uitgestrektheid bosch verbrandde dan in 1937; voor beide jaren zijn de cijfers resp. 10 900 ha en 32 914 ha. Daar bij deze boschbranden meestal slechts de ondergroei wordt gedood, is de schade belangrijk minder dan het cijfer der verbrande oppervlakte zou doen vermoeden. Van de zijde van het Binnenlandsch Bestuur en de Inlandsche bevolking werd weder veel medewerking ondervonden bij de bestrijding van boschbranden.

Buitengewesten. In de Buitengewesten is door de veel geringere ontwikkeling van het boschbedrijf dan op Java de boschculturaanleg van veel

bescheidener omvang. De boschculturaanleg beliep in 1938 1629 ha (in 1937 1557 ha) en wel 1159 ha in Sumatra, 6 ha in Borneo en 464 ha in de Groote Oost. De culturaanleg geschiedt in tegenstelling met Java voor een belangrijk deel in koeliedienst.

Door middel van arbeiderkolonisaties van Javanen — in 1938 in Moena, Samarinda en Martapoera (Palembang) — wordt getracht de boschculturaanleg in de Buitengewesten uit te breiden en te intensiveren, teneinde langs dezen weg geleidelijk tot waardevolle productieboschcomplexen te geraken.

Bij de verdere ontwikkeling van de Buitengewesten wordt de behoefte aan beschermingsmaatregelen voor het bosch tegen de wilde ladangbouw der Inlandsche bevolking, die reeds uitgestrekte gebieden heeft gedevasteerd, steeds dringender gevoeld.

4. Boschexploitatie

Java en Madoera. De oogst van djatihout geschiedde in 1938 geheel, die van wildhout voor 85 % in eigen beheer.

Van den djatihout- en wildhoutoogst werd resp. 29 % en 12 % uit de dunningen van boschculturen verkregen.

In den omvang van den oogst is ten opzichte van 1937 weinig wijziging gekomen, zooals uit het volgend overzicht der verkochte producten blijkt.

Jaar	Djati-timmerhout	Djati-brandhout	Wildhout-timmerhout	Wildhout-brandhout	Houtskool	Basten	Bamboe
	m ³	sm	m ³	sm	quint.	quint.	1000-tallen
1929	419 894	1 445 587	13 134	255 888	111 042	6 728	4 116
1933	210 904	600 163	7 562	211 391	118 478	5 000	4 801
1937	375 384	834 675	16 289	288 289	159 102	5 578	5 566
1938	365 245	820 830	27 381	235 270	227 962	12 096	1 498

Uit deze cijfers mag worden afgeleid, dat het herstel van de timmerhoutmarkt na de crisis belangrijk verder is gevorderd dan dat van de brandhoutmarkt. Voor een deel is dit toe te schrijven aan de omstandigheid, dat in de laatste jaren groote hoeveelheden rubberbrandhout op de markt zijn gekomen. Het is te hopen, dat de verdere industrialisatie van Java in de onvoldoende afzetmogelijkheid van brandhout verbetering zal brengen. In den afzet van houtskool en brandhout is een bevredigende stijging te constateeren, terwijl de afzet van bamboe door de malaise in de tabakscultuur van Oost-Java sterk is teruggelopen.

De gemiddelde opbrengst van de producten verbeterde in 1938 belangrijk, zooals de volgende cijfers toonen:

Jaar	Djati-timmerhout	Djati-brandhout	Wildhout-timmerhout	Wildhout-brandhout	Houtskool	Basten	Bamboe
	glds p. m ³	glds p. sm	glds p. m ³	glds p. sm	glds p. quint.	glds p. quint.	per 1000-tal
1929	37,23	2,80	19,42	1,91	2,17	4,66	15,23
1933	20,28	2,25	8,20	0,92	1,33	4,70	8,70
1937	15,25	1,56	13,09	1,06	1,38	2,92	8,09
1938	17,12	1,71	14,35	1,27	1,46	4,57	8,97

Ondanks deze prijsverbetering bewogen zich de houtprijzen in 1938 ten opzichte van 1929 en 1933 op een laag niveau.

Van de wijze van verkoop van het djatihout in 1938 geeft het volgend overzicht een beeld.

Omschrijving der djatihoutsortimenten	Procentisch aandeel		
	Groothandel- leveringen	Publieke verkoop	Consumenten- leveringen
Zwaar djatitimmerhout	48,8	28,5	22,7
Licht djatitimmerhout	20,4	5,9	73,7
Djatibrandhout	1,2	9,3	89,5

Hieruit blijkt, dat de distributie van het zwaardere djatitimmerhout grotendeels door den handel geschiedt, terwijl bij het lichtere djatitimmerhout en het djatibrandhout de consumenten-leveringen nog de belangrijkste plaats innemen.

De houtvoorziening der Inlandsche bevolking geschiedt voornamelijk op de verkoopplaatsen, de venduties zonder vendumeester en door onderhandschen verkoop. Voor deze voorziening waren eind 1938 opengesteld 90 verkoopplaatsen, 181 stapelplaatsen en 429 verzamelplaatsen.

Buiten de bovenomschreven voorzieningswijzen worden door de Inlandsche bevolking nog belangrijke hoeveelheden hout betrokken door den z.g. kaartjes-verkoop en den kap zonder loon.

De djatitimmerhoutproductie is verder van beteekenis voor de houtvoorziening van een 15-tal centra van Inlandsche prauwenbouw, welke jaarlijks \pm 7000 m³ djatitimmerhout verwerken, alsmede voor een zich snel ontwikkelende desameubelindustrie, die de laatste jaren reeds een omzet bereikte van f 300 000.

Buitengewesten. Zooals reeds werd medegedeeld, is de boschexploitatie in de Buitengewesten nagenoeg geheel in handen van particulieren. Een overzicht van den geregistreerden houtval biedt de volgende staat.

Jaar	Timmerhout in 1000 m ³				Brandhout in 1000 sm				Houtskool in 1000 ton			
	Suma- tra	Bor- neo	Groote Oost	Totaal	Suma- tra	Bor- neo	Groote Oost	Totaal	Suma- tra	Bor- neo	Groote Oost	Totaal
1929	1 003	297	25	1 326	1 463	—	11	1 474	101	—	—	101
1933	332	182	18	532	352	—	—	352	53	—	—	53
1937	591	376	13	980	974	22	18	1 014	56	1	1	58
1938	670	333	20	1 023	1 098	32	19	1 149	43	2	1	46

Hieruit blijkt, dat de houtproductie in de Buitengewesten belangrijk hooger is dan op Java.

De productie in Sumatra heeft verreweg den grootsten omvang; zij vertoont met uitzondering van de houtskool een bevredigenden vooruitgang.

In Borneo is de houtproductie iets teruggelopen, hetgeen echter geheel te wijten is aan een andere registratiewijze van het hout.

De Groote Oost vertoont, ondanks de daling van de ebbenhoutproductie, een belangrijke stijging.

Over de *prijsbeweging* van het hout in de Buitengewesten zijn weinig exacte gegevens beschikbaar. Over het algemeen waren de houtprijzen in de eerste helft van 1938 iets lager dan in 1937. In de tweede helft viel met de verbetering

van de conjunctuur een prijsherstel waar te nemen, waardoor de prijzen tegen eind 1938 ongeveer weder het niveau van 1937 hebben bereikt.

De prijzen blijven echter ten opzichte van 1929 op een laag peil.

5. Handelsbeweging van boschproducten

De invoer van hout en houtwaren uit het buitenland brengt het volgende overzicht in beeld:

	Java en Madoera		Buitengewesten		Ned.-Indië	
	Hoeveelheid in m ³ ruw hout ¹⁾	Waarde in glds.	Hoeveelheid in m ³ ruw hout ¹⁾	Waarde in glds.	Hoeveelheid in m ³ ruw hout ¹⁾	Waarde in glds.
1929	84 283	3 768 318	185 495	5 895 938	269 778	9 664 256
1933	70 860	1 403 034	54 728	1 109 703	125 588	2 512 737
1937	76 168	2 017 225	101 498	1 958 458	177 666	3 975 683
1938	90 215	2 975 822	90 425	2 143 682	180 640	5 119 504

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat de invoer in Java in 1938 het peil van 1929 heeft overschreden, terwijl in de Buitengewesten de invoer niet boven de helft van 1929 uitkomt.

Van de ingevoerde houtproducten neemt het triplexhout met 24 278 ton (v. j. 21 159 ton) en een invoerwaarde van f 3 984 473 (v. j. f 2 719 741) verreweg de voornaamste plaats in. De expansie, welke deze import vertoont, wettigt de veronderstelling, dat bij deze belangrijke binnenlandsche afzetmogelijkheid van triplexhout voor de vestiging van een triplex-industrie in Nederlandsch-Indië een economische basis moet zijn te vinden.

Uitvoer van hout en houtskool naar het buitenland

Jaar	Java en Madoera		Buitengewesten			
	Djatitimmerhout in m ³	Waarde in gld.	Timmerhout in m ³	Luxehouten brandhout in ton	Houtskool in ton	Waarde in gld.
1929	35 435	3 552 861	543 634	14 216 ²⁾	onbekend	9 542 919 ³⁾
1933	8 809	552 974	212 409	75 942	27 032	3 878 514
1937	26 229	1 739 900	420 318	77 335	26 320	4 345 146
1938	18 067	1 272 972	393 612	84 711	23 292	3 528 032

Voor de boschexploitatie in de Buitengewesten is de houtuitvoer van veel grootere beteekenis dan voor die op Java. Op Java bedroeg de uitvoer in 1938 slechts 4 % van de houtproductie, tegen 38 % in de Buitengewesten.

De uitvoer uit beide gebieden is in 1938 gedaald, hij bleef echter belangrijk hooger dan in de crisisperiode.

¹⁾ Hierin zijn opgenomen alle soorten van hout, bewerkt en onbewerkt als timmerhout, dwarsliggers, triplexplanken en -kisten, pakkisten, koffers, lijsten, vaat- en kuipwerk, waar bij 1 m³ bewerkt hout en 1 ton houtwaren gelijkgesteld zijn aan resp. 2,5 en 5 m³ ruw hout.

²⁾ Exclusief brandhout.

³⁾ Exclusief brandhout en houtskool.

De daling van den djatihoutuitvoer van Java is een gevolg van de omstandigheid, dat in Europa Italië en in Azië Irak en China uit de markt verdwenen, terwijl ook de uitvoer naar Britsch-Indië, Ceylon en Hong Kong belangrijk verminderde. De export naar Japan bleef daarentegen vrij goed behouden en die naar Zuid-Afrika vertoonde een hoopvolle vooruitgang.

De houtuitvoer van de Buitengewesten vertoont een veel bonter samenstelling. In 1938 bestond deze uit 1541 m³ djatihout, 1550 m³ ijzerhout, 386 772 m³ wildhout-rondhout, 3749 m³ bezaagd wildhout, 2721 ton ebbenhout, 144 ton sandelhout, 24 ton andere edelhoutsoorten, 79 674 ton brandhout, 2148 ton ander hout (waaronder dwarsliggers) en 23 292 ton houtskool.

Van het belangrijkste exportproduct (het wildhout-rondhout) werd uit de panglons van Sumatra 262 206 m³ naar Singapore uitgevoerd en van Oost-Borneo 104 313 m³ naar Japan.

De uitvoerwaarde van het wildhout-rondhout van de Buitengewesten is in 1938 scherp gedaald en daarmee op een ongekend laag peil gekomen.

De brandhout- en houtskoolexport is afkomstig van Sumatra, de ijzerhout-export van Borneo en de djatihout-, ebbenhout- en sandelhout-export van de Groote Oost.

Het *intergewestelijk houtvervoer* is in de volgende tabel weergegeven.

Jaar	Van Buitengewesten naar Java		Van Java naar Buitengewesten	
	Timmerhout (in m ³)	Waarde inclusief edel en ander hout	Timmerhout (in m ³)	Waarde inclusief edel en ander hout
1929	17 958	f 936 000	5 420	f 744 000
1933	11 152	358 000	3 170	245 000
1937	17 384	507 000	4 549	243 000
1938	26 736	735 000	6 166	369 000

De houtinvoer op Java is in 1938 belangrijk gestegen door groteren uitvoer van Sumatra en Borneo, de uitvoer van de Groote Oost is teruggelopen.

De houtinvoer in de Buitengewesten is eveneens gestegen, waarbij de invoer in Sumatra en de Groote Oost is toegenomen en die in Borneo is gedaald.

Uit bovenstaande gegevens is voor 1938 de volgende handelsbalans voor hout op te stellen:

Invoer uit:	Hoeveelheid omgerekend tot ruw hout in m ³	Waarde	Uitvoer naar:	Hoeveelheid omgerekend tot ruw hout in m ³	Waarde
J A V A E N M A D O E R A					
Buitenland	90 000	f 2 976 000	Buitenland	39 000	f 1 273 000
Buitengewesten	68 000	735 000	Buitengewesten	13 000	369 000
Tezamen	158 000	f 3 711 000	Tezamen	52 000	f 1 642 000
			Invoer-overschot . . .	106 000	2 069 000
B U I T E N G E W E S T E N					
Buitenland	90 000	f 2 144 000	Buitenland	648 000	f 3 528 000
Java	13 000	369 000	Java	68 000	735 000
Tezamen	103 000	f 2 513 000	Tezamen	716 000	f 4 263 000
Uitvoer-overschot . .	613 000	1 750 000		—	—

Java wordt in steeds sterkere mate een houtinvoerend land; het invoeroverschot van $\pm 106\,000\text{ m}^3$ met een waarde van f 2 069 000 opent voor de hier met kracht ter hand genomen industriehout-aanplantingen een hoopvol perspectief.

De Buitengewesten ontwikkelen zich meer en meer als een houtexportgebied, waarvoor het stijgende houttekort op Java van steeds grooter beteekenis wordt.

Tenslotte is voor de Buitengewesten de *uitvoer van plantaardige boschbijkproducten* van belang, zooals de volgende cijfers aantonen.

Jaar	Hoeveelheid in tonnen	Uitvoerwaarde in guldens
1929	99 760	21 130 063
1933	59 159	4 353 657
1937	92 713	7 413 810
1938	76 234	6 241 980

De uitvoer is in 1938 gedaald, doch wederom boven het crisispeil gebleven; de gemiddelde uitvoerwaarde beweegt zich op een laag niveau.

De samenstelling van den uitvoer in 1938 blijkt uit den volgenden staat.

Aard der boschbijkproducten	Uitgevoerde hoeveelheid in tonnen					Totale uitvoerwaarde
	Sumatra	Borneo	Groote Oost	Java-havens	Totaal	
Rotan	10 127	11 864	12 558	82	34 631	f 2 277 904
Copal	—	587	11 240	—	11 827	1 302 887
Damar	1 469	3 085	761	2 707	8 022	1 046 758
Djeloetoeng en andere getahsoorten	1 534	9 009	—	—	10 633	1 423 586
Bakau-bast	1 430	8 908	526	—	10 864	79 514
Balam- en soentai-vruchten	23	—	—	—	23	1 655
Tengkawang-pitten	—	756	—	—	756	33 895
Kajoepoetih-olie	—	—	72	6	78	75 781
Totalen	14 583	34 299	25 157	2 795	76 834	f 6 241 980

6. Boschonderzoek

Het boschonderzoek aan het Boschbouwproefstation te Buitenzorg, dat in 1938 zijn 25-jarig bestaan herdacht, kon dank zij fondsen uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage krachtig worden voortgezet. De inrichting en de outillage van dit instituut werden belangrijk uitgebreid, waardoor het thans beter voor zijn taak is toegerust.

De afdeling technologie hield zich o.m. bezig met: de kunstmatige droging van handelshoutsoorten en acaciabast; sterkte-bepalingen van houtverbindingen in bouwconstructies; sterkte-onderzoek van houtsoorten met het oog op haar geschiktheid voor dwarsliggers; verduurzaming van hout door impregnatie en vezelonderzoek van houtsoorten met het oog op haar geschiktheid voor de bereiding van papier.

De afdeling boschexploratie verzorgde de inzameling van herbariummateriaal van boomsoorten uit den archipel, het onderzoek naar de harsleverende boomsoorten en de voor deze meestgeëigende tapmethoden.

De afdeling opbrengstonderzoek verrichtte een groot aantal proefperkopnamen, waarbij vooral aandacht werd geschonken aan de nieuwe cultuurhoutsoorten, begon met de voorbereidende werkzaamheden voor een hernieuwd djati-omloopsonderzoek en bepaalde de variatie van het stapelmetergewicht van spoorbrandhout in de verschillende tijden van het jaar, waarmede een meer betrouwbare basis werd verkregen voor de leveringscontracten.

De afdeling cultuuronderzoek hield zich o.m. bezig met: de selectie van den djati, den invloed van den vóórbouw bij den aanleg van djaticulturen; de vergelijking van *Leuceana glauca* en *Bixa Orellana* als tusschenplanting in djaticulturen; de veredeling van houtsoorten door oculaties en entingen; het invoeren van nieuwe houtsoorten, waarvoor een aantal exoten-tuinen zijn aangelegd; de cultuur-techniek van verschillende houtsoorten; de zaadvoorziening van belangrijke handelshoutsoorten.

De afdeling hydrologie zette de debietmetingen en het afspoelingsonderzoek voort in de proefterreinen Tjiwidei, Madja en Penggaron. In het eerste proefterrein is met de systematische ontwoeding begonnen. Het afstromingsonderzoek met behulp van kleine meetperkjies over geheel Java werd beëindigd.

De in 1938 nieuw ingestelde afdeling houtpropaganda heeft zich met kracht geworpen op de verbetering der houtconstructiemethoden, waardoor hout de concurrentie van andere bouwmaterialen beter zal kunnen doorstaan. Hierbij bleek het in de eerste plaats noodig te zijn, de particuliere houtindustrie op een hooger ontwikkelingspeil te brengen. Als eerste succes van deze afdeling kan worden gemeld, dat reeds in 1938 een groot fabrieksgebouw geheel in hout is geconstrueerd.

Tenslotte verleende het Boschbouwproefstation nog zijn medewerking bij de inventarisatie der kina-ondernemingen ten behoeve van de kina-restrictie, waarvoor tijdelijk een afzonderlijke afdeling werd ingesteld.

7. Personeel

De personeelssterkte van den Dienst van het Boschwezen gedurende de laatste 3 jaren blijkt uit de volgende gegevens.

Jaar	Personeelssterkte			
	Hooger	Middelbaar	Lager	Totaal
1936	110	527	2 633	3 270
1937	130	560	3 014	3 704
1938	131	596	3 110	3 837

De verdeling van het personeel voor de verschillende dienstonderdeelen einde 1938 toont de volgende staat.

Dienstonderdeelen	Personeelssterkte op eind 1938			
	Hooger	Middelbaar	Lager	Totaal
Hoofdkantoor	5	15	78	98
Boschbouwproefstation	15	26	94	135
Java-dienst	80	433	2 248	2 761
Buitengewesten-dienst	31	122	690	843
Totaal Boschwezen	131	596	3 110	3 837

Niettegenstaande het personeel sinds de crisis met 20 % werd uitgebreid, bleef het door de veel sterkere stijging van de werkzaamheden voor een zeer zware taak gesteld.

8. Geldelijke uitkomsten

Een overzicht van de geldelijke uitkomsten van den Dienst van het Boschwezen is in de volgende tabel weergegeven.

Jaar	Inkomsten	Uitgaven	Saldi
1929	f 25 002 173	f 17 787 696	+ f 7 214 477
1933	7 258 358	8 778 550	— 1 520 192
1937	9 278 649	7 148 381	+ 2 130 268
1938	10 499 452	8 359 340	+ 2 140 112

Uit deze cijfers blijkt, dat de dienst zich goed aan de gewijzigde tijdsomstandigheden heeft weten aan te passen. Ondanks den terugslag in de algemeene conjunctuur, is het saldo van den dienst in 1938 nog iets gunstiger uitgevallen dan het vorig jaar.

In bovenstaande cijfers komt slechts een deel van het geldelijk belang van het boschbeheer voor de Indische gemeenschap tot uiting. Om een volledig beeld te verkrijgen dienen ook de inkomsten en uitgaven van het boschbeheer in de zelfbesturende Landschappen en Inlandsche Rechtsgemeenschappen, zoomede de uitgaven ten laste van bijzondere bijdragen in beschouwing te worden genomen.

Een dergelijk volledig overzicht, gescheiden naar de verschillende dienstonderdeelen, volgt hieronder.

Dienstonderdeelen ¹⁾		Inkomsten gld.	Uitgaven gld.	Saldi gld.
Hoofdkantoor	L	3 479	180 189	— 176 710
Boschbouwproefstation	L	714	184 421	— 183 707
	B	—	54 545	— 54 545
	Samen	714	238 966	— 238 252
Dienst der bosschen op Java en Madoera	L	9 468 962	6 955 772	+ 2 513 190
	B	—	401 952	— 401 952
	Samen	9 468 962	7 357 724	+ 2 111 238
Dienst der bosschen in de Buiten- gewesten	L	1 026 297	1 038 958	— 12 661
	Z.L.	1 201 291	727 384	+ 473 907
	I.R.	252 409	83 505	+ 169 104
	B	—	31 401	— 31 401
	Samen	2 479 997	1 881 048	+ 598 949
Totaal Boschwezen		11 953 152	9 657 927	+ 2 295 225

¹⁾ L. = Land, Z.L. = Zelfbesturende Landschappen, I.R. = Inlandsche rechtsgemeenschappen, B. = Bijzondere bijdrage.

G. WINNING, VERWERKING EN AFZET VAN DELFSTOFFEN EN ANDERE OERPRODUCTEN; GEOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN

1. Overzicht van de winning van delfstoffen

Uit de volgende tabel blijkt, dat ten opzichte van het jaar 1937 in 1938 een belangrijke productie-toename heeft plaats gehad van verscheidene in Nederlandsch-Indië gewonnen mijnbouwproducten, zooals van steenkool, goud, zilver, asfaltgesteente, diamant, fosfaat, zwavel en bauxiet. Daarentegen valt een afname te constateeren bij tin en mangaanerts.

Delfstof	Eenheid	1938	1937 ¹⁾
Tin	kgton	27 737,—	39 760,—
Steenkool	"	1 456 647,—	1 372 536,—
Goud	gram	2 373 260,—	1 729 876,—
Zilver	"	18 013 402,—	15 554 700,—
Aardolie	kgton	7 397 774,—	7 262 008,—
Asfaltgesteente	"	6 224,—	2 119,—
Diamant	karaat	1 579,—	957,—
Fosfaat	kgton	33 113,—	26 167,—
Jodiumverbindingen	"	62,—	116,—
Koper	"	93,—	—
Looderts	"	30,—	—
Mangaanerts	"	9 687,—	11 083,—
Monaziet-zand	"	393,—	370,—
Nikkelerts	"	20,—	—
Platina	gram	646,—	—
Wolframiet	kgton	0,4	0,4
Zwavel	"	15 757,—	12 674,—
Bauxiet	"	245,354,—	198 970,—

2. Tin

Tin werd in 1938 gewonnen door het Gouvernement op het eiland Bangka, door de Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton (in welke onderneming het Gouvernement voor 5/8 aandeelhouder is) op het gelijknamige eiland, door de N. V. Singkep Tin Exploitatie Maatschappij „Sitem” (waarin de Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton 999 van de 1000 aandeelen bezit) op het eiland Singkep en een geringe hoeveelheid door de Inlandsche bevolking nabij Bangkinang (Sumatra's Westkust).

Terrein	Ontginning	Tinproductie ³⁾ (in tonnen van 1000 kg)	
		1938 ²⁾	1937 ¹⁾
Bangka	Gouvernement	15 564	23 454,71
	Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton”	10 501	13 928,19
Singkep	N.V. Singkep Tin Exploitatie Maat- schappij „Sitem”	1 655	2 363,30
Bangkinang	Inlanders	17	14,27
	Totaal	27 737	39 760,47

¹⁾ Definitieve cijfers.

²⁾ Voorloopige cijfers.

³⁾ Dit productiecijfer omvat het verscheepte tinerts en het tot metaal versmolten erts op Bangka; hierin is niet begrepen het tinerts dat nog als zoodanig op de ontginningen aanwezig is.

De wereldproductie bedroeg in 1938 \pm 148 100 long ton, tegen 208 300 long ton in 1937. Nederlandsch-Indië nam onder de tinproduceerende landen thans weer de derde plaats in, na Malakka en Bolivia.

Tinsituatie. De productie was, evenals de voorafgegane jaren, geregeld door de internationale restrictie-overeenkomst.

Het gemiddeld quotum bedroeg $53\frac{3}{4}$ %, tegen $107\frac{1}{2}$ % in het vorig jaar. Hierbij dient evenwel in aanmerking genomen te worden dat de z.g. „operative tonnage” in de eerste helft van het jaar en daarna de herziene standaardtonnage in de tweede helft beide hooger zijn dan de oorspronkelijke standaardtonnage; het quotum hierop teruggerekend, zou $59\frac{3}{4}$ % hebben bedragen.

De herziene standaardtonnage, welke in de tweede helft van het jaar van kracht werd, omvat een verhooging van $7\frac{1}{2}$ %, als correctie op de oorspronkelijk voor Nederlandsch-Indië en Malakka vastgestelde hoeveelheid, aangezien in 1937 was gebleken dat alleen deze twee landen bij machte waren om een quotum boven 100 % ook inderdaad te produceeren.

De wereldconsumptie liep in 1938 sterk terug en bedroeg \pm 151 600 ton, tegen 198 700 ton in het voorafgegane jaar; daarbij stegen de zichtbare voorraden van 25 711 ton op het einde van 1937 tot 29 494 ton einde 1938.

Teneinde de prijsfluctuaties van het tin binnen zekere grenzen te beperken, besloten de bij de restrictie-overeenkomst aangesloten landen tot de vorming van een buffervoorraad, welke als reguleateur van de markt zou moeten dienen.

De hoeveelheid, welke in den buffervoorraad zou worden ingebracht, was oorspronkelijk vastgesteld op 10 000 ton, doch later verhoogd tot 15 000 ton. De gemiddelde marktprijs voor standaard-tin — prompte levering — bedroeg £ 189,6, het hoogste maandgemiddelde was £ 214,6 in December en het laagste £ 162,8 in Mei. Hierbij dient in aanmerking genomen dat de pondenkoers in de tweede helft van het jaar een belangrijke daling onderging, waardoor uiteraard de guldenopbrengst werd beïnvloed. Gemiddeld bedroeg de opbrengst, inclusief de premie welke voor Bangka-tin wordt betaald, f 167,28 per quintaal (d. i. \pm f 1700 per long ton).

Bangka-tinwinning. De netto productie over 1938 bedroeg 182 007 quintalen tin, tegen 221 423,77 quintalen in 1937. In alle ontginningen werd 27 955 795 m³ grond verzet, waarvan 7 242 750 m³ door de baggermolens en 3 352 758 m³ door de vóórwerkten in de baggerterreinen, en de overige 17 360 287 m³ in de mijnen, hoofdzakelijk in handarbeid met behulp van grondpompen, doch voor een deel ook door gebruikmaking van mechanische graaf- en grondverzet-werktuigen.

Gedurende 1938 waren 5 baggermolens in bedrijf, benevens 5 vóórwerkten, waarvan twee gedurende vijf maanden en één gedurende negen maanden. De baggervloot werd uitgebreid met twee eenheden, namelijk de *Soengeiliat*, uitgerust met emmers van 15 cuft, welke door een combinatie van de Hollandsche en Indische werven te Soerabaja werd gebouwd, en de *Klantji* met emmers van 9 cuft inhoud, welke op Bangka werd gemonteerd.

De kosten van het bedrijf, inclusief die voor vervoer en verkoop, rente en afschrijving beliepen f 13 410 422 (in 1937 f 14 569 433); het hierin begrepen bedrag voor rente en afschrijving is f 2 370 158.

Verkocht werden 158 584,59 quintalen tin tegen een gemiddelde opbrengst van f 167,28 per quintaal (v. j. 215 024,57 quintaal tegen f 214,38), zoodat een winst kon worden geboekt van f 14 969 797 (v. j. f 26 314 501).

De boekwaarde van het bedrijf bedroeg 31 December 1938 f 15 234 926, tegen f 14 243 977 einde 1937.

De ertsreserve bedroeg 4 728 382 quintalen op 31 December 1938 (4 466 991 quintalen einde 1937).

Einde 1938 waren bij het bedrijf werkzaam 12 638 werklieden en, naast den bedrijfsleider, een staf van 303 personen (v. j. resp. 17 565 en 301).

De gezondheidstoestand was het geheele jaar goed, het ziektepercentage bedroeg 0,89 % (v. j. 1,15 %).

Voor verdere bijzonderheden moge worden verwezen naar het jaarverslag van de Bangka-tinwinning.

N. V. Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton. De productie van het gelijknamige eiland over het werkjaar 1937/1938 (1 Juni 1937 t/m 31 Mei 1938) bedroeg 138 908,60 quintalen tin exclusief smeltwinst, tegen 121 297,88 quintalen in het werkjaar 1936/1937.

Tengevolge van de quotum-verlaging met ingang van 1938 werden geleidelijk 2 emmerbaggers, 1 spuitbagger en 29 pompbaggers gestopt. Op 31 December 1938 waren in bedrijf 9 emmerbaggers, 2 spuitbaggers en 8 pompbaggers.

De alluviale ertsreserve bedroeg aan het einde van het werkjaar 1937/1938 108 849 ton tin en aan het einde van het werkjaar 1936/1937 113 586 ton.

Uit de primaire ontginningen (Klappa-Kampit en Badau) werden in het werkjaar 1937/1938 verkregen 2542 ton tin en in het werkjaar 1936/1937 2428 ton.

De primaire ertsreserve werd aan het einde van het werkjaar 1937/1938 berekend op 12 035 ton tin, terwijl die aan het einde van het werkjaar 1936/1937 werd berekend op 8030 ton tin.

Het geëxporteerde tinerts werd geheel verwerkt door de N. V. Hollandsche Metallurgische Bedrijven, te Arnhem.

Gedurende het werkjaar 1937/1938 werden 254 kg wolframiet geproduceerd; in het werkjaar 1936/1937 werd geen wolframiet gewonnen.

De gemiddelde mijnwerkerssterkte bedroeg over 1937/1938 7134 man. Hiervan waren 6334 man bij de ontginningen werkzaam; de overigen waren ingedeeld bij verschillende nevenbedrijven en werken. Over het jaar 1936/1937 waren deze cijfers resp. 6189 en 5271.

Voor verdere gegevens van dit bedrijf zij verwezen naar het betreffende jaarverslag.

N. V. Singkep Tin Exploitatie Maatschappij. De productie over het jaar 1938 bedroeg 1655 ton tin, tegen 2363,30 ton in 1937. Bovendien werden nog geproduceerd 143 kg wolfram-erts, 392 612 kg monazietzand en 348 gram gouderts.

Op 31 December 1938 waren in bedrijf op de Singkep Tin Concessie 2 emmerbaggerontginningen. In 1938 werd niet gewerkt in de Singkep Zeetinconcessies.

De ertsreserve werd 1 Juni 1938 gewaardeerd op 39 190 ton tin, tegen 40 040 ton op 1 Juni 1937.

De gemiddelde sterkte in 1938 bestond uit 41 Europeanen en 2321 Aziaten, tegen resp. 37 en 1856 in 1937.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag dezer maatschappij.

3. Steenkolen

Steenkolen werden in 1938 gewonnen door het Gouvernement nabij Sawahloento en Tandjoengenim op Sumatra en door particulieren en Inlanders op Borneo in de volgende hoeveelheden.

Steenkolenproductie (in tonnen van 1000 kg)

Terrein	Ontginner	1938	1937 ¹⁾
Oembillin-mijnen	Gouvernement	516 825	463 317
Boekit Asem-mijnen	Idem	455 957	433 027
Rantaupandjang	Steenkolen Maatschappij „Parapattan”	279 300	303 450
Batoe Panggal	N. V. Oost-Borneo Maat- schappij	127 008	83 664

¹⁾ Definitieve cijfers.

Terrein	Ontginner	1938	1937 ¹⁾
Loa Boekit	Erven Pangeran Mangkoe Negoro	32 988	33 540
Toeajan	N.V. Borneo-Sumatra Handel Maatschappij .	6 307	749
Loa Teboe	Firma Swie Gwan Thay	14 849	22 689
Borneo (Zuider- en Oosterafd.)	Inlanders	23 413	32 100
	Totaal	1 456 647	1 372 536

Kolenmarkt. De afzet van de meest gebruikte kwaliteiten was in het afgelopen jaar zeer bevredigend, mede doordat het aanbod van Japansche kolen sterk verminderde.

Einde van het jaar zakten de prijzen eenigszins in, zoodat de noteringen 10 à 15 % beneden die van het begin van het jaar lagen.

Gouvernementssteenkolenmijnen. De productie der beide Landsbedrijven bedroeg 972 782 ton en vertoonde wederom een stijging tegenover die van het voorafgegane jaar, als gevolg van de verhoogde afzetmogelijkheid. Met name kon een aanzienlijk grootere hoeveelheid naar Hong Kong en de Philippijnen worden geëxporteerd, terwijl ook de Landsdiensten veel meer afnamen. De afzet bedroeg 906 000 ton, tegen 832 000 ton in 1937.

Oembilin-steenkolenmijnen. In de volgende tabel wordt een overzicht gegeven van de productie, enz. over 1938 en 1937 (in tonnen van 1000 kg).

	1938	1937
Bruto-productie	516 825	463 317
Eigen verbruik	24 473	27 190
Netto productie	492 352	436 127
Afgeleverd voor verkoop	490 000	434 000
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijn- sterkte	1,085	0,912
Hoofdelijke productie per dagdienst der totale sterkte	0,640	0,588
Ontvangsten	f 5 315 782	f 3 775 986
Bedrijfsuitgaven	4 080 381	3 082 168
Rente en afschrijving	672 154	770 593
Boekwaarde op 31 December	2 809 504	3 075 301

Door de verbetering van de werkwijze en concentratie van den afbouw kon de hoofdelijke prestatie belangrijk worden opgevoerd.

Einde van het jaar waren bij het bedrijf werkzaam 53 Europeesche, 4 Chineesche en 14 Inlandsche ambtenaren, terwijl bovendien nog 88 Inlandsche beambten in dienst waren.

De mijnwerkerssterkte bedroeg gemiddeld 2563 man, tegen 2264 man in 1937.

¹⁾ Definitieve cijfers.

Boekit Asem-steenkolenmijnen. In de volgende tabel wordt een overzicht gegeven van de producties, afleveringen en hoofdelijke producteis over 1938 en 1937 (in tonnen van 1000 kg).

	1938	1937
Bruto productie	455 957	433 027
Eigen verbruik	25 894	29 258
Netto productie	430 063	403 769
Afgeleverd voor verkoop	416 000	398 000
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte	1,024	0 902
Hoofdelijke productie per dagdienst der totale sterkte	0,639	0,603
Ontvangsten	f 5 202 973	f 3 787 552
Bedrijfsuitgaven	4 043 386	3 234 904
Rente en afschrijving	796 353	881 155
Boekwaarde op 31 December	3 884 880	4 314 786

Ook hier werd de hoofdelijke prestatie in ruime mate verhoogd. De voor het verzetten der deklagen aangeschafte mechanische graafschop kwam in de tweede helft van het jaar in bedrijf, door welken maatregel de geheele productie in dagbouw kon worden gewonnen en het ondergrondse bedrijf kon worden verlaten.

Op 31 December 1938 waren bij het bedrijf werkzaam 53 Europeesche ambtenaren.

De arbeiderssterkte bedroeg gemiddeld 2241 man.

Voor nadere gegevens moge worden verwezen naar het Verslag van 's Landssteenkolennijnen over het betreffende jaar.

N. V. Steenkolen Maatschappij Parapattan. De productie, verkregen uit haar concessie Rantaupandjang, werd, op enkele incidenteele leveringen aan den Lande na, geheel afgenomen door de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij (K.P.M.), welke deze kolen uitsluitend gebruikte op haar eigen schepen. Door de relatieve toename van het aantal motorschepen en in verband hiermede verminderde kolenconsumptie van de K.P.M., was de productie in 1938 lager dan in 1937.

De productie bedroeg in 1938 279 300 ton, tegen 303 450 ton in 1937. De lagere productie werd in hoofdzaak verkregen, door naast de 16 feestdagen en 49 Zondagen gedurende welke het bedrijf stil lag, nog 41 stopdagen in te leggen, zoodat slechts geproduceerd werd op 259 werkdagen.

Verkocht werden in 1938 265 562 ton en in 1937 279 174 ton, bestaande uit stukkolen, nootjeskolen en gruiskolen.

De hoofdelijke dagproductie per ondergrondschen arbeider steeg van 1550 kg in 1937 tot 1683 kg. Aan stationnaire pijlverlichting met turbo-electrische mijnlampen werd een groote uitbreiding gegeven. Ruim 400 medegevende ijzeren mijnstutten systeem Toussaint werden met succes in gebruik genomen. Een derde stoomgraafschop, met een lepelinhoud van 1 m³, werd in bedrijf genomen ten behoeve van de winning van grond voor opvulling.

Einde 1938 waren bij het bedrijf werkzaam 66 Europeanen en ± 1300 Inheemschen en Vreemde Oosterlingen, tegen resp. 33 en 1450 in 1937.

N. V. Oost-Borneo Maatschappij. De productie in 1938 kon, tengevolge van de toenemende vraag naar steenkool, opnieuw worden verhoogd, en bedroeg 127 008 ton, tegen 83 664 ton in 1937. Een nieuwe compressor werd opgesteld, waardoor het vermogen gebracht werd van 3000 op 5000 m³ per uur.

In tegenstelling met 1937, werden in 1938 nagenoeg geen kolen opgekocht van Inlandsche ontginningen. Bedroeg in 1937 het quantum opgekochte kolen 13 248 ton, gedurende 1938 was dit slechts 434 ton.

Hoofdzakelijk had afscheep plaats naar Hong Kong en Singapore, overigens naar Manilla en Shanghai. De verscheping naar Java-havens was in het afgelopen jaar nihil.

Einde 1938 bestond het personeel uit 10 Europeanen, 25 man hooger Aziatisch personeel en 808 arbeiders. Einde 1937 bedroegen deze cijfers resp. 7, 23 en 671.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag dezer maatschappij.

4. Goud en zilver

De goud- en zilverproductie, gesplitst naar de verschillende mijnwerken of terreinen en ontginners, blijkt uit de volgende tabel.

Goudproductie (in grammen)

Mijnwerk of terrein	Ontginner	1938	1937
Lebong Donok	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”	225 806	65 814
Lebong Simpang	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”	66 336	—
Simau	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Simau”	1 223 083	1 201 536
Pagaran Si Ajoe	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Moeara Sipongi”	225 726	156 597
Bengkalis	N. V. Exploratie-Maatschappij „Bengkalis”	315 308	57 553
Goenoeng Aroem	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Barisan”	178 714	185 400
Boelangsi	N. V. „Sumatra's Goudmijn”	1 000	894
Seloebat	F. G. O. Kniepf te Pontianak	5 871	12 000
Boedoek Serantak	Bong Nen Tjhong te Singkawang	68 564	15 000
Pandan I	Mr. C. A. Wiessing, te Amsterdam	15 754	—
Vergunning A.R. 190 West-Borneo	H. Merle, te Goenoeng Pandoeng	1 526	—
Tapaibekin	Exploitatie Maatschappij „Manado”	15 264	15 318
Westerafdeeling van Borneo	Inlanders	15 466	6 486
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Idem	14 842	13 278
	Totaal	2 373 260	1 729 876

Zilverproductie (in grammen)

Mijnwerk of terrein	Ontginner	1938	1937
Lebong Donok	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”	1 575 533	388 544
Lebong Simpang	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”	36 820	—
Simau	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Simau”	15 012 135	13 529 347
Pagaran Si Ajoe	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Moeara Sipongi”	99 950	71 184
Goenoeng Aroem	N. V. Mijnbouw Maatschappij „Barisan”	1 275 454	1 558 000
Boelangi	N. V. „Sumatra's Goudmijn”	—	76
Seloebat	F. G. O. Kniepf te Pontianak	—	2 000
Boedoek Serantak	Bong Nen Tjhong te Singkawang	3 524	—
Pandan I	Mr. C. A. Wiessing, te Amsterdam	4 785	—
Tapaibekin	Exploitatie Maatschappij „Manado”	5 201	5 549
	Totaal	18 013 402	15 554 700

Goud- en zilverwaarde. De gemiddelde goudwaarde in 1938 bedroeg f 2033,89 per kg goud, tegen f 2020,17 in 1937. De zilverprijs was in 1938 gemiddeld f 24,64 per kg zilver, tegen f 25,60 in 1937.

N. V. Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”. In 1938 werden op de mijnconcessie Lebong Donok gewonnen 76 952 ton erts met gemiddeld 3,5 gram goud per ton, tegen 26 993 ton in 1937. In de verwerkingsinstallatie werden behandeld 77 381 ton erts, waaruit werden verkregen 225 806 gram goud en 1 575 533 gram zilver ter gezamenlijke waarde van ± f 492 000, tegen 65 814 gram goud en 388 544 gram zilver in 1937.

In 1938 bedroeg de extractie voor het goud theoretisch 85,69 % en practisch 84,58 %.

Het personeel bestond op 1 Januari 1939 uit 25 Europeanen en 955 Inheemsche werkrachten, tegen 23 Europeanen en 1150 Inlanders aan het einde van 1937.

De mijn van de concessies „Lebong-Simpang I t/m IV” kwam in productie in April 1938; gewonnen werd 15 140 ton erts. In de verwerkingsinstallatie werden behandeld 15 483 kgton erts, waaruit verkregen werden 66 336 gram goud en 36 820 gram zilver, ter gezamenlijke waarde van ± f 133 600.

Het personeel bestond op 1 Januari 1939 uit 11 Europeanen en 400 Inheemsche werkrachten (vorig jaar gemiddeld resp. 10 en 450).

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar het betreffende jaarverslag der maatschappij.

N. V. Mijnbouw Maatschappij „Simau”. Gedurende 1938 werden gewonnen 91 576 ton erts met een gemiddeld gehalte van 13,76 gram goud en 172,50 gram zilver per ton. In 1937 bedroegen deze cijfers resp. 90 355 ton, 13,84 gram en 164,52 gram. In de verwerkingsinstallatie werden 33 300 ton zand, 54 617 ton slib en 3291 ton concentraten behandeld, tegen resp. 33 915, 53 183 en 3383 ton

in 1937. Verkregen werden in 1938 1 223 083 gram goud en 15 012 135 gram zilver, ter gezamenlijke getaxeerde waarde van f 2 775 900. In 1937 bedroegen deze cijfers resp. 1 201 536 gram, 13 529 347 gram en f 2 700 700. In 1938 bedroegen de theoretische en werkelijke extractie 96,55 % en 96,84 % voor het goud en 90,84 % en 95,04 % voor het zilver. In 1937 bedroegen deze cijfers resp. 96,42 %, 96,82 %, 91,03 % en 94,51 %.

De ertsreserve per einde 1938 werd getaxeerd op 388 073 ton erts met een gemiddeld gehalte van 13,70 gram goud en 171,05 gram zilver. In 1937 bedroegen deze cijfers resp. 401 028 ton, 14,10 gram en 178,83 gram.

Het personeel bestond 31 December 1938 uit 45 Europeanen, 28 schrijvers en 1549 vrije arbeiders, tegen resp. 45, 32 en 1485 in 1937.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar het betreffende jaarverslag der maatschappij.

N. V. Mijnbouw Maatschappij „Moeava Sipongi”. In 1938 werden gewonnen en vermalen 37 100 ton erts, tegen 28 699 ton in 1937. Het gemiddeld gehalte bedroeg in 1938 7,0 gram goud en 5,5 gram zilver per ton. Hieruit werden verkregen door amalgamatie en flotatie 225 726 gram goud en 99 950 gram zilver, tegen resp. 156 597 gram goud en 71 184 gram zilver in 1937. Voorts werd in het concentraat als bijproduct verkregen 89 ton koper, tegen 49 ton in 1937.

De personeelssterkte bedroeg einde 1938 12 Europeanen, 18 man hooger Aziatisch personeel en 479 vrije arbeiders. In 1937 waren deze cijfers resp. 15, 31 en 565.

Voor verdere gegevens wordt verwezen naar het jaarverslag der maatschappij.

N. V. Exploratie Maatschappij „Bengkalis”. De bewerking van alluviale afzettingen in de aan deze maatschappij behorende mijnconcessie Logas door middel van een emmerbagger leverde in 1938 een productie op van 315 308 gram goud, tegen 57 553 gram in 1937. Bijproducten waren kleine hoeveelheden zilver en ook platina, van welk laatste metaal in 1938 646 gram werd gewonnen.

Op 1 Januari 1939 waren in dienst 11 Europeanen (Nederlanders), terwijl de sterkte aan Aziatische werkrachten varieerde van 150 tot 200 man. Gemiddeld waren in 1937 op het bedrijf werkzaam 21 man toezichhoudend en administratief personeel en 94 Aziatische werklieden.

N. V. Mijnbouw Maatschappij „Barisan”. In de aan deze maatschappij toebehoorende mijnconcessie Goenoeng Aroem werden in 1938 ruim 24 000 ton erts verwerkt, waaruit werd verkregen 178 714 gram goud en 1 275 454 gram zilver. In 1937 waren deze cijfers resp. 23 000 ton, 185 400 gram goud en 1 558 000 gram zilver. De goud-extractie in 1938 bedroeg 91,7 % en die van het zilver 81,5 %. In 1937 bedroegen deze cijfers resp. 91,5 % en 84,4 %.

Einde 1938 waren op het bedrijf werkzaam 8 Europeanen en 311 Inlandsche arbeiders, tegen resp. 9 Europeanen en 314 Inlanders einde 1937.

N. V. Boelangsi. Deze maatschappij, meer bekend onder den naam Sumatra's Goudmijn, heeft van haar concessieërreinen Boelangsi en Boelangsi I in 1938 een productie van 1000 gram goud verkregen, tegen 894 gram goud en 76 gram zilver in 1937.

N. V. Silobat Mijnbouw Maatschappij. Op de aan deze maatschappij toebehoorende Selobat-concessie werd in 1938 gewonnen 5871 gram goud, tegen 12 000 gram goud en 2000 gram zilver in 1937.

N. V. Boedoek Serantak Mijnbouw Maatschappij. Op de aan deze maatschappij toebehoorende Serantak Boedoek-concessie werden in 1938 gewonnen 68 564 gram goud en 3524 gram zilver, tegen 15 000 gram goud in 1937.

Mijnconcessie „Pandan I”. Deze mijnconcessie leverde in 1938 een productie op van 15 754 gram goud en 4785 gram zilver; in 1937 was de productie nihil.

Vergunning A.R. 190 (res. Westerafdeeling van Borneo). Op dit vergunningsterrein werd in 1938 een goudproductie verkregen van 1526 gram; in 1937 was de productie nihil.

N. V. Mijnbouw Maatschappij „Manado”. In 1938 werd op de mijnconcessie Tapaibekin 15 264 gram goud en 5201 gram zilver gewonnen, tegen 15 318 gram goud en 5549 gram zilver in 1937.

5. Aardolie en aardgas

Productie. Wederom is de ruwe olie-productie in 1938 ten opzichte van het voorafgegane jaar eenigszins gestegen, zoodat Nederlandsch-Indië met een productie van 7 397 774 kgton het record van 1937 heeft geslagen, waarvan de volgende staten gedetailleerde cijfers geven.

Ruwe olie-productie (in tonnen van 1000 kg)

Gebieden	1938	1937
Midden-Java	137 484	167 526
Oost-Java en Madoera	796 111	792 599 ¹⁾
Palembang	2 747 023	2 784 448
Djambi	1 010 713	885 832
Oostkust van Sumatra	198 158	189 226
Atjeh en Onderhoorigheden	706 942	630 631
Borneo	984 685	1 005 781
Tarakan	735 098	733 619
Boenjoe	—	207
Ceram	81 560	72 139 ¹⁾
Totalen	7 397 774	7 262 008 ¹⁾

of samengevat naar de verschillende eilanden:

	1938	1937
Java en Madoera	933 595	960 125 ¹⁾
Sumatra	4 662 836	4 490 137
Borneo, Tarakan, Boenjoe	1 719 783	1 739 607
Ceram	81 560	72 139 ¹⁾
Totalen	7 397 774	7 262 008 ¹⁾

Hierdoor draagt Nederlandsch-Indië naar schatting voor 2,8 % aan de wereldproductie van ruwe olie bij en blijft de vijfde plaats onder de wereldproducenten innemen.

¹⁾ Verbeterde cijfers.

Van de verkregen ruwe olie-productie was het aandeel der groote maatschappijen als volgt verdeeld:

	1938	1937
Bataafsche Petroleum Maatschappij	4 292 701	4 089 773 ¹⁾
Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij	1 990 767	2 166 152
Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij	1 114 306	1 006 075

De aardgasproductie bedroeg in 1938 1 227 594 kgton, tegen 1 140 999 kgton in 1937.

Verwerking. Met uitzondering van 695 645 kgton ruwe olie van Tarakan, welke direct als brandstof verkocht werd, en 109 611 kgton ruwe olie van Pangkalanbrandan, Pladjoe en Balikpapan ter verwerking uitgevoerd, had de behandeling van de overige ruwe olie in dezelfde raffinaderijen als in vorige jaren plaats.

Naar deze raffinaderijen werden in 1938 6 620 299 kgton ruwe olie verpompt, waaruit de volgende eindproducten werden verkregen:

Benzine	1 850 927 kgton
Vliegbenzine	401 381 „
White spirit	58 211 „
Kerosine	931 248 „
Residu, Diesel- en Solar-olie	2 792 748 „
Smeeroliën	25 138 „
Impregneer-oliën	17 197 „
Paraffine, was en ceresine	78 028 „
Asfalt	24 683 „
Overige producten	240 744 „
Verliezen	199 994 „

Verkoop. In tegenstelling met 1937 is de wereldproductie aan aardolie in 1938 een weinig gedaald, hetgeen hoofdzakelijk aan een verminderde productie in de Vereenigde Staten van Amerika te wijten is. Hoewel het binnenlandsch verbruik van olieproducten in dat land een weinig steeg en de export zelfs niet onbelangrijk toenam, zijn de Amerikaansche exportprijzen voor olieproducten belangrijk (gemiddeld 20 %) gedaald in laatstgenoemd jaar, voornamelijk doordat in Amerika groote voorraden boven de markt hingen.

De Nederlandsch-Indische markt voor olieproducten onderging in 1938 geen wijziging van beteekenis.

6. Andere oerproducten

Asfaltgesteente. Asfaltgesteente werd gewonnen door de N. V. Mijnbouw- en Cultuur Maatschappij „Boeton”, op het gelijknamige eiland. In 1938 bedroeg de productie 6224 ton, tegen 2199 ton in 1937. Tijdens het 2de halfjaar 1937 werd aangevangen met den bouw van een fabriek op Pasar Wadjo voor de fabricatie van het nieuwe product „Boetonan”. Deze fabriek, waarvan de bouw nog in 1937 gereed kwam, is sedert Januari 1938 geregeld in bedrijf geweest en aangepast aan de afscheepmogelijkheden. Aan asfaltgesteente is gedurende 1938 in deze fabriek verwerkt tot Boetonan een hoeveelheid van 1517 ton. De

¹⁾ Verbeterde cijfers.

aanwezige voorraad per einde 1938 aan direct verscheepbaar product bedroeg 12 905 ton.

Gedurende 1938 waren bij het bedrijf gemiddeld 214 werklieden en 8 man overig personeel werkzaam, tegen respectievelijk 161 en 8 man in 1937.

Diamant. In de onderafdeeling Martapoera, alsmede in het Riam-kanan en Riam-kiwa-district der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden in 1938 aan diamanten gewonnen 1509 karaat ter waarde van f 37 171. In 1937 bedroegen deze cijfers resp. 907 karaat en f 24 925.

Voorts werd in 1938 in de onderafdeeling Landak (afd. Pontianak, res. Westerafdeeling van Borneo) aan diamanten een hoeveelheid van 70 karaat ter waarde van f 1300 gewonnen, tegen 50 karaat ter waarde van f 900 in 1937.

Fosfaat. In 1938 werd door de N. V. Exploitatie- en Handel Maatschappij v/h F. Buning resp. de N. V. Fosfaat Exploitatie Maatschappij Buning, op haar terreinen in de residenties Cheribon en Pekalongan 9367 ton fosfaat gewonnen, tegen 11 134 ton in 1937.

De heer H. Houbolt, alsmede de in 1938 opgerichte N. V. N.-I. Fosphaat Exploratie- en Exploitatie-Maatschappij, produceerden op terreinen gelegen in de residenties Buitenzorg, Banjoemas, Semarang, Japara-Rembang en Cheribon in 1938 16 636 ton fosfaat, tegen 9659 ton op in verschillende residenties gelegen terreinen in 1937.

De Algemeene Industriele Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij produceerde op haar terreinen Karangbolong I en II gedurende 1938 7087 ton, tegen 5374 ton in 1937.

Voorts werd van de mijnconcessie Kakabia in de afdeeling Bonthain (Celebes) een productie van 23 ton guano verkregen.

Jodiumverbindingen. De winning van jodiumhoudend water vond in 1938 plaats in de residentie Soerabaja door de N. V. Vereenigde Jodiumfabrieken en de N. V. Jodiumonderneming Watoedakon. Laatstgenoemde onderneming legde zich, meer dan in het vorig jaar, toe op de fabricatie van zuivere joodkalium.

De jodiummarkt vertoonde in 1938 eenige verbetering.

De uitvoer van koperjoduur van Java bedroeg 62 kgton, tegen 116 kgton in 1937.

Koper. Gedurende 1938 werd in de mijnconcessie Pagaran Si Ajoe in het concentraat als bijproduct verkregen 89 ton koper, tegen 49 ton in 1937.

Looderts. Door de N. V. Algemeene Industriele Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij werd van haar vergunningsterrein A.R. 23 in de residentie Priangan in 1938 30 ton loodertsconcentraat verkregen.

Mangaanerts. Uitgezonderd 218 ton, welke werd verkregen uit de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (ontginner H. Houbolt), kwam de mangaanproductie in 1938 geheel van de concessie terreinen der N. V. Algemeene Industriele Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij, welke in Midden-Java (gouv. Jogjakarta) en in West-Java (res. Priangan) zijn gelegen.

Over 1938 en 1937 werden de volgende hoeveelheden geproduceerd:

	1938	1937
Gouvernement Jogjakarta	2 604 ton	3 709 ton
Residentie Priangan	6 865 "	7 354 "
Totaal	9 469 ton	11 083 ton

Wat de bestemming van het verscheepte erts betreft, volgt hieronder een opgave over de laatste drie jaren:

	1938	1937	1936
Europa	9 815 ton	15 741 ton	9 593 ton
Amerika	—	—	1 680 „
Australië	—	—	20 „
Totaal	9 815 ton	15 741 ton	11 293 ton

De vraag naar erts van hoog en van laag gehalte is afgenomen, terwijl de afzet van de middelsoort erts is toegenomen.

Monazietzand. De N. V. Singkep Tin Exploitatie Maatschappij produceerde in 1938 393 ton monazietzand, tegen 370 ton in 1937.

Nikkelerts. Van de vergunning Tandjoeng Pakar A.R. 237 (onderafd. Kolaka, res. Celebes en Onderh.) werden 20 000 kg nikkelertsen als proefzending in 1938 naar Europa verscheept.

Platina. De N. V. Exploratie Maatschappij „Bengkalis” produceerde in 1938 in de mijnconcessie Logas als bijproduct 646 gram platina.

Wolframiet. Door de N. V. Singkep Tin Maatschappij werd in 1938 geproduceerd 0,143 ton wolfram-erts, tegen 0,4 ton in 1937. De N. V. Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton produceerde 0,254 ton wolframiet in het werkjaar 1937/1938.

Zwavel. Zwavelwinning vond in 1938 hoofdzakelijk plaats op het terrein Kawah Poetih der N. V. Zwavelontginning Kawah Poetih, waarvoor door haar met het Nederlandsch-Indische Gouvernement een aannemingsovereenkomst is gesloten. De productie beliep 13 252 ton geraffineerde zwavel, 1066 ton zwavelpoeder en 1200 ton zwavelmodder, tegen respectievelijk 9048, 1969 en 1456 ton in 1937.

Het afzetgebied voor geraffineerde zwavel en zwavelpoeder lag voornamelijk op Java en de Buitengewesten, ofschoon ook een belangrijke hoeveelheid geëxporteerd werd naar Zuid-Afrika en Britsch-Indië. Zwavelmodder was vrijwel uitsluitend bestemd voor Java.

De wereldmarktprijs voor zwavel, welke geheel door Amerika beheerscht werd, bewoog zich in een dalende lijn, terwijl ook in het Oosten de prijzen afbrokkelden.

De kostprijs is, niettegenstaande de grootere productie, weinig veranderd.

Gemiddeld waren in 1938 bij het bedrijf werkzaam 18 Europeanen, 5 Chineezzen en 862 Inlanders, tegen respectievelijk 11, 3 en 1054 in 1937.

Door de Inlandsche bevolking werd op den Goenoeng Welirang (Pasoeroean/Soerabaja) in 1938 239 ton zwavel gewonnen (in 1937 474 ton) en op de binnenlandsche markt verkocht.

Bauxiet. Door de N. V. Nederlandsch-Indische Bauxiet Exploitatie-Maatschappij werden 245 354 ton bauxiet geproduceerd in 1938, tegen 198 970 ton in 1937, terwijl verscheept werden 242 634 ton in 1938 en 202 692 ton in 1937.

De afbouw geschiedt door middel van 4 diesel-graafschoppen. Een installatie voor het zeven en verwasschen van de ruwe bauxiet werd in bedrijf gesteld, evenals een roteer-oven voor het drogen van de bauxiet. Voor de ontginning en het transport van het erts op het eiland Kojang werd een kabelbaan in gebruik genomen. Een krachtcentrale, omvattende 2 diesel-motoren met een vermogen van 600 Pk elk, werd in bedrijf gesteld.

Het aantal arbeiders, bij het bedrijf werkzaam, bedroeg in 1938 gemiddeld 843 man, van wie 243 man in dienst van aannemers. In 1937 waren deze cijfers resp. 599 en 239.

Kalksteen (inclusief *mergel*). Gedurende 1938 vond kalksteenwinning plaats op Java in de residentieën Priangan, Cheribon, Pekalongan, Semarang, Japara-Rembang, Soerabaja, Madioen, Kediri, Malang en Besoeeki en in het gouvernement Soerakarta; op Sumatra werd kalksteen en mergel gewonnen in de residentie Sumatra's Westkust. In deze laatste residentie werden in de afdeeling Padang hoofdzakelijk kalksteen en mergel gewonnen ten behoeve van de Portlandcement-fabriek te Indaroeng. In 1938 werd gewonnen 614 267 ton, tegen 424 678 ton in 1937.

Tras. In 1938 werd in de residentie Pekalongan en in het gouvernement Jogjakarta 402 ton tras gewonnen, tegen 355 ton in 1937; in de residentie Priangan 1243 ton tufsteentras, tegen 1076 ton in 1937.

Kaolien. In 1938 werd gewonnen in de residenties Priangan, Kediri en Bangka en Billiton 2651 ton kaolien, tegen 783 ton in 1937.

Klei. Gedurende 1938 had de winning van klei hoofdzakelijk plaats in de residenties Japara-Rembang en Palembang en, in mindere mate, in de residentie Celebes en Onderhoorigheden. In het geheel werd in 1938 gewonnen 31 631 ton, tegen 19 418 ton in 1937.

7. Zoutwinning en zoutregie

Zoutwinning. De uitgaven voor de zoutwinning bedroegen in 1938:

Algemeen beheer	f 199 200
Winning van ruw zout	1 725 900
Fabriekmatige bewerking en verpakking	1 286 500
Oost-Java-zeevervoer	604 500
	<hr/>
	f 3 816 100

De ontvangsten (overtochtskosten en vrachten, geïnde huishuur van dienstwoningen en andere ontvangsten) bedroegen f 175 400, zoodat het saldo der uitgaven bedroeg f 3 640 700.

Bovendien verminderden de zoutvoorraden met een hoeveelheid ter waarde van f 2 032 500, zoodat het in de verkoopen te verhalen saldo einde 1938 f 5 673 200 bedroeg.

Winning van ruw zout. De ombouw-werkzaamheden aan de gewezen bevolkingszoutlanden Soemenep en Sampang hadden tot dusver een vlot verloop. In de campagne van 1938 kon ongeveer de helft van het zoutland Soemenep in exploitatie worden gebracht, terwijl ook op een gedeelte van het zoutland Sampang reeds een proef kon worden genomen met den zoutaanmaak. Van den ombouw van het voormalig bevolkingszoutland Pamekasan werd voorloopig afgezien. Het sedert 1932 niet meer produceerende zoutland Grisee werd in 1938 wederom in gebruik genomen. De zoutlanden Nembakor-West en Gersik-Poetih waren in 1938 geheel in exploitatie.

Tengevolge van den abnormaal korten duur van den Oostmoesson bleef de productie belangrijk beneden de verwachting. Op alle in bedrijf zijnde zoutlanden te zamen werd 74 411 ton los zout gewonnen, tegen 58 833 ton in 1937.

De op de zoutetablissemten einde 1938 aanwezige voorraad ruw zout bedroeg 548 016 ton, tegen 748 199 ton einde 1937. Naar het buitenland werd in 1938 63 947 ton los zout verscheept.

Fabriekmatige bewerking en verpakking. Door de twee zoutfabrieken op Madoera werd in 1938 een hoeveelheid van 168 051 ton los zout van de zoutlanden ontvangen, tegen 153 609 ton in 1937. De productie bedroeg 154 799 ton briketzout, tegen 142 030 ton in 1937. In eerstgenoemde hoeveelheid is begrepen 29 532 ton geïodeerd zout, bestemd voor bestrijding van endemische krop in verschillende streken van het regiegebied.

Gemiddeld waren in beide fabrieken 1973 arbeiders per dag werkzaam, tegen 2023 in 1937.

Oost-Java-zeevervoer. Einde 1938 bestond de vloot van dit dienstonderdeel uit 5 sleepboten, 3 motorlichters met een gezamenlijk laadvermogen van 510 ton, 1 stoomlichter met een laadvermogen van 160 ton en 23 lichters met een gezamenlijk laadvermogen van 4000 ton.

In 1938 werden door de vaartuigen van dezen vervoersdienst afgelegd 144 971 zeemijlen, tegen 134 947 zeemijlen in 1937, terwijl aan los en verpakt zout, kolen en materialen vervoerd werd 176 040 ton, tegen 116 154 ton in 1937.

De Zoutregie. Hoewel de prijs, waartegen het briketzout aan de bevolking wordt verkocht, niet is gewijzigd, is de prijs, waarvoor het briketzout aan de provincies op Java en Madoera wordt geleverd, met ingang van 1 Januari 1938 verlaagd van f 76,80 per ton tot f 60 per ton (I. S. 1938 n°. 170).

Aan de drie provinciale zoutbedrijven op Java en Madoera werd in 1938 door de Regie geleverd 99 620 ton briketzout en 5030 ton los zout, tegen onderscheidenlijk 97 126 en 4411 ton in 1937. Aan de verbruikers werden door de provincies verkocht 97 527 ton briket- en 4816 ton los zout, tegen onderscheidenlijk 93 375 en 4000 ton in 1937.

Buiten het gebied van de provincies bedroeg de verkoop van briketzout in de Vorstenlanden 12 356 ton (tegen 11 684 ton in 1937) en in de Buitengewesten 35 321 ton (tegen 34 496 ton in 1937).

Als oorzaken van de stijging van het debiet kunnen naast de economische opleving worden genoemd de intensievere bestrijding van den clandestienen zoutaanmaak, zoomede de bevolkingsaanwas. Van de reorganisatie van de zoutdistributie in bepaalde gedeelten van Java, welke gepaard gaat met een belangrijke uitbreiding van het aantal distributie-punten, kan mede een gunstige invloed op den omzet worden geconstateerd.

Het aantal officieele verkoopgelegenheden van regiezout op Java en Madoera vermeerderde van 398 in 1936 tot 908 in 1937 en 1361 in 1938.

Van de nieuw ingevoerde zoutbriketten bleken die van 2 en 1 cent het meest gewild te zijn bij de bevolking. De verkoop van de $\frac{1}{2}$ cents briketten gaf teleurstellende resultaten.

In de Buitengewesten en de Vorstenlanden te zamen bedroeg de verkoop van los zout voor visscherij- en industriele doeleinden 25 291 ton in 1938, tegen 24 118 ton in 1937. Deze vermeerdering werd voor meer dan de helft veroorzaakt door een grooteren verkoop van vischzout in het visscherij-centrum Bagan-siapiapi, waar in 1938 19 457 ton verkocht werd, tegen 18 782 ton in 1937.

In de provincies op Java en Madoera steeg de verkoop van los zout voor visscherij-doeleinden van 2788 ton in 1937 tot 3673 ton in 1938. Deze stijging was voornamelijk het gevolg van de met ingang van 1 September 1938 op Java en Madoera in werking getreden verlaging van den prijs van het vischzout tot 2 $\frac{1}{2}$ cent per kg, waarbij tegelijkertijd de prijs, waarvoor dit los zout aan de provincies wordt verkocht, is verlaagd van 3 cent tot 2,25 cent per kg. Voor Midden- en Oost-Java moet daarnaast worden genoemd uitbreiding van het aantal verkoopplaatsen, waar vischzout verkrijgbaar wordt gesteld.

Aan los zout voor industriele doeleinden werd door de provincies op Java 1133 ton verkocht, tegen 1212 ton in 1937.

De bruto-opbrengst van den totalen verkoop (aan de provincies en buiten de provincies direct aan de bevolking) bedroeg voor los zout f 1 209 387 (in 1937 f 1 155 741) en voor briketzout f 12 601 470 (in 1937 f 13 884 210).

De bevolkingszoutaanmaak uit de zoutwaterwells in het regentschap Grobogan van de provincie Midden-Java produceerde 2850 ton in 1938, tegen 2862 ton in 1937. De opbrengst van den cijns bedroeg in 1938 \pm f 42 800, tegen \pm f 43 000 in 1937.

De bepalingen betreffende den aanmaak, den verkoop en het vervoer van zout uit de zoutwaterwells in de regentschappen Grobogan en Bojolali (I. S. 1934 nos. 91 en 92) zijn gewijzigd (zie I. S. 1938 nos. 416 en 417).

Het Pontianak-riviervervoer. De financieele uitkomsten van dit bedrijf zijn: uitgaven f 65 314, inkomsten f 78 967, voordeel saldo f 13 653. Door de vaartuigen van dezen vervoersdienst werden in 1938 afgelegd 32 800 zeemijlen, tegen

42 300 zeemijlen in 1937, terwijl vervoerd werden 4515 ton zout en goederen en 7338 passagiers, tegen 5391 ton zout en goederen en 8311 passagiers in 1937.

Voor nadere bijzonderheden betreffende de Zoutwinning en de Zoutregie wordt verwezen naar het jaarverslag der Opium- en Zoutregie over 1938.

8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning

Wetgeving. Bij G.B. 2 Juni 1938 n°. 24 (I. S. n°. 275) is de bij G.B. 2 Febr. 1921 n°. 1a (I. S. n°. 75) uitgesproken reserveering voor opsporingen en ontginningen van Gouvernementswege met betrekking tot goud, zilver, mangaan, antimoon, lood, zink en koper van de terreinen, bekend onder de namen Lebong Pandan en Tambang Sawah, opgeheven. Voor deze terreinen zijn bij G.Bn. 2 Juni 1938 nos. 25 t/m 28 voor de winning van genoemde delfstoffen vier concessies, onder de namen Lebong Pandan I, Lebong Pandan II, Tambang Sawah I en Tambang Sawah II, na openbare mededinging verleend aan de te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong.

Bij G.B. 18 Juni 1938 n°. 18 (I. S. n°. 362) is een drietal op den voet van de drinkwatervoorziening-beschermingsordonnantie bij het besluit van het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van Oost-Java van 17 Juni 1937 n°. A 13/29/11 aangewezen terreinen (res. Malang) om redenen van algemeen belang gesloten voor mijnbouwkundige opsporingen.

Krachtens de regelingen, opgenomen in I. S. 1938 nos. 370, 372 en 373 (in werking getreden 1 Juli 1938), worden de bij de Mijnordonnantie 1930 (I. S. 1930 n°. 38), de Regeling inzake het boren van artesische putten door anderen dan den Staat (I. S. 1912 n°. 430), de Petroleumopslagordonnantie en de Regelen met betrekking tot den opslag en het bezit van petroleum en soortgelijke licht ontvlambare vloeistoffen (I. S. 1927 nos. 199 en 200), het Mijnpolitie-reglement (I. S. 1930 n°. 341), de Administratieve Voorschriften voor het Hoofd van den Dienst van den Mijnbouw en voor de Hoofden van gewestelijk bestuur (Bb. n°. 12390) en de Algemeene Voorwaarden, waaronder vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en concessies tot mijnontginning worden verleend (I. S. 1930 n°. 348), zooals deze zijn gewijzigd en aangevuld, aan de Hoofden van gewestelijk bestuur opgedragen bevoegdheden, bemoeiingen en verrichtingen in de gewesten Sumatra, Borneo en Groote Oost uitgeoefend door de Residenten, ieder voor zijn residentie, terwijl waar daarin het woord „gewest” dan wel afleidingen of samenstellingen van dit woord voorkomen, voor zoover betreft de toepassing van genoemde wettelijke voorschriften in de Buitengewesten, daarvoor gelezen moet worden het woord „residentie” dan wel de daarmede overeenkomende afleiding of samenstelling van dit woord.

Bij de regeling, opgenomen in I. S. 1938 n°. 371 (in werking getreden 1 Juli 1938), zijn de Regelen inzake het boren van artesische putten door anderen dan den Staat (I. S. 1912 n°. 430) gewijzigd. Deze wijziging houdt evenals de bij de wet van 4 Aug. 1938 (N. S. n°. 900, I. S. n°. 618) tot stand gekomen en 1 December 1938 in werking getreden wijziging van de Indische Mijnwet (I. S. 1899 n°. 214) verband met de bestuurshervorming.

Bij G.B. 3 Nov. 1938 n°. 11 (I. S. n°. 630) is het terrein van het daarbij aangewezen „Natuurmonument Panoea” (res. Manado) om redenen van algemeen belang gesloten voor mijnbouwkundige opsporingen.

Ontginningen van Gouvernementswege. De eigen mijnbedrijven van het Gouvernement omvatten twee kolenbedrijven (de Oembilin- en de Boekit Asem-mijnen) en een tinbedrijf (de Bangka-tinwinning).

Gedurende 1938 bleven 2 aannemingscontracten van kracht.

Het aantal overeenkomsten op den voet van art. 5a der Indische Mijnwet resp. voor de *opsporing* van delfstoffen en voor de *opsporing en ontginning* van delfstoffen onderging geen verandering. Einde 1938 waren resp. 14 en 34 overeenkomsten van kracht.

Ten aanzien van 4 overeenkomsten, aangegaan met de N. V. Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij, voor de terreinen, genaamd Leko (res.

Palembang), Rawas (res. Palembang), Pasé, Rajeu en Langsar (res. Atjeh en Onderhoorigheden) en Tesso I, Djapoera I en Taloeck (res. Riouw en Onderhoorigheden), zijn suppletoire overeenkomsten gesloten, waarbij de Maatschappij afstand heeft gedaan van alle uit de overeenkomsten voortvloeiende rechten op het terrein Djapoera I en op gedeelten van de terreinen Leko, Rawas, Langsar, Tesso I en Taloeck.

Bij de wet van 15 Dec. 1938 (N. S. n°. 905, I. S. 1939 n°. 53) is machtiging verleend tot het sluiten van een overeenkomst als bedoeld in art. 5a der Indische Mijnwet met de N. V. „De Bataafsche Petroleum Maatschappij” voor de opsporing en ontginning van aardolie, enz. in een terrein, gelegen in de provincie West-Java.

Bij de wet van 30 Dec. 1938 (N. S. n°. 907, I. S. 1939 n°. 65) is machtiging verleend tot het sluiten van een overeenkomst als bedoeld in art. 5a der Indische Mijnwet met de N. V. „De Bataafsche Petroleum Maatschappij” voor de opsporing en ontginning van aardolie, enz. in een terrein, gelegen in de provincies Midden- en Oost-Java.

Het aantal *gemengde mijnbedrijven* bleef twee: de naamlooze vennootschap „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton” en de naamlooze vennootschap „Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij”.

Particuliere ontginningen. Gedurende 1938 werden 9 mijnconcessies van Gouvernementswege verleend, waarvan: 2 voor de winning van goud en zilver (de mijnconcessie Soreang in de residentie Priangan van de provincie West-Java en de mijnconcessie Tjibareno-leutik in de residentie Buitenzorg van de provincie West-Java); 1 voor de winning van phosphaten, welke tot bemesting dienen (de mijnconcessie Soeroh in de residentie Bodjonegoro van de provincie Oost-Java); 2 voor de winning van koper en ijzer (de mijnconcessies Bedali en Petoengsinarang in de residentie Madioen van de provincie Oost-Java); 4 voor de winning van goud, zilver, mangaan, antimoon, lood, zink en koper (de mijnconcessies Lebung Pandan I en Lebung Pandan II in de residenties Benkoelen en Palembang en de mijnconcessies Tambang Sawah I en Tambang Sawah II in de residentie Benkoelen).

Op verzoek werden ingetrokken de mijnconcessies Pasir Gombong en Tjiseuti.

Einde 1938 waren 242 van Gouvernementswege verleende mijnconcessies van kracht, terwijl 28 aanvragen voor mijnconcessies in behandeling waren.

Gedurende 1938 werden 3 mijnconcessies, verleend door het Hoofd van het Mangkoenagorische Huis (gouv. Soerakarta), door het Gouvernement goedgekeurd, namelijk de mijnconcessies Dawoehan, Kedoengpring en Soekohardjo, alle voor de winning van koper, zink, lood, goud en/of zilver en de daarmede in zoodanigen samenhang voorkomende delfstoffen, dat gelijktijdige winning onvermijdelijk is, met uitzondering van alle in het eerste lid, onder b, van art. 1 der Indische Mijnwet vermelde delfstoffen.

Einde 1938 waren 32 door het Gouvernement goedgekeurde mijnconcessies, verleend door Inlandsche Zelfbesturen, die hun mijnrechten nog niet aan het Gouvernement hebben overgedragen, van kracht.

Gedurende 1938 werden 6 vergunningen tot het winnen van niet in art. 1 der Indische Mijnwet genoemde delfstoffen verleend, waarvan 1 door den Resident van Sumatra's Westkust voor de winning van amethyst; 1 door het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van Oost-Java voor de winning van kalksteen; 1 door het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van West-Java voor de winning van marmer, kalk- en zandsteen; 2 door het Hoofd van plaatselijk bestuur te Palembang voor de winning van klei; 1 door den Resident der Lampoengsche Districten voor de winning van puimsteen.

Ingetrokken werden 18 vergunningen, terwijl 1 vergunning door tijdsverloop kwam te vervallen.

Einde 1938 waren 148 vergunningen van kracht.

Mijninspectie. De leiding van den Dienst der Mijninspectie berustte gedurende 1938 bij het hoofd der afdeling cijns en mijninspectie. Het inspec-

teerend personeel der mijninspectie bestond bij den aanvang van het jaar uit 2 mijninspecteurs (ingenieurs) en 2 adjunct-mijninspecteurs, terwijl met het toezicht op de machinale hulpmiddelen der mijnwerken was belast de electro-technisch ingenieur van de afdeling technisch-economische adviezen van den Dienst van den Mijnbouw. Einde 1938 werd nog een mijningenieur, afkomstig van de gouvernementenkolenmijnen, tot mijninspecteur benoemd.

Door de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs werden in 1938 44 inspecties uitgevoerd van mijn- en opsporingswerken voor de winning en opsporing van erts en kolen en 63 inspecties van dergelijke werken voor de winning en opsporing van aardolie. Twee der inspectiereizen werden tevens benut ter controleering van een z.g. „aantooning” (art. 13 der Indische Mijnwet) betreffende een aangevraagde mijnconcessie. Bovendien werden 3 reizen ondernomen uitsluitend ten behoeve van een plaatselijk onderzoek naar doodelijke ongevallen en werd door één der mijninspecteurs een tweetal reizen ondernomen op verzoek van het Binnenlandsch Bestuur om advies te geven betreffende kalksteen- en zandwinningen.

Door den electrotechnischen ingenieur, belast met het toezicht op de machinale hulpmiddelen, werden 6 inspecties gehouden van de mechanische installaties van eenige mijnwerken.

Bij den kolenmijnbouw hadden 6 en bij den ertsmijnbouw 10 doodelijke ongevallen plaats in 1938, waarbij respectievelijk 6 en 10 personen binnen 24 uren na het ongeval het leven lieten, tegen resp. 8 en 22 in 1937. Bij de aardoliebedrijven hadden 5 doodelijke mijnongevallen plaats, waarbij 5 slachtoffers binnen 24 uur na het ongeval overleden, tegen 7 in het voorafgegane jaar. Het aantal ongevallen, welke invaliditeit van langeren duur dan 3 weken veroorzaakten, bedroeg voor den kolenmijnbouw 32, voor den ertsmijnbouw 67 en voor de aardoliebedrijven 33, tegen resp. 32, 103 en 42 in 1937. Het aantal door mijnongevallen doodelijk getroffen personen per 1000 ondergrondse en bovengrondse arbeiders bedroeg voor den kolen- en ertsmijnbouw resp. 1,11 en 0,33, tegen 1,43 en 0,81 in 1937, terwijl de overeenkomstige cijfers voor de aardoliewinning waren 0,37 en 0,61.

Geologische onderzoeken. De geologische kaartering werd in de eerste helft van 1938 voortgezet in Noord-Bantam (bladen 9 Laboean, 13 Rangkasbitoeng), waar de jongneogene serie over 1500 m dikte werd bestudeerd, terwijl eenig aanvullend kaarteerwerk werd verricht in een ertsgeologisch belangrijk gedeelte van het (gepubliceerde) blad 14 Bajah.

Een begin werd gemaakt met een onderzoek naar goud en ertsgangen bezuiden Soekaboemi (Java) in het terrein, dat voorkomt op het oostelijke gedeelte van blad 20 Djampang-koelon.

De bij den Dienst van den Mijnbouw aanwezige gegevens omtrent delfstoffen op Java, uitgezonderd olie, kolen en ertsen, werden tot een rapport verwerkt, dat aan het einde van het jaar bijna voor den druk gereed was.

In Midden-Java werd een korte geologische opname uitgevoerd in het Pati Ajam-gebied (blad 85 Koedoes), waarvan de rijkdom aan zoogdierresten der Trinit-fauna bekend is. Voorts werd het plioceene bekken van Ardjawinangoen (blad 86 Poerwodadi) in kaart gebracht.

In de tweede helft van het jaar moest de kaartering tengevolge van een tekort aan academisch personeel tijdelijk worden gestaakt.

De bladen 109 Lamongan en 110 Modjokerto (Oost-Java) werden gepubliceerd.

Op Billiton, Bangka en Bintan, meer in het bijzonder op Bintan werd een onderzoek verricht naar het voorkomen en het ontstaan der bauxiet-afzettingen, verder op Bangka naar dat van kaolien. Ook werd een economisch-geologisch overzicht samengesteld over de wereldvoorraden en het verbruik van bauxiet.

Het eindverslag over West-Borneo kwam voor den druk gereed.

Met de samenstelling van een eindverslag betreffende het overig gedeelte van West-Borneo op grond der nagelaten gegevens van wijlen Ing. L. H. Krol werd voortgegaan.

In de tweede helft van het jaar had een verkenning plaats van de onderafdeeling Sampit (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), welke einde 1938 nog niet was beëindigd.

De uitwerking der gegevens van Oost-Borneo werd in de eerste helft van het jaar voortgezet; het eindverslag is dus nog in bewerking.

In Zuidoost-Borneo werd in het Koekoesan-gebergte en op Poelaulaet 74 ton ijzererts en 64 ton kolen verzameld ten behoeve van door particuliere ondernemers te nemen verwerkingsproeven en voor dit doel naar Europa verscheept.

Paleontologische onderzoekingen. Het onderzoek der foraminiferen beperkte zich tot de behandeling van eenige profielen in Koetai en op het schiereiland Mangkalihat, terwijl ook miogypsinen uit Palembang en Midden-Sumatra werden bewerkt.

De bewerking der mollusken-fauna van het plioceen in Bantam werd voortgezet en een deel der resultaten hiervan gepubliceerd in „De Ingenieur van Nederlandsch-Indië” (1938). Voorts werd een collectie recente mollusken uit de Baai van Batavia gedeeltelijk gedetermineerd.

De bewerking van verschillende uit Java afkomstige vertebraten-collecties werd voortgezet, terwijl begonnen werd met een onderzoek der fossiele haaien van Java.

Ten behoeve van de in Europa ter hand genomen bewerking van plantenresten, in het bijzonder versteend hout uit Sumatra en Java, werden rapporten opgemaakt over de stratigrafie der betreffende gebieden.

Geologisch-technische onderzoekingen. Adviezen werden verstrekt over 5 reservoir-dammen, terwijl 8 objecten nog in behandeling bleven; betreffende de 14 belangrijkste stuwdammen op Java zijn monografieën samengesteld. De uitgebrachte adviezen over drinkwatervoorzieningen hebben betrekking op 1 plaatselijke, 1 provinciale en 1 ondernemingswaterleiding; aanvragen betreffende 2 gemeentelijke en 2 plaatselijke waterleidingen zijn nog in behandeling. Voorts werd geadviseerd over artesische boringen en de watervoorziening van een zwembad, terwijl voor een groot aantal broncaptelingen van waterleidingen in Oost- en Midden-Java beschermingsstrooken werden vastgesteld. De tunnelcaptelingen der waterleidingen van Cheribon en Kalidjati kwamen gereed.

Adviezen werden uitgebracht over 11 aardschuivingen in of nabij kampongs; over den funderingsbodem van 2 bruggen en van een vliegloods; over aard-schuivingen in een provincialen weg, een irrigatieleiding en nabij een centrale; over de grondgesteldheid betreffende 3 waterkrachtwerken, de aanvoerleiding van een ander waterkrachtwerk, een waterreservoir van een onderneming en verscheidene militaire landingsterreinen.

Ten behoeve van industrieele doeleinden werd advies verstrekt over de bruikbaarheid van kwartszand, terwijl het voorkomen van diatomeeën-aarde bij Solo nader werd onderzocht.

Grondpeilwezen. Gedurende 1938 waren bij het Grondpeilwezen acht boorinstallaties in bedrijf, waarvan twee op kosten van het Welvaartsfonds. Op 17 plaatsen, verspreid over West-, Midden- en Oost-Java, werd naar artesisch water geboord, terwijl negen artesische putten volledig konden worden afgewerkt. Voorts werden adviezen uitgebracht met betrekking tot de installatie van enkele watervoorzieningen, welke gebaseerd zijn op reeds bestaande artesische putten.

Laboratorium voor delfstoffenonderzoek. De werkzaamheden bepaalden zich voornamelijk tot het analytisch onderzoek van ingezonden monsters. In het geheel werden 1817 monsters behandeld, waaronder 221 van de grondstoffen en producten van de steenkolen brikettenfabriek en 1351 van verschillende delfstoffen en ertsen, waarvan 1284 van edele metalen. Verder werden 82 volledige gesteente-analyses verricht en 163 watermonsters op bruikbaarheid voor consumptie onderzocht.

Publicaties. Verschenen zijn: *Jaarboek van het Mijnwezen 1936—1937, Algemeen gedeelte; Geologische kaart van Java 1:100.000*, bladen 109 (Lamongan) en 110 (Modjokerto); *Bulletin of the Netherlands Indies Volcanological Survey* nos. 82 t/m 84.

H. NIJVERHEID

1. Algemeen overzicht

Aan den invloed van de algemeene conjunctuur, welke in vergelijking met 1937 een inzinking vertoonde, vermocht ook de Nederlandsch-Indische industrie zich niet geheel te onttrekken. Elders in dit Verslag is gewezen op de factoren, welke de conjunctuur en daarmee het inkomen van de verschillende bevolkingsgroepen in 1938 beïnvloedden. Naarmate de afnemerskringen van de verschillende nijverheidsgroepen door deze factoren gunstig dan wel ongunstig werden beroerd, werkten de conjunctuurswijzigingen voor- dan wel nadeelig.

Niettemin kan worden opgemerkt, dat 1938 in het algemeen zoowel voor de klein- als voor de midden- en grootnijverheid zeer bevredigend is geweest. Hoewel ten opzichte van 1937, dat als een topjaar moet worden beschouwd, in de waarde der productie een regressie aanwijsbaar is, blijft de „trend” ongetwijfeld stijgende.

Niet beschikt kan worden over voldoende statistische gegevens om een overzicht te geven van de totale Nederlandsch-Indische productie. De a.s. volkstelling, waaraan een bedrijfstelling zal worden gekoppeld, zal het inzicht op dit gebied kunnen verbreden, terwijl de in voorbereiding zijnde industriele statistiek het mogelijk zal maken voor de toekomst een beter inzicht dienaangaande te krijgen. Eenig beeld geeft echter het volgend overzicht van het electriciteitsgebruik voor industriele doeleinden:

Jaar	1935	1936	1937	1938
Millioenen KWU	69,6	82,5	146,3	154,3

Gunstig was voor de nijverheid, dat de grootexport van Java — de suiker en thee — veel gunstiger lag dan die van de Buitengewesten, waar rubber, tin, palmolie, copra en koffie zwaarder werden getroffen.

De maatregelen, noodig met het oog op den internationalen toestand, droegen verder bij tot een behoorlijke orderbezetting van de metaalindustrie in het algemeen en tot de ontwikkeling van andere bedrijven, wier diensten te dezen noodzakelijk waren.

De bedrijfsreglementeering en enkele contingentteeringen bleven voorts een niet onbelangrijken steun, waardoor voor eenige bedrijfstakken de uitbreiding van het apparaat wordt gecontroleerd en ingesteld op den mogelijken afzet.

De klein-nijverheid. Hoewel de waarde van de productie der klein-nijverheid in 1938 naar schatting iets terugliep, is dit met de geproduceerde hoeveelheid zeker niet het geval en zonder twijfel heeft de klein-nijverheid haar positie weten te verstevigen. De teruggang van de conjunctuur deed zich vooral in de industrie gevoelen.

Gunstig voor de ontwikkeling van de klein-nijverheid zijn de toenemende verkeersmogelijkheden, welke de voornaamste voorwaarden vormen voor de vergrooting van het afzetgebied. Gepaard aan een betere organisatie van den verkoop, waaraan door de consultatie-bureaux veel aandacht wordt besteed, maakt het grootere afzet-areaal de klein-industrie minder conjunctuurgevoelig, hetgeen de zoo noodzakelijke continuïteit in de productie ten goede komt.

Behalve de betere verkeersmogelijkheden doet ook het goede onderwijs zijn invloed gelden. Steeds meer Inheemschen bezoeken de scholen en doen daar een kennis op, welke hen steviger in hun schoenen doet staan. Hoever het onderwijs in Inheemsche nijverheidskringen doordringt en hoe veelvuldig het jongere geslacht in de nijverheid een toekomst tracht te vinden, bleek uit een in de weverijen te Madjalaja gehouden onderzoek. Van de mannelijke bewoners waren \pm 98 % en van de vrouwelijke 71 % jonger dan 30 jaar; niet minder dan 65 % van het geheele personeel, dus van wevers en weefsters, had onderwijs genoten en was in staat in het Maleisch een brief te schrijven.

Bij de bespreking van de Overheidsbemoeienis met de nijverheid en de bevordering van de nijverheid in het algemeen zal nog gelegenheid komen om te wijzen op de dringende noodzaak tot nijverheidsbevordering, welke voortvloeit uit het bevolkingsaccres. Hier moge worden volstaan met er op te wijzen, dat dit accres gepaard gaat met het afstooten van arbeidskrachten uit de landbouwereld, welke krachten na een doeltreffende scholing gemakkelijk in de ambachtswereld emplooi vinden. Zoo vraagt de metaalindustrie, mede in verband met de defensie-orders, thans de recruteering van duizenden Inheemsche jongelieden ter opleiding voor metaalarbeider, waardoor de psychologische ondergrond voor de ambachts- en industriele stand van straks verder wordt uitgebouwd.

Het is niet alleen Java, dat een afzetgebied voor de klein-nijverheid vormt. Hoe langer hoe meer gaan ook de Buitengewesten producten van de op Java gevestigde nijverheid afnemen. Deze afname bedroeg in 1935 45, in 1936 56, in 1937 82 en in 1938 75 miljoen gulden.

Het jaar 1938 vertoonde achteruitgang ten opzichte van 1937, doch gezien in het licht van de rubberhausse in 1937 is het duidelijk, dat reeds groote winst werd bereikt doordat de toen opgelegde afzetgebieden behouden bleven.

In het kader van de nijverheidsbevordering speelt de stichting „Fonds voor de kleine nijverheid” een belangrijke rol. Deze instelling financiert haar werkzaamheden met behulp van een door de Regeering verleende garantie; uitbreiding kon plaats vinden door de Nederlandsche welvaartsbijdrage. De stichting heeft ten doel, proefnemingen op het gebied van de kleine nijverheid te entameeren en te stimuleeren en de creditvoorziening van de daaruit voortkomende bedrijfjes ter hand te nemen. Evenals elders, waar de Overheid steun verleent aan het bedrijfsleven, geldt ook hier het beginsel van zelfbekostiging, behoudens ten aanzien van initieele verliezen, welke zich in het proefstadium somtijds voordoen en die bezwaarlijk geheel ten laste van de pionierbedrijfjes kunnen worden gebracht.

Betreffende de werkzaamheden van de stichting „Fonds voor de kleine nijverheid” kan het volgende worden medegedeeld.

Naar het product van het aardewerkbedrijf te Bandjarnegara bestond toenemende vraag, in verband waarmede werd besloten tot uitbreiding van de oven-capaciteit. Te Plered werd eveneens een aardewerkbedrijf opgericht met een geprojecteerde productie-capaciteit van \pm 20 000 kg per jaar.

De in 1937 aangevangen proeven, gericht op het verkrijgen van blanken klappervezel, geschikt voor verspinning tot tapijtgaren, leidden tot gunstig resultaat. In verband hiermede werd in Pengasih (Jogjakarta) een cocosgarentwijnerij opgericht met een outillage van 20 twijnmachines, welke zal worden uitgebreid tot 100 machines. Ten behoeve van de vezelvoorziening van deze fabriek werden te Imogirih, Serang, Klegen en Pengasih rotingsbakken gebouwd, waar de van de bevolking opgekochte klapperbolsters volgens het gevonden procédé worden bereid. Voor den afscheep van de productie van Pengasih is te Tjilatjap een vezelpers in bedrijf gesteld.

De pannenbakkerijen te Tjitjalengka, welke einde 1937 in aanbouw waren, kwamen gereed, waarna met proefwerkzaamheden werd begonnen. Naar verwachting zal het bedrijf in 1939 op volle capaciteit komen te werken.

De organisatie van de steenbakkers aan de Brantas-rivier, waarmede in 1937 een aanvang was gemaakt, werd met bevredigend resultaat voortgezet en leidde tot uitbreiding van het aantal aangeslotenen. Het gelukte den deelnemers, zich uit de verkregen winsten geheel vrij van schulden aan opkoopters te maken en, zij het op bescheiden wijze, kapitaal te vormen.

De technische en financieele hulpverlening aan de meubelindustrie te Japara en Pasoeroean vond in 1938 voortgang, waarbij de perspectieven bevredigend mogen worden genoemd.

De in samenwerking met den Coöperatie-dienst en de Algemeene Volkscredietbank te Leuwiliang (Buitenzorg) opgerichte 12 rubbersheets-fabriekjes bereikten in 1938 een gezamenlijken omzet van \pm 160 ton met een waarde van f 57 500. De vooruitzichten van deze bevolkingsrubberfabriekjes zijn gunstig.

De omzetten van de in Sidoardjo-Bangil en in Soekaboemi-Tjisaat opgerichte nijverheidscentrales, welke in desa-nijverheid vervaardigde half-producten, zooals

landbouwgereedschappen, messen, lepels, vorken, enz. voltooien, werden belangrijk opgevoerd. De centrales werkten in 1938 met winst.

De te Madjalaja opgerichte weefcoöperatie, omvattende een centrale garene-weverij en verkoopafdeeling, waarin bezitters van \pm 60 machinale en 800 handgetouwen zijn vereenigd, boekte een bevredigend resultaat.

Door de Stichting werd in 1938 een bedrag van f 114 000 aan credieten verstrekt.

Een gedeelte van de ten behoeve van de nijverheid uitgetrokken fondsen der Nederlandsche welvaartsbijdrage werd aangewend voor de oprichting van bevolkingsbedrijven voor de verwerking (roting) van klappervezels, waarvan hiervóór reeds melding werd gemaakt.

Verschillende maatregelen zijn in voorbereiding in het belang van de rationalisering van de desa-weefnijverheid. Getracht wordt, coöperaties te vormen van daartoe gunstig gelegen inheemsche bedrijven, teneinde op deze wijze te geraken tot centralen garene-inkoop en gemeenschappelijke ververijen. De oprichting van centrale apprêteer-inrichtingen en finishing-bedrijven ligt in het voornemen.

Het ten behoeve van de bevordering van de rijststroozakken-weverij ingestelde onderzoek werd voortgezet en leidde tot de constructie van een weefgetouw, dat een behoorlijke productie geeft van rijststroozakken. Aangezien de hiermede vervaardigde zakken evenwel nog te zwaar bleken, worden de mogelijkheden tot verbetering van de werkmethode verder bestudeerd.

Na vele proefnemingen werden mattentoestellen vervaardigd, welke in de omgeving van Madioen en Jogjakarta in de praktijk werden beproefd. In verband met de hoogere productie wordt met den aanmaak dier toestellen, ook voor andere centra van de bevolkingsmattenindustrie, voortgegaan.

Ter bevordering van den afzet van kunstnijverheidsproducten werden monstercollecties gezonden naar potentieele consumptie-gebieden in het buitenland, terwijl mede zorg werd gedragen voor vertegenwoordiging van de inheemsche kunst op binnen- en buitenlandsche tentoonstellingen (San Francisco).

De bevordering van de bevolkings-ebbenhoutverwerking vond voortgang door opleiding van jongelui tot vervaardigers van verhandelbare voorwerpen uit dit materiaal in een opzettelijk voor dit doel ingerichte afdeeling van de ambachtsschool te Sasaran (Minahasa). In samenwerking met het Instituut voor de Zeevisscherij werd te Banjoewangi als proefbedrijf een vischconservenfabriek opgericht, waarin als nevenproducten vischmeel en vischolie zullen worden vervaardigd.

Fabrieksnijverheid (midden- en grootindustrie). Waar de fabrieksindustrie overeenkomstig de algemeene conjunctuurlijn eenig terrein verloor, kan anderzijds worden gewezen op compensatie hiervan door vergroote export, o.m. van zeep- en lederproducten. Margarine-, automobiel-, bier-, elektrische toortsen- en rijwielfabrieken konden ook haar binnenlandschen afzet opvoeren. De rubberbanden-industrie breidde zich uit, mede in verband met de grootere vraag naar rubberbanden voor vrachtkarren. Voorts zijn uitbreidingen te vermelden in de metaal-, zeep- en margarine-industrie. Een aanvang werd gemaakt met den bouw van een groote fabriek voor rubberschoenen, voor welk artikel de belangstelling groeiend blijkt, terwijl een drietal kleine bedrijven op dit gebied tot stand kwam.

In 1939 zal de te Bandoeng in aanbouw zijnde gasmaskerfabriek, tevens fabriek van technische rubberwaren in bedrijf worden gesteld, evenals de tweede papierfabriek te Probolinggo.

De textielfabriek te Tegal werd uitgebreid, terwijl aldaar de eerste machinale spinnerij in aanbouw is. Voorts worde vermeld de oprichting van een rosellezakkenfabriek te Panggoonredjo, van een chocoladewarenfabriek te Soerabaja en van een fabriek van kunstharsartikelen te Malang. Plannen voor vestiging van een cellulose-fabriek en een aluminium-fabriek namen vasteren vorm aan, terwijl verschillende andere industriele projecten in voorbereiding zijn.

Voor nieuwe vestigingen op nijverheidsgebied blijkt toenemende belangstelling van Nederlandsche zijde.

2. Afzonderlijke bedrijven

Batiknijverheid. De opleving van de batiknijverheid, waarvan het jaar 1937 getuigde, is gevolgd door een reactie, welke de productie heeft gebracht op een peil, niet ver beneden dat van 1936.

Overzicht van de doekconsumptie der batikkerijen
(in duizendtallen yards)

Jaar	Doekgrondstof		Totaal
	Cambric	Grey	
1926	108 440	14 102	122 542
1927	115 742	20 634	136 376
1928	120 160	15 500	135 660
1929	122 841	19 000	141 841
1930	103 119	14 990	118 109
1931	89 082	19 011	108 093
1932	87 548	25 394	112 942
1933	100 548	27 449	127 997
1934	85 549	38 918	124 467
1935	68 746	31 978	100 724
1936	100 800	32 400	133 200
1937	129 900	28 800	158 700
1938	96 200	23 800	120 000

De productie in 1938 aan kains, slendangs, enz. wordt op grond van het doekverbruik geschat op 2 680 000 codi (1 codi = 20 stuks). De door deze hoeveelheid batik vertegenwoordigde waarde kan als volgt globaal in productie-componenten worden gespecificeerd:

Doekgrondstof	f 20 415 000
Andere grondstoffen en hulpmiddelen	5 004 000
Loonen	4 005 000
Ondernemerswinst	1 392 000
Totaal	f 30 816 000

De export van batiks van Java en Madoera naar het buitenland vertoonde een geringen teruggang ten opzichte van 1937, doch bleef boven het exportcijfer van 1936. Die export bedroeg in 1937 424 942 kg (waarde f 1 367 484) en in 1938 378 708 kg (waarde f 1 178 811).

Textielnijverheid. De desa-huisvlijt, voornamelijk gevestigd in Zuid-Midden-Java, Zuid-Celebes, Midden-Sumatra en de Soenda-eilanden, heeft in 1938 geen belangrijke wijzigingen ondergaan. Dit kan onder meer blijken uit den invoer van de garensorten n°. 20 en n°. 40, welke deze tak van nijverheid hoofdzakelijk in haar weefsels verwerkt. In de Midden-Java-havens Semarang en Tjilatjap bedroeg deze invoer over 1936 692 265 kg, 1937 1 304 613 kg en 1938 1 007 750 kg.

In de laatste jaren doet zich het verschijnsel voor, dat de in Midden-Java gevestigde kleine en middensoort nijverheid zich steeds meer toelegt op de vervaardiging van loerik-stoffen, welke weefsels tot nog toe uitsluitend in de desa op primitieve kampong-getouwen (zonder automatische schietspoel) werden aangemaakt. In hoeverre een fabriekmatige vervaardiging van loeriks een gevaar

oplevert voor de desa-huisvlijt, kan nog niet worden beoordeeld; het laat zich echter aanzien, dat in de naaste toekomst de op zulk een uiterst laag kostenpeil produceerende desa-huisvlijt in het overgrootste deel van de loerik-consumptie zal kunnen blijven voorzien.

De groote uitbreiding van de kleine handweefnijverheid — uitgerust met moderne handgetouwen van het z.g. T.I.B. ¹⁾-model — kwam in 1938 op Java tot stilstand. Slechts in enkele streken van de Buitengewesten, o.m. in Tapanoeli, had een verdere uitbreiding plaats; hierbij betreft het een vervanging van de primitieve weeftoestellen door handgetouwen van het moderne type. Door de uitbreiding van de toepassing der „Bedrijfsreglementeering-weverijen 1935” op vrijwel de geheele sarong-industrie kunnen slechts bedrijven, waarin minder dan 5 handgetouwen met één scheermolen staan opgesteld, thans zonder vergunning worden opgericht. Van deze gelegenheid is echter een bescheiden gebruik gemaakt. Naar schatting zijn in het jaar 1938 slechts 150 van dergelijke handweverijen op Java opgericht, voornamelijk in het ressort Noord-Midden-Java, welke streek, naast de Bandoengsche hoogvlakte (Madjalaja), een belangrijk centrum is geworden van de kleine handweefnijverheid.

Over het algemeen zijn, zoowel voor de kleine nijverheid als voor de fabrieks-industrie, over welke laatste hieronder mededeelingen volgen, de financieele uitkomsten in vergelijking tot 1937 minder gunstig geweest. Een overschatting van het opname-vermogen van de sarong-markt door den import-handel, zoomede de sterke uitbreiding van het textiel-apparaat in 1937, hebben in de eerste maanden van 1938 een overaanbod van sarongs geschapen, dat niet door de markt kon worden verwerkt. Van grooten invloed op dezen gang van zaken zullen de groote voorraden in de tweede en derde hand zijn geweest. Omstreeks Mei trad een herstel van de markt in en konden de sarongs, zij het tegen lagere prijzen dan in 1937 konden worden bedongen, gereeden afzet vinden.

De omvang van de handsarongproductie 1938 is te stellen op 307 000 corges.

Kostencomponenten		Waarde in guldens
Grondstoffen	70 % =	f 3 873 000
Arbeidsloon	25 % =	1 383 000
Kapitaalskosten	5 % =	277 000
Totaal		f 5 533 000

Het volgend staatje geeft een inzicht in de ontwikkeling van de handsarongweverijen. De cijfers betreffen het verloop van het totaal aantal van de bedrijven, welke zijn uitgerust met weefgetouwen met automatische schietspoel.

	Totaal aantal weverijen	Totaal aantal handgetouwen (T.I.B.-model)	Totaal aantal machinale getouwen	Percentage handgetouwen
	±	±	±	
Begin 1930	19	517	44	85
" 1931	31	524	44	92
" 1932	54	777	44	95
" 1933	89	1 299	46	97
" 1934	109	1 622	258	86
" 1935	167	3 919	414	90
" 1936	177	4 376	668	87
" 1937	1 123	11 994	2 013	86
" 1938	2 131	30 028	4 220	88

1) T.I.B. = Textielinrichting Bandoeng.

Omtrent de handspinnijverheid valt het volgende te vermelden. In de regentschappen Demak en Pati, waar van oudsher garens worden gesponnen van de aldaar gewonnen katoen, zijn thans proeven ingezet, welke tot een rendabeler verwerking van de katoengrondstof kunnen leiden. Aangezien met de eenvoudige handspinnewielen slechts de grovere garens kunnen worden gesponnen, zijn dergelijke garens slechts bruikbaar voor de vervaardiging van grove doeken. Naar het zich laat aanzien, zijn deze garens geschikt voor de vervaardiging van dweilen, welk product meer opbrengt, dan indien de garens in eigen huishouding voor weefsels worden gebruikt. Door tusschenkomst van de binnenlandsche handels- en nijverheidsvoorlichtingsdiensten wordt thans getracht voor genoemd artikel een afzet te vinden.

Vlechtnijverheid. De agelmatten-vlechterij in het centrum Koelon Progo (gouv. Jogjakarta) kon zich niet geheel op het niveau van 1937 handhaven. De productie bedroeg in 1934 50 ton, in 1935 83 ton, in 1936 100 ton, in 1937 141 ton en in 1938 115 ton.

De pandan- en memdongmattenvlechterijen konden zich geleidelijk verder ontwikkelen.

De volgende vergelijkende cijfers van de belangrijkste afvoerplaatsen illustreeren het verloop.

Station van afvoer	Vervoerde hoeveelheid (in kg)		
	1936	1937	1938
Tjaroeban bij Madioen	376 247	394 770	422 270
Sedajoe bij Jogjakarta	24 200	67 400	76 250

De productie van pandan- en bamboehoeden, welke in hoofdzaak op export is aangewezen, heeft zich in 1938 niet op het peil van vorige jaren kunnen handhaven. De lagere exportcijfers houden voornamelijk verband met de verminderde belangstelling in het buitenland voor pandan-hoeden.

Uitvoer uit Nederlandsch-Indië

Pandan-hoeden (split- en n.a.g. soorten)

1934	19 818 429	stukks met een waarde van f 800 330
1935	8 859 374	„ „ „ „ „ 417 103
1936	16 762 952	„ „ „ „ „ 454 295
1937	16 575 288	„ „ „ „ „ 458 299
1938	12 244 038	„ „ „ „ „ 347 564

Bamboe-hoeden

1934	2 270 790	stukks met een waarde van f 144 751
1935	2 995 755	„ „ „ „ „ 152 349
1936	2 585 892	„ „ „ „ „ 122 405
1937	3 331 676	„ „ „ „ „ 161 651
1938	2 924 699	„ „ „ „ „ 157 174

Prijsverloop

	Pandan splithoeden	Gewone pandan-hoeden	Bamboe-hoeden
1935	11,3 cent	2,6 cent	5,8 cent
1936	9,6 „	2,2 „	4,3 „
1937	11,7 „	2,3 „	5,0 „
1938	14,56 „	1,96 „	5,34 „

De productie van pajoengs in het centrum Tasikmalaja bleef vrijwel stationnair op het hooge, in 1937 bereikte niveau. In het centrum Djoewiring (Klaten) steeg de productie met bijna 100 %.

Jaar	Geschatte productie (in stuks)	
	Tasikmalaja	Djoewiring
1934.	330 000	—
1935.	521 250	—
1936.	1 005 000	—
1937.	1 511 250	180 000
1938.	1 450 000	348 000

Houtbewerking. Zooals uit het volgend staatje blijkt, is de desa-meubelnijverheid in Japara in omvang teruggelopen, hetgeen is te wijten aan door plaatselijke stijging van de houtprijzen ondervonden moeilijkheden. Daarentegen vertoonde de bedrijvigheid in Pasoeroean een aanzienlijke opleving.

Centrum	Landtransport (Java-afzet) (waarde in guldens)		Zeetransport (Buitengewesten-afzet) (waarde in guldens)	
	1937	1938	1937	1938
Japara	39 710	27 708	163 919	82 342
Pasoeroean.	59 425	141 235	54 492	34 280
Totaal	99 135	168 943	218 411	116 622

Tabaksverwerkingsnijverheid (strootjes, handwerksigaretten en sigaren). De uit de opbrengsten van den tabaksaccijns afgeleide productiecijfers van strootjes en handwerksigaretten geven een beeld van den groei van deze industrie.

Jaar	Kleinhandelswaarde (in millioenen guldens)		
	Strootjes	Handwerk-sigaretten	Sigaren
1933	14,2	1,0	—
1934	13,2	1,4	—
1935	11,9	3,4	—
1936	13,8	4,5	—
1937	16,9	8,8	3,5
1938	17,7	10,4	3,3

In vergelijking met 1937 nam de productie van strootjes toe met $\pm 4\%$; die van handsigaretten met $\pm 18\%$.

In het volgend staatje zijn de omzetten van handwerksigaretten, strootjes en sigaren in productie-componenten ontleed.

Tabaksindustrie (handnijverheid)
(in duizend guldens)

Productie-componenten		Handwerk- sigaretten	Strootjes	Sigaren
Tabak en bijmenging	1937 . . .	2 059	4 415	861
	1938 . . .	2 418	4 596	756
Papier (Klobot)	1937 . . .	657	1 103	255
	1938 . . .	771	1 149	241
Loon	1937 . . .	1 420	3 683	552
	1938 . . .	1 667	3 835	522
Accijns, reclame, distributie, ondernemerswinst, enz.	1937 . . .	4 740	7 771	1 844
	1938 . . .	5 565	8 096	1 741
Totaal	1937 . . .	8 876	16 972	3 512
	1938 . . .	10 421	17 676	3 260

Prauwenbouw. De prauwenbouw wordt langs de geheele Noordkust van Java beoefend, zoowel onder Europeesche, als onder Inheemsche leiding. De onder Europeesche leiding staande scheepstimmerwerven waren in 1938 een 23-tal bedrijven met een houtverbruik van $\pm 10\,000\text{ m}^3$. Een groot aantal onder inheemsch beheer staande scheepswerven is verdeeld over een 15-tal centra, waar in 1938 $\pm 7000\text{ m}^3$ hout werd verwerkt. Het aantal prauwen, dat door deze inheemsche bedrijven jaarlijks wordt gebouwd, bedraagt volgens een globale raming 11 à 1200 stuks.

Fabrieksnijverheid. Metaalbewerkingsindustrie. De bedrijvigheid in de machinefabrieken en constructie-werkplaatsen kan gedurende 1938 zeer bevredigend worden genoemd. Onder meer staat dit in verband met de belangrijke Gouvernementssteunorders, welke bij de Indische metaalnijverheid konden worden geplaatst; speciaal verdienen vermelding de opdrachten tot den bouw van tal van vliegtuigloodsen en verdere benodigdheden voor de defensie, alsmede bruggenbouw voor de Staatsspoorwegen. De voor de uitvoering van de Gouvernementssteunorders benodigde steunbedragen vertegenwoordigen gedurende 1938 slechts een zeer klein gedeelte van het totaal-bedrag ($\pm 2\frac{1}{2}\%$).

Scheepsbouwindustrie. Ook de scheepsbouw ondervond een stimulans door belangrijke orders van particuliere zijde, waarbij mag worden genoemd de bouw van een tinbaggermolen voor het Bangka-tinbedrijf door de Droogdok Maatschappij te Soerabaja in samenwerking met een Nederlandsche werf.

Metaalwaren-, blik- en emballage-industrie. Voor de fabrieken van dezen bedrijfstak was 1938 een gunstig jaar. Er bleek goede vraag te zijn voor het product, waardoor deze branche zich verder kon uitbreiden.

Rijwielen-industrie. De productie van rijwielen ontwikkelde zich, mede tengevolge van de moeilijkheden, welke de Japansche export naar Nederlandsch-Indië ondervond, bevredigend.

Metaalgieterijen. De productie van de metaalgieterijen is, voor zoover betreft de productie van oostpannen, aan de bedrijfsreglementeering onderworpen. De voor deze productie opgestelde outillage had in 1938 nog steeds te lijden door de bestaande overcapaciteit. De afzet van oostpannen bedroeg $\pm 2\,700\,000\text{ kg}$ bruto, hetgeen een achteruitgang beteekent van $\pm 300\,000\text{ kg}$ bruto ten opzichte van 1937. Ook de afzet van andere gietijzerproducten verliep niet steeds

even vlot. Het bedrijf begint echter meer variatie in de samenstelling van zijn productie te vertoonen, hetgeen de stabiliteit van den afzet ongetwijfeld ten goede zal komen.

Aluminium-industrie. De plannen voor de vestiging van een aluminium-industrie in Nederlandsch-Indië zijn in een vergevorderd stadium. Voor de oprichting van een drietal aluminiumproducten-fabrieken zijn de emplacementen in Midden-Java reeds aangekocht.

Textielindustrie. Machinale weefindustrie. De machinale weefindustrie onderging in 1938 een kleine uitbreiding. Van beteekenis voor de ontwikkeling van de textielindustrie is, dat de doekproductie — oorspronkelijk geheel gericht op den aanmaak van sarongs — veel gevarieerder is geworden. Hiertoe heeft onder meer bijgedragen de toepassing van de weverijen-reglementeering op alle sarongsoorten, waardoor de industrie was genoodzaakt bij uitbreiding nieuwe productiegebieden te zoeken; voorts de omstandigheid, dat de slechte sarong-markt in de eerste helft van 1938 de fabrikanten noopte hun outillage voor den aanmaak van andere weefsels aan te wenden. De nieuwe hoofdproducten zijn poplins, tussors en Turksche dekens. Hierdoor is de industrie minder afhankelijk geworden van de uiteraard wisselvallige marktverhoudingen van een enkel product, hetgeen zal bijdragen tot een economische versterking van dezen tak van nijverheid. De tricotage breidde zich mede aanzienlijk uit.

Machinale sarong-productie 1938. Deze productie bedroeg \pm 129 000 corges à f 18 = f 2 315 000.

Kostencomponenten		Waarde (in gulden)
Grondstoffen	\pm 70 % =	f 1 620 000
Arbeidsloon	\pm 15 % =	347 000
Kapitaalskosten	\pm 15 % =	348 000
Totaal	100 % =	f 2 315 000

Naast deze sarong-industrie heeft de Java-Textiel-Maatschappij te Tegal haar outillage ter vervaardiging van greys aanzienlijk uitgebreid.

Machinale spin-industrie. De Java-Textiel-Maatschappij, welke te Tegal een witgoedweverij exploiteert, heeft het voornemen haar bedrijf uit te breiden met een proef-spinnerij; mocht deze proef bevredigend uitvallen, dan zal de spinnerij — welke voorshands zal worden uitgerust met 5000 spindels — verder worden uitgebreid.

Industrieën van voedings- en genotmiddelen. De voortzetting van de biercontingenteering en de stijging van het verbruik van binnenslands vervaardigde bieren hebben een gunstigen invloed op de ontwikkeling van de Nederlandsch-Indische bierbrouwerijen gehad. Uit den terugloop van den invoer van bier van 2 806 288 liter in 1937 tot 1 768 018 liter in 1938 kan mede worden geconcludeerd, dat een steeds grooter deel van het bierverbruikend publiek de voorkeur geeft aan het Nederlandsch-Indische fabrikaat.

Een zekere indice voor den productie-omvang van de in Nederlandsch-Indië vervaardigde spiritus en arak vormen de accijnscijfers op gedistilleerd. De accijnsopbrengst vertoonde over 1938 een vermeerdering van ruim 6 % vergeleken bij 1937, waaruit is af te leiden, dat niettegenstaande een brand bij één der grootste spiritusfabrieken, welke haar productie daardoor tot op bijna 25 % van die over 1937 zag terugloopen, de totale omzetten van deze industrie-tak ook in 1938 bleven toenemen.

De biscuitfabrieken hebben zich in 1938 steeds meer toegelegd op de productie van voor de Inheemsche markt bestemde artikelen. De hiermede gepaard gaande

uitbreiding van het productie-apparaat had een prijsdrukkende werking, waardoor de winstmogelijkheid ongunstig werd beïnvloed.

Ook in de cacao-, chocolade- en suikerwerkfabrieken wordt meer aandacht gewijd aan den afzet op de Inheemsche markt. Deze verbetering van het distributie-apparaat heeft een gunstigen invloed op den afzet uitgeoefend. In 1938 is een nieuwe fabriek te Soerabaja opgericht.

Onder de werking van de Bedrijfsreglementeering IJsfabrieken kon de ijsindustrie zich rustig ontwikkelen. Behoudens de nog steeds bestaande ijsstrijd in het Semarang-rayon kon allerwegen een stabiliseering van de distributie- en prijsverhoudingen worden geconstateerd, welke mede het gevolg was van de samenvoeging van enkele fabrieken in collectieve verbanden, waardoor een rendabeler bedrijfsvoering werd mogelijk gemaakt. Door de stillegging van enkele oude fabrieken op Java en Madoera bedroeg de totale productie \pm 153 000 ton, hetgeen een vermindering beteekent van \pm 9000 ton, terwijl de gunstiger verhouding in de Buitengewesten in een uitbreiding van de productie met \pm 6000 ton tot op \pm 64 000 ton tot uiting kon worden gebracht. In 1938 werd dan ook een herziening van de Bedrijfsreglementeeringsverordening IJsfabrieken ter hand genomen, welke speciaal voor wat de Buitengewesten betreft, in een grootere bedrijfsvrijheid voor de aldaar gevestigde fabrieken voorziet. Voor een enkel groot bedrijf van deze industrie ligt in de fabriekmatige verwerking van zeewier tot ager-ager een nieuwe mogelijkheid tot benutting van haar fabrieksinstallaties.

De reeds in het Verslag over 1937 gememoreerde ontwikkelingsgang der limonadefabrieken door den aanmaak van producten van fijnere kwaliteit werd in 1938 voortgezet. De algemeene toestand van dezen tak van nijverheid is gunstig. Vermelding verdient, dat de mogelijk gebleken conserveering van inheemsche vruchtensappen een zeer gunstig aspect vertoont, daar de vraag naar deze vruchtensappen zoodanig toenam, dat de oprichting van een nieuwe groote fabriek voor deze producten binnenkort tegemoet kan worden gezien. De naaste toekomst zal aantoonen, of ook kleinere bedrijven, welke bij hun omzet zoo afhankelijk zijn van het welvaartspeil der inheemsche bevolking, eveneens van deze gunstige ontwikkeling kunnen profiteren.

De koolzuurfabrieken, geleidelijk ondergebracht in één concern, kunnen op een bevredigend bedrijfsjaar terugzien. De omzet van koolzuur bedroeg \pm 8 % meer dan in 1937.

De omzet der fabrieken van meeldeegwaren nam in 1938 toe. De consumptie was stijgende, terwijl de invoer ver achterbleef bij dien van 1937, hetgeen tot uiting komt in de volgende cijfers.

Invoer meeldeegwaren (in kg)

	1937	1938
Java en Madoera	1 862 799	960 552
Buitengewesten	2 346 914	1 442 870
Totaal	4 209 713	2 403 422

De invoeren uit China en Hong Kong (mi, bihoen) liepen terug van 2 243 871 kg tot 1 089 966 kg. De productie in kleine Chineesche en inheemsche bedrijfjes nam aanzienlijk toe.

De inbedrijfstelling van een vischconservenfabriek in Oost-Java had in 1938 met onverwachte moeilijkheden te kampen. Een uitbreiding van haar werkings-sfeer geeft echter — gezien de mogelijkheid, om met succes tegen de goedkoope Japansche importen te concurreren — alle hoop, dat dit bedrijf zich zal kunnen ontwikkelen.

De afzet van vruchten-conserven had een bevredigend verloop, hetgeen voor een niet gering deel was te danken aan de werkzaamheden van het, elders in dit Verslag vermelde, conservenlaboratorium van het Departement van Economische Zaken.

De financieele resultaten van de copra-olie-industrie zijn als gevolg van de groote prijsdaling van spijs-oliën niet gunstig te noemen, niettegenstaande een groote uitbreiding van het quantum van voor den export bestemde productie. De oorzaak van dezen onbevredigenden toestand is mede gelegen in het feit, dat in dezen bedrijfstak het verkrijgen van voldoende hoeveelheden grondstof afhankelijk is van de verhouding tusschen den copra-olie- en den copra-prijs op de wereldmarkt. Daarbij vertoont de structuur van deze industrie een weinig homogeen beeld; naast groote fabrieken worden zeer kleine bedrijfjes aangetroffen; naast fabrieken met oude machinerieën komen moderne installaties voor. Toch kan de bedrijfsbezetting in 1938 ruim voldoende worden genoemd.

De margarine-productie breidde zich aanzienlijk uit. Gedurende 1938 vestigde een reeds bestaand concern een tweede fabriek.

De Bedrijfsreglementeering Sigarettenfabrieken bleef gedurende 1938 van kracht. Teneinde sterke wisselingen op de sigarettenmarkt te kunnen opvangen, werd bij de herziening van de Bedrijfsreglementeringsverordening Sigarettenfabrieken de mogelijkheid geopend om binnen bepaalde grenzen tijdelijk extra-toewijzingen in de totale sigarettenproductie aan de daarvoor in aanmerking komende fabrieken toe te kennen. De waarde van de op het marktproduct aangebrachte banderolles vertoonde slechts een klein verschil ten opzichte van 1937. De productie naar de hoeveelheid bedroeg bij benadering 6,9 milliard stuks, tegen 7,8 milliard stuks in 1937, hetgeen wijst op een zwaarder worden van het tabaksgewicht per sigaret — een verschijnsel, dat zich ook reeds ten aanzien van strootjes en handsigaretten voordeed — en tegelijk op de verschuiving van de productie van goedkoope naar duurdere sigaretten. De import van sigaretten bereikte een waarde van f 2 750 000 (kleinhandelsprijs).

Productie der machinale sigarettenindustrie
(in duizenden guldens)

Productie-componenten	1937	1938
Tabak en bijmenging	3 862	ca. 3 837
Papier	4 164	" 4 138
Loon	656	" 652
Accijns, reclame, distributie, kosten, ondernemers- winst, enz.	16 556	" 16 451
Totaal	25 238	ca. 25 078

Chemisch-technische industrie. Voor de verfindustrie was, mede in verband met de betere situatie in de bouwnijverheid, 1938 een gunstig jaar.

De importeurs geven het volgend beeld:

	1937	1938
Java en Madoera	f 2 050 757	f 1 609 173
Buitengewesten	106 189	509 385
Totaal	f 2 156 946	f 2 118 558

De productie van strijklare verf is te stellen op 3,5 miljoen kg.

Ook de toestand in de inkt-, lak- en kantoorlijmfabrieken was gedurende 1938 bevredigend. De grootere fabrieken konden hun outillage in belangrijke mate uitbreiden. Een nieuwe „side-line”, de vervaardiging van carbonpapier, opende gunstige aspecten. De ook in 1938 toegenomen afzetmogelijkheden van in Indië vervaardigde artikelen hebben tot een niet onbelangrijke daling van de importen geleid, hetgeen uit de volgende cijfers blijkt:

Invoer inkten (in guldens)

	1937	1938
Java en Madoera	366 121	303 881
Buitengewesten	56 916	36 017
Totaal	423 037	339 898

Invoer lak (in guldens)

	1937	1938
Java en Madoera	11 162	7 603
Buitengewesten	1 537	1 905
Totaal	12 699	9 508

Invoer kleefstoffen (in guldens)

	1937	1938
Java en Madoera	108 604	26 704
Buitengewesten	20 204	18 323
Totaal	128 808	45 027

In verband met den dalenden prijs van klapperolie was gedurende 1938 de concurrentie van de in kleinbedrijven vervaardigde waschzeep sterker dan voorheen, waardoor de omzetten der groote zeepfabrieken met $\pm 12\%$ terugliepen. De export naar de omliggende Pacific-gebieden ontwikkelde zich echter gunstig en vergoedde den verminderden afzet op de binnenlandsche markt ruimschoots. De toestand in de parfumerie-industrie was niet bevredigend.

De toestand van de verbandstoffenfabriek te Soerabaja bleef bevredigend. De importen vertoonden een teruglopenden tendens.

Invoer watten (in guldens)

	1937	1938
Java en Madoera	10 741	9 447
Buitengewesten	22 557	16 102
Totaal	33 298	25 549

Vermeldenswaard is, dat door de ontwikkeling van de textielindustrie op het gebied van voor de verbandstoffenindustrie bruikbare halffabrikaten op den duur een nauwere samenwerking tusschen deze bedrijfstakken kan worden tot stand gebracht.

De ontwikkeling van de cultuur van derris en de uit dezen wortel te fabriceeren insecticiden hebben belangrijke nieuwe mogelijkheden geopend. De cultuur bepaalde zich oorspronkelijk tot de levering van den derris-wortel voor export. Door de geslaagde proeven met de vervaardiging in Nederlandsch-Indië van derris-poeder en -extract is thans de basis gevormd voor een nieuw industrieel object, dat gedurende 1938 tot stand kwam. Deze in opkomst zijnde industrie is speciaal voor de landbouwcultures van groot belang.

De eenige voor de markt werkende zwavelzuurfabriek kon bevredigende resultaten bereiken.

De winning en vermaling van natuurphosfaat nam in 1938 wederom toe. Het product vond gereeden afzet op de Indische markt, speciaal op Sumatra, waarheen \pm 90 % van de binnenlandsche productie werd verscheept. De contingentering van den invoer van kunstmeststoffen werd voor een jaar verlengd. Daarbij werd een bestaande toestand gestabiliseerd, doordat aan afnemers de verplichting is opgelegd een bepaalde verhouding in acht te nemen bij het afnemen van buitenlandsch en binnenlandsch vervaardigde natuurphosfaat.

Leder- en rubberindustrie. De schoen- en leder-industrie mocht zich in een verhoogde belangstelling van het koopend publiek verheugen; ook het leger deed in toenemende mate bestellingen bij deze industrieën. De vraag naar rubberschoeisel en eenvoudig leerwerk gaf den stoot tot het oprichten van 4 fabrieken. Van deze ontwikkeling hebben uiteraard de leerlooierijen mede kunnen profiteren. In 1935 werd aan schoenen en lederartikelen voor een waarde van 3,5 miljoen gulden, in 1937 van bijna 6 miljoen gulden vervaardigd.

De productie van rubberartikelen zette zich in 1938 verder uit. Verruiming van den afzet werd gevonden in de productie van gasmaskers, waarvan de levering aan het leger werd verdeeld tusschen de inmiddels in aanbouw zijnde fabriek der Singapore Rubber Works (eigendom van de Nederlandsche Handel Maatschappij N. V.) te Bandoeng en de rubberfabriek Ngagel te Soerabaja. De Goodyear-fabriek te Buitenzorg vergrootte eveneens haar productie, mede door een verhooging van haar export naar het buitenland.

Keramik-, bouwmaterialen- en glasindustrie. De cement-industrie heeft zich in 1938 gunstig ontwikkeld. Verschillende plannen tot de oprichting van een nieuwe fabriek zijn geprojecteerd, doch nog niet tot uitvoering gekomen. De verkoopprijs van het product van de Padang-cementfabriek bleef vrijwel stabiel.

De geleidelijk toenemende standaardisatie van de producten van de steen- en pannenbakkerijen had een gunstigen invloed op haar positie. Mede in verband met de voortgezette opleving in de bouwbedrijven had de afzet van de groote fabrieken een gunstig verloop.

De ontwikkeling van de fabriek voor vuurvast materiaal was in 1938 bevredigend. Na gedurende eenige jaren met een gebrekkige grondstofvoorziening te hebben moeten kampen, verkreeg het bedrijf onlangs een concessie voor de winning van kaolin van goede kwaliteit, zoodat thans mede een aanvang kan worden gemaakt met de fabricage van wit porceleinen gebruiksartikelen (borden, koppen, enz.).

De bouwplaten-industrie deelde in de toenemende opleving in de bouwbedrijvigheid. De import liep terug, hetgeen blijkt uit de volgende cijfers.

Invoer eterniet (in guldens)

	1937	1938
Java en Madoera	196 892	228 574
Buitengewesten	278 166	121 247
Totaal	475 058	349 821

Ondanks de opleving in de bouwbedrijven was de toestand in de tegel-fabrieken niet zeer gunstig. Het prijspeil werd ongunstig beïnvloed door de nog steeds bestaande concurrentie van groote tegenover kleinere fabrieken.

Belangrijke opdrachten van mijnbouwondernemingen voor den bouw van koelieloodsen en herstellingen aan fabrieksgebouwen hadden een gunstigen invloed op den gang van zaken in de houtbewerkingindustrie. De verbeterde afzetmogelijkheden van verschillende bedrijven, welke voor de verzending van hun producten kisten gebruiken, brachten een uitbreiding van de kistenfabricage met zich mede. Een der groote fabrieken kon in 1938 haar exportmogelijkheden vergrooten. Een nieuw afzetgebied werd tenslotte gevonden in den toenemenden bouw van bungalows, waarvoor de onderdeelen zoowel op bestelling als op voorraad werden gefabriceerd. Proeven worden genomen met de verwerking van fijne houtsoorten voor de toenemende vraag naar betere kwaliteiten meubilair.

De productie van de vijf op Java (Batavia en Soerabaja) gevestigde glasverwerkingsbedrijven bedroeg \pm 2000 ton, een waarde vertegenwoordigende van \pm f 400 000. Door deze inheemsche glasbedrijven worden voornamelijk drinkglazen, lampeglazen, gewone flesschen en stopflesschen vrijwel uitsluitend in handbedrijf vervaardigd. Als grondstof voor deze fabricage worden glasscherven gebezigd, in verband waarmee de kwaliteit der vervaardigde artikelen op een laag peil blijft, terwijl moeilijkheden worden ondervonden in verband met den beperkten aanvoer van glasscherven. Het is voor de verdere ontwikkeling van deze industrie een gebiedende eisch, dat wordt overgegaan tot een productie rechtstreeks uit de oergrondstoffen (kwartszand, soda, kalk).

In 1938 werden in drie fabrieken (2 te Cheribon en 1 te Soerabaja) gloeilampen vervaardigd. Hoewel de contingentteering van den invoer van gloeidraad in Februari werd opgeheven, kan men mede als gevolg van de door het Philips-concern verbeterde distributie- en prijsverhoudingen, niet van een stimulerende werking op de omzetten van die fabrieken spreken. Kort geleden kon een der kleine fabrieken door een uitbreiding van haar kapitaalsinvestatie en omzetting in een naamlooze vennootschap, op een betere financieele basis worden gesteld.

Papier- en grafische industrie. Met ingang van 1 Januari 1938 werd de Landsdrukkerij aangewezen tot Landsbedrijf in den zin van artikel 2 van de Indische Bedrijvenwet (I. S. 1937 n°. 688). In de administratie van het bedrijf kwam hierdoor nagenoeg geen wijziging, aangezien bij de Landsdrukkerij reeds in 1916 een commercieele boekhouding met een volledige kostprijs-administratie werd ingevoerd. Het jaar 1938 kenmerkte zich voor de Landsdrukkerij door verderen voortgang in de vermeerdering van werkzaamheden. De stijging van de productie sedert 1935, in welk crisisjaar het laagste punt werd bereikt, blijkt uit het volgend overzicht van het papierverbruik.

	1935	1936	1937	1938
Plano papier (in riemen) . .	35 513	45 059	47 570	40 814
Sans fin papier (in miljoen meters)	7,2	7,0	11,3	14,7
Plano papier (in tonnen) . .	414	556	575	514
Sans fin papier (in tonnen) . .	219	214	355	453
Totaal verbruik (in tonnen) .	633	770	930	967

Het papierverbruik in kg vermeerde dus in 1938 ten opzichte van 1937 slechts met \pm 4 %. Het verbruik van plano papier in riemen verminderde zelfs met \pm 14 %; dat van sans fin papier in meters nam daarentegen met \pm 30 % (ten opzichte van 1935 met ruim 100 %) toe. Deze opmerkelijke stijging van

het verbruik van sans fin papier is het gevolg van grooter aantal orders met groote oplagen, waardoor geleidelijk een verschuiving van werk van snelpersen naar rotatie-persen plaats vond. De grootere productie is dus voornamelijk het gevolg van grootere oplagen. Het aantal afgeleverde werkorders bedroeg in 1938 dan ook slechts $\pm \frac{1}{2}$ % meer dan in 1937 (5992, tegen 5963).

De toestand van de drukkerijbedrijven werd in 1938 geleidelijk beter. Dit geldt vooral voor West- en Midden-Java en in mindere mate voor Oost-Java en Sumatra. De vraag naar verpakkingsmateriaal voor thee, sigaretten, enz. werd grooter, o.m. door daling van den invoer van deze artikelen uit Japan en stijgende behoefte aan beter drukwerk.

In verband hiermede kon in dezen gereglementeerden bedrijfstak aan tal van aanvragen om vergunning tot uitbreiding worden voldaan, toen aan de betreffende uitbreiding een reële behoefte bleek te bestaan. De totale potentieele capaciteit van de drukkerijen in geheel Nederlandsch-Indië nam zodoende toe met $\pm 3,3$ %.

De verbeterde toestand in het drukkerijbedrijf weerspiegelde zich in de gunstige ontwikkeling van de papierindustrie. Binnenkort zal een tweede papierfabriek in bedrijf worden gesteld.

3. Electriciteitswezen

Het verbruik van elektrische energie door de afnemers der bedrijven voor openbare electriciteitsvoorziening nam ook in 1938 belangrijk toe en bedroeg over dat jaar $\pm 308\ 000\ 000$ kWh of 10 % meer dan in het voorafgegangene jaar. In deze vooruitgang deelden alle gebiedsdeelen, zowel op Java als in de Buitengewesten. Ook het aantal afnemers der openbare electriciteitsbedrijven onderging een stijging en wel van 233 100 tot 257 700 of met 10,5 %, waardoor een hernieuwd doordringen der electriciteitslevering tot bredere lagen der bevolking wordt aangetoond. Het gemiddeld verbruik per afnemer was 1200 kWh, het gemiddeld verbruik per hoofd der bevolking 5,1 kWh.

De verhouding tusschen het verbruik door de beide hoofdgroepen van electriciteitslevering, te weten de industrieele levering en die voor licht- en huishoudelijke doeleinden onderging door de sterkere toename van het verbruik door eerstgenoemde groep een geringe wijziging in dezelfde richting als in de voorafgegangene jaren en bedroeg in 1938 $\pm 42,5 : 57,5$.

Het, ingevolge een aan de N. V. Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteit Maatschappij (A.N.I.E.M.) verleende regionale vergunning aangelegde, opwekkings- en overbrengingssysteem in Midden-Java werd in bedrijf gesteld, terwijl het bij deze maatschappij in aanbouw zijnde waterkrachtswerk Ketenger en de daarop aansluitende hoogspanningslijnen voor de electriciteitvoorziening in het groot van Banjoemas voor een belangrijk deel gereed kwamen.

Aan de N. V. Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken (G.E.B.E.O.) werd een regionale vergunning verleend, omvattende de geheele provincie West-Java met uitzondering van de gemeenten Batavia en Cheribon, de gelijknamige regentschappen en de Pamanoeke- en Tjiasem-landen.

Zowel door de A.N.I.E.M. als door het G.E.B.E.O. werden in aansluiting op de aan die maatschappijen verleende regionale vergunningen meerjarige uitbreidingsplannen opgesteld, aan welke uitvoering gestadig wordt voortgewerkt. Het aantal geëlectriceerde plaatsen op Java steeg daardoor in 1938 van 195 tot 229.

Bij G.B. 11 Maart 1938 n°. 23 (J. C. n°. 22) is aan den zelfbestuurder van Bilah (res. Oostkust van Sumatra) vergunning verleend tot den aanleg en het gebruik van leidingen voor het overbrengen en verdeelen van electrischen arbeid in een gedeelte van het landschap Bilah.

Dergelijke vergunningen zijn verleend aan den bestuurder van Pasisir (res. Oostkust van Sumatra) voor een gedeelte van de residentie Oostkust van Sumatra (G.B. 11 Maart 1938 n°. 24 in J. C. n°. 22), aan de N. V. IJsfabriek Siantar te Pematangsiantar voor een gedeelte van het district Simeloengoen (afd. Simeloengoen en de Karolanden, res. Oostkust van Sumatra) (G.B. 18 Mei

1938 n°. 14 in J. C. n°. 40), aan Lim Giok Keng te Tandjoengkarang voor Kotaboemi (res. Lampoengsche Districten) (G.B. 20 Mei 1938 n°. 35 in J. C. n°. 41), aan de N. V. Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken voor het regentschap Meester Cornelis (prov. West-Java) (G.B. 24 Mei 1938 n°. 24 in J. C. n°. 46) en aan Hadji Saäloedin te Tembilahan voor de onderafdeelingshoofdplaats Tembilahan (afd. Inderagiri, res. Riouw en Onderh.) (G.B. 29 Sept. 1938 n°. 33 in J. C. n°. 79).

Aan de N. V. Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken is een regionale electriciteitsvergunning verleend voor een deel der provincie West-Java (G.B. 31 Jan. 1938 n°. 24 in J. C. n°. 14).

Bij G.B. 9 Febr. 1938 n°. 21 (J. C. n°. 14) is de aan de N. V. Maatschappij tot Exploitatie van Plaatselijke Bedrijven te Makassar verleende electriciteitsvergunning voor de hoofdplaats Paréparé uitgebreid tot het geheele gebied der onderafdeelingen Paréparé en Pinrang.

Bij de Landswaterkrachtbedrijven was de toename van de hoeveelheden opgewekte en geleverde energie wederom belangrijk. Opgewekt werden 134 500 000 kWh of $\pm 11\%$ meer dan de producties van het voorafgegane jaar.

De inkomsten zijn — o.m. door den aard van verschillende tariefconstructies — naar verhouding minder gestegen dan de stroomafzet; zij bedroegen, inclusief winstaandeel van het G.E.B.E.O. en andere baten, in 1938 f 3 051 100 (in 1937 f 2 940 600). De exploitatie-uitgaven bedroegen in hetzelfde jaar f 462 600 (in 1937 f 438 400) en de afschrijvingen f 1 128 600 (in 1937 f 1 122 500), zoodat voor rente-uitkeering beschikbaar was f 1 459 900 (in 1937 f 1 379 700) of 6,03 % (in 1937 5,5 %) van het bedrijfskapitaal.

4. Overheidsbemoeyenis met de nijverheid

a. Algemeene opmerkingen

De noodzaak tot bevordering van de nijverheid in Nederlandsch-Indië vindt haar grond in de economische ontwikkeling van de laatste jaren in verband met den groei van de bevolking, zoomede in de wenschelijkheid om Nederlandsch-Indië als agrarisch grondstoffenland minder conjunctuurgevoelig te maken.

Sedert 1929 is de exportproductie in haar beteekenis voor de Indische volkshuishouding door het toenemend aandeel van de aardoliën en het afnemend aandeel van de suiker niet onbelangrijk gedaald. De toenemende verslechting van den ruilvervoet werd eerst na eenige jaren door een prijsdaling van de importgoederen opgevangen, terwijl de bevolkingstoename voortgaat. Voor het behoud van het welvaartspeel dient derhalve in alle richtingen naar vergrooting van het volksinkomen, d.i. van productie en rendement, te worden gestreefd. De Overheid heeft hier haar organiseerende taak, op het gebied van research en van technische en commercieele voorlichting; tot directen steun gaat het Gouvernement slechts in uitzonderlijke gevallen en dan nog zelden rechtstreeks over.

Bevordering van de nijverheid is bij den verslechterden ruilvervoet en de gebleken behoefte aan nijverheidsproducten noodig in het belang van het export-saldo. Gelukkig is daarbij, dat juist door dien slechter geworden ruilvervoet de voorwaarden voor de nijverheidsontwikkeling gunstiger zijn geworden.

Dit klemt in het bijzonder voor Java en Madoera, waar de bevolkingsaanwas, bij toenemend grondgebrek, het sterkst drukt en het export-inkomen door den teruggang van de suikercultuur relatief het sterkst is teruggelopen. De betrekkelijk gunstige ontwikkeling van een groot deel der Buitengewesten kan alleen dan voor Java bevruchtend werken, wanneer — zooals inderdaad thans geschiedt — laatstgenoemd gebied die gewesten in toenemende mate van nijverheidsproducten kan voorzien en zoo zijn passief wordende handelsbalans weder actief kan maken ¹⁾.

Het ware onjuist, het terrein van ontwikkeling voor de Indische nijverheid in hoofdzaak beperkt te zien tot de vervaardiging van verbruiksgoederen voor de

¹⁾ Daartegenover staat een toenemende beteekenis van de Buitengewesten voor de voedselvoorziening en de voortbrenging van minerale grondstoffen.

binnenlandsche markt, welke thans door import worden verkregen of als een factor tot steeds verdergaande inkrimping van den import. Een combinatie van deze beide onjuiste doch veel verbreide opvattingen zou de Indische nijverheid aan te nauwe grenzen binden. De invoer van industriele producten in 1936, 1937 en 1938 had een waarde van onderscheidenlijk ± 218, 407 en 376 miljoen gulden. Onder de gunstigst denkbare omstandigheden kan echter slechts voor 250 tot 275 miljoen gulden netto in Nederlandsch-Indië worden geproduceerd.

In den loop der jaren zijn de behoeften aan industrie-producten, vooral door den goedkoopere geworden import, een grooter verscheidenheid gaan vertoonen, terwijl de geleidelijk doorwerkende resultaten van het algemeen vormend onderwijs de psychologische en intellectueele basis voor zulk een ontwikkeling hebben verbreed. De industriele ontwikkeling beweegt zich dan ook in vele richtingen en al zal de vervaardiging van thans geïmporteerde goederen daarbij een belangrijke plaats innemen, toch kan door een juiste politiek het export-inkomen in stand worden gehouden niet door een vermindering, doch door een verplaatsing van den import. Wordt door de gevolgde economische politiek het bevolkings-acres opgevangen en een welvaartsvermeerdering bereikt — en zonder ook de nijverheid te ontwikkelen, zal dit op den duur niet mogelijk zijn —, dan bestaat geen reden om aan te nemen, dat het netto-export-inkomen ten deele ongebruikt zou blijven of in voortgaande steriele goud- en zilverinvoeren voor schatvorming zou resulteren; integendeel zullen juist de vermeerdering van koopkracht in het algemeen en de toeneming van individueele behoeften, welke in het bijzonder het zich industrieel ontwikkelend deel der bevolking kenmerkt, tot nieuwen import voeren. Wel moet worden toegegeven, dat bij dezen gang van zaken niet immer valt te voorzien, in welke richting zich de importverschuivingen zullen bewegen; het is — gegeven de huidige, internationale handelsverhoudingen — een opgave voor de nijverheidspolitiek, de ontwikkeling zoodanig te leiden, dat de veranderingen in de samenstelling van den import zich geleidelijk voltrekken en zoodoende het daarmee samenhangende exportbelang steeds voldoende kan blijven behartigd.

Sociaal bezien is de noodzaak van de ontwikkeling van de Indische nijverheid niet minder dwingend. Vooral in de takken van nijverheid, welke zich geheel in inheemsche sfeer kunnen ontwikkelen, is de bevordering daarvan van niet hoog genoeg te schatten beteekenis. Immers deze industrieën sluiten aan op de in de inheemsche maatschappij bestaande ambachten en, gestimuleerd door de geleidelijke doorwerking van het onderwijs, bieden zij de beste gelegenheid voor de vorming en versterking van den inheemschen middenstand. Door haren aard hebben zij een gunstige geografische spreiding, terwijl de arbeidsverhoudingen als regel zoodanig zijn, dat het ontstaan van een arbeidsproletariaat en van tijdelijk groote, conjunctureele werkloosheid niet of zelden behoeven te worden verwacht. Het is derhalve van groot belang, dat de ontwikkeling van deze soort bedrijfjes wordt gestimuleerd, terwijl de bijzondere omstandigheden, waaronder zij werken, een daarop ingericht en daarop afgestemd voorlichtings-apparaat noodzakelijk maken.

Ook de grootere vormen van nijverheid zijn, sociaal bezien, van groote beteekenis. Het groot aantal middelbare krachten — technisch: machinisten, monteurs, weefbazen, getouwenbazen, analisten, opzichters, enz.; administratief: boekhouders, magazijnbeheerders, enz. —, dat dergelijke bedrijven behoeven, zal kunnen medewerken aan de oplossing van het werklozenvraagstuk, dat onder de Indische geschoolde jeugd steeds grooter aandacht vereischt.

Is in het voorgaande de economische en sociale noodzaak van nijverheidsontwikkeling in het kort aangegeven, daarnaast zullen uit overwegingen van defensie bepaalde industrietakken moeten worden gesticht dan wel tot verdere ontwikkeling gebracht. Onderzoekingen op dit terrein zijn in vollen gang, onder de algemeene leiding van den Staatsmobilisatieraad.

Een schematisch overzicht van de verschillende richtingen, waarin de nijverheid zich ontwikkelt, kan alleen worden gegeven onder vooropstelling van de onmogelijkheid om het terrein in vakjes af te grenzen; in vele gevallen zal men met een combinatie van twee of meer ontwikkelingstendenzen hebben te

rekenen. De eerste algemeene indeeling valt te maken tusschen exportnijverheid en nijverheid voor eigen verbruik; bij deze laatste valt weder te onderscheiden tusschen importvervangende en niet-importvervangende nijverheid.

Exportnijverheid. Deze heeft met betrekking tot agrarische en minerale producten van oudsher een belangrijke beteekenis gehad; vele van de Indische exportproducten ondergaan een belangrijke fabriekmatige bewerking, alvorens zij het land verlaten. Het spreekt vanzelf, dat deze industrie onder den druk van steeds scherper internationale concurrentie de neiging vertoont zich verder uit te breiden, zoowel ten aanzien van bestaande, als van nieuwe exportproducten. Een belangrijke stimulans schuilt daarbij in het relatief hooge peil van de uitgaande vrachten, daar het veredeld product niet zelden minder volumineus is en in ieder geval per volume-eenheid een hogere waarde heeft. Bezwaar kan deze ontwikkeling ondervinden van de zijde van verwerkings- en veredelingsindustrieën in een aantal afzetgebieden.

Nieuwe vormen van deze nijverheid hebben zich voorgedaan, zoowel bij de bestaande export-industrie, als met betrekking tot nieuwe agrarische en minerale exportproducten. Gewezen kan worden op de suikerraffinaderijen, de vervaardiging van nieuwe rubbersoorten op rubberondernemingen, de groote uitbreiding van rookhuizen en remillingfabrieken bij de bevolkingsrubber, de ontwikkeling van de cocosolie-industrie, de vervaardiging van cocosgaren en derris-poeder en, voor de toekomst, de bereiding van aluinaarde en aluminium, ijzer, nikkel, geraffineerde natuurharsen, looistoffenextract uit acacia-bast en den toenemenden export van bezaagd hout. Deze geheele ontwikkeling kan slechts van gunstigen invloed zijn op de importpositie door het verkregen hoogere export-rendement.

Een geheel andere vorm van export-industrie is die, waarbij nieuwe takken van nijverheid, welke in de eerste plaats of als uitgangspunt fabriekaten produceeren voor de binnenlandsche markt, tevens in den export een plaats gaan veroveren. Daarbij wordt in vele gevallen uitgegaan van binnenlandsche grondstoffen; voorbeelden daarvan zijn de fabricatie van auto- en rijwielbanden, zeep en margarine. Daarnaast hebben ook industrieën, welke met overwegend ingevoerde grondstoffen werken, een zekeren export gehandhaafd of verkregen; te noemen vallen batik-sarongs en ijzer-constructies (met name landbouwmachines en schepen). De handelspolitieke beteekenis van deze industrieën zal geval voor geval moeten worden beoordeeld, daar zij zoowel met de vervanging van import, als met het resultaat van den nieuwen of additioneelen export verband houdt.

Nijverheid voor binnenlandsch verbruik. Met betrekking tot deze nijverheid valt allereerst op te merken, dat in menig geval haar product niet of niet voornamelijk in de plaats treedt van tot dusver ingevoerde goederen. Een belangrijk deel, vooral van de Inheemsche nijverheid, beweegt zich op een terrein, waarop practisch geen invoer bestond en levert dus goederen voor reeds bestaande of nieuwe behoeften, waarin zij als gevolg van economische ontwikkeling, van verbetering van haar product, of van lage prijzen kan voorzien. Een typisch voorbeeld hiervan is de meubelindustrie, terwijl hetzelfde geldt voor allerlei goederen, welke van oudsher reeds binnenslands werden vervaardigd (baksteen, dakpannen, andere bouwmaterialen, allerlei eenvoudige gebruiksvoorwerpen, enz.). In bepaalde gevallen kan de ontwikkeling van deze nijverheid zelfs tot nieuwen import leiden, waarbij als voorbeeld kunnen worden genoemd de met moderne assen en automobielen uitgeruste vrachtkarren.

In een aantal andere gevallen treedt een combinatie op van vervanging van import en vergrooing van behoeften, met name, wanneer de vervaardigde goederen van lagere prijs zijn dan die van het import-artikel. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de schoenenindustrie, de verbeterde aardewerkindustrie en de zich ontwikkelende desa-smederij. In dezelfde richting is een ontwikkeling denkbaar van de conserveering van voedingsmiddelen (vruchten en vruchtensappen, visch en in de toekomst wellicht vleesch). Ook de margarine-industrie heeft een terrein veroverd, dat voorheen ten deele door import was bezet.

Van de industrieën, welke meer in het bijzonder ter vervanging van import optreden, is de textiel-industrie wel de voornaamste. Op dit gebied liggen belangrijke handelspolitieke vraagstukken. Niettemin dient hierbij voor oogen te worden gehouden, dat ook de invoer van grondstoffen voor de textielnijverheid, met name die van katoen uit Amerika, handelspolitiek van groote beteekenis kan zijn, terwijl voor de nijverheid in het algemeen geldt, dat zij den invoer van machines en werktuigen stimuleert.

Een andere belangrijke groep van industrieën is die van machinerieën en metaal-constructies. Een primaire metaalnijverheid zal in Nederlandsch-Indië niet spoedig tot ontwikkeling komen, doch op het gebied van metaalconstructies en de vervaardiging van eenvoudige metaalvoorwerpen is een belangrijke ontwikkeling denkbaar. Daarbij treedt de vorm, welke met den naam assembly-plant kan worden gekenmerkt, bepaaldelijk op den voorgrond; voorbeelden hiervan zijn het automobielfabriek van de General Motors en de verschillende constructie-bedrijven van de groote metaalfabrieken.

De mogelijkheid van nieuwe chemische industrieën wordt nog onderzocht, mede in verband met de behoeften der defensie.

In bepaalde gevallen treedt een combinatie op van een nieuwe exportcultuur met een nijverheidsproductie voor de binnenlandsche markt; voorbeelden zijn de cultuur van rosella-vezel en de zakkenfabricage, zoomede de cultuur van Virginia-tabak en de sigarettennijverheid.

Bedrijfsvormen. Met betrekking tot de bedrijfsvormen vertoont de Nederlandsch-Indische nijverheid bijzondere karaktertrekken, welke tot afzonderlijke Overheidsmaatregelen aanleiding geven.

In het algemeen kan men bij die nijverheid 4 vormen onderscheiden:

1°. de kapitaalarme, eigenlijke huis- of desa-vlijt, welke van oudsher heeft bestaan en wordt gekenmerkt door een onregelmatige, aan de tijdelijke en plaatselijke conjunctuur aangepaste productie en — in vele gevallen — door een groote afhankelijkheid van leveranciers van grondstoffen en afnemers van het product, waarbij niet zelden beide functies in één hand zijn vereenigd;

2°. de eveneens kapitaalarme kleine nijverheid, welke in hoofdzaak is opgebouwd op het desa-ambacht en zich ontwikkelt in kleine, vaak coöperatief georganiseerde en meer regelmatig produceerende bedrijfjes waarbij verbetering van de grondstoffenvoorziening, gecentraliseerde afwerking van het product en organisatie van afzet tot een belangrijk hooger ontwikkelden bedrijfsvorm voeren dan de desa-nijverheid op zichzelf heeft voortgebracht en waarbij de nijverheids-beoefening veelal tot hoofdberoep wordt;

3°. de midden-nijverheid, bestaande uit afzonderlijke bedrijfjes van kleine ondernemers, welke naar den aard van hun productie geen grooten omvang behoeven te hebben en met een beperkte kapitaalinvesteering kunnen volstaan;

4°. groote bedrijven, welke producten vervaardigen, die een vrij uitgebreide machinale outillage en vaak een aanzienlijk bedrijfskapitaal eischen en geheel op rationeel Westersche leest zijn geschoeid.

Tusschen deze vier hoofdgroepen staan een aantal combinatie-mogelijkheden, welke in bepaalde gevallen van groote beteekenis kunnen zijn, doch waarbij als regel de kenmerken van één dier groepen overheerschend aanwezig zijn. Een voorbeeld hiervan zijn de groote strootjesfabrieken, de in coöperatief verband samenwerkende rubber-rookhuizen, de in één afzetorganisatie te vereenigen cocos-spinnerijen.

In het algemeen geldt dat de arbeidsintensiteit van groep 1 naar groep 4 afneemt en de kapitaalintensiteit in diezelfde richting stijgt, terwijl de overhead-kosten van groep 1 naar groep 4 in beteekenis toenemen, evenals de starheid van de loonen.

De beteekenis en de concurrentie-kracht van de onder 1 en 2 genoemde groepen van bedrijven schuilt voornamelijk in het nauwe verband tusschen die bedrijven en de agrarische inheemsche wereld, waardoor hun kosten, welke hoofdzakelijk uit loon bestaan, zeer snel met de binnenlandsche conjunctuur

stijgen en dalen. Daardoor kunnen deze groepen tot versterking van de volkshuishouding bij conjunctuurschommelingen bijdragen. Voorzover deze bedrijven goederen vervaardigen, waarin het arbeidsloon de voornaamste factor is en werken voor lokalen afzet met weinig tusschenschakels, zullen zij bij normale concurrentie zonder twijfel zich kunnen handhaven en in vele gevallen ook zonder beschermende maatregelen de concurrentie van import-artikelen kunnen weerstaan.

De derde groep, die der middenbedrijven, omvat zeer uiteenlopende industrieën met zeer uiteenlopende organisaties. Zij is eveneens voor deze maatschappij van groote beteekenis, omdat ook zij bijdraagt tot het vergrooten van den binnenlandschen ondernemersstand, die aan de Indische samenleving meer ruggegraat kan geven. Men moet daarbij voor oogen houden, dat op verschillende plaatsen een groeiproces is waar te nemen, waarbij kleine nijverheidsbedrijfjes tot midden-bedrijven uitgroeien, terwijl de uitgroeï van een midden-bedrijf tot iets, dat op een grootbedrijf gaat lijken, evenmin is uitgesloten, dan wel grootbedrijven in eersten aanleg als middenbedrijf worden begonnen. Deze ontwikkeling ligt geheel in den geest van de Indische maatschappij; ook de groote cultures zijn op deze individueele wijze ontstaan en eerst in een later stadium hebben onpersoonlijke vennootschappen en concerns de leidende rol in de cultures overgenomen.

De vierde groep, welke in het kader van de economische samenwerking met Nederland de meeste beteekenis heeft, schept voor de Indische volkshuishouding werkgelegenheid voor geschoolde en ongeschoolde arbeiders, werkbazen en opzichters, lager administratief personeel en een deel van den staf.

b. Bevordering van de nijverheid

In het algemeen is voor de ontwikkeling van takken van nijverheid in de inheemsche sfeer de behoefte aan een georganiseerde voorlichting grooter, dan die aan beschermende maatregelen. Hun producten zullen zelden den import van handelspolitiek belangrijke goederen verdringen, veelal echter in nieuwe behoeften voorzien, zoodat maatregelen tot beperking van hun ontwikkeling in het algemeen achterwege kunnen blijven.

De voorlichtingsdienst houdt zich in het bijzonder bezig met het aanbrengen van eenvoudige technische verbeteringen, de organisatie van aanschaffing van grondstoffen en met de organisatie van de bedrijven rondom technisch moeilijker te hanteeren centrale inrichtingen voor de standaardiseering en afwerking van het product, en tenslotte met de verbetering van den afzet. In de niet door particulieren gedekte credietbehoeften wordt in verschillende gevallen voorzien door het „Fonds voor de kleine nijverheid”, dat onder Regeeringsgarantie en in samenwerking met de Algemeene Volkscredietbank de noodige voorschotten verstrekt.

Is de ontwikkeling van deze, in aantal nog beperkte, bedrijven in het algemeen verrassend snel gegaan, voor de toekomst zal met een moeijelijkheid rekening zijn te houden, welke evenzeer voor de groep der middenbedrijven geldt. Voorzover toch de producten van deze industrietjes ook buiten de locale omgeving een markt vinden, is inschakeling van een georganiseerde distributie noodzakelijk, waarbij het gevaar van verlies van zelfstandigheid gemakkelijk optreedt. De ervaring zal moeten leeren, op welke wijze daarin door organisatie en door een juiste ontwikkeling van het credietwezen kan worden voorzien.

In de middenbedrijven behoeft de bescherming als regel evenmin groot te zijn. Deze produceeren als regel niet zoodanige producten of op zoodanige schaal, dat daardoor moeijlichkeiten van groote beteekenis op handelspolitiek terrein kunnen ontstaan. Ook voor de middenbedrijven is de vestiging van een afzonderlijk industrie-crediet, dat op min of meer persoonlijken grondslag berust en door regelmatige bedrijfscontrole wordt verzekerd, in voorbereiding.

De belangrijke vraagstukken van economische samenwerking en handelspolitiek liggen op het gebied van de groote industrieën. In het algemeen mist Nederlandsch-Indië hiervoor het noodige kapitaal en de noodige leidende technische krachten. In verband met de hoogere kapitaalseischen zal voor de

grootindustrie het systeem van bevordering duidelijk moeten vaststaan, wil men het risico van de oprichting durven aanvaarden. Aan iedere vestiging zal een intensief vestigingsonderzoek moeten voorafgaan, terwijl bij iedere vestiging tevens de handelspolitieke belangen zorgvuldig moeten worden overwogen.

De economische structuur van Nederlandsch-Indië eischt de handhaving van een zoo laag mogelijk prijspeil voor de eerste levensbehoeften der massa. Als gevolg daarvan dient bij de bevordering van de nijverheid excessieve bescherming te worden vermeden en mogen in het algemeen slechts die industrieën worden aangemoedigd, waarvan binnen afzienbaren tijd een zoodanige ontwikkeling is te verwachten, dat zij haar producten voor aan den Indischen levensstandaard aangepaste prijzen zullen kunnen vervaardigen.

Niettemin lijkt de eisch onaannemelijk, dat Nederlandsch-Indië van den aanvang af in staat zou moeten zijn te produceeren op basis van vrije concurrentie met ver ontwikkelde Aziatische industrielanden. Wel zou men den eisch aldus kunnen formuleeren, dat de productie concurrerend moet zijn met die uit de Westersche industrie-gebieden en op den duur het Aziatische niveau moet kunnen benaderen.

Ofschoon in bepaalde gevallen afzonderlijke maatregelen wellicht noodig zullen zijn en een bijzondere bescherming bijvoorbeeld niet kan worden vermeden, indien ten behoeve van de defensie bepaalde industrieën, ook zonder dat zij aan de hierboven gestelde eischen volledig voldoen, in het leven moeten worden geroepen, zoo kan men de aan de Indische industrie te verleenen matige bescherming in het algemeen samenvatten onder de volgende grondslagen.

In de eerste plaats wordt aan die nijverheid de bescherming toegekend van het bestaande, op fiscale overwegingen opgebouwde tarief van invoerrechten.

Voorts zal bij den opzet en de hanteering van het tarief rekening zijn te houden met de nijverheidsbelangen, hetgeen in het algemeen reeds is geschied door aan grond- en hulpstoffen vrijdom van invoerrechten toe te kennen en voor andere benodigdheden het tarief laag te stellen, dan wel de mogelijkheid tot ontheffing van invoerrecht voor de machinale uitrusting van nieuwe industrieën te openen. Van de verschillende in 1938 behandelde verzoeken om vrijdom van invoerrechten krachtens art. 3, lid 2, sub c van de Indische Tariefwet werden enkele ingewilligd, terwijl het aantal nieuwe verzoeken in behandeling is. Dat deze protectionele maatregel intusschen slechts zeer bescheiden afmetingen aanneemt, moge blijken uit het feit, dat zij den Lande in 1938 slechts het bedrag van f 27 000 kostte. Bij het in behandeling zijnde ontwerp voor de nieuwe Tariefwet worden de belangen van de Indische nijverheid volledig en systematisch onder oogen gezien.

Een tweede mogelijkheid van bescherming is te vinden in de toepassing van invoercontingenteeringen, met de bedoeling om zeer laag geprijsde invoeren of concurrentie door dumping uit het buitenland te beperken en te weren. Hierbij wordt voorzichtig te werk gegaan en de contingenteeringen worden zoodanig gehanteerd, dat aan den eisch van een laag prijspeil op den duur wordt voldaan; de huidige omstandigheden maken het gebruik van dit middel in bepaalde gevallen onvermijdelijk.

Een derde vorm van bescherming, welke een beperkter strekking heeft, is gelegen in de, aan de Indische nijverheid bij aanschaffing door het Gouvernement toegekende, preferentie van maximaal 10 %. In het belang van de industrie dient deze maatregel bestendig te blijven, doch bij het toepassen dient een regelmatige controle met betrekking tot het prijsverschil met importgoederen mogelijk te blijven.

Dient als regel met deze algemeene vormen van bescherming te worden volstaan, in bepaalde gevallen zal men verder kunnen en moeten gaan. Te denken valt aan steun- of leerorders ten behoeve van de defensie-industrie, aan afnamecontracten voor langeren tijdsduur of andere speciale voorzieningen. Het is niet mogelijk een overzicht te geven van alle faciliteiten, welke bijvoorbeeld op het terrein van krachtlevering, vervoerstarieven e.d. kunnen liggen; bij de toepassing hiervan worden echter steeds de hierboven gestelde beginselen voor oogen gehouden.

Naast dit alles staan uiteraard de maatregelen, welke van Overheidswege kunnen worden genomen ter bevordering van vestigingsonderzoek, technische voorlichting, organisatie van kleine bedrijfseenheden, credietvoorziening, verbetering van vestigingsvoorwaarden, scholing van arbeidskrachten, oprichting van proefbedrijven, enz.

c. Consultatiebureaux en laboratoria

De onderafdeeling Consultatiebureaux wordt gevormd door den z.g. buitendienst, die in 6 consultatiebureaux (waarvan één voor de Buitengewesten) is georganiseerd en die steeds een beroep kunnen doen op de nijverheidslaboratoria voor technisch onderzoek. Zij is belast met de bevordering van de kleine nijverheid en van de middel-groote bedrijven, doch haar voorlichting staat in beginsel een ieder ten dienste, al zullen de grootbedrijven daaraan minder behoefte hebben.

De taak van de nijverheidsconsulenten is in wezen een drievoudige. Zij hebben een belangrijk aandeel in de plaatselijke verzameling van gegevens en het verrichten van onderzoekingen betreffende nieuwe mogelijkheden van industriele ontwikkeling; zij verstrekken voorts voorlichting waar mogelijk en houden tenslotte contact met die bedrijven, welke bij hun organisatie de hulp van de Overheid behoeven. Als doel staat steeds voorop het streven om ook de kleine nijverheid zelfstandig te maken, terwijl in het algemeen het principe van zelfbekostiging wordt gevolgd.

Voor de textielnijverheid, de keramiek en de leerlooierij en leerbewerking kan de voorlichting tevens steunen op een drietal werkplaatsen, waar praktijkvraagstukken technisch worden uitgewerkt. In samenwerking met het Departement van Onderwijs is uitbreiding gegeven aan deze voorlichting door een aantal ambachtsonderwijzers (thans 19) op te leiden en te bestemming voor het geven voor voorlichting aan de desa-nijverheid.

De organisatie van den voorlichtingsdienst onderging in 1938 wijziging door de opheffing van het textielfiliaal te Padang, waarvoor in de plaats kwamen de afdeelingen textiel te Fort de Kock en Medan, beide ressorteerd onder het te Batavia gevestigde consultatiebureau voor de Buitengewesten. De weefvoorlichtingsdienst te Kandangan (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd gestaakt.

Op de consultatiebureaux werd in toenemende mate een beroep gedaan voor het verstrekken van technische voorlichting en tusschenkomst ter verkrijging van grondstoffen. De bureaux werden voorts ingeschakeld ten behoeve van den opzet, den verderen opbouw en de organisatie van de nieuwe projecten en proefbedrijven op het gebied der bevolkingsnijverheid, welke in het algemeen overzicht werden genoemd. In het kader hiervan had de oprichting van coöperatieve voltooiingsbedrijven (nijverheidscentrales) de bijzondere aandacht. Het instituut der reizende ambachtsonderwijzers bleek in een behoefte te voorzien.

Van de werkzaamheid der laboratoria en research-instellingen van de Afdeeling Nijverheid kan het volgende worden vermeld.

In verband met de adviseerende taak van het Laboratorium voor de leerbewerking te Jogjakarta werden door of vanwege de leiding van deze instelling in 1938 de meeste leerlooierijen op Java, Madoera, Bali en Sumatra bezocht. De aan het laboratorium verbonden schoenmakerscursus werd bezocht door 13 personen.

Bij de textielinrichting te Bandoeng werd op kleine schaal een aanvang gemaakt met het beproeven van bepaalde procédés, o.m. het weven van stoffen met toepassing van kunstzijden stapelvezel teneinde de adviezen aan belanghebbenden te kunnen baseeren op de uitkomsten van de practijk. De vakopleiding werd gevolgd door 18 personen.

Bij het Keramisch Laboratorium te Bandoeng werden de proeven ter verbetering van de kwaliteit van baksteen en dakpannen en de onderzoekingen naar de geschiktheid van kleisoorten voor de vervaardiging van geglaazuurd aardewerk voortgezet. De toenemende bedrijvigheid in de bevolkingsaardewerknijverheid blijkt o.m. uit de grootere vraag naar door het laboratorium aangemaakte glazuren. Bij het laboratorium waren 14 personen in opleiding.

De werkzaamheden van het Laboratorium voor Scheikundig Onderzoek, omvattende bepaling van de kwaliteit en samenstelling van landbouw-, industrie- en handelsproducten, ondergingen een niet onbelangrijke uitbreiding, ten deele als gevolg van de invoering op 1 November 1938 van de verplichte keuring bij den export van citronella-olie. Ook ten aanzien van andere producten, waarvoor verplichte keuring niet bestaat, wordt het steeds meer gewoonte, bij den uitvoer een certificaat van dit laboratorium over te leggen, omdat in het buitenland op deze garantie van kwaliteit veel prijs wordt gesteld.

Ettelijke nieuwe contracten werden aangegaan betreffende de controle van kleinhandelswaren, bereid en verpakt door Indische fabrikanten. Van de nieuwe research-werkzaamheden van het laboratorium komen voor bijzondere vermelding in aanmerking de onderzoekingen, welke ten doel hebben, uit Indische harsen een standaardproduct te bereiden met constante eigenschappen. Uitvoerige onderzoekingen werden verricht betreffende derris, aetherische oliën leverende planten en zaden, welke drogende oliën bevatten, zulks met de bijzondere bedoeling, producten te vinden en te bestudeeren, welke in de naaste toekomst voor den export van Nederlandsch-Indië van belang kunnen zijn, in verband waarmede met de Commissie van Advies voor de Bevordering van de Cultuur van Handelsgewassen wordt samengewerkt.

Het door het Centraal Bureau voor Technische Onderzoekingen in 1937 opgerichte proefbedrijf voor de verwerking van acacia-bast werd vergroot. Nieuwe proefnemingen van het bureau betroffen o.m. de verwerking van visch-oliën als bijproduct van het vischconserveeringsbedrijf; een verbeterde werkwijze tot de vervaardiging van gaplek ter stimuleering van den export van dit product; voorts het winnen, raffineeren en harden van plantaardige oliën en het vervaardigen van latex-cups uit rubber. Voortgezet werden de experimenten met betrekking tot de verwerking van aetherische oliën, o.m. citronella-, patchouly- en kruidnagelblad-olie, de fabricage van iles-mannaan-meel uit amorphophallusknollen, het winnen en veredelen van plantaardige vezels, de mogelijkheid om uit kofferdam, het afvalproduct bij de cocosvezelwinning, een bruikbaar product te fabricceeren, de winningsmogelijkheden van producten uit kedelee, zooals bijvoorbeeld lecithine, caseïne, sojameel, -melk en -olie, terwijl in het bijzonder ook een werkwijze werd bestudeerd voor de bereiding uit kedelee van vet-sin, een Chineesch condiment, dat in Nederlandsch-Indië veelvuldig toepassing vindt. De werkzaamheden, verbonden aan het technisch kapokonderzoek ten behoeve van de Kapokcentrale, ten doel hebbende in het belang van den export nieuwe toepassingsmogelijkheden van dit product te vinden, werden voortgezet.

Aan het onderzoek betreffende de eigenschappen van de kapok werd ook deelgenomen door het Laboratorium voor Materiaalonderzoek door een serie proeven voor het vaststellen van de correlatie tusschen vezellenge en gewicht. Naast de gebruikelijke onderzoekingen ten behoeve van particuliere en ambtelijke instanties, kunnen als nieuwe activiteiten van dit laboratorium worden vermeld de keuring en het onderzoek van rubberartikelen (in het bijzonder van gasmaskers), waarvoor een speciale afdeling werd ingericht.

d. Bedrijfsreglementeering

In het kader van de gevoerde nijverheidspolitiek speelt de toepassing van de bedrijfsreglementeering een bijzondere rol.

Aanvankelijk werd deze regulatie van het bedrijfsleven ingesteld met de bedoeling, om tijdens de crisis ontstane destructieve concurrentie in bedrijfstakken, waarbij een overmatige productie-capaciteit bestond, te beteugelen en in goede banen te leiden. Later is de doelstelling van de reglementeering uitgebreid en werd daarin opgenomen: a. het tegengaan van de vestiging van ongewenschte bedrijven of bedrijfstakken; b. het regelen van het tempo van uitbreiding van een bepaald bedrijfstak in verband met handelspolitieke eischen; c. het onderling afgrenzen van sterk uiteenlopende bedrijfstakvormen in eenzelfde bedrijfstak (Inheemsche tegenover Westersche nijverheid), teneinde vernietiging van de alleen financieel zwakkere partij door abnormale concurrentiemethoden te voorkomen.

De bedrijfsreglementeering kan, vooral wanneer zij tezamen met een invoercontingenteering wordt aangewend, in theorie leiden tot een zoodanige beperking van de voor consumptie beschikbare hoeveelheid goederen, dat daarmede een extra-bescherming wordt verleend. Een dergelijke toepassing ligt echter niet in de bedoeling en mitsdien kan geen enkele bedrijfstak, welke onder de reglementeering werkt, aanspraak maken op dezen vorm van bescherming. Wel kan de reglementeering worden aangewend om een overmatig groei van een bedrijfstak van den aanvang af tegen te gaan.

Van beteekenis was de installatie van den Algemeenen Reglementeeringsraad op 28 April 1938. Deze Raad dient den Directeur van Economische Zaken van advies in alle ontwerpen tot vaststelling, wijziging of intrekking van de Regeeringsverordeningen waarbij de bedrijfsreglementeering van toepassing is verklaard. Daarnaast adviseert de Raad over onderwerpen, welke de algemeene gedragslijn bij de toepassing van de reglementeering betreffen. Voor de uitvoering van de reglementeering zijn bovendien voor iederen bedrijfstak commissies van deskundigen ingeschakeld. De instructie voor den Raad is opgenomen in Bb. n°. 13980.

Evenals in 1937, werd in Mei en Juni 1938 een bedrijfsenquête gehouden, teneinde het oordeel over de werking van de reglementeering te vernemen van de leiders van bedrijven, waarop de bedrijfsreglementeering van toepassing is verklaard. De resultaten van dit onderzoek geven reeds van den aanvang af een gunstig beeld van de werking der Overheidsbemoeyenis. De groote meerderheid van de geënquêteerden verklaarde zich vóór de handhaving van de reglementeering, terwijl anderen voor een enkelen bedrijfstak een uitbreiding van de bepalingen voorstonden door een verlaging van den grens, beneden welke bedrijfjes buiten de reglementeering vallen. Van de mede als gevolg van de op 1 Januari 1938 in werking getreden wijziging en aanvulling van de Bedrijfsreglementeeringsordonnantie 1934 (I. S. 1937 n°. 689) — de geldende tekst van de ordonnantie 1934 is bekend gemaakt door plaatsing in I. S. 1938 n°. 86 — ter hand genomen herzieningen van de verschillende bedrijfsreglementeeringsverordeningen, bereikten die van de bedrijfsreglementeering sigarettfabrieken in 1938 het Staatsblad (I. S. n°. 545). Deze herziening voorziet in de mogelijkheid van een tijdelijke al of niet op aanvraag te verleenen vergunning tot uitbreiding van den omvang der sigarettfabrieken, teneinde op deze wijze een snellere en doelmatiger aanpassing aan de wisselende vraag naar de producten van deze industrie te kunnen bewerkstelligen. Het is te verwachten, dat de herziening van de andere reglementeeringsverordeningen binnenkort eveneens kan worden afgekondigd.

In 1938 werden enkele verzoeken om een uitbreiding van de toepassing van de bedrijfsreglementeering op andere bedrijfstakken behandeld; op het meeren-deel van deze verzoeken moest inmiddels afwijzend worden beschikt, aangezien de noodzaak van den gevraagden Overheidsmaatregel niet kon worden aangetoond.

c. Andere maatregelen op nijverheidsgebied

Van belang waren de werkzaamheden, welke leidden tot het G.B. 28 Jan. 1939 n°. 16, waarbij op grond van de Statistiekordonnantie 1934 (I. S. n°. 508) aan het Centraal Kantoor voor de Statistiek is opgedragen periodiek gegevens te verzamelen betreffende aantallen werknemers, loonen en salarissen, afzet, grondstoffen, krachtinstallaties, outillage en maximum-productie-capaciteit in een 26-tal opgesomde bedrijfstakken, voorzoover deze vallen onder het veiligheidsreglement en bovendien of mechanische aandrijfkracht gebruiken van tenminste 5 pk of aan tenminste 10 personen arbeid verschaffen.

5. Indisch Centraal Aanschaffingskantoor

De benaming Indische Centrale Aanschaffingsdienst is gewijzigd in Indisch Centraal Aanschaffingskantoor (Bb. n°. 14041).

Gedurende 1938 werd voortgegaan met het verrichten van aanschaffingen voor Landsdiensten en bedrijven, zoomede voor Locale Gemeenschappen, voor zoover deze van de bemiddeling van het I.C.A. gebruik wenschen te maken. Hierbij werden artikelen van Indisch fabrikaat aangeschaft, voor zoover deze in de vereischte kwaliteit en voor aanvaardbaren prijs en levertijd in Nederlandsch-Indië kunnen worden vervaardigd. In de eerste plaats kwamen hiervoor in aanmerking de in G.B. 30 Juni 1933 n°. 36 opgenomen artikelen (zie blz. 146 van het Indisch Verslag 1934).

Bij de aanschaffing van handelsgoederen, welke niet in Nederlandsch-Indië worden vervaardigd, werd evenals voorheen aan artikelen van Nederlandsch fabrikaat een prijsvoorkeur gegeven van 10 % boven artikelen van buitenlandsch fabrikaat.

De door het I.C.A. gedane aanschaffingen werden gepubliceerd in het „Economisch Weekblad”.

Het hieronder opgenomen overzicht vermeldt het totaal van de waarde der aanschaffingen per kwartaal in 1938 en de overeenkomstige cijfers voor de jaren 1936 en 1937.

Waarde der aanschaffingen per kwartaal

Kwartaal	1936	1937	1938
Eerste	f 2 110 604	f 4 095 776	f 5 023 937
Tweede	2 224 075	4 741 399	5 620 958
Derde	2 128 540	4 019 836	5 255 471
Vierde	8 147 148	11 874 041	14 150 784
Totalen	f 14 610 377	f 24 731 052	f 30 051 150

Het volgend overzicht vermeldt de waarde van de aanschaffingen in 1936, 1937 en 1938 ten behoeve van de Departementen van Algemeen Bestuur elk afzonderlijk en de autonome ressorten gezamenlijk.

Naam	1936	1937	1938
Regeering en Hooge Colleges	f 1 223	f 3 880	f 2 994
Justitie	616 258	795 258	561 129
Financiën	f 307 313	f 708 070	f 746 930
Gedetailleerd in diensten:			
Opium- en zoutregie	168 248	331 079	534 770
Overige diensten	139 065	376 991	212 160
Binnenlandsch Bestuur	f 946 584	f 1 094 505	f 1 361 289
Onderwijs en Eeredienst	253 874	848 423	1 045 246
Economische Zaken	f 451 541	f 926 465	f 635 968
Gedetailleerd in diensten:			
Boschwezen	79 080	205 554	244 411
Overige diensten	372 461	720 911	391 557

Naam	1936	1937	1938
Verkeer en Waterstaat	f 4 791 041	f 8 792 604	f 8 769 314
Gedetailleerd in diensten:			
Dienst van den Mijnbouw	1 351 240	2 883 925	1 951 999
P. T. T.-dienst	441 171	877 021	1 063 139
S. S.-dienst	1 627 635	2 969 547	2 908 078
Electriciteitswezen	39 245	48 184	194 830
Overige diensten	1 331 749	2 014 927	2 651 268
Oorlog	f 1 490 429	f 3 393 795	f 8 197 802
Marine	2 957 312	4 283 538	5 106 296
Locale ressorten	2 300 768	3 189 973	2 886 423
Verschillende diensten (papier)	83 957	142 028	165 523
Totaal	f 14 200 300	f 24 178 539	f 29 478 914
Grafische en kantoorbehoefden voor Departementen en verschillende Diensten per accumulatief con- tract	f 410 077	f 552 513	f 572 236
Algemeene totalen	f 14 610 377	f 24 731 052	f 30 051 150

Gedurende 1938 hadden 27 (23)¹⁾ inschrijvingen plaats voor den verkoop van oude metalen en andere overtollige goederen; de opbrengst van deze verkooping was f 165 819 (f 180 358). Buitendien werd aan particulieren en locale ressorten verkocht voor een bedrag van f 66 977 (f 92 802), zoodat door verkoop in totaal f 232 796 (f 273 160) in 's Lands kas vloeide.

Gedurende 1938 werd door tusschenkomst van het I.C.A. tusschen de Landsdiensten en bedrijven voor een bedrag van f 73 042 (f 92 234) aan overtollige goederen uitgewisseld. De werkelijke waarde van deze onderling uitgewisselde goederen is veel grooter, aangezien uitwisseling plaats vindt voor gereduceerde prijzen; in daarvoor in aanmerking komende gevallen geschiedde de verstrekking tegen nihilwaarde.

In den loop van 1938 werd door diensten en bedrijven als overtollig goed opgegeven voor een waarde van f 721 605 (f 958 385), waarvan bijgekomen — derhalve voor het eerst als overtollig opgegeven — goederen tot een waarde van f 161 107. In deze bedragen is niet inbegrepen de waarde van de na inschrijving verkochte oude metalen e.a.

¹⁾ De tusschen () geplaatste getallen zijn de bedragen van het jaar 1937.

I. HANDEL

1. De handelsbalans van Nederlandsch-Indië over 1938

De handelsbalans van Nederlandsch-Indië over 1938 maakt geen al te bevredigenden indruk. De uitvoer liep aanzienlijk terug en daalde van 11 436,7 mill. kg met een waarde (incl. uitvoerrechten) van f 989,7 mill. in 1937 tot 10 994,4 mill. kg ter waarde van f 686,2 mill. In aanmerking genomen de valuta-depreciatie is deze uitkomst zeker niet gunstiger dan die van 1936, in welk jaar de uitvoerwaarde (eveneens incl. uitvoerrechten) f 595,0 mill. bedroeg.

Daarentegen nam de invoer, wat het gewicht aangaat, toe van 1995,7 mill. kg tot 2000,4 mill. kg, terwijl de waarde slechts met f 12,1 mill. daalde tot f 478,5 mill. Als resultaat van deze ontwikkeling viel het uitvoeroverschot terug van f 499,1 mill. tot f 208,5 mill., een saldo, dat nominaal nauwelijks hooger is dan dat van 1935 (f 199,5 mill.).

Uitvoer. De teruggang, welke op de kortstondige hausse-periode is gevolgd, heeft niet alleen de waarde van den Nederlandsch-Indischen export belangrijk doen dalen, doch ook de uitgevoerde hoeveelheid van een aantal belangrijke landbouwproducten weder teruggedrongen tot het niveau van 1936. Dit is in de eerste plaats het geval met hevea-rubber, waarvan als gevolg van de drastische restrictie-maatregelen 152,9 mill. kg minder werd uitgevoerd dan in 1937 en 18,8 mill. kg minder dan in 1936. Niet minder scherp was de daling van den export van tapioca-producten en maïs, terwijl ook de afzet van koffie zeer gevoelig terugliep.

Suiker werd eveneens in geringere hoeveelheden verscheept dan in 1937; het uitgevoerde kwantum was echter hooger dan in het zeer ongunstige exportjaar 1936. Voorts daalde o.m. de export van rijst, klapperolie, kedelee en melasse.

Slechts enkele agrarische voortbrengselen geven een vooruitgang te zien. De voornaamste zijn wel copra en palmolie, thee en harde touwvezels. De uitvoer van peper was belangrijk hooger dan in 1937, doch nog altijd lager dan in 1936.

Van de minerale producten overtrof de export van aardolie-producten wederom die van het vorig jaar; de uitvoer bedroeg 6067,4 mill. kg, een vermeerdering dus van 95,4 mill. kg. Een stijging vertoonen verder bauxiet, steenkolen en zout. Daarentegen daalde de uitvoer van tin en tinerts door verlaging van de export-quota tot bijna de helft van het in 1937 geëxporteerd kwantum.

TABEL I. Uitvoer van enkele belangrijke producten

Producten	Millioen kg		Millioen gld	
	1937	1938	1937	1938
Hevea-rubber	473,1	320,2	321,2 ¹⁾	155,6 ¹⁾
Copra	506,1	565,5	62,6	38,3
Palmolie	197,1	220,8	26,1	16,5
Fabriekssuiker	1 142,5	1 084,9	49,8	44,4
Tapioca-producten ²⁾	422,4	249,8	18,0	9,0
Maïs	217,4	102,3	6,8	3,2
Koffie	100,5	70,1	26,0	13,7
Thee	75,9	81,8	49,1	56,2
Peper	31,7	55,5	7,0	8,6
Harde touwvezels	86,9	90,1	14,9	9,1
Tin en tinerts	50,9	26,6	84,1	33,4
Aardolie-producten	5 972,0	6 067,4	165,2	161,6
Bauxiet	227,2	273,9	1,4	2,4

¹⁾ Met inbegrip van uitvoerrechten.

²⁾ Met uitzondering van ampas.

In de daling van de waarde met f 302,7 mill. deelden nagenoeg alle producten, doch in het bijzonder hevea-rubber, tin en tinerts. Was in 1937 ruim 45 % van het aceres te danken aan de waardevermeerdering van de geëxporteerde rubber, in 1938 komt niet minder dan f 165,6 mill. of 54 % van het decres op rekening van de gedaalde waarde van dit product. Tin en tinerts volgen hierna met een vermindering van f 50,7 mill.

Ook de waarde van copra en palmolie liep, niettegenstaande de toegenomen hoeveelheid, terug. Vooral voor copra was de daling zeer aanzienlijk, namelijk van f 62,6 mill. tot f 38,3 mill.

Van de overige producten kunnen nog worden genoemd koffie met een vermindering van f 12,3 mill., tapioca-producten met een daling van f 9,0 mill. en fabriekssuiker en harde touwvezels elk met een decres van ruim f 5,5 mill.

Invoer. De geringe daling van den invoer — ten aanzien van het gewicht valt zelfs een kleine stijging te constateeren — is tot op zekere hoogte een normaal gevolg van de wisseling in de conjunctuur, welke voor Nederlandsch-Indië wordt gekarakteriseerd door een sneller dalen van de prijzen der agrarische exportproducten en een vertraagde vermindering van het volume van den invoer, in het bijzonder voor wat betreft de kapitaalgoederen. De ontwikkeling van den import is voor de verschillende groepen van artikelen dan ook geenszins gelijk.

Tot de groepen, welke een decres vertoonen, behooren in de eerste plaats de chemische voortbrengselen. Vooral meststoffen werden in verband met den minder gunstigen toestand in de cultures in geringere hoeveelheid ingevoerd. Zoo daalde de import van zwavelzure ammoniak met 31,4 mill. kg tot 71,1 mill. kg en die van meststoffen n. a. g. met 4,2 mill. kg tot 41,3 mill. kg. Voorts liep o.m. de invoer van aluin en mierenzuur terug van onderscheidenlijk 7,3 mill. kg en 2,8 mill. kg tot 2,4 mill. kg en 1,4 mill. kg.

Zooals te verwachten viel, was de invoer van garens, manufacturen en kleeding (excl. goeniezakken), welke in 1937 de behoefte verre overtrof zoodat het nieuwe jaar voor verschillende artikelen werd ingegaan met abnormaal groote voorraden, in 1938 aanzienlijk lager; met 33,1 mill. kg daalde deze tot 92,1 mill. kg.

TABEL II

Invoer van garens en manufacturen (excl. goeniezakken) in Nederlandsch-Indië
(in 1000 kg bruto)

	1936	1937	1938
Weefgarens	5 336	11 301	9 256
Naaigarens	2 953	3 537	3 161
Overige garens	791	1 227	1 071
Ongebleekte katoenen stoffen	9 759	12 918	7 265
Gebleekte katoenen stoffen	13 171	23 822	19 833
Geverfde en gedrukte katoenen stoffen	17 320	26 720	16 765
Bontgeweven katoenen stoffen	8 191	11 964	7 929
Katoenen sarongs, kains, enz.	2 348	2 146	859
Andere katoenen manufacturen	1 955	3 103	2 456
Overige manufacturen	12 171	13 991	10 999

Tabel II laat zien, dat in het bijzonder ongebleekte en gebleekte, alsook geverfde en gedrukte stoffen in geringere hoeveelheden werden ingevoerd. Zeer duidelijk komt in de cijfers ook de gestadige groei van de inheemsche weef-industrie tot uiting; de import van katoenen sarongs bedroeg nog slechts ruim $\frac{1}{3}$ van die van 1936.

De eveneens in deze groep gerubriceerde, doch in bovenvermelde gegevens niet begrepen invoer van goeniezakken nam met 6,7 mill. kg toe tot 55,8 mill. kg.

Metalen werden in 1938 geïmporteerd tot een gewicht van 273,8 mill. kg, tegen 349,4 mill. kg in 1937. De teruggang was het grootst voor plaat- en staafijzer, gegalvaniseerd dakijzer, draadnagels en spijkers en geëmailleerde artikelen.

Ook van aardewerk en porselein, glas en glaswerk, leder en lederwerk en papier en papierwaren was de invoer lager dan in 1937.

Tegenover den teruggang van deze groepen staat allereerst een stijging van de eetwaren en genotmiddelen. De toeneming is evenwel uitsluitend een gevolg van den verhoogden import van rijst, waarvan in 1938 334,2 mill. kg uit het buitenland moest worden betrokken, tegen 177,7 mill. kg in het daaraan voorafgegane jaar. Zonder rijst daalde deze groep met 7,9 mill. kg tot 291 mill. kg.

Voorts nam de invoer toe van mineralen. De mutaties betreffen voornamelijk bouwcement, steenkolen en aardolieproducten.

Een opvallende stijging valt verder te constateeren met betrekking tot de rij-, voer- en vaartuigen. De invoer bedroeg in 1938 f 40,5 mill. of f 13,3 mill. meer dan in 1937, een vermeerdering, welke geheel op rekening komt van den verhoogden import van vliegtuigen voor leger en vloot.

De invoer van machines en werktuigen, daaronder begrepen instrumenten, lampen, enz., was naar het gewicht iets kleiner dan in 1937, doch steeg naar de waarde met f 9,4 mill. tot f 66,7 mill. Van het groote aantal artikelen, waarover het accres is verdeeld, verdienen hier vermelding de werktuigen en toestellen voor fabrieken en mijnontginningen, welke tezamen met f 2,4 mill. toenamen, alsook wapenen, waarvan f 2,1 mill. meer werd ingevoerd.

Uit dit overzicht, waarin de belangrijkste verschuivingen naar voren zijn gebracht, blijkt, dat de zeer hooge invoer geenszins uitsluitend een conjunctuurverschijnsel is, doch dat mede van invloed zijn geweest de groote rijstinvoeren in het begin van 1938 en de aanzienlijke aanvoeren voor de defensie. Niet zonder beteekenis waren ook de uitgaven uit het rubberfonds en de welvaartsbijdrage van het Moederland. Daarnaast staat als bijzondere oorzaak de aangekondigde verhooging van invoerrechten op 1 Januari 1939. Het grootste deel van de toeneming in het 4de kwartaal ten opzichte van de voorafgegane drie maanden, welke zonder de importen voor de defensie en zonder den invoer van rijst en aardolieproducten 91,5 mill. kg en f 26,8 mill. bedroeg, is zonder twijfel hiertoe terug te voeren.

2. Uitvoerhandel en landen van bestemming

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzicht van den export uit Nederlandsch-Indië — zoowel naar de waarde als naar de hoeveelheid — in de jaren 1937 en 1938.

Uitvoer (exclusief goud, zilver, bootpakketten, passagiersgoederen en goederen voor scheepsgebruik)

Benaming der groepen	Nederlandsch Indië			Java en Madoera			Buitengewesten		
	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937
Waarde (in miljoenen guldens)									
1. Dierlijke voortbrengselen en fabrikaten daarvan	12,6	8,0	- 4,6	6,7	3,6	- 3,1	5,9	4,4	- 1,5
2. Caoutchouc en getahpertsja	298,1	135,4	- 162,7	50,7	28,0	- 22,7	241,4	107,4	- 134,0
3. Drogertijen en specerijen	26,6	30,2	+ 3,6	11,3	12,9	+ 1,6	15,3	17,3	+ 2,0
4. Koffie, v. a. s.	26,0	13,8	- 12,2	9,7	5,1	- 4,6	16,4	8,7	- 7,7

Benaming der groepen	Nederlandsch-Indië			Java en Madoera			Buitengewesten		
	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937
5. Olie- en vethoudende vruchten en zaden en plantaardige oliën en vetten	104,7	65,8	- 38,9	12,9	8,2	- 4,7	91,8	57,6	- 34,2
6. Suiker, v.a.s.	51,1	45,2	- 5,9	51,1	45,2	- 5,9	—	—	—
7. Tabak, v.a.s.	41,1	38,8	- 2,3	11,8	11,9	+ 0,1	29,3	26,9	- 2
8. Tapioca-producten	18,4	9,2	- 9,2	18,4	9,2	- 9,2	—	—	—
9. Thee	49,1	56,3	+ 7,2	39,2	44,9	+ 5,7	9,8	11,4	+ 1,6
10. Vezels, v.a.s.	23,4	16,1	- 7,3	12,2	9,9	- 2,3	11,2	6,2	- 5,0
11. Overige plantaardige voortbrengselen	37,8	29,2	- 8,6	18,5	13,4	- 5,1	19,3	15,8	- 3,5
12. Aardoliën, aardolieproducten, minerale brandstoffen, n.a.g.	166,6	164,0	- 2,6	3,7	3,9	+ 0,2	162,9	160,1	- 2,8
13. Cement, ertsen, onedele metalen, tras, zwavel en mineralen, n.a.g.	91,4	39,4	- 52,0	33,3	14,3	- 19,0	58,1	25,1	- 33,0
14. Goederen van verschillenden aard	3,0	3,9	+ 0,9	2,4	3,2	+ 0,8	0,6	0,7	+ 0,1
15. Buitenlandse producten	1,3	2,5	+ 1,2	0,9	1,9	+ 1,0	0,4	0,6	+ 0,2
Totalen	951,2	657,8	- 293,4	288,8	215,6	+ 73,2	662,4	442,3	- 220,2
Opbrengst uitvoerrechten	38,5	29,3	- 9,7	6,8	5,9	- 0,9	31,7	23,4	- 8,8
Totalen (incl. rechten)	989,7	687,1	- 303,1	295,6	221,5	- 74,1	694,1	465,6	- 229,0

Brutogewicht (in miljoenen kg)

1. Dierlijke voortbrengselen en fabrikaten daarvan	42,0	32,6	- 9,4	7,4	5,5	- 1,9	34,6	27,1	- 7,5
2. Caoutchouc en getahpertsja	483,1	331,2	- 151,9	91,4	62,8	- 28,6	391,7	268,4	- 123,3
3. Drogerijen en specerijen	108,4	139,0	+ 30,6	18,5	22,8	+ 4,3	89,9	116,2	+ 26,3
4. Koffie, v.a.s.	100,5	70,1	- 30,4	35,3	23,1	- 12,2	65,3	47,0	- 18,3
5. Olie- en vethoudende vruchten en zaden en plantaardige oliën en vetten	858,0	919,8	+ 61,8	107,0	78,9	- 28,1	751,0	840,9	+ 89,9
6. Suiker, v.a.s.	1365,3	1196,5	- 168,8	1365,3	1196,5	- 168,8	—	—	—
7. Tabak, v.a.s.	50,2	50,3	+ 0,1	37,7	38,1	+ 0,4	12,5	12,2	- 0,3
8. Tapioca-producten	446,7	266,6	- 180,1	446,7	266,6	- 180,1	—	—	—
9. Thee	75,9	81,8	+ 5,9	60,8	65,5	+ 4,7	15,1	16,3	+ 1,2
10. Vezels, v.a.s.	114,0	113,4	- 0,6	50,8	51,4	+ 0,6	63,2	62,—	- 1,2
11. Overige plantaardige voortbrengselen	1054,0	878,9	- 175,1	356,9	233,0	- 123,9	697,1	645,9	- 51,2
12. Aardoliën, aardolieproducten, minerale brandstoffen, n.a.g.	6289,8	6434,9	+ 145,1	148,9	120,4	- 28,5	6140,9	6314,5	+ 173,6
13. Cement, ertsen, onedele metalen, tras, zwavel en mineralen, n.a.g.	437,5	466,8	+ 29,3	148,6	136,1	- 12,5	288,8	330,7	+ 41,9
14. Goederen van verschillenden aard	6,2	7,3	+ 1,1	2,6	3,7	+ 1,1	3,6	3,6	—
15. Buitenlandse producten	5,0	5,2	+ 0,2	3,2	2,1	- 1,1	1,8	3,1	+ 1,3
Totalen	11436,6	10994,4	- 442,4	2881,1	2306,5	- 574,6	8555,5	8687,9	+ 132,4

Het prijsniveau van de voornaamste exportproducten, hetwelk begin April 1937 een hoogtepunt bereikte, brokkelde geleidelijk af, hetgeen voortduurde tot in Mei 1938. Na Mei trad enig herstel in, waardoor in December 1938 het peil van December 1937 weder werd bereikt.

De volgende staat geeft een beeld van de gewogen indexcijfers, samengesteld door het Centraal Kantoor voor de Statistiek, betreffende de prijzen van 12 der voornaamste uitvoerproducten (basis 1929=100, gewogen overeenkomstig de uitvoerhoeveelheden in 1935).

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Januari	52	34	29	35	36	36	59	44
Februari	50	34	29	36	37	37	59	44
Maart	50	31	28	36	32	37	64	41
April	46	30	29	36	33	37	62	39
Mei	45	30	32	38	34	36	59	38
Juni	45	29	35	37	33	37	56	40
Juli	44	29	36	36	32	37	55	44
Augustus	40	31	34	38	32	37	54	45
September	39	33	31	37	32	40	53	45
October	37	31	31	36	35	48	48	46
November	37	30	32	36	35	51	45	45
December	36	30	33	36	35	57	45	45
Gemiddeld	43	31	31	37	34	41	55	43

De volgende prijzen van enkele exportproducten zijn ontleend aan het Centraal Kantoor voor de Statistiek.

	Rubber, standard sheet en crêpe (per 1/2 kg)			Copra, Java f.m.s. fob. nug. (per 100 kg)			Thee, B.P., B.O.P., P.S. en O.P. (per 1/2 kg)		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938
Januari	f 0,21 ⁵	f 0,41	f 0,26	f 8,49	f 16,39	f 8,27	f 0,29 ⁵	f 0,41 ⁵	f 0,39
Maart	0,23 ⁵	0,47 ⁵	0,23	7,04	14,57	7,07	0,29 ⁵	0,44 ⁵	0,40 ⁵
Mei	0,24	0,42 ⁵	0,21 ⁵	7,05	11,74	6,70	0,28 ⁵	0,45 ⁵	0,40 ⁵
Augustus	0,25	0,34 ⁵	0,30 ⁵	8,26	10,48	6,20	0,29 ⁵	0,45	0,40 ⁵
October	0,32	0,29 ⁵	0,32	10,96	9,96	5,47	0,37 ⁵	0,45	0,40
December	0,40	0,27	0,30 ⁵	16,27	8,76	5,56	0,39	0,38	0,38

	Koffie, Robusta (per 100 kg)			Tin (per 100 kg)			Arachides, Toeban gepeld (per 100 kg)		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938
Januari	f 19,12	f 29,95	f 19,87	f 143,70	f 196,11	f 157,91	f 8,50	f 10,93	f 10,32
Maart	18,21	28,13	19,22	144,44	233,63	152,53	8,50	10,20	10,71
Mei	18,11	27,42	18,97	139,51	214,79	138,18	8,42	11,25	10,72
Juli	17,81	26,71	19,37	127,65	224,92	167,87	8,28	11,09	10,20
Augustus	17,81	25,50	20,—	129,71	228,22	168,13	9,03	11,90	10,08
October	22,06	22,97	19,87	175,09	199,21	175,20	10,24	11,29	8,26
December	27,93	19,53	18,75	199,81	162,23	181,77	10,40	10,32	7,85

	Citronella-olie A (incl. drum) (per kg)			Damar, assortime t A/E (per 100 kg)			Kapok, Holland kwaliteit geperst (per 100 kg)		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938
Januari . . .	f 0,70	f 1,62	f 1,19	f 19,43	f 37,24	f 36,75	f 26,72	f 47,35	f 44,53
Maart	0,73 ⁵	1,49	1,25	21,65	37,64	32,96	27,12	52,21	44,53
Mei	0,71 ⁵	1,37	1,10	20,24	36,63	27,32	28,33	48,57	44,53
Juli	0,69 ⁵	1,44	1,15	22,26	37,84	26,92	28,74	48,67	44,53
Augustus . .	0,70 ⁵	1,60	1,11	23,07	36,83	27,42	30,68	44,53	44,53
October . . .	0,96 ⁵	1,56	1,03	32,79	40,48	25,71	39,46	44,53	44,53
December . .	1,52	1,36	0,89	33,39	38,65	23,87	45,74	44,53	44,53

	Koehuiden, droog (per 100 kg)			Peper, witte Muntok (per 100 kg)			Tapioca, prima (per 100 kg)		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938
Januari . . .	f 74,48	f 118,19	f 83,—	f 23,88	f 37,04	f 22,45	f 7,08	f 7,51	f 5,15
Maart	80,95	141,27	73,93	22,46	32,99	24,87	7,01	6,54	5,—
Mei	85,—	130,34	78,82	22,87	29,34	22,80	6,47	6,33	4,86
Juli	87,43	104,43	77,65	19,83	28,94	22,90	6,07	6,06	4,58
Augustus . .	90,67	116,58	78,12	18,82	28,23	21,42	6,68	5,84	4,54
October . . .	113,34	73,67	80,44	28,74	24,77	20,82	7,08	5,80	4,40
December . .	118,19	76,70	73,47	33,19	22,67	18,75	7,43	5,61	4,99

In de tabel, voorkomende op blz. 198/199, wordt een overzicht gegeven van de uitvoerwaarden der voornaamste artikelen en groepen van artikelen in 1938, gespecificeerd naar de belangrijkste landen van bestemming.

Rubber. Begin 1938 werd de rubbermarkt beheerscht door een overmatig aanbod, een gevolg van het feit, dat de verhooging van het uitvoerpercentage gedurende 1937 ter bestrijding van de toenmaals bestaande schaarschte aan ready-product werd doorkruist door een conjunctuur-daling, welke een aanzienlijke verbruiksvermindering met zich bracht.

Door verlaging van het uitvoerpercentage van 90 tot 70 voor het eerste en tot 60 voor het tweede kwartaal 1938 heeft de Internationale Rubber Regelings Commissie getracht, de ongunstige prijsontwikkeling te stuiten. De afnemering van de uitvoeren bleef echter aanvankelijk bij de verbruiksvermindering ten achter, waardoor een prijsdaling plaats vond van 6½ d per lb in het begin van 1938 tot 5½ d in het begin van Juni.

Geleidelijk begon echter de restrictie-verscherping in de voorradenpositie tot uiting te komen. Aangezien ook het beeld van de algemeene conjunctuur iets opklaarde, bracht de beslissing van de Internationale Rubber Regelings Commissie, medio Juni genomen, om het uitvoerpercentage voor het derde kwartaal tot 45 te verminderen, een omslag in het prijsverloop te weeg. De noteringen stegen, eerst snel, later in rustiger tempo, tot ± 8½ d in de eerste helft van October.

De stagnatie in de conjunctuur-verbetering in de Vereenigde Staten van Amerika en de internationale politieke moeilijkheden in de laatste maanden van 1938 hebben haar invloed op de rubbermarkt niet gemist. Hoewel het uitvoerpercentage voor het vierde kwartaal op het lage getal van 45 bleef gehandhaafd en het rubberverbruik juist in dit kwartaal een merkbare verbetering vertoonde, zoodat de stocks een snelle afneming lieten zien, brokkelden de prijzen af tot $7\frac{1}{2}$ d.

Het wereldrubberverbruik heeft in 1938 933 000 ton bedragen, tegen 1 095 000 ton in 1937 en 1 038 000 ton in 1936. Hoewel dus een verbruiksdaling plaats vond van resp. 15 en 10 % ten aanzien van 1937 en 1936, heeft de consumptie — dank zij de belangrijke restrictie-verscherping — de werelduitvoeren overtroffen. Deze laatsten bedroegen 895 000 ton in 1938, tegen 1 140 000 ton in 1937 en 858 000 ton in 1936.

Het door de Internationale Rubber Regelings Commissie berekende voorraad-cijfer, dat in het begin van 1938 524 000 ton bedroeg, steeg aanvankelijk tot 568 000 ton op 30 April, doch daalde vervolgens tot 522 000 ton aan het einde van het derde kwartaal en tot 442 000 ton 31 December.

Deze daling zou nog grooter zijn geweest, indien niet verschillende restringeerende landen in 1938 quotum-overschrijdingen hadden vertoond, waardoor 22 000 ton boven de toegelaten quota op de markt werden gebracht.

De internationale overeenkomst, waarop de rubberrestrictie berust, liep 31 December 1938 ten einde. Begin 1938 werden onderhandelingen geopend om tot een verlenging van de overeenkomst te geraken. De besprekingen leidden tot een gunstig resultaat, zoodat de restrictie voor een nieuwe vijfjarige periode werd van kracht verklaard. De overeenkomst werd op enkele punten gewijzigd. Allereerst werden de basis-quota herzien, waarbij het aandeel van Nederlandsch-Indië in de gezamenlijke basis-quota steeg van gemiddeld 38,3 % in de eerste restrictie-periode tot gemiddeld 41,5 % in de tweede restrictie-periode. Voorts werd het herplanten ongelimiteerd toegestaan en werd vergunning verleend tot een 5 %-areaalsuitbreiding, te effectueeren in de jaren 1939 en 1940.

Een beeld van den rubberuitvoer van Nederlandsch-Indië geeft de volgende tabel. Opvallend zijn de groote verschepingen naar het Europeesch continent, welks aandeel in den totalen uitvoer steeg van 11 % in 1936 tot 18 % in 1937 en tot $23\frac{1}{2}$ % in 1938. Vermoedelijk hangt dit samen met voorraadvorming in de betrokken landen in verband met den gespannen politieken toestand.

Rubberuitvoer uit Nederlandsch-Indië (in tonnen van 1000 kg netto)

Landen van bestemming	1934	1935	1936	1937	1938
Vereenigde Staten van Amerika . .	82 350	87 505	131 611	163 722	106 588
Groot-Britannië	46 139	30 118	19 187	29 912	28 973
Europeesch Continent	57 682	40 156	34 566	79 167	71 457
Singapore/Penang	178 795	113 282	101 391	140 334	80 007
Japan	16 911	12 766	20 612	15 221	9 095
Overige landen	3 615	3 573	7 231	10 220	6 752
Totalen	385 492	287 400	314 598	438 576	302 872

Suiker. Voor de Java-suikerindustrie was 1938 financieel wederom een minder gunstig jaar. De wereldsuikerprijzen lagen in 1938 over het algemeen beneden het peil van 1937, terwijl Java bovendien was gedwongen — door het sterk verminderen van den afzet naar het Verre Oosten als gevolg van het Chineesch-Japansch conflict — een grooter gedeelte van zijn totalen uitvoer te plaatsen in de minder voordeelige afzetgebieden, gelegen ten Westen van Suez.

OVERZICHT der waarden (in duizend gulden) van de voornaamste artikelen en groepen van Nederlandsch-Indië uitgevoerd door particulieren en het Gouvernement.

Belangrijkste artikelen en groepen van artikelen naar rangorde binner belangrijkheid	Nederland	Singapore	V. S. N. Amerika	Gr. Britannië en Iersche Vrijstaat	Egypte 2)	Australië	Duitschland (incl. Oostenrijk)	Japan (excl. Formosa)	HongKong	Frankrijk	Denemarken	China (excl. Siam)	Indië
Hoofdstuk I													
<i>Inheemsche voortbrengselen</i>													
1. Aardolieproducten	2 061	89 280	2 115	2 712	12 300	12 808	66	6 415	5 451	66	3	7 526	
2. Rubber en getah's	9 767	33 765	46 058	14 082	59	744	10 326	4 328	136	5 030	523	380	
3. Thee	11 172	248	7 420	9 317	6 523	11 901	181	1	2	374	18	1	
4. Suiker, alle soorten (uitgez. residu en molascuit)	6 863	2 834	37	1 492	11 219	18	512	755	4 108	880	—	994	
5. Tabak	37 690	76	—	—	—	1	10	—	24	116	—	8	
6. Copra	8 475	7 562	—	4	—	—	7 134	348	2	905	4 884	115	
7. Tin of tinerts	25 052	35	5 033	—	—	—	165	1 208	—	443	—	—	
8. Palmolie	4 789	302	8 806	756	—	3	190	6	1	—	—	—	
9. Koffie	3 111	1 652	1 225	3	18	158	219	187	57	1 068	2 073	—	
10. Kinabast en kinine	8 575	23	—	723	—	4	—	819	471	6	—	—	
11. Tapiocaproducten	215	329	4 296	2 578	—	47	7	19	291	23	129	—	
12. Vezels: harde touwvezels	1 593	—	2 323	296	1	773	1 495	12	—	37	214	—	
13. Peper, witte en zwarte	443	1 081	4 982	538	73	—	401	1	7	—	30	—	
14. Kapok	1 086	427	2 473	79	—	1 549	2	110	—	—	—	—	
15. Pinangnoten	5	2 778	5	—	—	1	—	—	55	—	—	—	
16. Hout en houtwerk	760	1 843	6	2	2	2	121	557	87	62	4	—	
17. Olie- en vethoudende vruchten en zaden (excl. arachides en copra)	1 035	880	183	67	—	97	70	451	21	—	594	—	
18. Huiden	2 003	48	611	225	50	19	54	12	2	404	2	—	
19. Coprakoecken	1 511	34	—	—	—	—	6	—	—	18	1 029	—	
20. Maïs	349	1	—	38	—	—	197	1 901	12	—	269	—	
21. Harsen, alle soorten	190	767	777	355	6	35	150	162	11	172	8	—	
22. Olie, aetherische, alle soorten	435	55	850	208	1	11	178	41	18	898	8	—	
23. Klapperolie	1 298	27	—	—	7	—	—	—	38	—	—	—	
24. Brandstoffen, minerale (geen aardolie en -producten)	68	786	—	58	—	1	—	—	670	6	—	—	
25. Rotting, alle soorten	164	809	117	89	11	39	276	167	478	54	28	—	
26. Olie, vette, alle n. a. g. soorten (excl. klapperolie en palmolie)	152	1 258	—	—	—	—	—	—	457	—	—	—	
27. Arachides	111	1 030	—	399	—	32	—	—	39	—	1	—	
28. Dieren, levende, alle soorten	5	1 706	2	—	—	1	2	—	2	—	—	—	
29. Rijst, gepelde en gebroken	1 210	4	—	88	—	—	—	—	—	145	—	—	
30. Looistoffen en -extracten	117	540	176	223	3	7	25	8	3	21	6	—	
31. Muskaatnoten	306	430	238	8	23	—	14	8	3	159	—	—	
32. Manufacturen	—	1 003	2	—	—	2	—	—	1	—	—	—	
33. Drogerijen en specerijen, alle n. a. g. soorten	56	548	148	12	—	—	38	6	20	1	—	—	
34. Sagoproducten	—	919	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
35. Foelie	233	177	338	—	—	—	23	—	—	61	1	—	
36. Visch, alle soorten	2	554	—	—	—	—	—	17	11	—	—	—	
37. Kaneelkassia	227	9	375	7	1	1	23	—	—	—	8	—	
38. Rijst, ongepelde (gabab), meel en zemelen	—	416	—	1	—	—	—	—	206	—	—	—	
39. Vezels, alle soorten (excl. kapok en harde touwvezels)	144	1	177	29	—	10	5	166	—	19	—	—	
40. Vruchten	1	384	—	—	—	49	—	—	—	—	—	—	
41. Gedistilleerd	168	41	—	—	—	—	4	—	87	—	—	—	
42. Suikerresidu en molascuit	—	—	—	287	—	44	—	—	—	—	—	—	
43. Schelpen, alle soorten	8	35	150	28	—	—	39	96	3	98	21	—	
44. Hoeden, bamboe- en pandan-	1	92	153	—	35	60	11	—	—	88	—	—	
45. Manganerts	140	—	—	29	—	—	245	3	—	10	3	—	
46. Schaal-, schelp- en andere weekdieren, eetbare, alle soorten	—	252	—	—	—	—	—	—	65	—	—	—	
47. Alle andere goederen	1 373	3 521	131	397	10	12	1 487	2 689	421	32	6	—	
Totaal Hoofdstuk I	132 959	108 562	89 207	35 080	29 345	28 429	23 681	20 493	13 260	11 191	9 862	9 709	
Hoofdstuk II													
<i>Buitenlandsche voortbrengselen</i>													
48. Alle goederen (totaal Hoofdstuk II)	1 141	402	78	45	3	42	44	18	23	9	4	—	
Totaal-generaal (I en II)	134 100	108 964	89 285	35 125	29 348	28 471	23 725	20 511	13 283	11 200	9 866	9 710	
0/0	20,40	16,57	13,58	5,34	4,46	4,93	3,61	3,12	2,02	1,70	1,50	1,48	
Opbrengst der geheven uitvoerrechten	2 935	7 427	8 581	2 189	330	416	1 682	778	199	801	216	160	

1) In de waarde is niet begrepen de opbrengst der geheven uitvoerrechten.

artikelen (met uitzondering van gemunt en ongemunt goud en zilver), gedurende 1938 uit gespecificeerd naar de belangrijkste landen van bestemming. 1)

	Italië	Penang	Nieuw-Zeeland	Arabië, Aden, Irak, Iran en Afghanistan	Philippijnen	Zuid-Amerika	België en Luxemburg	Noorwegen	Br. Indië (incl. Burma)	Unie van Zuid-Afrika	Ceylon (Colombo)	Britsch Malaya	Europeesch Rusland	Siam	Tsjecho-slowakije	Ned. West-Indië	Zweden	Alle overige landen	Totaal	%			
626	18	457	3 980	—	4 971	679	246	309	1 678	1 347	408	2 633	—	786	—	2 286	34	51 980	161 605	24,58			
983	2 794	304	15	—	—	639	1 992	275	—	957	—	—	1 815	—	343	—	250	903	135 388	20,59			
1	157	11	—	3 808	—	2 540	50	10	8	1 286	—	26	256	53	1	1	11	896	56 245	8,56			
94	227	794	2 952	1 824	—	734	150	594	1 882	—	2 574	—	—	1 003	—	—	—	1 944	44 690	6,80			
113	—	149	—	—	—	—	759	2 230	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	778	38 853	5,91		
94	2 809	657	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 476	—	397	461	38 216	5,81			
113	120	—	—	—	—	262	86	—	4	249	—	—	—	—	252	—	—	—	534	33 443	5,09		
94	809	—	—	—	13	—	26	—	56	294	—	—	—	—	21	—	—	—	436	16 580	2,51		
113	1 275	193	12	385	410	221	239	448	1	36	304	—	—	87	14	—	197	83	13 708	2,09			
94	255	52	—	—	50	—	369	—	81	—	3	38	—	97	—	—	—	—	143	11 855	1,80		
113	1	6	8	—	101	—	8	235	682	96	6	3	—	16	—	—	—	14	69	9 198	1,40		
94	105	—	54	2	—	106	308	68	—	17	—	—	—	—	3	—	—	279	89	9 077	1,38		
113	210	72	7	9	—	190	49	9	60	17	—	—	—	—	—	—	—	60	274	8 551	1,30		
94	35	16	418	1	—	8	51	—	—	32	—	—	—	—	—	—	—	11	118	6 429	0,98		
113	—	2 858	—	—	—	—	—	—	271	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	5 985	0,91		
94	6	5	—	30	1	—	12	—	428	118	45	19	—	—	—	—	—	—	30	4 149	0,63		
113	107	179	—	—	—	—	40	—	—	—	6	—	—	—	302	—	—	22	44	4 098	0,62		
94	68	13	—	—	—	—	6	11	—	111	—	—	—	—	51	—	—	2	82	3 774	0,57		
113	—	3	—	—	—	—	393	293	—	—	—	—	—	—	—	—	—	166	—	3 453	0,53		
94	—	—	1	—	—	—	10	162	—	—	—	—	—	—	—	—	—	229	1	3 170	0,48		
113	63	80	2	—	—	16	27	4	183	1	—	—	—	1	—	—	—	9	72	3 048	0,46		
94	89	2	2	1	3	90	2	—	49	11	—	—	—	1	10	—	—	28	28	3 001	0,46		
113	—	—	—	—	—	102	—	—	—	260	—	—	—	3	—	—	—	298	392	2 536	0,39		
94	—	61	—	—	186	—	—	68	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	214	2 414	0,37	
113	18	49	3	—	—	2	11	1	6	7	—	7	—	—	—	—	7	15	15	2 369	0,36		
94	—	138	—	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	108	—	—	—	16	16	2 151	0,33	
113	—	130	77	—	62	70	—	—	—	175	—	—	—	—	—	—	—	—	17	17	1 822	0,28	
94	—	85	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27	27	1 443	0,22	
113	—	1	—	—	—	—	2	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	21	1 320	0,20	
94	9	70	1	—	59	—	4	1	1	11	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1 247	0,19	
113	2	21	—	—	6	26	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	11	11	1 211	0,18	
94	—	91	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	983	0,15	
113	7	95	—	3	—	—	—	—	—	34	—	13	—	—	—	—	—	—	5	5	924	0,14	
94	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	865	0,13	
113	3	22	—	—	—	1	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	853	0,13	
94	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	251	—	—	—	—	—	26	26	730	0,11	
113	5	3	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	4	710	0,11	
94	—	3	—	—	4	—	—	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
113	—	2	6	5	—	—	14	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	593	0,09	
94	—	98	—	1	—	—	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	547	0,08
113	—	8	—	6	—	—	—	—	—	112	—	9	14	—	22	—	—	—	60	60	540	0,08	
94	60	7	2	—	—	—	—	—	—	68	—	—	—	—	60	—	—	—	1	1	529	0,08	
113	4	11	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	31	31	529	0,08	
94	13	—	5	2	—	16	2	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	22	22	505	0,08	
113	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	453	0,07
94	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	393	0,06	
113	8	667	3	7	50	330	257	1	191	99	52	407	—	66	1	1	4	259	259	12 573	1,91		
94	9 252	7 442	7 548	6 085	5 932	5 927	5 360	5 261	5 097	5 110	3 732	3 456	3 373	2 592	2 481	2 291	2 045	60 100	654 862	99,61			
113	3	128	—	3	13	6	2	—	102	7	3	13	—	147	—	1	6	280	2529	0,39			
94	9 255	7 570	7 548	6 088	5 945	5 933	5 362	5 261	5 199	5 117	3 735	3 469	3 373	2 739	2 481	2 292	2 051	60 380	657 391	—			
113	1,41	1,15	1,15	0,93	0,90	0,90	0,82	0,80	0,79	0,79	0,57	0,53	0,51	0,42	0,38	0,35	0,31	9,18	—	1 967	100,—		
94	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
113	475	152	91	61	69	145	333	119	63	166	36	38	312	25	103	21	66	819	659 358	28 814			

2) Inbegrepen het Egyptische deel van Soedan, Alexandrië v.o., Port Said v.o., Suez v.o. en Port Soedan v.o.

Vooral in de eerste helft van 1938 was de wereldsuikermarkt ongunstig gestemd. Met de inzinking van de wereldconjunctuur, reeds aangevangen in het najaar van 1937, daalde ook het prijsniveau op de suikermarkt. De kooplust verflauwde, de verbruikers teerden op de bestaande, vooral ook onzichtbare, voorraden. Te Londen, de toonaangevende suikermarkt, daalde de loco-prijs van ruwsuiker per cwt, welke begin 1938 6 shillings bedroeg, in Januari met ± 10 d en bleef verder dalende, totdat begin April een prijspeil van 5 shillings was bereikt, op welk niveau deze notering verder bleef hangen tot in de eerste week van Juli.

De beperking van het suikeraanbod op de vrije wereldmarkt door de uitvoerquota-regeling der Internationale Suikerconventie van Mei 1937 bleek niet voldoende om de prijzen op te houden. Bij de sterk teruggelopen vraag in de eerste helft van 1938 moesten verschillende uitvoerlanden — ook Java — hun afzet forceeren door lage offerten om het hun toegekend quotum voor het eerste conventiejaar te kunnen halen. Java bijv. beschikte voor dat conventiejaar (September 1937—Augustus 1938) over een quotum van 997 500 ton, waartegenover einde Mei 1938 — derhalve nadat $\frac{2}{3}$ gedeelte van het conventiejaar reeds verlopen was — nog slechts 587 000 ton (± 59 %) was uitgevoerd.

Begin Juli 1938 nam de Internationale Suikerraad het besluit tot een aanzienlijke besnoeiing van de uitvoerquota voor het tweede conventiejaar (September 1938—Augustus 1939) — deze werden voorloopig teruggebracht van 3 682 500 ton tot 3 270 000 ton — en voorts vond nog eenige reductie plaats van de quota voor het eerste conventiejaar, namelijk tot een uiteindelijk totaal van 3 209 200 ton. Het besluit van den Raad had onmiddellijk een aantrekken van de wereldsuikerprijs tot gevolg; de boven aangeduide Londensche ruwsuikernoteering steeg tot 5 shillings 5 d.

De oorlogsvrees, veroorzaakt door de Tsjechoslowaaksche crisis, dreef die notering in de tweede helft van September verder omhoog, tot 5 shillings 10 $\frac{1}{2}$ d, doch na de conferentie van München volgde een reactie, welke den prijs weder terugvoerde tot het peil van 5 shillings, dat einde October werd bereikt. Sedertdien verbeterde de stemming van de markt echter aanmerkelijk; de laatste twee maanden van 1938 toonden een gestadige prijsstijging en bij de jaarwisseling was de loco-prijs voor ruwsuiker te Londen weer 6 sh. 3 $\frac{3}{4}$ d, dat is ongeveer hetzelfde bedrag in de Engelsche munteenheid als die prijs aan het begin van het jaar bedroeg.

De oorzaken van de stijging van de suikerprijzen in November en December 1938 waren grotendeels toekomstverwachtingen. Ongunstige weersomstandigheden maakten het zeker, dat de Europeesche bietsuikerproductie in het seizoen 1938/1939 ettelijke honderdduizenden tonnen kleiner zou uitvallen dan in de campagne 1937/1938. Tevens werd bekend, dat ook de productie van Britsch-Indië in 1938/1939 te klein zou blijken om in de consumptie van eigen land te voorzien, zoodat belangrijke importen noodig zouden zijn. Uiteraard was dit laatste vooral een goede tijding voor de afzetmogelijkheid van Java-suiker in 1939. Bovendien bleken de verbruikers in het tweede halfjaar 1938 zich alom krachtig te herstellen; blijkbaar gingen de verbruikers over tot aanvulling van de sterk geslonken onzichtbare voorraden. De wereldconjunctuur verbeterde in deze helft van het jaar, hetgeen tot een betere stemming op de productenmarkten bijdroeg, terwijl tenslotte de suikervraag in verschillende landen werd vergroot door het aanleggen van oorlogsvoorraden.

Het weinig gunstige jaar 1938 eindigde aldus met een belofte van beter en voordeliger afzet op de vrije wereldsuikermarkt in 1939.

Gezien het geschetste prijsverloop op de meest toonaangevende suikermarkt, is het duidelijk, dat in 1938 geen hooge exportprijzen voor de Java-suiker konden worden bedongen. In Mei stelde de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den afzet van suiker (N.I.V.A.S.) nieuwe verkooplimes voor export vast. De vorige limites, dateerend van Juni 1937, hadden reeds lang geen reële beteekenis meer. De limites van Mei 1938 stelden den prijs per quintaal voor verkoop naar Singapore, de voordeligste markt in het Oosten, op f 5,85 voor Superieure Hoofdsuiker; naar ten Westen van Suez gelegen bestemmingen geschieden de

verkoopen tegen prijzen van f 3 à f 3,30 per quintaal. Eerst in Juli konden de limites worden verhoogd, eind Juli waren zij f 6,60 per quintaal voor Superieure Hoofdsuiker naar Singapore en f 3,90 à f 4,20 naar bestemmingen, ten Westen van Suez gelegen. Daarna konden in November nogmaals verhoogingen plaats vinden van 20 cent per quintaal voor Oostelijke bestemmingen en 15 cent per quintaal voor Westelijk van Suez gelegen destinaties, waarop half December een hernieuwde verhooging van de limites voor Oostelijke bestemmingen volgde, welke den exportprijs van Superieure Hoofdsuiker naar Singapore bracht op f 7,30 per quintaal. Hierbij moet echter worden bedacht, dat de verkoopen voor export, afgesloten na de verhooging der limites in November, voor het grootste gedeelte leveringen in 1939 betreffen, zoodat het financieele resultaat daarvan niet meer aan het jaar 1938 ten goede komt.

Javafabriekssuikerexport in 1938 en 1937 (in metrieke tonnen netto)

	1938	In %	1937	In %
Bewesten Suez	578 405	54	391 871	34,7
Afrika, bereikbaar zonder het pas- seeren van Suez	4 826	0,5	5 381	0,5
Azië, Turkije, Syrië, Arabië, Palestina, Irak en Aden	35 806	3,3	23 967	2,1
Iran	7 159	0,7	—	
Britsch-Indië en Burma	39 107	3,7	29 797	2,6
Ceylon	66 236	6,2	68 997	6,1
Thailand	23 709	2,1	27 618	2,5
Indo-China	1 775	0,2	1 496	0,1
Singapore en Penang	81 647	7,6	94 738	8,4
HongKong	101 699	9,5	128 123	11,4
China	22 966	2,1	44 900	4
Japansche bestemmingen	14 931	1,4	247 711	21,9
Overig Azië	5	—	145	
Australië, Polynesië en Micronesië	848	0,1	1 257	0,1
Nieuw-Zeeland	73 731	6,9	61 302	5,4
Noord-Amerika	857	0,1	717	0,1
Zuid-Amerika	17 382	1,6	835	0,1
Totaal	1 071 089	100	1 128 834	100

Duidelijk blijkt uit deze cijfers de vermindering van den afzet naar het Verre Oosten. De uitvoer naar Hong Kong, China en Japansche bestemmingen tezamen verminderde met ± 281 000 ton. Werd in 1937 nog 37,3 % van den totalen uitvoer van Java-suiker in de genoemde gebieden geplaatst, in 1938 was dit nog slechts 13 %. In het bijzonder de uitvoer naar Japansche bestemmingen — deze suiker wordt echter uiteindelijk grootendeels in China en Mantsjoekwo in consumptie gebracht — liep tot geringen omvang terug. Het conflict met China bracht voor Japan de noodzaak mede, uiterst zuinig te zijn met de beschikbare deviezen; deviezenschaarschte belette ook het aankopen van groote hoeveelheden vreemde suiker door de Japansche raffinage-industrie. De toenemende beheersching van den handel op China en Mantsjoekwo door Japan, belemmerde het rechtstreeks invoeren van Java-suiker in die gebieden. Opgemerkt dient hier te worden, dat Japan de eigen suikerproductie — speciaal op Formosa — krachtig uitbreidt, hetgeen een blijvende bedreiging vormt van den afzet van Java-suiker in het Verre Oosten.

Britsch-Indië en Burma namen in 1938 tezamen weder meer Java-suiker af dan in 1937. Het hoogere uitvoercijfer werd uitsluitend veroorzaakt door den grooten export naar Britsch-Indië in December (11 964 ton), een begin van de groote verschepingen, welke in 1939 naar dit land werden verwacht ter aanvulling van het tekort der eigen productie in campagne 1938/1939.

De uitvoer naar de overige bestemmingen in het Midden-Oosten (Ceylon, Thailand, Indo-China, Singapore en Penang), welke mede behooren tot het „natuurlijke” afzetgebied der Java-suiker, liep in 1938 terug met \pm 19 500 ton.

De geringer afzet naar het Verre Oosten en verschillende gebieden in het Midden-Oosten moest voor een groot gedeelte worden gecompenseerd door export naar gebieden, gelegen ten Westen van Suez. Meer dan de helft van den totalen uitvoer werd in 1938 in de laatstbedoelde gebieden geplaatst, terwijl in 1937 slechts weinig meer dan $\frac{1}{3}$ gedeelte van den totalen export daarheen ging; in absolute cijfers bedroeg de uitvoer naar markten bewesten Suez in 1938 186 650 ton meer dan in 1937. De verschepingen naar Nederland (exclusief „voor order”-posten) bedroegen in 1938 159 485 ton, waarvan 85 000 ton onder de suikersteunregeling.

De N.I.V.A.S. toonde zich zeer actief in het zoeken naar nieuwe afzetgebieden, waartoe zij haar waarnemers vele landen deed bereizen. Het succes van deze activiteit blijkt onder meer uit het veel grooter aantal landen, dat in 1938 als bestemming van Java-suiker in de Nederlandsch-Indische uitvoerstatistiek verschijnt. Een nieuwe markt van beteekenis bewesten Suez werd gevonden in Marokko, waarheen in 1938 24 431 ton Java-suiker werd verscheept. Ook in de Levant en het Nabije Oosten werd nieuwe afzetmogelijkheid gevonden. Naar Iran werd in 1938 7159 ton uitgevoerd, naar Aziatisch Turkije, Syrië, Palestina, Aden en Irak — naar welke landen in 1937 23 950 ton Java-suiker ging — werd in 1938 35 850 ton verscheept, derhalve 11 900 ton meer dan in 1937.

Zuid-Amerika bleek eveneens belangrijk grooter afzetmogelijkheid te bieden; in 1938 werd daarheen 17 382 ton Java-suiker verscheept.

Tenslotte moet worden vermeld, dat in 1938 de uitvoer naar Nieuw-Zeeland vermeerderde met ruim 12 400 ton.

De totale uitvoer van Java-suiker was in 1938 ruim 57 650 ton kleiner dan in 1937, een gevolg van de beperking van het suikeraanbod door de internationale quota-regeling.

De geforceerde afzet naar bestemmingen ten Westen van Suez heeft Java in staat gesteld, zijn uitvoerquotum krachtens de Internationale Suikerconventie, ad 997 500 ton, in het eerste conventiejaar volledig te gebruiken. De gunstige vooruitzichten op de vrije wereldsuikermarkt voor het tweede conventiejaar geven de zekerheid, dat het quotum voor die periode — momenteel vastgesteld op 973 500 ton — zonder veel moeite zal worden gevuld. Opgemerkt moge hierbij worden, dat de totale uitvoermogelijkheid van Java grooter is dan de hoeveelheid, aangegeven door het uitvoerquotum, dat immers een netto-exportquotum is, toegekend aan Nederland en zijn overzeesche gebieden, terwijl Nederland een suikerinvoerverschot heeft.

De binnenlandsche consumptie in Nederlandsch-Indië van fabriekssuiker bedroeg in 1938 321 821 ton, tegen 329 580 ton in 1937. De minder gunstige economische omstandigheden hebben dit verbruik niet aanzienlijk doen terugloopen. Werd in de eerste helft van het jaar 13 059 ton minder in consumptie gebracht dan in 1937, in de tweede helft van het jaar was het binnenlandsch verbruik 5300 ton grooter dan in 1937.

De N.I.V.A.S.-prijs voor verkoopen ten behoeve van het binnenlandsch verbruik was in 1938 vrijwel constant f 7,70 per quintaal voor Superieure Hoofdsuiker. Eind December werd die prijs tot f 7,80 per quintaal verhoogd. Het suikerinvoerverbod belette elke eventueel mogelijke concurrentie van vreemde suikers op de Java-markt.

Voor export en voor binnenlandsch verbruik is in 1938 geplaatst een hoeveelheid van 1 393 044 ton. De oogst 1938 leverde 1 398 927 ton (oogst 1937 was groot 1 414 500 ton). De voorraad op Java, welke 1 Januari 1938 562 000 ton

bedroeg, was 1 Januari 1939 dan ook ongeveer even groot als aan het begin van 1938 (566 000 ton), aangezien export en binnenlandsch verbruik in 1938 tezamen ongeveer gelijk waren aan den oogst van dat jaar.

Thee. In vergelijking met de meeste andere exportproducten is 1938 voor thee een vrij gunstig jaar geweest. De prijzen zijn slechts weinig teruggelopen. Het Londensche veilingsgemiddelde schommelde de eerste vijf maanden om een peil van 14½ d per lb; het daalde in Juni en Juli 13½ d, steeg in Augustus en September tot 15¼ d (oorlogsdreiging), waarna het weer langzaam terugliep tot 13½ d. Het jaargemiddelde bedroeg 14,4 d, tegen 15,2 d in 1937.

De statistische positie is daarentegen geleidelijk verzwakt. De verhooging van het uitvoerpercentage per 1 April 1938 van 87½ tot 92½ heeft een stijging van den werelduitvoer bewerkstelligd. Deze bedroeg 924 millioen lbs in 1938, tegen resp. 882 millioen en 844 millioen in 1937 en 1936. Het verbruik is iets gedaald; het beliep 871 millioen lbs in 1938, tegen 882 millioen in 1937 en 857 millioen in 1936. De voorraden in Groot-Britannië hebben dan ook in de tweede helft van 1938 een sterkere toeneming vertoond dan met de normale seizoenbeweging zou overeenkomen. Zij bedroegen 31 December 1938 243 millioen lbs, tegen 218 millioen einde 1937 en 234 millioen einde 1936.

Dat de theeprijzen ondanks deze verslechtering van de voorradenpositie betrekkelijk goed op peil zijn gebleven, is in de eerste plaats te danken aan het feit, dat de handel in tijden van internationale politieke moeilijkheden bereid is grootere stocks te accepteren dan onder normale omstandigheden het geval zou zijn. Verder is op de markt van gunstigen invloed geweest de afnemende beteekenis van de niet aan de restrictie deelnemende landen. De Japansche afsluitingspolitiek in China heeft in het begin van het jaar een rem gelegd op de thee-uitvoeren van laatstgenoemd land. Eerst na verlegging van den thee-handel van Shanghai naar Hong Kong zijn weer groote hoeveelheden Chineesche theeën geëxporteerd. Deze export was echter voor een belangrijk gedeelte op Rusland gericht. Japan zag zijn thee-export in 1938 belangrijk terugloopen. De Formosaansche zwarte theeën, welke zich in vorige jaren op vrijwel alle belangrijke verbruiksmarkten schenen in te burgeren, zijn in 1938 wegens haar minder in de smaak vallende kwaliteit over vrijwel de geheele linie teruggedrongen. De positie van de restringerende landen, en daarmede ook die van de restrictie als zoodanig, is door dit alles versterkt.

De Nederlandsch-Indische theeën hebben haar plaats in de voornaamste afzetgebieden in 1938 goed weten te handhaven. De rechtstreeksche verscheppingen naar de Vereenigde Staten van Amerika, Zuid-Amerika, Australië en Zuid-West-Azië vertoonen zelfs een belangrijke toeneming. De afzet naar Afrika stagneert daarentegen iets.

Thee-uitvoer uit Nederlandsch-Indië (in tonnen van 1000 kg netto)

Landen van bestemming	1934	1935	1936	1937	1938
Groot-Britannië	18 062	16 562	14 533	10 964	11 999
Nederland	15 563	14 676	13 875	13 941	14 312
Vereenigde Staten van Amerika	5 497	7 028	8 363	7 877	9 442
Zuid-Amerika	1 082	1 879	2 606	2 638	3 231
Egypte	3 642	4 352	5 508	5 636	5 829
Zuid-Afrika	1 162	1 322	1 379	1 799	1 630
Zuid-West-Azië	1 903	2 080	4 454	3 781	4 945
Australië	13 260	12 793	13 744	14 226	15 200
Overige landen	4 069	4 948	5 116	5 854	5 333
Totalen	64 240	65 640	69 578	66 716	71 921

Koffie. De uitvoer van koffie is, vergeleken met die in 1937, zoowel naar de waarde als naar de hoeveelheid gedaald (van ruim f 26 000 000 tot ruim f 13 500 000), terwijl de geëxporteerde hoeveelheid bijna 69 000 ton bedroeg of slechts \pm 68 % van het kwantum, dat in 1937 werd uitgevoerd. Nederland was evenals in voorafgegane jaren de grootste afnemer met 15 373 ton (in 1937 19 580 ton); een deel hiervan is voor her-export bestemd; daarna volgde Denemarken met 13 072 ton, tegen 11 388 ton in 1937. Dank zij het met dit land gesloten handelsverdrag, kon de afzet van Robusta-koffie, welke in verband met de beperkte deviezen-afgifte de duurder Arabica heeft vervangen, zich op bevredigende wijze handhaven. De uitvoer naar Frankrijk beliep slechts 6807 ton (in 1937 15 706 ton) tengevolge van de aan de koffie, afkomstig van de Fransche koloniën en Mandaatgebieden, gegeven preferentie, waardoor het niet mogelijk was het aan Nederlandsch-Indië verleende contingent van 21 000 ton ten volle te benutten. Italië betrok 6172 ton (in 1937 6411 ton). De uitvoer naar de Vereenigde Staten van Amerika bedroeg slechts 3911 ton, of nog minder dan één vierde van de in het vorig jaar daarheen geëxporteerde hoeveelheid (16 079 ton); deze belangrijke achteruitgang is hoofdzakelijk te wijten aan den scherp concurrentiestrijd welke, gepaard gaande met een aanzienlijke prijsdaling, tusschen de z.g. „mild“-koffiesoorten afkomstig uit Midden- en Zuid-Amerika en de koffie uit Brazilië, sinds de in November 1937 gewijzigde koffie-politiek van dit land, is ontbrand.

Singapore nam 8512 ton (in 1937 8404 ton) af, waarvan een klein deel voor her-export is bestemd. Van de overige bestemmingen waren de Philippijnen (1957 ton), Argentinië (1783 ton) en Ceylon (1450 ton) van beteekenis.

De statistische wereldpositie van het product is in den loop van 1938 wel iets verbeterd. De wereldconsumptie bedroeg ruim 27 000 000 balen, terwijl de productie voor het oogstjaar 1938/1939 — in het bijzonder wat Brazilië betreft (18 000 000 balen, tegen 25 000 000 balen in het oogstjaar 1937/1938) — lager wordt geraamd, namelijk op 28 à 30 000 000 balen, tegen 35 000 000 balen in het oogstjaar 1937/1938.

De koffieprijzen op de termijnmarkt te New-York bleven zich niettemin gedurende het geheele jaar, hoofdzakelijk tengevolge van de sinds het najaar van 1937 door Brazilië gevolgde koffiepolitiek, welke beoogde den export, zoo noodig ten koste van groote prijsoffers, te stimuleren, op hetzelfde lage niveau bewegen en fluctueerden tusschen 4,45 en 4,10 dollarcenten per lb.

Uiteraard was in analogie met de ontwikkeling op de wereldkoffiemarkt het prijsverloop op de Nederlandsch-Indische markt ook weinig bevredigend, zoodat de financieele resultaten, in het bijzonder wat het op ondernemingen en door kleine landbouwers voortgebrachte product betreft, over het algemeen ongunstig waren.

De prijs van Java Robusta W.I.B., welke sinds de depreciatie in Januari 1936 tot f 29,95 per quintaal was gestegen, bedroeg in Januari 1938 gemiddeld f 19,75, daalde in April tot f 18,20, steeg daarna geleidelijk tot f 19,50 in Augustus en bewoog zich sindsdien tusschen f 18,75 en f 20,25 per quintaal.

De Palembang Robusta 15 % had een nagenoeg gelijk prijsverloop. Het gemiddelde was voor Januari f 13 per quintaal, voor Juli f 10,30 en voor December f 11,75.

Tabak. De volgende cijfers geven een overzicht van den uitvoer van tabak:

	1938	1937	Gemiddelde van 1927/37
Java-krosok	24 762 ton netto	25 241 ton netto	33 885 ton
Vorstenlanden-tabak	9 127 " "	8 358 " "	9 945 "
Andere Java-tabak in bladen	2 454 " "	2 337 " "	4 242 "
Deli-tabak	11 635 " "	11 896 " "	14 533 "

De Deli-tabak werd nagenoeg geheel naar Nederland geëxporteerd, evenals de Vorstenlandsche en andere tabak, voor zoover geen krosok. Van de 24 762 ton uitgevoerde Java-krosok nam Nederland het grootste gedeelte af (18 523 ton of 74 %). Voorts werden 1718 ton (bijna 7 %) verscheept naar Nederland v. o. Verdere afnemers waren Spanje (1938 ton of bijna 8 %), Balkanstaten (901 ton), Britsche Bezittingen a/d Middellandsche Zee (708 ton), Frankrijk (579 ton), Algerië en Tunis (214 ton), Hong Kong (65 ton), Indo-China (61 ton) en Duitschland (51 ton).

De stemming voor Sumatra-tabak op de veilingen in Nederland was in 1938 vast. Het totale aanbod beliep 149 923 pakken, welke tegen gemiddeld f 1,30 per $\frac{1}{2}$ kg (vorig jaar 141 766 pakken voor f 1,38) werden verkocht. Over het geheel was de kwaliteit niet allerbest, doch het aanbod bevatte ook uitstekend materiaal. De Vereenigde Staten van Amerika kochten 14 200 pakken of 9,5 % van den geheelen oogst (tegen 7700 pakken of 5,4 % in 1937). Voorts kochten Duitschland (speciaal goedkoopere prijsklassen), Zweden, België, Denemarken en Zwitserland. De Nederlandsche industrie kocht in ruime mate. De Vorstenlanden-inschrijvingen verliepen bevredigend; 113 266 pakken werden verkocht tegen gemiddeld 36 $\frac{3}{4}$ cent per $\frac{1}{2}$ kg (v. j. 103 842 pakken tegen 44 $\frac{1}{2}$ cent per $\frac{1}{2}$ kg).

De prijzen van Besoeki-tabak waren, evenals in 1937 en 1936, te Rotterdam beter dan te Amsterdam, doch over het geheel weinig bevredigend. Het aanbod van de in veiling gebrachte 142 967 pakken bracht gemiddeld 17 $\frac{1}{2}$ cent per $\frac{1}{2}$ kg op, tegen 179 659 pakken à 21 $\frac{3}{4}$ cent.

Voor Loemadjang-krosok werd een gemiddelde prijs geraamd van 14 cent (vorig jaar 18 cent), voor Kediri en Rembang 8 en 7 cent (v. j. voor beide 10 cent), voor Kedoe 14 cent (v. j. 15 cent), voor Banjoemas 17 cent (v. j. 18 cent) en voor Madoera-tabak 13 cent (v. j. 12 cent). De plaatselijke krosok-prijzen per quintaal waren als volgt: Banjoemas f 4 tot f 18 (v. j. f 6 tot f 10), Kedoe f 5 tot f 13 (v. j. f 2 tot f 16), Bodjonegoro f 4 tot f 20 (v. j. f 3 tot f 16), Loemadjang f 6 tot f 15 (v. j. f 4 tot f 29), Besoeki bevolkingskrosok f 10 tot f 30.

Tapioca-producten. Evenals in 1937 werd het jaar 1938 gekenmerkt door een zeer groot aanbod van tapioca-producten op Java. In tegenstelling tot het voorafgegane jaar waren echter de omstandigheden voor den export van deze producten veel minder gunstig. Werd de groote vraag naar tapioca-producten in 1937 gestimuleerd door een tekort aan zetmeelproducten in Europa en Amerika, in 1938 was in het buitenland tengevolge van de overvloedige graanoogsten de belangstelling voor cassave-producten veel geringer.

Deze omstandigheid heeft ertoe geleid, dat vergeleken met 1937 de uitvoer van tapioca-producten gedurende 1938 een aanzienlijke daling vertoonde. In 1938 en 1937 werden de volgende hoeveelheden tapioca-producten uit Java en Madoera geëxporteerd (gewicht in tonnen van 1000 kg netto):

	1938	1937
Gaplek	1 717	20 935
Gaplekmeel	87 754	172 644
Tapiocameel	137 740	203 021
Vlokken en siftings	6 486	7 263
Pearl en seeds	13 068	13 166
Tapioca-ampas (bruto)	16 785	24 239
Totaal	263 550	441 268

De uitvoer van *gaplek* (gedroogde cassavewortels, in stukken of schijven) was in 1938 van geen beteekenis. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in

de omstandigheid, dat in verband met de uitbreiding van de cassave-cultuur op Formosa de export naar Japan tot een minimum werd beperkt, terwijl het vroeger zoo belangrijke afzetgebied in Spanje reeds sedert 1936 geheel verloren is gegaan.

De teruggang in den export van *gaplek-meel*, welk product in de eerste plaats als veevoeder wordt gebruikt, werd veroorzaakt door de vrij groote voorraden maïs, aardappelmeel en andere zetmeelproducten, waarover in de belangrijkste consumeerende landen van Europa werd beschikt, zulks in tegenstelling tot het jaar 1937, toen in deze landen veeleer een tekort aan deze producten was.

Evenals in vorige jaren was ook in 1938 het grootste gedeelte van den export naar Groot-Britannië gericht (50 062 ton, tegen 93 738 ton in 1937). Noorwegen was het eenige land, waarheen in 1938 meer gaplekmeel werd verscheept dan in 1937 (25 805 ton, tegen 23 570 ton in 1937). De export naar overige bestemmingen, zooals Denemarken, België/Luxemburg en Nederland toonde een belangrijken teruggang.

De daling van den uitvoer van *tapioca-meel* was voornamelijk een gevolg van de sterk verminderde consumptie in de Vereenigde Staten van Amerika, naar welk land in 1938 103 018 ton werden verscheept, tegen 165 073 ton in 1937, hetgeen tevens een vermindering van het aandeel in den totalen export van dit product beteekende van 83 % in 1937 tot 75 % in 1938.

Naar Groot-Britannië nam de uitvoer toe van 8903 ton in 1937 tot 15 108 ton in 1938.

De export naar Oostersche bestemmingen verminderde van 22 595 ton in 1937 tot 15 005 ton in 1938, hetgeen voornamelijk een gevolg was van den in China heerschenden oorlogstoestand.

De uitvoeren van *tapioca fancies* (vlokken en siftings, pearl en seeds) bleven vrijwel gelijk aan die van 1937; ook nu waren wederom Groot-Britannië, de Vereenigde Staten van Amerika, Singapore en België de voornaamste bestemmingen.

Tapioca-ampas werd in 1937 in groote hoeveelheden naar Groot-Britannië verscheept (21 377 ton bruto, tegen 11 212 ton in 1938). De overige bestemmingen waren in laatstgenoemd jaar Denemarken, België en Australië.

Het prijsverloop van cassave-producten werd gedurende 1938 ongunstig beïnvloed door het groote aanbod, gepaard met een veel geringer belangstelling dan in het vorige jaar, alsmede door de algemeene prijsdaling op de graanmarkten en de sedert einde September ingetreden daling van het pond sterling.

Behoudens een herstel in de maanden Juni en Juli daalde de prijs van *gaplek* te Soerabaja onafgebroken van f 2,35 tot f 1,58 per 100 kg. *Gaplek-meel* noteerde in Januari gemiddeld f 2,70 per 100 kg; in April d. a. v. was de prijs gedaald tot f 2,45. Tot Augustus kon het product standhouden op een notering van f 2,50 à f 2,59; in Augustus zette echter een daling in, welke tot November voortgang vond, toen een niveau van f 1,66 werd bereikt. Eerst in December was de markt iets vaster, zoodat het jaar eindigde op een gemiddelde maandnotering van f 1,85 per 100 kg.

Het prijsverloop van *tapiocameel* vertoonde gedurende 1938 een vrij aanzienlijke daling. In Januari noteerde eerste kwaliteit tapiocameel gemiddeld f 5,15 per 100 kg, in October was de prijs teruggelopen tot f 4,40. In de laatste twee maanden van het jaar was de markt iets vaster met een gemiddelde notering van f 4,80 per 100 kg.

Het prijsverloop van *tapioca fancies* was analoog aan dat van tapiocameel. De gemiddelde prijs van flakes en seeds daalde van f 6,16 per 100 kg in Januari tot f 5,50 in December, die van pearl van f 6,48 tot f 5,72½.

Peper. Indien wordt rekening gehouden met de in het begin van 1938 reeds verre van gunstige statistische positie van dit product als gevolg van eenige opvolgende groote Lampoeng-oogsten en opgestapelde voorraden op de distributiemarkten Londen en New-York, kan het verloop van de pepermarkt in 1938 nog als vrij gunstig worden aangemerkt.

Hoewel ook in 1938 de particuliere ramingen van den oogst in de Lampoengsche Districten zeer uiteenliepen, is men het er wel algemeen over eens, dat de opbrengst beneden die van 1937 is gebleven.

De eind-taxaties spreken gemiddeld van een 1938 Lampoeng-oogst van \pm 21 000 à 22 000 ton en een Bangka-oogst van \pm 7000 ton.

De uitvoer van zwarte Lampoeng-peper heeft in 1938 86 455 ton netto bedragen, zoodat een groot gedeelte van de nog in het gewest aanwezige carry-over uit den oogst 1937 (\pm 20 000 ton) is geliquideerd.

De carry-over in de Lampoengs op 1 Januari 1939 wordt getaxeerd op 8000 à 11 000 ton en die van Bangka op 4000 ton.

De uitvoer van zwarte peper uit de Buitengewesten heeft 39 411 ton netto bedragen.

De uitvoer van Bangka-peper heeft 8907 ton netto bedragen. De uitvoer van witte peper uit de Buitengewesten was 10 824 ton netto.

Het verloop der peperprijzen in 1938 was als volgt:

	Zwarte Lam- poeng-peper E.K. Telokbetong (per 100 kg)	Witte Muntok- peper fob. Bangka-havens. (per 100 kg)
Januari	f 12,30	f 22,20
Februari	14,65	25,50
Maart	16,90	27,—
April	14,10	22,56
Mei	14,—	23,—
Juni	12,40	21,50
Juli	13,—	22,80
Augustus	15,—	22,—
September	14,10	20,80
October	14,15	20,50
November	15,50	20,80
December	14,40	18,80

Copra. De in Januari 1937 aangevangen prijsdaling van dit product — de prijs op de markt te Londen bedroeg op dat tijdstip £ 23.4.5. en in December 1937 £ 14.3.3. per ton c.i.f. U.K. — vond in 1938 verderen voortgang, zoowel tengevolge van de ongunstige ontwikkeling van de conjunctuur in Europa en in de Vereenigde Staten van Amerika, waardoor de consumptie van oliën en vetten terugliep, als tengevolge van den grooten katoenzaad oogst in de Vereenigde Staten van Amerika, waardoor in verband met de vervangbaarheid van klapperolie door katoenzaadolie, copra slechts koopers kon vinden, indien de prijspariteit met katoenzaadolie werd in acht genomen.

Het prijsverloop te Londen voor Straits-copra was als volgt: in Januari was de gemiddelde notering £ 13.10.—, in April £ 12.1.9., in Augustus £ 11.0.3., en nadat het dieptepunt in November was bereikt met een prijs van £ 10.4.1., bedroeg de gemiddelde prijs voor December £ 10.9.6. per ton c.i.f. U.K.

Te Soerabaja daalde de gemiddelde prijs voor Java-copra f.m.s. per 100 kg fob nug van f 8,22 in Januari tot f 6,77 in April, f 6,20 in Augustus en f 5,55 in December. De daling van het pond sterling van f 8,97 in Januari tot f 8,59 in December, heeft in belangrijke mate bijgedragen tot het ongunstig verloop van de markt te Soerabaja.

Het prijspeil van vóór de depreciatie van den gulden werd in December 1937, op welk tijdstip de prijs f 8,76 bedroeg, weer bereikt; de prijs ad f 5,55 in December 1938 ligt dus niet minder dan \pm 35 % beneden het bovenbedoelde niveau. Uiteraard had deze daling een ongunstigen weerslag op de welvaart van de bevolking.

De copra-export is ondanks de groote afzetmoeilijkheden nog gestegen van 497 339 ton in 1937 tot 556 484 ton in 1938.

De uitvoerwaarde daalde echter aanzienlijk en bedroeg in 1938 f 38 313 401, tegen f 62 534 000 in 1937.

De grootste verschepingen vonden plaats naar Nederland, namelijk 124 825 ton (in 1937 124 000 ton), waarvan 64 247 ton evenwel „voor order“-posten waren, waarvan een gedeelte via Nederland naar Midden-Europeesche landen, zooals Tsjechoslowakije en Hongarije werd doorgevoerd.

De uitvoer naar Singapore bedroeg 112 636 ton (in 1937 110 330 ton), hoofdzakelijk voor her-export bestemd. De belangrijkste afnemer was Duitschland, waarheen rechtstreeks 103 920 ton (in 1937 57 181 ton) werd uitgevoerd, terwijl mogelijk ook een gedeelte van de naar Singapore verscheepte copra eveneens voor dit land bestemd was. Denemarken kocht 69 725 ton (in 1937 79 509 ton), van welke hoeveelheid een aanzienlijk gedeelte na verwerking wederom werd uitgevoerd, o.a. naar de Baltische landen.

Verder was nog van belang de export naar Italië (41 660 ton, tegen 24 765 ton in 1937), Tsjechoslowakije (20 254 ton) en Noorwegen (31 495 ton, tegen 35 041 ton in 1937). Frankrijk nam slechts 9725 ton af, tegen 16 176 ton in 1937.

De uitvoer naar de Vereenigde Staten van Amerika was nihil tengevolge van de aan de copra afkomstig van de Philippijnen verleende preferentie; Mexico's aandeel liep in 1938 terug tot 5042 ton (in 1937 8804 ton).

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat de copra-export zich in 1938 in nog sterkere mate op Europa heeft gericht, dan in 1937 reeds het geval was.

Arachides. De oogsten van grondnoten zijn in de periode 1937/1938, zowel in Britsch-Indië als in West-Afrika, wederom toegenomen, zoodat de totale voor uitvoer beschikbare hoeveelheid eveneens is gestegen.

Nederlandsch-Indië, welks aandeel in den wereldexport van grondnoten uiterst gering is, wist den uitvoer van dit product, naar de waarde gerekend, vrijwel te handhaven. De uitvoerwaarde bedroeg f 2 150 000, tegen f 2 203 000 in 1937. Er werd een hoeveelheid van 18 706 ton gepelde (in 1937 22 442 ton) en 2702 ton ongepelde grondnoten (in 1937 2927 ton) uitgevoerd.

Een groot gedeelte van den export ging naar Singapore, waarheen in 1938 8541 ton gepelde en 2060 ton ongepelde grondnoten — ongeveer evenveel als in 1937 — werden verscheept, welke daar ter plaatse in de oliefabrieken werden verwerkt.

Zuid-Afrika nam dit jaar belangrijk minder af (1645 ton gepelde grondnoten, tegen 6585 ton in 1937).

Groot-Britannië daarentegen kocht belangrijk meer, namelijk 3737 ton in de betere kwaliteiten (in 1937 2654 ton), welke voor directe consumptie bestemd zijn.

Voorts betrok Nederland 1039 ton, terwijl naar Nieuw-Zeeland en Australië eveneens een hoeveelheid van 1000 ton werd verscheept.

De markt te Batavia voor Cheribon e.k. gepelde grondnoten was tot Augustus tamelijk prijshoudend; in Januari was de noteering f 10,75, in April f 10,80 en in Augustus f 10,25 per quintaal. Daarna zette een sterke daling in: de prijs bedroeg einde 1938 niet meer dan f 6,90 per quintaal.

Kapokpitten. De export van kapokpitten is in 1938 zeer sterk gedaald en bedroeg niet meer dan 9032 ton, ter waarde van f 186 000, tegen 16 750 ton ter waarde van f 580 000 in 1937.

De grootste afnemer was Japan met 5196 ton, terwijl naar Groot-Britannië 3837 ton kon worden afgezet, dank zij gunstige vrachtverhoudingen, waardoor export naar Europa loonend werd.

Het grootste gedeelte van den oogst werd door de oliëfabrieken in Nederlandsch-Indië gekocht. De prijs te Soerabaja was gemiddeld in Januari f 2,10 per quintaal, in April f 1,70; in Juli trad een daling in, welke de prijs per quintaal tot f 1,15 in October terugbracht.

In December trokken de prijzen weer iets aan, tot f 1,30.

Palmolie. Ook in 1938 nam palmolie onder de geëxporteerde plantaardige oliën de belangrijkste plaats in; de uitvoer bedroeg 220 702 ton ter waarde van f 16 527 000, tegen 197 147 ton, vertegenwoordigende een bedrag van f 26 126 000 in 1937, hetgeen meer is dan de gezamenlijke uitvoerwaarde van alle andere plantaardige oliën en oliezaden, met uitzondering van copra.

De productie en export van palmolie, welk product uitsluitend van de Buitengewesten afkomstig is, bewegen zich nog steeds in stijgende lijn.

De grootste afnemer is de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar palmolie als grondstof voor de fabricage van plantaardige consumptie-vetten en in de zeepindustrie wordt gebruikt.

Een potentiëel gevaar voor den afzet in Amerika blijft steeds het daar te lande voortgebrachte katoenzaad; de uit dit product gefabriceerde olie wordt voor dezelfde doeleinden — behalve in de zeepindustrie — gebruikt als palmolie. Gezien deze onderlinge vervangbaarheid, wordt de omvang van den uitvoer van palmolie naar Amerika bepaald door de uiteraard in verband met de conjunctuurschommelingen wisselende behoeften van de verwerkende industrieën, alsmede door de grootte van den katoenzaad oogst in dat land.

Dank zij de heffing van een „excise tax” op de uit het buitenland afkomstige oliehoudende producten, genieten de binnenlandsche producenten van soortgelijke artikelen bovendien een aanzienlijke bescherming.

De export naar de Vereenigde Staten van Amerika bedroeg in 1938 114 800 ton, ter waarde van f 8 805 000, of ruim 50 % van den totalen palmolie-uitvoer. In 1937 waren deze cijfers 142 700 ton of ruim 72 % van den geheelen export ter waarde van ruim f 18 778 000.

Deze achteruitgang was, wat de hoeveelheid betreft, te wijten aan een grooteren katoenzaad oogst, gepaard gaande met een verminderde vraag van de zijde van de verwerkende industrieën.

Het tweede belangrijke bestemmingsland was Nederland, waarheen 63 780 ton (ter waarde van f 4 786 000) werd verscheept, van welke hoeveelheid ruim de helft (37 000 ton) „voor order”-posten vormde. In 1937 luidden deze cijfers 34 884 ton, waarvan resp. 21 511 ton „voor order”. Een gedeelte van deze „voor order”-verschepingen was bestemd voor Midden-Europeesche landen, als Duitschland en Tsjechoslowakije. Engeland nam in 1938 weer meer palmolie af (11 947 ton) dan in 1937, toen de export naar dit land terugliep tot 1835 ton. De in Engeland geheven preferentiele rechten ten gunste van de Dominions, waardoor de eveneens van goede kwaliteit zijnde palmolie uit Malakka een voorsprong heeft op de Engelsche markt, is oorzaak, dat Groot-Britannië als afzetgebied voor palmolie, afkomstig uit Nederlandsch-Indië, van geringe waarde is geworden.

Naar Duitschland werd nog slechts 2571 ton rechtstreeks geëxporteerd, tegen 4273 ton in 1937.

De olie-export met bestemming Italië nam niet onbelangrijk toe (van 8325 ton in 1937 tot 11 256 ton); een gedeelte van deze hoeveelheid bestond evenwel uit „voor order”-posten.

De Unie van Zuid-Afrika nam in 1938 3743 ton af, Canada 4434 ton, terwijl naar Singapore 3931 ton werd uitgevoerd.

De groote prijsdaling, welke in het midden van 1937 inzette tengevolge van den grooteren katoenzaad oogst en de afnemende consumptievraag in Amerika, vond in 1938 verderen voortgang.

In 1937 liep de prijs van £ 30.10.—, per ton soft palm oil terug tot aanvankelijk £ 22.—, terwijl 1938 werd ingegaan met een prijs van ± £ 17.— voor dichtbij en voor latere levering van £ 16.10, in verband met den te verwachten

grooten katoenzaadoogst. Daarna fluctueerde de prijs tot Maart 1938 tusschen £ 17.10 en £ 16.10, waarna hij verder daalde in Mei d. a. v. tot £ 14.7.6. In September werd het lage niveau van £ 12.17.6 per ton soft palm oil bereikt.

Tenslotte eindigde het jaar 1938 met een prijs van £ 13.6.6 directe levering en Februari/Maart £ 13.12.6.

Kapok. Gedurende 1938 liep de uitvoer in vergelijking met 1937 terug, voornamelijk tengevolge van de verminderde vraag uit de Vereenigde Staten van Amerika. De afnemers in dit gebied hadden vrij groote voorraden gevormd en teerden hierop in, zoodat aldaar gedurende dit proces, doch ook nadat deze stocks waren geliquideerd, slechts weinig werd gekocht. De sterk verminderde uitvoer naar Amerika moet aan den conjunctuurromslag in dit gebied worden geweten, waardoor de omzet van luxe-artikelen, zooals refrigerators en andere dergelijke gebruiksvoorwerpen, waarin kapok wordt verwerkt, afnam, terwijl de spoorwegen de vernieuwing van hun rollend materiaal inkrompen. Aangezien kapok in groote hoeveelheden als isolatie- en vibratie-dempend-materiaal bij de fabricage van wagons en koelwagons wordt gebruikt, was deze politiek der spoorwegen van grooten invloed op het verbruik.

Australië en Nieuw-Zeeland bleven regelmatig in de markt, terwijl de uitvoer naar Nederland iets toenam.

Het voor het licentiejaar 1 September 1937/31 Augustus 1938 vastgesteld uitvoer-quotum van 25 000 ton bleek dan ook belangrijk te hoog te zijn.

De totale kapokuitvoer bedroeg in 1938 14 866 ton, tegen 17 241 ton in 1937. De voornaamste afnemers waren de Vereenigde Staten van Noord-Amerika met 5794 ton (v. j. 7926 ton) of 38 % (v. j. 46 %), Australië met 3601 ton (v. j. 3863 ton) of 23 % (v. j. 20 %), Nederland (incl. v. o.) met 2527 ton (v. j. 2174 ton) of 16 % (v. j. 13 %). Nieuw Zeeland en Singapore waren met onderscheidenlijk 973 ton (v. j. 1069 ton) en 988 ton (v. j. 1033 ton) ook van beteekenis.

Door aanhoudende regens werd de kapokproductie nadeelig beïnvloed; aangenomen mag worden, dat het voor export bestemde kwantum van den oogst gedurende seizoen 1938/1939 \pm 30 % lager was dan in het voorafgegane.

Citronella-olie. Het jaar 1938 werd gekenmerkt door een bijzonder groot aanbod van citronella-olie op Java, waardoor de export van dit product een stijging vertoonde van 1419 ton in 1937 tot 1894 ton in 1938, de grootste uitvoer welke ooit werd bereikt. Vond dus het aanbod gereede aftrek in het buitenland, dit geschiedde ten koste van den prijs, welke in 1938 te Batavia een belangrijke daling onderging (van f 1,19 per kg in Januari tot een gemiddelde notering van f 0,89 in December). Deze prijsdaling werd daarbij nog sterk in de hand gewerkt door den algemeenen economischen teruggang en de politieke spanningen in Europa, factoren welke op een conjunctuurgevoelig product als citronella-olie van grooten invloed zijn.

Naar Europa werden in 1938 1079 ton verscheept, tegen 844 ton in 1937. Zooals gewoonlijk vonden de belangrijkste hoeveelheden haar weg naar Frankrijk, Groot-Britannië, Duitsland en Nederland. De uitvoer naar alle bestemmingen vertoonde een stijging, met uitzondering van dien naar Duitsland. De export naar Amerika steeg van 427 ton in 1937 tot 714 ton in 1938, waarvan 649 ton naar de Vereenigde Staten van Amerika waren gericht. Kon ook in den uitvoer naar Afrika en Australië een stijging worden geconstateerd, de export naar Azië was geringer (88 ton in 1938, tegen 122 ton in 1937). Deze teruggang werd in de eerste plaats veroorzaakt, doordat als gevolg van de toenemende productie van citronella-olie op Formosa, Japan vrijwel zijn geheele behoefte uit dit eiland kon betrekken. Voorts werd de afzet naar China ernstig belemmerd door den aldaar heerschenden oorlogstoestand.

Huiden en vellen. Uit het volgend overzicht blijkt, dat de uitvoer van huiden en vellen uit Nederlandsch-Indië in 1938 veel geringer was dan in 1937.

Uitvoer van huiden en vellen in 1938 en 1937 (in stuks)

Gedroogde of gezouten	1938			1937		
	Java	Buiten-gewesten	Totaal	Java	Buiten-gewesten	Totaal
Transparante buffelhuiden . . .	186 355	47 840	184 195	222 239	59 653	281 892
Niet-transparante buffelhuiden . . .	16 961	24 115	41 076	28 515	30 315	58 830
Transparante runderhuiden . . .	147 803	596	148 399	194 710	6 389	201 099
Niet-transparante runderhuiden . . .	229 904	1 962	231 866	318 837	5 694	324 531
Vellen van bokken en geiten . . .	1 850 405	27 244	1 877 649	2 202 799	15 318	2 218 117
Vellen van schapen	133 544	565	134 109	219 652	—	219 652
Leguanenhuiden	49 137	23 068	72 205	71 513	36 363	107 876
Slangenhuiden	137 267	97 349	234 616	134 944	117 358	252 302
Krokodillenhuiden	11 960	17 067	29 027	8 658	23 375	32 033

De uitvoer van buffelhuiden (transparante en niet-transparante tezamen) verminderde met 115 451 stuks (34 %), die van runderhuiden (transparante en niet-transparante tezamen) met 145 365 stuks (28 %), die van vellen van geiten en bokken met 340 468 stuks (15 %) en die van vellen van schapen met 85 543 stuks (39 %).

De export van reptielhuiden daalde eveneens, in het bijzonder die van leguanenhuiden, welke verminderde met 35 671 stuks (33 %).

Een overzicht van het prijsverloop op de Bataviaasche huidenmarkt geeft de volgende staat:

	Droge buffelhuiden (13 kg en hooger) 1ste kwaliteit	Droge runder- huiden (1-7 kg) 1ste kwaliteit	Geitenvellen (basis: 35 kg per 100 stuks) 1ste kwaliteit	Schapenvellen (basis: 50 kg per 100 stuks) 1ste kwaliteit
Begin 1938	f 52,— per 100 kg	f 83,— per 100 kg	f 0,75 per stuk	f 0,50 per week
Midden Febr. 1938	51,50 " 100 "	84,— " 100 "	0,74 " "	0,475 " "
" Maart "	51,50 " 100 "	84,50 " 100 "	0,625 " "	0,50 " "
" April "	55,— " 100 "	77,50 " 100 "	0,62 " "	0,475 " "
" Mei "	58,— " 100 "	87,— " 100 "	0,65 " "	0,50 " "
" Juni "	54,— " 100 "	84,— " 100 "	0,62 " "	0,51 " "
" Juli "	55,50 " 100 "	82,50 " 100 "	0,62 " "	0,52 " "
" Aug. "	58,50 " 100 "	85,50 " 100 "	0,61 " "	0,555 " "
" Sept. "	54,75 " 100 "	80,50 " 100 "	0,64 " "	0,65 " "
" Oct. "	56,— " 100 "	86,50 " 100 "	0,665 " "	0,56 " "
" Nov. "	56,50 " 100 "	82,— " 100 "	0,71 " "	0,545 " "
Einde 1938	53,50 " 100 "	78,50 " 100 "	0,695 " "	0,535 " "

De markt voor buffel- en koehuiden heeft vrij veel schommeling vertoond, vooral voor koehuiden. Het eerste kwartaal bleef deze markt vrijwel onveranderd. In Mei werden de hoogste prijzen gemaakt; dan volgt een periode van fluctuatie, terwijl in de laatste twee maanden het prijsniveau daalde.

Geitenvellen vielen in prijs; bleven om het verlaagde prijspeil schommelen tot September, waarna de noteeringen voor dit artikel weer duidelijk aantrokken.

Schapenvellen bleven tot Juni ongeveer op het prijsniveau van begin 1938; de prijs liep in de periode Juni/September op, waarna een daling volgde tot het einde van 1938.

De prijzen van reptielhuiden — naar de uitvoerwaarde zijn hiervan de krokodillenhuiden verreweg de belangrijkste — bleven over het algemeen constant op het lage prijsniveau dat reeds begin 1938 gold. Slechts in den handel in pythonvellen bestond in het begin een sterke opleving, welke echter reeds na korten tijd verflauwde, zoodat de prijzen weder daalden tot het lage peil van begin 1938.

Harsen. Behoudens een korte onderbreking in Augustus, liepen de noteringen in 1938 voor damar voortdurend terug, zoodat de markt op het einde van het jaar op het laagste punt sloot. Te Batavia noteerde damar-Sumatra A/E in Januari f 38,20 per 100 kg, in April f 31,10, in Juli f 27,30, in October f 27,10 en einde December f 25,50. Voor damar Pontianak A/E waren deze noteringen achtereenvolgens f 36,25, f 28,15, f 25,50, f 23,90 en f 22,25.

Het prijsverloop van harde copal (Boea), half harde copal (Loba) en zachte copal (Melengket) gaf gedurende 1938 ook een onafgebroken daling te zien. De prijs van „Boea” daalde te Makassar van gemiddeld f 16 op f 12,50, die van „Loba” van f 16 op f 12 en die van „Melengket” van f 15,50 op f 10,50 per 100 kg.

Een even ongunstig prijsverloop viel op te merken bij de damar hiroe („Pale East Indian Makassar”), waarvan einde 1938 de noteringen gemiddeld f 5 per 100 kg lager waren dan in het begin.

Slechts de prijzen van benzoë konden zich gedurende het geheele jaar 1938 vrijwel op hetzelfde niveau handhaven.

De uitvoer van copal en damar was gedurende 1938 belangrijk minder dan in 1937; daarentegen vertoonde de uitvoer van benzoë ten opzichte van 1937 nog een geringe stijging. Uit de volgende uitvoercijfers (in tonnen van 1000 kg netto) is zulks nog nader te zien:

	1938		1937	
	Java	Buiten-gewesten	Java	Buiten-gewesten
Damar mata koetjing	1 907	1 770	3 017	1 820
Damar, andere dan mata koetjing (bruto gewicht)	3	3 079	91	5 087
Copal	—	11 237	—	13 528
Benzoë	6	1 949	—	1 852

Van den uitvoer van damar mata koetjing uit Java en de Buitengewesten waren 1260 ton (34 %) gericht naar de Vereenigde Staten van Amerika. Damar, andere dan mata koetjing, werd voor 51 % naar Singapore verscheept. Van de uitgevoerde copal gingen 3847 ton (35 %) naar de Vereenigde Staten van Amerika, 2541 ton (23 %) naar Engeland en 1040 ton naar Duitschland. De uitvoer naar Italië en Nederland, welke in 1937 nog 1055 en 1607 ton bedroeg, liep in 1938 terug tot 140 en 892 ton.

Hoeden. De uitvoer van bamboehoeden uit Java daalde van 3 331 676 stuks in 1937 tot 2 924 699 stuks in 1938. Singapore en Egypte waren in laatstgenoemd jaar wederom de belangrijkste bestemmingen met 1 408 535 en 637 500 stuks.

Vertoonde Singapore in 1938 een geringe stijging van ruim 50 000 stuks vergeleken bij 1937, de uitvoer naar Egypte daalde daarentegen met ± 100 000 stuks.

De export van pandan-splithoeden uit Java verminderde eveneens en wel van 960 802 stuks in 1937 tot 849 564 stuks in 1938, waarvan naar Frankrijk en Australië ieder ruim 250 000 stuks. De uitvoer naar Australië steeg met ± 100 000 stuks vergeleken bij 1937, daarentegen daalde die naar de Vereenigde Staten van Amerika met ± 150 000 stuks (van 316 798 stuks in 1937 tot 170 914 stuks in 1938).

De uitvoer van gewone pandan-hoeden uit Java vertoonde in 1938 een gevoelige daling met ruim 4 000 000 stuks vergeleken bij 1937. In laatstgenoemd jaar bedroeg deze 15 614 486 stuks, tegen 11 394 474 stuks in 1938. Deze daling komt voornamelijk voor rekening van de Vereenigde Staten van Amerika, naar welk

land 6 688 630 stuks werden uitgevoerd, tegen 9 859 564 stuks in 1937. De uitvoer naar Frankrijk en Australië bedroeg resp. 2 379 490 en 1 114 239 stuks.

De prijzen voor alle categorieën zijn in het afgelopen jaar, evenals in 1937, zeer onbevredigend geweest en hebben een ongekend laag niveau bereikt. De vooruitzichten in de naaste toekomst geven weinig hoop op verbetering.

Rijst. De uitvoer van Nederlandsch-Indische rijst naar het buitenland was van minder beteekenis dan in 1937 en heeft slechts \pm 17 000 ton bedragen. Oorzaken hiervan waren de groote concurrentie van Amerikaansche rijst in Europa en tegenvallende oogsten op Lombok.

De kans op uitvoer van eenige beteekenis van Nederlandsch-Indische rijst gedurende 1939 is, gezien het aanzienlijk lagere prijspeil der buitenlandsche markten, gering te achten.

Maïs. De opbrengsten der maïs oogsten bleven in 1938 aanzienlijk beneden die van 1937. De oogstraming voor 1938 geeft een opbrengst van 1 899 000 ton, tegen 2 037 000 ton in 1937.

Tijdens het afkomen van den hoofd oogst gedurende de maanden Januari/Maart 1938 was de belangstelling voor het product voor export naar het buitenland zeer gering. Japan, de grootste afnemer, had met deviezen-moeilijkheden te kampen.

Als gevolg van de groote consumptieve vraag in het binnenland bleek de bij de voorafgegane jaren vergeleken geringe belangstelling van exportzijde toch voldoende, om de prijzen op een vrij hoog niveau te handhaven.

De uitvoer heeft bedragen:

	1938	1937	1936
Van Java	56 137 ton netto	142 396 ton netto	135 905 ton netto
Van de Buitengewesten . .	44 999 " "	72 475 " "	39 152 " "
Totaal	101 136 ton netto	214 871 ton netto	173 057 ton netto

Ook in Zuid-Celebes zijn de maïs oogsten door slechte weersomstandigheden minder gunstig geweest dan in 1937.

Het prijsverloop was als volgt:

	Soerabaja	Makassar
Januari	f 3,55 per 100 kg	f 2,85 per 100 kg
Februari	3,45 " 100 "	3,25 " 100 "
Maart	3,70 " 100 "	3,05 " 100 "
April	3,55 " 100 "	2,90 " 100 "
Mei	3,70 " 100 "	2,95 " 100 "
Juni	3,75 " 100 "	2,95 " 100 "
Juli	3,80 " 100 "	2,95 " 100 "
Augustus	3,85 " 100 "	3,— " 100 "
September	3,95 " 100 "	2,95 " 100 "
October	3,10 ¹⁾ " 100 "	2,90 " 100 "
November	2,85 ¹⁾ " 100 "	2,80 " 100 "
December	2,80 ¹⁾ " 100 "	2,80 " 100 "

¹⁾ De noteeringen golden in de aangegeven maanden voor leveringen Januari/Maart 1939 uit den nieuwen oogst.

In den loop van het derde kwartaal werd de marktpositie van het product belangrijk minder gunstig. De tusschenoogst op Java had een goede opbrengst geleverd. De record-oogsten in de Vereenigde Staten van Amerika, de naderende Argentijnsche maïs-oogst en de steeds dalende wereldprijzen verminderden de kansen voor uitvoer van de uit den nieuwen Nederlandsch-Indischen oogst verwachte overschotten naar Europa.

Tegen het einde van 1938 toonden slechts de Japansche exporteurs eenige belangstelling voor het product tot lage prijzen, welke echter nog boven het niveau lagen, waarop belangstelling uit Europa kon worden verwacht. Ten aanzien van de grootte van den hoofdoogst werden gunstige verwachtingen uitgesproken.

Ter bescherming van het prijspeil van maïs tijdens het afkomen van dien oogst werd een beroep gedaan op Nederland, om de z.g. „maïsregeling” wederom in werking te stellen.

Met ingang van 1 Januari 1939 werd bij invoer van Nederlandsch-Indische maïs in Nederland een reductie gegeven op de monopolie-heffing van 35 cent per 100 kg; als gevolg van deze tegemoetkoming en een vrachtverlaging werd de export naar Nederland wederom mogelijk gemaakt. Op 2 Januari 1939 werd een prijs van f 3 per 100 kg franco Soerabaja voor gele maïs betaald.

Hoewel in 1938 de uitvoeren naar Japan kwantitatief veel kleiner waren dan in 1937, bleef dit land toch nog de grootste afnemer van Nederlandsch-Indische maïs. De tweede plaats werd ingenomen door de Scandinavische landen, terwijl Nederland de derde plaats innam.

De verhouding was als volgt:

	Java			Buitengewesten		
	Japan	Scandi- navië	Neder- land	Japan	Scandi- navië	Neder- land
1938	66,5 %	23,9 %	3,5 %	52,5 %	16,5 %	10,0 %
1937	87,7 %	—	9,0 %	58,5 %	—	39,7 %
1936	79,0 %	—	16,0 %	63,2 %	—	36,8 %

Kedelee of sojaboonen. De kedelee-cultuur is uitsluitend bevolkingscultuur; de productie is hoofdzakelijk voor binnenlandsch verbruik bestemd. Tot omstreeks 1934 overtrof de consumptie de productie, zoodat, voornamelijk uit Mandsjoerië, groote hoeveelheden sojaboonen moesten worden ingevoerd. Door sterke uitbreiding van de cultuur op Java is de laatste jaren de invoer van de z.g. Dairen-kedelee van 40 à 50 000 ton 's jaars tot vrijwel nihil teruggelopen, terwijl Java zelf thans exporteert.

De uitvoer beliep in 1938 9049 ton, ter waarde van f 670 000, tegen 11 663 ton ter waarde van f 550 000 in 1937.

Ging in 1937 nog een gedeelte van den export naar Nederland, in 1938 was de uitvoer uitsluitend gericht op Singapore en Penang, waarheen resp. 7529 ton (in 1937 1795 ton) en 1518 ton (in 1937 746 ton) werden verscheept.

Klapperolie. De export van klapperolie, welke in 1937 nog 27 960 ton ter waarde van f 6 094 000 bedroeg, liep in 1938 aanzienlijk terug tot 20 021 ton met een waarde van f 2 536 000, welke hoeveelheid vrijwel geheel afkomstig was van Java en Madoera. Voor de locale consumptie werd nog een kleine hoeveelheid in de Buitengewesten gefabriceerde klapperolie op Java ingevoerd.

De export van klapperolie bedroeg naar schatting niet meer dan 15 % van de binnenlandsche consumptie en vindt alleen plaats, wanneer het prijsniveau op de buitenlandsche markten daartoe aanleiding geeft.

De hoeveelheid, welke met bestemming Nederland werd verscheept, bedroeg 9695 ton of bijna 50 % van den totalen uitvoer, waarvan ruim 8000 ton „voor

order"-posten; in 1937 waren deze cijfers 23 375 ton of 80 % van den totalen export.

Andere belangrijke afnemers in 1938 waren Zweden met 2609 ton, Canada met 3251 ton en de Unie van Zuid-Afrika met 2138 ton, welke landen in 1937 niet in de uitvoerstatistiek voorkwamen. De export naar Zuid-Amerika liep van 1423 ton terug tot 839 ton.

De prijzen van klapperolie daalden in 1938 geleidelijk van f 16,25 (ex tank Rotterdam) per quintaal tot f 12,12½; in 1938 bedroeg het prijsgemiddelde voor dit product f 14,50, d.i. belangrijk lager dan de gemiddelde noteering in 1937, welke f 21,25 bedroeg.

Katjang-olie. De uitvoer van katjang-olie bedroeg in 1938 10 331 ton, ter waarde van f 1 991 000. In 1937 waren deze cijfers 9058 ton en f 1 902 000. Van den totalen uitvoer, welke vrijwel geheel afkomstig was van Java, ging 6496 ton naar Singapore, van waar doorvoer plaats heeft naar de omringende landen. Voorts werd 2362 ton rechtstreeks naar Hong Kong verscheept (in 1937 2454 ton). De export naar Thailand bedroeg 564 ton (in 1937 324 ton), naar Penang 715 ton (in 1937 535 ton). Nederland, waarheen in 1937 een zeer geringe hoeveelheid (182 ton) werd geëxporteerd, nam in 1938 van dit product niets af.

Naar Britsch Noord-Borneo en de Philippijnen werden eenige kleine partijen verscheept.

In Januari was de gemiddelde prijs f 20,48 per 100 kg prima katjang-olie, in Maart f 17; het gemiddelde voor Juni bedroeg f 14,81 en voor October f 12,96, terwijl in December de prijs f 13,19 bedroeg.

3. Invoerhandel en landen van herkomst

Wanneer men de uitkomsten van het jaar 1938 toetst aan die van 1937, valt deze vergelijking stellig ten nadeele van 1938 uit. Toch mag het jaar 1938 niet als een uitgesproken ongunstige periode worden gekenschetst. Al bleven de uitkomsten beneden de gekoesterde verwachtingen, toch zijn de resultaten voor den importhandel in 1938 ongetwijfeld gunstiger geweest dan in 1936 en 1935.

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzicht van den invoer in Nederlandsch-Indië gedurende de jaren 1937 en 1938, zoowel naar de waarde als naar het gewicht.

Invoer (exclusief goud, zilver, postpakketten en passagiersgoederen)

Benaming der groepen	Nederlandsch-Indië			Java en Madoera			Buitengewesten		
	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937
Waarde (in miljoenen guldens)									
1. Dieren en planten	0,2	0,1	- 0,1	0,1	0,1	-	0,1	-	- 0,1
2. Eetwaren en genotmiddelen	78,0	89,0	+ 11,0	37,3	42,5	+ 5,2	40,8	46,5	+ 5,7
3. Dierlijke en plantaardige voortbrengselen	5,4	5,0	- 0,4	4,2	3,7	- 0,5	1,2	1,3	+ 0,1
4. Mineralen	10,5	12,9	+ 2,4	4,7	5,5	+ 0,8	5,8	7,4	+ 1,6
5. Chemische voortbrengselen, enz.	44,6	41,6	- 3,0	33,1	30,6	- 2,5	11,5	11,0	- 0,5
6. Aardewerk en porselein, enz.	4,0	3,6	- 0,4	2,1	2,4	+ 0,3	1,9	1,2	- 0,7
7. Glas en glaswerk	5,7	5,5	- 0,2	4,0	4,3	+ 0,3	1,7	1,2	- 0,5
8. Hout, kurk, plantaardig vlechtmateriaal, meubelen	5,4	6,3	+ 0,9	2,4	3,5	+ 1,1	2,9	2,8	- 0,1
9. Huiden, vellen, pelswerk, enz.	4,0	3,8	- 0,2	2,6	2,8	+ 0,2	1,4	1,0	- 0,4
10. Garens, manufacturen, enz.	157,6	121,7	- 35,9	115,4	92,6	- 22,8	42,1	29,1	- 13,0

Benaming der groepen	Nederlandsch-Indië			Java en Madoera			Buitengewesten		
	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937	1937	1938	Meer of minder dan in 1937
11. Papier en papierwaren, enz.	18,4	16,5	- 1,9	14,4	13,2	- 1,2	4,0	3,3	- 0,7
12. Metalen, v.a.s. met uitzondering van goud en zilver	63,7	58,2	- 5,5	34,0	31,8	- 2,2	29,7	26,4	- 3,3
13. Rij-, voer- en vaartuigen, enz.	27,2	40,5	+ 13,3	20,2	34,6	+ 14,4	7,1	6,0	- 1,1
14. Machines, werktuigen, toestellen en gereedschappen	57,3	66,7	+ 9,4	31,1	40,0	+ 8,9	26,2	26,6	+ 0,4
15. Andere goederen	8,6	7,0	- 1,6	5,6	4,8	- 0,8	3,0	2,2	- 0,8
Totalen	490,6	478,4	- 12,2	311,2	312,4	+ 1,2	179,4	166,0	- 13,4
Brutogewicht (in miljoenen kg)									
1. Dieren en planten	0,4	0,3	- 0,1	0,3	0,2	- 0,1	0,1	0,1	-
2. Eetwaren en genotmiddelen	476,6	625,2	+ 148,6	171,7	195,5	+ 23,8	304,8	429,7	+ 124,9
3. Dierlijke en plantaardige voortbrengselen	31,4	26,7	- 4,7	23,6	18,9	- 4,7	7,7	7,8	+ 0,1
4. Mineralen	361,1	+ 422,0	+ 60,9	178,0	218,3	+ 40,3	183,1	203,7	+ 20,6
5. Chemische voortbrengselen, enz.	258,4	202,4	- 56,0	172,5	134,7	- 37,8	86,0	67,7	- 18,3
6. Aardewerk en porselein, enz.	42,9	37,9	- 5,0	21,8	23,8	+ 2,0	21,2	14,1	- 7,1
7. Glas en glaswerk	33,1	29,6	- 3,5	23,5	24,8	+ 1,3	9,6	4,8	- 4,8
8. Hout, kurk, plantaardig vlechtmateriaal, meubelen	49,5	48,3	- 1,2	16,5	19,2	+ 2,7	33,0	29,1	- 3,9
9. Huiden, vellen, pelswerk, enz.	4,8	3,7	- 1,1	2,7	2,4	- 0,3	2,1	1,3	- 0,8
10. Garens, manufacturen, enz.	174,3	147,9	- 26,4	128,1	112,9	- 15,2	46,2	35,0	- 11,2
11. Papier en papierwaren, enz.	94,3	73,8	- 20,5	72,7	57,6	- 15,1	21,6	16,2	- 5,4
12. Metalen, v.a.s. met uitzondering van goud en zilver	349,4	273,8	- 75,6	187,2	149,6	- 37,6	162,3	124,2	- 38,1
13. Rij-, voer- en vaartuigen, enz.	30,2	27,6	- 2,6	20,2	20,3	+ 0,1	10,0	7,3	- 2,7
14. Machines, werktuigen, toestellen en gereedschappen	75,9	74,2	- 1,7	37,8	40,6	+ 2,8	38,1	38,6	+ 0,5
15. Andere goederen	18,4	9,4	- 9,0	9,0	6,2	- 2,8	4,3	3,2	- 1,1
Totalen	1 995,7	2 002,8	+ 7,1	1 065,6	1 025,0	- 40,6	930,1	977,8	+ 47,7

De staat, voorkomende op blz. 218/219, geeft een beeld van de invoerwaarden der voornaamste artikelen en groepen van artikelen in 1938, gespecificeerd naar de belangrijkste landen van herkomst.

Manufacturen. Bij beschouwing van de manufacturenmarkt valt onmiddellijk op, dat de markt per 31 December 1938 een veel gezonder aspect vertoonde dan einde 1937 het geval was.

Bij den aanvang van 1938 waren de vooruitzichten al zeer weinig hoopvol. De importhandel ging gebukt onder den last van vertraagde leveringen op dure, in de kortstondige hausse-periode afgesloten contracten. De voorraadpositie was als gevolg van een volkomen overschatting van het opnemingsvermogen van de markt dermate ruim geworden, dat reeds in November 1937 de uitgifte van invoertoewijzingen nagenoeg geheel was stopgezet. De koopkracht der bevolking nam gestadig af. In de eerste maanden waren de binnenkomende marktberichten nog steeds in mineur gestemd. Weldra bleek echter, dat de drastische maatregelen door het Departement van Economische Zaken ter saneering van de markt getroffen, hun uitwerking niet misten. De abnormaal hooge voorraden gingen successievelijk in consumptie en importeurs slaagden erin allengs ook voor sommige Europeesche doeksoorten afzetmogelijkheden te vinden.

Het tweede kwartaal was, althans op Java, na het afkomen van den padi-oogst reeds alleszins bevredigend. In de Buitengewesten daarentegen bleef de markt nog gedrukt, daar als gevolg van de slechte rubber- en copraprijzen de

koopkracht gering was. Bij het saneeringsproces moest met groote omzichtigheid worden tewerk gegaan teneinde te voorkomen, dat de voor de armere groepen der bevolking onmisbare goedkoopere manufacturen, welke vrijwel uitsluitend uit Japan worden betrokken, teveel in prijs zouden stijgen. Door manipulaties met buffervoorraden kon het beoogd resultaat echter volledig worden bereikt, waarbij de omstandigheid, dat Japan in de 2de helft des jaars met steeds lager noteeringen afkwam, ongetwijfeld een gunstige factor was. Op regelmatige tijdstippen had voorts op grond van periodiek verzamelde gegevens omtrent voorraadpositie en omzetten een gesystematiseerd overleg met den importhandel plaats met het resultaat, dat aan den aanvang van de nieuwe contingententeeringsperiode (22 September 1938) de voorraadpositie reeds vrijwel tot het normale peil was gereduceerd en aan het einde des jaars de stock-positie ook in de tweede en verdere hand geen aanleiding tot bezorgdheid meer behoeft te geven.

De behoedzame wijze, waarop de bij den aanvang van het jaar aanwezige te ruime voorraden werden gesaneerd, had ten gevolge dat waar in verscheidene gevallen niet aan verliezen kon worden ontkomen, deze verliezen over het geheel genomen beperkt bleven. De geleidelijke verbetering van de voorraadsituatie, gepaard aan het terugloopen der noteeringen in de landen van herkomst, resulteerde in een verlaging van het doorsneeprijspeil en een vermindering van den afstand tusschen de prijzen van gecontingenteerde en gelicentieerde stoffen. Dit had ten gevolge, dat de contingententeeringen aan haar doelstelling beantwoordden, aangezien de afzetten van manufacturen uit de beschermde landen toenamen. In het algemeen kan worden gesteld dat in 1938 de importhandel van manufacturen een niet overmatige doch alleszins redelijke belooning heeft opgeleverd voor de daaraan verbonden werkzaamheden en risico's.

IJzer en staal. In de laatste maanden van 1937 trad een daling in van de wereldmarktprijzen. Deze daling zette zich gedurende het jaar 1938 voort. De concurrentie tusschen Europa en Amerika op de exportmarkten deed zich opnieuw gevoelen en aangezien de vraag van de zijde der walswerken in 1938 geringer was dan in 1937, brokkelden de prijzen steeds verder af.

Niet onbelangrijk werd de markt soms beïnvloed door politieke onrust, vooral tegen het einde van September in de aan de overeenkomst van München voorafgegane dagen. Op het hoogtepunt van die politieke crisis bleven de orders zelfs geheel uit.

Het aspect was derhalve wel zeer verschillend van dat in 1936 en 1937, toen de bewapeningswedloop der naties aan de metaalmarkt nog een dermate grooten psychologischen steun gaf, dat prijsstijgingen van meer dan 100 % regel waren. Weldra kwamen producenten tot het inzicht dat een ongebreidelde onderlinge concurrentie in de zoozeer gewijzigde omstandigheden het gevaar met zich bracht van een totale ineenstorting van het prijsniveau. Dit inzicht deed de behoefte ontstaan aan internationale afspraken, tengevolge waarvan de dalende prijsbeweging een geleidelijk verloop had en groote schokken daarbij uitbleven.

Bij tijden was de markt zelfs zeer vast, zoodat de conclusie alleszins gewettigd is, dat de ijzer- en staalmarkt gedurende 1938 over het geheel genomen een beter aspect heeft vertoond, dan bij den aanvang des jaars werd verwacht. Deze gang van zaken weerspiegelde zich op de Nederlandsch-Indische markt.

De voorraden waren aan den aanvang van 1938 nog zeer ruim en bij den dalenden tendens zelfs te ruim. Door een voorzichtige inkooppolitiek, welke duidelijk tot uitdrukking komt in de invoereijfers, gingen de surplusvoorraden allengs in consumptie met het gevolg dat einde 1938 de stock-positie weder volkomen gezond was.

Gedurende 1938 ondervond de ijzermarkt wederom een belangrijke steun van orders door het Gouvernement en verschillende locale ressorten, geplaatst ter uitvoering van groote werken. Zoo is de invoer van profiel- en beton-ijzer in 1938 slechts weinig achtergebleven bij die in 1937. Ook door het particuliere bedrijfsleven werden verschillende belangrijke werken geëntameerd.

OVERZICHT der waarden van de voornaamste artikelen en groepen van artikelen (met uitzondering van particulieren en het Gouvernement, gespecificeerd naar de

Belangrijkste artikelen en groepen van artikelen naar rangorde hunner belangrijkheid	Nederland	Japan (excl. Formosa)	V. S. N. Amerika	Duitschland (incl. Oostenrijk)	Gr. Britannië en Iersche Vrijstaat	Singapore	Br. Indië (incl. Burma)	Australië (excl. N. Zeeland)	België en Luxemburg	Frankrijk
1. Manufacturen, katoenen stoffen (incl. sarongs en dergelijke)	28327	27483	655	498	7055	240	386	—	193	198
2. Machines, werktuigen, toestellen	20746	1751	11386	12827	4884	657	48	46	400	635
3. IJzer en staal, ijzer- en staalwerk, alle soorten	6900	4660	5087	8455	1409	386	34	30	7469	3967
4. Eetwaren, alle soorten, n.a.g.	5187	1615	1708	61	561	15301	327	3890	88	179
5. Manufacturen, alle andere soorten (incl. zakken)	4109	6364	453	991	1937	943	9517	11	394	573
6. Rijst, gepelde	—	—	—	—	—	8511	7156	—	—	—
7. Vaartuigen en luchtvaartuigen	1469	4	14457	2892	48	146	—	6	27	—
8. Papier en papierwaren, schrijf- en teekenebehoefden, enz.	4891	1503	1795	1952	1403	672	14	18	371	285
9. Garens, alle soorten	1575	8113	10	95	2284	234	345	—	291	160
10. Automobielen en -onderdeelen	193	33	6169	1202	1394	115	—	51	38	203
11. Chemicaliën en geneesmiddelen	1269	522	1654	2104	675	1440	82	213	170	385
12. Kleederen en modewaren	783	5790	537	361	240	453	2	—	19	16
13. Chemische voortbrengselen, alle n.a.g. soorten	3151	964	2715	1405	391	200	15	31	427	323
14. Sigaren, sigaretten en tabak	4176	—	1119	—	2276	633	2	—	116	—
15. Aardolieproducten	83	11	2283	273	130	1265	—	1	23	—
16. Meel, tarwe-	16	—	7	—	—	188	3	7813	—	—
17. Blik en blikwerk	82	47	1513	82	5543	27	—	1	9	1
18. Mest, alle soorten	3620	99	360	1506	45	75	—	—	1127	1
19. Verfwaren en ruwe verfstoffen	794	269	554	3883	432	75	2	9	166	318
20. Rijwielen (motor- en gewone) en onderdeelen	758	2265	260	1287	1204	26	—	—	46	16
21. Koper en koperwerk	2824	186	138	1363	220	16	—	—	459	90
22. Melk	3785	20	229	2	70	243	—	46	2	17
23. Hout en houtwerk, geen meubelen	667	1402	178	48	489	589	—	6	6	1
24. Wapenen en deelen daarvan	1753	1	751	54	1509	—	—	—	150	113
25. Dranken: bier, wijn en andere niet gedistilleerde dranken	820	85	126	485	273	524	—	98	10	561
26. Leder en lederwerk (incl. huiden en pelswerk)	520	459	312	150	104	321	85	302	4	7
27. Glas en glaswerk	157	2026	37	506	43	106	—	—	476	6
28. Reukwerken, schoonheidsmiddelen en ruwe reukstoffen	466	92	298	803	354	197	21	5	1	379
29. Aardewerk, geen bouw materiaal	173	1743	3	134	68	46	—	—	23	21
30. Instrumenten, andere soorten dan muziek	604	68	517	770	41	42	—	1	1	135
31. Dranken, gedistilleerde, alle soorten	563	—	2	8	596	307	—	5	—	440
32. Electriche gloeilampen (-peren)	1257	80	51	196	2	2	—	—	1	—
33. Automobiel- en rijwielbanden	76	354	265	366	182	41	—	—	—	287
34. Cement	15	1212	23	18	39	33	—	—	22	6
35. Lampen en n.a.g. deelen daarvan	87	215	109	671	31	55	—	—	3	5
36. Hars, pijn- of dennen	2	—	1566	—	—	2	—	—	—	—
37. Steenkolen, cokes en andere n.a.g. minerale brandstoffen	14	—	—	250	361	40	—	672	—	—
38. Bouwmaterialen, alle soorten	414	152	25	104	48	30	—	—	143	—
39. Aluminium en werken daarvan	88	29	50	578	43	17	4	—	9	24
40. Spoorwegmateriaal, rollend	344	2	9	531	105	5	—	—	186	21
41. Oliën en vetten, plantaardige, technische	763	3	8	9	36	83	28	—	2	1
42. Lucifers, alle soorten	1	26	—	—	—	9	—	—	—	—
43. Touwwerk	96	43	2	12	6	281	19	—	35	1
44. Vuurwerk	1	6	—	23	—	—	—	—	—	1
45. Zeep	177	23	296	59	145	32	—	8	—	12
46. Alle andere goederen	2339	2199	2462	2096	1315	270	270	478	341	123
Totaal	106140	71919	60179	49050	88171	35923	18360	13241	13197	9401
%	22,20	15,04	12,58	10,26	7,98	7,51	3,84	2,77	2,76	1,97

van gemunt en ongemunt goud en zilver), gedurende 1938 in Nederlandsch-Indië ingevoerd door belangrijkste landen van herkomst (in duizenden guldens)

	China (excl. Macao)	HongKong	Italië	Tsjecho-slowakije	Zwitserland	Penang	Canada	Zweden	Br. Oost-Afrika	Thailand	Fransch Indo-China	Britsch Borneo	Polen (incl. Danzig)	Hongarije	Finland	Noorwegen	Philippijnen	Denemarken	Alle overige landen	Totaal	%
678	15	1203	22	704	14	20	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	2	67 632	14,14
300	210	176	333	1506	49	165	754	—	—	—	1	5	9	98	8	64	18	239	71	57 226	11,97
30	17	189	2 040	35	14	10	339	—	—	5	—	3	446	603	7	9	1	3	191	42 339	8,85
1203	1 623	78	2	299	1 203	50	—	—	3 169	61	—	47	4	9	1	13	672	72	1 132	38 555	8,06
322	79	1 106	124	134	183	4	12	—	—	—	5	1	43	15	—	1	2	—	8	27 280	5,71
—	1	—	—	—	2 077	—	—	—	—	2 348	1 871	—	—	—	—	—	—	—	60	22 024	4,61
—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	19 056	3,98
343	230	420	337	10	146	219	858	—	—	—	1	—	17	5	263	429	—	1	355	16 538	3,46
1727	82	22	13	16	88	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	24	14 980	3,13
1	1	744	68	—	9	2 612	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	12 855	2,69
830	935	33	12	467	94	11	26	—	—	5	—	1	5	8	—	35	—	2	332	11 110	2,32
1334	1 213	26	179	6	10	12	—	—	—	—	—	—	11	20	—	—	—	—	5	11 017	2,30
102	106	14	10	13	23	4	90	—	—	—	—	—	55	5	—	44	1	3	130	10 222	2,14
103	98	6	—	3	47	—	—	26	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—	22	8 631	1,80
—	—	—	—	—	8	—	1	—	—	—	—	1 605	—	—	—	2	6	—	2 108	7 801	1,63
—	—	—	—	—	38	83	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	7 651	1,60
—	8	10	139	4	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	7 470	1,56
—	1	—	—	—	—	242	—	—	—	—	—	—	7	—	—	1	—	—	378	7 462	1,56
32	26	100	3	377	2	2	—	—	—	—	—	—	132	—	—	—	—	—	8	7 184	1,50
—	—	9	5	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5 944	1,24
—	5	3	16	14	25	1	—	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37	5 480	1,15
—	2	—	—	292	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	281	—	255	6	5 254	1,10
31	31	5	5	—	11	24	168	—	—	54	—	—	229	—	691	—	1	1	485	5 121	1,07
—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	4 346	0,91
181	105	184	—	5	6	1	—	—	—	—	—	1	—	8	—	—	3	1	532	4 009	0,84
85	224	2	1 037	50	25	3	—	—	—	30	—	4	—	13	—	—	—	—	39	3 776	0,79
23	23	4	95	1	33	—	4	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	88	3 633	0,76
143	219	1	—	23	26	2	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	3 082	0,65
53	11	—	28	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	75	2 381	0,50
15	4	1	2	11	—	4	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2 200	0,47
20	26	1	—	1	4	1	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	8	1 992	0,42
154	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	83	—	—	—	—	—	1 861	0,39
—	—	—	—	—	—	9	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1 681	0,35
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	219	—	—	—	—	—	—	—	56	1 663	0,35
67	136	1	33	17	3	—	164	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	1 600	0,33
1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 574	0,33
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	115	1 452	0,30
—	—	117	31	—	1	6	12	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	9	1 222	0,26
4	8	—	65	281	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1 207	0,25
—	—	—	1	27	—	—	—	4	—	—	—	—	—	20	—	—	—	—	—	1 205	0,25
42	50	—	—	—	27	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 129	0,24
3	3	—	—	—	—	—	—	971	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1 013	0,21
14	21	1	1	—	122	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	8	825	0,17
321	437	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	789	0,16
3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	757	0,16
276	529	394	283	110	100	83	22	10	86	8	8	8	38	93	—	51	16	23	719	15 957	3,34
8 248	6 468	5 052	4 748	4 420	4 282	3 664	3 535	3 205	2 589	2 112	1 678	1 005	984	975	930	884	730	7 116	478 206	100	
1,73	1,35	1,06	0,99	0,92	0,90	0,77	0,74	0,67	0,54	0,44	0,35	0,21	0,21	0,20	0,19	0,18	0,15	1,49	—	—	
Invoer door passagiers en per postpakket																				7 499	
Totaal																				485 705	

Kramerijen, provisiën en dranken. In deze branches was het verloop van zaken gedurende 1938 uitgesproken minder gunstig dan in 1937.

De omzetten van kramerijen waren belangrijk kleiner, terwijl ten aanzien van provisiën en dranken de door importeurs gekoesterde verwachtingen van de nieuwe bezoldigingsregeling der ambtenaren niet in vervulling zijn gegaan.

De concurrentie in laatstgenoemde branche is dermate scherp, dat de detailhandel veelal met zeer geringe winstmarges moet genoegen nemen, terwijl voor den groothandel het risico hier grooter is dan bijv. in den manufacturenhandel. Hoewel de door sommige Chineesche handelaren ingestelde boycot tegen Japansche artikelen gedurende 1938 allengs in omvang afnam, werd toch de gang van zaken voor sommige artikelen nog in hooge mate door de boycotbeweging beïnvloed. Zoo bedroeg de invoer van Japansche sardines in blik in 1938 slechts iets meer dan 7 m/m kg bruto, tegen ruim 9,7 m/m kg bruto in 1937.

Naar rijwielonderdeelen ontstond in het 2de kwartaal van 1938 een groote vraag, welke echter in de tweede helft van het jaar wederom afnam.

4. Binnenlandsche handel

De daling der prijzen van de meeste exportproducten, welke, na de opleving in 1937, nog in datzelfde jaar is ingetreden, zette zich ook in 1938 voort, totdat in het tweede semester over het algemeen een herstel intrad.

Deze prijsbeweging in den buitenlandschen handel was — zooals gewoonlijk — van invloed op het verloop der kleinhandelprijzen, hoewel de veranderingen zich daarbij in een langzamer tempo voltrokken. Ofschoon de klein- en tusschenhandel — vergeleken bij 1937 — over het algemeen beschouwd een verminderden omzet toonden, staken zij in 1938 ten opzichte van vroegere jaren niet ongunstig af.

In de rubbergebieden der Buitengewesten kwam na de uitreiking van oogstvergunningen, waarop in den regel een levendige handel in „coupons" volgt, een periodieke opleving, maar deze tijdelijke hausses gaven geen verbetering in den totalen omzet.

Een duidelijke teruggang werd waargenomen in den verkoop van luxe-artikelen als gramophoons, naaimachines, luchtdrukklampen en fietsen.

Met uitzondering van de kapokgebieden, was op Java de terugslag na de hausse in 1937 minder voelbaar dan in de Buitengewesten.

Het pasarbezoek is — vergeleken met 1937 — over het algemeen stationnair gebleven, terwijl de verkregen retributies in vele streken zelfs hooger waren dan in 1937. De weder in werking gestelde suikerfabrieken brachten plaatselijk meer bedrijvigheid, welke den pasar- en waroenghandel ten goede kwam.

De achteruitgang van den economischen toestand der bevolking in de Buitengewesten sloeg gedeeltelijk terug op Java; uit dit gebiedsdeel werden minder nijverheidsartikelen (o.a. batiks en bontgeweven sarongs) naar de Buitengewesten uitgevoerd, hetgeen de inkomsten der betrokken nijveren deed verminderen. Opmerkelijk is echter, dat de uitvoer van sigaretten en strootjes naar de Buitengewesten grooter was dan in 1937.

Omtrent de op het gebied van den binnenlandschen handel gegeven voorlichting kan het volgende worden medegedeeld.

Om aan de binnenlandsche handelsvoorlichting bij de bevolking meer bekendheid te geven en eventueel misverstand over wezen en doel van dezen tak van voorlichting weg te nemen, werd in 1938 — in samenwerking met de Volkslectuur — een brochure in het Javaansch en Maleisch uitgegeven, waarin op eenvoudige wijze is uiteengezet, met welk doel de Indische Regeering den dienst in het leven heeft geroepen. In verband met het feit, dat in de praktijk de Binnenlandsche Handel en de Coöperatiedienst in vele gevallen op hetzelfde terrein werken (men denke aan inkoop- en verkoopsorganisaties van producenten) en beide diensten in verband hiermede met ingang van 1939 werden samengesmolten onder den naam van „Coöperatie en Binnenlandsche Handel", werd het wenschelijk geacht, in dat geschriftje ook de Coöperatie te behandelen.

Ondanks het feit, dat de brochure niet gratis wordt verstrekt (te verkrijgen tegen 10 cent per stuk), werden de eerste 1250 Maleische exemplaren binnen een paar maanden verkocht en moest in verband met de vele aanvragen tot een herdruk worden overgegaan. Verheugend is het feit, dat de koopers voor een groot deel volksonderwijzers zijn, die, door hun nauw contact met de bevolking en vooral met de jeugd, bij de voorlichting als schakel kunnen fungeren.

Behalve door geschriften tracht men aan de binnenlandsche handelsvoorlichting bekendheid te geven door middel van het gesproken woord. Hiervoor werden op verschillende plaatsen lezingen gehouden, waarbij lichtbeelden van coöperatieve vereenigingen en van Inheemsche middenstanders en hun bedrijven werden vertoond. Deze wijze van propaganda is vooral psychologisch van belang, omdat de lichtbeelden meer publiek trekken en het gesprokene ook geloofwaardiger maken. Ter propageering van hetgeen de Inheemsche nijveren, dank zij de technische voorlichting van de Afdeling Nijverheid van het Departement van Economische Zaken, reeds hebben bereikt, wordt bij elke lezing een verzameling van Inheemsche nijverheidsartikelen tentoongesteld, welke in kwaliteit en, wat van groot belang is, vooral in prijs met buitenlandsche waren kunnen concurreren (vernikkelde lepels, vorken, tafelmessen, enz.). Om de reeds genoemde redenen worden bij de lezingen zooveel mogelijk volksonderwijzers uitgenoodigd.

De vertooning van lichtbeelden van vooraanstaande figuren uit het Inheemsche bedrijfsleven (eigenaren van groote krètèk-fabrieken, batikkerijen en weverijen, landbouwbedrijven, enz.), zoo mogelijk met een uiteenzetting van hun levensloop, heeft tot doel bij de bevolking het vertrouwen in eigen kunnen te wekken of te doen herleven, hetgeen tot het entameeren van nieuwe bedrijven zou kunnen leiden. Met een uiteenzetting van het nut van den middenstand wordt langs dezen weg getracht, de vorming van den Inheemschen middenstand te bevorderen.

De grootere bekendheid van en de belangstelling voor den Binnenlandschen Handel uiten zich in de toenemende verzoeken om hulp en advies, welke door de verschillende plaatselijke kantoren worden ontvangen. Nog steeds moeten de verkoopers van producten worden gewezen op den eisch, alleen voortbrengselen te leveren, welke met de monsters overeenkomen en zich streng aan handelsafspraken te houden. Aan degenen, vooral Inheemsche producenten, die rechtstreeks met het buitenland in contact wenschen te komen, wordt in hun eigen belang (taal- en koersverschillen, bankreferenties) de raad gegeven, zich voorloopig tot den binnenlandschen afzet te beperken.

Voor talrijke kleine producenten — zoowel op landbouw- als op nijverheidsgebied — die over te lage prijzen klagen en die individueel onmogelijk invloed op de prijsvorming kunnen uitoefenen, is de meest voor de hand liggende, echter niet gemakkelijk uit te voeren oplossing: samenwerking in een verkooporganisatie. Hierin nu werken Coöperatie en Binnenlandsche Handel samen, hetgeen in de praktijk hierop neerkomt, dat de ambtenaar zich in den beginne persoonlijk met de vereeniging van bedoelde producenten bemoeit. Deze bemoeienis is echter tijdelijk en mag niet zoo ver gaan, dat ze leidt tot verslapping van eigen initiatief; zij heeft slechts tot doel de organisatie over den drempel te helpen. Hetzelfde geldt ten opzichte van producenten, die ter verlagening van productiekosten, de grondstoffen voor hun bedrijven (batikkerijen, weverijen) tegen lagere prijzen wenschen te verkrijgen. De betrokken ambtenaar verleent de belanghebbenden bij den gezamenlijken inkoop de noodig hulp en treedt bij de onderhandeling met den importeur of leverancier als tusschenpersoon op.

Het nut van den dienst als een gewaardeerde schakel tusschen den groothandel en den kleinen producent komt hoe langer hoe meer naar voren. Verschillende handelslichamen en groothandelaren werden op verzoek o.a. met vanilleplanters, sereholie- en saroengproducenten in contact gebracht, welke connectie tot niet geringe leveringen heeft geleid. Voorts wordt verwezen naar de hierna te vermelden bevordering van den afzet van Demak-katoen in Semarang.

Zoals in het vorig Verslag werd medegedeeld, is einde 1937 in de provincie Oost-Java met een prijsberichtgeving een aanvang gemaakt, waarbij van Soerabaja uit de groothandelprijzen van belangrijke handelsproducten geregeld twee keer per week naar het binnenland worden verzonden. De ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, van den Landbouwvoorlichtingsdienst, de Algemeene Volkseredietbank en de Handelsvoorlichting dragen zorg, dat de ontvangende cijfers zoo snel mogelijk onder de bevolking worden bekend gemaakt. Hierdoor komt de landbouwer tijdig op de hoogte van de ups en downs der prijzen, hetgeen hem bij den verkoop van zijn product van nut kan zijn.

Medio 1938 werd ter controle van de in de desa door den tani verkregen prijzen een berichtgeving georganiseerd, van de desa naar Soerabaja. De uitvoering hiervan kon echter in verband met de omstandigheid, dat de met het verzamelen der gegevens belaste ambtenaren (voornamelijk B.B.-ambtenaren) reeds met werk overkropt zijn, niet vlot gaan, zoodat ten aanzien van het nuttig effect van deze proefberichtgeving nog niets kan worden gezegd.

Werd in het Verslag over 1937 naar voren gebracht het groote nut van de plaatsing van ambtenaren in de Buitengewesten, in 1938 werd de behoefte hieraan nog sterker gevoeld en wel door de toenemende vraag van Java-handelaren en producenten — zoowel Inheemsche als Chineesche — naar connecties in de Buitengewesten. Helaas konden voor de meeste plaatsen geen gegevens worden verstrekt, daar de dienst slechts in Palembang en Bandjermasin (de bezetting te Pontianak moest in 1938 wegens gebrek aan fondsen worden opgeheven) een ambtenaar heeft. Toch konden, dank zij de hulp van andere welvaartsdiensten (Landbouwvoorlichtingsdienst en Nijverheid), relaties worden aangeknoopt en transacties gesloten (bijv. afzet van thee van West-Java naar Palembang en de Lampoengs; vruchten en groenten van Semarang naar Pontianak en van Djember en Tosari naar Bandjermasin; pajoengs van Djoewiring en Kalibagor naar Bandjermasin en Makassar; saroengs van Madjalaja naar Medan en Bandjermasin). Omgekeerd trachtten handelaren en producenten van de Buitengewesten via de ambtenaren hun producten als damar, verf- en looibast, hout en rotan op Java af te zetten.

Dat de gevraagde adviezen en hulp van allerlei aard en de soorten van de te koop aangeboden en gevraagde producten talrijk zijn, is reeds in het vorig Verslag medegedeeld. Voorts moesten meermalen verzoeken ten aanzien van aangelegenheden, welke niet behooren tot het terrein van den dienst (licentieering, bedrijfsreglementeering, connecties met het buitenland, credietaanvragen) naar de bevoegde instanties worden doorgezonden.

Ook in 1938 werden op handelsgebied verschillende onderzoekingen verricht, zooals naar den handel van Demak-katoen, Cheribon-uien, mendong-matten van Tjaroeban (Madioen), goela-siwalan van Madoera, vee op Madoera, ikan bandeng in Sidoarjo en poeroen-matten van Bati Bati (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

In samenwerking met de Afdeeling Nijverheid wordt getracht den afzet van Demak-katoen te vergrooten, door er poetskatoen en dweilen van te maken, welke artikelen thans nog in groote hoeveelheden moeten worden ingevoerd. De Binnenlandsche Handel zorgt voor het noodige contact met den importeur, die bereid is het Inheemsche product af te nemen.

Door den kleinhandels-cursus te Batavia, waar een ambtenaar van den dienst evenals in 1937, geregeld voordrachten over handel hield, werden in 1938 acht onderwijzers afgeleverd, die alle voor de Buitengewesten zijn bestemd. Als gevolg hiervan konden op Sumatra 4 (Palembang, Padang, Fort de Kock en Padangsidimpoean), op Borneo 2 (Pontianak en Bandjermasin) en Celebes 2 (Makassar en Manado) kleinhandelsscholen worden geopend, waar aan abituriënten van standaardsscholen handelsonderwijs wordt gegeven.

In Augustus werden ten behoeve van de Buitengewesten weer goeroe's in opleiding genomen, terwijl in October een cursus werd geopend voor onderwijzers, die voor Java bestemd zijn.

Het voorafgegane seizoen 1937/1938 had voor den rijsthandel over het algemeen een gunstig verloop. Het kostte dan ook niet veel moeite om het niveau der padi-prijzen in 1938 op redelijk peil te houden. Als richtprijzen waren aangegeven f 3,25 per 100 kg voor padi boeloe en f 2,90 per 100 kg voor padi tjere franco pellerij. In vele streken werden door rijstpellers zelfs aanzienlijk hogere prijzen betaald. In het bijzonder gold dit in West-Java, waar in Krawang voor padi boeloe tot f 3,60 en f 3,75 werd betaald.

De koopkracht van de bevolking was bij het afkomen van den Westmoesson-oogst 1938 vrij groot, hetgeen een goede consumptie-vraag naar rijst in het binnenland ten gevolge had. De verkoopdrang van de zijde van den producent was tijdens het oogstseizoen om die reden minder groot dan gewoonlijk; ook bewogen de prijzen voor buitenlandsche rijst zich op een hoog niveau.

In tegenstelling met andere jaren zijn de Overheidsmaatregelen te dezen in 1938 voor een niet gering deel gericht geweest op het tegengaan van prijs-opdrijving.

De uitvoer van Java-rijst naar de Buitengewesten werd tot het strikt noodzakelijke beperkt.

In 1938 bedroeg deze uitvoer slechts \pm 70 000 ton, tegen 193 000 ton in 1937.

Gedurende het eerste kwartaal van 1938 werd 22 500 ton rijst ingevoerd om aan de zich op Java voordoende behoefte aan goedkope consumptie-rijst tegemoet te komen.

In het derde kwartaal trad op de buitenlandsche rijstmarkten een daling in, welke eerst tegen het einde van het jaar tot staan kwam.

De volgende tabel geeft een beeld van het prijsverloop van eenige binnenlandsche consumptie-rijstsoorten en van dat van de overeenkomende buitenlandsche kwaliteiten.

	Java Huller Tjere	Saigon Longgrain c. i. f. Java	Java Zilvervliesrijst	Rangoon Zilvervlies c. i. f. Java
1 Januari 1938 . . .	f 4,30 per pikol	f 4,30 per pikol	f 3,90 per pikol	f 3,70 per pikol
1 Februari " . . .	4,20 " "	4,08 " "	3,85 " "	3,50 " "
1 Maart " . . .	4,35 " "	4,15 " "	4,10 " "	3,40 " "
1 April " . . .	4,35 " "	4,17 " "	4,05 " "	3,45 " "
1 Mei " . . .	4,37 " "	4,37 " "	4,10 " "	3,55 " "
Juni t/m Aug. 1938	3,95 " "	4,25 " "	3,55 " "	3,80 " "
1 October 1938 . . .	4,18 " "	4,45 " "	3,75 " "	3,75 " "
1 December " . . .	4,25 " "	3,95 " "	3,80 " "	3,26 " "
1 Januari 1939 . . .	4,30 " "	3,15 " "	3,85 " "	3,— " "

Zoals boven reeds is vermeld, werd de uitvoer van Java-rijst naar de Buitengewesten in het afgelopen jaar tot het strikt noodzakelijke beperkt.

Van de gewesten, die gewoonlijk rijst uit het buitenland importeeren, werd slechts aan de Oostkust van Sumatra de verplichting opgelegd om gedurende de maanden Juni en Juli voor 50 % van de invoerbehoefte Java-rijst te betrekken.

De residenties Manado en de Molukken hebben als natuurlijk gevolg van de hooger uitkomende buitenlandsche rijstprijzen hun behoefte nagenoeg geheel in Zuid-Celebes en op Java gedekt, zonder dat hiertoe bijzondere maatregelen behoeften te worden genomen.

Het beschikbare overschot uit den oogst in Zuid-Celebes werd geraamd op 60 000 ton, waarvan 1 Januari 1939 reeds \pm 37 000 ton was geëxporteerd.

5. Middenstandwezen

In het Indisch Verslag over 1937 kon worden geconstateerd, dat de middenstand zich in de moeilijke voorafgegane jaren op een bevredigende wijze had kunnen aanpassen en de op een gezonde basis opgezette winkelbedrijven zich in het algemeen tamelijk wel hadden weten te handhaven. Het jaar 1938, dat ofschoon over het geheel genomen misschien minder gunstig dan 1937, stellig geen uitgesproken ongunstig jaar mag worden genoemd, liet die conclusie onaangetast. De Europeesche winkelbedrijven hadden over het algemeen niet te klagen en déconfitures bleven achterwege.

In dit verband dient te worden bedacht, dat schommelingen in de conjunctuur, welke onmiddellijk hun invloed doen gevoelen op het verloop van zaken in den groothandel, den detailhandel in mindere mate beroeren, vooral wanneer deze, zooals de meeste Europeesche middenstandszaken, zich specialiseert op de voorziening in periodiek wederkerende behoeften der beter gesitueerde consumenten. Ook de aanpassing aan een hooger of lager prijsniveau heeft in zoodanige winkelbedrijven in een veel langzamer tempo plaats.

Nu de jaren van grooten voorspoed reeds ver in het verleden liggen en een terugkeer daarvan voorloopig niet kan worden verwacht, is men in middenstandskringen tot het inzicht gekomen dat deze als vergelijkingsobject niet meer in aanmerking kunnen worden genomen en dit ongetwijfeld gezondere inzicht heeft vele der vroeger bestaande klachten doen verstommen.

Het meerendeel der Europeesche middenstandzaken, dat met eigen kapitaal werkt, heeft zich ingesteld op het behouden van een vaste cliëntèle, waarvan de behoeften nauwkeurig bekend zijn. Bij dit streven wordt veelal een prijswaardig initiatief ontwikkeld, dat met name hierin zijn belooning vindt, dat afnemers, die gesteld zijn op goederen van betere kwaliteit in een ruim assortiment en op een goede „service”, ervan worden weerhouden om hun inkoop elders te plaatsen, waar het onmiddellijke kostenoffer misschien kleiner is, doch het gekochte artikel op den duur minder bevredigt.

Het is een gunstig verschijnsel, dat ook hoogwaardige artikelen meer dan te voren uit binnenlandsche bedrijven kunnen worden betrokken. Ook het Gevangeniswezen is hierbij als producten ingeschakeld. Sommige in de gevangenis te Cheribon vervaardigde textielstoffen bijvoorbeeld worden, na in andere binnenlandsche bedrijven tot confectie te zijn verwerkt, door den Europeeschen middenstand verhandeld, terwijl ook particuliere textielbedrijven in toenemende hoeveelheden de stoffen leveren voor door Europeesche afnemers gebezigde gebruiksartikelen. Voor den consument beteekent dit veelal een voordeel, waar de in het binnenland vervaardigde artikelen dikwijls tegen lagere prijzen kunnen worden aangeboden dan gelijksoortige importgoederen met de daarop drukkende vrachten en invoerrechten. De indruk bestaat echter, dat de door de binnenlandsche textielbedrijven aangelegde prijzen niet in voldoende mate concurrerend zijn tegen de buitenlandsche noteringen.

Voor zoover behoefte bestaat aan import van aan invoerregelingen onderworpen artikelen, neemt het Crisis-Invoer-Bureau van het Kantoor voor den Handel steeds een tegemoetkomende houding aan ten opzichte van aanvragen om toewijzingen; met name geldt zulks voor Europeesche en Amerikaansche confectiegoederen, mode-artikelen e.d.

De grootere Chineesche en enkele Inheemsche winkels, welke veelal steun ondervinden van den importhandel, wisten hun positie gedurende 1938 op bevredigende wijze te handhaven.

De Verpakkingsordonnantie (I. S. 1935 n°. 161), uitgevaardigd in het belang van den handel en ter bescherming van den gebruiker, werd in 1938 toepasselijk verklaard op pharmaceutische stoffen (I. S. 1938 n°. 173, junctis nos. 172 en 541) en op kinine (I. S. 1938 n°. 210). De Afdeeling Nijverheid is bij de uitvoering daarvan in zoover betrokken, dat het Hoofd van die Afdeeling voorzitter is van de Voedingsmiddelen-Commissie, terwijl het Laboratorium voor Scheikundig Onderzoek te Buitenzorg wordt ingeschakeld voor chemische onderzoekingen en adviezen.

6a. Overheidsbemoeyenis met den uitvoer

Kapok. De in 1935 bij de „Kapokbelangen-ord. 1935” (I. S. 1935 n°. 165, 1936 n°. 662 en 1937 n°. 287) in het leven geroepen kapokregeling werd in 1938 voortgezet.

De groote terugloop in de uitvoeren van kapok, in het bijzonder naar Amerika als gevolg van de speculatieve voorraadvorming daar te lande in 1937, zoomede de sterke teruggang in de conjunctuur, waren oorzaak, dat in Indië bij het afkomen van den oogst in September groote voorraden kapok aanwezig waren, welke zich hoofdzakelijk in handen van fabrikanten bevonden. Teneinde een volkomen ineenstorting van het binnenlandsch prijsniveau te voorkomen, dienden bijzondere maatregelen te worden getroffen.

De door de Nederlandsch-Indische Vereeniging van Kapok-exporteurs (N.I.V.K.E.) in overleg met het Departement van Economische Zaken vastgestelde prijzen voor verkoop van kapok naar het buitenland bleven ook bij de intrede van het nieuwe licentiejaar op 1 September gehandhaafd, aangezien werd geoordeeld, dat deze prijzen een gezonde ontwikkeling van den export niet in den weg stonden. Het binnenlandsch prijsniveau daarentegen werd teruggebracht van f 40 tot f 25 per quintaal. In 1938 werd het Kapokfonds in het leven geroepen (I. S. n°. 477), dat ten doel heeft het koopen, verkoopen, opslaan, verzekeren en beheeren van kapokvoorraden, overeenkomstig de daartoe door den Gouverneur-Generaal in het reglement van dit Fonds vastgestelde regelen. Teneinde stagnatie in den opkoop van den nieuwen oogst (1938/1939) te voorkomen, werd bepaald, dat het Kapokfonds 70 % van de bij fabrikanten aanwezige voorraden uit den oogst 1937/1938 en vorige jaren (de z.g. oude oogst) zou opnemen. Voorts werd besloten, dat het Kapokfonds eveneens 50 % van alle door fabrikanten verwerkte kapok zou overnemen tegen een prijs van f 25 per quintaal. Daardoor werd bereikt, dat de producent zijn kapok-kolven volledig — zij het dan ook tegen een lager prijsniveau dan in vorige jaren — kon verkoopen. Aan den ouden oogst werd bij uitvoer voorrang verleend, teneinde zooveel mogelijk te bewerkstelligen, dat deze zonder gevoelige verliezen voor houders van dezen oogst zouden kunnen worden verkocht.

Teneinde den opkoop door het Kapokfonds te kunnen financieren werd bepaald, dat bij den uitvoer van den nieuwen oogst een retributie zou worden geheven van f 15 per quintaal ter aflossing van de door dit Fonds, onder garantie van de Nederlandsch-Indische Regeering bij de groote bankinstelling opgenomen credieten. Zulks was mogelijk, doordat de buitenlandsche prijzen op het bestaande niveau bleven gehandhaafd, terwijl het binnenlandsch niveau werd teruggebracht van f 40 tot f 25.

Met ingang van 16 September 1938 werden — als resultaat van een door het Departement van Economische Zaken met de scheepvaartmaatschappijen gepleegd overleg en als onderdeel der saneeringsmaatregelen — de kapokvrachten naar de voornaamste bestemmingen verlaagd. De minimumprijzen bleven ook toen ongewijzigd, terwijl de verlaging door een verhooging van de uitvoerretributie werd opgevangen, zoodat op deze wijze de snellere liquidatie van het Kapokfonds wordt bevorderd.

De Kapok Centrale had bij de voorbereiding en uitvoering van deze maatregelen een werkzaam aandeel. De ongunstige kapoksituatie was oorzaak, dat de Kapok Centrale op velerlei terrein intensief werkzaam was. Een belangrijk aandeel van haar taak bestond hierin, dat zij door prijsberichtgeving en -controle nauwlettend gadesloeg of aan de bevolking een redelijk aandeel van de opbrengst van het kapokproduct werd uitgekeerd. Deze werkzaamheden leidden ertoe, dat op enkele plaatsen moest worden ingegrepen. In toenemende mate vereischte de organisatie van den handel haar aandacht. Door toedoen van de Centrale werden ook voor Zuid-Celebes de reeds voor Java bestaande drie standaardkwaliteiten ingevoerd, terwijl ook uniforme verkoopvoorwaarden voor dat gebied werden vastgesteld.

De ongunstige afzet leidde tot misbruiken met betrekking tot den uitvoer, waartegen diende te worden opgetreden. De kwaliteiten beneden Average Java-

kapok, waarvoor geen minimumprijzen waren voorgeschreven, werden — vaak in combinatie met standaardkwaliteiten — tegen onredelijk lage prijzen verkocht, hetgeen in feite neerkwam op prijsontduiking. In verband hiermede werd de uitvoer van deze kwaliteiten naar Amerika, Europa, Australië en Nieuw Zeeland verboden.

Teneinde afscheep tegen te gaan van kapok, van mindere kwaliteit dan wel betere kwaliteit dan was gecontracteerd — hetgeen eenerzijds aanleiding gaf tot misnoegen van koopers, anderzijds gelijk stond met prijsontduiking — werd een exportkeuring ingevoerd. De eischen, waaraan de standaardkwaliteiten van kapok dienden te voldoen, werden opgevoerd door verlaging van het toegestane maximumgehalte vuil en pitten. Ten behoeve van de verbetering van de kwaliteit van het kapokproduct werden de reeds in vorige jaren aangevangen selectie-werkzaamheden voortgezet, terwijl tevens een onderzoek werd ingesteld naar de bij kapok voorkomende ziekten en plagen.

Ter bevordering van het verbruik van kapok werden met financieelen steun van de Kapok Centrale door de daarvoor in aanmerking komende instellingen verschillende technische onderzoekingen verricht (bijv. onderzoekingen naar het drijfvermogen, de onbrandbaarheid van kapok, het gebruik daarvan in de isolatie-industrie, de mogelijkheid tot verspinnen en weven van kapok).

Voorts werd, in samenwerking met de Indische handelswaarnemers in het buitenland, het Koloniaal Instituut te Amsterdam en het Netherlands and Netherlands Indies Information Bureau te Londen, getracht den afzet van kapok te bevorderen door middel van het voeren van propaganda op tentoonstellingen, in dagbladen, periodieken, warenhuizen, radio-talks, persoonlijke bezoeken aan importeurs, handelaren en fabrikanten, zoomede door verspreiding van een kapokbrochure in verschillende talen.

Aetherische oliën. Met ingang van 1 Januari 1938 trad in werking de bij de „Ord. aetherische oliën 1937” (I. S. n°. 601) in het leven geroepen en bij de „Verordening aetherische oliën 1937” (I. S. n°. 605) nader uitgewerkte export-regeling, krachtens welke de uitvoer van citronella-olie aan een daartoe strekkende vergunning is gebonden.

Als eerste werkzaamheid werd door de Centrale voor aetherische oliën ¹⁾ een export-contrôle-regeling ontworpen, welke 1 November in werking trad. Deze regeling was noodzakelijk, aangezien de door het Laboratorium voor Scheikundig Onderzoek van de Afdeling Nijverheid afgegeven analyse-certificaten, op basis waarvan de verhandeling der citronella-olie met het buitenland plaats heeft, bij consumenten in discrediet geraakten. Dit was een gevolg van de omstandigheid, dat de op deze certificaten vermelde analyse-uitkomsten vaak afweken van de werkelijk uitgevoerde kwaliteit, bijv. omdat meer colli op één certificaat werden verscheept, terwijl het analyse-monster slechts uit één drum was getrokken.

Teneinde dit te voorkomen, werd verplichtend gesteld, dat alvorens uitvoer mag plaats hebben, elke drum citronella-olie moet worden geanalyseerd, terwijl het betreffende certificaat, indien de olie ten uitvoer wordt aangeboden gelijktijdig met de uitvoerassignatie, aan de douane-autoriteiten moet worden overgelegd. Door steekproeven wordt verder nagegaan of de uitgevoerde kwaliteit overeenstemt met die, welke wordt aangegeven op het certificaat.

Voorts dienen zoowel het geraniol-gehalte als het citronellal-gehalte op het certificaat te worden vermeld, terwijl ook uitdrukkelijk hierop moet worden aangeeteekend of de olie al dan niet vervalscht is.

Als gevolg van deze voorwaarden ondergingen de voor citronella-olie vastgestelde standaard-contracten — de verhandeling geschiedde tot dusver uitsluitend op basis van het totaal geraniol-gehalte — de noodige wijzigingen, terwijl als standaard-kwaliteit werd voorgeschreven olie met een geraniol-gehalte van 85 % en een citronellal-gehalte van 35 %.

Ter verbetering van de kwaliteit en de productie van citronella-olie werden de bestaande citronella-oliebedrijven en bedrijfjes geïnventariseerd, waarbij werd

¹⁾ De reglementen voor de besturen van de Centrales voor aetherische oliën, cassave-producten, harsen en krosok zijn opgenomen in Bb. n°. 13963.

nagegaan welke bereidingsmethoden bij de verwerking van sereh-gras tot citronella-olie werden toegepast.

Tevens werd in principe besloten om tot oprichting van een proefinstallatie over te gaan, teneinde de fabrikanten van citronella-olie op wetenschappelijken grondslag van technische voorlichting te kunnen dienen. Voorts werd financiële steun verleend ten behoeve van de selectie van sereh-gras.

Tijdens bedoeld inventarisatie-onderzoek werden eveneens gegevens verzameld nopens de bestaande verhoudingen bij den opkoop, teneinde te kunnen nagaan of de bevolking een redelijk aandeel in de opbrengst van het product verkrijgt en op welke wijze dit aandeel zou kunnen worden vergroot. Bepaalde misstanden, welke een direct ingrijpen noodzakelijk maakten, werden niet geconstateerd.

Teneinde te kunnen nagaan, op welke wijze het verbruik en de afzet van citronella-olie kan worden gestimuleerd, werd een overzicht samengesteld, waarin de positie der aetherische oliën in het algemeen en die van citronella-olie in het bijzonder is behandeld, terwijl met medewerking van den handelswaarnemer in de Vereenigde Staten van Amerika de positie der citronella-olie op de Noord-Amerikaansche markt aan een nauwgezette studie werd onderworpen.

Cassave-producten. Ook hiervoor trad de bij de „Ord. cassave-producten 1937” en de „Verordening cassave-producten 1937” (I. S. nos. 602 en 606) in het leven geroepen licentieering van den export op 1 Januari 1938 in werking.

De tegelijkertijd ingestelde Cassave Centrale stelde in 1938 oriënteerende onderzoekingen in, teneinde een overzicht te verkrijgen van de opkoop-verhoudingen in het binnenland, de geproduceerde kwaliteiten der cassave-producten, de afzetmogelijkheden daarvan, terwijl voorts middelen werden beraamd om hierin, waar noodig, verbetering te brengen.

Allereerst werden de tapioca-bedrijven in West-Java geïnventariseerd. In aansluiting daarop werd ten dienste van de talrijke kleine Chineesche en Inheemsche meelfabrikanten een handleiding samengesteld in de Nederlandsche en Maleische zoowel als in de Nederlandsche en Soendaneesche talen, waarin aanwijzingen worden gegeven omtrent de wijze, waarop met eenvoudige middelen de kwaliteit van cassave-meel kan worden verbeterd. Financiële steun van de Cassave Centrale maakte intensivering van den selectie-arbeid mogelijk.

Evenals voor de Centrale aetherische oliën, werd ook voor deze Centrale besloten over te gaan tot oprichting van een proefinstallatie, met het doel fabrikanten van technische voorlichting te kunnen dienen. Bovengenoemd onderzoek had tevens ten doel na te gaan, of aan den producent een redelijke opbrengst voor zijn product werd uitgekeerd, zoomede op welke wijze de verhandeling van cassavewortelen en -meelproducten plaats heeft.

Ter bevordering van het verbruik en den afzet van tapioca-producten werd een overzicht samengesteld betreffende de wereldsituatie van cassave-producten in verband met den Nederlandsch-Indischen export van dit product, teneinde zoodoende een beter inzicht te verkrijgen in de afzet- en verbruiksmogelijkheden van deze producten.

Harsen. De sedert 1 Januari 1938 in het leven geroepen licentieerings-regeling van harsen is vervat in de „Harsen-ord. 1937” en de „Harsen-verordening 1937” (I. S. nos. 603 en 606).

In afwijking van de voor citronella-olie en cassave-producten getroffen regeling werd voorshands geen vergoeding voor de uitvoervergunningen geheven, doch werden de voor de uitvoering van de licentieeringswerkzaamheden zoomede van de taak der Harsen Centrale benoodigde gelden verkregen, door beschikbaarstelling voor dit doel van een bedrag uit de Nederlandsche bijdrage voor welvaartzorg.

De werkzaamheden van de Harsen Centrale hebben zich gedurende het eerste jaar hoofdzakelijk bepaald tot het instellen van onderzoekingen, waarbij zij zich voorshands alleen bezig hield met de verschillende damar-soorten.

In verband met den achteruitgang van de kwaliteit van Pontianak-damar werd de medewerking van het Boschproefstation van den Dienst van het Boschwezen ingeroepen, teneinde na te gaan aan welke factoren deze achteruitgang

dient te worden toegeschreven. Op grond van het uitgebrachte rapport werd besloten te onderzoeken op welke wijze de sterke verontreiniging van het ruwe damar-product in het binnenland van Borneo zal kunnen worden tegengegaan.

Reeds sedert verscheidene jaren worden gegronde klachten vernomen omtrent de kwaliteit van de voornaamste damarsoort, de z.g. mata-koetjing. In verband hiermede deed de Harsen Centrale een onderzoek instellen naar de verhandeling van dit product te Singapore, aangezien daar eveneens een gedeelte van de uit Nederlandsch-Indië afkomstige ruwe damar wordt gereinigd en naar de verschillende verbruiksmarkten verscheept. Dit onderzoek wees uit, dat als gevolg van de aldaar bestaande reinigings- en sorteeringsmethoden de door Singapore aan de markt gebrachte damar geenerlei aanleiding tot klachten geeft.

In verband hiermede werd besloten na te gaan of de te Singapore gevolgde sorteerwijze ook voor Nederlandsch-Indië zal kunnen worden ingevoerd.

Met medewerking van het Boschproefstation werd verder een onderzoek ingesteld naar de oorzaken van het verschijnsel, dat Sumatra-damar, welke uit Padang wordt verscheept, over het algemeen minder opbrengt dan de Sumatra-damar uit Batavia uitgevoerd. Naar aanleiding van dit onderzoek nam de Afdeling Padang van de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Handel in Gommen het besluit, om voor Padang-damar 2 standaard-assortimenten A/E vast te stellen.

Voorts verleent de Harsen Centrale haar medewerking bij de proeven om de ruwe damar langs chemischen weg te doen zuiveren. Laboratoriumproeven hebben de mogelijkheid hiervan reeds aangetoond. In een proefbedrijf zal nog verder worden nagegaan of het economisch mogelijk is, de voor het buitenland bestemde damar op deze wijze te reinigen.

Krosok. De met ingang van 1 Januari 1938 in het leven geroepen licentieverordening voor krosok is neergelegd in de „Krosok-ord. 1937” en de „Krosok-verordening 1937” (I. S. nos. 604 en 608).

Gebruik makende van de hem daartoe in de „Krosok-ordonnantie 1937” toegekende bevoegdheid bepaalde de Directeur van Economische Zaken, dat bladtabak en hangkrosok, afkomstig van de ondernemingen in Besoeki en Banjoemas, geteeld op de op voet van de Grondhuurord. (I. S. 1918 n°. 88) van de bevolking ingehuurde gronden, van de toepassing der Ord. werd vrijgesteld.

De Krosok Centrale heeft sinds haar oprichting op krachtige wijze het selectiewerk aangevat, waarbij vooral aandacht wordt geschonken aan Virginia-tabak. De bedoeling hiervan is in de eerste plaats, een product te verkrijgen ter vervanging van de nog steeds groote hoeveelheden, welke van deze soort nog jaarlijks voor de binnenlandsche sigaretten-industrie uit het buitenland worden ingevoerd, terwijl daarnaast wordt getracht de beschikking te verkrijgen over een product, dat zal kunnen worden geëxporteerd in stede van de bevolkingskrosok, waarvoor de afzetmogelijkheden van jaar tot jaar terugloopen.

Naast den selectie-arbeid voor Virginia-tabak wordt ook gezocht naar betere kwaliteiten van inheemsche tabaksoorten, waarbij mag worden verwacht, dat bij levering van een beter product de buitenlandsche afzet zal kunnen blijven behouden.

Teneinde te voorkomen, dat op de tabaksveilingen in Nederland al te slechte partijen bevolkingskrosok ten verkoop worden aangeboden, waardoor aan den vroegeren goeden naam van dit product ernstig afbreuk wordt gedaan, heeft de Krosok Centrale de totstandkoming van een export-keur voorbereid, welke in 1939 in werking zal treden. Krachtens deze exportkeur zal de uitvoer van krosok, welke niet aan bedoelde eischen voldoet, zijn verboden.

In 1938 werd een aanvang gemaakt met een onderzoek naar den opkoop en de bereiding van krosok in de verschillende productie-centra op Java.

Ter bevordering van het verbruik en den afzet van krosok werd het Koloniaal Instituut ingeschakeld, in verband waarmede de inmiddels aangestelde deskundige van de Krosok Centrale bij dit Instituut werd tewerkgesteld. Door dezen deskundige werd regelmatig verslag uitgebracht nopens de tabaksinschrijvingen

in Nederland en de marktsituatie in Europa. Voorts werd door dezen deskundige contact gezocht met importeurs, handelaren en fabrikanten, teneinde zich op de hoogte stellen van het oordeel dezer belangengroepen omtrent de voorgenomen invoering eener exportkeur.

Door het Secretariaat van de Krosok Centrale werden de tabaksbelanghebbenden in Nederlandsch-Indië regelmatig op de hoogte gehouden van al hetgeen omtrent de tabakscultuur en den tabakshandel in het buitenland wordt gepubliceerd.

Koffiefonds. Hoewel voor koffie voorhands geen exportregeling werd ingesteld, vinden niettemin de werkzaamheden van het bij de „Koffiebelangenord. 1937” (I. S. n°. 383) ingestelde Koffiefonds eveneens nadere behandeling onder deze rubriek, aangezien deze veel overeenkomst vertoonen met die van de vorengenoemde exportcentralen.

In 1938 werd door het Koffiefonds een uitgebreid onderzoek ingesteld op welke wijze het bevolkingsproduct op de exporthaven wordt verwerkt, welke bereidingsmethoden bij de bevolking in gebruik zijn en hoe de verhandeling van de koffie in het binnenland geschiedt.

Daarnevens werd een aanvang gemaakt met een landbouwkundig onderzoek, waarbij de bestaande bevolkingsbereidingsmethoden aan een nadere studie werden onderworpen.

Beide onderzoekingen werden ingesteld met het doel na te gaan, of door middel van een in te stellen keur de kwaliteit der bevolkingskoffie kan worden verbeterd, hetgeen als zeer noodzakelijk moet worden beschouwd, omdat in andere productiegebieden allerwege maatregelen zijn getroffen, waardoor de kwaliteit der geproduceerde bevolkingskoffie in belangrijke mate is opgevoerd.

In verband hiermede werd in 1938 tevens een begin gemaakt met het instellen van een onderzoek, op welke wijze de cultuur, bereiding en verhandeling in Afrikaansche koffieproductiegebieden plaats hebben, zoomede welke Overheidsmaatregelen terzake werden getroffen.

Ten behoeve van de intensivering van den Proefstationsarbeid der Europeesche koffie-ondernemingen werd het reeds gedurende 1937 aangevangen cytologisch onderzoek voortgezet. Voorts werd voor den proefstationsarbeid der ondernemingen een belangrijk bedrag uitgetrokken.

Ter bevordering van het verbruik en den afzet van koffie werden door het Koffiefonds belangrijke subsidies verstrekt aan de Nederlandsch-Indische Commissie voor de Koffiepropaganda ten behoeve van de binnenlandsche propaganda en aan de Koffiepropaganda Commissie, ressorteerende onder de Koffieproducenten-Vereeniging te Amsterdam, ten behoeve van de propaganda in Europa.

Door den aan den Consul-Generaal der Nederlanden te Sydney toegevoegden Nederlandsch-Indischen Handelsvertegenwoordiger in Australië werd een onderzoek ingesteld naar de afzetmogelijkheden van Nederlandsch-Indische koffie in Australië, terwijl de leider van de Nederlandsch-Indische koffiepropropaganda, daartoe in staat gesteld door het Koffiefonds, een soortgelijk onderzoek in Malakka verrichtte. Deze marktonderzoeken wezen uit, dat van het voeren van propaganda in deze gebieden geen vermeerdering van den afzet is te verwachten.

6b. Handelsvoorlichting in het buitenland

Door uitbreiding van het instituut van de Indische handelswaarnemers met een tweetal functionarissen, onderscheidenlijk voor Zuid-Amerika en de Levant, is ook de werkingssfeer van het onder het Kantoor voor den Handel ressorteerende Bureau voor Buitenlandsche Handelsvoorlichting in omvang toegenomen.

De handelswaarnemer te Durban, die, na zich in 1937 gedurende enkele maanden te Batavia opnieuw omtrent de Indische exportbelangen te hebben georiënteerd, in October op zijn post was teruggekeerd, stelde op doorreis op Zanzibar een onderzoek in naar de kruidnagelcultuur. Met hetzelfde doel werd gedurende 1938 Madagascar bezocht, waar tevens de cassave- en koffiecultuur

de aandacht hadden, terwijl voorts inlichtingen werden ingewonnen naar de arbeidstoestanden op dat eiland, in verband met een verzoek van de Fransche Regeering om aldaar Javaansche arbeidskrachten te mogen importeeren. Ten aanzien van het handelsverkeer der Unie van Zuid-Afrika werd o.m. de afzetmogelijkheid onderzocht van plantaardige oliën en oliehoudende zaden, alsmede van kapok.

De handelswaarnemer te Sydney, die aldaar in Maart 1937 zijn werkzaamheden onder den titel van Consul (toegevoegd aan het Consulaat-Generaal der Nederlanden te Sydney) aanving, heeft na een noodzakelijke oriëntatie-periode gedurende 1938 in hoofdzaak bemoeienis gehad met den afzet van kapok, koffie, sisal, thee, cocosvezel, palmolie, enz. Als voor de Australische markt nieuwe producten, waarvoor de afzetmogelijkheden werden onderzocht, kunnen worden genoemd bauxiet en roselle-vezel. Voor de kapok werd in 1938 o.m. een propaganda-campagne voorbereid, welke inmiddels tot uitvoering is gekomen. Conform het advies van den handelswaarnemer in een uitvoerig verslag over den afzet van koffie in Australië, werd van speciale propaganda-maatregelen voor de Indische robusta-koffie in dat gebied afgezien.

De bemoeiingen van den handelswaarnemer te New-York waren in verband met den aard der Indische exportbelangen in de Vereenigde Staten van Amerika o.m. gericht op de bevordering van den afzet van tal van exportproducten, waarvan enkele der belangrijkste zijn: kapok, specerijen, aetherische oliën en cassave-producten. Voorts heeft deze handelswaarnemer zeer belangrijk werk verricht voor de instelling van het „Holland House” en voor de deelneming aan de internationale tentoonstelling te New-York, terwijl hij in zijn kwaliteit van Indisch handelswaarnemer het Gezantschap te Washington in vele opzichten omtrent Indische belangen en verhoudingen van voorlichting heeft gediend.

De handelswaarnemer voor de Levant, die zich evenals zijn ambtgenoot voor Zuid-Amerika gedurende enkele maanden te Batavia voor zijn functie heeft voorbereid, nam zijn overkomst naar Indië te baat door onderweg zijn toekomstig ambtsgebied te bezoeken en voorloopige besprekingen te voeren met de in Turkije, Palestina, Egypte, Iran, Irak en Bahrein gevestigde instanties. Na afloop van de noodzakelijke oriëntering in Indië, heeft deze handelswaarnemer vervolgens de voor de Levant belangrijke jaarbeurs te Bari bezocht.

De handelswaarnemer te Buenos Aires heeft, na beëindiging van een periode van voorbereiding te Batavia, zijn reis naar Zuid-Amerika in Nederland korten tijd onderbroken voor het voeren van besprekingen.

7. Overheidsbemoeienis met den invoer

Einde December 1937 was de invoer van de volgende artikelen aan beperkende bepalingen onderworpen:

Artikel	Krachtens	Afgekondigd bij
Cement	Invoerverordening Cement 1937	I. S. 1937 n°. 549
Bier	Invoerverordening Bier 1937	I. S. 1937 n°. 564
Bontgeweven stoffen	Invoerverordening Bontgeweven stoffen 1937	I. S. 1937 n°. 371
Gebleekte katoenen stoffen	Invoerverordening Gebleekte katoenen stoffen 1937	I. S. 1936 n°. 696
Ongebleekte katoenen stoffen	Invoerverordening Ongebleekte katoenen stoffen 1937	I. S. 1936 n°. 697
Oostpannen	Invoerverordening Oostpannen 1937	I. S. 1937 n°. 468

Artikel	Krachtens		Afgekondigd bij
Kunstmeststoffen	Invoerverordening stoffen 1937	Kunstmest-	I. S. 1936 n°. 698
Electrische gloeiperen	Invoerverordening Gloeiperen 1937	Electrische	I. S. 1937 n°. 18
Badhanddoeken	Invoerverordening doeken 1937	Badhand-	I. S. 1937 n°. 166
Katoenen moltondekens	Invoerverordening dekens 1937	Katoenen	I. S. 1937 n°. 165
Sanitair aardewerk	Invoerverordening aardewerk 1937	Sanitair	I. S. 1937 n°. 174
Katoenen naaigarens	Invoerverordening naaigarens 1937	Katoenen	I. S. 1937 n°. 430
Pakpapier	Invoerverordening 1937	Pakpapier	I. S. 1937 n°. 470
Manufacturen	Invoerverordening turen 1937	Manufac-	I. S. 1937 n°. 536
Autobanden	Invoerverordening 1937	Autobanden	I. S. 1937 n°. 553
Glas, glaswerk, emaille- waren, rijwielonder- deelen	Invoerlicentieering-verordening 1937/1938		I. S. 1937 n°. 617
Tandenborstels, messen- makerswerk, petro- leumlampen	Invoerlicentieering-verordening 1936/1937, aanvulling I.		I. S. 1937 n°. 325
Aardewerk en porcelein	Invoerlicentieering-verordening 1936/1937, aanvulling II		I. S. 1937 n°. 325
Metaalwaren	Invoerlicentieering-verordening 1936/1937, aanvulling III		I. S. 1937 n°. 366
Confectiegoederen	Invoerverordening goederen 1937	Confectie-	I. S. 1937 n°. 637
Zwavelzure ammoniak	Invoerverordening ammoniak 1937 II	Zwavelzure	I. S. 1937 n°. 626
Mierenzuur	Invoerverordening 1937 II	Mierenzuur	I. S. 1937 n°. 664
Gloeidraad voor electri- sche gloeiperen	Invoerverordening 1937	Gloeidraad	I. S. 1937 n°. 192

Gedurende het jaar 1938 werd de regeling van den invoer voortgezet bij de volgende maatregelen.

Invoerverordening gebleekte katoenen stoffen 1938 (I. S. 1937 n°. 676). Hierbij werd de contingentieering van den invoer voortgezet voor het kalenderjaar 1938.

Invoerverordening ongebleekte katoenen stoffen 1938 (I. S. 1937 n°. 677). Deze verordening strekte eveneens tot voortzetting van de bestaande regeling

voor het jaar 1938. De contingenteteering werd hierbij uitgebreid tot de ongebleekte drillings en jeans, alsmede de n.a.g. ongebleekte stoffen van katoen.

Invoerverordening kunstmeststoffen 1938 (I. S. 1938 n°. 19) en *Invoerverordening kunstmeststoffen 1938 II* (I. S. 1938 n°. 426). Bij eerstgenoemde regeling werd de contingenteteering voortgezet voor den tijd van zes maanden, ingaande 18 Januari 1938, terwijl bij de Invoerverordening Kunstmeststoffen 1938 II de regeling, met ingang van 18 Juli 1938, wederom voor een tijdvak van zes maanden werd verlengd.

Invoerverordening elektrische gloeiperen 1938 (I. S. 1938 n°. 18). Hierbij werden voorzieningen getroffen nopens den invoer gedurende het tijdvak 18 Januari 1938 tot en met 17 Januari 1939.

Invoerverordening katoenen dekens 1938 (I. S. 1938 n°. 120), houdende voorzieningen betreffende den invoer gedurende de periode 18 Maart 1938 tot en met 17 Maart 1939.

Invoerverordening badhanddoeken 1938 (I. S. 1938 n°. 115), waarbij de contingenteteering voor het tijdvak 18 Maart 1938 tot en met 17 Maart 1939 werd verlengd.

Invoerverordening sanitair aardewerk 1938 (I. S. 1938 n°. 127). Bij deze verordening werd de bestaande regeling van den invoer voor de periode 30 Maart 1938 tot en met 29 Maart 1939 gecontinueerd.

Invoerverordening bontgeweven stoffen 1938 (I. S. 1938 n°. 287). Deze verordening regelde de voortzetting der contingenteteering van den invoer van katoenen, geheel- en halfkunstzijden, geheel of gedeeltelijk zijden en n.a.g. sarongs en kains pandjang, zoomede van enkele andere bontgeweven kleedingstoffen gedurende het tijdvak 14 Juni 1938 tot en met 13 Juni 1939.

Invoerverordening katoenen naaigarens 1938 (I. S. 1938 n°. 400). Hierbij werd de contingenteteering van den invoer dezer garens verlengd voor de periode 1 Juli 1938 tot en met 30 Juni 1939.

Invoerverordening oostpannen 1938 (I. S. 1938 n°. 450). Bij deze verordening werd de invoer van oostpannen geregeld voor het tijdvak 1 Augustus 1938 tot en met 31 Juli 1939.

Invoerverordening pakpapier 1938, 1938 II en 1938 III. De bij den aanvang van het jaar 1938 nog vigeerende „Invoerverordening Pakpapier 1937” (I. S. 1937 n°. 470) trad 29 Januari 1938 buiten werking. Bij de „Invoerverordening Pakpapier 1938” (I. S. 1938 n°. 90) werd de contingenteteering van den invoer met ingang van 11 Februari 1938 voor den tijd van zes maanden verlengd. Nadien geschiedde verlenging voor drie maanden, ingaande 13 Augustus 1938 bij de „Invoerverordening Pakpapier 1938 II” (I. S. 1938 n°. 466), terwijl de „Invoerverordening Pakpapier 1938 III” (I. S. 1938 n°. 643) de invoer regelde voor de periode 13 November 1938 tot en met 12 November 1939.

Invoerverordening manufacturen 1938 (I. S. 1938 n°. 542). Hierbij werd de geldende regeling van den invoer van manufacturen op denzelfden voet voortgezet voor het tijdvak 22 September 1938 tot en met 21 September 1939.

Invoerverordening cement 1938 (I. S. 1938 n°. 585). Deze verlengde de contingenteteering van den invoer van cement voor het tijdvak 1 October 1938 tot en met 30 September 1939.

Invoerverordening autobanden 1938 (I. S. 1938 n°. 587). Bij deze verordening werd de contingenteteering van den invoer van automobiel- en motorrijwielen-buiten- en binnenbanden geregeld voor de periode 3 October 1938 tot en met 2 October 1939.

Invoerverordening bier 1938 (I. S. 1938 n°. 612). Deze maatregel bevatte de regeling van den invoer van bier voor het tijdvak 13 October 1938 tot en met 12 October 1939.

Invoerverordening confectiegoederen 1938 (I. S. 1938 n°. 664). Hierbij werd de contingentieering van verschillende geconfectioneerde artikelen voor het tijdvak 9 December 1938 tot en met 8 December 1939 verlengd.

Daarenboven werd de importeurslicentieering in ongewijzigden vorm voortgezet ten aanzien van dezelfde artikelen als daaraan tot dusver waren onderworpen. Zulks geschiedde ten aanzien van tandenborstels, messenmakerswerk en petroleumlampen bij de „*Invoericentieering-verordening 1937/1938 Aanvulling I*” (I. S. 1938 n°. 16) voor het tijdvak 21 Januari 1938 tot en met 20 Januari 1939, aardewerk en porcelein bij de „*Invoericentieering-verordening 1937/1938 Aanvulling II*” (I. S. 1938 n°. 160) voor het tijdvak 9 Mei 1938 tot en met 8 Mei 1939, metaalwaren bij de „*Invoericentieering-verordening 1937/1938 Aanvulling III*” (I. S. 1938 n°. 258) voor het tijdvak 27 Mei 1938 tot en met 26 Mei 1939, zeep bij de „*Invoericentieering-verordening 1937/1938 Aanvulling IV*” (I. S. 1938 n°. 259) voor de periode 10 Juni 1938 tot en met 9 Juni 1939 en glas, glaswerk, emaille-waren, rijwielen en rijwielonderdeelen bij de „*Invoericentieering-verordening 1938/1939*” (I. S. 1938 n°. 644) voor het tijdvak 22 November 1938 tot en met 21 November 1939.

De contingentieering van den invoer van mierenzuur werd na eindiging van de „*Invoerverordening mierenzuur 1937 II*” (I. S. 1937 n°. 664) op 27 Juni 1938 niet verder voortgezet. De in I. S. 1937 n°. 663 vervatte „*Invoerordonnantie mierenzuur 1937*” werd echter in stand gehouden, zoodat bij gebleken noodzakelijkheid de contingentieering op korten termijn wederom zal kunnen worden ingesteld. De regeling van den invoer van gloeidraad voor elektrische gloeiperen (*Invoerverordening gloeidraad 1937*, I. S. 1937 n°. 192) verviel met ingang van 10 Februari 1938.

Bij R.V. van 1 Dec. 1938 (I. S. n°. 665) zijn de retributies bij de afgifte van invoervergunningen, geheven ter bestrijding van de kosten aan de uitvoering van een aantal contingentieerings- en licentieerings-regelingen verbonden, ingaande 1 Januari 1939 met 10 % verlaagd. Eenzelfde verlaging werd tot stand gebracht bij de verlenging van de contingentieering van den invoer van gebleekte en ongebleekte katoenen manufacturen per 1 Januari 1939. Voor de bontgeweven stoffen werden de retributies bepaald voor sarongs en kains pandjang op f 0,675 per 10 corges of gedeelte daarvan, voor de dichte katoenen bontgeweven kleedingstoffen, waarvan zoowel de ketting als de inslag bestaat uit getwijnde katoenen garens, samengesteld uit twee of meer enkelvoudige katoenen garens van verschillende kleur, op f 0,15 en voor z.g. loerik-stoffen op f 0,07 per 100 meter of gedeelte daarvan.

8. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten

Ook in 1938 werden te Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja de gebruikelijke jaarmarkten georganiseerd. De op deze jaarmarkten beschikbare „stands” konden alle gemakkelijk worden verhuurd. De financieele resultaten der jaarmarkten waren bevredigend, aangezien zij alle een batig saldo opleverden. Het volgend staatje geeft een beeld van het aantal bezoekers.

Jaarmarkten	Europeanen	Vreemde Oosterlingen	Inheemschen	Totaal	
Batavia	1937 . . .	60 420	86 032	192 301	338 753
	1938 . . .	77 186	121 347	256 927	455 460
Bandoeng	1937 . . .	36 700	24 000	134 000	194 700
	1938 . . .	42 000	21 500	123 000	186 500

Jaarmarkten	Europeanen	Vreemde Oosterlingen	Inheemschen	Totaal
Semarang	1937 . . .	51 722 ¹⁾	61 275	112 997
	1938 . . .	46 775 ¹⁾	49 250	96 025
Soerabaja	1937 . . .	75 585 ¹⁾	160 457	236 042
	1938 . . .	85 774 ¹⁾	181 228	267 602

De deelneming van inheemsche zijde aan deze tentoonstellingen was groot, terwijl de door deze exposanten behaalde resultaten zeer bevredigend waren.

Op de kleine plaatsen, zoowel op Java als op Sumatra, werden de z.g. „Pasar-Malems” gehouden. De resultaten van deze markten, welke een meer bescheiden karakter droegen, waren eveneens vrij goed.

Op de Pasar Gambir te Batavia was Indo-China wederom vertegenwoordigd met een expositie van kunstnijverheidsartikelen, zooals brons-, borduur-, kant-, hoorn-, vlecht- en houtsnijwerk. Deze expositie mocht zich in een zeer groote belangstelling van het publiek verheugen. Ook de financieele resultaten waren niet onbelangrijk.

Door het Handelsmuseum werd het materiaal, bestemd voor de in 1939 te houden Golden Gate International Exposition te San Francisco, verpakt en verscheept, terwijl voor de in hetzelfde jaar te houden Wereldtentoonstelling te New-York eveneens verschillende artikelen werden verzameld en naar het Koloniaal Instituut te Amsterdam verzonden.

Verder verleende het Handelsmuseum zijn medewerking aan verschillende kleine plaatselijke tentoonstellingen in Nederlandsch-Indië, o.a. te Loemadjang, Palembang en Rengat.

Geregeld werd voorts materiaal verzameld en verzonden aan de afdeling Handelsmuseum van het Koloniaal Instituut, zoowel ten behoeve van deze instelling zelf, als voor door haar in te richten exposities op jaarbeurzen, enz.

Ten behoeve van propaganda voor de bevordering van den afzet van kapok werd voor verschillende exposities in het buitenland tentoonstellingsmateriaal vervaardigd, terwijl eveneens voor de verscheping werd zorggedragen.

Aan de in het buitenland gevestigde handelswaarnemers werden geregeld monsters gezonden.

De samenstelling en verstrekking aan de Indische scholen van schoolverzamelingen van Nederlandsch-Indische producten werd voortgezet. In 1938 werden 30 collecties afgeleverd.

Met de moderniseering en verbetering van de permanente expositie in de tentoonstellingszaal van het Handelsmuseum werd voortgegaan; o.m. kwam de afdeling Inheemsche nijverheid gereed.

Het aantal bezoekers, waaronder in steeds meerdere mate ook buitenlanders, nam gestadig toe, terwijl door leerlingen der verschillende scholen in Batavia en omgeving excursies naar het Handelsmuseum werden gemaakt.

9. Venduwezen ²⁾

De omzet bij de vendukantoren der 1ste klasse bedroeg in 1938 inclusief de opbrengsten van de verkooping, waarbij het Land de betaling van de rendementen niet garandeert, doch de regeling daarvan aan partijen overlaat f 3 469 078 (in 1937 f 3 330 910). Aan recht ten bate van het Land werd hierover geheven f 195 954 (in 1937 f 191 000), waarvan na aftrek van de ook

¹⁾ Europeanen en Vreemde Oosterlingen betaalden hetzelfde tarief, zoodat het niet mogelijk is deze bevolkingsgroepen afzonderlijk op te geven.

²⁾ Zie omtrent de taak van het Venduwezen het Indisch Verslag 1931, blz. 219, sub 3.

in 1938 nog teruggelopen kosten dier kantoren een bate overbleef van f 121 254 (in 1937 f 118 278).

De omzet van de vendukantoren der 2de klasse beliep inclusief de opbrengsten van de verkooping, waarbij het Land de betaling van de rendementen niet garandeert, doch de regeling daarvan aan partijen overlaat, voor zoover betreft de door notarissen beheerde kantoren f 5 389 738 en bij de kantoren beheerd door bestuursambtenaren f 1 222 523, dus in totaal f 6 612 261 (in 1937 f 5 877 837). Het aandeel van den Lande in de inkomsten dier vendukantoren bedroeg f 208 072 (in 1937 f 187 563).

De totale omzet bedroeg f 10 081 339 (in 1937 f 9 208 747), terwijl de zuivere opbrengst voor den Lande van alle vendukantoren tezamen beliep f 329 326 (in 1937 f 305 841).

Voor een meer gedetailleerd inzicht in den aard en omvang der gehouden verkooping wordt verwezen naar deel II van dit Verslag.

Als verder gevolg van het streven naar overdracht van de kleinere vendukantoren der eerste klasse aan het notariaat werd het Landsvendukantoor te Jogjakarta opgeheven en werd het vendubeheer van dat ressort opgedragen aan den plaatselijken notaris (zie I. S. 1938 n°. 285).

Voor nadere wijziging van de organisatie van het venduwezen zie men I. S. 1938 n°. 650.

10. IJkwezen

Het ijkgebied omvat het grondgebied van geheel Nederlandsch-Indië, terwijl op vijftien hoofdplaatsen ijkkantoren zijn gevestigd.

De technische voorschriften ter uitvoering van de ijkordonnantie 1928 zijn opgenomen in Bb. n°. 13977.

Het aantal ten onderzoek aangeboden voorwerpen bleef zich in stijgende lijn bewegen en vermeerderde van 1 256 398 in 1937 tot 1 397 579 in 1938, derhalve met ruim 11 %.

De inkomsten zijn van f 890 874 in 1937 teruggelopen tot f 881 834 in 1938, zulks als gevolg van de bepaling, dat de niet-metrische voorwerpen niet meer mochten worden herijkt, terwijl het tarief voor die voorwerpen was gesteld op anderhalf maal dat voor de metrische maten, gewichten, meet- en weegwerktuigen.

De toeneming van het aantal onderzochte voorwerpen is eenerzijds toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de niet-metrische voorwerpen, welke na 1 Januari 1938 niet meer mochten worden gebruikt, door nieuwe metrische moesten worden vervangen, anderzijds aan de genomen maatregelen ter verdere in- en doorvoering van de ijkbepalingen, in het bijzonder in de meer afgelegen gebieden, alsmede aan de ingestelde uitgebreide controle op de naleving van de ijkvoorschriften in het geheele ijkgebied door het politiepersoneel en de ambtenaren van het ijkwezen.

Het door den Dienst van het Ijkwezen uitgeoefende toezicht strekte zich niet alleen uit tot het nagaan van de ijkmerken, doch ook tot de controle op het gebruik, e.q. misbruik (vervalschingen, onderwicht, e.d.) van de maten, gewichten, meet- en weegtoestellen.

In 1938 zijn op 2198 plaatsen dergelijke inspecties gehouden.

De periodiek genomen steekproeven ten aanzien van het gewicht van op pasars, in toko's, e.d. geleverde of in pakjes ten verkoop gereed liggende koopwaren, in totaal 719 proeven, hebben uitgewezen, dat bij 81 % der wegingen een vrij juist gewicht was gegeven, bij 9 % een onderwicht kleiner dan 2 % en bij 8 % een onderwicht van 2 tot 5 %. In de overige gevallen, uitmakende 2 % van het aantal controle-wegingen, werden grootere onderwichten waargenomen.

Ingevolge de bepalingen voor de bedrijfscontingenteering werden 382 drukkerijen en 204 ijsfabrieken door ambtenaren van het ijkwezen gecontroleerd.

Het aantal plaatsen, waar jaarlijks herijkingen worden gehouden, steeg van 1916 in 1937 tot 2034 in 1938; het aantal gouvernements- en particuliere

ondernemingen en instellingen, dat in 1938 voor plaatselijk onderzoek werd bezocht, bedroeg 1030 (949 in 1937).

Voor het vervoer van ambtenaren en ijk materiaal (gewicht \pm 1200 kg) zijn 12 trucks, met zitplaatsen voor het medereizend personeel, in gebruik, waarmede in 1938 \pm 110 500 km zijn afgelegd.

Het oproepen van de herijkplichtigen geschiedt met veel succes door middel van z.g. oproepbiljetten. Deze biljetten worden met medewerking van de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur aan de herijkplichtigen uitgereikt.

Het aantal in Nederlandsch-Indië vervaardigde voorwerpen is in 1938 weder eenigermate teruggelopen. Bedroeg het percentage van den aanmaak in 1937 64 % van het totaal aantal ten ijk aangeboden voorwerpen, in 1938 bedroeg dit 57 %.

Voor 1938 zijn de cijfers voor import en aanmaak in Nederlandsch-Indië:

	Import	Aanmaak	Totaal ijk
Lengtematen	10 751	10	10 761
Inhoudsmaten (incl. strijkers) . .	255	127 661	127 916
Gewichten	97 387	17 586	114 973
Weegwerktuigen	10 035	13 102	23 137
Totaal	118 428	158 859	276 787

In 1938 en 1937 zijn, zoowel voor ijk als herijk, onderzocht:

	1938	1937
Lengtematen	47 626	49 258
Inhoudsmaten (incl. strijkers en benzinepompen)	552 392	499 254
Gewichten	529 974	478 738
Weegwerktuigen	213 237	210 675
Meetwerktuigen (benzinepompen)	3 207	3 244
Bijzondere onderzoekingen	921	839

De bijzondere onderzoekingen zijn verricht ten aanzien van de volgende voorwerpen:

	1938	1937
Watermeters	39	8
Auto- (tijkar-) tankwagens	13	27
Asbelasting-weegtoestellen	13	10
Snelheidsmeters	46	24
Stopwatches	1	3
Dradentellers	1	2
Benzinepompen	361	351
Laboratorium-gewichten	143	63

J. MUNT-, CREDIET- EN BANKWEZEN, COÖPERATIE

1. Muntwezen

a. *Muntcirculatie*. Zoals uit de volgende opstelling blijkt nam in 1938, in tegenstelling met de jaren 1936 en 1937, toen zoowel in verband met de depreciatie van den gulden als door de economische opleving de omloop van teeken- en pasmunt belangrijk toenam, deze thans onder invloed van een stabilisatie op lager niveau door de daling der productenprijzen en verschillende restricties aanzienlijk af.

1930	Teruggevloeid	f	41,1	millioen
1931	"		37,0	"
1932	"		26,0	"
1933	"		17,8	"
1934	"		10,2	"
1935	"		4,0	"
		f	136,1	millioen
1936	Afgevloeid		6,8	"
1937	"		19,2	"
		f	110,1	millioen
1938	Teruggevloeid		8,8	"
	Totaal teruggevloeid	f	118,9	millioen

Deze terugvloeiing tot en met 1938 is als volgt over de verschillende muntsoorten te verdeelen:

	Teekmunt	Muntbiljetten	Pasmunt	Totaal
1930	— f 10 179 000	— f 25 834 000	— f 5 122 000	— f 41 135 000
1931	— 15 193 000	— 10 390 000	— 11 380 000	— 36 963 000
1932	— 17 570 000	— 1 922 000	— 6 579 000	— 26 071 000
1933	— 14 599 000	— 925 000	— 2 243 000	— 17 767 000
1934	— 10 388 000	— 1 142 000	+ 1 316 000	— 10 214 000
1935	— 3 457 000	—	— 515 000	— 3 972 000
1936	+ 3 149 000	—	+ 3 593 000	+ 6 742 000
1937	+ 11 407 000	—	+ 7 817 000	+ 19 224 000
1938	— 5 922 000	—	— 2 922 000	— 8 844 000
Totaal	— f 62 752 000	— f 40 213 000	— f 16 035 000	— f 119 000 000

Voor wat de teekmunt betreft, vertoonden rijksdaalders, guldens en halve guldens respectievelijk een afname van f 2 089 000, f 2 142 000 en f 1 691 000.

Met uitzondering van de centen en halve centen, waarvan nog respectievelijk bedragen van f 379 000 en f 5000 in het verkeer werden opgenomen, gaven de overige bestanddeelen der pasmunt eveneens een terugkeer uit de circulatie te zien; aan kwartjes, dubbeltjes, stuivers en halve stuivers vloeiden respectievelijk terug f 1 567 000, f 1 476 000, f 150 000 en f 113 000.

Aan houders van muntbiljetten, welke laatste einde December 1933 uit de administratie werden afgevoerd, werd sinds dien datum een bedrag van f 116 372,50 vergoed, waarvan in 1938 nog f 4462.

b. *Onttrekking van oude teekenmunt.* Aan oude teekenmunt werd als gevolg van de intrekking van de teekenmunt van het hooge gehalte op grond van de gehaltewet van 27 Nov. 1919 (N. S. n°. 786, I. S. 1920 n°. 107) tot einde 1938 f 139 927 000 naar Nederland opgezonden, waarvan f 74 926 000 aan rijksdaalders, f 41 906 000 aan guldens en f 23 095 000 aan halve guldens.

In 1938 werd een bedrag van f 670 000 aan oude teekenmunt aan den omloop onttrokken. Naar de gebiedsdeelen verdeeld, kan van elke muntsoort het volgend overzicht worden gegeven (in duizendtallen guldens).

Afkomstig van:	Rijks- daalders	Guldens	Halve guldens	Totaal
Java en Madoera	29 231	23 836	15 743	68 810
Buitengewesten	45 695	18 070	7 352	71 117
Totaal	74 926	41 906	23 095	139 927

Sedert de termijn voor inwisseling van de teekenmunt van het oude gehalte met ingang van 1 Januari 1938 (I. S. 1937 n°. 367) definitief werd gesloten, werd bij wijze van tegemoetkoming aan houders van die teekenmunt f 670 000 vergoed.

c. *Aanmuntingen ten behoeve van Nederlandsch-Indië.* In 1937 werd, gezien het terugloopen van den kasvoorraad, besloten tot den aanmaak van nieuwe kwartjes en dubbeltjes, waarvan tot einde 1938 f 5 000 000 aan kwartjes en eveneens f 5 000 000 aan dubbeltjes werd afgeleverd, welke aanmuntingen in den loop der beide jaren in Indië werden ontvangen.

De intensieve distributie van bronzen centen en de daartegenoverstaande inname van de koperen één cent-stukken werd, na in 1937 in de provincie West-Java te zijn doorgevoerd, in 1938 uitgebreid tot de geheele provincie Midden-Java.

Sedert de invoering van den bronzen cent in September 1936 werd aan nieuwe centen aangevoerd f 3 063 500, welke als volgt over de verschillende gebiedsdeelen van Nederlandsch-Indië werden verdeeld:

West-Java	f 1 077 876,50
Midden-Java	1 054 300,—
Oost-Java	692 200,—
Buitengewesten	239 123,50
Totaal	f 3 063 500,—

Hiertegenover werd in dezelfde periode een bedrag van f 1 364 680 aan ingetrokken koperen centen naar Europa opgezonden.

In 1938 werden nog voor f 10 000 nieuwe halve centen in Nederlandsch-Indië aangevoerd. Sedert 1932 is in totaal in omloop gebracht f 480 000 aan halve centen, welk bedrag nagenoeg geheel in het verkeer werd opgenomen.

d. *Zuivering van de muntcirculatie.* Sinds het begin der muntzuivering in 1929 werd tot einde 1938 aan geschonden en versleten zilveren pasmunt aan het verkeer onttrokken en naar Nederland opgezonden een bedrag van f 22 545 000, tegen f 19 553 000 tot einde 1937.

Aan beschadigde teekenmunt van het nieuwe gehalte werd in 1938 f 91 000 naar Nederland opgezonden.

e. *Valsche munt.* Bij de Generale Thesaurie en bij het Centraal Remisekantoor werd in 1938 wederom een groot aantal valsche munten aangehouden. Hierbij bleek dat de halve gulden, met een percentage van 64 % der totaal aangehouden valsche teekmunt, nog steeds het meest wordt nagemaakt.

Bij de pasmunt vertoonde het aantal aangehaalde valsche dubbeltjes een niet onaanzienlijke vermindering, terwijl dit voor de overige pasmunt nagenoeg gelijk bleef.

Ook in 1938 werden weer vervalschingen van koperen munt aangetroffen.

Meestal waren deze vervalschingen afkomstig van Java (Batavia, Semarang, Priangan, Besoeki en Soerabaja).

2. De groote banken

De Indische banken hebben in 1938 den invloed ondervonden van de — zij het in beperkte mate — voortgezette wijziging, welke zich heeft voltrokken in de economische situatie in Nederlandsch-Indië. Met name in de eerste helft van 1938 ging de economische positie van Nederlandsch-Indië nog verder achteruit als gevolg van de dalende opbrengst — hier en daar gepaard gaande met toenemende afzetmoeilijkheden — van de voornaamste exportproducten. Deze achteruitgang kwam echter omstreeks medio van het jaar, voornamelijk onder invloed van een beperkte verbetering van de conjunctuur in de Vereenigde Staten van Amerika, tot stilstand en werd daarna gevolgd door een tijdperk van betrekkelijke stabiliteit op een hier en daar, wat het prijspeil aangaat, iets hersteld niveau.

Het wisselend prijsverloop van de Indische uitvoerproducten moge blijken uit het volgend overzicht.

Prijsverloop uitvoerproducten (in guldens per 100 kg)

	1937	1938			
	December	Maart	Juni	September	December
Rubber (per $\frac{1}{2}$ kg)	0,27	0,23	0,24 ⁵	0,29 ⁵	0,30 ⁵
Thee (per $\frac{1}{2}$ kg)	0,38	0,40 ⁵	0,39 ⁵	0,40 ⁵	0,38
Copra (Sundried Makassar)	5,95	5,05	4,25	3,98	4,10
Palmolie (£ per ton)	16/10/0	16/10/0	14/7/6	12/17/6	12/10/0
Sisal	22,15	18,25	16,80	16,56	16,25
Tapioca	5,61	5,—	4,54	4,50	4,99
Koffie	19,53	19,22	19,21	19,75	18,75
Tin	162,23	152,53	152,85	167,97	181,77
Peper	22,67	24,87	22,75	20,50	18,75
Kapok	44,53	44,53	44,53	44,53	44,53
Citronella-olie (p. kg)	1,36	1,25	1,09	1,05	0,89
Koehuiden	76,70	79,93	78,82	74,40	73,47

Uit deze cijfers blijkt, dat slechts voor de producten rubber, thee, tin en kapok de noteeringen per December 1938 op of boven het niveau van een jaar tevoren lagen, terwijl voor alle overige producten de prijzen belangrijk lager waren. Het gemiddelde prijspeil voor 1938 lag voor alle producten lager dan in 1937.

Als gevolg hiervan zijn de uitkomsten van de Europeesche cultures in Nederlandsch-Indië in haar geheel verre bij 1937 ten achter gebleven, hoewel zij in absoluten zin toch nog redelijk mogen worden genoemd, terwijl ook de

Inheemsche bevolking uit de door haar voortgebrachte exportproducten veel minder inkomsten heeft getrokken dan in 1937 het geval is geweest. Voor die bevolkingsgroepen, welker inkomsten voornamelijk afhankelijk zijn van den verbouw van voedselgewassen voor de binnenlandsche consumptie, is 1938 door ruime oogstbeschotten en goede prijzen daarentegen als geheel genomen nog bevredigend geweest, hetgeen speciaal op Java een stabiliseerenden invloed op het conjunctuur-verloop heeft uitgeoefend.

Voor de in Indië werkende banken bleef de invloed van de gewijzigde economische verhoudingen in het algemeen beperkt tot een verder terugloopen van de rentabiliteit deels als gevolg van geringere inkomsten uit de eigen cultuurbelangen, daarnaast ook als gevolg van geringere credietvraag en in het algemeen teruglopende omzetten. Het gehalte der credietverleening bleef evenwel in het algemeen onveranderd gunstig.

Voor de Java-suikerindustrie is 1938 minder gunstig geweest dan het voorafgegane jaar, doordat als gevolg van een ernstig stagneeren van den afzet naar China en Japan de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) een veel grooter deel van den oogst op de Europeesche markt moest plaatsen, hetgeen de opbrengst ongunstig heeft beïnvloed. In de eerste maanden van 1939 heeft zich echter de situatie belangrijk ten gunste gewijzigd. Het door dezen bedrijfstak op de banken gedaan beroep om crediet-hulp was in 1938, hoewel nog steeds zeer beperkt, niettemin iets grooter dan in 1937, voornamelijk als gevolg van het feit, dat het in den grond brengen van den aanplant 1938, doordat deze was berekend op een oogst van 1 550 000 ton tegen den aanplant 1937 op een oogst van 1 400 000 ton, meer bedrijfskapitaal vereischte. Daarnaast heeft ook een door verschillende lichamen doorgevoerde versnelde inkoop — in verband met de onzekere politieke situatie — van verschillende bedrijfsbenodigdheden extra middelen gevraagd.

De credietverleening door de banken aan de andere Europeesche cultures bleef ook in 1938 van zeer ondergeschikte beteekenis. Dit is begrijpelijk, omdat de voortbrenging in deze bedrijfstakken in tegenstelling tot de suikercultuur geen seizoenskarakter draagt en zich dus normaliter niet voor financiering met bankcrediet leent. Wanneer hier nochtans bankcrediet wordt aangetrokken, dan zal dit veelal zijn voor financiering van uitbreidingen in anticipatie op de uitgifte van nieuw obligatie- of aandeelenvermogen, dan wel voor financiering van bedrijfsverliezen, wanneer deze niet meer uit de in het bedrijf aanwezige liquiditeiten kunnen worden gedekt. Voor zoover in 1938 uitbreiding is gegeven aan bestaande cultures, is deze binnen zóó beperkte grenzen gebleven, dat voor de financiering hiervan geen beroep op de banken behoefde te worden gedaan, terwijl de bedrijfsuitkomsten der verschillende cultures in 1938 in het algemeen nog vrij bevredigend zijn geweest, zoodat uit dezen hoofde eerder middelen voor aflossing van nog loopende bankcredieten zullen zijn vrijgekomen.

De exporthandel heeft in het gebeuren op economisch en politiek gebied in 1938 weinig aanleiding kunnen vinden tot optimistische verwachtingen met betrekking tot het verder conjunctuur-verloop en heeft uit dezen hoofde slechts een geringe geneigdheid aan den dag gelegd tot het innemen van posities. In het algemeen beperkten exporteurs zich tot het aanhouden van de voor hun bedrijf bepaald noodzakelijke voorraden, met gevolg dat van deze zijde in 1938 slechts in beperkte mate een beroep op de banken voor wat betreft crediethulp is gedaan.

Ten aanzien van den Chineeschen productenhandel kan worden opgemerkt, dat zijn credietbehoefte in 1938 dooreengenomen wellicht iets grooter zal zijn geweest dan die in het voorafgegane jaar. De prijsdaling van tal van exportproducten — copra, koffie, mais, enz. — bracht weliswaar hier en daar een vermindering van credietbehoefte met zich, daartegenover stond echter een grootere credietaanvraag van de zijde van rijstpellerijen en van de handelaren in inheemsche voedselgewassen in het algemeen, als gevolg van de ruime oogstbeschotten en de goede prijzen bij het meerendeel dezer producten.

De importhandel, welke het jaar 1938 inging met meer dan normale voorraden als gevolg van het feit, dat vóór den conjunctuur-omslag in 1937

belangrijke contracten waren afgesloten, welke nadien het opname-vermogen van de markt bleken te overtreffen, is er in 1938 voor alles op bedacht geweest zijn voorraden en daarmee zijn risico's te verkleinen. Aangezien met het terugloopen der omzetten ook de uitstaande vorderingen op afnemers verminderden, zijn in 1938 in dezen bedrijfstak belangrijke middelen vrijgekomen, welke voor zoover noodig voor aflossing van bankschulden zijn aangewend. Slechts tegen het einde van 1938, toen de importhandel in anticipatie op de met ingang van 1939 ingevoerde verhooging van invoerrechten extra-voorraden heeft aangelegd, zal vermoedelijk weder eenig beroep op de banken zijn gedaan. Door de nog steeds voortgaande concentratie in dezen bedrijfstak, waardoor regelmatig kleine importzaken, welke zich ten deele met bankerediet financierden, plegen uit te vallen, ligt, meer op langen termijn beschouwd, een verder terugloopen van de credietverleening van de banken aan dezen bedrijfstak in de lijn der verwachtingen.

De credietverleening van de banken aan de Indische industrie is tot dusver, behoudens enkele uitzonderingen, binnen beperkte grenzen gebleven als gevolg van het feit, dat een zeer belangrijk deel van de in Indië gevestigde industrieën dochterondernemingen zijn van Hollandsche of buitenlandsche maatschappijen en geheel door deze worden gefinancierd. Voorts ontvangen verschillende kleine industrieën de noodige crediethulp van de groote importfirma's, welke zich met den verkoop harer producten belasten, zoodat de mogelijkheden voor de banken op dit gebied tot dusver betrekkelijk klein zijn geweest.

De middenstand en het Europeesche winkelbedrijf zagen in den loop van 1938, naarmate de in 1937 ingetreden conjunctuur-omslag zijn invloed op de koopkracht in de Europeesche sfeer begon te doen gevoelen, hun omzetten geleidelijk iets terugloopen, hetgeen tevens met zich bracht, dat bij het inkoop een terughoudender politiek werd gevolgd. Van een grootere credietbehoefte in dezen bedrijfstak zal uit dien hoofde in 1938 derhalve geen sprake zijn geweest.

De relatie van particuliere personen met de banken bepaalt zich in Indië voornamelijk tot het deposito- en/of rekening-courant-verkeer, dan wel tot het doen van effectenzaken, al dan niet gepaard gaande met een effectenbeleening. Met betrekking tot het deposito- en rekening-courant-verkeer moet worden geconstateerd, dat de rente, welke de banken bereid zijn voor bij haar gedeponeerde gelden te vergoeden, zich in 1938 als gevolg van de groote geldruimte op een zeer laag peil bleef bewegen. De belangstelling van het publiek voor de effectenmarkt was gering, deels als gevolg van het conjunctuur-verloop, doch vooral als gevolg van de bij voortdoring onzekere politieke situatie. Het publiek bleef in sterke mate bedacht op het terugbrengen van vroeger aangegane posities, hetgeen op den omvang van de effectenzaken zoowel als van de effectenbeleeningen bij de banken een ongunstig effect had.

Bankbalansen a) over 1936, 1937 en 1938 (in millioenen guldens)

	Ned. Handel Mij.			N.-I. Handelsbank			N.-I. Escompto Mij.		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938
<i>Activa:</i>									
Kassiers, kas en daggeld-leeningen en goud . .	37,5	72,3	91,2	9,2	29,3	40,2	5,4	22,3	12,1
Banken en bankiers . .	29,3	14,9	27,8	9,4	9,9	6,9	2,6	1,4	1,7
Schatkistpapier	51,3	96,9	78,2	16,7	21,8	13,8	7,3	3,0	3,0
Ander Overheidspapier .	—	—	11,8	—	—	5,7	—	—	2,0
Te innen wissels op binnen- en buitenland . .	50,6	47,4	27,2	21,5	19,4	10,4	9,9	8,5	6,5

a) De balansen van elk der 3 instellingen omvatten de cijfers van haar geheele bedrijf.

	Ned. Handel Mij.			N.I. Handelsbank			N.I. Escompto Mij.		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938	1936	1937	1938
Eigen effectenbezit	14,6	11,5	16,8	6,1	5,6	9,8	2,2	2,9	10,5
Debiteuren:	134,7	131,9	137,7	75,1	68,1	64,4	28,3	35,4	32,5
op effecten, voor zoo- ver vermeld	47,8	57,0	59,8	21,1	15,5	11,9	6,2	8,1	6,3
overige.	86,9	74,9	70,2	54,0	52,6	52,6	22,1	27,3	26,3
Vaste eigendommen	9,5	8,0	7,5	2,0	2,0	2,0	3,9	3,6	3,2
Deelnemingen in andere ondernemingen	14,5	12,3	14,1	11,6	10,6	10,7	3,2	3,2	0,5
Diverse kleine posten	5,4	8,3	7,7	0,3	0,6	—	—	—	—
Totalen	347,4	403,5	412,3	152,0	167,3	164,0	62,8	80,3	72,0
<i>Passiva:</i>									
Kapitaal	40,0	40,0	40,0	33,0	33,0	33,0	13,5	13,5	13,5
Reservefonds	9,0	10,5	11,5	13,2	13,2	13,2	2,8	2,9	2,9
Deposito's op langen ter- mijn	78,4	83,7	71,4	35,7	31,5	26,4	12,1	16,4	11,4
Deposito's op korten ter- mijn en giro-saldi	203,8	256,8	282,5	35,8	53,4	59,6	24,1	35,6	35,1
Te betalen wissels	13,9	9,6	4,4	9,5	6,9	5,5	—	—	0,9
Diverse crediteuren	—	—	—	21,3	27,6	24,6	9,5	11,0	7,4
Diverse kleine posten	2,3	2,9	2,5	3,5	1,7	1,7	0,8	0,9	0,8
Totalen	347,4	403,5	412,3	152,0	167,3	164,0	62,8	80,3	72,0

Bij een nadere beschouwing van bovenstaande cijfers blijkt, dat het totaal van de aan de banken toevertrouwde gelden ook in het afgelopen jaar weder is toegenomen, zij het in veel mindere mate dan in 1937. Het totaal der deposito's en giro-saldi bij de drie banken bedroeg einde 1938 f 486,4 miljoen, tegen f 477,4 miljoen een jaar tevoren. Deze meerdere middelen konden ook dit jaar niet rendabel worden gemaakt in het bedrijf zelf, integendeel liep het totaal van de bedrijfsuitzettingen der banken in den vorm van wissels op binnen- en buitenland en debiteuren van f 305 miljoen tot f 278,7 miljoen terug. Als gevolg hiervan is de liquiditeitspositie der Indische banken in 1938 andermaal krachtiger geworden, hetgeen in de balansen tot uiting komt in een stijging van het totaal der posten „Kas, kassiers, daggeldleeningen en goud”, „Banken en bankiers”, „Schatkistpapier” en „Ander Overheidspapier”, terwijl het eigen effectenbezit der banken eveneens is toegenomen.

De bedrijfswinst van de drie banken na afschrijvingen en andere noodzakelijk geachte voorzieningen heeft tezamen f 5,03 miljoen bedragen, tegen f 5,66 miljoen in 1937. Mede in verband met de weinig optimistische verwachtingen als gevolg van de internationale politieke spanningen verlaagde de Nederlandsche Handel Maatschappij haar dividend van 6½ % op 5½ % en de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij haar dividend van 4½ % op 4 %; de Handelsbank daarentegen handhaafde haar dividend op 5 %.

Blijkens het volgend overzicht, waarin zijn opgenomen de verkorte balansen van De Javasche Bank per 2 Januari 1937, 1 Januari 1938 en 31 December 1938 hebben zich in het afgelopen jaar in de balanspositie van de Bank geen

1) Onder „deposito's op korten termijn en giro-saldi” opgenomen.

ingrijpende wijzigingen voltrokken. De „Beleeningen” vertoonen een vrij belangrijken teruggang, welke slechts ten deele wordt goedge maakt door een stijging van den post „Disconto's in Nederlandsch-Indië betaalbaar”, zoodat derhalve de eigenlijke credietverleening in Nederlandsch-Indië is afgenomen. Van de overige actiefposten vertoonen voorts de „Goudvoorraad” en de post „Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar” een stijging, waartegenover een daling staat van de posten „Diverse rekeningen” en „Gouvernement van Nederlandsch-Indië”. Op de passiefzijde van de balans wijst de „Bankbiljetten-circulatie” een practisch onveranderd cijfer aan, terwijl de „Rekening-courant-saldi van anderen” eenigszins zijn teruggelopen.

Het dekkingspercentage bedroeg einde 1938 51,18 %, tegen 48,98 % het jaar tevoren.

Verkorte balansen van De Javasche Bank (in millioenen gulden)

	2 Jan. 1937	1 Jan. 1938	31 Dec. 1938
<i>Activa:</i>			
Disconto's in Nederlandsch-Indië betaalbaar	10,6	10,3	14,3
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar	2,0	3,9	10,9
Prolongatie in Nederland	1,4	1,6	2,5
Beleeningen	50,5	53,4	46,7
Gouvernement van Nederlandsch-Indië . .	—	8,1	3,0
Belegd kapitaal, reservefonds en pensioen- en onderstandfonds	14,1	15,9	16,0
Metaalvoorraad (inclusief pasmunt) . . .	106,1	134,6	138,7
Gebouwen en meubilair	6,2	6,4	6,5
Diverse rekeningen	40,8	66,6	58,4
Totalen	231,6	300,8	297,0
<i>Passiva:</i>			
Kapitaal	9,0	9,0	9,0
Reservefonds	4,8	6,1	6,0
Bijzondere reserve	2,9	3,2	3,1
Pensioen- en onderstandfonds	5,1	5,4	5,7
Bankbiljettencirculatie	166,9	187,2	187,5
Bankassignaties	0,4	0,4	0,3
Rekening-courant-saldi:			
van het Gouvernement	2,0	—	—
van anderen	38,0	86,7	83,1
Diverse rekeningen	2,4	2,8	2,3
Totalen	231,6	300,8	297,0

De handhaving van de pariteit tusschen den Nederlandschen en den Nederlandsch-Indischen gulden gaf geenerlei moeilijkheden. De koopkoers T.T.-

Amsterdam van De Javasche Bank bedroeg bij den aanvang van het jaar 99 $\frac{1}{4}$, hij werd op 9 Maart 1938 verhoogd tot 99 $\frac{3}{4}$ en op 29 September 1938 wederom teruggebracht op 99 $\frac{1}{4}$, waarop hij bleef. Ten opzichte van de andere valuta's heeft de Nederlandsch-Indische gulden in 1938 alle schommelingen medegemaakt, welke in de waardeverhouding tusschen den Nederlandschen gulden en deze valuta zijn opgetreden. Het officieele disconto van De Javasche Bank, hetwelk met ingang van 14 Januari 1937 op 3 % was teruggebracht, bleef sedert ongewijzigd.

3. Volkscredietwezen

De lijst betreffende de aanwijzing van credietinstellingen ten behoeve waarvan credietverband mag worden gevestigd, is nader aangevuld (I. S. 1938 nos. 625 en 626).

Algemeene Volkscredietbank. Daar de inkomsten van de landbouwende bevolking op Java en Madoera voor wat het hoofdgewas betreft (padi) vrij stabiel bleven, herstelde zich het vertrouwen in de toekomst in meerdere mate en durfde men beter dan voorheen verplichtingen aan te gaan op basis van de inkomsten uit den komenden oogst. Daarnaast maakte de steeds verder schrijdende liquidatie van het crisisbedrijf vele handen vrij voor den opbouw van het normale bedrijf, zoodat alle aandacht gegeven kon worden aan maatregelen ter verbetering van de wijze van credietverstrekking aan de landbouwende desa-bevolking. Als gevolg daarvan heeft het desa-crediet in 1938 in het brandpunt van de belangstelling gestaan, welke belangstelling tot uitdrukking kwam in een aanzienlijk verhoogde uitleening in de desa.

In de Buitengewesten noopte het ongunstige prijspeil voor copra tot een voorzichtige uitleening, welke bovendien door de weinig bevredigende prijzen voor andere export-gewassen gemotiveerd werd.

De samenwerking met andere takken van dienst, werkende in het belang van den economischen toestand van de bevolking dezer gewesten, liet niets te wenschen over en resulteerde in maatregelen van algemeen belang, welke zonder den steun van de Algemeene Volkscredietbank technisch bezwaarlijk uitvoerbaar zouden geweest zijn.

De samenwerking met de Indische Maatschappij voor Individueele Werkverschaffing werd onafgebroken voortgezet.

De in samenwerking met Overheidsdiensten en andere instellingen verstrekte credieten vertoonden einde 1938 een uitstaand bedrag van f 909 244, terwijl in 1938 15 646 leeningen in samenwerking met derden verstrekt werden tot een bedrag van f 641 464. Hierin zijn 690 leeningen begrepen voor den afkoop van op Inlandsche gronden rustende schulden tot een bedrag van f 298 233.

In 1938 werden de onderzoekingen betreffende den economischen toestand van de landbouwende bevolking voortgezet. Zooals gebruikelijk werden de resultaten dier onderzoekingen gepubliceerd in het officieel orgaan van de Algemeene Volkscredietbank „Volkscredietwezen”, waarin het resultaat der onderzoekingen in de regentschappen Demak, Bandjarnegara en Poerbolinggo, Sidoardjo en Ngawi benevens dat van het onderzoek naar de werking van pensioenbeleeningen afgedrukt werden.

De afkoop van op klappertuinen in de Minahasa rustende schulden werd onverminderd voortgezet, zoodat in 1938 182 leeningen tot een bedrag van f 202 760 voor dat doeleinde uitgegeven werden.

Met de verstrekking van overbruggingscrediet in den schralen tijd werd voortgegaan. Dit crediet, hetwelk op Java tevens een onderdeel vormt van de schuldbevrijdingsactie ten aanzien van sawah-gronden, wint langzamerhand in populariteit. Teneinde teleurstellingen te voorkomen bij een te snelle uitbreiding van dit klein-crediet vindt de uitgifte van dergelijke leeningen in een beheerscht tempo plaats.

De liquidatie van het crisis-bedrijf vond in een bevredigend tempo plaats. De inschakeling van de Inlandsche-gemeente-credietinstellingen voor de betaling van kleine wekelijksche aflossingen op de oude crisisschulden had gunstige

gevolgen in verschillende ressorten op Java en Madoera. Bij sommige kantoren, welke bereids genaderd waren tot de laatste restanten van hun crisisbedrijf, werden de resteerende crisisleeners individueel onderzocht op inkomsten en onderpanden. Zoodra uit dit individueele onderzoek bleek, dat de leener onmachtig was tot betalen tengevolge van de aanzienlijke achteruitgang zijner inkomsten sedert de crisis, werd de aanmaning ten opzichte van een dergelijken leener stopgezet en het restant van zijn leening buiten zijn voorkennis (dit ter handhaving van een juiste betalingsdiscipline) naar oninbare vorderingen overgeboekt.

Het plaatselijk kantoor van de Algemeene Volkscredietbank te Pangkalpinang moest in 1938 opgeheven worden wegens gebrek aan levensvatbaarheid. De nog bestaande leeningen worden door het kantoor te Palembang geïnd. Op 1 Januari 1938 werd het nieuwe kantoor te Raba-Bima (Soembawa) geopend. Alhoewel men aldaar in den aanvang met vele moeilijkheden te kampen had, begint meer teekening in dit nieuwe bedrijf te komen. In den meest letterlijken zin moet aldaar nog pionierswerk op credietgebied verricht worden.

De rentabiliteit van het bedrijf der Algemeene Volkscredietbank is ook in 1938 aanzienlijk verbeterd. Het netto bedrijfsoverschot bedroeg f 545 930, tegen f 214 092 in 1937. Het jaar 1938 vertoont een voortgezette stijging der rente-ontvangsten, zooals het volgend overzicht aantoonst:

Jaar	Ontvangsten aan rente en afsluitprovisie
1933	f 3 719 700
1934	2 769 448
1935	2 379 114
1936	2 004 290
1937	2 276 308
1938	2 731 262

De in 1938 over de gemiddeld-uitstaande bedragen ontvangen rente beloopt 8,88 %, tegen in 1937 8,14 %. Deze stijging laat zich verklaren door de vervanging van grootendeels rentevrije crisisleeningen door nieuw crediet, vallende onder een hoog rente-type. De bedrijfsuitgaven vertoonen tegenover 1937 een toeneming van f 143 213 en bedroegen over 1938 f 2 195 548, welke stijging voor een belangrijk deel toegeschreven moet worden aan de invoering van de nieuwe bezoldigingsregeling voor Landsdienaren, welke ook op het niet-ambtelijk personeel toegepast werd. Na de bijboeking van het netto-bedrijfsoverschot over 1937 bedroeg het zuiver vermogen f 9 784 177, tegen f 10 330 107 einde 1938. Het aantal verliesgevende kantoren bedroeg in 1938 47 met een nadeelig saldo van f 338 178, tegen 58 kantoren met een totaal-verlies van f 428 134 in 1937. Het aantal winstgevende kantoren beliep 48 met een winstsaldo van f 631 199, tegen 37 in 1937 met een winstsaldo van f 387 997. Het voordeel saldo van de kantoren gezamenlijk bedroeg in 1938 f 293 021, tegen een nadeelig saldo van f 40 137 in 1937, terwijl het batig slot van het beleggingsbedrijf in 1938 f 252 908 beliep, tegen f 254 229 in 1937.

Het uitleenbedrijf der Algemeene Volkscredietbank steeg op Java en Madoera in 1938, zoowel wat betreft het aantal verstrekte leeningen als het uitgeleend bedrag. Tegen 357 402 voorschotten in 1937, werden 478 238 voorschotten in 1938 verstrekt, terwijl de totale uitleening (inclusief rekening-courant-credieten) van f 17 615 260 tot f 21 577 190 steeg. De toenemende belangrijkheid van het desa-crediet in de uitleening deed de gemiddelde leensom van f 45 tot f 41 dalen.

De uitgifte van desa-credieten steeg met bijna f 2,5 miljoen tot een bedrag van f 8 352 730. Voor een volledig beeld dient hierbij nog gevoegd te worden het in groep IV verstrekt crediet aan desalieden tot een bedrag van f 853 040, zoodat in 1938 f 9 205 770 aan desa-crediet verstrekt werd, hetgeen 47 % van het totaal op Java en Madoera aan voorschotten verstrekte bedrag voorstelt. Voor het eerst vond in 1938 crediet-expansie plaats in de groepen Ia (desa-crediet, weinig-termijnen) en Ib (desa-crediet, veel-termijnen); de uitleening overtrof de aflossing in groep I met f 1 085 000.

De verwachtingen van 1937, toen uitleening en aflossing in deze groep elkaar nog vrijwel neutraliseerden (in dien zin, dat bij een bestending van de Overheidsbemoeienis met de rijstmarkt, waardoor stabiele rijstprijzen bereikt worden, een geleidelijke expansie van het desa-crediet verwacht kon worden) zijn dus in vervulling gegaan. Zonder aan de verzorging van den inmiddels belangrijk toegenomen omzet in de overige credietgroepen afbreuk te doen, is de Algemeene Volkscredietbank in 1938 weer grootendeels geworden hetgeen zij (c.q. de afdelingsbanken) vóór de crisis was, namelijk de bankinstelling bij uitnemendheid voor den Inheemsche.

De aanzienlijk gedaalde achterstand moge als bewijs gelden, dat de heropbouw van het normale bedrijf in 1938 op voorzichtige wijze plaats greep. De achterstand daalde van f 2 649 150 tot f 1 715 990 einde 1938 of van 14,46 % tot 8,26 %. Tevens toonden de aflossingen, welke van f 15 872 180 tot f 18 790 630 stegen, aan, dat de uitleening in een beheerscht tempo uitgebreid werd, waardoor de aflossingen de toename der uitleening konden bijhouden.

Niet alleen in het desa-crediet, doch ook in groepen IIa, IIb en IV viel in 1938 crediet-expansie in het normale bedrijf op te merken. Slechts groep III (middenstanders) vertoonde een kleine crediet-contractie van f 1 734 270 tot f 1 645 480, welke vermoedelijk een gevolg is van het onzekere toekomstbeeld, terwijl onder de Inheemsche middenstanders de stabiele padi-prijzen minder tot producten-handel noodden.

De totale uitleening steeg, zooals gezegd, van f 17 615 260 tot f 21 577 190; de aflossingen stegen van f 15 872 180 tot f 18 790 630. Dientengevolge steeg het uitstaand-bedrag van het normale bedrijf van f 16 560 760 tot f 19 824 490, terwijl dat van het crisisbedrijf van f 1 763 510 tot f 941 050 daalde.

Niettegenstaande de belangrijke toename van de uitleening en van het uitstaand-bedrag, daalde de achterstand op het normale bedrijf van f 954 610 tot f 794 070, hetgeen een vermindering van 6 % tot 4 % voorstelt. Schakelt men den achterstand op credieten-in-rekening-courant uit (onder welke credieten zich om administratief-technische redenen nog verschillende credieten uit den crisistijd bevinden), dan blijkt de achterstand op voorschotten van het normale bedrijf slechts f 581 720 te bedragen of 3 %, tegen f 608 190 of 4 % einde 1937.

De daling van het uitstaand-bedrag van het crisisbedrijf op Java en Madoera is voor f 127 360 een gevolg van verleende reducties op de hoofdsom der schulden. De kortingsmaatregel, waarbij crisisleeners, die binnen een bepaalde periode hun oude schulden aflossen, een reductie op de hoofdsom verkregen, is in vele ressorten conform de adviezen der plaatselijke commissies van toezicht en bijstand afgeschaft. In andere ressorten werd het kortingspercentage verder verlaagd, terwijl bij enkele kantoren het oude kortingspercentage in 1938 gehandhaafd bleef. Deze maatregel had ten doel om willige debiteuren, die echter onmogelijk hun schuld binnen één jaar konden aflossen, in staat te stellen te profiteeren van het bij het aangaan der nieuwe betalingsovereenkomst geldende gunstiger kortingspercentage.

De resultaten van de kortingsmaatregelen zijn zeer bevredigend geweest. Slechts in een relatief klein aantal gevallen behoefde een beroep op den rechter gedaan te worden, terwijl het aantal gevallen, waarin tot executie van de onderpanden overgegaan moest worden, uiterst gering was.

Het aantal voorschotten in de Buitengewesten nam van 39 976 tot 51 792 toe. De gemiddelde leensom bleef vrijwel constant op f 137 (in 1937 f 138). De totale uitleening steeg van f 7 369 230 in 1937 tot f 8 853 550 in 1938. De

aflossingen namen van f 6 763 400 in 1937 toe tot f 7 620 130 in 1938, zoodat het geheele bedrijf een uitleen-excedent vertoonde van f 1 233 420. Hierdoor kon het totale uitstaande bedrag aan voorschotten en credieten-in-rekening-courant stijgen van f 6 634 960 tot f 7 759 850 einde 1938. Daartegenover daalde de achterstand op het geheele bedrijf van f 1 048 550 (15,8 %) tot f 909 230 of 11,72 %.

In verband met het minder bevredigend prijspeil van verschillende export-producten, zooals rubber en copra, in 1938 mogen bovenstaande resultaten bevredigend geacht worden, aangezien een kleine daling van de uitleening waarschijnlijk was. De voortschrijdende liquidatie van het crisisbedrijf zal aan deze uitbreiding niet geheel vreemd zijn.

Als gevolg van de hooger vermelde stijging van de uitleeningen en de aflossing kon het uitstaand bedrag van het normale bedrijf van f 5 912 780 tot f 7 263 250 toenemen, terwijl het uitstaand bedrag van het crisisbedrijf van f 722 180 tot f 496 600 daalde.

De achterstand op het geheele normale bedrijf steeg van f 448 800 tot f 455 500. De achterstand op de voorschotten van het normale bedrijf (dus exclusief R/C credieten) steeg van f 229 310 tot f 282 730. In verband met de aanzienlijk toegenomen uitleening en het grootere uitstaand bedrag behoeft deze geringe achterstandstijging geen zorgen te baren. Bovendien schuilt hierin ook een niet onbelangrijk bedrag aan achterstand op ten volle door het Rubberfonds gegarandeerde leeningen voor den bouw van rubberdrooghuizen, welke inrichtingen momenteel een moeilijken tijd doormaken. Procentueel kon de achterstand op het normale bedrijf van 8 % tot 6 % dalen, welke vermindering toegeschreven moet worden aan de achterstands-daling op de groep der credieten-in-rekening-courant, welke van 35 % tot 30 % daalde. Het thans grootendeels achterstallige uitstaand bedrag aan crisisleeningen daalde in 1938 van f 722 180 tot f 496 600. De eigenlijke achterstand daarop daalde van f 604 750 tot f 453 730.

Beziet men de afzonderlijke leengroepen, dan blijkt de uitleening in alle groepen — behalve in de groep der rekening-courant-credieten, welke een daling van de uitleening ad f 83 500 vertoonde — gestegen te zijn en wel voornamelijk in de groep Ib (desa-crediet, veel-termijnen) waarin thans f 2 473 280 (tegen f 1 833 220 in 1937) uitgeleend werd. Verheugend is de toename der uitleening in groep Ia van f 63 240 in 1937 tot f 167 140 in 1938. Ofschoon voor de financieele resultaten van het bedrijf van geen groot belang, bewijst deze stijging, dat groep Ia voor de toekomst nog perspectieven kan openen, waaraan de noodige aandacht geschonken wordt.

In gelijken mate als de uitleening, stegen de afgeloste bedragen in de verschillende leengroepen met uitzondering van de rekening-courant-credieten, waarin gedurende 1938 f 140 950 minder afgelost werd. Zooals gezegd, schuilen onder de credieten-in-rekening-courant rekeningen, welke in de crisisjaren geopend werden en door overcrediteering thans gevoelig reageeren op het prijsbeeld van verschillende producten, uit welker opbrengst thans afgelost wordt.

Geheel overeenkomstig het zoojuist omtrent de uitleening en de aflossing geschrevene, kan een stijging van het uitstaand-bedrag in alle voorschotgroepen opgemerkt worden, waaronder die van groep Ib ad f 499 590 (normaal-bedrijf) het meeste opvalt.

Het op rekening-courant-credieten aangetrokken bedrag daalde van f 618 690 tot f 566 630.

De stijging van den achterstand schuilt in de groepen Ia (dorps-crediet, weinig-termijnen), Ib (dorpscrediet, veel-termijnen) en IV. De kleine achterstandstijging van f 2430 in groep Ia behoeft in verband met de sterke groei van den omzet geen bespreking; die in groep Ib, welke oogenscheinlijk van belang is met een bedrag van f 24 410, hetwelk neerkomt op een stijging van 38 %, krijgt een ander karakter indien men overweegt, dat de uitleening met 35 % toegenomen is. De toeneming van den achterstand in groep IV komt vrijwel geheel voor rekening van de Rubberfondscredieten. Zooals eerder opgemerkt, betreft het hier credieten ten behoeve van den bouw van rubberdrooghuizen

voor bevolkingsrubber, welke geheel gegarandeerd zijn door het Rubberfonds (totale stijging van den achterstand in groep IV f 33 280). De achterstand op rekening-courant-credieten daalde van f 214 490 tot f 172 770. Procentueel daalde de achterstand voor het geheele normale bedrijf van 8 % tot 6 %. De achterstand op voorschotten (normale bedrijf) bleef stabiel op 4 %; die op rekening-courant-credieten kon echter van 35 % tot 30 % dalen.

Alles bijeengenomen en overwegende, dat in het Indisch Verslag over 1937 geschreven werd, dat men voor het uitleenbedrijf in de Buitengewesten wat betreft het jaar 1938 de verwachtingen niet al te hoog moest spannen, blijkt dus de werkelijkheid de verwachtingen te hebben overtroffen.

Het loemboengbedrijf op Java en Madoera. Gedurende 1938 moesten 32 loemboengs wegens gebrek aan levensvatbaarheid worden opgeheven, waartegenover de oprichting van slechts 8 nieuwe loemboengs stond, zoodat het aantal instellingen verminderde tot 5561. Het aantal instellingen, dat niet uitleende, was geringer dan het vorig jaar (93, tegen 106 in 1937), waarbij echter rekening gehouden moet worden met bovenvermelde opheffing van 32 instellingen, zoodat in werkelijkheid het aantal loemboengs, dat niet aan de uitleening deelnam, grooter was.

Niettemin werd een hoeveelheid van 21 000 quintalen meer uitgeleend dan in het loemboengjaar 1936/1937 (1 081 000 quintalen); een hoeveelheid, welke de laatste 20 jaren niet bereikt werd. Het aantal leeners nam met 8600 toe tot 1 123 000; deze toename hield dus geen gelijken tred met de grootere uitleening, hetgeen in het gemiddelde van 96 kg per leener (v. j. 95) tot uiting kwam. Ook de gemiddelde per loemboeng uitgeleende hoeveelheid steeg, en wel van 194 tot 198 quintalen, hetgeen eveneens een recordcijfer beteekent. Aan crediet in natura bleek in uitgesproken sawah-streken een geregelde behoefte te bestaan.

Het waren weer de provincies West- en Midden-Java, waar de grootste toename der uitzettingen van de loemboengs plaats had. In West-Java werd 7000 en in Midden-Java 16 500 quintalen meer uitgeleend dan in het vorig boekjaar. Oost-Java daarentegen vertoont een vermindering der uitleening van 2900 quintalen ten opzichte van het boekjaar 1936/1937.

Van den achterstand op 30 September 1937 van 25 200 quintalen resteerden 30 September 1938 nog 8300 quintalen, terwijl nieuwe achterstand ontstond tot een gewicht van 17 300 quintalen (vorig jaar 15 700) of 1,6 % (v. j. 1,5 %) van de in totaal uitgeleende hoeveelheid. De achterstand bedroeg dus bij het sluiten van het boekjaar 1937/1938 25 600 quintalen (vorig jaar 25 200). Wegens oninbaarheid werd een hoeveelheid van 500 quintalen afgeschreven. Einde van het boekjaar 1937/1938 stond aan leeningen uit een hoeveelheid van 49 500 quintalen (v. j. 47 400). De in de loemboengs aanwezige voorraad bedroeg 1 282 200 quintalen (v. j. 1 278 800).

De verkochte hoeveelheid padi van 168 438 quintalen bracht op f 506 100, zoodat een gemiddelde prijs van f 3 gemaakt werd, tegen f 2,20 in 1937. Uiteraard waren deze hoogere opbrengsten van gunstigen invloed op de bedrijfsresultaten der loemboengs. Er kon per saldo een bedrijfsoverschot van f 307 500 worden geboekt, tegen f 162 100 in het vorig jaar. Tegenover 4691 loemboengs (v. j. 4085), welke een bedrijfsoverschot van f 467 700 noteerden (v. j. f 374 700), stonden 870 (v. j. 1498) instellingen met een nadeelig saldo van f 160 200 (v. j. f 212 600).

De onkostencijfers wijken, over het geheel genomen, weinig af van die van het vorig jaar. De bedrijfskosten-in-geld bedroegen f 311 800 (v. j. f 304 300) of, evenals het vorig jaar, 29 cent per uitgeleende quintaal, exclusief afschrijvingen op gebouwen en inventaris. Deze laatste inbegrepen, bedroegen de kosten 41 cent (v. j. 42 cent) per uitgeleende quintaal. De onkosten in padi beliepen 121 400 (v. j. 120 000) quintaal of 11,2 % (v. j. 11,3 %) van de uitgeleende hoeveelheid; aan commissieloonen werd 66 400 quintalen (v. j. 65 200) uitgegeven of 6,1 % van de uitgeleende hoeveelheid (v. j. eveneens 6,1 %), terwijl de spillage 55 000 quintalen (v. j. 54 800) bedroeg, of 5,1 % (v. j. 5,2 %).

De boekwaarde der schuren bedroeg 30 September 1938 f 805 900 (v. j. f 827 000), of 10,6 % van het zuiver vermogen in geld ad f 7 633 800 (v. j. f 8 205 200). Op de gebouwen werd f 127 800 afgeschreven, of 12 cent per uitgeleende quintaal. De vermindering van het zuiver-vermogen in geld is een gevolg van de overschrijving naar de desakassen ten bedrage van f 849 885 (v. j. f 50 158). Het zuiver-vermogen-in-padi steeg van 1 326 100 tot 1 331 700 quintalen. Berekend tegen den gemiddelden padi-verkoop prijs van f 3 per quintaal, vertegenwoordigt het zuiver-vermogen-in-padi een waarde van f 3 995 100, zoodat dus het berekende totale vermogen der loemboengs bij een padiprijs van f 3 per quintaal f 11 629 000 bedraagt.

De rentevoet moest bij eenige kleine loemboengs, welker bestaansmogelijkheid werd bedreigd, worden verhoogd; bij een aantal financieel krachtiger instellingen kon de rente verlaagd worden. Bij 3301 loemboengs bedroeg de rente 25 % of minder; bij 1820 30/35 %, bij 267 40/45 %, bij 173 50 %. Aan rente op leeningen werd een hoeveelheid van 292 900 (v. j. 291 600) quintalen ontvangen, of 27,1 % (v. j. 27,5 %) van de uitgeleende hoeveelheid.

Door den gunstigen padiprijs bedroeg de voordeelige marge tusschen rente en onkosten 2,3 %. De padiprijs behoeft slechts weinig te dalen om deze voordeelige marge in een nadeelige te doen verkeeren. In hoofdzaak zijn de loemboengs dan ook voor de in standhouding van haar vermogen aangewezen op de bij de Algemeene Volkscredietbank belegde gelden.

Aan kleine geldleeningen ten behoeve van den aankoop van kunstmest, bibit e.d., alsmede in den vorm van leeningen ter overbrugging van den schralen tijd, werd door een aantal loemboengs uitgegeven f 27 150. Het ligt in de bedoeling daar waar aan deze credieten een permanente behoefte blijkt te bestaan, z.g. tani-banken op te richten, aangezien het verstrekken van gelderedieten minder op den weg van de desaloemboengs ligt.

Evenals in vorige jaren werd weder door verschillende loemboengs in samenwerking met den landbouwvoorlichtingsdienst geselecteerde zaadpadi ingekocht ter verbetering van de padi-qualiteit.

Desabanken Java en Madoera. Het desabank-bedrijf, dat in 1935 zijn dieptepunt bereikte, ontwikkelde zich in het afgelopen jaar wederom in gunstigen zin. De in 1936 aangevangen opwaartsche beweging zette zich ook in 1938, zij het in een rustiger tempo, voort. De betrekkelijk gunstige economische toestanden in de desa's op Java en Madoera leidden er toe, dat zoowel het met de controle belaste personeel als de beheerscommissies der desabanken eenerzijds en de leeners anderzijds, meer vertrouwen in de toekomst kregen. Daardoor durfde men, al ging het schoorvoetend, bij vele instellingen de individueele leensommen te verhoogen en wendden zich vele personen, die in lang niet hadden geleend weder tot de desabanken. Het gemiddeld per leener uitgeleende bedrag steeg van f 18 tot f 19, welk cijfer nog zeer ver ligt beneden het hoogst bereikte vóór de crisis (f 41 in 1929).

Ook het aantal desabanken nam weer toe en wel met 81 tot 6619. In vergelijking met het aantal in 1938 opgerichte instellingen (176) is deze toename betrekkelijk gering, hetgeen zijn oorzaak vindt in de opheffing van niet minder dan 95 bankjes (v. j. 31); deze werden voornamelijk in Oost-Java opgeheven, waar verschillende, reeds jaren geleden stopgezette, bankjes slechts op de definitieve liquidatie der uitstaande leeningen wachtten om opgeheven te kunnen worden. Van de 222 desabanken, welke einde 1937 niet meer in bedrijf waren, werden er 87 definitief opgeheven en 27 heropend, terwijl in den loop van het jaar 14 bankjes (v. j. 13) hun bedrijf moesten staken, zoodat einde 1938 nog 122 instellingen voor het uitleenen waren gesloten.

De uitzettingen van de gezamenlijke desabanken namen met f 2 525 000 (v. j. f 2 649 000) toe tot f 19 229 000, verdeeld over 3 094 500 leeningen (v. j. 2 823 800), gevende een gemiddeld bedrag per verstrekte leening van f 6,21 (v. j. f 5,92). Het aantal leeners steeg van 76 000 tot 1 018 000, van wie 630 000 mannen en 388 000 vrouwen.

De achterstand verbeterde aanzienlijk; was het achterstandcijfer einde 1937 met f 43 537 of 1,4 % van het uitstaand bedrag reeds gunstig, in 1938 liep dit cijfer nog verder terug tot f 20 922 of 0,6 %. De achterstandsvermindering was slechts voor f 8300 (v. j. f 16 800) een gevolg van afschrijving, waarvan slechts f 800 wegens gepleegde onregelmatigheden (v. j. f 4800). De uiterst gunstige achterstandcijfers, welke procentueel slechts werden overtroffen door het topjaar 1929 (0,5 %), wijzen er wel op, dat het desabank-bedrijf als geheel thans grondig gesaneerd is. De bereikte resultaten geven dan ook aanleiding tot groote voldoening.

Bij een aantal zeer kleine desabanken bleek het niet mogelijk de bestaande, dikwijls lage, rentestanden te handhaven zonder haar bestaansmogelijkheid in gevaar te brengen, zoodat tot renteverhoging moest worden overgegaan. Verdere bezuiniging op de bedrijfskosten was niet mogelijk, zoodat geen andere weg openstond. Het betreft hier slechts een betrekkelijk gering aantal bankjes. Een hoogere rente dan 10 % voor leeningen met wekelijksche aflossingen komt sporadisch voor. Een rente van 3 % daarentegen kan slechts bij hooge uitzondering worden berekend. Een overzicht van de door de verschillende bankjes in rekening gebrachte rente volgt hieronder:

1172 (v. j. 1162) bankjes	4 %
1488 (v. j. 1142)	5 %
3159 (v. j. 3427) banken	6—8 %
495 (v. j. 449)	9—10 %

Ten laste van het zuiver vermogen der desabanken werd ingevolge de bepalingen in I. S. 1931 n°. 182 een bedrag van f 645 748 door 1222 instellingen overgeschreven. Thans is sedert de in werking treding van bedoelde Regeeringsverordening reeds f 7 952 188 door de desabanken aan de desakassen overgedragen. Tengevolge van deze overschrijving onderging het zuiver vermogen der desabanken, dat einde 1937 f 8 069 700 bedroeg, ondanks het feit, dat in 1938 een netto-bedrijfsoverschot kon worden geboekt van f 101 000 (v. j. f 153 600), een vermindering tot f 7 469 900. Het lagere bedrijfsoverschot is, behalve van de overboeking naar de desakassen, voornamelijk een gevolg van de verlaging der door de Algemeene Volkscredietbank op de door de desabanken bij haar belegde gelden vergoede rente van 3 % tot 2½ %. Uit dien hoofde werd in 1938 slechts aan rente ontvangen f 123 690, tegen f 208 700 in 1937.

Aan rente op leeningen u/g werd f 929 400 (v. j. f 779 200) ontvangen, hetgeen neerkomt op 5,5 % (v. j. 5,6 %) van het uitgeleende bedrag.

De bedrijfsuitgaven stegen met f 97 200 tot f 1 014 400. De belooningen der desabankcommissies namen toe van f 396 700 tot f 460 200, de bijdragen aan de bedrijfsfondsen van f 286 300 tot f 307 300 en die in de contrôle-kosten van f 210 000 tot f 229 100. Op gebouwen en inventarissen werd, evenals het vorig jaar, f 40 100 afgeschreven.

In 1938 kon aan verplichte spaargelden worden uitbetaald f 711 071 (v. j. f 567 011) aan 267 350 (v. j. 239 450) inleggers of gemiddeld per inlegger f 2,66 (v. j. f 2,37).

Dorpsbanken in de Buitengewesten. Het aantal dorpscredietinstellingen in de Buitengewesten steeg van 469 tot 495, doordat 4 instellingen opgeheven werden, waartegenover 30 opgericht konden worden. Deze nieuwe banken zijn voor het grootste deel in de residentie Benkoelen werkzaam. Van de 28 buiten bedrijf gestelde banken kon een viertal heropend worden, drie moesten definitief opgeheven worden, terwijl 2 banken in den loop van het jaar tijdelijk buiten bedrijf werden gesteld. Het aantal stopgezette banken bedroeg einde 1938 derhalve 23 (16 ter Sumatra's Westkust, 6 op Bali en 1 in Manado).

Het uitgeleende bedrag steeg van f 1 292 600 tot f 1 477 800, terwijl het aantal leeningen dit jaar 153 500 bedroeg (v. j. 145 200). De gemiddelde leensom steeg in 1938 tot f 9,63 (v. j. f 8,90). Bij de instellingen in Benkoelen daalde de gemiddelde leensom van f 15,94 tot f 14,69; in de overige ressorten

(Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Bali en Lombok) nam de gemiddelde leensom een weinig toe. De totale achterstand van alle dorpsbanken in de Buitengewesten daalde in 1938 van f 20 897 (4,8 %) tot f 18 014 (3,6 %). Ook in 1938 bleven de betrekkelijk jonge banken in Tapanoeli (opgericht in 1936) vrij van achterstand. Van de totale achterstandsdaling is een bedrag van f 2100 het gevolg van afschrijvingen. Ook het uitstaand bedrag kon wederom stijgen (van f 438 200 tot f 493 700 per einde 1938). In den loop van 1938 werd op grond van de bepalingen inzake overschrijving van overtollige reserves op de dorpskassen f 54 672 overgeschreven (v. j. f 1009).

Algemeene Volkscredietbank (inclusief rekening-courant) en Desabanken op Java en Madoera

Jaar	Aantal leeningen nieuwe voorschotten	Gemiddelde leensom nieuwe voorschotten	Totaal uitgeleend	Totaal terugbetaald	Uitstaand	Achterstand	
						Bedrag	%
Algemeene Volkscredietbank							
1928	826 414	f 65	f 55 473 924	f 52 284 292	f 43 329 678	f 1 300 905	3,—
1929	895 186	66	62 732 247	56 985 630	48 400 839	1 485 844	3,07
1930	922 809	63	60 509 743	60 645 044	47 989 243	2 905 819	6,06
1931	760 653	52	41 875 753	49 680 061	40 308 854	7 764 515	19,26
1932	451 812	43	20 518 550	31 188 798	29 755 333	12 738 497	42,81
1933	327 975	40	14 119 027	20 142 748	23 785 698	12 551 853	52,81
1934	305 138	39	12 861 080	17 292 250	17 993 100	8 826 920	49,06
1935	250 242	53	14 220 980	14 497 850	16 611 650	6 232 240	37,52
1936	278 361	53	15 935 680	14 818 820	17 005 530	4 269 200	25,10
1937	357 402	45	17 615 260	15 872 180	18 324 270	2 649 150	14,46
1938	478 238	41	21 577 190	18 790 630	20 765 540	1 715 900	8,26
Desabanken							
1928	3 064 000	f 14	f 41 388 831	f 40 909 813	f 7 573 592	f 36 345	0,48
1929	3 254 000	14	44 887 267	44 419 446	8 041 413	40 135	0,5
1930	3 146 000	13	41 139 490	41 882 400	7 798 501	96 376	1,24
1931	3 017 000	11	32 282 975	34 651 339	5 392 124	217 100	4,03
1932	2 692 978	8	20 508 554	22 475 434	3 425 330	256 973	7,5
1933	2 677 751	6	16 434 724	16 742 753	3 120 442	250 053	8,01
1934	2 706 817	5,7	15 422 677	15 726 028	2 815 228	238 505	8,47
1935	2 475 956	5,5	13 724 933	13 905 542	2 593 542	171 750	6,62
1936	2 529 013	5,6	14 067 120	13 930 328	2 695 631	93 055	3,45
1937	2 823 231	5,9	16 704 050	16 318 339	3 061 974	43 534	1,42
1938	3 094 756	6,2	19 235 238	18 905 004	3 264 748	20 921	0,62

Algemeene Volkscredietbank (Buitengewesten), inclusief rekening-courant

Jaar	Aantal leeners voorschotten	Gemiddelde leensom voorschotten	Totaal uitgeleend	Totaal terugbetaald	Uitstaand	Achterstand	
						Bedrag	%
1928	65 655	f 237	f 18 606 908	f 17 474 038	f 14 026 296	f 321 662	2,29
1929	68 048	229	19 446 314	18 661 274	14 675 134	397 791	2,71
1930	71 665	206	18 291 419	19 180 250	13 721 181	645 373	4,70
1931	65 722	162	13 540 058	15 533 557	11 717 391	1 558 288	13,30
1932	39 802	133	7 409 793	10 188 259	8 926 408	2 449 757	27,44
1933	33 421	122	5 715 249	6 973 329	7 574 456	2 620 081	34,50
1934	36 042	108	5 425 591	6 239 433	6 613 923	2 474 427	37,41
1935	34 489	120	5 892 750	5 896 500	5 658 500	1 739 410	30,74
1936	34 289	134	6 358 600	5 934 090	5 955 170	1 428 120	23,98
1937	39 976	138	7 369 230	6 763 400	6 634 960	1 048 550	15,80
1938	51 792	137	8 853 550	7 620 130	7 759 850	909 230	11,72

Algemeene Volkscredietbank (Buitengewesten), 1938

Groep	Uitgeleend	Terug- betaald	Uitstaand nieuw	Achterstand		Uitstaand oud	Achter- stand oud
				nieuw	%		
Ia. Desaseizoen	f 167 140	f 104 470	f 135 900	f 4 230	3	f 67 370	f 67 370
Ib. Desatermijn	2 473 280	2 009 670	1 836 500	89 340	5	103 350	109 090
IIa. Ambtenaren, enz. . .	1 382 360	1 267 070	1 446 690	55 080	4	18 030	17 920
IIb. Pensioenbelemingen	1 031 590	879 390	921 750	2 480	0,3	—	—
III. Middenstanders . .	863 350	806 700	1 144 670	75 540	7	181 240	178 710
IV. Diversen	1 161 180	769 440	1 211 110	56 060	5	120 610	80 640
Totaal voorschotten . .	f 7 078 900	f 5 836 740	f 6 696 620	f 282 730	4	f 496 600	f 453 730
Rekening-courant . . .	1 774 650	1 783 390	566 630	172 770	30	—	—
Algemeene totalen . . .	f 8 853 550	f 7 620 130	f 7 263 250	f 455 500	6	f 496 600	f 453 730

Algemeene Volkscredietbank (Java en Madoera), 1938

Groep	Uitgeleend	Terug- betaald	Uitstaand nieuw	Achterstand		Uitstaand oud	Achter- stand oud
				nieuw	%		
Ia. Desaseizoen	f 2 915 570	f 2 579 590	f 2 357 700	f 169 050	7	f 644 980	f 644 350
Ib. Desatermijn	5 434 350	4 686 880	3 508 630	168 180	5	180 450	180 440
IIa. Ambtenaren, enz. . .	2 758 960	2 378 970	2 433 500	70 680	3	36 750	24 510
IIb. Pensioenbelemingen	5 000 610	4 511 740	4 701 180	9 900	0,2	2 790	2 790
III. Middenstanders . .	887 490	997 750	1 645 480	43 490	3	51 160	51 160
IV. Diversen	2 589 260	1 741 850	3 546 230	120 420	3	24 920	18 670
Totaal Voorschotten . .	f 19 586 240	f 16 896 780	f 18 192 720	f 581 720	3	f 941 050	f 921 920
Rekening-courant	1 990 950	1 893 850	1 631 770	212 350	13	—	—
Algemeene totalen . . .	f 21 577 190	f 18 790 630	f 19 824 490	f 794 070	4	f 941 050	f 921 920

4. Coöperatie

Voor den betrekkelijk nog jongen dienst van Coöperatie en Binnenlandsche Handelsvoorlichting kenmerkte zich het jaar 1938 door een intensivering van de werkzaamheden en het op hooger peil brengen van het voorlichtingsapparaat. Waar het in de bedoeling ligt, om de schuldbevrijdingswerkzaamheden in de naaste toekomst in haar geheel onder te brengen in het kader van de organisatie van het inheemsche bedrijfsleven, werd in 1938 een begin gemaakt met het betrekken van een deel van het tijdelijke personeel voor de schuldbevrijding in den voorlichtingsarbeid op het terrein van coöperatie en binnenlandschen handel.

Het zwaartepunt van de schuldbevrijdingswerkzaamheden toch dient te worden gezocht in een doelmatige en systematische organisatie van de daarbij betrokken inheemsche producenten, hetgeen met zich medebrengt, dat het schuldbevrijdingspersoneel ervaring zal hebben op te doen op het gebied van coöperatie en handelsvoorlichting.

Een en ander houdt mede verband met het feit, dat een reorganisatie van den buitendienst noodzakelijk is gebleken in dezen zin, dat spoedig zal moeten worden overgegaan tot instelling van gewestelijke ressorten, overeenkomende met die van een provincie (of gouvernement).

Uit de thans reeds in dienst zijnde ambtenaren zullen de meest geschikte met de leiding van elk van die ressorten worden belast, in welke functie zij voorts — voor zoover Java betreffende — het dagelijksch contact hebben te onderhouden met het provinciaal bestuur en de provinciale welvaartsdiensten.

In 1938 werd het buitenwerk, inclusief de schuldbevrijding, verzorgd door 12 ambtenaren en 8 beambten voor Java en 2 ambtenaren voor de Buitengewesten. De laatste functionarissen, die worden betaald ten laste van de Rubberfondsen, hebben onderscheidenlijk hun standplaats te Palembang en te Bandjermasin. De bezetting van Pontianak in 1937 met een ambtenaar, eveneens ten laste van de Rubberfondsen, moest medio 1938 worden opgeheven, aangezien geen gelden meer uit die fondsen beschikbaar konden worden gesteld.

Coöperatievezen. Het jaar 1938 is te beschouwen als de afsluiting van het eerste tienjarig tijdvak van de door de Overheid gevolgde coöperatie-politiek, welke haar grondslag vindt in de „Regeling Inlandsche Coöperatieve Vereenigingen” (I. S. 1927 n°. 91).

De volgende staat geeft een overzicht van het aantal in elk der in de afgelopen tien jaren ingeschreven en ontbonden coöperaties, verdeeld naar de soort der vereenigingen.

Inschrijving en ontbinding van coöperatie

Soort coöperaties	Aantal ingeschreven in:												To- taal	Ontbonden			Nog in werking zijnde vereeni- gingen
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	tot einde 1937		in 1938	To- taal		
Spaar- en crediet-coöpe- raties	21	20	41	35	37	53	31	39	33	61	107	478	39	12	51	427	
Verbruiks-coöperaties .	—	—	2	2	6	9	4	—	—	3	2	28	11	1	12	16	
Productie-coöperaties .	1	2	3	6	—	2	1	—	6	22	1	44	7	—	7	37	
Schuldbevrijdings-coö- peraties	—	—	—	—	—	—	—	2	4	11	30	47	—	—	—	47	
Verskillende coöpera- ties	—	—	—	1	—	—	3	2	4	1	4	15	1	1	2	13	
Totalen	22	22	46	44	43	64	39	43	47	98	144	612	58	14	72	540	
Aantal ontbonden . .	—	1	—	—	4	3	9	7	22	12	14	73	—	—	—	—	

Hoewel, op grond van de opgedane ervaring in vorige jaren, aan verzoeken van vereenigingen om te worden ingeschreven in den laatsten tijd zware eischen worden gesteld, waarbij als algemeene gedragslijn is aangenomen, dat eerst tot registratie wordt overgegaan, wanneer de levensvatbaarheid der coöperatie gedurende een jaar in de praktijk is getoetst, bleek het aantal inschrijvingen in 1938 toch nog meer te bedragen dan in elk der voorafgegane jaren. De meeste coöperaties zijn nog steeds spaar- en credietvereenigingen, hetgeen overigens verklaarbaar is, aangezien deze soort instellingen over het algemeen zeer eenvoudige van opzet zijn en geen uitgebreide administratie vereischen.

Voor de inheemsche samenleving zijn dergelijke eenvoudige vereenigingen met een bedrijfsmatigen inslag zeer geëigende leerscholen voor hogere vormen van organisaties, waarbij een richtig, commercieel zakelijk beheer eerste eisch is. Niet zelden verbinden de credietcoöperaties aan zich nevendoelenden van sociaal aard, zoals de instelling van een begrafenisonderzoekfonds, het bekostigen van noodzakelijke adatteesten ten behoeve van minvermogenen (besniedenis) e.d.

Tot dusver zijn in de statistieken als afzonderlijke groep geëigende de „producenten-coöperaties”, welke benaming minder juist is en aanleiding kan geven tot verschillende misvattingen, om welke reden thans de klassieker aanduiding van „productie-coöperaties” wordt gebezigd. Daartoe worden gerekend

de coöperatieve vereenigingen voor aankoop van grondstoffen, e.q. verwerking en verkoop van producten, zoowel op het gebied van den landbouw als de nijverheid.

Ter illustratie van de groote beteekenis van deze — numeriek nog zeer in de minderheid zijnde — organisaties, worden hier eenige cijfers genoemd betreffende de batikcoöperatie te Solo en de rubbercoöperaties in het district Leuwiliang van het regentschap Buitenzorg. Tot en met September 1938 werd door die batikcoöperatie aan grondstoffen ten behoeve van de 108 bij den batikbond aangesloten batikkerijen rechtstreeks van den importeur betrokken aan greys tot een waarde van f 542 650 en aan andere grondstoffen (was, hars, indigo, enz.) f 23 815, tezamen f 566 465. De omzet van deze coöperatie over 1938 kan dus op ruim $\frac{3}{4}$ millioen gulden worden geschat. Het groote belang van deze organisatie voor haar leden is vooral hierin gelegen, dat door haar rechtstreeksche relatie met den importeur de leden ten aanzien van de grondstoffenvoorziening niet meer zoo afhankelijk zijn van de manipulaties van den tusschenhandel, zooals tevoren het geval was, hetgeen voor de batikbedrijven tot velerlei moeilijkheden aanleiding heeft gegeven.

Door de coöperaties van rubbertuinbezitters in Leuwiliang — een 12-tal, tellende 1791 leden — werd in 1938 160 000 kg aan sheets geproduceerd, met een opbrengst van f 57 500 van hetgeen verkocht is. Elke coöperatie heeft een eigen sheetbereidingsinstallatie, doch de verkoop van de producten geschiedt centraal, onder toezicht van het Consultatiebureau van de Afdeeling Nijverheid te Batavia. Dank zij de technische voorlichting van dit bureau is de bevolkings-sheet van Leuwiliang, hoewel bereid in zeer eenvoudige fabrieken, welke geheel in de desa-sfeer zijn gehouden, van een dusdanige kwaliteit, dat zij door de exportmaatschappijen op één lijn wordt gesteld met ondernemingsrubber en bij de aannahme zelfs geen keuringen meer behoeven plaats te hebben. Het product geniet ook in het buitenland reeds een goeden naam. Aan verzoeken van buitenlandsche handelslichamen om rechtstreeksche levering (o.a. New-York) werd evenwel door de coöperaties wegens praktische bezwaren en het daaraan verbonden risico geen gevolg gegeven.

Voor de vorming van tani-organisaties met daaraan annex oprichting van coöperatieve loemboengs, instellingen waarbij men in stede van geld een gedeelte van den padi-oogst opspaart, hetzij geselecteerd ten behoeve van de bibitvoorziening, hetzij om van de opgeschuurde padi bij den uitgestelden verkoop tegen den patjeklik-tijd voordeliger prijzen te kunnen bedingen, bestond in het bijzonder in Oost- en West-Java hoe langer hoe meer belangstelling, zoowel van de zijde van den Landbouwvoorlichtingsdienst als van particuliere organisaties (Parindra, Pomer). Een oordeelkundige opzet van dergelijke instellingen, waarbij men zich vooral voor overhaasting moet hoeden en zijn kracht zal hebben te zoeken niet in het aantal, doch in de hoedanigheid der leden, vormt een gezonde basis voor een systematische „rural reconstruction”, waarbij de belanghebbende gemeenschap een actieve rol vervult.

Meer en meer wordt ten aanzien van die landelijke coöperaties het groote belang ingezien van inschakeling van den volksonderwijzer, in het bijzonder ten behoeve van de verzorging van de administratie, zooals dit vooral bij de boerenleenbanken in Nederland bijna regel is.

In enkele ressorten in Oost-Java is zulks reeds sedert eenige jaren praktijk geworden bij de tani-vereenigingen, welke onder auspiciën staan van den Landbouwvoorlichtingsdienst. Ook in West-Java is het de groep van volksonderwijzers, die tot dusver een actief aandeel heeft in de leiding van coöperaties onder de plattelandsbevolking (Tjiparaj bij Bandoeng, Tjiamis, Tasikmalaja, Koenigan). Ondershands is thans met het Departement van Onderwijs en Eeredienst een regeling getroffen, welke het mogelijk zal maken om in de toekomst bij den coöperatie-arbeid stelselmatiger gebruik te maken van de diensten van den „dorpschoolmeester”, den goeroe desa, die in de desa-samenleving tot de notabelen kan worden gerekend. Te dien einde zullen naar gelang van de behoefte goeroe-cursussen worden ingesteld, waarmede door den ambtenaar te Cheribon in 1938 reeds een begin is gemaakt.

Groei van het coöperatiewezen onder de
„Regeling Inlandsche Coöperatieve Vereenigen”

Jaar	Totaal	Aantal coöperaties, waarvan					Aantal leden	Bedrijfskapitaal
		crediet-coöperaties	verbruiks-coöperaties	productie-coöperaties	schuldbevrijdings-coöperaties	verschillende coöperaties		
1930	89	81	2	6	—	—	7 848	f 101 296
1931	133	116	4	12	—	1	13 725	194 578
1932	172	153	10	8	—	1	14 064	264 184
1933	233	203	19	10	—	1	18 337	353 024
1934	263	227	23	10	—	3	18 707	402 115
1935	299	265	18	9	2	5	19 044	349 801
1936	324	283	12	14	6	9	20 022	355 479
1937	410	332	15	36	17	10	32 749	590 595
1938	540	427	16	37	47	13	42 849	1 030 042

5. Schuldbevrijding

De schuldbevrijdingswerkzaamheden hadden in 1938 een gestadigen voortgang. Hoewel ten aanzien van de beteekenis van dezen arbeid voor de Inheemsche bevolking over meer gegevens wordt beschikt dan een jaar tevoren, is het niet mogelijk daaruit thans reeds conclusies te trekken.

Een indruk van den omvang van de werkzaamheden geeft de volgende tabel, waarin zijn opgenomen de op 31 December 1938 uitstaande en de tot dien datum uitgezette leensommen.

Regentschappen en afdelingen	Aard van de cultuur	Uitgeleend		Uitstaand	
		leeners	bedrag	leeners	bedrag
Serang	klappers	693	f 105 145	480	f 66 968
Pandeglang	klappers	10	2 285	10	1 669
Garoet	djeroek	79	6 869	64	4 931
Tjiamis	klappers	363	30 050	363	25 384
Cheribon	padi	3 783	110 142	2 555	34 339
Indramajoe	mangga (padi)	1 111	21 238	1 001	19 535
Pekalongan	padi	1 052	28 630	1 052	21 516
Pemalang	padi	252	9 666	132	4 294
Demak	padi	383	19 183	383	19 183
Pati	kapok	5	20 980	5	19 554
Poerbolinggo	padi	27	1 819	27	1 819
Ngawi	padi	448	12 105	350	10 007
Ponorogo	padi	43	1 849	42	1 355
Kediri	klappers (padi)	4 973	103 510	2 719	42 178
Toeloengagoeng	padi	583	8 659	576	8 324
Sitoebondo	padi	608	38 870	512	25 881
Banjoewangi	klappers (padi)	1 594	119 535	1 569	103 303
Manado	klappers	303	296 486	299	266 250

Bij de schuldbevrijding worden verschillende methoden gevolgd; het uiteenlopend karakter van de schuldverhoudingen en de onderling afwijkende plaatselijke gewoonten rechtvaardigen deze verschillen in methode geheel.

Slechts in enkele streken, waar in het algemeen de sociaal-economische omstandigheden ongunstig zijn, wordt van coöperaties gebruik gemaakt. Omtrent dezen arbeid kan het volgende worden vermeld.

De lage productenprijzen in 1938 hebben het voordeel van de inschakeling van coöperaties wel in het licht gesteld, omdat het mogelijk is gebleken, de aflossingen aan te passen aan de financiële draagkracht van de leeners, de zelfwerkzaamheid te bevorderen door selectieve opvoeding van den producent en de onderlinge samenwerking te verhoogen door een organisatie, welke de positie van de producenten tegenover den geldschieter versterkt.

In 1938 is de arbeid van de schuldbevrijdingscoöperaties min of meer verlegd naar de verzorging van den, voor een regelmatige afbetaling noodzakelijken, afzet van de opbrengst van de voor schuld verbonden beplantingen. Hierdoor kreeg de schuldbevrijdingsactie een diepere beteekenis voor de desa-huishouding, omdat zij zich niet beperkte tot saneering van de schuldverhoudingen, maar ook ter bereiking van deze saneering zich richtte tot gezondmaking van de handelsverhoudingen, welke in het algemeen, naast de in de desa bestaande credietbehoefte, als oorzaak van den schuldenlast moeten worden aangemerkt. Moeilijkheden werden ondervonden bij het streven, om de bij een coöperatie aangesloten leden, die als regel weinig ontwikkeld zijn, op korten termijn vertrouwd te maken met den coöperatieven arbeid, welke zoowel de controle van de hoeveelheid en hoedanigheid van de ingebrachte producten als hun verhandeling en de verrekening van de opbrengst daarvan omvat.

In 1938 werden in de residentie Bantam 15 coöperaties opgericht. De zeer hoge schulden in het regentschap Pandeglang vormden — in verband met de zeer lage klapperprijzen — een ernstige belemmering voor de schuldbevrijdingsactie. In verband hiermede werd voorloopig afgezien van voortzetting van den arbeid in deze streek. Deze beslissing werd mede beïnvloed door de noodzaak om, waar mogelijk, de uiterste soberheid te betrachten bij de aanstelling van personeel en de aan den schuldbevrijdingsarbeid verbonden uitgaven, welke in 1938 uit de f 25 miljoen-bijdrage werden betaald en derhalve in 1940 op de normale begrooting zullen drukken.

Omgezet werden 1½ miljoen klappers, waarvan een gedeelte tot copra werd verwerkt. De opbrengst bedroeg ruim f 12 600; hiervan werd ruim f 3200 aan de Algemeene Volkscredietbank afgedragen.

De schuldbevrijding onder de kapokboombezitters in de regentschappen Malang, Djombang en Kediri werd in 1938 beëindigd. De belangrijke prijsdaling van de kapokkolven maakt het voor de bevolking zeer moeilijk om uit den oogst 1938 de door de opgerichte kapokdesabanken uitgegeven seizoencredieten, welke met inbegrip van de rente f 22 500 bedroegen, terug te betalen. Deze moeilijkheid werd nog verhoogd, doordat in andere gewassen plagen optraden. In verband hiermede werd 2/5 gedeelte van dat bedrag afgeschreven, waartoe te meer aanleiding bestond, omdat in deze credieten ook was begrepen een bedrag van f 7500, hetwelk het restant vormde van de door een aantal kapokboombezitters in vorige jaren aangegane schulden, die deze uit de opbrengst van den oogst 1937 niet meer konden betalen.

6. Pandhuisdienst

In den loop van 1938 werden 2 nieuwe pandhuizen en 1 filiaal opgericht, terwijl 1 filiaal, wegens omzetting in een pandhuis, werd gesloten.

Einde 1938 waren op Java en Madoera 375 en in de Buitengewesten 85 of in totaal 460 leenbanken in exploitatie, tegen respectievelijk 373, 85 en 485 in 1937. Het aantal filialen bleef 53.

De inbreng steeg van 36 406 252 panden en f 75 301 790 leensom in 1937 tot respectievelijk 43 485 283 stuks en f 85 309 623 in 1938. De vermeerdering bedroeg derhalve 7 079 031 panden en f 10 007 833, of respectievelijk 19,44 % en 13,29 %.

De toeneming van het aantal beleende panden en de daarop verstrekte leensommen is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de groote vermeerderingen in de A-rubriek.

In vergelijking met het jaar 1937 werden in 1938 7 067 116 A-panden (20 %) met een totaal van f 8 701 385 (15 %) aan leensommen meer beleend. De B t/m E-panden stegen met 11 905 stuks en f 1 306 449, of respectievelijk 7 % en 8 % ¹⁾.

In het volgend overzicht zijn voor elk der jaren 1931 t/m 1938 het aantal beleende panden en de daarop verstrekte leensommen opgenomen.

Jaren	Aantal beleende panden			Verstrekte leensommen		
	A	B, C en D	E	A	B, C en D	E
1931	42 652 081	292 389	186 318	f 111 012 820	f 11 960 350	f 30 149 089
1932	34 638 858	203 781	143 503	78 920 364	8 289 569	22 561 292
1933	26 852 326	140 515	106 774	56 296 949	5 706 835	16 113 994
1934	27 670 580	113 465	89 480	51 845 176	4 574 066	13 159 635
1935	28 902 161	99 901	85 902	51 016 124	4 012 329	12 495 315
1936	29 788 361	87 488	85 653	49 306 375	3 520 899	12 586 289
1937	36 223 220	94 450	88 582	58 003 042	3 856 187	13 442 560
1938	43 290 336	99 119	95 828	66 704 427	4 060 217	14 544 979

In 1938 werden 38 945 122 panden uitgelost, terwijl aan leensommen f 78 247 933 werd terugontvangen, tegen respectievelijk 31 418 081 stuks en f 67 821 725 ten vorige jare. De op vorengenoemde leensommen verschuldigde kosten bedroegen in 1938 en 1937 respectievelijk f 10 185 400 en f 8 432 284.

Het aantal herbeleende panden bedroeg in 1938 5 573 821 met een gezamenlijke leensom van f 16 569 460, tegen 3 445 583 en f 12 157 432 in het voorafgegane jaar.

Indien de aantallen en leensommen van de herbeleeningen worden afgetrokken van de hoeveelheden en bedragen van den inbreng en de lossing, dan bedragen de aantallen nieuw-ingebrachte panden in 1938 37 911 462 en de daarop verstrekte leensommen f 68 740 163, tegen respectievelijk 32 960 669 en f 63 144 358 in 1937; de werkelijke hoeveelheid uitgeloste panden met de daarop betrekking hebbende leensommen waren respectievelijk 33 371 301 en f 61 678 473, tegen respectievelijk 27 972 498 en f 55 664 293 in 1937.

Van de in 1937 beleende A-panden, waarvan de algeheele afwikkeling eerst in 1938 plaats vond, werden uitgelost 34 291 898 stuks of 94,6 % van den totalen inbreng, tegen respectievelijk 28 467 289 stuks of 95,6 % in het voorafgegane jaar.

Aangezien de in 1938 plaatsgevonden hebbende beleeningen der A-panden eers t volledig in 1939 zullen zijn afgewikkeld, kunnen hierbij slechts de uitkomsten over den inbreng van de eerste 8 maanden worden vermeld. In die periode werden beleend 27 498 555 panden, waarvan werden uitgelost 25 661 594 panden of 93,4 %, tegen 21 498 473 en 20 521 430 panden of 95,5 % betreffende hetzelfde tijdvak in 1937.

Op de pandveilingen werden in 1938 2 541 798 stuks (tegen 1 241 682 stuks in 1937) in het openbaar verkocht of respectievelijk 6 % en 4 % van het totaal aantal ingebrachte panden der inbrengmaanden, waarvan de verstaantermijnen in respectievelijk 1938 en 1937 verstreken.

Einde 1938 stond aan leensommen uit f 32 994 925 of 28,7 % van het uitstaand bedrag einde 1937, vermeerderd met de in 1938 verstrekte leensommen, tegen respectievelijk f 29 557 975 of 29,7 % in 1937.

Wegens onvoldoende bod moesten van de hiervóór genoemde aantallen geveilde panden 1 239 234 stuks tot een bedrag van f 1 607 814 aan koopsommen en kosten voor den Lande worden aangekocht, tegen 230 192 panden en f 382 501 in 1937.

¹⁾ Voor de indeeling van de panden wordt verwezen naar de noot op blz. 194 van het Indisch Verslag 1936.

De vermeerdering van 1 009 042 panden en f 1 225 313 bestond voornamelijk uit manufacturen, voor welk artikel, in verband met de sterk gedaalde marktprijzen, weinig belangstelling bestond.

In 1938 kwam aan overschotten beschikbaar f 325 025, tegen f 540 851 in 1937. In de beide jaren werden aan surplussen uitbetaald respectievelijk f 198 984 en f 352 729.

Het onafgehaalde overschot bedroeg einde 1938 f 152 896, tegen f 235 303 in 1937.

De rekening Gouvernementspanden op einde 1938 daalde met f 22 857 aan balanswaarde ten opzichte van 1937.

De A-rubriek vermeerderde met f 396 694, terwijl de B t/m E-panden met f 419 551 aan balanswaarde verminderden.

De noodige aandacht werd besteed aan den verkoop van de goedkope A-panden, door regelmatig deze goederen te verzenden naar streken, waar gunstiger resultaten van den afzet werden verwacht.

De verkoop van de B t/m E-panden, voornamelijk van de oudere dienstjaren, nadat een balanswaardevermindering van \pm f 160 000 was toegepast, is alleszins bevredigend geweest. Het Centraal Verkoopkantoor „Glodok” te Batavia heeft, evenals vorige jaren, een belangrijk aandeel in den verkoop van de duurere Gouvernementspanden gehad.

In het volgend overzicht is de balanswaarde van de voor het Gouvernement aangekochte panden einde 1938 en 1937 rubrieksgewijze gespecificeerd.

Jaren	Balanswaarde (in guldens) van de voor het Gouvernement aangekochte panden op 31 December, gesplitst in de rubrieken					
	A	B	C	D	E	Totaal
1938.	462 106	6 593	1 150	—	74 544	544 393
1937.	65 412	10 152	6 268	454	484 965	567 251

De exploitatie-kosten van het bedrijf bedroegen f 6 403 580 of f 0,147 per pand in 1938, tegen f 6 857 032 of f 0,188 in 1937. De winst beliep f 5 230 975 in 1938, tegen f 2 993 520 in 1937.

Voor verdere gegevens, meer in het bijzonder betreffende Java en Madoera en de Buitengewesten afzonderlijk, wordt verwezen naar deel II van dit Verslag en naar het Jaarverslag van den Pandhuisdienst.

7. Postspaarbank

De omzet — zijnde het totaal-bedrag der inlagen en terugbetalingen — beliep in 1938 \pm f 62 602 000, tegen \pm f 51 049 000 in 1937 en f 43 302 000 in 1936.

De aantallen geboekte handelingen (inlagen en terugbetalingen) bedroegen in de jaren 1934 t/m 1938 resp. 937 937, 966 442, 1 002 634, 1 170 812 en 1 330 074.

Het aantal spaargelegenheden der instelling bedroeg 31 December 1938 638, namelijk 113 postkantoren en bijpostkantoren en 521 hulppostkantoren, alsmede de 4 eigen kantoren der Postspaarbank, welke eveneens over een inleggerskas beschikken.

Ook gedurende 1938 deden de ruime geldmarkt en de gedaalde rente-standaard hun invloed gelden op de bedrijfsresultaten.

Het inleggerstegoed vertoonde opnieuw een aanzienlijk accres.

Het bedrijfsoverschot der Postspaarbank bedroeg in 1938 \pm f 56 000, welk bedrag werd geboekt in het credit der reserve-rekening, welke 31 December 1938 een saldo aanwees van \pm f 7 205 000.

Het jaar 1938 toonde een verdere stijging, zoowel wat betreft het aantal boekjes in omloop, het inleggerstegoed als den omzet. Voor zoover betreft het aantal boekjes en het tegoed geven de volgende tabellen een beeld van den groei der instelling.

A. Aantal spaarbankboekjes op 31 December:

	1912	1922	1927	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Stijging 1938 t.o.v. 1937 in %
Europeanen	44 940	76 772	82 100	97 020	102 834	108 311	112 040	115 051	121 013	128 044	± 5,8
Inlanders	52 671	150 479	147 928	267 455	281 474	295 245	301 490	308 235	326 782	342 365	± 4,8
Vreemde Oosterlingen	4 839	13 800	19 305	31 236	35 506	39 078	41 234	43 222	47 157	50 956	± 8,1
Totaal	102 450	240 051	299 333	395 711	419 814	442 634	454 770	466 508	494 952	521 365	± 5,3

B. Tegoed op 31 December.

	1912	1922	1927	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Stijging 1938 t.o.v. 1937 in %
Europeanen	f 7 481 130	f 14 185 982	f 13 154 217	f 18 748 764	f 20 268 947	f 22 426 128	f 23 380 807	f 23 077 279	f 26 632 709	f 33 760 500	± 26,8
Inlanders	1 814 768	5 032 305	6 404 978	8 736 854	9 291 913	9 773 657	9 946 507	10 571 468	12 104 833	13 916 184	± 15,0
Vreemde Oosterlingen	324 260	639 428	1 123 271	2 058 882	2 278 139	2 560 711	2 787 002	3 177 160	4 139 740	5 251 086	± 26,9
Totaal	f 9 620 218	f 19 857 665	f 20 682 466	f 29 604 500	f 31 838 999	f 34 790 496	f 35 714 316	f 36 825 907	f 42 877 282	f 52 927 770	± 23,4

	Jaar van oprichting	Aantal inleggers en			
		Europeanen		Inlanders	
		Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Toestand per einde 1938					
Spaarbank te Semarang	1858	1) 1 271	f 577 403,73	267	f 56 607,04 Geen specif
Bataviasche Spaarbank	1857	1 568	1 278 095,54	64	18 875,08
Gemeentespaarbank Soerabaja ²⁾	1859	1) 5 675	3) 6 049 701,10	477	3) 174 844,18
Spaarbank te Makassar	1876	1) 342	3) 284 686,24	62	3) 8 814,55
Spaarbank „Minahasa”, Manado	1896	259	5) 174 000,—	1) 2 710	5) 330 000,—
Padangsche Spaarbank	1879	1) 716	1 308 066,82	310	169 427,07
Spaarbank te Bandoeng	1903				Geen specif
Algemeene Spaar- en Deposito-bank ⁶⁾	1895	454	106 545,58	35	3 779,— Geen specif

Balans (activa)	Spaarbank te Semarang	% verhouding	Bataviasche Spaarbank	% verhouding	Gemeentespaarbank Soerabaja ⁷⁾	% verhouding
Einde 1938						
Hypotheken	f 1 129 376	22,55	f 159 742	9,97	f 458 565	5,72
Effecten	3 195 295	63,81	946 704	59,08	3 899 003	48,60
Onderh. leeningen	—	—	461 500	28,80	—	—
Leeningen tegen borgtocht of zakelijk onderpand	58 162	1,16	—	—	—	—
Deelnemingen in andere maatschappijen	—	—	—	—	—	—
Onroerende goederen	158 920	3,17	6 000	0,38	3 552 353	44,28
Deposito's	—	—	—	—	—	—
Kas en kassiers	6 467	0,13	10 362	0,65	27 102	0,34
Debiteuren	2 908	0,06	202	0,01	12 167	0,15
Belegd reservefonds	416 025	8,31	—	—	—	—
Te vorderen rente	38 455	0,77	17 778	1,11	73 356	0,91
Meubilair, enz.	2 001	0,04	—	—	—	—
Totaal	f 5 007 609	100,—	f 1 602 288	100,—	f 8 022 546	100,—

¹⁾ Inclusief Vereenigingen, enz. (Semarang 110, Soerabaja 436, Makassar 78, Manado 770, Padang 182).

²⁾ Cijfers over 1937 (over 1938 nog niet bekend); de stadsgemeente Soerabaja waarborgt tegoed en rente.

³⁾ Zonder rente 1937 (Soerabaja); zonder rente 1937 (Makassar).

hun tegoed		Totaal		Zichtbare reserve	% verhouding reserve en tegoed
Vreemde Oosterlingen					
Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag		
938	f 391 162,98	2 476	f 1 025 173,75 giro-inleg		
			2 214 300,— gewone inleg		
catie verstrekt		—	307 500,— deposito-inleg		
			717 567,81 giro-rekening		
			f 4 264 541,56	f 402 047,92	9,43 %
94	34 534,11	1 726	1 331 504,73	249 165,27	18,71 %
947	3) 640 569,55	7 099	4) 7 018 428,29	—	—
366	3) 337 811,51	770	4) 649 155,17	97 658,77	15,04 %
150	5) 56 000,—	3 119	559 789,35	194 057,23	34,67 %
401	356 505,03	1 427	1 833 998,92	711 723,47	38,81 %
catie verstrekt		1 309	859 899,32 spaargelden	389 189,18	28,26 %
		323	517 400,— gewone inleg		
58	6 573,64	547	116 898,22 spaargelden	795 111,04	411,77 %
catie verstrekt		—	76 200,— deposito-gelden		
		18 796	f 17 227 815,56		

Spaarbank te Makassar 7)	% verhouding	Spaarbank Minahasa	% verhouding	Padangsche Spaarbank	% verhouding	Spaarbank te Bandoeng	% verhouding
f 278 851	35,24	f 255 473	29,95	f 1 017 668	33,99	f 525 555	28,83
489 897	61,91	572 426	67,10	1 109 204	37,05	710 279	38,96
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	30 900	1,70
13 000	1,64	4 000	0,47	340 811	11,38	183 290	10,05
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2 705	0,32	848	0,03	72 605	3,98
216	0,03	7 652	0,90	12 866	0,43	3 197	0,18
—	—	—	—	472 418	15,78	283 737	15,56
9 290	1,18	10 796	1,26	39 799	1,33	12 434	0,68
—	—	—	—	500	0,01	1 010	0,06
f 791 254	100,—	f 853 052	100,—	f 2 994 114	100,—	f 1 823 007	100,—

4) Inclusief rente 1937 f 153 313,46 (Soerabaja); inclusief rente 1937 f 17 842,87 (Makassar).

5) Afgerond.

6) Cijfers per 30 Juni 1938; de bank is in liquidatie.

7) Cijfers uit het verslag over 1937; die over 1938 zijn nog niet bekend.

K. VERKEER

1. Overzicht van het verkeer

De in de tweede helft van het jaar 1936 optredende, tot ver in 1937 nawerkende gunstige factoren hadden de vervoersresultaten der spoorwegen in laatstgenoemd jaar op een hooger peil gebracht. Ondanks de minder gunstige perspectieven, waarmede 1938 is ingegaan, wisten de spoorwegen, op enkele uitzonderingen na, zich op dat peil te handhaven; zij hebben het jaar afgesloten met cijfers, welke weinig verschillen van die over het voorafgegane jaar. De achteruitgang in de ontvangsten bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij en de Deli Spoorweg Maatschappij is, in aanmerking genomen het sterke vervoersaccres in 1937, niet verontrustend.

De ontvangsten uit het vervoer van reizigers en goederen op de lijnen van alle particuliere spoorwegmaatschappijen op Java gezamenlijk bedroegen in 1938 3½ % minder dan die over 1937 (de toename over 1937 ten opzichte van 1936 was 21 %).

De concurrentie van vrachtauto en autobus noopten de maatschappijen tot verdere tariefsverlagingen en andere maatregelen tot tegenweer, waaronder opvoering van de treinsnelheid op verschillende lijngedeelten een eerste plaats innam.

Vermelding verdient nog, dat voor het meerendeel der spoorwegen op Java (inbegrepen de Staatsspoorwegen) de inkomsten uit het reizigersvervoer in 1938 die van 1937 hebben overtroffen (de Semarang—Cheribon, Semarang—Joana, de Modjokerto en de Madoera Stoomtram Maatschappijen vertoonden een lichten achteruitgang), terwijl voor alle spoorwegen ook ten aanzien van 1938 uit dit vervoer de inkomsten van de tweede jaarhelft hooger waren dan die over het eerste semester (een als gevolg van seizoensinvloeden normaal verschijnsel). De Staatsspoorwegen op Sumatra konden op een uiteindelijk gunstiger resultaat voor 1938 wijzen. De ontvangsten van de Deli Spoorweg Maatschappij onderonden ongunstigen invloed van de verscherpte rubberrestrictie, welke een vervoersvermindering van dat artikel met 38 % ten gevolge had.

Het wegverkeer blijft zich gestadig ontwikkelen. Evenals in 1937 vertoonde dit verkeer ook in dit jaar een vooruitgang; zoo bedroeg het aantal motorrijtuigen in Nederlandsch-Indië einde 1937 82 741, tegen 88 672 einde 1938, een toename dus van 5931 of 7,2 %.

De Koninklijke Nederlandsch-Indische Motorclub en de Deli Automobieleclub ontvingen ook in 1938 financiële steun van het Land voor de verzorging van de wegbebakening.

De lengte van het wegennet in beheer bij de provincies West-, Midden- en Oost-Java, alsmede bij de Zelfbesturen in de Vorstenlanden bedroeg einde 1938 achtereenvolgens 3067, 1877, 3243 en 1787 of tezamen ± 10 000 km, waarvan 5804 km geasfalteerd.

De wegen in de Buitengewesten, in beheer bij het Departement van Verkeer en Waterstaat, hadden einde 1937 een lengte van 12 276 km, waarvan 1635 km geasfalteerd. In den loop van 1938 is deze lengte gebracht op 12 318 km, waarvan 1793 km geasfalteerd.

Als gevolg van de instelling van de groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar en het Zelfbesturend gebied Bali is van genoemde totale lengte per 1 Juli 1938 aan deze gemeenschappen in beheer overgedragen onderscheidenlijk 1555, 43 en 412 km weg, waarvan respectievelijk 142, 6 en 210 km geasfalteerd.

Vermeld kan nog worden, dat van de aan den in de lengterichting van Sumatra loopenden stamweg nog ontbrekende schakel tusschen de residenties Lampoengsche Districten en Palembang de aarden baan in 1938 gereed kwam, terwijl de in dit weggedeelte voorkomende kunstwerken op een tweetal bruggen over de Wai Tahmi en de Wai Giham na werden voltooid.

Wat de scheepvaart in het algemeen betreft, valt op te merken, dat in 1938 het zeevervoer is teruggelopen en de vrachttarieven zich niet op het peil van 1937 hebben kunnen handhaven.

Het goederenvervoer naar het buitenland en in omgekeerde richting in de zes groote bedrijfshavens heeft in 1938 bedragen \pm 3 356 000 tonnen van 1000 kg, zijnde 455 000 ton of 12 % minder dan in 1937.

Ook in 1938 woog de omvang van het vervoer van Europa naar Indie niet op tegen den vervoersomvang in omgekeerde richting, zoodat ook dit jaar maandelijks enkele schepen in ballast naar Nederlandsch-Indië gezonden moesten worden.

Zooals in het Verslag over 1937 werd megededeeld, werd de vaart op China en Japan daarbij nog ongunstig beïnvloed door het tusschen die landen uitgebroken conflict. Ook in 1938 werd hiervan de terugslag ondervonden.

Bij dit al heeft de Indische scheepvaart over 1938 toch nog betrekkelijk bevredigende uitkomsten kunnen boeken.

Het luchtverkeer blijft zich op bevredigende wijze ontwikkelen. Ook in 1938 nam zoowel het passagiers- als het goederen- en postvervoer toe. Werden onderscheidenlijk in 1937 17 350 passagiers, 29 649 kg brieven-pakketpost en 77,3 ton goederen vervoerd, in 1938 bedroegen deze cijfers in dezelfde volgorde 20 972, 54 067 en 101,5. Het aantal passagiers/km steeg van 4 822 982 in 1937 tot 6 995 911 in 1938, terwijl het aantal verkochte ton/km van 485 825 is gestegen tot 747 332.

Als een belangrijk feit kan aangemerkt worden de instelling op 3 Juli 1938 van de luchtverbinding met Australië.

De geldelijke resultaten van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst werden in het eerste halfjaar van 1938 ongunstig beïnvloed door de doorwerking van de in 1937 ingevoerde tariefsverlagingen en mede door de minder gunstige economische omstandigheden, waarmede het jaar is ingegaan. De vermindering van de geldelijke resultaten welke hiervan het gevolg was, werd echter in de tweede helft van het jaar voor een groot deel goed gemaakt door de groote toename der verkeersdrukte en bedrijvigheid bij den postdienst en telefoondienst.

Het totaal der baten is in vergelijking met 1937 f 436 000 teruggelopen. Het exploitatie-overschot onderging echter ten opzichte van 1937 nog een verderen teruggang als gevolg van de per 1 Januari 1938 ingevoerde nieuwe bezoldigingsregeling, waardoor dit overschot f 1 705 000 beneden dat van 1937 is komen te liggen.

De omvang van het verkeer nam, wat de brievenpost betreft, ten opzichte van 1937 zoowel ten aanzien van het binnenland als het buitenland belangrijk toe; het telegraafverkeer gaf alleen ten aanzien van het binnenlandsch verkeer een toename te zien, ten opzichte van het buitenland nam dit verkeer sterk af, hetgeen hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan het verkeer met Japan, dat met ruim 28 000 telegrammen is teruggelopen.

De telefoondienst ontwikkelt zich gunstig.

De kassiersdiensten, welke door het P.T.T.-bedrijf voor derden worden verricht, werden in 1938 wederom uitgebreid.

2. Landwegen en bruggen

Java en Madoera. Het wegenstelsel op Java is in hoofdzaak ontwikkeld volgens het in 1913 opgesteld „algemeen wegenplan van Java”. Dit beperkte zich tot de z.g. hoofdwegen, welke wel is waar over nagenoeg de geheele lengte reeds als verharde rijwegen aanwezig waren, doch waarin hier en daar enkele schakels ontbraken en waarvan verschillende gebrekkige gedeelten verbeterd dienden te worden, terwijl voorts een aantal groote bruggen moest worden gebouwd voor die rivierovergangen waar nog met overvaarten werd volstaan. Met het gereedkomen van de verbinding tusschen Priangan en Banjoemas in 1929 was het algemeen wegenplan van Java van 1913 geheel voltooid.

Sinds 1913 is echter op verkeersgebied veel veranderd.

De toename van de bevolking, de vermeerdering en differentieering van de maatschappelijke behoeften, de ontwikkeling van het snelverkeer langs den weg hebben het verkeersbeeld op den weg vergeleken bij 1913 ingrijpend gewijzigd. In de laatste jaren werd dan ook de noodzakelijkheid gevoeld om normen vast

te stellen, volgens welke de verbetering en den uitbouw van het wegenstelsel op Java in de toekomst zal dienen te geschieden.

Hiertoe werd bij G.B. 18 Nov. 1938 n°. 27 een commissie ingesteld welke tot taak heeft om, rekening houdende met de bestaande en in de naaste toekomst te verwachten verkeersbehoeften, alsmede met de defensiebelangen, de Regeering van advies te dienen nopens de wenschelijk te achten verbetering van het wegenstelsel op Java en Madoera.

Ook in 1938 berustte de zorg voor de wegen op Java en Madoera bij de provincies, de stadsgemeenten, de Zelfbesturen der Vorstenlanden en de regentschappen.

De lengte van het bij de provincie West-Java in beheer zijnde wegennet bedroeg einde 1938 3067 km (verhard), waarvan 2109 km of 69 % was geasfalteerd (tegen 67 % einde 1937). Voor het onderhoud van deze wegen werd in 1938, met inbegrip van herasfalteeringen en het voortzetten van het in vorige jaren begonnen stroefmaken van gladde geasfalteerde weggedeelten, welke bij regen ernstig slibgevaar opleveren (wrijvingscoëfficiënt minder dan 0,25), f 1 116 313 uitgegeven. Ten behoeve van de in bovenbedoelde wegen gelegen kunstwerken werd aan onderhoud en herstelling f 67 633 uitgegeven. Voor „verbetering en vernieuwing” van wegen en kunstwerken werd f 182 995 uitgegeven. De Zuidelijke verbindingsweg Malimping—Bajah kwam tot en met de 5de sectie gereed; aan dezen wegaanleg werd in dit jaar f 28 651 besteed. De gewapend beton-brug over het Scheepvaartkanaal in den weg Pagaden—Pamanoekan kwam eveneens in 1938 gereed, zoodat deze weg over de geheele lengte voor het verkeer kon worden opengesteld. Uit de Nederlandsche bijdrage voor welvaartswerken werd in 1938 ten behoeve van in deze provincie gelegen wegen en bruggen f 250 600 uitgegeven.

De lengte van de bij de provincie Midden-Java in beheer zijnde wegen bedroeg einde 1938 1877 km, waarvan 963 km of \pm 51 % geasfalteerd (tegen 50 % einde 1937). Aan gewoon onderhoud werd besteed f 754 800 voor wegen en f 65 800 voor bruggen en duikers. De toestand der wegen bleef over het algemeen bevredigend ofschoon nog verschillende weggedeelten voor verbetering in aanmerking komen. Voor wegaanleg en verbetering werd geautoriseerd f 232 500, ten behoeve van bruggen f 139 600. Evenals het vorig jaar werden in 1938 verscheidene bruggen verbreed en versterkt. Uit de bijdrage voor welvaartswerken werd in 1938 f 208 000 uitgegeven.

De lengte van het bij de provincie Oost-Java in beheer zijnd wegennet bedroeg einde 1938 3243 km, waarvan 2255 km geasfalteerd of 70 % (tegen 65 % einde 1937). Om de in de crisisjaren aan het wegenonderhoud ontstane achterstand in te halen, is in 1938 voor „onderhoud van wegen” op de provinciale begrooting een belangrijk hooger bedrag uitgetrokken dan in vorige jaren. Ten behoeve van dit onderhoud werd uitgegeven f 1 488 185, tegen f 1 121 837 in 1937. Voor onderhoud van de in deze wegen gelegen kunstwerken werd \pm f 62 200 en aan nieuwe kunstwerken f 158 000 ten koste gelegd. De lengte der geasfalteerde wegen werd vermeerderd met 130 km. Ten laste van de bijdrage van Nederland voor welvaartszorg werd in 1938 f 378 000 verwerkt.

Bij de Zelfbesturen der Vorstenlanden was einde 1938 in beheer een weglengte van 1787 km, waarvan 477 km is geasfalteerd of 26,7 %, tegen 26,5 % einde 1937. Voor het onderhoud van bovenbedoeld wegennet werd uitgegeven f 387 692, terwijl aan herstellingen en verbeteringen werd besteed f 3855 en aan nieuwe verharding zonder asfalteering f 46 401 voor 25,4 km weg. Voor den aanleg van nieuwe wegen werd f 14 596 uitgegeven. Aan de uitvoering van asfaltconstructies, gepaard met verbetering der verharding, werd in 1938 besteed f 152 298 voor 44,55 km-weg. Het onderhoud van de in de wegen gelegen kunstwerken vorderde f 27 332. Aan herstellingen en verbeteringen der kunstwerken werd f 33 357 uitgegeven. Vernieuwingen van bruggen en duikers vorderden een bedrag van f 46 322. Ten laste van de Nederlandsche welvaartsbijdrage werd f 118 000 besteed.

Buitengewesten. De lengte van de wegen in beheer bij het Departement van Verkeer en Waterstaat en waarvan de onderhoudskosten geheel of gedeel-

telijk ten laste van de Landsbegrooting worden gebracht, bedroeg einde 1938 10 306 km met een verhard oppervlak van 34 241 700 m² (ongeasfalteerde en geasfalteerde tezamen), waarvan 1435 km met een oppervlakte van 5 987 700 m² geasfalteerd.

In den volgenden staat wordt een overzicht gegeven van de lengte en oppervlakte van de wegen, welke in elk der daarin genoemde residenties bij dit Departement in beheer zijn, zoomede van de gedeelten daarvan, welke geasfalteerd zijn.

Gewesten	Totaal		Geasfalteerd	
	km	m ²	km	m ²
Atjeh en Onderhoorigheden . . .	1 630	5 050 600	45	179 600
Oostkust van Sumatra	313	1 099 700	98	442 300
Tapanoeli	735	2 382 500	289	1 028 000
Riouw en Onderhoorigheden . . .	232	676 800	6	28 000
Lampoengsche Districten	584	2 095 400	106	425 200
Benkoelen	1 172	3 656 900	172	664 200
Palembang	2 276	7 611 500	177	728 300
Djambi	667	2 547 000	9	60 500
Bangka en Onderhoorigheden . . .	1 769	5 787 100	240	1 249 500
Westerafdeeling van Borneo . . .	202	838 900	38	183 700
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	5	21 000	5	21 000
Celebes en Onderhoorigheden . . .	337	1 136 800	159	159 900
Manado	5	30 000	3	19 000
Bali en Lombok	103	429 000	49	213 600
Timor en Onderhoorigheden	27	121 300	16	81 700
Molukken	249	757 200	23	71 200
Totalen ¹⁾	10 306	34 241 700	1 435	5 987 700
¹⁾ Bovendien in beheer bij:				
De groepsgemeenschap Minangkabau (Sumatra's Westkust) . . .	1 555	5 396 500	142	662 000
De groepsgemeenschap Bandjar (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo)	45	172 700	6	27 900
Het Zelfbesturend gebied Bali . . .	412	1 375 100	210	752 900

De voor onderhoud en herstellingen aan de wegen op Sumatra, Borneo en in de Groote Oost uitgegeven bedragen zijn in den volgenden staat opgenomen.

Eiland of eilandengroep	Bedragen (in duizendtallen guldens)						
	Aanleg en verbetering				Onderhoud, herstellingen en opnemingen		
	Uitgetrokken op de Landsbegrooting 1938	Verwerkt in 1938			Uitgetrokken op de Landsbegrooting 1938	Verwerkt in 1938	
		Ten laste van de VIIde begrotingsafdeeling	Ten laste van de rubberfondsen	Ten laste van de bijdrage van Nederland voor welvaartzorg		Ten laste van de VIIde begrotingsafdeeling	Ten laste van de rubberfondsen ¹⁾
Sumatra		414,7	1 361,9	—		2 281,0	(25)
Borneo		33,0	603,1	—		154,0	(16)
Celebes	610	80,5	—	92,2	2 822,38	176,0	—
Bali en Lombok		37,4	—	27,3		55,0	—
Molukken		9,6	—	34,5		43,0	—
Timor		1,0	—	—		5,5	—
Totaal	610	576,2	1 965,0	154,0	2 822,38	2 714,5	(41)

De omvang van de werkzaamheden is groter geweest dan uit deze cijfers kan worden afgeleid, omdat de onderhoudswerkzaamheden in verschillende gewesten gedeeltelijk in onbetaalden arbeid door heerdienstplichtigen worden verricht.

De uitvoering van nieuwe werken ten laste van de gewone fondsen der Landsbegrooting bleef, evenals in de voorafgegane jaren, beperkt.

Uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber werden echter wederom aanzienlijke bedragen in verschillende residenties op Sumatra en Borneo beschikbaar gesteld voor den aanleg van nieuwe en de verbetering van bestaande wegen, alsmede voor den bouw van bruggen en duikers.

De voor deze z.g. „rubberwerken” uitgegeven bedragen zijn mede in het bovenstaande staatje opgenomen. Tevens zijn daarin vermeld de uitgaven voor de werken, welke in de residenties Manado, Molukken en Timor en Onderhoorigheden werden uitgevoerd ten laste van de bijdrage van Nederland voor welvaartzorg.

Van het uit de opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber bestede bedrag van f 1 965 000 werd verwerkt in Sumatra f 1 361 900 en in Borneo f 603 100. In deze bedragen zijn begrepen de uitgaven voor opnemingen en gewoon onderhoud (in de laatste kolom, tusschen haakjes, vermeld).

Van het ten laste van de VIIde begrotingsafdeeling voor aanleg uitgegeven bedrag van f 576 200 werd verwerkt in Sumatra f 414 700, in Borneo f 33 000, in Celebes f 80 500, in Bali en Lombok f 37 400, in de Molukken f 9 600 en in Timor en Onderhoorigheden f 1 000.

Ten aanzien van Sumatra moge omtrent het hoofdwegenstelsel het volgende worden opgemerkt.

Van de aan den in de lengterichting van Sumatra loopenden stamweg nog ontbrekende schakel tusschen de residenties Lampoengsche Districten en Palembang kwam de aarden baan geheel en de verharding grootendeels gereed; de in dit weggedeelte voorkomende kunstwerken werden voltooid op een tweetal bruggen over de Wai Tahmi en de Wai Giham na. In het geheel werd aan dezen nieuwbouw in 1938 besteed f 76 300, welk bedrag geheel bestreden werd uit de ontvangsten verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber. Behalve de bovengenoemde werkzaamheden betreffende geheel nieuwen aanleg, werden in 1938 nog meer of minder belangrijke verbeteringen aan den stamweg uitgevoerd in de residenties Lampoengsche Districten, Palembang, Djambi en Atjeh en Onderhoorigheden. Aan deze verbeteringen, bestaande uit het vervangen

¹⁾ De in deze kolom genoemde bedragen zijn reeds begrepen in die van kolom 4.

van houten bruggen en overvaarten door kunstwerken van permanente constructie, het ophoogen van niet bandjirvrij gelegen weggedeelten, alsmede het verzwaren van de verharding en asfalteering, werd in 1938 f 625 100 verwerkt (Lampoengs f 125 400, Palembang f 104 100, Djambi f 356 400 en Atjeh f 39 200). Van deze bedragen is f 610 100 bestreden uit de ontvangsten verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber.

Hierin is begrepen een bedrag van f 68 400 voor den verderen bouw van de brug over de Batang Tembesi bij Sarolangoen en f 125 800 voor den bouw van 2 groote bruggen over de Batanghari bij Poeloe Moesang en bij Tandjoeng (ter vervanging van bestaande overvaarten), waarmede in 1938 een begin is gemaakt.

De verbindingswegen van de havenplaatsen Emmahaven, Pakanbaroe, Djambi en Palembang met den stamweg werden verder verbeterd; daaraan werd respectievelijk f 14 300, f 28 450, f 31 700 en f 271 200 besteed.

In Atjeh werd f 39 200 besteed voor de verbetering van den stamweg tusschen Medan en Koetaradja en wel geheel ten behoeve van in dit weggedeelte gelegen bruggen. Aan den Westkustweg werd f 34 600, op een bedrag van f 5400 na, eveneens geheel voor den nieuwbouw en de verbetering van in dien weg gelegen bruggen verwerkt. Hieronder is begrepen f 26 000 voor kunstwerken in het wegvak Lam Ië—Soesoeh waarlangs de Société financière des Caoutchoucs, welke bij Lam Ië groote concessies heeft, haar producten moet afvoeren naar de afscheephaven Soesoeh.

Het voornemen bestaat om den Westkustweg, welke thans te Roendeng eindigt, door te trekken naar Sidikalang in Tapanoeli waar aangesloten zal worden op het eindpunt van den Dairi-weg.

De onderafdeelingen Singkel en Bakongan, welke thans, door haar ontoegankelijke ligging en het daaruit voortvloeiend gebrek aan contact met de buitenwereld, nog tot het meest achterlijke gebied van Atjeh behooren, zullen door deze verbinding worden opengelegd en langs een \pm 150 km langen autoweg verbinding krijgen met het cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra. Groote complexen goede gronden in dit gebied liggen nog braak. De Société financière des Caoutchoucs heeft hier reeds eenige olie-palm-ondernemingen en ook de Handels Vereeniging Amsterdam (H.V.A.) heeft in dit gebied belangen.

De ontbrekende schakel Roendeng—Sidikalang is \pm 100 km lang. De kosten voor den aanleg in eenvoudigen vorm worden geraamd op f 785 000. De opname van het tracé zijn vrijwel voltooid en het ontwerp voor de eerste, 26 km lange sectie van Roendeng af gemeten, kwam gereed. Van deze sectie zal het 24,5 km lange gedeelte Roendeng—Pananggalan, waarvan de kosten op f 35 000 zijn geraamd, in 1939 aangelegd worden ten laste van de Nederlandsche welvaartsbijdrage. Bij Pananggalan zal dan aansluiting verkregen worden op den weg naar Pemoeka, boven Singkel gelegen aan de samenvloeiing van de Simpangan en de Simpang-kiri, welke weg door het Binnenlandsch Bestuur met behulp van de bevolking wordt aangelegd.

In Tapanoeli was in het afgelopen jaar o.a. in aanleg de Noordelijkste sectie van den Pakpak-weg, welke zich op \pm 10 km afstand van Sidikalang afsplitst van den Dairi-weg, langs de westkant van het Toba-meer loopt en bij Siborongborong aansluit op den stamweg van Sumatra. Van dezen weg is de aarden baan, voor zoover ze gereed is, in heerdienst en met gebruikmaking van rodi-gelden aangelegd. Thans worden met Landsmiddelen de laatste 7 km aarden baan in bovengenoemde sectie benevens de kunstwerken in het 19 km lange weggedeelte Dairi-weg—Parboeloan uitgevoerd. Aan deze werkzaamheden werd in het afgelopen jaar \pm f 18 200 verwerkt.

In den Pahae-weg werd voortgegaan met de verbetering van den bestaanden weg tusschen Simangoemban en Taroetoeng. De verharding van de 3 km lange 6de sectie (beginnende bij Simangoemban) werd voltooid en een begin gemaakt met de werkzaamheden in het daar aansluitende 13 km lange wegvak tot Onan Djoro. In 1938 is hieraan \pm f 36 400 verwerkt ten laste van de Landsmiddelen.

Voortgegaan werd met den aanleg van den Padanglawas-weg, welke de hoofdplaats van de gelijknamige onderafdeeling met het overige gebied van Tapanoei zal verbinden. Een begin werd gemaakt met de uitvoering van de 3de en laatste sectie, welke reeds geheel in de vlakte van Padanglawas ligt. Hieraan werd ± f 16 500 verwerkt uit de rubbergeldten.

Verder werd voortgegaan met den aanleg van de verbindingen van het eindpunt van evengenoemden weg bij Goenoengtoea met den Rokan-weg in de residentie Oostkust van Sumatra. De Noordelijke verbinding over Hoetaimbaroe naar Langgapajoeng en Kotapinang kwam gereed. Hieraan werd ± f 19 400 verwerkt. Van de Zuidelijke verbinding over Sibohoean en Hoetaradjatinggi naar Daloedaloe en Pasirpengarajan in de residentie Oostkust van Sumatra werd in de ontbrekende schakel Oedjoengbatoe—Hoetaradjatinggi voortgegaan met den aanleg van de aarden baan welke op 2 km na gereed kwam; de verharding moet echter nog over 16 km worden aangebracht. Verwerkt werd ± f 5000. Verder werd in het gedeelte Goenoengtoea—Sibohoean de verharding verbeterd, waaraan ± f 14 600 werd uitgegeven. Al deze uitgaven voor de Padanglawas-wegen werden bestreden uit de rubberfondsen.

In den Natal-weg werd bij Moearasoma, ter vervanging van de over de Aek Sisoma gelegen houten schoorwerkbrug een houten vakwerkbrug van 30 km overspanning op steenen landhoofden gebouwd. Het op het einde van 1937 aangevangen werk werd in het afgelopen jaar voltooid; verwerkt werd f 11 400 (totale kosten f 14 150).

Aansluitende aan den Zuidelijken uit Tapanoei komenden verbindingsweg van Goenoengtoea naar Pasirpengarajan, is in de residentie Oostkust van Sumatra in aanleg de z.g. Rokan-weg, de 105 km lange verbinding loopende van Rantau Berangin in Sumatra's Westkust, aan den weg Fort de Kock—Pakanbaroe gelegen, naar Pasirpengarajan. Hiervan is het 13 km lange, in Sumatra's Westkust gelegen gedeelte geheel gereed, licht verhard en van bruggen voorzien. Voor de verbetering van dit weggedeelte en den bouw van 4 bruggen er in werd in het afgelopen jaar f 24 400 uitgegeven ten laste van de rubberfondsen.

Het volgende in de Oostkust van Sumatra gelegen 12 km lange wegvak tot Alianten bestaat als grasweg, terwijl van daar tot Oedjoengbatoe, over een afstand van ruim 35 km de weg in aanleg is. Dit werk wordt uitgevoerd ten laste van de fondsen verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber, waaruit aan de betrokken landschappen subsidies werden verstrekt. Het tracé voor het verdere 35,5 km lange ontbrekende wegvak Oedjoengbatoe—Pasirpengarajan is vastgelegd en het ontwerp in bewerking.

In het gedeelte van de residentie Oostkust van Sumatra hetwelk bekend is als het Cultuurgebied, berust het beheer der wegen bij den Cultuurraad. Deze had einde 1938 in beheer 1127,7 km, onderverdeeld als volgt: asfaltwegen 950,9 km of 84 %, grind- en steenslagwegen 79,7 km of 7 % en onverharde wegen 97,1 km of 9 %.

Voor het onderhoud werd in 1938 f 243 779 besteed of f 216 per km. Voortgegaan werd met het verbreden van de belangrijkste hoofdwegen en het verbeteren van het alignement.

Aan het onderhoud van bruggen en duikers werd f 23 413 uitgegeven, waarin begrepen zijn de kosten voor het verbreden van een aantal bruggen in de hoofdwegen, welke slecht bij het alignement van den weg aanpasten, zoomede van enkele zware herstellingen.

Ter Sumatra's Westkust werd voortgegaan met den bouw en de verbetering van verscheidene bruggen en van enkele wegen. Tot 1 Juli 1938 bedroegen de uitgaven hiervoor resp. f 27 500 en f 12 200. Verder werd in 1938 f 20 900 uit de rubberfondsen besteed voor verbetering van den weg van Kotabaroe naar den stamweg en den bouw van een in dezen weg gelegen brug over de Batang Piroeko ter betere verbinding van Kotabaroe met het overige wegensstelsel van Sumatra's Westkust.

Op 1 Juli 1938 werd de groepsgemeenschap Minangkabau ingesteld; in verband daarmee komen de uitgaven voor alle werken welke niet uit de

rubbergelden worden gefinancierd ten laste van de groepsgemeenschapsbegroting en dus niet meer ten laste van de VIIde begrotingsafdeeling.

In Riouw werd voortgegaan met den aanleg van den z.g. Koeantan-weg, de verbinding tusschen de residenties Riouw en Onderhoorigheden en Sumatra's Westkust, welke van Loeboekdjambi in Riouw loopt naar Kamang in Sumatra's Westkust en verderop bij Kalirandjao aansluit op den stamweg. Ook het in Sumatra's Westkust gelegen deel van dezen weg wordt door den waterstaatsdienst van Riouw uitgevoerd, omdat dit gedeelte van daaruit gemakkelijker te bereiken is dan van de residentie Sumatra's Westkust uit. Voor dit gedeelte werd in 1938 f 64 800 verwerkt ten laste van de rubberfondsen. Het in Riouw gelegen gedeelte wordt eveneens bekostigd uit de rubbergeldten, waartoe aan de landschapskas der Koeantan-districten de noodige subsidie is verleend.

In aansluiting op dezen weg wordt door genoemd landschap alsmede het landschap Inderagiri de weg van Loeboekdjambi over Taloek naar Rengat verbeterd, welke werkzaamheden in hoofdzaak bestaan uit het ophoogen van te lage en bij bandjirs onder water loopende weggedeelten alsmede het versterken van de verharding. De uitvoering wordt bekostigd middels subsidies uit de rubberfondsen.

In Benkoelen werd in 1938 voortgegaan met den bouw van de kabelbrug over de Air Talo en het verbeteren van den aansluitenden weg van Masmambang over Bakaldalam naar Tenoembang. Aan deze werken, welke beide gereed kwamen, werd respectievelijk f 14 200 en f 64 000 verwerkt ten laste van de Landsmiddelen.

Verder is voor het verbeteren van den weg Kenali—Doesoenbaroe, zijnde het eerste gedeelte van den via Moetar Alam aan te leggen weg naar Boekitkemoening aan den stamweg in de Lampoengsche Districten, f 15 800 uitgegeven ten laste van de rubberfondsen. Het werk werd voltooid.

Het project voor de 2de, 6,5 km lange sectie tusschen Doesoenbaroe en Wai Kaboel kwam gereed.

Voor het in de Lampoengsche Districten gelegen gedeelte van den bij de residentie Benkoelen genoemden weg Moetar Alam—Boekitkemoening werd aan de eerste, 9 km lange sectie in 1938 f 27 500 uitgegeven ten laste van de rubbergeldten waaronder begrepen f 5700 voor opnemingen en f 700 voor onderhoud. De aarden baan kwam gereed, alsmede 6 km lichte verharding. Voor de 2de, 11,5 km lange sectie werd het project ingediend. Met de uitvoering daarvan zal spoedig kunnen worden begonnen. Van de 3de sectie is het ontwerp in bewerking.

In Palembang werd voor de voltooiing van de verharding in den tusschen deze residentie en de Lampoengsche Districten ontbrekende schakel van den stamweg, tusschen de Wai Pisang en Martapoera, f 15 300 besteed uit de rubberfondsen.

Voor de verbetering van den verderen asweg werd bovendien nog f 88 700 besteed, waarvan f 84 700 uit de rubberfondsen en f 4000 ten laste van de gewone middelen. Tot de belangrijkste voltooide werken behooren een gewapend betonnen brug over de Sei Rawas bij Moeararoepit, bestaande uit een serie van 6 boogbruggen, elk van 26 m overspanning en 4,50 m breedte tusschen de leuningten, waarvoor f 21 400 werd uitgegeven en de verbetering van de wegvakken Batoeradja—Martapoera en Moeararoepit—Loeboeklinggau, waaraan respectievelijk f 23 500 en f 32 800 werd ten koste gelegd.

Aan de verbetering van de verbindingswegen van de hoofdplaats Palembang met den stamweg, aansluitende bij Moearabeliti, Moearaenim, Batoeradja en Martapoera werd respectievelijk f 99 400, f 3400, f 17 900 en f 150 500 besteed. Hierin is o.m. begrepen f 52 100 voor een gewapend betonnen brug van 121 m lengte en 4,50 m breedte over de Batanghari Leko bij Teloek en f 108 500 voor den bouw van 3 dergelijke bruggen van 137,50, 142 en 168 m lengte over de Air Komering bij Martapoera, Banten en Goenoengbatoe. Verder werd f 158 000 besteed aan het bandjirvrij ophoogen, omleggen en verbeteren van deze hoofdwegen, waarvan f 56 300 in den stamweg en f 101 700 in de verbindingswegen van den stamweg met de plaats Palembang.

In Djambi werd de bouw van 7 kabelbruggen in het wegvak Moearaboengo—Sarolangoen van den stamweg voltooid, het bouwen van een gewapend betonbrug van 197,5 m lengte over de Batang Tembesi bij Sarolangoen voortgezet en een begin gemaakt met den bouw van 2 groote gewapend betonnen bruggen van 138 en 114 m lengte en 4,5 m breedte over de Batanghari bij Poeloe Moesang en bij Tandjoeng in dezen weg. Aan deze werken werd respectievelijk f 5400, f 68 400 en f 125 800 besteed. Aan den bouw van andere bruggen in den hoofdweg werd nog f 62 300 besteed, alles uit de rubbergeldten. Voor omleggen, bandjirvrij ophoogen en verbeteren van de afwatering der hoofdwegen werd f 96 900 besteed (eveneens uit de rubbergeldten) en wel f 65 200 voor den stamweg en f 31 700 voor den verbindingsweg van de plaats Djambi met Moearatebo aan den stamweg.

Op Bangka en Billiton werd in 1938 f 103 400 uitgegeven, practisch geheel voor asfaltering van bestaande wegen.

Aan verbeteringen van andere wegen en kunstwerken op Sumatra werden in verschillende residenties nog min of meer belangrijke bedragen besteed. Door het beschikbaar zijn van gelden uit de rubberfondsen konden deze verbeteringen in een aanzienlijk sneller tempo worden tot stand gebracht dan anders het geval zou zijn geweest.

Ten aanzien van Borneo moge gewezen worden op den aanleg van den weg Moearaoeja (het eindpunt van den door de Oeloe Soengai loopenden weg van Bandjermasin) naar Tanahgrogot, waardoor de Oostkust van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo via de Oeloe Soengai in verbinding zal worden gebracht met de hoofdplaats. Door den aanleg van dit \pm 130 km lange weggedeelte zal de bevolking van het Oeloe Soengai-gebied gelegenheid krijgen om in haar omgeving nieuwe bouwgronden te vinden en tot nieuwe vestigingen over te gaan. Ook voor de kolonisatie zal deze wegaanleg, welke een thans nog nagenoeg geheel onbevolkte streek zal openleggen, van beteekenis kunnen zijn. Van het traject Moearaoeja—Tanahgrogot wordt thans een gedeelte nabij laatstgenoemde plaats aangelegd met van Madoera afkomstige arbeiders, van wie enkele reeds te kennen hebben gegeven zich blijvend in de streek te willen vestigen. De weg zal echter eerst ten volle tot zijn recht komen door den aanleg van een \pm 200 km lange zijtak in Noordelijke richting loopend naar de grens van het landschap Koetai en daar aansluiting gevend aan een door dit landschap uit eigen middelen te bekostigen weg naar Balikpapan en Samarinda. Tot den aanleg van dien weg werd inmiddels besloten en het voor het in rechtstreeks bestuurd gelegen gedeelte daarvoor benoodigde bedrag in het Rubberfonds gestort.

Voor wat het door het landschap Koetai aan te leggen en te bekostigen weggedeelte van de grens naar Balikpapan en Samarinda betreft kan worden vermeld, dat met de voorbereiding daarvan een aanvang is gemaakt.

Hieronder moge nog een en ander worden medegedeeld over de belangrijkste werken van meer lokaal karakter in enkele residenties.

In de Westerafdeeling van Borneo werd voortgegaan met de verbetering van den kustweg tusschen Pontianak en Pamangkat. De aanlegsteiger voor het overzetveer te Pontianak kwam gereed en een begin werd gemaakt met het versterken van het weglichaam en de verharding van den rijweg. Aan deze werkzaamheden werd f 23 500 besteed uit de rubbergeldten.

In het aansluitend weggedeelte van Pamangkat naar Sambas werd begonnen met den bouw van 2 gewapend betonnen bruggen over de Sei Sambas Ketjil en de Sei Tebrau, waarvoor f 205 000 werd beschikbaar gesteld.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd voortgegaan met de verbetering van den hoofdweg van Bandjermasin over Martapoera en Amoentai naar Moearaoeja. Hieraan werd f 98 400 verwerkt voor het ophoogen van het bandjirvrije weggedeelten, het versterken van de verharding en het verbeteren en vernieuwen van kunstwerken.

In het aansluitende 130 km lange weggedeelte van Moearaoeja naar Tanahgrogot werd aan de Moearaoeja-zijde \pm f 6000 verwerkt en f 254 250 aan de Tanahgrogot-zijde. Hier kwam de aarden baan van Tanahgrogot af over 20 km gereed, benevens een gedeelte van de verharding.

Het project van de volgende sectie, welke tot Batoesopang zal reiken en \pm 23 km lang zal zijn, is bijna gereed en autorisatie is spoedig te verwachten. De kosten worden op f 450 000 geraamd.

In overweging is om een gedeelte van den verderen weg, in verband met het gebrek aan werkvolk, dat met behulp van het Binnenlandsch Bestuur uit Madoera wordt aangeworven, machinaal te doen uitvoeren. Verder werd voortgegaan met de verbetering van het Klampan-kanaal, waarvoor f 44 400 werd besteed.

Alle uitgaven werden uit de rubberfondsen bestreden.

In Celebes werd voor verbetering van den kustweg f 34 600 besteed voor het gedeelte, dat van Makassar in Zuidelijke richting over Bonthain loopt en f 11 700 voor het Noordelijk deel tusschen Makassar en Mandalé. De uitgaven worden bestreden uit de Landsmiddelen.

In Manado werd voortgegaan met den aanleg en de verbetering van den weg tusschen Inobonto en Koeandang. Het werk wordt uitgevoerd door de bevolking, terwijl uit de welvaartsbijdrage fondsen zijn beschikbaar gesteld (f 103 600) voor uitvoering van het werk in weinig bewoonde gedeelten, aankoop van materialen en betaling van toekang-loonen. Onder andere werd f 17 100 besteed voor den bouw van twee houten traliebruggen over de Lolak- en de Inobontorivier, waarvan het hout door de bevolking is verzameld.

In de Molukken werd voortgegaan met de verbetering van den weg van Paso naar Hitoe (ten laste van de welvaartsbijdrage) en enkele kleine andere werkjes.

Op Bali, Lombok en Timor werden enkele kleine werken uitgevoerd.

3. Wegverkeer

Aantal motorrijtuigen en aantal houders van motorrijtuigen. Het aantal motorrijtuigen, dat sedert 1935 een gestadige vermeerdering vertoont, is ook in 1938 verder toegenomen.

Zooals uit de volgende tabel blijkt, hebben wederom alle soorten motorrijtuigen, met uitzondering van de driewielige, tot deze toename bijgedragen.

Toename van het aantal motorrijtuigen in Nederlandsch-Indië in 1938

	1 Jan. 1938	1 Jan. 1939	Toename
Autobussen	8 854	9 286	432 = 4,9 %
Vrachtauto's	11 554	12 790	1 236 = 10,1 %
Personenauto's	48 014	51 658	3 644 = 7,6 %
Driewielige motorrijtuigen . .	1 790	1 630	- 160 = - 9,3 %
Motorrijwielen	12 529	13 308	779 = 6,2 %
Totaal	82 741	88 672	5 931 = 7,2 %

Onder invloed van de verlaging van de belasting op aanhangwagens van f 9 tot f 5 per 100 kg toegestaan totaal-gewicht, is het aantal aanhangwagens op Java toegenomen van 379 tot 476, terwijl het aantal opleggers afnam van 165 tot 147. Het aantal aanhangwagens in de Buitengewesten bedroeg 1 Januari 1939 \pm 200 en het aantal opleggers \pm 60.

Het aantal diesel-autobussen op Java is toegenomen van 106 tot 149, terwijl het aantal diesel-vrachtauto's in die periode is afgenomen van 179 tot 118.

Het aantal motorrijtuigen, gestookt met petroleum of met een mengsel van petroleum en benzine, is op Java, voor wat de autobussen betreft, teruggelopen van 113 tot 89, voor de vrachtauto's gelijkgebleven op 11, en voor de openbare personenauto's vermeerderd van 53 tot 144.

Aantal houders van motorrijtuigen en aantal aan hen uitgereikte nummerbewijzen ¹⁾

	1 Jan.	Europeanen		Inheemschen		Vreemde Oosterlingen		Rechtspersonen		Totaal	
		Nummerbewijshouders	Nummerbewijzen	Nummerbewijshouders	Nummerbewijzen	Nummerbewijshouders	Nummerbewijzen	Nummerbewijshouders	Nummerbewijzen	Nummerbewijshouders	Nummerbewijzen
Java en Madoera	1939	19 313	22 338	12 075	13 391	8 512	13 191	3 262	6 883	43 162	55 803
	1937	17 786	20 251	11 474	12 605	7 794	11 316	2 799	7 022	39 853	51 194
Buitengewesten	1939	3 844	4 610	9 576	10 965	5 630	7 025	1 227	3 257	20 277	25 857
	1937	4 459	5 202	8 257	9 677	5 137	6 675	737	2 975	18 590	24 529
Nederl.-Indië	1939	23 157	26 948	21 651	24 356	14 142	20 216	4 489	10 140	63 430	81 660
	1937	22 245	25 453	19 731	22 282	12 931	17 991	3 536	9 997	58 443	75 723

Aantal rijbewijzen en rijbewijshouders. Op 1 Januari 1939 bedroeg het aantal rijbewijshouders ± 142 000 (niet inbegrepen de houders van militaire en politierijbewijzen), aan wie ± 154 000 rijbewijzen waren uitgereikt.

Aantal rijbewijshouders op 1 Januari 1939, vergeleken met dat op 1 Januari 1937 ¹⁾

	1 Jan.	Europeanen		Inheemschen		Vreemde Oosterlingen		Totaal		Algemeen totaal	Aantal motorrijtuigen
		M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.		
Java en Madoera	1939	30 578	3 468	51 448	107	17 248	109	99 274	3 684	102 958	55 803
	1937	27 129	2 732	46 150	65	14 570	63	87 849	2 860	90 709	51 194
Buitengewesten	1939	6 234	725	23 941	18	8 114	12	38 259	755	39 044	25 857
	1937	5 845	504	23 035	15	8 532	8	37 412	527	37 939	24 529
Nederl.-Indië	1939	36 812	4 193	75 389	125	25 362	121	137 563	4 439	142 002	81 660
	1937	32 974	3 236	69 185	80	23 102	71	125 261	3 387	128 648	75 723

Benzineverbruik, benzine-accijns en motorvoertuigenbelasting.

Benzineverbruik (in miljoenen liters)

Jaar	Java en Madoera	Buitengewesten	Totaal	Vermeerdering of vermindering
1931	151	89	240	—
1932	144	70	214	— 11,0 %
1933	106	60	166	— 22,0 %
1934	109	61	170	+ 2,4 %
1935	95	55	150	— 12,0 %
1936	101	60	161	+ 7,0 %
1937	116	75	191	+ 18,6 %
1938	113	77	190	— 0,5 %

De benzine-accijns heeft in 1938 opgebracht f 24,7 miljoen en de motorvoertuigenbelasting f 0,8 miljoen, of tezamen f 25,5 miljoen.

¹⁾ Voor de vergelijking zijn niet de cijfers van 1 Januari 1938 genomen, daar deze onbetrouwbaar zijn.

Wegverkeerswetgeving. De Wegverkeersordonnantie is nader gewijzigd en aangevuld (I. S. 1938 n°. 657), met betrekking tot de bepalingen omtrent de bevoegdheid tot het besturen van motorrijtuigen, de dienst- en rusttijden van bestuurders van rij- en voertuigen, het vervoer van personen met openbare autobussen en van goederen met motorrijtuigen, zoomede omtrent de inbeslag-neming van op den voet van de wegverkeerswetgeving uitgereikte bewijzen, terwijl tevens in de praktijk gebleken leemten in de wetgeving zijn weggenomen en de noodige verduidelijkingen zijn aangebracht.

De Wegverkeerswetgeving werd eveneens gewijzigd en aangevuld (I. S. 1938 n°. 714); voor wijziging en aanvulling van de Wegverkeersbesluiten Verkeer en Waterstaat en Binnenlandsch Bestuur zie men Bb. nos. 13699, 14136 en 14137.

Genoemde wijzigingen en aanvullingen van de wegverkeerswetgeving zijn 1 Januari 1939 in werking getreden.

In 1938 werd op Java met de ordening van het vervoer van goederen met motorrijtuigen en de coördinatie van dit vervoer met het railvervoer een aanvang gemaakt, nadat bij G.B. 15 Juli 1938 n°. 44 op den voet van art. 40 van de Wegverkeersordonnantie de eerste aanwijzing van trajecten had plaats gehad, waarop het voor vrachtauto's, waarvan het toelaatbaar totaalgewicht 2000 kg te boven gaat, verboden is goederen te vervoeren anders dan krachtens een vergunning van den Directeur van Verkeer en Waterstaat. Daarbij werden alle belangrijke toegangswegen tot de vier voornaamste havenplaatsen van Java's Noordkust (Batavia, Cheribon, Semarang en Soerabaja) aangewezen.

Aangewezen zijn de hoofdwegen binnen de grenzen van de hoofdplaatsen Soerakarta en Jogjakarta en van stadsgemeenten en gemeenten (Bb. n°. 14014).

De organisatie van de gewestelijke keuringsdiensten voor het wegverkeer in de Vorstenlanden en de Buitengewesten is opgenomen in Bb. n°. 14138.

Het bepaalde bij art. 32, lid 1, onder 2°, 3° en 4°. (dienstregeling, tarieven, minimum aantal autobussen) van de Wegverkeersordonnantie is voor verschillende streken van Nederlandsch-Indië buiten werking gesteld (I. S. 1938 nos. 8 en 694).

Wegbebakening. Evenals in vorige jaren, is ook in 1938 de wegbebakening, voor zoover het aanbrengen van de gevaarbakens betreft, aan de Koninklijke Nederlandsch-Indische Motorclub (K.N.I.M.C.) en de Deli Automobiël Club opgedragen. Wederom verleende het Gouvernement hiervoor aan deze vereenigingen een subsidie van f 20 000.

Verkeersongevallenstatistiek. Met ingang van 1 Januari 1939 is ingevoerd een wegverkeersongevallenstatistiek. Het ontbreken van een zoodanige statistiek werd sinds jaren als een ernstig bezwaar gevoeld bij het beramen van maatregelen ter bevordering van de veiligheid van het verkeer. De statistiek is op ruime basis opgezet, rekening houdende met de eischen, welke internationaal aan een zoodanige statistiek worden gesteld.

4. Railverkeer

Een nieuwe verdeling van de spoorwegen in klassen, verband houdende met de daarop toe te laten snelheden, is opgenomen in I. S. 1938 n°. 667.

De maximum-snelheden, waarmede de treinen mogen rijden op de verschillende spoorwegen der tweede klasse, zijn opgenomen in I. S. 1938 n°. 668.

De spoorwegwetgeving is nader gewijzigd en aangevuld bij R.V. van 20 Oct. 1938 (I. S. n°. 619).

Bij Ord. van 1 Oct. 1938 (I. S. n°. 595) zijn bepalingen op den aanleg en de exploitatie van industriebanen vastgesteld.

a. *Staatsspoorwegen. Omvang van het net.* De lengte van het op Java en op Sumatra in exploitatie zijnde net onderging geen verandering.

*Financieele resultaten*¹⁾. *Ontvangsten.* Het niveau der ontvangsten van 1937, dat belangrijk hooger lag dan dat van 1936, heeft zich, ondanks de

¹⁾ De cijfers van 1938 zijn voorloopige cijfers.

minder gunstige ontwikkeling van de wereld-conjunctuur, in 1938 kunnen handhaven. Zelfs valt in 1938 nog een verdere — zij het ook relatief geringe — stijging te constateeren.

Evenmin als in 1937, kon in het afgelopen jaar aan een — zelfs geringe — verhooging van de op crisispeil gebleven tarieven worden gedacht, eensdeels wegens de nog niet gereguleerde vrachtauto-concurrentie, anderdeels wegens de verslechtering van de economische omstandigheden. De vermindering van de afzetmogelijkheden van enkele producten noopte zelfs in verschillende gevallen tot het verleenen van verdergaande tariefsfaciliteiten voor het vervoer van enkele laagwaardige producten, welke bijzonder zwaar getroffen worden door de conjunctuur-daling.

In het afgelopen jaar werden de verkeersprestaties verder opgevoerd door verhooging van de rijsnelheden en vergrooting van de frequentie der reizigers-treinen.

Daarnaast werd ook het reiscomfort verbeterd door verderen ombouw van het rijtuigpark.

De nacht-expres-treinen mogen zich nog steeds in een stijgende belangstelling verheugen.

Uit de opbrengsten van de nacht- en van de dag-expres-treinen is wederom gebleken, dat ieder van beide groepen van deze treinen een eigen verkeer bedient, waarvan de toename voor de eene niet noodzakelijk ten koste moet gaan van de andere groep.

Een gedetailleerd vergelijkend overzicht van de ontvangsten van het bedrijf volgt hieronder:

	Reizigers en bagage		Goederen		Diversen		Totaal	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Java	8 442 320	9 053 391	18 190 376	17 657 318	1 436 169	1 527 021	28 068 865	28 237 730
Zuid-Sumatra	866 279	889 841	1 977 524	2 115 142	201 070	196 025	3 044 873	3 151 008
Sumatra's Westkust	415 128	361 508	1 332 479	1 759 123	99 332	79 228	1 846 939	2 199 919
Atjeh	449 581	410 337	629 416	688 886	81 614	55 939	1 160 611	1 155 162
Totalen	10 173 308	10 665 137	22 129 795	22 220 469	1 818 185	1 858 213	34 121 288	34 743 819

Hieruit blijkt, dat de opbrengsten van de Java-spoorwegen met f 168 865 of 0,60 %, den Zuid-Sumatra-spoorweg met f 106 135 of 3,49 % en den spoorweg ter Sumatra's Westkust met f 352 980 of 19,11 % gestegen zijn, terwijl die van den Atjeh-spoorweg met f 5449 of 0,47 % teruggelopen zijn. De totale ontvangsten vertoonen een voortuitgang van f 622 531 of 1,82 %.

Uitgaven. De eigenlijke bedrijfsuitgaven zijn gestegen van 26,4 miljoen gulden in 1937 tot 30,6 miljoen gulden in 1938. Deze stijging heeft tot een bedrag van ± 2,7 miljoen gulden betrekking op de zoogenaamde *materieele uitgaven* en houdt voornamelijk verband met meer uitgaven tengevolge van de verkeerstoename en de opvoering van treinsnelheden (meer brandstoffen, enz.); meer uitgaven voor onderhoud, vernieuwing, enz. van verschillende bedrijfs-objecten wegens in de crisisjaren uitgestelde voorzieningen; vernieuwing en moderniseering van het rijtuigmaterieel; prijsverhooging van steenkolen en materialen. Voor het overige wordt de stijging der uitgaven verklaard door een stijging van de zoogenaamde *personeele uitgaven* en wel voornamelijk door de invoering der „B.B.L. 1938” (inclusief bijregelingen); de eind September 1937 ingevoerde algemeene verhooging der dagloonen; de, in verband met de sinds einde 1936 ingetreden belangrijke verkeerstoename, onvermijdelijke uitbreiding der personeelsformaties; de uitkeering van bedrijfspremie over 1937 (ten bedrage van f 133 000), welke ten laste van het jaar 1938 is geboekt.

De totaal-sterkte van het in werkelijken dienst aanwezige personeel bedroeg:

1 Januari	1938	1939
Hooger personeel	101	102
Hooger-middelbaar personeel	2 344	1 150
Lager-middelbaar personeel		1 263
Lager personeel	26 432	27 317
Totaal	28 877	29 832

Het aantal personen in opleiding bedroeg:

1 Januari	1938	1939
Hooger personeel	12	15
Hooger-middelbaar personeel	159	86
Lager-middelbaar personeel		126
Totaal	171	227

Een vergelijkend overzicht ¹⁾ van de bedrijfsuitgaven volgt hieronder:

	Exploitatiekosten		Vernieuwingen, herstel van schade, opbrekingskosten, enz. ²⁾		Totaal		Opbrengsten	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Java	f 20 496 406	f 22 949 874	f 1 584 572	f 2 676 827	f 22 080 978	f 25 626 701	f 28 068 865	f 28 237 730
Zuid-Sumatra	1 908 839	2 247 616	171 819	175 618	2 080 658	2 423 229	3 044 873	3 151 008
Sumatra's Westkust	1 236 092	1 426 510	57 341	91 559	1 293 433	1 518 069	1 846 939	2 199 919
Atjeh	871 334	978 437	86 937	91 128	958 271	1 069 565	1 160 611	1 155 162
Totalen	f 24 512 671	f 27 602 437	f 1 900 669	f 3 035 127	f 26 413 340	f 30 637 564	f 34 121 288	f 34 743 819

De *werkelijke* uitgaven in 1938 vertoonden ten opzichte van 1937 een stijging van f 4 224 224 of 15,99 %, tegenover een vermeerdering van de opbrengsten met f 622 531 of 1,82 %.

Voorts blijkt uit bovenvermelde opgave, dat, volgens de aldus berekende uitkomsten, de Java-spoorwegen, de Zuid-Sumatra-spoorweg, de spoorweg ter Sumatra's Westkust en de Atjeh-spoorweg in 1938 een overschot hebben opgeleverd van respectievelijk f 2 611 029, f 727 779, f 681 850 en f 85 597. Het overschot bedroeg f 4 106 255, hetgeen f 3 601 693 minder is dan in 1937.

Wat de *fictieve* uitgaven betreft, vermeerderde de bijdrage in de pensioenslasten tengevolge van de uitbreiding van het personeel van f 1 613 800 in 1937 tot f 1 694 100 in 1938.

De afschrijvingen vertegenwoordigden in 1938 een bedrag van f 463 500, tegen f 575 300 in 1937.

¹⁾ Er is slechts rekening gehouden met de *werkelijke* uitgaven; afschrijvingen zijn hier buiten beschouwing gelaten evenals de bijdrage in de pensioenslasten.

²⁾ Hierin zijn begrepen de uitgaven voor „kleine uitbreidingswerken” en voor „huur vrije verbinding Solo-Jogja”.

Verkeer. Een vergelijking van de verkeersprestatie in de afgelopen 3 jaren vertoont het volgende beeld:

Het aantal reizigers, dat van de Staatsspoor gebruik maakte, bedroeg (in 1000-tallen):

	1936	1937	1938 (Voorloopig)	In 1938 + meer — minder dan in 1937
Java	24 044	31 112	32 875	+ 5,7 %
Zuid-Sumatra	1 100	1 745	1 729	— 0,9 %
Sumatra's Westkust	2 506	3 395	3 086	— 9,1 %
Atjeh	2 962	3 353	3 224	— 3,8 %
Totaal	30 612	39 605	40 914	+ 3,3 %

Aan vracht- en ijsgoed zijn vervoerd (in tonnen):

	1936	1937	1938 (Voorloopig)	In 1938 + meer — minder dan in 1937
Java	3 268 478	4 300 292	3 949 572	— 8,2 %
Zuid-Sumatra	483 025	603 692	635 584	+ 5,3 %
Sumatra's Westkust	624 486	768 880	812 277	+ 5,6 %
Atjeh	131 242	161 777	166 018	+ 2,6 %
Totaal	4 507 231	5 834 641	5 563 451	— 4,6 %

Dienstregeling. De verbetering van de regionale treinverbindingen werd in 1938 met kracht voortgezet. Zoo werd o.a. met ingang van 3 November 1938 tusschen Soerabaja en Malang een zeer snelle dienst met een bijkans regelmatige uurfrequentie ingevoerd, waarbij de reisduur van Soerabaja-Goebeng naar Malang en omgekeerd werd teruggebracht tot 1 uur en 20 minuten, terwijl in beide richtingen 14 treinen werden ingelegd. Hierdoor heeft Malang tevens aansluiting gekregen in beide richtingen op de „eendaagsche” dagexpres- en de nachtpres-treinen.

Technische diensten. Ook in het afgelopen jaar werd bijzondere aandacht besteed aan het onderhoud en de vernieuwing van de baan, teneinde de lijnen geschikt te houden voor de zwaardere eischen, welke de opvoering van de snelheid en van de frequentie der treinen stelt.

Verder werd aangevangen met het aanbrengen van gelaschte rails; in 1938 werden over een afstand van 75 km de bestaande rails vervangen door gelaschte rails van ± 51 m ($5 \times 10,20$ m) en ± 54 m ($8 \times 6,80$ m).

De verbreding van het vrije ruimte-profiel van 3,70 m tot 3,90 m op de hoofdlijnen met het oog op de indienststelling van langere en bredere rytuigen kwam gereed; de verwisseling der oude welijzeren bruggen en de versterking der vloeiijzeren bruggen werd in 1938 met kracht voortgezet.

Met de moderniseering van het locomotiefpark tot verhooging van de maximale snelheid en van het grensvermogen der locomotieven en met den

ombouw van de rijtuigen ter verbetering van het reiscomfort werd eveneens op ruime schaal doorgegaan.

Een overzicht van het rollend materieel, brandstof- en energie-verbruik (voor elektrische tractie) geven de volgende staten:

Rollend materieel

	Locomotieven		Rijtuigen		Wagens	
	Aanwezig op einde		Aanwezig op einde		Aanwezig op einde	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Java	563	563	1 866	1 855	14 691	14 633
Zuid-Sumatra	57	57	142	142	1 239	1 236
Sumatra's Westkust	59	59	136	136	1 033	1 031
Atjeh	47	47	167	167	1 024	1 020
Totalen	726	726	2 311	2 300	17 987	17 920

Brandstoffen

	Totaal verbruik (in tonnen Oembilin-waarde)		Waarvan aan brandhout werd verstoekt (in tonnen eigen waarde)	
	1937	1938	1937	1938
Java	284 000	307 000	31 655	28 570
Zuid-Sumatra	23 324	28 339	—	—
Sumatra's Westkust	28 166	30 504	—	—
Atjeh	13 744	14 070	21 816	22 333
Totalen	349 234	379 913	53 471	50 903

Bovendien waren einde 1938 in bedrijf 13 elektrische locomotieven, 25 motorrijtuigen en 26 volgrijtuigen.

Electrische energie. Door den electrischen tractie-dienst werd in 1938 aan energie verbruikt 12 748 500 kWh draaistroom voor 2 032 700 treinkilometers, tegen 12 069 500 kWh voor 2 011 000 treinkilometers in 1937.

Werkplaatsbedrijf. Voor de werkplaatsen kenmerkte het jaar 1938 zich tengevolge van het uitgebreide vernieuwingswerk aan en moderniseering van het rollend materieel (locomotieven en rijtuigen) door een groote bedrijvigheid.

Voorts werden in 1938 twee slaaprijtuigen van de nieuwe serie 9000 gebouwd en in dienst gesteld en werd met den bouw van nog 4 van deze rijtuigen begonnen. Deze nieuwe rijtuigen onderscheiden zich door hun ruimere afmetingen (lengte 20 m, tegen tevoren 18,50 m; breedte 3 m, tegen tevoren 2,70 m) en hun bijzondere constructie (geheel van staal vervaardigd, waarbij alle verbindingen zijn gelascht). Voorts werd daarbij bijzondere aandacht besteed aan het scheppen van comfortabel interieur en een behoorlijke ventilatie.

Voorraden en aanschaffingen. De waarde van de voorraden bedroeg einde 1937 f 10 915 200 en einde 1938 f 10 805 100.

Ten behoeve van de aanvullingen daarvan werd aangekocht in Indië voor f 1 234 800 en in Europa voor f 612 100 en overgenomen van andere Departementen en Diensten voor f 950 200.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het door de Staatsspoorwegen gepubliceerd verslag over het jaar 1938.

b. Particuliere spoorwegen. Voor de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij waren de ontvangsten uit het goederenvervoer in 1938 9 % lager dan die in het daaraan voorafgegane jaar. Het reizigersvervoer bracht daarentegen 6 % meer op. De totale vermindering van inkomsten uit het verkeer beliep 6 %.

In aanmerking genomen de sterke stijging der inkomsten in 1937 ten opzichte van 1936 met 22 %, waartoe o.a. bijzondere factoren hebben bijgedragen welke voor 1938 niet meer golden, mag een daarop gevolgde daling met 6 % niet verontrustend worden genoemd.

Het volgend staatje geeft een vergelijkend overzicht van de bedrijfsontvangsten en uitgaven (in duizendtallen guldens) over 1937 en 1938, zoomede van den voor- dan wel achteruitgang in 1938.

	1937.	1938	1938 + meer - minder	In %
Reizigers	1 127	1 191	+ 64	+ 6
Bagage	36	38	+ 2	+ 5,5
Bestelgoederen en pakketten .	104	104	—	—
Vracht- en ijlgoederen	6 013	5 460	- 553	+ 9
Royalty	250	250	—	—
Diversen	199	202	+ 3	+ 1,5
Totale ontvangsten	7 729	7 245	- 484	- 6
Indische exploitatie-uitgaven .	4 340	4 400	+ 60	+ 1,5
Exploitatie-overschot	+ 3 389	+ 2 845	- 544	- 16

Na de opleving in 1937 viel over 1938 een inzinking in het zakenleven te constateeren, waardoor de bedrijfsuitkomsten der maatschappij ongunstig zijn beïnvloed.

Het personenvervoer hield zich goed; het aantal reizigers steeg ten opzichte van het jaar 1937 met 15 %, de opbrengst nam met 6 % toe. In het algemeen hebben de maatregelen ter betere bediening van het verkeer en de verbetering van het algemeene salaris- en loonpeil tot dit gunstig resultaat bijgedragen.

Het vervoer van vracht- en ijlgoederen verminderde met 6 %, terwijl de opbrengst 9 % terugliep.

Aan den ongunstigen buitenlandschen toestand moet een niet onaanzienlijke vervoersvermindering van de export-artikelen suiker (met 9000 ton), melasse (met ruim 30 000 ton), cassave en rubber (verscherpte restrictie) worden toegeschreven. Een minder gunstige oogst van maïs had een geringer vervoer van dit artikel ten gevolge, terwijl een vervoersvermindering werd geconstateerd van andere inheemsche landbouwproducten. Het vervoer van hout voor export, cement, dakpannen en kalk liep terug, dat van timmerhout ten behoeve van het bouwbedrijf op Java bleef op hetzelfde peil als in 1937. Het vervoer van

tabak en vezelstoffen steeg, dat van producten der olie-industrie in Rembang liep terug. Met de in bedrijfstelling van het waterkrachtwerk van de Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteit Maatschappij (A.N.I.E.M.) te Toentang in September 1938 werden het vervoer van de voor den bouw van het werk benodigde materialen, hetwelk vooral in 1937 belangrijk was, en de geregelde aanvoer van diesel-olie voor de elektrische centrales te Solo, Jogja en Magelang beëindigd.

De mededinging van den vrachtauto noodzaakte de Maatschappij voort te gaan met talrijke incidenteele tariefsverlagingen.

Practisch gesproken uitsluitend aangewezen op vervoer van voor de buitenlandsche markt bestemde ondernemingsproducten en van de voor de instandhouding der ondernemingen benodigde importgoederen, zijn de resultaten van het bedrijf der Deli Spoorweg Maatschappij in bijzondere mate afhankelijk van de conjunctuur op de wereldmarkt.

Waar voor den ondernemingsarbeid het gewest Oostkust van Sumatra is aangewezen op importkrachten en de gedwongen inkrimping van de rubberproductie noodzakelijk leidde tot vermindering van het aantal arbeiders voor de rubberondernemingen en daarmede van het aantal reizigers, is daarmede de daling van de ontvangsten uit het personenvervoer ten opzichte van 1937 verklaard.

In het volgend overzicht zijn opgenomen de ontvangsten en uitgaven van 1937 en 1938 (in duizendtallen guldens), zoomede het percentage van voor- of achteruitgang.

	1937	1938	1938	
			+ meer — minder	In %
Reizigers	669	633	— 36	— 5
Bagage	36	34	— 2	— 6
Bestelgoederen	36	43	+ 7	+ 19
Vracht- en ijigoederen	4 340	4 080	— 260	— 6
Diversen	215	214	— 1	— 0,5
Totale ontvangsten	5 296	5 004	— 292	— 5,5
Exploitatie-uitgaven	2 223	2 200	— 23	— 1
Exploitatie-overschot	+ 3 073	+ 2 804	— 269	— 9

De stijging van den export in 1937 zette zich in 1938 voort wat betreft de palmolie (toename 11 %). Vezel wist zich op peil van 1937 te handhaven. De geringe daling in 1937 van den uitvoer van thee wist zich ruimschoots te herstellen (vermeerdering 3 %). De uitvoer van rubber en latex, welke in het vorig jaar een belangrijke stijging vertoonde, liep in 1938 tengevolge van de verscherpte rubberrestrictie terug met 38 %. De export van tabak verminderde in 1938 ongeveer evenveel (7 %) als ze in het voorafgegane jaar was vermeerderd.

De import in 1938 daalde ten opzichte van 1937 met 1,8 %.

Ondanks de ongunstige omstandigheden, waarmede de handel in 1938 bij voortdoring te kampen had, heeft de Semarang—Joana Stoomtram Maatschappij zich op het in 1937 bereikte exploitatie-niveau gehandhaafd. Tot dit resultaat hebben in hoofdzaak factoren medegewerkt, welke slechts indirect verband houden met de situatie in het buitenland.

Niettegenstaande de ontwrichte positie van de wereldmarkt nam de afvoer van export-suiker toe.

Met betrekking tot den economischen toestand in het vervoersgebied kan worden gezegd, dat de gevolgen van minder goede tot slechte oogsten van eenige inheemsche gewassen, grotendeels worden gecompenseerd door ruime arbeidsgelegenheid bij provinciale en regentschapswerken, in de strootjesindustrie en de houtvesterijen; vervroegde uitvoering van welvaartswerken; overvloedige padi-oogst; belangrijke toeneming van het vervoer van suiker (met ruim 7000 ton) en timmerhout (met 7600 ton).

De ontvangsten en uitgaven (in duizendtallen guldens) in 1937 en 1938, zoomede het percentage van den voor- of achteruitgang zijn in het volgend staatje opgenomen.

	1937	1938	1938 + meer — minder	In %
Reizigers	437	421	— 16	— 3,7
Bagage	6	5	— 1	— 16
Bestelgoederen	7	7	—	—
Vracht- en ijlgoederen	776	807	+ 31	+ 4
Diversen	87	84	— 3	— 3,5
Totale ontvangsten	1 313	1 325	+ 12	+ 1
Exploitatie-uitgaven	1 002	1 048	+ 46	+ 4,5
Exploitatie-overschot	+ 311	+ 277	— 34	— 9

Het betalend vracht- en ijlgoedvervoer beliep 301 000 ton, tegen 300 000 ton in 1937, welke vermeerdering in hoofdzaak is ontstaan door meer vervoer van benzine, brandhout, timmerhout, bewerkte metalen, steenen, Europeesche suiker, ijs, zand en aarde. Veel minder dan in 1937 werd evenwel vervoerd aan afval, dedek, kapok, katjang, kedeleë, ketella, meststoffen, padi en gabah, pitten, rijst, kalksteenen voor suikerfabrieken, grind en steenslag.

In de concurrentie door de langs de lijnen van de Maatschappij opereerende autobus-ondernemingen en vrachtautodiensten en de prauwvaart is geen verandering gekomen; deze blijven aan den spoorweg, voor wat het vervoer langs de kust betreft, een belangrijk vervoer onttrekken.

In aanmerking nemend de buitengewone stijging met 27 % van de vervoersinkomsten over 1937 ten opzichte van 1936, kunnen de vervoersresultaten van de Semarang—Cheribon Stoomtram Maatschappij over 1938 niet onbevredigend worden genoemd.

Voor zoover uit de vervoerscijfers kan worden geconcludeerd, hebben enkele bedrijven de gevolgen van de slechte wereldmarktpositie ondergaan, met name de kapok- en de meelindustrie (Inlandsch meel). Van het hoofdproduct suiker werd in 1938 18 000 ton minder over de lijnen der Maatschappij vervoerd en van het afvalproduct melasse 12 000 ton, terwijl van de voor de suikerondernemingen bestemde meststoffen 13 000 ton minder werd opgevoerd. Tenslotte mag niet onvermeld blijven een vervoersafname met 20 000 ton van het artikel rijst, als gevolg waarschijnlijk van een goeden oogst in eigen vervoersgebied elders op Java.

In het volgend staatje zijn opgenomen vergelijkende cijfers over 1937 en 1938 met betrekking tot de vervoeren en vervoersontvangsten, zoomede van de exploitatie-uitgaven (in duizendtallen guldens).

	1937	1938	1938 + meer - minder	In %
Reizigers	604	597	- 7	- 1
Bagage	11	12	+ 1	+ 9
Bestelgoederen	37	41	+ 4	+ 11
Vracht- en ijlgoederen	1 633	1 606	- 27	- 1,5
Diversen	110	132	+ 22	+ 20
Totale ontvangsten	2 395	2 388	- 7	- 0,3
Exploitatie-uitgaven	1 204	1 301	+ 97	- 8
Exploitatie-overschot	+ 1 191	+ 1 087	- 104	- 9

De totale omvang van het vervoer van vracht- en ijlgoed nam toe met 67 000 ton (774 000 ton, tegen 707 000 ton in 1937), welke vooruitgang werd veroorzaakt door meer vervoer van emballage, hout, brandspiritus, steenen, grind en steenslag en andere soorten zand en aarde. Veel minder dan in 1937 werd evenwel vervoerd aan afval, djagoeng, ketella, meel, meststoffen, padi en gabah, petroleum, pitten, rijst, suiker, suikerstroop (melasse).

Dat ondanks de toename van den omvang van het vervoer van vracht- en ijlgoed de opbrengst van dit vervoer daalde, werd veroorzaakt doordat in hoofdzaak meer werd vervoerd aan goederen, waarvoor lage vrachten gelden, zooals steenen, zand en aarde (o.a. ten behoeve van het nieuwe vliegveld te Semarang).

De gehouden tellingen wezen uit, dat de intensiteit van de vrachtauto-concurrentie niet verminderde; ook de autobus-concurrentie verminderde niet.

Op de korte afstanden werd, vooral in Cheribon, concurrentie van grobaks ondervonden.

De termijn, gedurende welken de artt. 16 t/m 23, 25 en 26 van het Algemeen Tramwegreglement van kracht blijven en de artt. 47 t/m 54 der Algemeene Bepalingen betreffende de spoor- en tramwegen nog geen toepassing vinden voor de stadstramwegen der Bataviasche Verkeers Maatschappij is, gerekend van 1 Juli 1938, nader verlengd met 1 jaar (I. S. 1938 n°. 418).

5. Havenwezen en baggerdienst

a. *Havenwerken.* Voor nieuwe werken werd in 1938 in de groote bedrijfs-havens Tandjoengpriok, Soerabaja, Semarang, Belawan, Emmahaven en Makassar uitgegeven resp. f 146 600, f 26 100, f 27 300, f 19 800, f 2400 en nihil. De uitgaven te Tandjoengpriok hebben in hoofdzaak betrekking op voorbereidende werkzaamheden ten behoeve van het verkrijgen van een grootere diepte langs een gedeelte van den Westerboord der 1ste binnenhaven, terwijl aan den Oosterboord werd aangevangen met het verlengen van de kademuur en de daarachter gelegen opslagloods, den bouw van een nieuwe vischopslagloods en het inrichten van een eigenbeheers-etablisement, dat in de plaats zal komen van dat aan den Westerboord der 1ste binnenhaven. Verder werden nog eenige vernieuwings- en uitbreidingswerken van geringen omvang uitgevoerd aan steigers, waterleiding, gebouwen en electriciteitsnet. Te Soerabaja werd een aanvang gemaakt met de vernieuwing van 2200 meter hoogspanningskabel; het waterleidingverdeelnets langs de dokkade en enkele andere werken van geringen

omvang werden voltooid. Te Semarang werd de oude Oosterhavendam opgeruimd, terwijl van de uit de afbraak komende steenen gebruik werd gemaakt voor een verlenging van den Westerhavendam en den nieuwen Oosterhavendam, respectievelijk met 90 en 100 meter. Te Belawan werd de bocht in het vaarwater nabij het uiteinde van de Oceaankade verruimd, waarbij de specie werd gebruikt voor het opspuiten van een laaggelegen terrein ten Zuiden van de Oceaankade.

In de kleine bedrijfshavens werd voor nieuwe werken f 99 700 uitgegeven. Te Bandjermasin werd de opslagruimte uitgebreid met een ijzeren opslagloods.

In de kleine niet in bedrijf genomen havens werd aan vernieuwing en nieuwe werken f 38 400 uitgegeven, terwijl voor het gewoon onderhoud en groote herstellingen aan havenobjecten een bedrag van f 100 000 is noodig geweest.

Het onderhoud van de te Sabang aanwezige havenobjecten werd, evenals in het vorig jaar, opgedragen aan de Naamlooze Vennootschap „Zeehaven en Kolenstation Sabang” tegen een aannemingsom van f 25 600. Met de groote herstelling van de kolensteigers en van den handelssteiger, welke eveneens in aanneming door die vennootschap wordt uitgevoerd, werd voortgegaan.

Voor waarnemingen in reeden en vaarwaters en voor verbetering van vaarwaters van niet in bedrijf genomen kleine havens werd resp. f 7510 en f 5760 besteed.

b. Havencxploitatie. Zoals kan blijken uit den volgenden staat van in- en uitvoercijfers (in tonnen van 1000 kg) der 6 groote havens van Nederlandsch-Indië gedurende de jaren 1936—1938 is zoowel de invoer als de uitvoer in die havens vergeleken met 1937 afgenomen en wel met 3 %, respectievelijk 16 %.

Havens	1936		1937		1938	
	Invoer	Uitvoer	Invoer	Uitvoer	Invoer	Uitvoer
Tandjoengpriok .	307 000	246 000	383 000	326 000	382 000	265 000
Soerabaja . . .	284 000	760 000	362 000	1 051 000	347 000	796 000
Semarang . . .	137 000	365 000	188 000	471 000	169 000	380 000
Belawan . . .	148 000	319 000	185 000	387 000	195 000	369 000
Makassar . . .	39 000	274 000	42 000	295 000	44 000	311 000
Emmahaven . .	26 000	81 000	37 000	85 000	28 000	71 000
Totalen . . .	941 000	2 045 000	1 197 000	2 615 000	1 165 000	2 192 000

Het scheepsbezoek en de inhoud der schepen, welke de zes groote Indische havens bezochten, geeft ten opzichte van 1937 een kleine vermeerdering te zien, zooals uit het volgend overzicht kan blijken.

Scheepsbezoek aan de zes groote bedrijfshavens in de jaren 1936, 1937 en 1938 (alleen koopvaardij-schepen van 300 m³ netto inhoud en meer).

Havens	1936		1937		1938	
	Aantal schepen	Bruto-inhoud in m ³	Aantal schepen	Bruto-inhoud in m ³	Aantal schepen	Bruto-inhoud in m ³
Tandjoengpriok .	2 196	26 241 000	2 430	27 840 000	2 404	27 944 000
Soerabaja . . .	1 707	22 440 000	1 868	24 137 000	1 858	24 287 000
Semarang . . .	1 527	22 013 000	1 638	23 035 000	1 633	22 892 000
Belawan . . .	1 405	14 666 000	1 672	15 685 000	1 740	16 615 000
Makassar . . .	917	11 038 000	939	10 674 000	963	11 014 000
Emmahaven . .	346	3 885 000	381	3 944 000	380	4 272 000
Totalen . . .	8 098	100 288 000	8 928	105 315 000	8 978	107 024 000

De haveninkomsten zijn in 1938, vergeleken bij die van 1937, verminderd met f 318 700 of 2,7 %, welke vermindering verband houdt met den achteruitgang van het goederenverkeer.

Bedrijfsinkomsten

Havens	1936	1937	1938
Tandjoengpriok	f 3 089 617	f 3 319 802	f 3 297 420
Soerabaja	3 266 324	3 385 188	3 221 859
Semarang	697 665	737 396	807 355
Belawan	1 465 607	1 729 673	1 696 660
Makassar	734 251	832 166	794 905
Emmahaven	304 004	352 593	315 246
Kleine bedrijfshavens	1 222 710	1 416 611	1 321 300
Totalen	f 10 780 178	f 11 773 429	f 11 454 745

Zoals blijkt uit den volgenden staat zijn de bedrijfsuitgaven in 1938 f 200 900 of 6 % hooger geweest dan het voorafgegane jaar, hetgeen o.a. verband houdt met de omstandigheid, dat door de verhooging van de prijzen van steenkolen en andere benodigdheden de kosten van het onderhoudsbaggerwerk en eenige andere uitgaafposten zijn toegenomen.

Bedrijfsuitgaven

Havens	1936	1937	1938
Tandjoengpriok	f 988 755	f 903 940	f 927 697
Soerabaja	1 127 658	850 544	901 772
Semarang	312 921	236 123	303 346
Belawan	833 832	747 124	811 857
Makassar	138 552	104 999	116 831
Emmahaven	95 557	71 879	74 906
Kleine bedrijfshavens	377 335	422 025	401 090
Totalen	f 3 874 610	f 3 336 634	f 3 537 499

De over 1938 verschuldigde sommen voor aflossing en rente van de in de bedrijfshavens geïnvesteerde kapitalen zijn in het volgend overzicht aangegeven.

Haven van Tandjoengpriok	f 2 232 195
„ „ Soerabaja	3 765 560
„ „ Semarang	584 798
„ „ Belawan	1 265 227
„ „ Makassar	642 435
„ „ Emmahaven	212 002
Kleine bedrijfshavens	667 293
Tezamen	f 9 369 510

De bedrijfsinkomsten bedroegen	f 11 454 745
en de bedrijfsuitgaven	3 537 499
Bedrijfsaldo	f 7 917 246
Nadeelig saldo over 1938	f 1 452 264

Voor de vaststelling van de reedegrenzen van Wonreli en de hernieuwde vaststelling van de reedegrenzen van Tegal zie men I. S. 1938 n°. 143.

Voor wijziging van de grenzen van het havengebied te Bandjermasin en van den belangenkring voor de haven van Bandjermasin zie men I. S. 1938 n°. 616.

c. *Landsbaggerdienst.* Het materieel van 's Landsbaggerdienst bestond einde 1938 uit 21 baggermolens, 3 slibzuigers, 1 sleepboot-slibzuiger, 1 cutterzuiger, 7 bakkenzuigers, 2 grijpmerkransen, 30 sleepboten en 107 klepschouwen en bakprauwen.

In de havens en vaarwaters werd het gewone onderhoudsbaggerwerk verricht. De bank vóór de uitmonding van de Moesi-rivier werd een meter uitgediept met behulp van slibzuigers.

Een staat van het in 1938 verrichte grondverzet volgt hieronder:

Havens	Grondverzet in m ³			Opgespoten in m ³
	met baggermolens	met slibzuigers	met de hand gebaggerd	
Tandjoengpriok . .	154 224	1 000	—	235 754
Batavia	137 218	—	—	
Soerabaja	1 942 700	—	—	
Semarang	363 070	166 000	—	80 400
Belawan	551 000	2 045 000	—	—
Makassar	4 860	—	—	—
Emmahaven	—	—	—	—
Cheribon	34 160	—	1 004	—
Tegal	63 910	—	—	—
Pekalongan	91 210	—	—	—
Manado	60 905	—	—	—
Palembang	—	1 260 175	—	—
Pontianak	—	441 100	—	—
Bijzondere baggerwerken	15 138	98 870	—	—
Totalen	3 418 395	4 012 145	1 004	316 154

De financieele uitkomsten zijn in de volgende tabel vereenigd:

		1934	1935	1936	1937	1938
Gewone dienst	Ontvangsten	f 2 004 000	f 1 988 000	f 1 893 000	f 1 881 000	f 1 876 000
	Uitgaven . .	905 000	899 000	962 000	1 254 000	1 386 000
Buitengewone dienst	Uitgaven . .	f 21 000	f 77 000	f 25 000	f 30 000	f 202 000

6. Bebakening, kustverlichting, loodswezen, hydrografische opnemingen

De bebakeningsschepen *Hoofdinspecteur Zeeman* en *Pollux* deden, behoudens de tijdperken voor dokken, herstelling en onderhoud, onafgebroken dienst.

De lichtbron van het kustlicht Katang Katang, alsmede die der drie lantaarnboeien bij Pladjoe (Palembang-rivier) werden gewijzigd van petroleum in petroleumgloeilicht, waardoor een belangrijk grootere lichtsterkte werd verkregen.

Van twee lichtbakens in de Palembang-rivier werd de petroleumlichtbron (open vlam) vervangen door een vetgasgloeilicht-installatie.

Het acetyleen-lichtbaken bij Tandjoeng Moeara Berau werd 1 Augustus 1938 gedoofd.

In den Nederlandsch-Indischen archipel werden bijgelegd 3 lichtboeien en 11 tonnen; opgenomen werden 1 lichtboei en 4 tonnen.

Einde 1938 bedroeg het aantal (onbewaakte) lichtbakens 108 (109)¹⁾, waaronder 35 (36) met acetyleenlicht, 56 (56) met blaugasgloeilicht, 13 (11) met vetgasgloeilicht, 1 (1) met petroleumgloeilicht en 3 (3) met electrisch licht.

Het aantal te water liggende lichtboeien bedroeg 98 (96), terwijl 29 (29) lantaarnboeien uitlagen.

Het aantal te water liggende tonnen was einde 1938 320 (313), terwijl het aantal ijzeren, houten en steenen bakens (geleide- en andere merken inbegrepen, doch exclusief de lichtbakens en de z.g. niet-officieele merken) 540 (531) bedroeg.

Voorts lagen 9 (9) bemande loodlichtschepen uit.

Het aantal bewaakte kustlichten bedroeg 150 (150), waarvan 20 (21) met petroleumlicht, 20 (19) met petroleumgloeilicht, 6 (6) electrisch, 6 (6) met pharoline- en 98 (98) met acetyleenlicht.

Het volgens de formatie op deze lichten geplaatst personeel bestond einde 1938 uit 44 (44) hoofdlichtwachters, 293 (293) lichtwachters (inclusief de reserve) en 88 (88) koelies.

Bovendien waren op verschillende reeden in den Archipel nog officieel 197 (196) kleine havenlichten (petroleumgloeilicht, petroleum en electrisch) aanwezig.

In het geheel werden dus einde 1938 in den Archipel 591 (589) lichten getoond.

Aan loodsgelden werd geïnd:

Havens	1936	1937	1938
Tandjoengpriok (Batavia)	f 193 954	f 211 664	f 207 032
Soerabaja en Grisee	564 283	638 873	835 301
Tjilatjap	36 745	39 451	45 664
Emmahaven (Padang)	76 670	78 480	85 930
Aroe-baai en Babalan-geul	127 738	164 671	186 774
Belawan-Deli	322 781	343 357	363 908
Sambo	61 536	68 887	66 502
Palembang	741 154	880 453	856 012
Balikpapan	218 284	252 661	280 490
Koetai-rivier	73 928	73 791	80 438
Tarakan	72 476	83 872	74 906
Makassar	106 912	105 171	109 210
Tandjoeng Oeban	47 940	44 658	42 892
Sangkoelirang (t/m 15 Sept. 1936)	7 572	—	—
Soengai Kolak (van 1 Nov. 1936 af)	200	8 900	9 400
Totalen	f 2 652 000	f 2 995 000	f 3 245 000

1) Het getal tusschen haakjes geeft het aantal aan op einde 1937.

Loodsdiensten zijn gevestigd te Tandjoengpriok, Soerabaja, Tjilatjap, Emma-haven, Belawan-Deli, Aroe-baai, Sambo, Tandjoeng Oeban (Riouw), Soengai Kolak, Palembang, Balikpapan, Samarinda, Tarakan en Makassar. De havenmeester op deze plaatsen is superintendent van het loodswezen. De loodsdienst te Soengai Kolak (Straat Kidjang) staat onder superintendentie van den havenmeester te Tandjoengpinang (Riouw).

Het korps loodsen bestond einde 1938 uit 39 (36) loodsen der 1ste klasse en 39 (38) loodsen der 2de klasse.

Door den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, zijn bovendien Oosthaven, Kalianget en Manado aangewezen als havens, waar op verzoek van de betrokken gezagvoerders door den havenmeester aan binnenkomende en vertrekkende schepen loodshulp kan worden verleend tegen een vastgestelde vergoeding.

Aan bakengeld werd ontvangen:

Havens	1936	1937	1938
Java en Madoera	f 724 299	f 983 944	f 876 510
Buitengewesten	1 634 814	1 670 121	1 814 315
Totaal	f 2 359 000	f 2 654 000	f 2 691 000

Van begin 1938 tot medio Februari 1938 verrichtte het opnemingsvaartuig *Willebrord Snellius* dregwerkzaamheden bij de Noordingangen van Stolze-Straat en Straat Mendanau. Hierna werden tot medio April de opname-werkzaamheden op het terrein ter Zuidwestkust van Billiton voortgezet.

Van einde April tot einde Mei 1938 werd weer gedregd bewesten het eiland Langkoeas en in het middengedeelte van Straat Mendanau.

Van begin Juni tot einde Juli 1938 beloofde de *Snellius* het zeegebied ter Westkust van Celebes, gelegen tusschen den Spermonde-archipel tot aan Paréparé. Hierna onderging het schip tot einde Augustus herstellingen en groot onderhoud te Soerabaja en bleef daar nog tot medio October voor het beproeven van het echoloodingstoestel en het treffen van voorbereidingen voor de opname-werkzaamheden ter Zuidwestkust van Nieuw-Guinea. Met deze werkzaamheden, waarbij het gewestelijk vaartuig *Anna* als tender aan de *Willebrord Snellius* is toegevoegd, werd begin November een aanvang gemaakt. De kuststrook gelegen tusschen de rivieren Katera en Kawaroepeia werd reeds belood.

Het gouvernement's opnemingsvaartuig *Eridanus* verrichtte van begin 1938 tot medio Maart 1938 dregwerkzaamheden in Straat Bangka (Tandjoeng Tapa = Tweede Punt — Stanton). Tot medio April 1938 werd de Zuidelijke toegang (bezuiden Bintan) naar Straat Kidjang belood en het grootscheepsch vaarwater aldaar afgedregd. Daarna ging het schip tot begin Juli 1938 in herstelling en groot onderhoud te Tandjoengpriok. Van begin Juli tot medio September 1938 werden de dregwerkzaamheden in Straat Bangka voortgezet (het gebied tusschen Karang Brom Brom tot aan Derde Punt). Hierna werden tot einde September 1938 de toegang om de Noord naar en een gedeelte van de reede Soengailiat ten behoeve van den tinbaggerdienst afgedregd. Vervolgens zette de *Eridanus* tot einde 1938 de opname-werkzaamheden op het terrein Bangka—Billiton—Westkust Borneo voort.

Het gouvernement's opnemingsvaartuig *Tydemán* kwam 21 Juni 1938 in dienst. Dit schip vervolgde de opname-werkzaamheden van de *Willebrord Snellius* op het terrein rond Billiton. Van medio Juli tot eind 1938 werkte de *Tydemán* ter Zuidwestkust Billiton in de omgeving van het eiland Selioe.

Van begin 1938 tot medio Mei 1938 werden door het gouvernement's hulp-opnemingsvaartuig *Hydrograaf* opname-werkzaamheden verricht in Straat

Bangka. Van begin Juni tot begin Juli 1938 beloofde dit schip het gedeelte tusschen Zuidpunt Pajoeng en Poelau Kramat en dat tusschen S. Sedoemara en Oepang in de Palembang-rivier. Daarna werd tot medio Juli 1938 gewerkt in het Noordwestelijk gedeelte van Straat Bangka. Van einde Juli tot begin September 1938 verrichtte de *Hydrograaf* locale onderzoeken (opaldi's) in den Riouw-archipel. Vervolgens werden tot einde 1938 de opname-werkzaamheden op het terrein Bangka—Billiton—Westkust Borneo voortgezet met een onderbreking van 15 t/m 22 November 1938, in welk tijdvak het zeegebied benoorden en beoosten Tandjoeng Bobos (reede Pamanoean) werd herzien.

7. Scheepvaart

Schepen en vaartuigen ressorteerend onder den Dienst van Scheepvaart. De onder den Dienst van Scheepvaart ressorteerende vloot der Gouvernements Marine bestond einde 1938 uit 17 schepen, namelijk 8 schepen voor den stationsdienst; 6 schepen voor den algemeenen dienst (waarvan 1 tevens mijnenlegger), van welke 4 doorlopend diensten verrichten ten behoeve van de Koninklijke Marine; 2 schepen ten dienste van de hydrografie; 1 logementschip en 1 reserveschip.

De 8 stationsschepen waren als volgt over den Archipel verdeeld: de *Albatros*, de *Fomalhaut* en de *Reiger* te Amboina, de *Deneb* te Tandjoengpinang, de *Wega* te Oleëlheue, de *Fazant* te Manado, de *Merel* te Koepang, de *Sirius* te Makassar.

De schepen voor den algemeenen dienst (de *Rigel*, *Zuiderkruis*, *Gemma*, *Canopus*, *Valk* en *Arend*) waren resp. te Soerabaja (2) en te Tandjoengpriok (4) gestationneerd.

Van de 3 schepen der bebakening en kustverlichting (*Hoofdinspecteur Zeeman*, *Pollux* en *Castor*) waren gedurende 1938 de twee eerstgenoemde doorlopend in dienst. In December 1938 werd het motorschip *Castor* als schijvensleepschip ter beschikking van de Koninklijke Marine gesteld.

Er zijn voorts 150 gewestelijke vaartuigen in dienst, in lengte varieerend van 38 tot 8 meter; bij de haven- en loodsdiensden zijn 85 vaartuigen in dienst.

Zeevaart. Het jaar 1938 kenmerkte zich door groote onrust op politiek gebied, waarvan handel en scheepvaart de directe gevolgen ondervonden. Voor de scheepvaart in het algemeen manifesteerden zich deze gevolgen in een terugloopen van het vervoer en in een daling van de vrachttarieven.

Ook voor Nederlandsch-Indië, dat als exporteerend land in de allereerste plaats is aangewezen op den afzet naar het buitenland, hebben de politieke onrust in Europa, de snelle conjunctuur-teruggang in de Vereenigde Staten van Amerika in de eerste helft van het jaar en het voortduren van het Japansch-Chineesch conflict, hun ongunstigen invloed doen gelden.

Niettemin is voor de Indische scheepvaart het jaar 1938 nog betrekkelijk bevredigend verlopen. Voorts heeft de grootere stabiliteit in de vrachten van de lijnrederijen ten gevolge gehad, dat deze den invloed van de daling op de vrachtenmarkt niet zoo scherp voelden als de wilde vaart.

In de Europa-vaart bleven de hooge Suezkanaal-rechten een belangrijke rol spelen bij de bepaling der vracht- en passage-tarieven, terwijl zij tevens een zware last vormden voor de rederijen, welke genoodzaakt zijn van dit Kanaal gebruik te maken. De verlaging op 15 December 1938 wordt te gering geacht dan dat deze van eenigszins belangrijken invloed op de exploitatie-kosten van de scheepvaart zal kunnen zijn.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardijsschepen in het verkeer met het buitenland gaf met 33,9 millioen m³ een afname van 0,8 % te zien ten opzichte van 1937 (34,2 millioen); dit totaal blijft ten opzichte van het topjaar 1929 (34,9 millioen) ten achter met 2,9 %.

De achteruitgang van 1929 op 1930, van 1930 op 1931 en van 1931 op 1932 was achtereenvolgens 2 %, 12 % en 5,3 %; waarna van 1932 op 1933 en van 1933 op 1934 een toename volgde met resp. 3,1 en 5,9 %; van 1934 op 1935 een afname van 0,9 %; van 1935 op 1936 een toename met 2,9 %; en van 1936 op 1937 weder een toename met 7,9 %.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer binnen Nederlandsch-Indië nam ten opzichte van 1937 nog toe met 1,2 % en bedroeg in 1938 141,2 miljoen m³. In de jaren 1929 (topjaar), 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 en 1938 was die inhoud resp. 164,0, 156,9, 143,0, 127,4, 130,2, 130,4, 130,6, 134,8, 139,5 en 141,2 miljoen m³, gevende onderscheidenlijk een vermindering van 4,3 %, 8,9 % en 11,2 % en daarna van 1933 af een voortdurende toename (2,5 % in 1933, 0,2 % in 1934, 0,2 % in 1935, 3,2 % in 1936, 3,5 % in 1937 en 1,2 % in 1938); ten opzichte van het topjaar 1929 bleef het verkeer in 1938 nog met 13,9 % ten achter.

Van den geringeren uitvoer uit Nederlandsch-Indië, vergeleken met 1937, ondervond de scheepvaart den directen invloed, waarbij nog kwam dat de lagere marktprijzen, welke voor dien uitvoer in het buitenland te bedingen vielen, noodzaakten tot herziening van verschillende vrachttarieven. De daling van het pond sterling in de laatste maanden van 1938 was voor de scheepvaart een tegenvaller, voorzover de vrachten in ponden verrekend werden.

Wel duidelijk bleek in het afgelopen jaar, hoezeer de prijsbepaling en het quantum van den export van een groot deel der Indische producten den invloed ondervonden van de toestanden in de Vereenigde Staten van Amerika. De sinds Juni in dit land ingetreden conjunctuur-verbetering had onmiddellijk op den export een weerslag ten goede ten gevolge, waarvan de scheepvaart mede profiteerde.

Hoewel het vervoer van lading van Nederlandsch-Indië naar Europa is teruggelopen ten opzichte van 1937, kon niettemin alle tonnage van de bij de Batavia Vrachten Conferentie aangesloten reederijen in de vaart worden gehouden, terwijl het tevens nog noodig bleek voor Conferentie-rekening een schip van de Java—China—Japan-lijn te charteren. Evenals het vorig jaar moesten maandelijks enkele schepen in ballast naar Nederlandsch-Indië worden gezonden, daar de omvang van het vervoer van Europa naar Indië geringer was dan de hoeveelheid in omgekeerde richting.

De politieke verwickelingen in Europa, welke in September 1938 een oogenblik een zeer dreigenden vorm aannamen, schiepen enkele weken een zeer groote onrust op de verzekeringsmarkt, hetgeen tijdelijk een buitengewoon onregelmatig ladingaanbod ten gevolge had. Na de optredende ontspanning werd de normale gang van zaken weer spoedig hersteld.

Het Japansch-Chineesch conflict leidde er toe, dat meer en meer suiker van Nederlandsch-Indië naar „bewesten Suez" werd verkocht; dit vervoer bedroeg 578 500 ton in 1938, tegen 391 900 ton in 1937, dus 186 600 ton meer. Het vrachtenpeil voor suiker naar deze gebieden is echter ten opzichte van 1937 belangrijk gedaald.

De politieke toestand in Spanje maakte het ook in 1938 niet mogelijk rechtstreeksche afvaarten naar dit land te geven. Wel werd door de Stoomvaart Maatschappij „Nederland" en de Rotterdamse Lloyd besloten het aankweken van handelsbetrekkingen tusschen Nederlandsch-Indië en de Levant te entameeren door het stellen van een maandelijksche rechtstreeksche afvaart-gelegenheid naar enkele van de belangrijkste havens in dit gebied. Hiermede werd in de laatste maanden van 1938 aangevangen.

Het ladingaanbod naar Oostkust-Amerika was in het eerste semester van dien aard, dat de Java—New-York-lijn, welke sinds Mei 1937 een 6-daagschen dienst onderhield, genoodzaakt was verscheidene schepen terug te trekken. Sinds Juni 1938 wordt door de Java—New-York-lijn een 7-daagschen dienst op Amerika onderhouden.

Van de Indische producten, welke speciaal onder den teruggang van den export naar Amerika te lijden hadden, mogen vermeld worden rubber, tapioca-meel, vezels en koffie. Ook de uitvoer van palmolie nam af.

Alleen de uitvoer van zwarte peper vertoonde een stijging. In verband met tijdelijke concurrentie van charterscheepen was het Java—New-York Rate Agreement in Juli genoodzaakt een drastische vrachtverlaging bekend te stellen.

Onder invloed van de daling der marktprijzen moesten ook de vrachten voor verscheidene andere artikelen in de Amerika-vaart verlaagd worden.

Door de bij het Java—New-York Rate Agreement aangesloten lijnen werden 110 afvaarten van Tandjoengpriok gegeven, tegen 120 in 1937, waarvan per Java—New-York-lijn 49 in 1938, tegen 57 in 1937.

De schepen van de Java—New-York-lijn bleven met een enkele uitzondering de route naar Amerika via de Kaap de Goede Hoop volgen. Ook de andere bij het Java—New-York Rate Agreement aangesloten lijnen bleven deze route als de normale handhaven, met uitzondering van de Isthmian-Line, welke evenals in 1937 nagenoeg al haar schepen via het Suezkanaal expedeerde.

Het aanbod van lading van de Atlantische kust van Noord-Amerika naar Nederlandsch-Indië is afgenomen. De vrachten bleven echter stationnair.

Gemiddeld werden in 1938 door de Java—New-York-lijn 3 afvaarten per maand van de Oostkust van Noord-Amerika naar Nederlandsch-Indië gegeven.

Het vervoer van „general cargo” naar de Westkust van Noord-Amerika blijft zich regelmatig ontwikkelen. De Nederlandsch-Indische handel ondervindt echter, als gevolg van de differentieele behandeling der Philippijnen door de Vereenigde Staten van Amerika, sterke concurrentie vooral wat copra betreft. Het copra-vervoer, dat in vroegere jaren zeer aanzienlijk was en voor de scheepvaartmaatschappijen een belangrijke factor beteekende, was gedurende 1938 zelfs geheel weggevallen.

Het vrachtenpeil naar de Amerikaansche Pacific-havens onderging geen noemenswaardige verandering.

In Amerika werden in het afgelopen jaar nog geregeld moeilijkheden ondervonden in verband met de arbeidstoestanden aan de Pacific-kust, mede als gevolg van de einde 1936 plaats gehad hebbende groote staking.

De afvoer van lading van de Amerikaansche Pacific-kust ondervond eenige stagnatie door het feit, dat enkele Amerikaansche scheepvaartmaatschappijen zich uit dit vervoer van Amerika terugtrokken. Voor de Silver Java Pacific Lijn is dit aanleiding geweest een extra dienst in te leggen van de Westkust naar de Philippijnen, Nederlandsch-Indië en Britsch-Indië.

Het vervoer van suiker naar Britsch-Indië liep in 1938 aanvankelijk terug, om echter tegen het einde van het jaar weder toe te nemen tengevolge van het tegenvallen van den oogst in Britsch-Indië. Rangoon en Calcutta importeerden evenwel onbeteekenende hoeveelheden Java-suiker; de meeste suiker wordt te Ceylon en aan de Britsch-Indische Westkust ingevoerd.

Het vervoer van tapioca-producten en zwavel naar Rangoon en Calcutta vertoonde een vermindering.

Naar Ceylon en de Westkust liep het vervoer van hout en zwavel terug. De export der overige artikelen kon zich verder ontwikkelen.

De invoer van goenie-zakken uit Britsch-Indië vertoonde een geringe stijging. Het rijst-vervoer van Burmah naar Nederlandsch-Indië was in 1938 veel grooter dan in 1937. Deze import wordt geheel beheerscht door de maatregelen, welke het Nederlandsch-Indisch Gouvernement ten aanzien van de buitenlandsche rijst treft. De Oostkust van Sumatra was, in tegenstelling tot het vorig jaar, nooit geheel gesloten; voor Java was de invoer van buitenlandsche rijst gedurende het geheele jaar verboden.

De directe scheepvaartverbinding tusschen Nederlandsch-Indië en de Perzische Golf blijkt hoe langer hoe meer in een werkelijk gevoelde behoefte te voorzien. Naast suiker, welk artikel in grootere hoeveelheden daarheen werd afgescheept, vertoonde ook de export van andere Nederlandsch-Indische producten een stijgende lijn. Evenwel, ook hier onderging het Java-hout een achteruitgang.

Ondanks het voortduren van het Japansch-Chineesch conflict konden handel en scheepvaart naar deze landen in 1938, zij het dan in verminderde mate, voortgang vinden.

De frequenties der afvaarten op China zijn verminderd. Van de vloot der Java—China—Japan-lijn was voor 3 schepen in dit vaargebied geen emplot te vinden.

Het lading-vervoer naar China bedroeg in 1938 $\pm \frac{2}{3}$ van dat gedurende 1937. De export naar Shanghai nam belangrijk af; eerst tegen het einde van het

jaar kwamen weer eenige suiker-boekingen tot stand. Het aanloopen van Amoy door de schepen van de Java—China—Japan-lijn werd gedurende eenigen tijd, na de inneming door de Japanners, gestaakt. Op het aanloopen van andere Chinese havens had het conflict geen invloed.

Wat betreft de richting China—Nederlandsch-Indië, bleef het ladingvervoer gelijk aan dat van 1937.

Het ladingvervoer naar Japan verminderde belangrijk als gevolg van het niet beschikbaar stellen van „permits” voor de betaling van in te voeren goederen. Het suikervervoer stond praktisch stil. Bedroeg dit in 1937 nog 162 000 ton, in 1938 liep dit vervoer terug tot 14 500 ton.

Het vervoer van Japan naar Nederlandsch-Indië bleef een dalende tendenz toonen.

Ook het passagiersvervoer van Nederlandsch-Indië naar China is teruggelopen als gevolg van de onzekere toestanden daar te lande. Het passagiersvervoer in omgekeerde richting kon zich ongeveer op het peil van 1937 handhaven.

Het uitgaande passagiers- en ladingvervoer op de Java—Australië-lijn van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij heeft zich op het gunstige peil van 1937 kunnen handhaven, terwijl op de thuisreizen een verdere toeneming van het ladingvervoer geconstateerd kan worden.

Op de Oriënt—Java—Afrika-lijn van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij bleef het ladingvervoer in uitgaande richting zeer bevredigend, terwijl zich dit op de thuisreizen gunstig bleef ontwikkelen.

Het interinsulair particulier reizigersvervoer per Koninklijke Paketvaart Maatschappij nam in vergelijking met 1937 af met 17½ %; het interinsulair Landsreizigersvervoer met 13 %.

Vergeleken met 1937 verminderde ook het interinsulair ladingvervoer niet onbelangrijk; het was niettemin nog van behoorlijken omvang.

Riviervaart. De riviervaart, waaronder wordt verstaan de vaart met alle vaartuigen, uitsluitend uitgeoefend op reeden, rivieren en binnenwateren, wordt meerendeels onderhouden met prauwen en andere kleine vaartuigen.

Door de hekwielers van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij werd gedurende 1938 de rivierdienst op de Beroemoen-rivier van Pané uit naar de bovenstrooms gelegen ondernemingen gehandhaafd. De Lematang-rivierdienst werd 1 Juli 1938 definitief opgeheven.

Bedrijfsverzichten van Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen. De bediening van de verbindingen in den Nederlandsch-Indischen Archipel door de schepen der N. V. Koninklijke Paketvaart Maatschappij had gedurende 1938, overeenkomstig het tusschen de Regeering en haar gesloten contract (I. S. 1930 n°. 454 en Bb. n°. 12451), op normale wijze plaats.

Aantal zeemijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd

	1937	1938
Geregelde lijnen (zonder riviervaart) . . .	2 920 081	2 939 971
Riviervaart	72 301	62 379
Extra reizen	510 527	499 208
Kolen- en zoutvervoerende schepen . . .	549 040	428 847
Java—Australië-lijn	138 675	141 385
Deli—Straits—China-lijn	101 507	108 862
Oriënt—Java—Afrika-lijn	—	162 817

	1937	1938
Oriënt—Java—Afrika-lijn-Zuid	211 280	70 033
Oriënt—Java—Afrika-lijn-Oost	188 269	56 281
Bangkok—Afrika-lijn	—	78 451
Saigon—Réunion—Madagascar-lijn	125 758	95 831
Java—Siam-lijn	65 662	37 189
Rangoon—Deli-lijn	20 495	32 922
Saigon—Molukken-lijn/Saigon—Manado-lijn	7 456	6 114
Saigon—Java—Noumea-lijn	28 455	—
South—Pacific-lijn	107 536	163 325
Overige buitenlandse reizen	244 773	116 008
Totaal	5 291 815	4 999 623

In 1938 werden aan de vloot 4 motorschepen toegevoegd, namelijk de *Semarang* (ex-*Doggersbank*), *Boissevain*, *Tegelberg* en *Ruys*.

Van de vloot werden afgevoerd het motorschip *Hebe* en de stoomschepen *Baud*, *Houtman* en *Swaerdecroon*.

Bovendien vond hermeting plaats van 3 schepen, zoodat einde 1938 de vloot der Koninklijke Paketvaart Maatschappij bestond uit 131 schepen (89 stoomschepen en 42 motorschepen) met een totalen inhoud van bruto 308 023,16 en netto 184 371,97 register-ton.

De interinsulaire lijnen werden op tijd en volgens dienstregeling bevaren.

De Oriënt—Java—Afrika-lijn werd met ingang van de April-afvaart van Java door de 3 nieuwe motorschepen *Boissevain*, *Tegelberg* en *Ruys* bevaren. In geregelden lijndienst werden 15 uitreizen en evenveel thuisreizen gemaakt.

In de Saigon—Réunion—Madagascar-lijn werden in 1938 7 reizen gemaakt; het vervoer op deze lijn liep een weinig terug. Voorts werden in verband met het belangrijke ladingaanbod nog 10 extra afvaarten naar Afrika gegeven.

De Java—Australië-lijn werd regelmatig bevaren door de turbineschepen *Nieuw Holland* en *Nieuw Zeeland*, welke geregelde maandelijksche afvaarten gaven van Singapore en Nederlandsch-Indië naar Australië v.v.

De South-Pacific-lijn werd in 1938 bevaren door het motorschip *Maetsuycker* en het stoomschip *Swartenhondt*, welk laatstgenoemd schip medio 1938 door het stoomschip *Tasman* werd vervangen. Een geregelde maandelijksche dienst werd onderhouden tusschen Saigon—Singapore—Java—de Westelijke Zuidzee-eilanden—Nieuw-Zeeland en Sydney. Het uitgaand zoowel als het inkomend ladingvervoer toonde een belangrijke vermeerdering ten opzichte van het jaar 1937, zoodat deze lijn geheel aan de verwachting beantwoordde.

De Deli—Straits—China-lijn werd ook in 1938 met de motorschepen *Cremer* en *Van Heutsz* in een geregelden 14-daagschen dienst bevaren. Uiteraard onderzond deze lijn in niet geringe mate den weerslag van het Chineesch-Japansch conflict, zoowel ten aanzien van het vervoer als van de dienstregeling, welke steeds, wat de bediening van Amoy en Swatow betreft, incidenteel aan de situatie moest worden aangepast. Het vervoer van emigranten van China liep belangrijk terug.

Het vervoer per Java—Siam-lijn bleef nagenoeg uitsluitend een één-richtingvervoer en wel naar Siam, in verband met het feit, dat Java voor den invoer voor buitenlandse rijst was gesloten. Slechts kleine hoeveelheden ketan werden op licentie ingevoerd, benevens begin 1938 eenige groote partijen Saigon-rijst

voor het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Het melasse- en suikervervoer van Java naar Siam vertoonde in 1938 een daling; de oorzaak hiervan moet gezocht worden eensdeels in groote stock-vorming gedurende het voorafgegane jaar, anderdeels in de minder gunstige conjunctuur.

Hoewel de residenties Manado en Molukken gedurende het geheele jaar 1938 voor den invoer van buitenlandsche rijst bleven opengesteld, werden in 1938 in de Saigon—Manado-lijn slechts 4 afvaarten gegeven, aangezien de positie van Celebes-rijst en gedeeltelijk ook van Java-rijst in deze gebieden zoodanig was, dat slechts een matige hoeveelheid Saigon-rijst behoefde te worden ingevoerd.

Evenals in de voorafgegane jaren werd per Rangoon—Deli-lijn gedurende 1938 vrijwel uitsluitend rijst vervoerd en wel op het traject Rangoon—Belawan Deli. Aangezien aan de Oostkust van Sumatra slechts gedurende de maanden Juni en Juli een invoerbepijking van 50 % ten behoeve van Java-rijst voor buitenlandsche rijst werd opgelegd, vertoonde het rijstvervoer een belangrijke toename boven 1937. Vervoer in omgekeerde richting had practisch niet plaats. In 1938 werden 20 afvaarten gegeven.

Gedurende 1938 werd het stoomschip *Ombilin* vercharterd aan de firma Erdmann & Sielcken voor een reis Java—Nieuw-Zeeland.

Door het in de vaart brengen van de 3 nieuwe motorschepen *Boissevain*, *Tegelberg* en *Ruys* op de Oriënt—Java—Afrika-lijn werd in meerdere mate dan in het voorafgegane jaar voor verschillende vrachtschepen emplot gevonden in extra reizen naar Afrika, terwijl ook één extra-reis naar Australië gemaakt werd. Eenige malen werd emplot gevonden in het rijstvervoer van Bangkok/Saigon naar Hong Kong in combinatie met het vervoer van cement van Haiphong naar de Straits, terwijl tevens een lading kolen kon worden afgesloten van Palembang naar Hong Kong.

Voorts werd met de van Afrika terugkeerende vrachtschepen geregeld deelgenomen aan het kolenvervoer op chartercondities van Durban naar Singapore en Penang.

De Java—China—Japan-lijn onderhield gedurende 1938 de volgende lijndiensten:

Soerabaja, Makassar, Balikpapan, Manila, Hong Kong, Amoy, Shanghai, Amoy, Hong Kong, Manila, Cebu of Manado, Makassar, Boeieleng (uitsluitend voor debarkement van passagiers) en Soerabaja. Deze lijn werd met 3-wekelijksche afvaarten bevaren door de motorschepen *Tjisadane* en *Tjinegara*.

Soerabaja, Semarang, Cheribon, Batavia en afwisselend Muntok en Tandjoengpandan, Hong Kong, Amoy, Shanghai (facultatief), Dairen, Shanghai (facultatief), Amoy, Hong Kong, Muntok, Batavia, Java-kust, Soerabaja. Deze lijn werd met 3-wekelijksche afvaarten bevaren met de schepen *Tjisalak*, *Tjisaroeca* en *Tjibadak*.

Om beurten van Padang of Palembang, Java-kust, Makassar, Balikpapan (facultatief), Manado (facultatief), Miike (facultatief), Mozi, Kobe, Osaka, Nagoya, Yokohama, Nagoya, Osaka, Kobe, Manado (1 maal per maand), Makassar, Soerabaja, Semarang, Cheribon, Batavia en om beurten naar Oosthaven en Padang of Palembang. Deze lijn werd met 4 schepen bevaren (de stoomschepen *Tjimanoeek*, *Tjikarang*, *Tjileboet* en *Tjibesar*), waarbij één afvaart per maand van Padang en één van Palembang werd gegeven.

Van de uit 12 schepen bestaande vloot waren het geheele jaar 9 schepen in vasten lijndienst. De overige 3 schepen vonden emplot door het maken van extra-reizen, alsmede door het aan anderen vercharteren.

Het te Amsterdam in aanbouw zijnde motorschip *Tjitjalengka* werd 16 Augustus 1938 te water gelaten.

Evenals vorige jaren werd de maildienst van de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” geregeld onderhouden met 8 passagiersschepen, namelijk de motorschepen *Marnix van St. Aldegonde*, *Christiaan Huygens* en *Johan van Oldenbarnevelt* en het stoomschip *Johan de Witt* (van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland”) en de motorschepen *Baloeran*, *Dempo*, *Indrapoera* en *Sibajak* (van de „Rotterdamsche Lloyd”), welke tezamen met een aantal vrachtschepen wekelijksche afvaarten

naar en van Europa gaven. Door het stoomschip *Jan Pieterszoon Coen* en het stoomschip *Slamat* werden wederom extra vaarten gemaakt in den drukken seizoentijd, ten einde aan alle aanvragen voor passage zooveel mogelijk te kunnen voldoen.

Gedurende 1938 werden door de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” gezamenlijk 37 afvaarten met passagiers- en 15 afvaarten met mailvrachtschepen gegeven.

Sinds de verhooging der passage-tarieven, welke 1 December 1937 voor het traject Amsterdam/Rotterdam—Batavia vice versa gebracht werden op f 935, f 695 en f 520 voor respectievelijk 1ste, 2de en 3de klasse passage, hadden in 1938 op dit traject geen belangrijke wijzigingen plaats.

Het passagiersvervoer heeft in 1938 een normaal verloop gehad. De instelling van de „Far Eastern Passenger Conference” is gebleken een succes te zijn. Deze Conferentie werd in 1937 geconstitueerd, ten einde tot een onderlinge samenwerking te komen tusschen de op het Verre Oosten geïnteresseerde scheepvaartmaatschappijen bij de vaststelling van de passage-tarieven en de verdere voor het vervoer van passagiers geldende voorwaarden. Een vóórdien bestaande scherpe concurrentie in het afgeven van passage-noteeringen is hiermede uit den weg geruimd, hetgeen het passagiers-vervoer per N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en N. V. „Rotterdamsche Lloyd” belangrijk ten goede kwam. Het vervoer van Nederlandsch-Indische passagiers per buitenlandsche lijnen via Singapore naar en van Europa laat dan ook een duidelijke daling zien.

Het geleidelijk aan toevoegen van nieuwe eenheden aan de vloten der Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en „Rotterdamsche Lloyd” ter vervanging van de oudere schepen heeft de voortdurende aandacht van de directies dezer maatschappijen. Het nieuwe mailschip van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, de *Oranje*, werd 8 September 1938 te water gelaten. Door de Stoomvaart Maatschappij „Nederland” zal voorts in 1939 het nieuwe vrachtschip *Java*, hetwelk over beperkte passagiers-accomodatie beschikt, in de vaart worden gebracht. Bij de „Rotterdamsche Lloyd” staan een tweetal vrachtschepen met beperkte passagiers-accomodatie op stapel, terwijl een bouworder werd geplaatst voor een nieuw passagiersschip, waarvan in Januari 1939 de kiel is gelegd.

Regeeringsbemoeyenis met de particuliere scheepvaart. Omtrent het schepen-toezicht op de particuliere scheepvaart, het Regeeringstoezicht op de binnenscheepvaart en het toezicht op de bepalingen van de overeenkomst tusschen het Land en de Koninklijke Paketvaartmaatschappij zie men het Verslag 1938 (blz. 256).

Bij G.B. 20 Juni 1938 n°. 19 (J. C. n°. 50) is een permanente technisch-financieele scheepvaartcommissie ingesteld, ter onderzoek en advies van financieele vraagstukken betreffende het interinsulair en buitenlandsch scheepvaartverkeer, ten dienste van de hoofden der departementen der Marine, van Financiën, van Economische Zaken en van Verkeer en Waterstaat.

De scheepvaartverordening 1936 is nader gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 202).

Bij Ord. van 25 Juni 1938 (I. S. n°. 393) kwam een regeling tot stand van de terugzending van achtergebleven schepelingen en tot tegengang van het verstekelingen-euvel. Bepalingen ter uitvoering zijn opgenomen in I. S. 1938 n°. 394.

Bij G.B. 21 Maart 1938 n°. 3 (I. S. n°. 142) is nadere dispensatie verleend van het vlagvereischte voor kustvaart ten behoeve van de zeeschepen varende onder de vlag van Staten, met welke het Koninkrijk der Nederlanden in vriendschap is.

De bepalingen met betrekking tot de openstelling van kustplaatsen voor den buitenlandschen handel zijn nader aangevuld (I. S. 1938 n°. 421).

Omtrent vorm en kleur van het goederengeldzegel zie men I. S. 1938 n°. 475.

De te Batavia zitting houdende Raad voor de Scheepvaart stelde gedurende het afgelopen jaar 11 onderzoeken in naar plaats gevonden zeerampen en ongevallen.

8. Burgerlijke luchtvaart

a. Luchtverkeer. In 1938 werd het geregeld luchtverkeer binnen Nederlandsch-Indië onderhouden door de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N.I.L.M.) en de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën (K.L.M.), terwijl de Qantas Empire Airways Ltd. de verbinding Singapore—Australië onderhield.

Het jaar 1938 zag een uitbreiding van de K.N.I.L.M.-diensten met twee belangrijke internationale verbindingen, namelijk naar Australië en naar Fransch Indo-China. De dienst van Batavia naar Sydney werd 4 Juli ingesteld en bezigt als tusschenlandingsplaatsen Soerabaja, Zuid-Bali, Koepang, Darwin, Cloncurry, Longreach en Brisbane. De reis naar Sydney wordt in 2½ dag, de terugreis in 2 dagen volbracht, met zoowel in uitwaartsche als thuiskeerende richting directe aansluitingen op den Amsterdam—Batavia-dienst van de K.L.M.

Door den Australië-dienst van de K.N.I.L.M. kreeg Bali, dat reeds vóór de instelling van dien dienst 2 maal per week een verbinding met Soerabaja in beide richtingen had, 4 diensten per week. Dit bleek meer te zijn dan de vraag naar vervoersgelegenheid wettigde, in verband waarmede één van de tevoren bestaande verbindingen werd opgeheven.

De verbinding met Fransch Indo-China werd bewerkstelligd door doortrekking van de Batavia—Singapore-lijn tot Saigon. De opening van deze verbinding had 30 Augustus 1938 plaats. Het K. B. 15 Oct. 1938 (N. S. n°. 38, I. S. n°. 647), bepalende de bekendmaking van de tusschen den Nederlandschen Gezant te Parijs en den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken op 15 Juli 1938 gewisselde nota's, houdende een overeenkomst tusschen Nederland en Frankrijk betreffende de luchtverbinding tusschen Batavia en Saigon, is opgenomen in I. S. 1938 n°. 647.

De bestaande 2 maal per week met landvliegtuigen onderhouden luchtvaartverbinding Australië—Singapore van Qantas Empire Airways werd in 1938 vervangen door een dienst met groote vliegbooten, waarbij tevens de frequentie tot 3 vluchten per week in beide richtingen werd opgevoerd. De in Nederlandsch-Indië gelegen tusschenlandingsplaatsen van dezen vliegbootendienst zijn Tandjoengpriok, Soerabaja, Bima en Koepang, terwijl de Klabat-baai (Belinjoe) facultatief wordt aangedaan.

De verbinding Medan—Penang, welke in October 1937 als hulpdienst werd ingesteld voor den tijd, gedurende welken de K.L.M.-vliegtuigen niet te Medan konden landen, kon in Mei 1938 worden opgeheven.

De Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N.I.L.M.) vervoerde in 1938 21 659 passagiers (incl. extra- en rondvluchten), 101,4 ton goederen en 54 067 kg brief- en pakketpost. Sinds de opening van haar luchtlijnen op 1 November 1928 werden door de K.N.I.L.M. vervoerd 131 116 passagiers, 882 056 kg goederen en 239 143 kg brief- en pakketpost.

Het materieel van de K.N.I.L.M. werd in 1938 uitgebreid en bestond einde van dat jaar uit 5 Lockheed 14 vliegtuigen, 3 Douglas DC. 2 vliegtuigen, 2 Fokker F. XII vliegtuigen, 4 Fokker F. VIIb vliegtuigen en 1 De Havilland Dragon-vliegtuig. In Augustus 1938 verongelukte op de Noordkust van het eiland Madoera 1 De Havilland Dragon-vliegtuig.

De geregelde verkeersdiensten zijn:

Batavia—Semarang—Soerabaja v.v. 1 of 2 maal daags (10 maal per week);

Batavia—Bandoeng v.v. (van 1 Mei tot 1 November 3 maal daags; overig gedeelte van het jaar 2 maal daags);

Soerabaja—Bandjermasin—Balikpapan v.v. 1 maal per week en Soerabaja—Bandjermasin—Balikpapan—Tarakan v.v. 1 maal per week;

Batavia—Palembang—Singapore—Saigon v.v. 1 maal per week (deze lijn werd 1 September 1938 doorgetrokken naar Saigon);

Batavia—Palembang—Pakanbaroe—Medan v.v. 1 maal per week;

Soerabaja—Denpasar (Bali) v.v. (tot 1 November 1938 2 maal per week, daarna 1 maal per week);

Soerabaja—Makassar v.v. 1 maal per week;

Batavia—Soerabaja—Bali—Koepang—Darwin—Cloncurry—Longreach—Brisbane—Sydney (Australië) v.v. 2 maal per week (deze lijn werd 4 Juli 1938 geopend).

Ten opzichte van 1937 nam het passagiersvervoer op de regelmatige lijnen toe met 17 %. Op de rond- en extra vluchten werd 78 % minder passagiers vervoerd; de oorzaak hiervan was dat in 1937 uitgebreide series rondvluchten werden gemaakt over Java, Sumatra en Singapore, hetgeen in 1938, als gevolg van de uitbreiding der lijndiensten en de vele kaarteeringsopdrachten welke gelijktijdig moesten worden uitgevoerd, niet mogelijk was.

Het goederen- en het luchtpostvervoer gaven in 1938 ten opzichte van het vorig jaar een toename van respectievelijk 31 % en 82 % te zien.

De gemiddelde afstand, welke afgelegd werd, bedroeg voor 1 passagier 445 km (v. j. 343), voor 1 kg post 929 km (v. j. 742) en voor 1 kg goederen 616 km (v. j. 360). De regelmaat van het verkeer bedroeg wederom practisch 100 %.

De Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën (K.L.M.) onderhield in 1938 de verbinding Holland—Indië via Medan—Singapore—Palembang—Batavia naar Bandoeng.

Volgens de beschikbare gegevens bedroeg het passagiersvervoer van deze lijn in beide richtingen gedurende 1938 5720, tegen in 1937 3912. Van Nederlandsch-Indië (inc. Singapore) naar het buitenland werden 1010 passagiers (v. j. 400) vervoerd.

Op het traject tusschen Medan en Batavia v.v. bedroeg het passagiersvervoer in 1938:

Batavia—Singapore	242 (v. j. 193)
Singapore—Batavia	276 („ 173)
Batavia—Palembang	132 („ 91)
Palembang—Batavia	193 („ 154)
Palembang—Singapore	89 („ 105)
Singapore—Palembang	94 („ 73)
Batavia—Medan	75 („ 57)
Medan—Batavia	67 („ 69)
Palembang—Medan	36 („ 24)
Medan—Palembang	43 („ 20)

Het vrachtvervoer binnen Nederlandsch-Indië bedroeg 12 722 kg (v. j. 12 116 kg).

De in aansluiting op de Imperial Airways Ltd. door de Qantas Empire Airways Ltd. met landvliegtuigen onderhouden dienst van Singapore op Australië werd in 1938 vervangen door een dienst met groote vliegbooten, waarbij de frequentie tot 3 vluchten per week werd opgevoerd.

Het aantal nieuw uitgereikte sportbrevetten bedroeg in 1938 8 (v. j. 26). Er werd 1 nieuw luchtwaardigheids-certificaat voor sportvliegtuigen afgegeven.

b. Voorbereidingen en verkenningen voor uitbreiding van het luchtverkeer. Voorbereidende werkzaamheden hadden plaats ten behoeve van de inmiddels tot stand gekomen verbinding met vliegbooten van Qantas Empire Airways Ltd., den eveneens reeds ingestelden dienst op Australië van de K.N.I.L.M., de verdere ontwikkeling van het luchtverkeer op Sumatra, de doortrekking van de luchtlijn

Soerabaja—Makassar tot Ambon, de instelling van luchtverkeer in het Oostelijk deel van den Archipel en de instelling van een verbinding Soerabaja—Billiton—Pontianak.

c. Luchtkaarteering. Vooral in de tweede helft van 1938 verkreeg de K.N.I.L.M. vele opdrachten tot kaarteeringen op Java, Sumatra, Britsch Noord-Borneo, Celebes en Nederlandsch en Britsch Nieuw-Guinea. In 1938 werd 588 600 ha gekaarteerd, waardoor het totale door de K.N.I.L.M. gekaarteerde gebied kwam op 37 242 600 ha.

d. Luchtvaartterreinen. Het nieuw aangelegd luchtvaartterrein op Zuid-Bali kwam gereed en werd 6 Januari 1938 in dienst gesteld.

De reeds vóór 1938 aangevangen aanleg van nieuwe luchtvaartterreinen bij Batavia (Kemajoran), Semarang (Kalibanteng) en Tanahmerah werd voortgezet.

Nabij Soerabaja werd met den aanleg van een nieuw luchtvaartterrein op Tandjoeng Perak aangevangen.

Tegen het einde van 1938 werd ter leniging van den door misoogst in Groot-Atjeh ontstanen voedselnood een bedrag van f 12 000 beschikbaar gesteld, hetwelk onder de nooddriftige bevolking werd gebracht door deze te laten arbeiden aan het in aanleg zijnde luchtvaartterrein bij Koetaradja (Lho'Nga).

De N. V. Bataafsche Petroleum Maatschappij verkreeg vergunning voor den aanleg van een luchtvaartterrein (ten behoeve van bedrijfsdoeleinden) bij Dajoe in Borneo.

Nabij Masamba op Celebes had de aanleg plaats van een luchtvaartterrein voor kaarteeringdoeleinden ten behoeve van de kolonisatie.

Verbeteringswerkzaamheden hadden plaats aan de luchtvaartterreinen Medan, Palembang, Koepang en Balikpapan.

Het onderhoud van de luchtvaartterreinen had binnen het raam van de beschikbare fondsen op de normale wijze plaats. Enkele terreinen vereischten herstellingswerkzaamheden.

De instelling van den luchtverkeersdienst met vliegbooten van Qantas Empire Airways Ltd. vereischte de inrichting van luchtvaarthavens voor watervliegtuigen bij Koepang, Bima, Soerabaja, Tandjoengpriok en Belinjoe (Klabat-baai). De voornaamste voorzieningen hiertoe, welke echter niet alle in 1938 konden worden voltooid, waren het indienststellen van speciaal ten behoeve van dezen vliegbootendienst bestemde en ingerichte motorbooten, het uitleggen van meerboeien, het bouwen c.q. verbeteren van pieren en steigers, het bouwen van stationsgebouwtjes en het treffen van voorzieningen voor den weer- en verkeersberichten-dienst en voor telefoonverbindingen.

e. Verkeers- en weerberichtendiensten. Met de groote uitbreiding van het luchtverkeer over den Archipel — de over Nederlandsch-Indisch grondgebied in regelmatig luchtverkeer afgelegde afstand vermeerderde van 2 350 000 km in 1937 tot 3 060 000 km in 1938 — hield de vermeerdering van de verkeers- en weerberichtendiensten gelijken tred.

De daartoe bestaande radio-organisatie werd in 1938 uitgebreid met een luchtvaartradiostation te Koepang, voorzien van een radiopelinrichting en kortegolfzenders en ontvangers en met tijdelijke zend- en ontvangstations te Bima en Belinjoe.

Voorts werd aangevangen met den bouw van luchtvaartradiostations te Batavia, Soerabaja en Makassar, terwijl de bouw van een dergelijk station op Bali werd voorbereid.

Ten behoeve van de weerberichtgeving werd het aantal observatoren en weerberichtgevers van het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium uitgebreid.

Een interdepartementale commissie werd ingesteld onder voorzitterschap van het Hoofd van de Afdeeling Luchtvaart met als leden vertegenwoordigers van de departementen van Oorlog en der Marine en van den Dienst der P.T.T., welke commissie ten doel heeft de coördinatie van de verschillende radiodiensten ten behoeve van de militaire, marine en burgerlijke luchtvaart te verzekeren op de voor het Land meest economische wijze.

9. Post, Telegraaf en Telefoon

Aan de Internationale Conferenties betreffende de Verre berichtgeving, welke van 1 Februari tot en met 8 April 1938 te Caïro zijn gehouden, werd door een Nederlandsch-Indische delegatie deelgenomen.

Op initiatief van het Australische „Institute of Radio Engineers" van 4 tot 15 April 1938 te Sydney gehouden bijeenkomsten werden door een vertegenwoordiger van de Nederlandsch-Indische Administratie bijgewoond.

Evenals in vorige jaren werd regelmatig contact onderhouden met de kringen van handel en industrie, teneinde een zoo goed mogelijke aanpassing van den dienst aan de eischen van de praktijk te verzekeren.

De doorwerking van de ook in den loop van 1937 ingevoerde belangrijke tariefsverlagingen heeft in vele bedrijfsonderdeelen tot een verkeerstoename van beteekenis geleid.

Ook werd de P.T.T.-dienst in 1938 weder in toenemende mate ingeschakeld in het algemeen geldverkeer.

Als gevolg van een en ander bedroeg de bruto-geldomzet der post- en telegraafkantoren in 1938 f 1094 millioen, tegen f 1083 millioen in 1937.

Bedrijfsresultaten. Het bedrijf heeft in het eerste halfjaar merkbaar den invloed ondergaan van de minder gunstige economische omstandigheden welke, in het laatste kwartaal van 1937 ingetreden, in de eerste maanden van 1938 bleven voortbestaan, terwijl ook de hooger bedoelde tariefsverlagingen aanvankelijk tot veel minder inkomsten leidden.

Door grootere bedrijvigheid bij den postdienst en den telefoondienst werd echter deze vermindering in de geldelijke uitkomsten in het verdere verloop van het jaar grootendeels opgevangen.

De telegraafdienst deelde niet in deze gunstige ontwikkeling. De inkomsten van dien dienst verminderden door het toenemend gebruik in het binnenlandsch verkeer van goedkoopere soorten telegrammen, terwijl het buitenlandsch telegraafverkeer sterk den invloed ondervond van de internationale situatie in Oost-Azië.

Het totaal der baten van den P.T.T.-dienst bleef \pm f 436 000 beneden dat van 1937. Waar verder de lasten, hoofdzakelijk als gevolg van de op 1 Januari ingevoerde nieuwe bezoldigingsregeling, \pm f 1 269 000 meer bedroegen, was het exploitatie-overschot \pm f 1 705 000 lager dan het vorig jaar.

Een vergelijkend overzicht van de lasten en baten over de jaren 1937 en 1938 volgt hieronder.

	1938	1937	Vershil met 1937 in procenten
	(In duizendtallen guldens)		
Lasten:			
Postdienst	10 634	9 204	+ 15,54
Telegraafdienst	4 509	5 226	- 13,72
Telefoondienst	7 431	6 874	+ 8,10
P. T. T.-dienst	22 574	21 304	+ 5,96

	1938	1937	Verschil met 1937 in procenten
	(In duizendtallen gulden)		
Baten:			
Postdienst	13 226	13 458	— 1,72
Telegraafdienst	4 311	4 841	— 10,95
Telefoondienst	7 863	7 537	+ 4,33
P. T. T.-dienst	25 400	25 836	— 1,69

Met de omzetting van kantoren in postinrichtingen van eenvoudiger aard werd voortgegaan; één volwaardig post- en telegraafkantoor werd omgezet in een bijkantoor, terwijl 6 bijkantoren werden teruggesteld tot hulpkantoren. Voorts werden 2 nieuwe bijkantoren en 18 hulpkantoren opgericht.

In den loop van 1938 kwamen enkele verlagingen van internationale radio-telefoontarieven en pakketposttarieven tot stand. De verlaging van laatstbedoelde tarieven trad in werking 1 Januari 1939.

Postexploitatie. De Postverordening 1935 (I. S. 1934 n°. 721) is aangevuld bij R.V. van 4 Mei 1938 (I. S. n°. 205), waarbij aan het Diensthoofd de bevoegdheid werd verleend bepalingen vast te stellen inzake de verkrijgbaarstelling van postwaarden bij de door hem daartoe aangewezen depôthouders, de aanvraag van de door deze benodigde waarden en de hun toe te kennen korting op den prijs van de ingekochte waarden; zoomede bij R.V. van 7 Juni 1938 (I. S. n°. 280), waarbij is bepaald, dat postwaarden, welke niet door schuld, verzuim of onachtzaamheid van de betrokken comptabelen onbruikbaar zijn geworden, door een commissie van twee door het Diensthoofd aan te wijzen ambtenaren worden vernietigd.

Voor aanvulling van het Postbesluit Dienststukken 1935 (I. S. 1934 n°. 722) zie men I. S. 1938 nos. 33, 89 en 134.

De internationale postverordening 1934 is nader gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 448).

Het K. B. 9 Nov. 1938 n°. 46, houdende voorzieningen voor Nederlandsch-Indië tot uitvoering van het verdrag van Genève, betreffende de aanduiding van het gewicht op groote stukken, vervoerd per schip (I. S. 1933 n°. 117), is opgenomen in I. S. 1938 n°. 663.

De kassierswerkzaamheden, welke het bedrijf voor derden verricht, werden wederom uitgebreid. Voor zoover deze werkzaamheden worden uitgevoerd ten behoeve van Gouvernementsdiensten en -bedrijven, werd de aan het Diensthoofd verleende bevoegdheid om gelden in rekening-courant te verhandelen (I. S. 1937 n°. 43) benut om een uniforme regeling in te voeren inzake het gebruik van postrekeningen door Overheidsinstellingen. Deze regeling, welke mogelijkheid biedt door eenvoudige administratieve manipulaties geldverplaatsingen te voorkomen en derhalve het betalingsverkeer te vergemakkelijken, bleek reeds bij beperkte toepassing in een behoefte te voorzien. Van de regeling, ingevoerd op 26 April 1938, werd einde 1938 door 6 diensten of dienstonderdeelen gebruik gemaakt. Verder werd in den loop van dat jaar een aanvang gemaakt met de overname van Landskaswerkzaamheden in het gouvernement Sumatra.

Aan de inning van schoolgelden door den Postdienst werd uitbreiding gegeven, doordat de mogelijkheid werd geopend, dat ook bijzondere scholen van deze regeling gebruik maken. Ook de administratie der N.I.R.O.M.-gelden breidde zich door de stijging van het aantal luisteraars verder uit.

In het verkeer met post- en hulppostkantoren werd het maximum-bedrag van telegrafische postwissels met ingang van 1 November 1938 van f 500 tot f 1000 verhoogd.

Op 18 Maart 1938 werd het aannemen van postwissels voor Oostenrijk tijdelijk gestaakt wegens het ontbreken van een koersnotering op Weenen. Deze dienst werd 1 April 1938 hervat. In verband met het voortduren van den oorlogstoestand in Spanje konden ook in 1938 geen postwissels voor dat land worden aangenomen.

Met ingang van 1 Juni 1938 moest het aannemen van verrekendzendingen voor China worden gestaakt; evenwel kon de gelegenheid om gelden per postwissel naar China over te maken, welke in 1937 was stopgezet, op 28 Juli 1938 weder worden opengesteld.

Het volgend overzicht geeft een beeld van den omvang van het verkeer over de jaren 1934 tot en met 1938:

Dienstonderdeel	1934	1935	1936	1937	1938	Verskil 1938 ten opzichte van 1935 in procenten, berekend over de niet afgeronde aan- tallen
	In duizendtallen					
Gewone brieven	29 201	27 006	25 191	25 459	29 031	+ 14,0
Postbladen ¹⁾	—	—	5 230	7 304	7 028	— 3,8
Briefkaarten	12 259	11 966	11 432	14 609	16 347	+ 11,9
Drukwerken en nieuws- bladen	43 348	38 032	38 510	41 939	49 978	+ 19,2
Documenten	346	358	416	456	485	+ 6,4
Monsters en pakjes	767	703	794	861	1 152	+ 33,7
Braille-drukwerken	—	1	1	1	2	+ 61,6
Expresse-stukken	52	66	92	101	118	+ 16,5
Aangeteekende stuk- ken	2 051	1 917	1 841	1 991	1 962	— 1,4
Gewone portvrije stuk- ken	11 258	11 651	11 934	12 422	12 419	—
Geadviseerde portvrije stukken	1 762	1 680	1 662	1 607	1 632	+ 1,5
Totaal brievenpost	101 044	93 380	97 103	106 750	120 151	+ 12,6
Postwissels:						
a. aantal	3 810	3 779	3 904	4 623	5 513	+ 19,3
b. bedrag (in duizend- tallen guldens)	97 849	92 703	96 379	127 064	148 050	+ 16,5
Postquantiën	515	459	293	287	307	+ 7,0
Postpakketten	568	499	481	547	698	+ 27,6

De verbetering van de economische omstandigheden, de doorwerking van de in 1937 ingevoerde tariefsverlagingen en het streven van den dienst naar intensivering van het verkeer hebben geleid tot een belangrijke toename van het brievenpostverkeer. In het binnenlandsch verkeer steeg het aantal brieven met

¹⁾ Ingevoerd op 1 Januari 1936 in het binnenlandsch verkeer en naar Nederland, Suriname en Curaçao.

18,5 %. Daartegenover daalde het aantal postbladen met 3,8 %, vermoedelijk door een verschuiving naar de brieven en briefkaarten, welke laatste met 12,3 % vermeerderden.

Gesplitst naar de bevolkingsgroepen was van de brieven 56 % gericht aan Europeanen, 21 % aan Inheemschen en 23 % aan de overige bevolkingsgroepen. Voor de postbladen zijn deze percentages respectievelijk 33 %, 46 % en 21 % en voor de briefkaarten 24 %, 53 % en 23 %.

De nieuwsbladen en drukwerken vertoonden eveneens een groote stijging, hetgeen voor eerstgenoemde stukken wordt toegeschreven aan de doorwerking van het voor de frankering bij abonnement verlaagde tarief en de ter zake getroffen gunstige betalingsregelingen. De verzending van nieuwsbladen maakte in 1938 een vierde gedeelte uit van het geheele binnenlandsche brievenpost-verkeer. De ongeadresseerde verspreiding van drukwerken nam wederom toe, terwijl ook in de verzending van monsters en pakjes, postwissels en postpakketten een belangrijke stijging viel te constateeren.

Ondanks de verkeerstoename vermeerderde de opbrengst van porten en rechten slechts met 0,88 % als gevolg van de in 1937 ingevoerde tariefsverlagingen (van f 8 320 191 in 1937 tot f 8 393 079 in 1938).

Ter gelegenheid van het 40-jarig Regeeringsjubileum van H.M. de Koningin werden speciale herdenkingszegels zonder toeslag uitgegeven.

De toeslag op de in 1938 uitgegeven weldadigheidszegels is uitgekeerd aan het Centraal Missie Bureau te Batavia-Centrum; de netto opbrengst bedroeg f 27 583.

Voorts werden ter herdenking van het 10-jarig bestaan van een geregelde luchtvaart bijzondere frankeerzegels uitgegeven, waarvan de toeslag bestemd werd voor het Nederlandsch-Indisch Luchtvaartfonds. Een bedrag van f 16 850 kon worden uitgekeerd.

Met ingang van 1 Augustus 1938 werd, bij wijze van proef, door de Atjeh-Staatsspoorwegen een nachttrein ingelegd op het traject Besitang—Lho Seumawè v.v. voor vervoer van goederen en post. Deze treinen werden benut voor de uitwisseling van post tusschen de kantoren Medan en Lho Seumawè.

Teneinde de doorzending van correspondentie, afkomstig van de kantoren in Oost-Java met de nachtexpres-treinen te verzekeren, werd op het station Soerabaja-Kotta met ingang van 3 November 1938 een sorteerkantoor ingericht.

Tusschen Palembang en Djambi werd met ingang van 2 November 1938 langs den z.g. „Niam-weg” een vier maal 's weeksch vervoer van brievenpost ingesteld, terwijl de frequentie van de postverbinding tusschen Koetaradja en Meulaboh met ingang van 1 November 1938 van vier maal per 14 dagen tot zes maal per week werd verhoogd.

Het aantal openbare autobussen, voorzien van een brievenbus voor het opnemen van postzendingen onderweg, bedroeg einde 1938 op Java en Madoera 75 en in de Buitengewesten 82.

In 1938 werden wederom alle K.N.I.L.M.- en K.L.M.-lijnen benut voor het vervoer van luchtbrievenpost en luchtpakketpost, terwijl voor het binnenlandsch luchtbrievenpostvervoer mede gebruik werd gemaakt van den Qantas-luchtdienst. Het K.N.I.L.M.-luchtnet werd uitgebreid met enkele internationale verbindingen.

De Java—Australië-dienst gaf tweemaal 's weeks directe aansluiting op de uit Holland aankomende K.L.M.-vliegtuigen, waardoor een uiterst snelle verbinding Europa—Australië werd verkregen. Van deze verbinding werd door verschillende Europeesche Postadministraties gebruik gemaakt voor de verzending van correspondentie naar Australië.

Als gevolg van de uitbreiding van het luchtnet en het toegenomen binnen- en buitenlandisch luchtpostvervoer, steeg de hoeveelheid per K.N.I.L.M. verzonden brievenpost van 29 000 kg in 1937 tot 46 511 kg in 1938.

De vier maal 's weekse K.N.I.L.M.-dienst Medan—Penang v.v. werd 21 Mei 1938 opgeheven, aangezien sedert dien datum Medan weder door de K.L.M.-vliegtuigen werd aangedaan.

Het gemiddelde wekelijkse bruto-gewicht van de per K.L.M. verzonden brievenpost voor en via Nederland en de tusschengelegen landen bedroeg in 1937 (vóór de tariefsverlaging) 485 kg, 1937 (na de tariefsverlaging tot 23 October)

772 kg, 1937 (na instelling 3 maal 's weekschen dienst per 23 October) 941 kg, 1938 929 kg.

Het bruto-gewicht van de per K.L.M. vervoerde Nederlandsch-Indische brievenpost voor en via Nederland bedroeg over 1938 41 493 kg; wegens luchtrecht voor het K.L.M.-brievenvervoer naar Nederland en het buitenland werd gekweten f 703 007.

Telegraafexploitatie. Op de van 1 Februari tot en met 8 April 1938 te Caïro gehouden Internationale Conferenties betreffende de Verre berichtgeving werden de bepalingen betreffende de internationale telegraaf- en radiodiensten op verschillende punten herzien. Als uitvloeisel daarvan werd het Reglement voor den Telegraafdienst in Nederlandsch-Indië (Telegraafreglement 1934, I. S. 1933 n°. 514) gewijzigd en aangevuld (zie I. S. 1938 n°. 698). De nieuwe voorschriften zijn 1 Januari 1939 in werking getreden.

Technische voorzieningen tot onderhoud en verbetering van het net hadden regelmatig plaats.

Enkele nieuwe zeekabels werden gelegd tusschen Java en Madoera en tusschen Java en Bali, terwijl de zeekabel tusschen Bali en Lombok werd verlaten.

Radiostations werden, waar noodig, gemoderniseerd. Op enkele plaatsen werd, wegens opheffing van de kabelverbinding, een radiostation in bedrijf gesteld. Ten behoeve van de geregelde luchtlijnen werden enkele nieuwe luchtvaartstations in dienst gesteld, terwijl een overbodig geworden station werd opgeheven.

Aan verschillende particuliere maatschappijen werd vergunning verleend tot den aanleg en het gebruik van stations voor radiotelegrafie en/of -telefonie. Enkele particuliere radiotelegrafiestations werden voor het openbare telegraafverkeer opengesteld.

Op 1 Augustus 1938 werd overgegaan tot instelling van een openbaar radioverkeer met de vliegtuigen van de K.N.I.L.M.

Met ingang van 1 April 1938 werden in het mobiele verkeer in de richting van schip naar wal scheepsbrieftelegrammen ingevoerd, welke alleen bestemd mogen zijn voor plaatsen in Nederlandsch-Indië. In de richting van wal naar schip zijn deze telegrammen alleen toegelaten, indien zij bestemd zijn voor leden van de bemanning.

In verband met het Chineesch-Japansch conflict moesten de radioverbindingen Batavia—Shanghai en Batavia—Canton op respectievelijk 8 Januari en 14 October 1938 worden opgeheven. Op 10 November 1938 kwam een nieuwe radioverbinding Batavia—Chengtou tot stand.

Op 21 Maart 1938 werd de radioverbinding Batavia—Tokio omgezet in een verbinding Batavia—Osaka.

Het aantal radiopeilstations ten behoeve van het luchtverkeer werd belangrijk uitgebreid.

De z.g. synoptische weerberichtendienst, zoomede de weer- en verkeersberichtendienst ten behoeve van de luchtvaart, werden uitgebreid.

Het binnenlandsch verkeer, dat in het laatste kwartaal van 1937 een teruggang vertoonde, verbeterde in 1938 zoodanig, dat ten opzichte van 1937 een toename werd geconstateerd van 6,6 % voor het aantal telegrammen en van 5,6 % voor het aantal woorden. Van de uitgestelde telegrammen werd wederom een druk gebruik gemaakt; het aantal dier telegrammen maakte in 1938 meer dan de helft uit van het geheele binnenlandsch verkeer. Het aantal dringende telegrammen nam toe met 35,3 %.

In tegenstelling met het binnenlandsch verkeer vertoonde het aantal buitenlandsche telegrammen ten opzichte van 1937 een vermindering met 8,3 %. Deze achteruitgang is voor een groot deel toe te schrijven aan het Chineesch-Japansch conflict; o.m. liep het verkeer met Japan ten opzichte van 1937 terug met ruim 28 000 telegrammen.

Het aantal nationale telegrammen in het verkeer met Nederland nam enigszins toe; daarentegen verminderde het brieftelegrammenverkeer met het

overige buitenland, terwijl het aantal uitgestelde telegrammen voor het geheele buitenlandsch verkeer vrijwel constant bleef.

Het aantal gewisselde dringende telegrammen daalde met ruim 9 %; het aantal ontvangen persberichten nam toe met 5,5 %.

Als gevolg van het Chineesch-Japansch conflict is in vergelijking met 1937 het kabelverkeer met China ten koste van het radioverkeer verdrievoudigd. Hierdoor bedroeg de achteruitgang van het aantal ontvangen kabeltelegrammen 4,4 %, tegen een vermindering van 14 % van het aantal ontvangen radio-telegrammen.

Het transit-verkeer liep eveneens belangrijk terug, welke vermindering voor zooveel betreft het radio-transit-verkeer geheel voor rekening komt van genoemd conflict.

Van het aantal der met het buitenland gewisselde telegrammen werd in 1938 57,1 % radiotelegrafisch overgebracht. Ten opzichte van 1937 is de verhouding van het radioverkeer tot het verkeer per kabel eenigszins ten nadeele van de radio gewijzigd, hetgeen van nadeeligen invloed was op de financieele resultaten van den telegraafdienst.

Telefoonexploitatie. In den loop van 1938 werd het telefoonnet Gorontalo van het telefooncomplex Manado gescheiden en onder eigen beheer gesteld; het bijtelefoonkantoor Tandjoengkarang van het districtstelefoonnet Telokbetong gewijzigd in een centrale van het telefoonnet Telokbetong en de plaatselijke kring van het telefoonnet Telokbetong met de centrales Telokbetong en Tandjoengkarang nader vastgesteld, terwijl het dubbeldistrictsbijtelefoonnet Poentjak als bijnet van de hoofdtelefoonnetten Buitenzorg en Tjiandjoer werd opgesteld en administratief ingedeeld onder Buitenzorg.

Voorts werden in de telefoonnetten Batavia, Buitenzorg, Bandoeng en Soerabaja, op verzoek van grootere instellingen, huisautomaten op die netten aangesloten tot een aantal van 13, zoodat einde 1938 61 huisautomaten in bedrijf waren.

De toeneming van het aantal telefoonposten in de jaren 1936 en 1937 zette zich in 1938 voort.

Het aantal telefoonposten op 31 December 1938 bedroeg 45 033, tegen 41 581 einde 1937; derhalve 3452 meer. Ten opzichte van 1936 wees het jaar 1937 een vermeerdering aan met 3483 posten.

De opbrengst aan abonnementen vertoonde ten opzichte van 1937 een stijging met 3 %.

De inkomsten van het districts- en interlocale verkeer vertoonden ten opzichte van 1937 respectievelijk een vermeerdering met 3,9 % en een vermindering met 0,8 %. Ten opzichte van 1936 stegen de districts- en interlocale ontvangsten in 1937 met respectievelijk 14,3 % en 16 %.

Het aantal internationale transit-verbindingen via Amsterdam werd uitgebreid met Paraguay (15 April) en met Nederlandsche schepen op den Atlantischen Oceaan (10 Mei).

Op verzoek van de Malayasche Post- en Telegraafadministratie werd, met ingang van 15 Juli 1938, een regeling getroffen voor de afwikkeling via Bandoeng, van het telefoonverkeer tusschen Malaya en de Philippijnen buiten den openstellingstijd van de rechtstreeksche verbinding tusschen genoemde landen.

Evenals de vorige jaren, werd ook in 1938 gelegenheid gegeven tot het voeren van Kerst- en Nieuwjaarsgesprekken tegen verlaagd tarief met Nederland, België, Danzig, Duitschland, Groot-Britannië, Ierland, Japan, Malaya, de Philippijnen en Zwitserland, alsmede in het verkeer Malaya—Europa via Bandoeng/Amsterdam. Vergeleken met de periode 1937/1938 vertoonde het Kerst- en Nieuwjaarsverkeer, dank zij de tariefsverlaging in het verkeer met Nederland, een stijging van het aantal gesprekken en minuten met resp. 93,3 % en 93,1 %, terwijl het Indische aandeel, in verband met genoemde tariefsverlaging, 26,9 % meer bedroeg.

Met de invoering van goedkope gesprekken met Nederland bij bijzondere gelegenheden, zooals tijdens de herdenking van het 10-jarig bestaan van de

ationale radiotelefoonverbinding in Maart, het 40-jarig Regeeringsjubileum van H.M. de Koningin in September en tijdens verschillende tentoonstellingen, werden bevredigende resultaten bereikt.

In 1938 kon weder een stijging van het radiotelefoonverkeer worden geconstateerd.

Het aantal gesprekken en minuten in het verkeer met Nederland bedroeg resp. 72 % en 43,8 % meer dan het vorig jaar, terwijl het Indische aandeel — in verband met het lage tarief der goedkoope gesprekken — 21,7 % hooger was.

De toeneming van het verkeer met het overige buitenland was bevredigend. Het aantal minuten en gesprekken en het Indische aandeel in de opbrengst stegen resp. met 30,5 %, 21,3 % en 19,4 %.

Het minst was de stijging in het interinsulaire verkeer: het aantal gesprekken 0,7 %, het aantal minuten 3,9 % en de opbrengst 2,7 %.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het door den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst gepubliceerde verslag over het jaar 1938.

10. Toerisme

Het jaar 1938 is, wat het toeristenbezoek betreft, niet zoo gunstig geweest als het daaraan voorafgegane, een verschijnsel, waarvan de oorzaak vooral gezocht zal moeten worden in de uiterst gespannen toestanden in Europa en de onzekere toestanden in het Verre Oosten, welke vele toeristen hun plannen voor langdurige reizen voorloopig deden opgeven, of wijzigen in excursies naar dicht bij hun domicilie gelegen toeristenoorden.

Daar Nederlandsch-Indië, wat het vreemdelingenverkeer betreft, geen dicht bevolkte toeristenleverende centra in zijn naaste omgeving heeft, zooals Frankrijk, Zwitserland en andere Europeesche landen, en daardoor aangewezen is op de kapitaalkrachtiger, doch uiteraard minder talrijke groep van groot-toeristen, die veelal op hun wereldreizen, geïnteresseerd door de voor Nederlandsch-Indië in woord en beeld gemaakte reclame, en passant een bezoek aan deze gewesten brengen, deed de vermindering van dezen, constant de wereld omtrekkenden stroom van toeristen, hetzij van West naar Oost of omgekeerd, vanzelfsprekend dadelijk haar terugslag voelen op het bezoek aan deze landen. Uit de hieronder volgende statistiek van het vreemdelingenbezoek aan Bali — welke min of meer als een maatstaf voor geheel Nederlandsch-Indië kan gelden — blijkt, dat het aantal bezoekers in 1938 bedroeg 3776, tegen 3909 in 1937, aangevende een vermindering ten opzichte van 1937 van $\pm 3\frac{1}{2}$ %. De teruggang van het aantal bezoekers vindt in hoofdzaak zijn reden in het sterk verminderde bezoek van Amerikaansche toeristen, wier aantal van 1275 in 1937 terugliep tot 856 in 1938, zijnde een vermindering van 33 %. Met voldoening kan echter uit deze statistiek geconstateerd worden, dat het aantal Australische, Zuid-Afrikaansche, Engelsche en Duitsche toeristen onderscheidenlijk met 36 %, 22 %, 13 % en 44 % is toegenomen.

Statistiek Bali-toerisme

Nationaliteiten	1934	1935	1936	1937	1938
Nederlanders	828	812	802	1 095	1 046
Amerikanen	578	674	896	1 275	856
Engelschen	224	439	446	610	691
Australiërs	96	231	321	350	477
Duitschers	90	51	89	165	237
Franschen	—	117	91	144	91
Zuid-Afrikanen	—	—	56	72	88
Anderen	323	216	179	198	290
Totalen	2 139	2 540	2 880	3 909	3 776

Van de 1046 Nederlanders, die in 1938 Bali bezochten, waren 284 in Nederland gedomicileerd, terwijl 762 ingezetenen waren van Nederlandsch-Indië. In 1937 brachten 97 in Nederland gedomicileerde personen en 998 ingezetenen van Nederlandsch-Indië een bezoek aan Bali. Het aantal ingezetenen van Nederland, hetwelk Bali in 1938 bezocht, nam in vergelijking met 1937 darhalve toe met $\pm 182\%$.

In de volgende statistiek zijn opgenomen alle personen, die als doortrekkenden in 1938 een bezoek van langeren of korteren duur aan Nederlandsch-Indië hebben gebracht, dus zoowel toeristen als diegenen, die om zakelijke redenen deze gewesten bezochten. Uiteraard valt de grens tusschen deze categorieën niet zuiver te trekken, hetgeen trouwens van ondergeschikt belang kan worden geacht, daar beide groepen door hun binnen de Landsgrenzen gedane uitgaven van ongeveer gelijke economische beteekenis zijn geweest.

Statistiek der in Nederlandsch-Indië in 1937 en 1938
aangekomen doortrekkenden

Nationaliteit	Voor een verblijf in Nederlandsch-Indië						Totaal	
	korter dan 1 week		van 1 week tot 1 maand		langer dan 1 maand		1937	1938
	1937	1938	1937	1938	1937	1938		
Engelschen . . .	5 299	5 078	2 089	1 968	586	714	7 974	7 760
Amerikanen . . .	937	339	1 516	1 273	350	308	2 803	1 920
Overige Europeanen	701	531	871	811	924	904	2 496	2 246
Andere landaarden	2 592	2 257	454	267	599	324	3 645	2 848
Totalen . . .	9 529	8 205	4 930	4 319	2 459	2 250	16 918	14 774

L. WATERSTAAT

De instructies voor den inspecteur van Waterstaat in het gouvernement Sumatra, in het gouvernement Grootte Oost en in het gouvernement Borneo zijn opgenomen respectievelijk in Bb. nos. 14078, 14133 en 14135.

1. Bevloeiing

Inleiding. In vergelijking met 1937 werd in 1938 ruim 1,8 miljoen gulden meer aan den aanleg van bevoeiingswerken besteed. Bedroegen de uitgaven voor deze werken in eerstgenoemd jaar f 2 689 000, in laatstgenoemd jaar zijn zij gestegen tot f 4 501 500, waarvan ten laste van de gewone middelen f 1 005 400, de z.g. rubbergelden f 373 400, de f 25 miljoen-bijdrage van Nederland voor de welvaartzorg f 2 538 800 en de provinciale middelen f 583 900.

Gesplitst over Java en de Buitengewesten bedroegen deze uitgaven naar dezelfde groepeerings onderscheidenlijk f 686 000, nihil, f 1 594 000, f 583 900 en f 313 400, f 373 400, f 944 800, nihil.

Het accres houdt in hoofdzaak verband met de uitvoering van de z.g. welvaartswerken.

Werden in de laatste jaren, mede als gevolg van de beschikbaarstelling van fondsen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber, ook reeds in de Buitengewesten groote bevoeiingswerken aangelegd, hieraan kon door de beschikbaarstelling van fondsen uit de f 25 miljoen-bijdrage van Nederland voor welvaartzorg belangrijke uitbreiding worden gegeven. Uit de rubberfondsen werden in het belang van de autochtone bevolking o.a. nieuwe werken geëntamerd in de residenties Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Palembang, terwijl uit de Nederlandsche welvaartsbijdrage met hetzelfde doel bevoeiingswerken werden aangelegd in de residenties Atjeh en Onderhoorigheden, Celebes en Onderhoorigheden, Bali en Lombok en Timor en Onderhoorigheden.

Voorts werd in 1938 met behulp van die fondsen mede uitbreiding gegeven aan de werkzaamheden ten behoeve van de kolonisatie van Javanen.

Naast de uitvoering van groote bevoeiingswerken werden in 1938 bovendien op groote schaal onderzoeken ingesteld naar de bevoeibaarheid van verder voor de kolonisatie in aanmerking komende terreinen. Hierbij werd voor de opnemingen hulp verleend door het Kadaster en den Topografischen Dienst; ten deele werd luchtkarteering toegepast.

Ten aanzien van het Wai Sekampong-gebied (kolonisatie Soekadana) in de residentie Lampoengsche Districten hebben de in 1938 verrichte opnemingen uitgewezen, dat het betrokken gebied tot tenminste 42 500 ha kan worden uitgebreid. De kosten van de werken voor een gebied van dezen omvang worden geraamd op f 3 000 000.

Op Celebes werden in 1938 voorbereidende werkzaamheden verricht voor den aanleg van bevoeiingswerken in een 3-tal kolonisatiegebieden: het Kalaëna-gebied, het Masamba-gebied en het kolonisatieterrein Maloso-Mapili. De kosten der werken voor bevoeiing van \pm 21 000 ha uit de Kalaëna zullen, ruw geschat, f 2 000 000 bedragen. In 1938 werd in het Kalaëna-gebied reeds een kolonisatiekern gesticht en werd aan de verbetering van den voornaamsten toevoerweg begonnen. Ten behoeve van de bevoeiing van het Masamba-gebied zal gebruik gemaakt worden van het water uit de Rongkang, de Masamba, de Baleasse, de Gandjiro, de Bone Bone en de Laoewa. Voor het geheele gebied heeft een luchtkarteering plaats gehad. Het ontwerp-werk voor een der onderdeelen, het Bone Bone-gebied, waar in 1938 reeds een kolonisatiekern gevestigd werd, kwam in dat jaar voor een groot gedeelte gereed. Voor dit gebied wordt voor de toekomst gerekend op de bevoeiing van \pm 3800 ha, terwijl de kosten geraamd worden op f 100 000. In het geheele Masamba-gebied zullen nog tienduizenden ha bevoeid kunnen worden. Voor de bevoeiing van de daarvoor in aanmerking komende gronden van het kolonisatie-terrein Maloso-Mapili, gelegen ten noorden van de Golf van Mandar aan de westkust van Zuid-Celebes, zal water ontleend worden aan de S. Maloso (ook wel S. Mapili genoemd) door middel van een vrije aftapping. De grootte van het bevoeiingsgebied op den linkeroever van

de S. Maloso zal ruim 6000 ha bedragen, terwijl de kosten der benodigde werken op f 250 000 worden geraamd. In 1938 werd aan de uitvoering van een gedeelte der bevoeiings- en afwateringswerken begonnen.

Aan kolonisatie-bevoeiingswerken werd ± f 365 000 uitgegeven.

Uitvoering van nieuwe en uitbreiding van bestaande irrigatie-werken. In de provincie West-Java werd boven de uit eigen middelen bestede bedragen f 753 800 verwerkt voor de verdere uitvoering van de Tjoedjoeng-werken, de Tangerang-werken, de Krawang-werken, de Wester-Tjimanoeek-werken, den aanleg van de wadoek Darma, de werken tot verbetering van de bevoeiing en afwatering in de Rawah-Lakbok benevens de werken tot verbetering van de bevoeiing van het Tjiwaringin-gebied; in de provincie Midden-Java f 732 500 voor de verdere uitvoering van de detailbevoeiingswerken uit het reservoir Gembong, de werken tot verbetering van de bevoeiing en de afwatering bewesten de Toentang-rivier (de z.g. Oost-Semarang-werken), de bevoeiingswerken uit de Serajoe-rivier (de z.g. Kroja-werken) en den bouw van het bevoeiings-reservoir Malahajoe; in de provincie Oost-Java f 478 600 voor de verdere uitvoering van de bevoeiingswerken in de vlakte van Zuid-Banjoewangi, de verbetering van de bevoeiing en de afwatering in de vlakte van Zuid-Toeloengagoeng en eenige kleine werken; in de Vorstenlanden f 63 000 voor verschillende kleine bevoeiingswerken.

In de Buitengewesten werd boven het hiervóór reeds genoemde bedrag van f 373 400, komende ten laste van de fondsen, verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber, aan bevoeiingswerken (zonder de kosten voor opnemingen, enz.) nog f 1 187 800 verwerkt, waarvan f 811 500 aan bevoeiingswerken in de residentie Celebes en Onderhoorigheden, f 51 300 aan bevoeiingswerken op het eiland Lombok, f 278 800 aan bevoeiingswerken ten behoeve van de Javanen-kolonisaties Perbo en Soekadana in de residenties Benkoelen en Lampoengsche Districten en f 46 200 aan kleine werken in verschillende residenties.

Een aanvang kon worden gemaakt met den aanleg van de werken voor bevoeiing van het kolonisatieterrein Belitang uit de A. Komerang en van de Klingi-bevoeiingswerken voor het kolonisatieterrein nabij Loeboeklinggau, beide gelegen in de residentie Palembang. De oppervlakte van het Belitang-gebied, dat door middel van een vrije aftapping uit de A. Komerang zal worden bevoeid, zal vermoedelijk ruim 21 000 ha bedragen, terwijl die van het Klingi-gebied, waarvoor een vaste stuwdam in de A. Klingi ontworpen is, ± 7000 ha groot zal worden.

De uitvoering van de Sadang-bevoeiingswerken (Celebes) werd met kracht voortgezet. Deze werken, welke eerst in den loop van 1937 werden aangevangen, behooren tot de belangrijkste van de thans in de Buitengewesten onderhanden zijnde werken. Zij omvatten de werken voor de bevoeiing van de z.g. Sawito—Rapang—Sidenreng-vlakte, gelegen in het westelijk deel van de depressie-zône tusschen de berglanden van Centraal- en Zuid-West-Celebes. Uit deze vlakte, welke voor een deel reeds in geregelde cultuur is gebracht, worden in gunstige jaren belangrijke hoeveelheden rijst en mais uitgevoerd. Vermits echter nagenoeg alle bouwvelden van regen afhankelijk zijn en de regenval in deze streek zeer wisselvallig is, kan de uitvoer niet regelmatig plaats hebben. De Sadang-werken beoogen aan dit bezwaar tegemoet te komen door het brengen van een geregelde bevoeiing, waardoor het mogelijk zal zijn de oogsten te stabiliseeren. Indien dit bereikt wordt, zal hiermede niet alleen het belang van de betrokken streek gediend zijn, doch zal dit eveneens van belang zijn ter gedeeltelijke dekking van de toenemende rijsttekorten in Borneo en de Grootte Oost. Bij voltooiing van deze werken zullen ± 63 900 ha sawahs geregeld bevoeid kunnen worden; van dit complex zijn 24 850 ha in de Rapang—Sidenreng-vlakte en 39 050 ha — bestaande uit ten deele nog onontgonnen terreinen — in de Sawito-vlakte gelegen. De aanwezigheid van onontgonnen gronden opent de mogelijkheid, om deze na bevoeiing te bezigen voor transmigratie uit de dichtbevolkte streken van Celebes of kolonisatie van Javanen. De werken zullen bestaan uit den

bouw van een watervang in de Salo Sadang en den aanleg van de noodige hoofdkanalen en daarin voorkomende kunstwerken. Een van deze hoofdkanalen zal een dusdanig groot verval krijgen, dat het mogelijk wordt, dit kanaal te benutten voor de oprichting van een waterkracht-centrale.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de in uitvoering zijnde bevoeiingswerken wordt verwezen naar het jaarverslag van het Departement van Verkeer en Waterstaat over het jaar 1938.

2. Waterkracht

Onderhandelingen met het Billiton-concern, hetwelk in verband met zijn plannen tot stichting van een aluminium-industrie een deel van het zeer aanzienlijke in de Asahan-rivier aanwezige vermogen (\pm 800 000 pk) wenschte te benutten, leidden tot overeenstemming omtrent een overeenkomst tot oprichting van een gemengde vennootschap van nationaal karakter tot exploitatie van de in die rivier aanwezige kracht. De constructie van de vennootschap — waarin het Land aandeelen zal verkrijgen tegen inbreng der waterkracht en waarvan de meerderheid der commissarissen door de Regeering zal worden benoemd of voorgedragen —, alsmede de in de oprichtingsakte vast te leggen regelen maken het mogelijk, dat de Regeering coördineerend werkzaam zal kunnen zijn indien ook van andere zijde benutting van een deel van het vermogen der Asahan-krachten zou worden gewenscht. De Regeering behoudt voorts de vrijheid, zoo noodig of gewenscht, afzonderlijke vergunningen aan derden te verlenen.

In verband met de plannen tot ontginning van de nikkelizerertsen in Midden-Celebes werden aan belanghebbenden inlichtingen verstrekt over de in dat gebied aanwezige waterkrachten.

Voor de Landswaterkrachtbedrijven (West-Java) werden onderzoekingen en opmetingen verricht voor het ontwerp van een waterkrachtwerk aan de Tjimanoeck tusschen Tomo en Darमारadja. Naar het zich laat aanzien zal dit werk een belangrijke taak kunnen vervullen in de electriciteitsvoorziening van het oostelijk deel der provincie West-Java.

De provinciale raad van West-Java verleende een vergunning voor bepaalden duur aan de Mijnbouw Maatschappij Zuid-Bantam voor een waterkracht in de Tjimadoer (Bantam).

Van de nieuwe waterkrachtwerken van de Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteit Maatschappij (A.N.I.E.M.) werd het werk Djelok aan de kali Toentang, dat een groot gedeelte van Midden-Java van energie voorziet, in bedrijf gesteld. De bouw van het werk Ketenger aan de kali Bandjaran, dat zal dienen voor de algemeene electriciteitsvoorziening der residentie Banjoemas en voor levering van de voor de bevoeiing der Kroja-vlakte met pompgemalen benodigde energie, kwam bijna gereed.

De Maatschappij tot Exploitatie van Plaatselijke Bedrijven (Celebes) besloot tot den bouw van een waterkrachtwerk in één der hoofdkanalen van de in aanleg zijnde bevoeiingswerken in de Sadang-vlakte.

De ontvangsten aan waterkrachteijns bedroegen in 1938 f 78 600.

De uitkomsten van de in 1938 op Java en in de Buitengewesten verrichte debietwaarnemingen werden verwerkt in de 20ste uitgave van het waterkracht-kadaster.

3. Assaineering

Van het voor de verbetering van enkele bestaande drinkwaterleidingen en den aanleg en de verbetering van kleine assaineeringswerken in de Buitengewesten op de Landsbegroting van 1938 uitgetrokken bedrag is \pm f 8600 verwerkt. Dit bedrag is uitsluitend besteed aan werken van geringen omvang, daar geen projecten van grooten omvang in uitvoering waren.

Bovendien werd in 1938 nog f 57 600 verwerkt ten laste van de fondsen, verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber, aan een tweetal

assaineeringswerken van geringen omvang in de residentie Djambi en aan de voorbereiding tot den aanleg van de drinkwaterleiding van Bandjermasin.

Ten slotte kwamen in 1938 in uitvoering verschillende assaineeringswerken, welke bekostigd werden uit de f 25 miljoen-bijdrage van Nederland voor welvaartzorg. Ten behoeve van deze werken, welke alle op Java gelegen zijn, werd in dat jaar f 484 000 verwerkt. In hoofdzaak is dit bedrag besteed aan stadsassaineeringen en kampongverbeteringen.

Met ingang van 1 Juli 1938 werden de drinkwaterleidingen van Padangpandjang, Sawahloento en Solok overgedragen aan den Minangkabau-raad.

4. Landsgebouwen

De sterke uitbreiding in de laatste jaren van het aantal tot stand te brengen bouwwerken van bijzondere strekking en omvang, zoomede het inhalen van den achterstand, welke is ontstaan als gevolg van het nagenoeg geheel tot stilstand brengen van de oprichting van openbare gebouwen gedurende de voorafgegane jaren van economische depressie, heeft de taak van den Landsgebouwendienst in belangrijke mate doen toenemen.

Tot de eerstgenoemde bouwwerken behooren de werken, welke uit de bijdrage van Nederland voor welvaartzorg worden bekostigd.

De besteding der welvaartzorgfondsen ten behoeve van de oprichting van gebouwen had in hoofdzaak ten doel het verleenen van steun aan de groep geschoolde bouwvakarbeiders, die in het bijzonder in de groote plaatsen, door de zeer beperkte werkgelegenheid der voorafgegane jaren voor een belangrijk gedeelte dreigde te verdwijnen. Daarvoor werd besloten om in elk der drie hoofdplaatsen van Java één of meer belangrijke gebouwen op te richten. In Soerabaja was de reeds zeer vele jaren voorbereide Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting het meest urgente bouwwerk; in Semarang kwam de bouw van een nieuwe hogere burgerschool het meest in aanmerking, terwijl voor Batavia besloten werd tot den bouw van een psychiatrische kliniek en tot belangrijke uitbreiding van de poliklinieken van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting.

Voorts kwam het raadzaam voor op beperkte schaal ook in het binnenland eenige gebouwen te doen oprichten, waarvoor in enkele streken de bouw van dienstwoningen voor assistent-wedana's werd ter hand genomen, terwijl elders de voorkeur werd gegeven aan oprichting van schoolgebouwen.

Ook op cultureel gebied werd een tweetal zeer belangrijke werken ter hand genomen, namelijk de restauratie van de Prambanan-tempels, waarvoor in vorige jaren omvangrijk voorbereidend werk werd verricht, en de uitbreiding van het museum Sono Boedjo met den bouw van een daaraan te verbinden kunstnijverheidsschool in Jogjakarta.

Voorts is ten laste van de gewone middelen in de eerste plaats begonnen met verbetering te brengen in de kazerneering van het politiepersoneel, welke op verscheidene plaatsen zeer veel te wenschen overlaat, terwijl eveneens bijzondere aandacht moet worden besteed aan de onvoldoend ruime huisvesting voor gevangenen en als gevolg van de toenemende behoefte aan onderwijs aan den bouw van nieuwe scholen.

In 1938 zijn ten laste van de gewone middelen f 1 744 531, van de f 25 miljoen-bijdrage van Nederland voor welvaartzorg f 735 000 en van de inkomsten uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber f 125 000 uitgegeven voor de oprichting en verbetering van Landsgebouwen.

Hieronder volgt een overzicht van de uitgevoerde werken, waarbij de werken van zeer geringen omvang buiten beschouwing zijn gelaten.

Woningen voor burgerlijk personeel. De in 1937 begonnen bouw van de residentswoning te Poerwokerto (Midden-Java), de controleurswoning te Bangko (Djambi), de twee woningen voor burgerlijk personeel te Manggar (Billiton) en de assistent-wedana-woning met kantoor te Pringsewoe (Lampoengsche Districten) kwam gereed.

Begonnen werd met den bouw van ambtswoningen voor den Gouverneur van Sumatra te Medan en voor den Gouverneur van de Groote Oost te Makassar,

van een assistent-residentwoning te Tandjoengpinang (Riouw), van een woning voor den gewestelijken secretaris te Koepang (Timor), van controleurswoningen te Lam Meulo (Atjeh), te Pakanbaroe (Oostkust van Sumatra) en te Amboina (Molukken) en van nieuwe wedana-woningen te Soebang en Pamanoekean (beiden in West-Java).

Eveneens werd aangevangen met den bouw van een postchefswoning te Talangpandjang (Lampoengsche Districten), een gekoppelde woning voor een douane-mantri en twee oppassers te Koalapemboeang en een oppasserskwartier te Koelaenoh (Riouw en Onderhoorigheden), terwijl ten behoeve van het burgerlijk personeel met den bouw van woningen te Baä (Timor) en Tjalang (Atjeh) werd aangevangen.

Ook is begonnen met het verbouwen van een op Genteng (Soerabaja) gelegen gouvernementsperceel (waarin laatstelijk het kantoor der opium- en zoutregie, benevens beheerderswoning gehuisvest was) tot regentswoning.

De assistent-residentwoning te Meulaboh (Atjeh) werd wegens bouwvalligheid afgebroken en weder opgericht; die te Bindjai (Oostkust van Sumatra) werd verbouwd.

Het douane-oppasserskwartier te Sapat (Riouw) werd uitgebreid.

Terreinen werden te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) aangekocht voor den bouw van een eerste klasse-woning voor den resident ter beschikking en één derde klasse- en twee vierde klasse-woningen voor burgerlijk personeel.

Ten behoeve van de huisvesting van personeel van de veldpolitie werden te Soekadana (Lampoengsche Districten) een detachementscommandantswoning, te Saparoea (Molukken) een hoofdposthuiscommandantswoning en te Belawan (Oostkust van Sumatra) 2 woningen voor hoofdagenten gebouwd.

Regeering en Hooge Colleges. Grondige verbeteringen werden aangebracht aan de Paleizen van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg en Batavia-Centrum, terwijl bij het buitenverblijf van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal te Tjipanas bediendenwoningen werden bijgebouwd.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Justitie. Aan het gebouw van het Hooggerechtshof te Batavia-Centrum werden vernieuwingen aangebracht.

In verband met de samenvoeging van de landraden te Karanganyar en Keboemen, werd het voormalig paviljoen van de assistent-residentwoning te Keboemen voor de onderbrenging van beide landraden ingericht.

Een particulier gebouw te Ngandjoek, waarin het kantoor van den landraad en het landgerecht zijn gehuisvest, werd door het Land aangekocht.

Gevangeniszen. De in 1937 begonnen ver- en bijbouwingen aan de strafgevangenis te Tjipinang (West-Java) werden voortgezet. Ten behoeve van die gevangenis werd een terrein voor tuinbouwdoeleinden aangekocht.

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van een tijdelijk huis van bewaring op het land Boeboetan (ter hoofdplaats Soerabaja), met de uitbreidingen van de centrale gevangenis te Pekalongan (Midden-Java) en met het verbouwen en uitbreiden van het Landsopvoedingsgesticht te Blitar (Oost-Java), terwijl de gevangenis te Kotaboemi (Lampoengsche Districten), te Kotabaroe, Pelaihari en Barabai (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) werden uitgebreid.

Voorts werden aan verschillende gevangeniszen verbeteringen aangebracht, o.a. aan die te Glodok (Batavia) en te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafd. van Borneo).

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Financiën. Het voormalige kleedingmagazijn binnen het Fort Rotterdam te Makassar werd geschikt gemaakt voor de onderbrenging van het kantoor van de Inspectie van Financiën.

De kantoren voor de Inspectie van den Belastingdienst te Soerabaja, Malang en Bondowoso (Oost-Java) werden uitgebreid, terwijl aan het Inspectiekantoor van Financiën en het Kantoor voor Reiswezen te Batavia-Centrum verbouwingen werden verricht.

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van een Comptabiliteitskantoor annex Administratiekantoor der Landskassen te Bandjermasin, een douanesectie kantoor te Tandjoengperak (haven Soerabaja), douaneposthuizen te Oelèë-lheue (Atjeh) en te Koelapemboeang (Zuider- en Oosterafd. van Borneo).

Gebouwen voor de Opium- en Zoutregie. De bouw van een zoutpakhuis te Pakanbaroe (Oostkust van Sumatra), waarmede in 1937 werd begonnen, kwam gereed.

De uitbreiding van het zoutpakhuis te Koelakoeroen (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) kwam nagenoeg gereed.

Te Tandjoengtiram (Oostkust van Sumatra) is het aan het landschap Pasisir toebehoorend gebouw der zout- en opiumverkoopplaats aangekocht, terwijl te Rongkob (gouv. Jogjakarta) een aan een particulier toebehoorend gebouw, waarin het zoutpakhuis gevestigd was, overgenomen en overgebracht werd naar de in hetzelfde gouvernement gelegen plaats Beran, om aldaar weder bestemd te worden tot zoutpakhuis.

De zoutpakhuisen te Tabanio (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) en te Djebres (Jogjakarta) werden uitgebreid. Begonnen werd met den bouw van een woning voor den beheerder van het opium- en zoutpakhuis te Martapoera (Palembang).

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van een beheerderswoning te Poelaukidjang (Riouw).

Voor den bouw van een opiumdepôt met verkoopplaats en voor bijbehorende woningen te Bagan-siapiapi, alsmede voor den bouw van een opium-zoutverkoopplaats en opslagplaats te Bengkalis, beide plaatsen gelegen in de residentie Oostkust van Sumatra, werden terreinen aangekocht.

Gebouwen voor den pandhuisdienst. De bouw van een pandhuis met veilingloods en beheerderswoning te Kandangan (Oost-Java) kwam gereed.

Overgegaan werd tot den bouw van een pandhuis met veilingloods te Pagaralam (Palembang), waarvoor het terrein in 1937 werd aangekocht, terwijl eveneens werd aangevangen met den bouw van een nieuw magazijn bij het pandhuis te Manado.

In verband met de voortdurende stijging van het aantal beleende panden en den sterk vermeerderden inbreng van omvangrijke artikelen werden voor het opslaan dier goederen bij vele pandhuizen op Java en Madoera tijdelijke hulploodsen gebouwd.

Ingehuurde lokaliteiten te Moearaaman (Benkoelen), te Ampenan (Lombok) en te Rantauprapat (Oostkust van Sumatra) werden tot proefpandhuizen ingericht.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Het controleurskantoor te Sinabang (Atjeh) werd wegens bouwvalligheid afgebroken en wederopgericht met gebruikmaking van de van de afbraak afkomende materialen, terwijl de controleurskantoren te Moearatembesi (Djambi), te Kotaboemi (Lampoengsche Districten), te Tapatoean (Atjeh), te Pasir-pangarajan (Oostkust van Sumatra) en te Soebang (West-Java) werden uitgebreid.

Districtskantoren werden gebouwd te Djombang en te Besoeeki (beide gelegen in Oost-Java) en te Lembang (West-Java).

Te Koetaradja zijn 2 Landswoningen omgebouwd tot pasanggrahan voor Atjehsche hoofden.

Aangevangen werd met de verbouwing en uitbreiding van het Departement van Binnenlandsch Bestuur te Batavia-Centrum en den bouw van een pasanggrahan te Koepang (Timor).

Vorbereidingen werden getroffen voor den bouw van een tijdelijk kantoor-gebouw voor 4 inspecties van het gouverneurskantoor te Medan.

Politiegebouwen. De bouw van een veldpolitiekazerne te Soekadana (Lampoengsche Districten) en de uitbreiding van de veldpolitiekazernes te

Patjitan (Oost-Java), Tapa en Saporoea (Molukken), zoomede de inrichting van het voormalige militaire kampement te Kandangan (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) tot politiekazerne kwamen gereed.

De stadspoliteiekazerne te Soerabaja aan den Reinierszboulevard en de veldpoliteiekazerne te Keboemen (Midden-Java) en te Balige (Tapanoeli) werden uitgebreid.

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van nieuwe veldpoliteiekazernes te Tandjoengradja (Palembang), te Soë (Timor en Onderhoorigheden), te Kotapinang (Oostkust van Sumatra), te Pajakoemboeh en Pariaman (Sumatra's Westkust) en te Loemadjang (Oost-Java), met de uitbreiding van de stadspoliteiekazerne te Medan en de veldpoliteiekazernes te Garoet (West-Java) en te Arnhemia (Oostkust van Sumatra), met de bijbouwingen aan de veldpoliteiekazerne te Kartasoera (Soerakarta) en met het inrichten van de voormalige gevangenis te Grisee (Oost-Java) tot veldpoliteiekazerne.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Onderwijs en Eeredienst. Aan het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen werd uitgekeerd de laatste termijn van de kosten van de in 1932 en 1933 voorshands voor rekening van dat Genootschap uitgevoerde bij- en verbouwingen aan het te Batavia-Centrum gevestigde museum van het Genootschap.

Noodzakelijke verbeteringen werden aangebracht aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng.

Een gedeelte van het Jaarbeurscomplex te Bandoeng werd ingericht tot tijdelijke onderbrenging van de tweede hogere burgerschool tevens lyceum.

De voormalige filiaal-hogere burgerschool te Soerabaja werd ingericht tot Algemeene Middelbare School/Middelbare Handelsschool.

De Mulo-scholen te Medan, Bandjermasin en Makassar werden uitgebreid.

Een Europeesche lagere school werd gebouwd te Soebang (West-Java) en een Hollandsch-Inlandsche school te Meulaboh (Atjeh). Te Balikpapan (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) werd een gebouw van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, waarin de Europeesche lagere school is ondergebracht, van die Maatschappij door het Land aangekocht.

Aan de Hollandsch-Inlandsche school te Palembang en aan de Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis (West-Java) kwamen bijbouwingen tot stand.

In verband met de heropening van de middelbare opleidingsschool voor Inlandsche ambtenaren te Bandoeng zijn aan het bestaande schoolgebouw, hetwelk tijdelijk in gebruik aan het Leger des Heils was afgestaan, verscheidene voorzieningen getroffen.

Te Padang werd een lagere nijverheidsschool gebouwd, terwijl bij wijze van proef te Soerabaja, Semarang, Jogjakarta, Batavia, Bandjermasin en Pontianak kleinhandelsscholen werden opgericht.

De in 1937 begonnen bouw van een Inlandsche school der 2de klasse te Amoentai (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) kwam gereed.

Te Denpasar (Bali), waar het perceel waarin de meisjesvervolgsschool was gevestigd, verkocht werd aan de Koninklijke Paketvaart Maatschappij ten behoeve van de uitbreiding van het aldaar gevestigde hotelbedrijf dezer Maatschappij, werd aangevangen met den bouw van een nieuwe Inlandsche meisjesvervolgsschool.

Voorts werden in de Buitengewesten 3 Inlandsche vervolgscholen gebouwd, terwijl bij verschillende scholen in de Vorstenlanden en in de Buitengewesten een 24-tal lokalen in tijdelijk materiaal werden bijgebouwd.

Gebouwen ten behoeve van den Dienst der Volksgezondheid. De in 1937 begonnen bouw van een ijzeren loods bij de pharmaceutische werkplaatsen te Manggarai (Meester Cornelis) werd voltooid.

Uitbreidingen en bijbouwingen vonden plaats aan de krankzinnigengestichten te Buitenzorg, Sabang en Bandjermasin.

Bij het Geneeskundig Laboratorium der Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia-Centrum is een koelinrichting gebouwd. Aangevangen werd met den

bouw van een kinderpaviljoen en een assistentenhuis ten behoeve van die ziekeninrichting.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Economische Zaken. De in 1937 aangevangen werkzaamheden voor de bijbouw van stallen bij het Veeartsenijkundig Instituut te Buitenzorg, alsmede de vernieuwing van een achttal gebouwen bij het Opleidingsbedrijf „Pantjasan” nabij Buitenzorg kwamen gereed.

Een particuliere woning te Jogjakarta werd ingericht tot kantoor voor de behuizing van de 2de inspectie-afdeeling van den Dienst van het Boschwezen op Java en Madoera, terwijl uitbreidingen werden tot stand gebracht aan het ijkantoor te Medan en aan het kantoor voor den dienst van het Boschwezen te Bandjermasin.

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van een laboratorium bij de Textielinrichting te Bandoeng en den bouw van een veequarantaine-inrichting met geitenstallen en een mantri-woning te Tandjoengpriok.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Verkeer en Waterstaat. Uitbreidingen en vernieuwingen hadden plaats bij de waterstaatskantoren te Bandjermasin en te Teloekbetoeng.

Gebouwen en werken ten behoeve van den Post-, Telegraaf- en Telefoon-dienst. De in 1937 aangevangen bouw van een hulppost- en telegraafkantoor aan het telefoonkantoor te Weleri (Midden-Java) kwam gereed.

Eveneens werd voltooid de omlegging van de Tjipatjilingan-rivier op het emplacement van het radiozendstation te Malabar (nabij Bandoeng).

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van hulppost- en telegraafkantoren te Talangpadang (Lampoengsche Districten) en te Poentjak (West-Java), welk laatste werk in hetzelfde jaar gereed kwam. Voorts is in dit jaar begonnen met de uitbreiding van het radiostation te Dajeuhkolot (West-Java), het post- en telegraafkantoor te Djambi (Djambi), het post- en telegraafkantoor te Poerwokerto (Midden-Java), den bouw van een woning voor den beheerder van het radiostation te Kertapati (Palembang) en den bouw van 4 woningen voor het telefoonpersoneel te Rantauprapat (Oostkust van Sumatra).

Gebouwen ten behoeve van het Departement der Marine. Een bestaande opslagloods ten behoeve van den Marine-luchtvaartdienst werd uitgebreid, terwijl noodzakelijk geachte voorzieningen aan het vliegveld te Tandjoengpriok grotendeels gereed kwamen.

Gebouwen ten behoeve van den Dienst der Scheepvaart, met uitzondering van kustlichttablisementen en daarbij behoorende woningen. Het politieposthuis te Paoterie (Makassar) werd ingericht tot filiaal-kantoor van den havenmeester.

Verbeteringen werden aangebracht aan den aanlegsteiger bij den uitkijk te Tandjoengpriok, terwijl de sein- en lichtmast te Koeala Langsa (Atjeh) werd vernieuwd.

Te Bagan Asahan (Oostkust van Sumatra) werd een lichtwachterswoning gebouwd.

Gebouwen komende ten laste van het crediet voor welvaartsuitgaven, buitengewone uitgaven, te verrekenen met de 1ste begrootingsafdeeling. De in 1937 begonnen werken: de bouw van een psychiatrische kliniek en het vergrooten van de poliklinieken bij de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia-Centrum, het verbouwen van de gouvernements Salemba-apotheek en het uitbreiden van de pharmaceutische werkplaatsen te Manggarai (Meester Cornelis); het bouwen van een nieuwe assistent-wedana-woning met kantoor te Kalidjati (West-Java); de oprichting van een 2de Inlandsche lagere meisjesschool ter hoofdplaats Jogjakarta en van Inlandsche scholen der 2de klasse te Pakem (Jogjakarta), Tjampalagiang, Madjene, Kolaka en Tjamba (Celebes) en Lateri (Molukken) werden voltooid.

Met het wederopbouwen van den Ciwa-tempel te Prambanan (Jogjakarta), welke werkzaamheden door den Oudheidkundigen Dienst worden uitgevoerd, werd voortgegaan.

Een aanvang werd gemaakt met de terreinwerkzaamheden en den bouw van het 1ste en 2de bouwperceel van de nieuwe Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Soerabaja en den bouw van een hogere burgerschool tevens Algemeene Middelbare School te Semarang, een openbare Hollandsch-Inlandsche school te Kepadjen (Oost-Java), den bouw van 4 Inlandsche scholen der 2de klasse in het gouvernement Soerakarta, een 3-tal dier scholen in het gouvernement Jogjakarta en een Inlandsche vervolgschool te Airmadidi (Manado).

Ook is op Java aan een aantal stadsgemeenten en regentschappen subsidie verleend voor den bouw van een 5-tal Inlandsche scholen der 2de klasse en het bijbouwen van een 17-tal leslokalen dan wel batik-lokale bij soortgelijke scholen.

Verder zijn bij een 22-tal bestaande Inlandsche scholen in de Buitengewesten en de Vorstenlanden terreinen aangekocht voor schooltuinen, waarop goedangs opgericht zijn voor landbouwgereedschappen.

Voorts is begonnen met den bouw van de in West-Java gelegen assistent-wedana-woningen met kantoren te Mantjak, Tjikande, Taktakan, Bodjonegara en Tjarenang, de in Oost-Java gelegen wedana-woningen met kantoren te Goenoeng Kendang, Pagak en Soekoredjo, terwijl voorbereidende maatregelen zijn genomen voor den bouw van de in Midden-Java gelegen assistent-wedana-woningen met kantoren te Doekoehtoeri, Kedoengredjo, Gembong, Gebang en Limbangan en de wedana-woningen met kantoor te Blora.

Subsidie aan het Java-Instituut werd verleend voor den aankoop van een terrein voor den bouw van een kunstnijverheidsschool en voor de uitbreiding van het Museum Sono Boedjo te Jogjakarta.

Gebouwen en werken komende ten laste van de inkomsten uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber. De in 1937 aangevangen werkzaamheden voor het inrichten van het voormalige klein militair kampement te Bandjermasin tot internaat ten behoeve van de vereeniging „Borneo Studiefonds”, den bouw van een rubberlicentiekantoor te Tandjoengpinang (Riouw) en den bouw van ziekenhuizen met dokterswoning en verplegerswoningen te Batoeradja en Loeboeklinggau (Palembang) kwamen gereed.

De werkzaamheden ten behoeve van de uitbreiding van het controleurskantoor te Soeroelangoen (Palembang) en de onderbrenging van het rubberlicentiekantoor en het waterstaatskantoor te Loeboeklinggau (Palembang) met het oog op de toegenomen werkzaamheden in verband met de kolonisatie in die streek, kwamen gereed.

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van een kantoor voor de bevolkingsrubberrestrictie te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).

Uitgaven betreffende gebouwen te verrekenen ten laste van het Rubberfonds. Aangevangen werd met de volgende werken: het afbreken en wederopbouwen van de Burgerlijke Ziekeninrichting te Sibolga (Tapanoeli); het bouwen van een consultatiebureau voor tuberculose-patiënten met verplegerswoningen te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo); het afbouwen van de Moskee Radja ter residentiehoofdplaats Djambi; het bouwen van een ziekeninrichting met twee gekoppelde verplegerswoningen te Bengkalis (Oostkust van Sumatra); het bouwen van een doorgangshuis voor krankzinnigen met bijbehorende bijgebouwen en woningen voor de zuster, den mantri-verpleger en de oppassers te Pontianak; het bouwen van een polikliniek met verpleegruimten, lijkenhuis en een mantri-verplegerswoning te Sekajoe (Palembang); het bouwen van een armenhuis voor Chineezzen te Bagan-siapiapi (Oostkust van Sumatra) en den bouw van een burgerlijke ziekeninrichting (de militaire ziekenzaal komt ten laste van het Departement van Oorlog) te Padangsidimpoean (Tapanoeli).

Uitbreidingen werden verricht aan de ziekeninrichting te Pakanbaroe (Oostkust van Sumatra); de ziekeninrichting te Tandjoengpinang (Riouw); de ziekeninrichting te Djambi en de goedangs en den aanlegsteiger van het Pontianak-riviervervoer te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).

5. Waterstaatsmaterieel

Ten behoeve van de bij het Departement van Verkeer en Waterstaat in uitvoering zijnde werken werd grootmaterieel aangeschaft tot een bedrag van \pm f 146 000.

Voorts werd tusschenkomst verleend voor de aanschaffing van grootmaterieel ten behoeve van het Departement van Binnenlandsch Bestuur tot een bedrag van \pm f 85 000.

De raming van fondsen voor het dienstjaar 1938 ten behoeve van de inrichting, exploitatie en het beheer van werkplaatsen en vrachtauto's bedroeg f 80 000, welk bedrag in verband met de instelling van de groepsgemeenschappen met f 7500 werd verminderd, zoodat voor genoemd doel een bedrag van f 72 500 beschikbaar bleef. De uitgaven hebben volgens de voorloopige gegevens bedragen f 63 000.

De uitgaven voor de verzorging van het tijdelijk buiten gebruik zijnde grootmaterieel, begroot op f 4500 en verminderd met f 525 in verband met de instelling van de groepsgemeenschappen, bedroegen f 2700.

Ten behoeve van de exploitatie van dienstautomobielen, waarvan de kosten na vermindering met f 1800 in verband met de instelling van de groepsgemeenschappen werden begroot op f 19 500, werd gedurende het dienstjaar f 11 500 uitgegeven.

Voor de aanschaffing van dienstautomobielen, begroot op f 9100, werd f 7400 uitgegeven.

Voor het onderhoud en de aanschaffing van brandbluschmiddelen, waarvan de kosten op f 6000 waren geraamd en in verband met de instelling van de groepsgemeenschappen waren verminderd met f 180, werd gedurende 1938 \pm f 2500 uitgegeven.

HOOFDSTUK IV

DE CULTUREELE TOESTAND

A. CHRISTELIJKE EN MOHAMMEDAANSCH EEREDIENST

1. Christelijke Eeredienst

a. *De Protestantische Kerk.* De aanvulling van het corps voorgangers kon geregelder plaats hebben dan in de voorafgegane jaren, waarin het vaak zeer moeilijk was een voldoende aantal gegadigden te vinden; nieuw benoemd werden 6 predikanten in vasten dienst, terwijl aan 3 predikanten ontslag werd verleend.

Verder werden benoemd 1 Indisch-predikant (hulpprediker) en ontslagen 3 Indisch-predikanten. Buiten bezwaar van den Lande werden 2 Indisch-predikanten (hulppredikers) benoemd en 2 Indisch-predikanten ontslagen.

Einde 1939 waren in dienst 42 predikanten, 31 Indisch-predikanten (hulppredikers), 7 godsdienstleeraars en 343 Inlandsch-leeraars, van wie 163 in de Molukken en 92 in de Minahasa, 66 in het ressort Timor en 22 buiten de Groote Oost.

Op Nieuw-Guinea en in West-Borneo fungeerden zendelingen tegelijk als waarnemend predikant der Protestantische Kerk buiten bezwaar van den Lande.

Nieuwe standplaatsen voor Indisch-predikanten (hulppredikers) werden gevestigd te Babo, te Gorontalo en te Singkawang.

Vorbereidingen werden getroffen om importkrachten (hulppredikers) door in Indië opgeleiden te vervangen; dit zal mogelijk zijn, wanneer de Hoogere Theologische School te Batavia haar Inheemsche leerlingen gaat afleveren. Ook voor het werk in de Europeesche gemeenten zal van deze krachten op den duur naast de predikanten gebruik worden gemaakt.

Voor wijziging van de regeling van de standplaatsen der Inlandsche leeraars ten dienste van de Inlandsche Christengemeenten zie men Bb. nos. 13962, 14032 en 14109.

Aan het godsdienstige en sociale werk onder de minder gesitueerde Europeanen werd veel zorg besteed. De taak van de diaconieën was zeer omvangrijk. De godsdienstige geaardheid van de Indo-Europeanen is door een bijzondere commissie in studie genomen.

In de organisatie der Kerk gaan steeds meer de plaatselijke gemeenten met haar kerkeraden een belangrijke positie innemen. De 3 Classicale Vergaderingen op Java kwamen geregeld bijeen, doch aan het plan ook buiten Java classes te vormen, kon wegens de moeilijkheid van vergaderen nog geen gevolg worden gegeven.

Na afloop van de conferentie te Madras, waarbij verschillende afgevaardigden der Protestantische Kerk aanwezig waren, werden pogingen in het werk gesteld om ook in Nederlandsch-Indië meer samenwerking tusschen de verschillende Protestantische Kerken tot stand te brengen.

De Moluksche en de Minahasische Protestantische Kerken bleven zich regelmatig ontwikkelen.

De Zendingsarbeid op de verschillende terreinen werd door de Europeesche en Inheemsche krachten geregeld voortgezet; de zending op Nieuw-Guinea werd (behoudens enkele posten) beperkt tot West-Nieuw-Guinea, waar thans 56 Inheemsche arbeiders werken onder leiding van 1 Indisch-predikant.

b. *De Protestantische Zendingscorporaties.* De in December 1938 te Tambaram bij Madras gehouden vergadering van den Internationalen Zendingsraad werd ook door vertegenwoordigers van de in Nederlandsch-Indië gevestigde kerken en de aldaar werkende zendingscorporaties bijgewoond. Van belang was daarbij dat voor het eerst een aantal ontwikkelde en vooraanstaande vertegenwoordigers van de Inlandsche, Chineesche en Indo-Europeesche Christenen van de Nederlandsch-Indische delegatie deel uitmaakten en daardoor gelegenheid hadden om persoonlijk in aanraking te komen met vele arbeiders in kerk en zending uit andere landen. Aan de conferentie namen deel 470 personen, vertegenwoordigende 70 landen. De kosten van de reizen der delegatie konden

door grootendeels uit het buitenland ontvangen giften worden gedekt, waardoor zij niet ten laste van de noodlijdende zending kwamen. Als opvallend gevolg van de conferentie kan worden aangemerkt, dat op deze bijeenkomst vele personen uit internationale zendingskringen in het bijzonder uit Engelsch sprekende landen zich van het bestaan en van de beteekenis van de groote Protestantische kerken en van den omvangrijken Protestantischen zendingsarbeid in Nederlandsch-Indië rekenschap hebben gegeven. Deze belangstelling was mede voorbereid door het bezoek, dat de directeur van het „Department for social and industrial research and counsel” van den Internationalen Zendingsraad, de heer J. Merle Davis, in Januari en Februari 1938 aan Java en Sumatra had gebracht om den economischen achtergrond van enkele inheemsche kerken te bestudeeren en door zijn ter voorbereiding van de conferentie te Tambaram geschreven rapporten, waarvan dat over „The Batak Church” sterk de aandacht heeft getrokken. Ook andere vooraanstaande personen in de Angelsaksische zendingswereld brachten vóór of na de conferentie van Tambaram een bezoek aan Nederlandsch-Indië, o.a. de Anglikaansche aartsbisschop van Sydney.

Het aantal gedoopten nam in 1938 weder aanzienlijk toe, zonder dat de financieele moeilijkheden van de Nederlandsche en Duitsche zendingscorporaties verlicht werden.

c. *De Roomsche-Katholieke Kerk* in Nederlandsch-Indië. In de organisatie van de Katholieke Kerk in Nederlandsch-Indië werd verandering gebracht bij Pauselijk Decreet van 21 Mei 1938, waarvan aantekening is gehouden bij G.B. 5 Aug. 1938 n°. 33 (J. C. n°. 63). Het bestaand Apostolisch Vicariaat van Nederlandsch-Borneo werd verdeeld in het Apostolisch Vicariaat van Pontianak, omvattende de residentie Westerafdeeling van Borneo van het gouvernement Borneo, en de Apostolische Prefectuur van Bandjermasin, omvattende de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo van het gouvernement Borneo. Het aantal Apostolisch Vicariaten kwam daardoor op 7, dat der Apostolische Prefecturen op 8.

Opnieuw zijn omschreven de kerkelijke afdelingen der Roomsche-Katholieke Kerk en aangewezen de standplaatsen der Roomsche-Katholieke geestelijken (Bb. n°. 13979, juncto nos. 14007, 14016, 14064, 14090, 14110 en 14149).

Bij K. B. 16 Dec. 1937 (N. S. 1937 n°. 953, I. S. 1938 n°. 124) zijn — met ingang van 1 April 1938 (zie I. S. n°. 125) — de bepalingen betreffende Roomsche-Katholieke geestelijken in Nederlandsch-Indië gewijzigd.

Doordat het missionair personeel werd uitgebreid met 85 priesters, onder wie 15 Inheemsche, en 206 kloosterlingen niet-priesters, kon op velerlei gebied extensiever en intensiever gearbeid worden.

In de Katholieke Kerk werden opgenomen 46 267 personen, voor een groot deel uit de gebieden van Flores en Timor.

Het aantal tehuizen en weeshuizen nam toe met 37, waardoor 1893 kinderen meer gehuisvest konden worden.

Bij het Roomsche-Katholiek onderwijs steeg het aantal leerlingen met 13 316; het aantal scholen nam toe met 114, met een totaal van 3911 leerkrachten, van wie 2867 leeken.

Aan de ziekenzorg voor Inheemschen werd uitbreiding gegeven door opening van nieuwe ziekeninrichtingen en poliklinieken, terwijl vele bestaande konden worden vergroot.

De financieele offers, welke de armenzorg blijft vragen, gaan in stijgende lijn.

d. *Gereformeerde Kerken*. Einde 1938 waren 11 Gereformeerde kerken in Nederlandsch-Indië (Bandoeng, Batavia, Jogjakarta, Magelang, Malang, Medan, Palembang, Pematangsiantar, Semarang, Soerabaja en Soerakarta). Deze kerken vormen tezamen de Classis Batavia van de Gereformeerde Kerken in Nederland, welke de rechten eener Particuliere Synode heeft en als zoodanig afgevaardigden naar de Generale Synode kan zenden, die éénmaal in de drie jaren in Nederland bijeenkomt.

Het aantal predikanten bedroeg 13 (inclusief 1 hulpprediker).

Het ledental der kerken beweegt zich nog steeds in stijgende lijn.

Naast de diaconieën arbeiden in de meeste groote plaatsen de Vereenigingen tot Hulpbetoon onder de armen buiten de gemeenten.

Voorts wordt door de genoemde kerken zendingswerk verricht. Batavia zal in 1939 een Maleische Gemeente met een eigen pendita institueeren; Jogjakarta en Soerakarta hebben een in 1934 respectievelijk 1933 geïnstitueerde Maleisch-Chineesche Gemeente; Bandoeng en Magelang werken samen onder de Chineezzen in de afdeeling Temanggoeng; Malang, Semarang en Soerabaja werken samen in Makassar en omgeving, waar ook een ziekenhuis werd geopend; Medan en Pematangsiantar werken samen onder de Javaansche contractkoelies ter Oostkust van Sumatra, waartoe twee Javaansche pendita's zijn beroepen; Palembang vond een eigen zendingsterrein in Zuid-Sumatra onder de Javaansche kolonisten.

e. *Andere Christelijke kerken.* Het aantal zielen (volwassenen en kinderen) van de *Oost-Javaansche Kerk* bedroeg einde 1938 34 774; het aantal lidmaten (d. w. z. zij die belijdenis des geloofs hebben afgelegd) 17 102. In 1938 werden gedoopt 403 volwassenen en 1141 kinderen. Het aantal gemeenten van de *Oost-Javaansche Kerk* bedroeg einde 1938 63, terwijl er voorts nog 78 kleinere groepen Christenen zijn. Het aantal ingezegende voorgangers, die ook het recht hebben van de bediening der Sacramenten, bedroeg einde 1938 39, het aantal evangelisten en colporteurs 52. Aan collecten voor het onderhoud der gemeenten voor de armen, voor evangelisatie, enz. werd door de *Oost-Javaansche Kerk* zelf opgebracht f 15 175, terwijl de opbrengst van gemeentegronden en tuinen, enz. f 6320 was. Aan financieele hulp uit Nederland ontving de *Oost-Javaansche Kerk* in 1938 f 15 985, terwijl het zoogenaamde „Vredesfonds” te Soerabaja ook dit jaar wederom f 600 schonk.

De voorganger der *Oost-Javaansche Kerk* Mardja Sir uit Kediri begaf zich in Augustus 1938 op reis naar Burma en Madras o.m. om als afgevaardigde van de *Oost-Javaansche Kerk* de Wereld-Zendingsconferentie in Tambaram bij Madras bij te wonen.

Pogingen worden in het werk gesteld om het werk van de *Bataksche Protestantische Christen Gemeente* te Batavia (Poengoean Kristen Batak) ook tot het centrum der Bataksche samenleving, de Bataklanden, uit te breiden.

In 1938 werd door een groep Bataksche Christenen te Padangsidimpoean het plan geopperd om in Tapanoeli tot oprichting van een Christen gemeente binnen het gebied der Poengoean Kristen Batak over te gaan. Het hoofdbestuur heeft de op te richten jonge gemeente als onderdeel van het genootschap erkend.

De periodieke reis van pendita P. Hoetabarat naar Palembang vond in 1938 geen doorgang in verband met het door de gemeente Palembang genomen initiatief om in de eerste helft van 1939 een evangelisatie-reis naar het binnenland van Zuid-Sumatra te doen ondernemen, waarvoor een verblijf gedurende 3 maanden van den pendita te Palembang noodzakelijk werd geacht. Deze evangelisatie-reis heeft in de maanden Maart tot en met Mei 1939 plaats gevonden en heeft goede resultaten opgeleverd.

Vermeldenswaard is de oprichting van de vrouwenorganisatie in de gemeente Palembang, die niet alleen op sociaal gebied goed werk heeft verricht, doch ook heeft bijgedragen tot verrijking van de kennis van den Bijbel onder de vrouwen. Ook te Batavia is met de oprichting van soortgelijke organisaties een aanvang gemaakt. Aan het jeugd-probleem werd eveneens aandacht geschonken.

Evenals de vorige jaren, verscheen in 1938 een door de Poengoean Kristen Batak uitgegeven zak-almanak. Ook werd aan de uitgave van een maandblad, dat het contact onderhoudt tusschen het hoofdbestuur en de leden en tusschen de gemeenten onderling, de noodige aandacht geschonken.

Einde 1938 telde de Poengoean Kristen Batak 590 leden, tegen 506 het vorig jaar en 462 in 1936.

Afgezien van de jaarlijksche vergaderingen, werd van 8 tot en met 10 November 1938 een synodale vergadering der Poengoean Kristen Batak te Batavia gehouden, waarbij voor de eerste maal ook een afgevaardigde van de gemeente Palembang vertegenwoordigd was.

De *Niassche Protestantische Kerk* en de *Maleisch-Chineesche Gereformeerde Kerk* van Jogjakarta worden aangemerkt als kerk in den zin het K. B. in I. S. 1927 n°. 156 (zie I. S. 1938 nos. 138 en 266).

f. *Het Leger des Heils*. In Juni 1938 legde Kommandant J. W. de Groot zijn ambt als leider van het Leger des Heils neer. In Juli arriveerde Kolonel A. C. Beekhuis, door Generaal Evangeline Booth aangesteld tot leider van het Leger des Heils in Nederlandsch-Indië, vergezeld van zijn echtgenoot en een groep nieuwe officieren.

Omtrent den geestelijken en maatschappelijken arbeid van het Leger des Heils gedurende 1938 kan het volgende worden medegedeeld.

In de korpsen (evangelisatie- en zendingsposten) werden 26 437 godsdienst-oefeningen gehouden, waarbij tegenwoordig waren 1 068 246 personen; bovendien werden nog gehouden 1261 openlucht-samenkomsten, bijgewoond door 202 547 personen.

In de verschillende strafgevangnissen op Java werden 616 bijeenkomsten gehouden, bijgewoond door 81 996 gedetineerden.

Op 31 December 1938 telde het Leger des Heils in Nederlandsch-Indië 11 175 volgelingen, 9066 bekeerlingen, 1112 recruten, 3672 soldaten en 1458 jongsoldaten, tezamen 26 483 aangeslotenen.

Gedurende de verslagperiode werden 1867 personen toegevoegd aan de rol van bekeerlingen; aan de recrutenrol 467 en aan de soldatenrol 884 personen. De 23 volksscholen van het Leger des Heils (waarvan 19 in de onderafdeeling Paloe, Midden-Celebes) boekten gedurende 1938 een gemiddeld schoolbezoek per dag van 1236 kinderen.

Verpleegd werden gedurende 1938 in de leprozerieën: Koendoer 299 personen met 82 880 verpleegdagen, Poeloe Si Tjanang (Oostkust van Sumatra) 515 personen met 146 583 verpleegdagen, Pelantoengan (Kendal) 220 personen met 67 785 verpleegdagen, Semaroenng (Soerabaja) 256 personen met 69 653 verpleegdagen.

In het William Booth-ooglijdershospitaal te Semarang werden in 1938 718 patiënten met 41 855 verpleegdagen verpleegd; in het William Booth-vrouwen- en kinderziekenhuis te Soerabaja werden verpleegd 1493 patiënten met 23 616 verpleegdagen, terwijl in deze kliniek 553 kinderen geboren werden. In de algemeene en verloskundige kliniek te Makassar vonden 404 patiënten opname met 4667 verpleegdagen; in deze kliniek werden in 1938 117 kinderen geboren. In de ziekenhuizen Toeren, Padang en Bandoeng werden respectievelijk 1331, 136 en 190 patiënten opgenomen met 32 873, 1544 en 3809 verpleegdagen, terwijl gedurende 1938 in deze ziekenhuizen 30, 19 en 52 kinderen werden geboren. In de hulpziekenhuizen Pelantoengan (Semarang) en Kasijan (Besoeeki) werden respectievelijk opgenomen 720 en 24 patiënten met 13 061 en 315 verpleegdagen.

In de poliklinieken, verbonden aan bovengenoemde ziekenhuizen, werden gedurende 1938 40 465 personen behandeld met een aantal consulten van 171 880.

Door de 13 wijkverplegingsposten werden 5038 patiënten behandeld, terwijl 93 normale bevallingen werden geregistreerd.

De militaire tehuizen te Batavia, Bandoeng, Jogjakarta, Soerakarta, Soerabaja, Ambon, Malang en Tarakan (Borneo) werden bezocht door 100 775 militairen; in 28 767 gevallen werd aan militairen met hun gezinnen nachtlgies verstrekt.

Het aantal verpleegden in de tehuizen voor vrouwen en meisjes te Batavia-Centrum en Oenganan bedroeg respectievelijk 102 en 95.

In het Kinderhuis te Bandoeng werden gedurende 1938 84 Europeesche en Indo-Europeesche kinderen verzorgd; in het Jongenshuis te Bandoeng 44 jongens; in het Kinderhuis voor Europeesche kinderen te Medan 59 jongens en meisjes; in het Inheemsche Kinderhuis te Medan 48 jongens en meisjes; in het Kinderhuis te Kasijan (res. Besoeeki) 35 Inheemsche kinderen.

Op 31 December 1938 stonden 12 kinderen ingevolge justitieele uitspraak onder voogdij van het Leger des Heils.

In de bedelaars-kolonie Boegangan (Semarang) werden 921 bedelaars (gebrekkigen) verpleegd, met een aantal verpleegdagen van 181 792; van hen vielen 164 onder art. 234 van het Inlandsch reglement.

In het tehuis voor zieke en behoeftige Inlanders te Kasijan (res. Besoeki), bedelaars-kolonie, werden 430 mannen, vrouwen en kinderen verpleegd, met een aantal verpleegdagen van 160 231; van wie 6 onder art. 234 van het Inlandsch reglement vielen.

Op de landbouw-kolonie Kalawara (onderafd. Paloe, res. Manado) waren 31 December 1938 364 opgezetenen (inclusief kinderen), met een aantal verpleegdagen van 113 765.

In de twee tehuizen voor crisis-werkloozen, alsmede in het tehuis voor maatschappelijke hulp, respectievelijk te Batavia-Centrum en Oenganan, werden in 1938 86 personen opgenomen, met 14 559 verpleegdagen.

De werkeentrale ten behoeve van crisis-werkloozen, met een plaatsruimte van 100 personen, gevestigd te Garoet, heeft gedurende 1938 96 personen opgenomen, met 19 105 verpleegdagen.

In het Avondstond-tehuis (tehuis voor ouden van dagen) werden gedurende 1938 6 personen opgenomen, met 2190 verpleegdagen.

Gedurende 1938 werd aan een 16-tal personen huisvesting verleend in het reclasseerings-doorgangshuis, met 460 verpleegdagen; van hen konden 7 in een betrekking worden geplaatst, terwijl de overigen naar elders vertrokken.

Ook in 1938 werd door de reclasseerings-brigades te Bandoeng, Semarang, Soerabaja, Batavia en Malang nuttig werk verricht.

2. De Mohammedaansche Eeredienst

De verhouding van de Regeering tot den Mohammedaanschen eeredienst gedurende 1938 geeft geen aanleiding tot opmerkingen.

Voor de uitvoering van de in I. S. 1937 n°. 507 opgenomen wijzigingen van de pelgrims-ordonnantie 1922 zie men I. S. 1938 nos. 670 en 671.

B. ONDERWIJS

(hoofdzakelijk betreffende het cursusjaar 1937/1938)

1. Mededeelingen van algemeenen aard

Omtrent de „Aansluitingscommissie lager en middelbaar onderwijs” werd in het vorig Verslag medegedeeld, dat zij haar definitieve voorstellen bij de Regeering had ingediend. Deze voorstellen waren van zeer verstrekkenden aard en vereischten daarom nog nadere bestudeering, zoodat het niet mogelijk was daarmede reeds bij de in 1937 gehouden toelatingsexamens rekening te houden. Thans is evenwel voor een deel aan de wenschen der commissie, welke o.m. afschaffing van het toelatingsexamen voor hogere burgerschool, technische school en mulo-school had voorgesteld, tegemoetgekomen. Tot de eerste en vóórklasse der mulo-scholen worden namelijk weder zonder examen toegelaten leerlingen, afkomstig van openbare of daarmede gelijkgestelde bijzondere scholen voor Westersch lager onderwijs, die in het bezit zijn van een door het schoolhoofd afgegeven verklaring van geschiktheid, terwijl andere kandidaten zich aan een examen moeten onderwerpen. Dit beteekent voor de mulo een terugkeer tot de vroegere regeling voor de toelatingsexamens, zooals die vóór 1933 van de oprichting van de eerste mulo in Nederlandsch-Indië af — in 1914 — onafgebroken heeft gegolden.

In het vorig Verslag is vermeld de overdracht op 1 Januari 1937 van een gedeelte van de Landszorg voor het onderwijs op Java en Madoera (volks- en vervolgscholen en Inlandsch ambachtsonderwijs) aan de provincies, stads-gemeenten en regentschappen, vastgelegd in de „Overdrachtsordonnantie Onderwijs Java en Madoera” (I. S. 1936 n°. 585). De „Overdrachtsordonnantie Onderwijs Buitengewesten” (I. S. 1937 n°. 511) trad 1 Juli 1938 in werking, tegelijk met een aantal ordonnanties, welke een gedeeltelijke bestuurshervorming in de Buitengewesten behelsden (de instelling van de gouvernementen Sumatra, Borneo en Groote Oost, de instelling van de groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar en de omzetting van de in het gebied van genoemde groepsgemeenschappen liggende gemeenten Padang, Fort de Kock en Bandjermasin in stadsgemeenten).

De Overdrachtsordonnantie Onderwijs Buitengewesten is grootendeels analoog aan de regeling op Java, met dien verstande, dat in de Buitengewesten de groepsgemeenschap de plaats inneemt van het regentschap op Java. De afwijkingen betreffen grootendeels die punten, waarbij op Java en Madoera de provincies zijn ingeschakeld, aangezien deze in de Buitengewesten nog niet bestaan. Zoo is bijv. het toezicht op het onderwijs, hetwelk op Java en Madoera aan de provincies is overgedragen, in de Buitengewesten geheel bij het Land blijven berusten. De onderhavige overdrachtsregeling geldt uiteraard voorloopig slechts voor die streken in de Buitengewesten, waar de bestuurshervorming integraal is doorgevoerd, dat wil dus zeggen in het gebied der groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar.

Bij G.B. 7 Juni 1938 n°. 30 (I. S. n°. 284) kwam een nieuwe subsidieregeling tot stand voor de volksscholen in Nieuw-Guinea. Gold tot nog toe een regeling volgens welke dit gebied voor de subsidieering van het volksonderwijs was verdeeld in kustgebied (met inbegrip van het Frederik Hendrik-eiland) en binnenland, in dier voege, dat voor de kust de Algemeene Subsidieregeling Inlandsch onderwijs (A.S.R.) van toepassing was, terwijl voor het binnenland van een specialen vorm van subsidieering, beschavings-subsidie geheeten, gebruik werd gemaakt, thans is deze indeeling komen te vervallen en kan in alle streken van Nieuw-Guinea, onverschillig waar, naar behoefte, hetzij de A.S.R. hetzij de beschavings-subsidieregeling worden toegepast. Bovendien zijn bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 21 Juli 1938 nieuwe uitvoeringsvoorschriften der A.S.R. voor Nieuw-Guinea vastgesteld, waarbij de bestaande normen, welke in vele gevallen te zwaar bleken te zijn, aanmerkelijk werden verlaagd. Men zie omtrent een en ander ook Bb. nos. 14035, 14080 en 14081.

Werd met het oog op den toestand van 's Lands financiën in Januari 1934 het verleen van gratis-leerlingschap voorloopig stopgezet en sedertdien slechts

in uitzonderingsgevallen dit voorrecht toegekend, bij rondschrijven van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 21 Juli 1938 is de mogelijkheid om het gratis-leerlingschap te verleen en weder belangrijk verruimd. Zoo kunnen, om slechts een voorbeeld te noemen, leerlingen afkomstig van mulo-scholen, die bij het eindexamen tenminste gemiddeld 7,25 hebben behaald, bij onvermogen gratis tot de Algemeene Middelbare School worden toegelaten.

Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst had een aanvulling plaats van de regeling betreffende het deelnemen aan het eindexamen van de wis- en natuurkundige afdeeling (B) der Algemeene Middelbare School, door niet-leerlingen eener zoodanige school (Bb. nos. 13252, 14012 en 14013). Bestond tot nog toe deze toestand, dat abituriënten der litteraire afdeelingen (A I en A II) der Algemeene Middelbare School, die bedoeld examen wilden afleggen, zich aan een volledig onderzoek moesten onderwerpen, terwijl bezitters van het eindexamen van een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus afdeeling A (litterair-economische afdeeling) bij ditzelfde examen een belangrijk aantal vrijstellingen genoten, thans zijn ook eerstbedoelde extranei van een onderzoek in verschillende vakken vrijgesteld.

Bij G.B. 18 Oct. 1937 n°. 19 (Bb. n°. 13921) is voor de technische scholen het instituut van het „toehoorderschap in alle vakken” ingevoerd. Genoemd instituut bestond reeds voor de hogere burgerscholen, lycea, algemeene middelbare scholen en mulo-scholen en werd daar de laatste jaren o.m. toegepast in gevallen, dat leerlingen, die nog nimmer hadden gedoubleerd, voor verwijdering in aanmerking kwamen. Zij konden dan als toehoorder in alle vakken tot dezelfde klasse worden toegelaten met een proeftijd tot de kerstvacantie. Aangezien een zoodanige maatregel voor de technische scholen evenzeer gewenscht werd geacht, is het onderhavige instituut ook in het technische school-reglement opgenomen.

Bij K. B. 10 Nov. 1937 (I. S. n°. 372) is de effectus civilis van het eindexamen van de afdeeling A I (Oostersch-letterkundige-afdeeling) der Algemeene Middelbare School uitgebreid in dien zin, dat bezitters van dat diploma worden toegelaten tot de examens in de sociale aardrijkskunde.

Bij K. B. 23 Maart 1938 (N. S. n°. 367) is de studiemogelijkheid van bezitters van genoemd diploma opnieuw verruimd. Werden zij tot nog toe tot de examens in de faculteit der letteren en wijsbegeerte slechts toegelaten, voorzoover die betreffen de studie van de Arische (Indo-Iraansche) en de Indonesische taal en letterkunde, terwijl toelating tot andere examens in deze faculteit alleen mogelijk was na een aanvullend examen in het Grieksch en Latijn, thans kunnen zij ook zonder aanvullend examen zich onderwerpen aan de examens in de Chineesch-Japansche taal en letterkunde.

Tengevolge van de uitbreiding van het ijkerspersoneel in 1938, werd bij G.B. 1 Sept. 1938 n°. 9 de leergang tot opleiding van ijkers voor den Dienst van het IJkwezen, welke in 1932 tijdelijk was opgeheven, weder ingesteld. Hij is evenals vroeger verbonden aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng.

Bij G.B. 6 Maart 1938 n°. 6 (Bb. n°. 13993) zijn de eindexamen-gelden voor H.B.S., Lyceum, A.M.S., Mosvia, Technische School en Gouvernements handels-cursussen afgeschaft voor leerlingen der betrokken scholen. Voor de extranei is het examengeld gehandhaafd.

Bij G.B. 18 Oct. 1938 n°. 19 (I. S. n°. 617) zijn nieuwe regelen vastgesteld betreffende de toelagen voor het geven van lessen boven de vastgestelde taak door leerkrachten bij het openbaar of gesubsidieerd onderwijs of door particulieren.

Het K. B. 2 Maart 1938 n°. 42 (N. S. n°. 15), bepalende de bekendmaking van de Verklaring van Genève van 2 October 1937, betreffende het geschiedenis-onderwijs (herziening schoolboeken) is opgenomen in I. S. 1938 n°. 204.

2a. Inlandsch lager onderwijs

De nieuwe indeeling in ressorten van de inspectie van het Inlandsch onderwijs is opgenomen in Bb. n°. 14047.

Voor de instructie voor den inspecteur van het Inlandsch onderwijs in het gouvernement Sumatra zie men Bb. n°. 14075.

De financiering van het Inlandsch onderwijs op basis van integrale vergoeding van het Land aan de locale gemeenschappen van de uitgaven, welke in 1937 aan dat onderwijs ten koste waren gelegd (vgl. vorig Verslag, blz. 282) was slechts bedoeld als een tijdelijke overgangsmaatregel, in afwachting van de definitieve regeling der financieele verhouding tusschen het Land en de autonome gemeenschappen. Deze regeling kwam begin 1938 tot stand en is, voor wat Java en Madoera betreft, opgenomen in I. S. n°. 170, en voor wat de Buitengewesten betreft, in I. S. n°. 169 (zie blz. 47 en 48 van dit Verslag).

Het aantal volksscholen bedroeg 17 016, tegen 16 961 het vorig jaar. Hiervan waren 14 558 openbare en 2458 bijzondere, tegen respectievelijk 14 501 en 2460 het vorig jaar. Is dus het aantal bijzondere volksscholen nagenoeg gelijk gebleven, bij de openbare scholen is een vermeerdering te constateeren van 57 scholen. Deze toename was grooter dan in het voorafgegane schooljaar, doch was, in vergelijking met het vóór de crisisjaren normale accres van 200 à 300 scholen, gering.

De conjunctuur-stijging in 1937 — trouwens gevolgd door een daling in 1938 — vernoocht de middelen der autonome gemeenschappen niet in die mate te versterken, dat tot een ruimere uitbreiding van het volksonderwijs kon worden overgegaan.

Het aantal leerlingen van de volksscholen steeg van 1 677 971 tot 1 740 145, alzoo een toename van 62 174 leerlingen. Dit aantal staat uiteraard geenszins in verhouding tot het betrekkelijk geringe aantal nieuw opgerichte volksscholen, zoodat het leerlingen-acces in hoofdzaak is ondergebracht op de bestaande scholen.

Aan het einde van den cursus werd aan 210 205 leerlingen van openbare volksscholen en aan 29 796 leerlingen van bijzondere volksscholen een getuigschrift uitgereikt (vorige jaren respectievelijk 299 090 en 38 086).

Het aantal openbare volksscholen met 4-jarigen cursus bedraagt 59, tegen 61 het vorig jaar; bij het bijzonder onderwijs daalde het aantal volksscholen met 4-jarigen cursus van 74 tot 50.

De vermeerdering van het aantal leerlingen met 62 174 ging gepaard met een uitbreiding van het aantal leerkrachten met 707 (1 per 88 leerlingen). Zooals in het vorig Verslag werd medegedeeld, kon in 1936 bij de volksscholen slechts één nieuwe leerkracht op iedere 408 leerlingen worden aangesteld. Het was duidelijk, aldus werd opgemerkt, dat hier de vermeerdering van het aantal leerkrachten op verre na geen gelijken tred had gehouden met de uitbreiding van het aantal leerlingen. Als oorzaak hiervan werd opgegeven het groote tekort aan volksonderwijzers. Met ingang van 1 Augustus 1936 is de opleiding voor volksonderwijzers in nieuwe banen geleid en door oprichting van een 44-tal nieuwe opleidingscursussen aanmerkelijk uitgebreid. Deze cursussen duren echter twee jaren en leverden dus eerst aan het einde van den cursus 1937/1938 nieuwe leerkrachten voor de volksscholen. Om nu voor den nieuwen cursus reeds over een groot aantal nieuwe volksonderwijzers te beschikken, is bij wijze van noodmaatregel thans nog genoeg genomen met niet of onvoldoende opgeleide volksonderwijzers. Het ligt echter in de bedoeling om deze zoo spoedig mogelijk te vervangen door onderwijzers, die opgeleid zijn op de nieuwe cursussen.

Als volledige school zijn nog gehandhaafd de standaardscholen in de gemeenten Bandoeng en Buitenzorg, aangezien met de gemeenteraden nog geen overeenstemming is bereikt omtrent het in beheer nemen van de door omzetting ontstane volksscholen. Bovendien konden om redenen van praktischen en onderwijskundigen aard de leerscholen verbonden aan de meisjesnormaalscholen, alsmede de scholen voor Inheemsche militairen (z.g. tangsi-scholen) niet in het omzettingsproces worden betrokken.

Het aantal openbare vervolgscholen bedroeg 2333, evenals het vorig jaar. Ook het aantal openbare meisjes-vervolgscholen bleef gelijk. De openbare volledige scholen en vervolgscholen werden bezocht door 233 469 leerlingen, tegen 218 793 het vorig jaar. Hoewel dus het aantal scholen een weinig terugliep, steeg het aantal leerlingen met 14 676. Ook het aantal meisjesleerlingen zag men weer in belangrijke mate stijgen en wel van 46 606 tot 51 702, aldus een stijging van 10 %, evenals het vorig jaar.

De gesubsidieerde volledige scholen zijn bijna verdwenen. Waren er het vorig jaar nog 11, thans zijn er slechts 3 over; deze 3 zijn alle meisjesscholen. Het aantal gesubsidieerde vervolgscholen bedroeg 241, tegen 237 het vorig jaar. Het aantal gesubsidieerde meisjesvervolgscholen bedroeg 34 (35 het vorig jaar).

Het aantal leerlingen bij het bijzonder standaard- en vervolgonderwijs bedroeg 22 832, tegen 22 350 het vorig jaar.

Het aantal leerkrachten bij de volledige scholen liep terug van 211 tot 185, nam echter bij de vervolgscholen toe met 432 (van 6628 tot 7060).

Voorschriften tot uitvoering van de algemeene subsidieregeling Inlandsch lager onderwijs voor het gewest Lampoengsche Districten zijn opgenomen in Bb. n°. 13975.

2b. Westersch lager onderwijs

Het aantal scholen voor Westersch lager onderwijs bleef 723. Van deze scholen waren 460 openbare en 263 gesubsidieerde scholen. De openbare scholen zijn te verdeelen in 171 Europeesche lagere scholen, 61 Hollandsch-Chineesche en 189 Hollandsch-Inlandsche scholen, 13 speciale scholen en 26 schakelscholen. Van de 263 bijzondere scholen waren 107 Europeesche lagere scholen, 45 Hollandsch-Chineesche scholen, 96 Hollandsch-Inlandsche scholen, 1 speciale school en 14 schakelscholen; aan 11 scholen (Hollandsch-Chineesche en Hollandsch-Inlandsche scholen, waarvan 1 gesubsidieerde) was een Europeesche afdeling verbonden.

Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van het verslagjaar 145 826, tegen 142 726 in het vorig jaar. De toeneming van het aantal leerlingen, waarvan in het vorig Verslag melding is gemaakt, zette zich dus voort; de vermeerdering bedroeg 2,17 %. De openbare en bijzondere scholen werden onderscheidenlijk bezocht door 87 077 en 58 749 leerlingen, tegen 85 239 en 57 487 het vorig jaar. Relatief was de vermeerdering bij de openbare en bijzondere scholen ongeveer gelijk (resp. 2,15 % en 2,19 %), zulks in tegenstelling met het vorig jaar, toen een relatief grootere toeneming bij de bijzondere scholen viel te constateeren (3,8 %, tegen 2,4 % bij de openbare scholen).

In het vorig Verslag werd gewezen op de geleidelijke verschuiving der schoolbevolking van de openbare naar de gesubsidieerde scholen. Uit de thans beschikbare cijfers zou men wellicht kunnen opmaken, dat aan deze verschuiving een einde is gekomen, doch het lijkt voorbarig om uit de cijfers van één enkel jaar reeds een zoodanige conclusie te trekken.

Het aantal leerlingen bij de Europeesche lagere scholen bedroeg 45 307, tegen 45 437 het vorig jaar. Hiervan bezochten 22 703 openbare scholen en 22 604 bijzondere scholen. Deze cijfers bedroegen in 1937 22 842 en 22 595.

Het percentage niet-Europeesche leerlingen ziet men bij de openbare scholen nog steeds — zij het dan ook in zeer geringe mate — grooter worden; het bedroeg 19,75 % in 1935, 19,9 % in 1936 en 21,4 % in 1937. Anderzijds daalt het percentage bij de bijzondere scholen (in 1935 10,6 %, in 1936 9,7 %, in 1937 9,5 % en in 1938 8,9 %).

Bedroeg het aantal Europeesche leerlingen der openbare Europeesche lagere scholen het vorig jaar 18 232 en bij de bijzondere scholen 20 457, thans zijn deze cijfers respectievelijk 17 837 en 20 573. Evenals vorige jaren valt het verschijnsel waar te nemen, dat de toeloop van Europeesche leerlingen tot de bijzondere scholen vermeerderd ten koste van de openbare scholen. Dit verschijnsel wordt hieruit verklaard, dat zij die behooren tot de z.g. „trekkersgroep” bij voorkeur hun kinderen de bijzondere school doen bezoeken.

Het aantal leerlingen der Hollandsch-Chineesche scholen bedroeg 23 982, tegen 23 529 het vorig jaar; 316 leerlingen behoorden tot de Europeesche bevolkingsgroep en 1918 tot de Inheemsche.

Het aantal leerlingen der Hollandsch-Inlandsche scholen bedroeg aan het einde van het cursusjaar 69 192, tegen 64 750 aan het einde van den vorigen cursus. Tot de Europeesche bevolkingsgroep behooren 490 en tot de groep der Vreemde Oosterlingen 1182. De speciale scholen telden 4065 leerlingen, tegen

3879 het vorig jaar. Het aantal leerlingen bij de schakelscholen bedroeg 5280, tegen 5023 het vorig jaar.

Het aantal leerkrachten bij de verschillende schooltypen van het Westersch lager onderwijs bedroeg 4329, waarvan 2602 bij het openbaar en 1727 bij het bijzonder onderwijs. Het aantal leerkrachten bij de openbare Europeesche lagere scholen bedroeg 768 en bij de bijzondere Europeesche lagere scholen 715, in totaal dus 1483. Van deze 1483 leerkrachten waren — de schoolhoofden niet medegerekend — 542 in het bezit van de hoofdacte. Bij de Hollandsch-Chineesche scholen waren werkzaam 667 leerkrachten, bij de Hollandsch-Inlandsche scholen met inbegrip van speciale scholen 1881 en bij de schakelscholen 191.

2c. Meer uitgebreid lager onderwijs

Een nieuw reglement op de gouvernements mulo-scholen kwam tot stand bij R.V. van 29 Sept. 1938 (I. S. n°. 589).

Evenals het vorig jaar waren er 32 openbare en 30 gesubsidieerde mulo-scholen. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van het verslagjaar 10 973, tegen 9915 het vorig jaar. Nadat gedurende eenige jaren het aantal leerlingen bij de mulo was teruggelopen, begon het in 1936 weder een accres te vertoonen; dat bedroeg toen echter nog slechts 0,9 %. Het vorig jaar vond een vermeerdering plaats met 6,2 %, terwijl dit percentage dit jaar nog aanmerkelijk hooger was (10,6 %). Deze sterke stijging vond zoowel bij het openbaar als bij het bijzonder onderwijs plaats, vooral echter bij dit laatste, waar zij 14,5 % bedroeg, tegen 8,1 % bij het openbaar onderwijs. Van de 10 973 leerlingen behoorden 3015 tot de Europeesche bevolkingsgroep, 5997 tot de Inheemsche en 1961 tot de groep der Vreemde Oosterlingen; het vorig jaar waren deze getallen respectievelijk 2779, 5797 en 1961. Het aantal meisjesleerlingen bedroeg 29,8 % van de totale schoolbevolking, tegen 28,5 % het vorig jaar en 27,3 % in 1936. In overeenstemming met den groei van de schoolbevolking steeg het aantal 1ste klassen bij de openbare scholen van 77 tot 84 en bij de bijzondere van 53 tot 59. Het aantal vóórklassen vermeerderde van 36 tot 44.

In het vorig Verslag werd melding gemaakt van een uitbreiding der personeelsformatie bij het mulo. Deze verbetering vond in het cursusjaar 1937/1938 verder voortgang in dier voege, dat van 1 Augustus 1937 af het aantal leerkrachten per school even groot was als het aantal klassen. Bovendien werd in de hoogste klassen het maximaal aantal leerlingen teruggebracht van 38 tot 32. Een en ander heeft ten gevolge gehad, dat de laatste twee jaren het aantal leerkrachten bij het mulo aanzienlijk is uitgebreid. Was het aantal mulo-onderwijzers met inbegrip van de directeuren in 1935 nog 298, het vorig jaar steeg dat aantal tot 352, terwijl het op 30 November 1937 423 bedroeg, van wie 179 bij het bijzonder onderwijs.

De Inheemsche mulo. In het vorig Verslag is medegedeeld (blz. 285), dat door de Regeering werd besloten tot het nemen van een proef met een vierjarige Inheemsche mulo-school, aansluitend op de Inlandsche vervolgschool. De proef met dit nieuw, geheel in de Inheemsche sfeer blijvend schooltype van verdergaand algemeen vormend onderwijs is ter hand genomen door de Vereeniging „Moehammadjah”. De school werd 1 Augustus 1937 met een eerste klasse geopend en wordt van Gouvernementswege gesubsidieerd. De algemeen vormende vakken worden gegeven in de Landstaal, het Javaansch, terwijl daarnaast veel aandacht wordt besteed aan de vakken Maleisch en Nederlandsch.

Ook te Soerakarta is in 1937 een zoodanige school geopend, uitgaande van de Vereeniging „Mardi Rahajoe”, welke echter nog geen subsidie genoot.

De Inheemsche mulo te Jogjakarta begon met 40 leerlingen. Einde van het verslagjaar telde de eerste klasse 37 leerlingen, van wie 30 tot de 2de klasse konden worden bevorderd. Het leerplan werd volgens richtlijnen der algemeene inspectie uitgewerkt en vastgesteld. De personeelsformatie bestond uit een bezitter van de Indische hoofdacte en een onderwijzer afkomstig van de Hollandsch-Inlandsche kweekschool.

De Inheemsche mulo te Soerakarta verkeerde in een minder gunstige positie, aangezien deze aanvankelijk een abiturient van een voormalige kweekschool voor Inlandsche onderwijzers aan het hoofd had, waardoor niet dezelfde resultaten konden worden bereikt als in Jogjakarta met een betere personeelsformatie. Van de 40 leerlingen, bij de opening aanwezig, kwamen slechts 30 in de 2de klasse. Op het verzoek van het bestuur van „Mardi Rahajoe” om subsidie is intusschen door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst gunstig beschikt, zoodat gerekend van den aanvang van het schooljaar 1938/1939 volledige subsidie werd genoten.

2d. Het middelbaar onderwijs

a. Hoogere burgerscholen en lycea

Hoogere burgerscholen met 3-jarigen cursus. Het aantal der — uitsluitend voor meisjes bestemde — gesubsidieerde scholen van dit type bedroeg 4: één neutrale (van de Carpentier Alting-Stichting te Batavia) en 3 Roomsche Katholieke (van de Zusters Ursulinen te Batavia, Bandoeng en Soerabaja). Het aantal leerlingen op de gezamenlijke 3-jarige meisjes-hoogere burgerscholen bedroeg bij het begin van het schooljaar 668 (585 van Europeeschen, 39 van Inlandschen en 43 van Chineeschen landaard), tegen 798 het vorig jaar. Deze vermindering komt op rekening van de omzetting op 1 Augustus 1937 van de 3-jarige meisjes-hoogere burgerschool van de vereeniging „De Meisjesschool” te Soerabaja met den daaraan verbonden litterair-economischen bovenbouw in een middelbare school voor meisjes met 5-jarigen cursus.

Door de Carpentier Alting-Stichting wordt te Batavia verder nog een ongesubsidieerde hogere burgerschool met 3-jarigen cursus voor jongens onderhouden. Zij werd in 1935 opgericht en was dus 1 Augustus 1937, het moment waarop voor het eerst een 3de klasse aanwezig was, volgroeid. In den loop van den cursus werd de school gelijkwaardig verklaard aan particuliere gesubsidieerde hogere burgerscholen met 3-jarigen cursus voor meisjes. Zij nam in 1938 haar eerste eindexamen af. De toelooop tot de school is zeer bevredigend, zoodat dit nieuwe schooltype in een bestaande behoefte blijkt te voorzien.

Hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus. Het aantal gouvernementen hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus bedroeg 5, namelijk 2 te Batavia (Koning Willem III-school en Prins Hendrik-school), 1 te Bandoeng, Semarang en Medan. Al deze scholen hebben een wis- en natuurkundige afdeling (B), uitgezonderd de Prins Hendrik-school, welke uitsluitend een litterair-economischen bovenbouw bezit. De Koning Willem III-school heeft uitsluitend een B-afdeeling, terwijl de overige scholen zoowel een A- als een B-afdeeling bevatten. De A-afdeeling der hogere burgerschool te Semarang werd bij het begin van dit schooljaar geopend.

Tot de gouvernementen hogere burgerscholen zou nog kunnen worden gerekend de hogere burgerschool welke, zooals reeds in het vorig Verslag (blz. 290) werd vermeld, bij het begin van den cursus 1937/1938 te Jogjakarta is opgericht en ondergebracht in daartoe door het Gouvernement gratis ter beschikking gestelde localiteiten van de ter plaatse gevestigde Algemeene Middelbare School A. Zij staat onder leiding van den Directeur dezer A.M.S., terwijl ook het personeel bestaat uit leerkrachten dier school; opgericht is zij door de vereeniging van belanghebbende ouders, welke de extra kosten voorshands voor haar rekening neemt, totdat het Gouvernement de school zal hebben overgenomen. De school werd geopend met één klasse, waarvoor al dadelijk groote belangstelling bleek te bestaan, daar 48 leerlingen werden ingeschreven.

Door de Congregatie der Zusters Ursulinen worden 2 hogere burgerscholen voor meisjes met 5-jarigen cursus onderhouden (één te Batavia en één te Soerabaja). De laatste was bij het begin van den cursus volgroeid; op dat tijdstip werd voor het eerst een 5de klasse geopend. Beide scholen worden, voor wat de toekenning van subsidie betreft, als een 3-jarige hogere burgerschool beschouwd, één geheel uitmakende met de reeds bestaande, van genoemde Congregatie uitgaande, 3-jarige hogere burgerschool ter plaatse, zoodat de 4de en de 5de klasse ongesubsidieerd blijven. De school te Batavia omvat alleen

een wis- en natuurkundige afdeling, die te Soerabaja een litterair-economische, welke evenwel nog niet is gelijkgesteld met een overeenkomstige Gouvernements inrichting.

Zoals in het vorig Verslag is vermeld, werd bij het begin van den cursus een tweetal ongesubsidieerde hogere burgerscholen geopend, namelijk één te Batavia, uitgaande van de Vereeniging Christelijke Algemeene Middelbare school (Salemba) en één te Buitenzorg, uitgaande van de „Notaris de Graaf-Stichting” (in samenwerking met de Carpentier Alting-Stichting te Batavia). Eerstgenoemde school opende met een eerste en een tweede klasse en laatstgenoemde met een eerste, een tweede en een derde klasse. Op beide scholen werd het onderwijs bij voorbaat gelijkgesteld met dat hetwelk aan Gouvernements hogere burgerscholen wordt gegeven.

Door de Sint Bellarminus-Stichting te Batavia werd 1 Augustus 1938 een ongesubsidieerde Rooms-Katholieke hogere burgerschool geopend. Zij ving aan met een eerste klasse en werd ondergebracht in de gebouwen der Rooms-Katholieke Algemeene Middelbare school ter stede en gesteld onder leiding van den directeur dier inrichting. Evenals het vorig jaar was geschied bij de hogere burgerschool te Buitenzorg, werd de school reeds van te voren met een Gouvernements hogere burgerschool gelijkgesteld.

Bij den aanvang van den cursus bedroeg het aantal leerlingen van de openbare hogere burgerscholen 2687, tegen 2597 het vorig jaar. Van deze 2687 leerlingen waren 1628 jongens en 959 meisjes. Het percentage meisjesleerlingen bedroeg dus 35,7 %. De bijzondere hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus telden bij het begin van het schooljaar 334 leerlingen, tegen 171 het vorig jaar. Deze sterke vermeerdering houdt grootendeels verband met de oprichting der hogere burgerscholen te Batavia en te Buitenzorg, waarover hiervoor is gesproken. De aan de openbare hogere burgerscholen verbonden litterair-economische afdelingen telden 154 leerlingen, tegen 141 het vorig jaar. Hiervan waren 85 meisjes. Het aantal leerlingen dat de hoogste 2 klassen der litterair-economische Rooms-Katholieke meisjes hogere burgerschool te Soerabaja bezocht, bedroeg 22. Het percentage der niet-Europeesche leerlingen bedroeg bij de openbare hogere burgerscholen 32,3, tegen 30 het vorig jaar. Het hoogst was dat percentage bij de hogere burgerschool te Semarang en bij de Prins Hendrikschool te Batavia (respectievelijk 46 en 49), het laagst bij de hogere burgerscholen te Bandoeng en Malang (23). Bij de bijzondere hogere burgerscholen bedroeg het percentage der niet-Europeesche leerlingen slechts 15. Het aantal klasse-afdeelingen bij de openbare hogere burgerscholen bedroeg 100 (vorig jaar 92). In dit getal zijn begrepen de 2 parallel-afdeelingen der eerste klasse van de Jogjasche hogere burgerschool. Het aantal kandidaten voor het toelatings-examen bedroeg in 1938 2216, tegen 2130 in 1937 en het aantal geslaagden 1602, tegen 1646. Het percentage geslaagden (72) is niet ongunstig te noemen, het overtreft althans het gemiddelde over de laatste 14 jaren (69,6). Dit neemt niet weg, dat men in de afgelopen drie jaren dit percentage geleidelijk ziet dalen: het bedroeg het vorig jaar 74 en in 1936 77. Voor hogere burgerscholen en lycea wordt hetzelfde toelatingsexamen afgenomen; zij, die voor de hogere burgerschool zijn geslaagd, hebben mede toegang tot de lycea en omgekeerd. De hierboven geproduceerde cijfers gelden dan ook zoowel voor de hogere burgerscholen als voor de lycea, openbare en bijzondere. In afwijking van de vroeger toegepaste regeling, waarbij twee schriftelijke examens waren voorgeschreven, werd in 1938 slechts één schriftelijk examen afgenomen. Als compensatie voor het gemis van het tweede examen werden nu ook de cijfers der schoolverklaring (derhalve de waardeering van de lagere school) mede in beschouwing genomen bij de vaststelling van den uitslag, zulks om de bij ieder examen optredende onberekenbare factoren als zenuwachtigheid e.d. zooveel mogelijk uit te schakelen. Aan het eindexamen werd deelgenomen door 352 kandidaten (vorig jaar 355), van wie 262 (280) of 74,4 % (78,8 %) slaagden. Het percentage geslaagde vrouwelijke kandidaten was 74, dat der mannelijke kandidaten 74,6, zoodat dit jaar door jongens en meisjes ongeveer gelijke resultaten werden behaald, in tegenstelling met het vorig jaar, toen de meisjes

met 85 % geslaagden het er beter afbrachten dan de jongens. Kon in vorige jaren telkens worden geconstateerd, dat van de meisjes die van Europeeschen landaard het beste figuur maakten, thans waren het de Chineesche meisjes, die het best voor den dag kwamen. Het percentage geslaagden bedroeg voor de meisjes, verdeeld naar landaard: Chineesche 81, Europeesche 71,8 en Inheemsche 60. Het aantal candidaten van de B-afdeelingen der hoogere burgerscholen bedroeg 287 (306), van wie slaagden 213 (242) of 74,2 % (79 %). Aan het eindexamen der A-afdeelingen namen deel 65 candidaten (49), van wie slaagden 49 (38) of 75,3 % (75 %).

Lycea. Het aantal lycea bleef vier, namelijk twee openbare (te Soerabaja en te Malang) en twee bijzondere: het Bataviaasch Lyceum (neutraal) van de Carpentier Altling-Stichting te Batavia en het Christelijk Lyceum te Bandoeng.

Op 1 Augustus 1938 werd te Bandoeng een derde gouvernements lyceum geopend (J. C. n°. 46) naast de ter plaatse gevestigde hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus. Hiermede is de mogelijkheid geschapen om ook te Bandoeng, welke plaats steeds meer uitgroeit tot een belangrijk onderwijscentrum, openbaar gymnasiaal onderwijs te ontvangen. Deze school is tijdelijk gehuisvest in een gedeelte van de gebouwen van de Bandoengsche Jaarbeurs. Zij nam een aantal leerlingen der Gouvernements hoogere burgerschool over, waardoor het filiaal van laatstgenoemde school, dat door zijn ondoelmatige ligging reeds lang bezwaren opleverde, kon worden opgeheven.

Alle lycea hadden een wis- en natuurkundige hoogere burgerschool-afdeeling, die te Soerabaja, Malang en Batavia bovendien een litterair-economische afdeeling. De gymnasium-afdeelingen der beide gouvernements lycea waren nog niet volgroeid, zij bestonden elk uit een derde en vierde klasse.

Het aantal leerlingen der openbare lycea bedroeg bij het begin van den cursus 1267 (vorig jaar 1175); van hen waren 505 meisjes of 39 %. De bijzondere lycea telden 915 leerlingen, evenals het vorig jaar. Van hen waren 422 meisjes of 46,1 %. De openbare gymnasium-afdeelingen hadden 51 leerlingen, van wie 33 meisjes en de gymnasium-afdeelingen der bijzondere lycea 175 leerlingen, van wie 101 meisjes. De litterair-economische hoogere burgerschool-afdeelingen der openbare lycea werden bezocht door 59 leerlingen, van wie 48 meisjes, terwijl de litterair-economische hoogere burgerschool-afdeeling van het Bataviaasch Lyceum 31 leerlingen telde, van wie 25 meisjes. Zoowel voor de gymnasium-afdeelingen als voor de litterair-economische hoogere burgerschool-afdeelingen der lycea geldt dus, dat zij voor het vrouwelijk deel der jeugd een grootere aantrekkingskracht hebben dan voor het mannelijke. Het verloop aan leerlingen was bij de openbare lycea 4,4 % en bij de bijzondere 1,7 %.

Aan het eindexamen der hoogere burgerscholen werd deelgenomen door 155 candidaten afkomstig van openbare lycea. Van hen slaagden 123 of 79 % (jongens 81,5 %, meisjes 75,4 %). Van deze 155 candidaten legden 134 het examen der B-afdeeling af, van wie slaagden 104 of 77,6 %. Voor het examen der A-afdeeling waren de cijfers: 21 candidaten, 19 geslaagden, 90 %. Bij de bijzondere lycea onderwierpen 54 candidaten zich aan dit eindexamen. Van hen slaagden 45 of 83,3 % (jongens 77,7 %, meisjes 94,4 %). Van deze 54 candidaten legden 42 het examen der B-afdeeling af, van wie slaagden 35 of 83,3 %. Van de 12 candidaten voor het examen A slaagden 10, eveneens 83,3 %. Het aantal candidaten voor het eindexamen gymnasium, hetwelk nog alleen bij de bijzondere lycea werd afgenomen, bedroeg 18, van wie 14 slaagden of 75 %.

b. *Algemeene middelbare scholen*

Evenals het vorig jaar waren er 6 openbare en 2 particuliere ongesubsidieerde algemeene middelbare scholen. Openbare wis- en natuurkundige afdeelingen (B) zijn gevestigd te Batavia, Semarang, Malang en Jogjakarta. Laatstgenoemde plaats bezit bovendien een Oostersch-letterkundige (A I) en een Westersch-klassieke (A II) afdeeling. De gesubsidieerde particuliere algemeene middelbare scholen (Afdeeling B), een Roomsch-Katholieke en een (Protestantsch) Christelijke, zijn beide gevestigd te Batavia. Vermeld dient nog te worden de particuliere ongesubsidieerde Roomsch-Katholieke algemeene middelbare school

„Sint Albertus” te Malang, welke het tweede jaar van haar bestaan aanving met een eerste en een tweede klasse. Deze school was nog niet gelijkgesteld. Door de Vereeniging „Nederlandsch-Indische Afdeeling van de Theosofische Wereld Universiteit” werd voorts een ongesubsidieerde algemeene middelbare school B te Bandoeng opgericht, waarvoor bij voorbaat gelijkstelling kon worden verkregen. Deze school opende bij den aanvang van den cursus 1938/1939 met 1 eerste klasse.

Met ingang van 1 Augustus 1938 werd overgegaan tot geleidelijke opheffing van de aan het Gouvernementslyceum gekoppelde algemeene middelbare school B te Malang, welke in de laatste jaren in sterke mate was achteruit gegaan, en tot gelijktijdige oprichting van een nieuwe algemeene middelbare school afdeeling B te Soerabaja, welke op genoemden datum met een eerste klasse werd geopend (Bb. n°. 14056). Als motief voor deze overbrenging gold, dat te Soerabaja aan een dergelijke inrichting grooter behoefte bestond dan te Malang, waar bovendien reeds een particuliere algemeene middelbare school gevestigd is. Verwacht mag worden, dat de algemeene middelbare school te Soerabaja betere kansen zal hebben voor een goede ontwikkeling dan — wellicht mede door haar samenkoppeling met het zuiver Westersch georiënteerde lyceum — te Malang. In ieder geval kon het cursusjaar 1938/1939 al dadelijk worden aangevangen met een eerste klasse van 72 leerlingen, zoodat tot de vorming van 3 parallelklassen moest worden overgegaan. De school is ondergebracht in het gebouw van het voormalig filiaal der hoogere burgerschool en voorloopig onder de algemeene leiding geplaatst van den rector van het Gouvernements lyceum ter plaatse, terwijl een der leeraren werd belast met de dagelijkse leiding. Het ligt in de bedoeling haar op 1 Augustus 1939 tezamen met een terzelfder tijd te openen middelbare handelsschool onder één leiding te plaatsen, waarvoor dan een afzonderlijke directeur zal worden aangesteld.

In de twee vorige Verslagen werd gewezen op den geleidelijken terugloop van het aantal leerlingen bij de openbare algemeene middelbare scholen. Deze achteruitgang zette zich ook in het verslagjaar voort. Telden de openbare algemeene middelbare scholen bij het begin van den cursus 1934/1935 nog 1143 leerlingen, het jaar daarna was dit aantal gedaald tot 1084. Bij het begin van den cursus 1936/1937 waren er nog 907 leerlingen, terwijl dit aantal op 1 Augustus 1937 niet meer dan 779 bedroeg. Men mag echter aannemen dat thans het laagste punt is bereikt. Bij het begin van het schooljaar 1938/1939 waren namelijk 976 leerlingen aan de Gouvernements algemeene middelbare scholen ingeschreven, van wie voor de eerste klasse alleen 427; wanneer men in aanmerking neemt dat bij het begin van het schooljaar 1936/1937 de eerste klassen slechts 275 leerlingen telden, dan mag men zeker verwachten, dat in de eerstkomende jaren het aantal leerlingen weder zal toenemen. Bij de bijzondere algemeene middelbare scholen — alle B — nam het aantal leerlingen een weinig toe (van 336 tot 348). Bij de openbare algemeene middelbare scholen is het verloop van 6,5 % verminderd tot 4,3 %, zoodat het thans gelijk is aan dat bij de openbare lycea (zie hiervóór). Bij de bijzondere algemeene middelbare scholen was het nog iets lager (2,8 %). Het aantal Europeesche leerlingen bij de openbare algemeene middelbare scholen is relatief iets gestegen. Bedroeg het percentage in de twee vorige jaren 13, thans was dit 14,8. Ook bij de bijzondere algemeene middelbare scholen steeg het percentage Europeesche leerlingen (36,7 tegen 33 het vorig jaar).

Evenals het vorig jaar waren de eindexamenresultaten der algemeene middelbare scholen weder zeer gunstig: openbare A.M.S. B 81,6 % geslaagd (vorig jaar 81,5 %), openbare A.M.S. A 90 % (vorig jaar 87 %), Rooms-Katholieke A.M.S. B 91,5 % (vorig jaar 80 %), Christelijke A.M.S. B 84 % (vorig jaar 89 %).

c. Middelbare scholen voor meisjes met 5-jarigen cursus

In het vorig Verslag is melding gemaakt van de oprichting met ingang van 1 Augustus 1937 van een middelbare school van een type, dat tot dusver in Nederlandsch-Indië niet bekend was, namelijk de middelbare school voor meisjes

met 5-jarigen cursus, uitgaande van de Vereniging „De Meisjesschool” te Soerabaja. Door de Vereniging „Het Christelijk Lyceum” te Bandoeng is nu ook te Bandoeng een dergelijke school opgericht. Zij werd 1 Augustus 1938 geopend; gezien de gunstige ervaringen welke reeds te Soerabaja met dit nieuwe schooltype zijn opgedaan, mag worden verwacht dat de nieuwe Bandoengsche school tot bloei zal geraken. Deze nieuwe vorm van middelbaar onderwijs is geheel gericht op de speciale behoeften der meisjesleerlingen; door de oprichting van een tweetal inrichtingen van dit type is in een reeds lang bestaande leemte voorzien.

Het reglement en programma voor het eindexamen van particuliere middelbare scholen voor meisjes welke met de in Nederland gevestigde, erkende middelbare scholen voor meisjes gelijkwaardig zijn verklaard, zijn opgenomen in Bb. n°. 14049.

3a. Opleiding van onderwijskrachten

I. Met een Inheemsche taal als voertaal

Leergangen tot opleiding van volksonderwijzers. De nieuwe 2-jarige opleiding, ingesteld bij G.B. 7 Mei 1936 n°. 34 (vgl. Indisch Verslag 1937, blz. 246 en 1938, blz. 292), werd in het verslagjaar vrijwel in alle ressorten volledig doorgevoerd. Er bestonden 87 van deze gereorganiseerde openbare cursussen. Tengevolge van de overdracht van het Inlandsch onderwijs op 1 Januari 1937 aan de autonome gemeenschappen op Java en Madoera worden deze cursussen door de regentschappen en stadsgemeenten gefinancierd. In de Buitengewesten is deze taak overgedragen aan groepsgemeenschap en stadsgemeente. De meeste zelfbesturende landschappen dragen voor zoover zij van deze cursussen eigen onderwijzers reeruteeren, in de opleidingskosten bij, terwijl de cursussen in Djambi en Palembang geheel worden bekostigd uit het rubberfonds. In de Buitengewesten worden aan de cursisten toelagen voor levensonderhoud en huisvesting toegekend, variërend tusschen f 5 en f 11,50 's maands, naar gelang van den levensstandaard in de streek. In sommige streken met name in Zuid-Sumatra en Timor worden de cursisten voor dit bedrag in een eenvoudig internaat gehuisvest, dat geheel onder toezicht staat van den cursus-leider. Op Java is de behoefte aan een toelage voor levensonderhoud in het algemeen niet gebleken. Wel werd de wenschelijkheid bepleit om ook hier internaten voor de aanstaande volksonderwijzers op te richten. De resultaten van de nieuwe opleiding zijn bevredigend. Bij de beoordeeling hiervan moet echter niet uit het oog worden verloren, dat de opleiding het proefstadium nog niet te boven is. In dit verband moet worden opgemerkt, dat bij de invoering van de nieuwe opleiding nog niet kon worden beschikt over de noodige leerboekjes en handleidingen. Deze moesten nog worden samengesteld, aangezien de bestaande niet meer geschikt waren voor de gereorganiseerde opleiding. Bovendien waren uitwerking en aanpassing van het leerplan aan de behoefte van het ressort noodzakelijk; doch bovenal moest rekening worden gehouden met de geschiktheid en bekwaamheid van den cursus-leider, wiens taak is verzwwaard, niet alleen door den omvang van het te geven onderwijs, doch ook door de eischen, welke aan hem worden gesteld bij de praktische vorming der leerlingen, welke van dezen cursus een zeer voornaam onderdeel uitmaakt. Bij de aanstelling van cursus-leiders wordt dan ook sterk geselecteerd naar geschiktheid.

Aan de samenstelling van de benodigde handleidingen voor deze cursussen werd gestadig voortgewerkt.

Ook bij het gesubsidieerd bijzonder onderwijs wordt de nieuwe opleiding thans gevolgd. Enkele oude namiddag-cursussen zijn blijven voortbestaan, terwijl een enkele maal aan een nieuwe opleiding volgens het oude programma examen is afgenomen. Het aantal bijzondere cursussen bedraagt 17, waarvan 10 in beheer bij de zending en 7 bij de Rooms-Katholieke Missie.

Normaalscholen tot opleiding van hulponderwijzers en onderwijzeressen. De jongens-normaalschool te Makassar werd met ingang van 1 Augustus 1939 heropend. Deze voorziet in de behoefte van de Groote Oost aan normalisten.

Het personeel bestaat thans uit een Europeeschen directeur en 2 onderwijzers. Wenschelijk is gebleken om aan deze normaalschool een Makassaarsch-Boegineesche klasse te vormen.

Openbare meisjes-normaalscholen waren te Padangpandjang, Salatiga en Blitar. De beide laatste waren respectievelijk in beheer bij de provincies Midden- en Oost-Java. Die te Salatiga is bestemd voor West- en Midden-Java, de Vorstenlanden en West-Borneo, terwijl die te Blitar haar leerlingen betreft uit Oost-Java en de Groote Oost.

Van de bijzondere meisjes-normaalscholen bleven bestaan de meisjes-normalschool te Bandoeng (Van Deventer-school) en de Roomsche-Katholieke meisjes-normalschool te Ambarawa.

II. Met Nederlandsch als voertaal

a. *Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekscholen.* De opleiding voor onderwijzers had gedurende den cursus 1937/1938 plaats aan: a. de Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng (alleen een 3de klasse bovenbouw); b. de Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Jogjakarta (met 2 eerste, 2 tweede en 2 derde klassen onderbouw); c. de Gouvernements Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis (met een onderbouw van 2 eerste, 2 tweede en 2 derde klassen, benevens een bovenbouw, bestaande uit een 4de en een 6de klasse); d. de gesubsidieerde Christelijke Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekschool te Soerakarta (met een onderbouw van 1 eerste, 2 tweede en 2 derde klassen, benevens een bovenbouw bestaande uit 1 eerste en 1 derde klasse); e. de ongesubsidieerde Hollandsch-Inlandsche kweekschool Goenoeng Sahari te Lembang, van welke school om financieele redenen op het eind van den cursus de geheele onderbouw werd opgeheven, terwijl van den bovenbouw de nieuw gevormde zesde klasse kon worden gehandhaafd, welke werd overgebracht naar Bandoeng; f. de ongesubsidieerde particuliere kweekschool van de Vereeniging „Moehammadijah” te Soerakarta. Laatstgenoemde kweekschool is niet met Gouvernements kweekscholen gelijkgesteld, zoodat de aan deze school opgeleide kandidaten zich aan het onderwijzersexamen als extranei moeten onderwerpen.

Van de 126 leerlingen der gezamenlijke 6de klassen der onder a t/m e genoemde scholen slaagden 91 voor het onderwijzers-examen. Dit resultaat mag over het geheel genomen bevredigend worden genoemd. Aan de niet-geslaagden der Gouvernements en gesubsidieerde kweekscholen, die voor praktisch werken in de leerschool een voldoende cijfer hadden behaald en voor beheersching van het Nederlandsch minstens een 5, werd desgewenscht het diploma voor Inlandsch e.q. Chineesch onderwijzer uitgereikt.

Opgemerkt wordt, dat een speciale opleiding voor Inlandsch en Chineesch onderwijzer, zooals die in vorige jaren aan z.g. eind-klassen werd gegeven, welke verbonden waren aan den onderbouw der kweekscholen, dit jaar niet bestond. Niettemin werd voor dit diploma ook dit jaar examen afgenomen en wel aan 37 kandidaten, van wie 24 (of 65 %) moesten worden afgewezen.

b. *Europeesche kweekscholen.* De ongesubsidieerde Europeesche kweekschool der Zusters Ursulinen te Soerabaja en de meisjeskweekschool der Soerabajasche Schoolvereeniging hielden op te bestaan.

Behalve genoemde scholen, waren er nog de volgende Europeesche kweekscholen: de gesubsidieerde Europeesche kweekschool te Batavia (Salemba) en de gesubsidieerde I.E.V.-kweekschool te Bandoeng; verder de ongesubsidieerde kweekschool van de Carpentier Alting-Stichting te Batavia, die van de Zusters Ursulinen te Bandoeng, Malang en Soerabaja en die van de Zusters Franciscanessen te Semarang.

Aan het examen voor de Europeesche onderwijzersakte namen 219 kandidaten deel, van wie 163 slaagden.

c. *Opleiding voor de hoofdakte en voor de Europeesche hoofdakte.* Met het oog op de voorgenomen reorganisatie van de opleiding voor de Indische hoofdakte, werd bij het begin van den cursus 1937/1938 aan de Gouvernements

Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng geen nieuwe eerste hoofdakte-klasse gevormd. De 2de klasse telde op het einde van den cursus 45 leerlingen, die alle deelnamen aan het examen en van wie 29 het diploma behaalden. Verreweg het grootste gedeelte der niet-geslaagde kandidaten behaalde voor beheersching van het Nederlandsch een onvoldoend cijfer en moest alleen reeds op grond hiervan worden afgewezen. Men mag verwachten, dat de nieuwe opleiding in de toekomst tot betere resultaten zal leiden.

Behalve aan de Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng, bestond gelegenheid tot opleiding voor de hoofdakte (tevens voor de Europeesche hoofdakte) aan den gesubsidieerden cursus van de I.E.V.-kweekschool te Bandoeng en aan den ongesubsidieerden cursus van enkele leeraren, verbonden aan de kweekschool der Carpentier Alting-Stichting te Batavia. Laatstgenoemde cursus werd in tegenstelling tot beide anderen gegeven in de avonduren, zoodat ook bezitters van de lagere akte, die reeds praktisch werkzaam waren, gelegenheid hadden de lessen te volgen.

Van de 142 kandidaten voor het examen voor de Indische hoofdakte slaagden 82 en van de 65 kandidaten voor het examen Europeesche hoofdakte 48.

d. Opleiding voor middelbare akten

1. Wiskunde (K I).

Daar in 1936 is besloten om dit examen in het vervolg slechts eenmaal in de twee jaren te doen plaats hebben, werd in 1937 geen examen afgenomen.

2. Boekhouden (K XII en Q).

Voor de examens middelbaar onderwijs boekhouden meldden zich dit jaar 39 kandidaten, onder wie 1 vrouwelijke. Van deze kandidaten legden 12 het geheele examen af, 22 alleen het eerste deel en 5 het tweede deel. Voor het volledige examen slaagden 2 kandidaten, terwijl aan 4 kandidaten een getuigschrift kon worden uitgereikt van het met goed gevolg afleggen van het 1ste deel van het examen.

3. Engelsch M.O. A.

Aan dit examen werd door 8 kandidaten deelgenomen, van wie 2 vrouwelijke. Zij legden allen het volledig examen af; 4 behaalden het diploma. Het resultaat was dit jaar beter dan in vorige jaren, hetgeen naar het oordeel van de examencommissie is toe te schrijven aan het feit, dat de kandidaten rekening hebben gehouden met de opmerkingen, welke de vorige commissie heeft gemaakt over den te geringen tijd en de onvoldoende moeite, welke in vorige jaren door de kandidaten over het algemeen was besteed aan hun voorbereiding voor het examen.

3b. Geneeskundig onderwijs

Mededeelingen omtrent dit onderwijs zijn opgenomen in hoofdstuk IV, onder E, betreffende „Gezondheidszorg”.

3c. Nijverheidsonderwijs

I. Ambachtsonderwijs

a. Met een Inheemsche taal als voertaal.

Ambachtsonderwijs met een Inheemsche taal als voertaal wordt gegeven aan tweejarige inrichtingen, ambachtsleergangen geheeten. Deze zijn bestemd om jongelieden te vormen tot eenvoudige ambachtlieden (toekangs) en sluiten aan op de vervolgscholen, terwijl bovendien toelating mogelijk is voor leerlingen eener school voor Westersch lager onderwijs, die de op één na hoogste klasse met vrucht hebben doorloopen. De ambachtsleergangen geven een 2-jarige grondopleiding in hout- en metaalbewerking, meubelmaken of rietvlechten. Hierop sluiten aan speciale eenjarige vervolgcursussen voor metselaars, electromonteurs, auto-, rijwiel- en motorrijwielmonteurs. Aan enkele leergangen zijn afdelingen

voor Nederlandsch-sprekenden verbonden. De ambachtsleergangen worden onderscheiden in hoofd- en filiaalleergangen.

De overdracht van het ambachtsonderwijs op Inheemschen grondslag aan de zelfstandige gemeenschappen, waarmede 1 Januari 1937 een aanvang werd gemaakt, werd op het eind van de verslagperiode voor een deel ook in de Buitengewesten doorgevoerd. Zoo werden met ingang van 1 Juli 1938 de Gouvernements hoofdleergang te Padang en de Gouvernements filiaalleergang te Fort de Kock aan de stadsgemeenten aldaar overgedragen, terwijl de Gouvernements filiaalleergang te Padangpandjang bij den Minangkabau-raad in beheer kwam.

Gouvernements ambachtsleergangen. Einde van het schooljaar waren (na de verdere overdracht hiervóór bedoeld) 6 hoofdleergangen in bedrijf (te Jogjakarta, Soerakarta, Sibolga, Medan, Sigli en Makassar). Het aantal leerlingen der hoofdleergangen (met uitzondering van de afdeelingen voor Nederlandsch-sprekenden) bedroeg bij den aanvang van het schooljaar 1937/1938 1123. Hiervan waren op het eind van het schooljaar nog 965 leerlingen aanwezig, zoodat het verloop 158 leerlingen bedroeg of $\pm 14\%$.

Het aantal Gouvernements-filiaalleergangen bedroeg aan het einde van het schooljaar, mede als gevolg van de verdere overdracht van het Inlandsch ambachtsonderwijs, nog slechts twee (te Pematangsiantar en te Padangsidimpean). Deze leergangen, staande onder leiding van Inlandsche ambachtsonderwijzers, begonnen het schooljaar 1937/1938 met 153 leerlingen, van wie op het eind van het schooljaar nog 137 aanwezig waren. Het verloop bedroeg hier dus 16 leerlingen of ruim 10% .

Op het eind van het schooljaar werden bij de Gouvernements hoofd- en filiaalleergangen aan 565 leerlingen diploma's uitgereikt, waarvan 143 voor timmerman, 229 voor metaalbewerker, 24 voor meubelmaker, 40 voor metselaar, 91 voor auto-monteur en 38 voor electro-monteur. Van deze diploma's werden 23 behaald door Europeesche en 7 door Chineesche leerlingen.

Gemeentelijke ambachtsleergangen. Hiertoe behoorden een 9-tal hoofdleergangen, gevestigd te Batavia, Buitenzorg, Bandoeng, Magelang, Semarang, Soerabaja, Malang, Probolinggo, Makassar, Padang en Medan. Bedroeg het aantal leerlingen der hoofdleergangen (met uitzondering van de afdeelingen voor Nederlandsch-sprekenden) bij den aanvang van het schooljaar 2138, op het eind van het jaar waren van hen nog aanwezig 1868 leerlingen.

Het aantal in bedrijf zijnde Gemeentelijke filiaalleergangen bedroeg einde verslagjaar 5. Deze filiaalleergangen werden bij het begin van het schooljaar 1937/1938 bezocht door 338 leerlingen, welk aantal op het eind van het schooljaar was teruggelopen tot 259.

De Gemeentelijke hoofd- en filiaalleergangen tezamen (met uitzondering van de afdeeling voor Nederlandsch-sprekenden te Madioen) telden bij het begin van het verslagjaar 2476 leerlingen. Aan het einde van den cursus was dat aantal 2127, zoodat een verloop valt te constateeren van 349 of 14% .

Het aantal uitgereikte diploma's bedroeg 972, waarvan 287 voor timmerman, 451 voor metaalbewerker, 34 voor meubelmaker, 43 voor metselaar, 60 voor auto-monteur, 9 voor rijwiel-monteur en 88 voor electro-monteur. Van deze 972 diploma's werden 17 behaald door Europeesche en 11 door Chineesche leerlingen.

Regentschapsleergangen. Hiertoe behoorden op het einde van het verslagjaar 2 hoofdambachtsleergangen, gevestigd te Tasikmalaja en Keboemen, benevens een 11-tal filiaalleergangen, gevestigd te Serang, Tjiandjoer, Poerwokerto, Poerworedjo, Japara, Bodjonegoro, Patee, Sidoardjo, Loemadjang, Bondowoso en Sitoebondo. De hoofdleergangen hebben beide 2-jarige grondopleidingen voor hout- en metaalbewerking, meubelmakers en rietvlechters. Aan den hoofdleergang te Keboemen zijn bovendien 1-jarige vervolgcursussen verbonden voor metselaars, auto- en rijwielmonteurs; de hoofdleergang te Tasikmalaja bezit geen vervolopleidingen. Het aantal leerlingen dezer hoofdleergangen bedroeg bij den aanvang van het schooljaar 1937/1938 536, van wie einde van den cursus nog 492 aanwezig waren. Het aantal leerlingen der filiaalleergangen bedroeg bij

het begin van het schooljaar 691, van wie op het einde van het verslagjaar nog 587 leerlingen aanwezig waren. Einde van het schooljaar telden de hoofd- en filiaalleergangen tezamen 1079 leerlingen. Bij het begin van den cursus was dat aantal 1207, zoodat een verloop valt te constateeren van 118 of $\pm 9\%$.

Het aantal uitgereikte diploma's bedroeg 523, waarvan 129 voor timmerman, 231 voor metaalbewerker, 39 voor meubelmaker, 13 voor houtsnijder, 19 voor rietvlechter, 13 voor metselaar, 58 voor auto-monteur en 21 voor rijwiel-monteur. Van deze 523 diploma's werden 8 behaald door Europeesche en 4 door Chineesche leerlingen.

De filiaalleergang van de groepsgemeenschap Minangkabau. De (Gouvernements) filiaalleergang te Padangpandjang werd 1 Juli 1938 overgedragen aan den Minangkabau-raad. Deze leergang, opleiding gevend in de metaalbewerking, begon het schooljaar met 52 leerlingen, van wie einde van het schooljaar nog 48 aanwezig waren. Aan 20 leerlingen werd het einddiploma uitgereikt.

Gesubsidieerde ambachtsleergangen. Hiertoe behooren de ambachtsleergang te Tebingtinggi (houtbewerking), de Missie-ambachtsleergangen te Langgoer-Toeal (hout en metaal), Klaten (metaal) en Moentilan (metaal en een vervolgcursus voor auto-monteurs) en de Zendingsambachtsleergangen te Sasaran (hout en metaal), Lagoeboti (hout) en Pedan (hout en metaal). Het aantal leerlingen bedroeg einde van het verslagjaar 309. Aan 126 leerlingen werden diploma's uitgereikt, waarvan 57 voor timmerman, 58 voor metaalbewerker en 11 voor auto-monteur.

Niet-gesubsidieerde ambachtsleergangen. Tot deze groep behooren de leergangen te Tasikmadoe en te Tjolomadoe (Solo), welke onderhouden worden door de suikerfabrieken ter plaatse, alsmede de leergang te Sleman (Jogja), welke geëxploiteerd wordt door den Heer Joh. van der Steur te Magelang. Eerstgenoemde leergangen leiden beide op zoowel voor de hout- als voor de metaalbewerking en telden einde van het verslagjaar 92 leerlingen (48 timmerlieden en 44 metaalbewerkers). Aan 18 timmerlieden en 19 metaalbewerkers werd een diploma uitgereikt. De leergang te Sleman leidt uitsluitend op voor metaalbewerker. Einde van het verslagjaar waren hier 40 leerlingen aanwezig; diploma's werden niet uitgereikt.

b. Met Nederlandsch als voertaal.

De inrichtingen voor ambachtsonderwijs met Nederlandsch als voertaal heeten ambachtsscholen. Overeenkomstig den opzet beoogen de ambachtsscholen een opleiding voor werkbazen, machinedrijvers, monteurs en dergelijke, kortom voor de laagste toezichthoudende betrekkingen. Zij eischen voor toelating het met vrucht doorloopen hebben van een school voor Westersch lager onderwijs en geven een veelzijdige praktische en theoretische vorming in het betrokken vak (houtbewerking, metaalbewerking, electrotechniek). De opleiding, welke drie jaar duurt, is ook geschikt voor hen, die zelfstandig een klein bedrijf willen beginnen. De ambachtsscholen kunnen worden onderscheiden in Gouvernements- en bijzondere ambachtsscholen.

Het aantal Gouvernements ambachtsscholen bleef 4, namelijk de 1ste ambachtsschool te Batavia met een opleiding voor bouw-, werktuig- en electrokundigen, de 2de ambachtsschool daar ter plaatse met een opleiding voor bouw- en werktuigkundigen, de ambachtsschool te Semarang met een opleiding voor bouw-, werktuig- en electrokundigen en de ambachtsschool te Jogjakarta met een opleiding voor bouw- en werktuigkundigen.

Met betrekking tot de opleiding van electrokundigen wordt opgemerkt, dat de leerlingen, alvorens tot deze opleiding te kunnen worden toegelaten, de 1ste klasse der werktuigkundige afdeeling met vrucht moeten hebben doorloopen. Daarna worden zij in een 2-jarige opleiding tot electrokundigen gevormd.

Het aantal leerlingen dezer scholen bedroeg bij den aanvang van het schooljaar 1007, tegen 866 bij het begin van het vorig schooljaar, zoodat dit met 141 is toegenomen. Verdeeld naar den landaard werden de Gouvernements

ambachtsscholen bezocht door 431 Europeesche, 540 Inlandsche en 36 Chineesche leerlingen, resp. vertegenwoordigende 42,8 %, 53,6 % en 3,6 % van het totaal. Het vorig jaar bestond 47 % der schoolbevolking uit leerlingen van Europeeschen landaard, terwijl voor de daaraan voorafgegane 4 jaren deze cijfers resp. waren 45 %, 49 %, 46 % en 50 %. Uit de cijfers voor dit jaar valt een terugloop van het Europeesche element te constateeren, tegen een toeneming van het Inlandsche (53,6 %, tegen 49 % voor het vorig jaar). Het aantal Chineesche leerlingen onderging slechts geringe wijziging (—0,4 %). De scholen te Semarang en Jogjakarta werden wederom het meest bezocht door Inlandsche leerlingen; bij het begin van den cursus bedroeg op deze scholen het percentage der Inlandsche leerlingen resp. 60 en 59. Voor de 1ste en de 2de ambachtsschool te Batavia was dit percentage resp. 40 en 46. Het aantal ingeschreven Chineesche leerlingen bedroeg 16 of 5,25 % op de 1ste school te Batavia, 4 of 2 % op de 2de school te Batavia, 14 of 5 % te Semarang en 2 of 0,9 % te Jogjakarta. Bedroeg bij den aanvang van het schooljaar 1936/1937 het aantal leerlingen 1007, op het eind van het verslagjaar was dit aantal teruggelopen tot 912, d. i. een verloop van 95 leerlingen of $\pm 9,5$ % (vorig jaar 11 %).

Het aantal diploma's, dat werd uitgereikt, bedroeg 124 (bouw-, werktuig- en elektrokundigen), waarbij dient te worden opgemerkt, dat aan de 2de Gouvernements ambachtsschool te Batavia slechts diplomering plaats vond van bouw- en werktuigkundigen, terwijl de school te Jogjakarta nog geen leerlingen afleverde.

De Gemeentelijke burgerambachtsschool te Soerabaja (B.A.S.) is, wat haar opzet betreft, nagenoeg gelijk aan de Gouvernements ambachtsschool met 3-jarigen cursus. Zij heeft een opleiding voor bouwkundigen, werktuigkundigen en elektrokundigen. Het aantal leerlingen, dat einde verslagjaar de school bezocht, bedroeg 271, van wie 98 in de bouwkundige, 119 in de werktuigkundige en 54 in de elektrokundige afdeeling. Het vorig jaar was het aantal leerlingen 268 en het jaar daarvoor 262. Het eindexamen werd uitgereikt aan 19 bouwkundigen, 20 werktuigkundigen en 21 elektrokundigen (vorig jaar resp. 19, 15 en 23).

Bij de I.E.V.-nijverheidsschool (Dick de Hoog-school) te Bandoeng bedroeg het aantal leerlingen einde verslagjaar 244. Aan het eindexamen werd deelgenomen door 20 leerlingen uit de bouwkundige en 38 leerlingen uit de werktuigkundige afdeeling; van hen slaagden resp. 19 en 30 leerlingen, of 95 en 79 %.

Afdeelingen voor Nederlandsch-sprekenden waren verbonden aan de Gouvernements ambachtsleergangen te Jogjakarta en Soerakarta en aan de Gemeentelijke ambachtsleergangen te Batavia, Buitenzorg, Bandoeng, Magelang, Semarang, Madioen, Malang, Makassar en Medan. Op deze afdeelingen is het reglement voor de ambachtsleergangen van toepassing, terwijl ook de opleidingstijd dezelfde is als die van den leergang, waaraan de afdeeling is verbonden (2 jaar). Ook het onderwijs is gelijk aan dat van de corresponderende Inlandsche afdeeling(en), met dien verstande, dat het praktisch onderricht in het Maleisch en de theoretische en teekeningen in het Nederlandsch worden gegeven. Het aantal leerlingen bedroeg bij het begin van het verslagjaar 125 bij de Gouvernements- en 666 bij de Gemeentelijke leergangen, of tezamen 791 leerlingen. Van hen waren einde verslagjaar nog aanwezig 116 leerlingen bij de Gouvernementsleergangen en 561 bij de Gemeentelijke leergangen of tezamen 678 leerlingen. Het verloop bedroeg derhalve 113 leerlingen, d. i. $\pm 14,5$ % (tegen 10,6 % in het vorig jaar). Van de 677 leerlingen, die op het eind van het verslagjaar de afdeeling voor Nederlandsch-sprekenden bezochten, behoorden 347 leerlingen of ± 51 % tot de Europeesche groep, 293 leerlingen of ± 43 % tot de Inlandsche groep en 38 leerlingen of 6 % tot die der Vreemde Oosterlingen. Het vorig jaar waren deze cijfers resp. 52,3 %, 43,3 % en 4,4 %.

De opleidingsschool voor instrumentmakers en glasblazers te Bandoeng (gesubsidieerd) wordt beheerd door de Vereeniging van Instrumentmakers en Glasblazers aldaar en is ondergebracht in de gebouwen van de Technische Hoogeschool. Toegelaten worden jongelieden, die een school voor Westersch lager onderwijs met vrucht hebben doorlopen en voor een vergelijkend toelatingsexamen zijn geslaagd. De opleiding duurt vier jaar. Einde verslagjaar bedroeg het aantal leerlingen 42 (5 Europeanen, 30 Inlanders en 7 Chineezzen). Aan alle

9 leerlingen der hoogste klasse werd een diploma uitgereikt (4 voor instrument-maker en 5 voor glasblazer).

In den loop van den cursus 1935/1936 is een aanvang gemaakt met de organisatie van een nieuwen vorm van Inlandsch ambachtsonderwijs, in samenwerking met het Departement van Economische Zaken. De bedoeling, welke hieraan ten grondslag ligt, is te trachten een gedeelte van het ambachtsonderwijs dienstbaar te maken aan de ontwikkeling van de Inheemsche nijverheid. Het middel om hiertoe te geraken wordt gezocht in het scheppen van een voorlichtingsdienst, werkzaam in de daarvoor in aanmerking komende centra. Het hiervoor benoodigde personeel wordt gerecruteerd uit het corps der Inlandsche ambachtsonderwijzers, welke leerkrachten ter beschikking worden gesteld van den Directeur van Economische Zaken en geplaatst in verschillende centra van Inheemsche nijverheid. De aan deze ambachtsonderwijzers toegedachte taak kon dit jaar tot volle ontwikkeling komen. Hun werkzaamheden omvatten o.a. voorlichting inzake de volgende onderdeelen van het Inheemsche bedrijfsleven: *a.* de wijze van voortbrenging; *b.* de analyse der productiekosten; *c.* de omvang der productie; *d.* de voorziening met grondstoffen; *e.* de afzet.

Einde verslagjaar waren 19 ambachtsonderwijzers ten behoeve van dezen arbeid werkzaam. Een overzicht van hun standplaatsen, alsmede van de ambachten, in het belang waarvan zij werkzaam zijn, volgt hier: ceramiek (Keboemen en Plered), houtbewerking (Meester Cornelis, Pasoeroean en Jogjakarta), metaalbewerking (Soekaboemi, Klaten, Sidoardjo, Loemadjang en Kalasan), huid- en iederbewerking (Jogjakarta en Madoera) en vlechnijverheid (Tasikmalaja).

II. Technisch onderwijs

De technische scholen, welke een 5-jarigen cursus hebben, zijn bestemd om jongelieden op te leiden voor middelbare betrekkingen van technischen en industrielen aard. Toegelaten kunnen worden zij, die de hoogste klasse van een school voor westersch lager onderwijs met vrucht hebben doorlopen en voor het toelatingsexamen zijn geslaagd. Er zijn 2 openbare technische scholen: te Batavia (Koningin Wilhelmina-school) en te Soerabaja (Koningin Emma-school), en één bijzondere te Semarang.

Met het oog op de bestemming der leerlingen zijn de technische scholen verdeeld in verschillende afdelingen, namelijk een bouwkundige, werktuigkundige, electro-technische en chemisch-technische opleiding, waarbij moet worden opgemerkt, dat de chemisch-technische en de electro-technische opleiding eerst begint nadat 3 cursusjaren van de werktuigkundige opleiding met vrucht zijn doorlopen. De Koningin Wilhelmina-school had in het verslagjaar een afdeling voor bouwkundigen, een afdeling voor werktuigkundigen en een afdeling voor electro-technici. De Koningin Emma-school omvatte bovendien een afdeling voor technische scheikunde, welke, zooals reeds in het vorig Verslag is medegedeeld, 1 Augustus 1937 werd opgericht. Deze afdeling bestond in dit jaar — het eerste dus van haar bestaan — uit 1 klasse (een 4de klasse). De oprichting van de chemisch-technische afdeling aan de Koningin Emma-school ging gepaard met geleidelijke opheffing van de electro-technische afdeling aan genoemde school, welke dan ook nog slechts uit één (hoogste) klasse bestond. De technische school te Semarang, welke in 1936 geleidelijk werd omgezet van een 4-jarige in een 5-jarige, heeft alleen een werktuigkundige en een bouwkundige afdeling. Laatstgenoemde afdeling, welke destijds was opgeheven, werd met ingang van het loopende schooljaar heropend. Het aantal leerlingen bij de gouvernementen technische scholen, dat in 1935/1936 1306 bedroeg en vorig jaar 1210, was bij den aanvang van het schooljaar 1937/1938 1297, zoodat na den achteruitgang in den vorigen cursus thans wederom een bevredigend accres valt te constateeren. Van deze 1297 leerlingen waren 486 of 37 % Europeanen (vorig jaar 38 %), 573 of 44 % Inlanders (44,5 %) en 238 of 19 % Chineezzen (17,5 %).

Het aantal Europeesche leerlingen is de laatste 8 jaren geringer dan dat der andere bevolkingsgroepen tezamen. Door den Inspecteur van het middelbaar

en technisch onderwijs wordt dit verschijnsel verklaard uit het feit, dat in de Indische samenleving de waarde van het eindexamen der hoogere burgerschool wordt overschat, zoodat tal van leerlingen de hoogere burgerschool bezoeken, die daar eigenlijk niet thuisbehooren en geschikter zouden zijn voor de technische scholen, waarvan het eindexamen hun bovendien betere vooruitzichten biedt. Thans worden minder Europeesche abiturienten afgeleverd dan door de maatschappij geplaatst kunnen worden. Alhoewel hiertegen in de afgelopen jaren herhaaldelijk is gewaarschuwd, ziet — aldus de inspecteur van het middelbaar onderwijs — de Indo-Europeesche jeugd hier een prachtig arbeidsterrein voor zich verloren gaan.

Tot 1936/1937 is de belangstelling voor de werktuigkundige afdeling geleidelijk verminderd. Dit verschijnsel is in het vorig Verslag hieruit verklaard, dat de vooruitzichten voor de abiturienten der werktuigkundige afdeling gedurende de jaren der economische depressie, waarin tal van suikerfabrieken werden gesloten en schepen opgelegd, steeds ongunstiger werden. De opleving in 1936 had echter een stimulerend invloed, niet alleen op den toeloop bij de technische scholen in het algemeen, maar vooral ook op die bij de werktuigkundige afdeling. Dientengevolge viel bij het begin van den cursus 1937/1938 een aanzienlijke vermeerdering van het aantal inschrijvingen voor de werktuigkundige afdeling te constateeren. De electrotechnische afdeling telde dit jaar slechts een gering aantal leerlingen (62, tegen 64 het vorig jaar).

De resultaten van de Europeesche leerlingen waren ook dit jaar minder dan die van de Inlandsche en de Vreemde Oosterlingen. Dit houdt verband met het boven gesignaleerde verschijnsel, dat door de Europeesche jeugd in sterke mate de voorkeur wordt gegeven aan het onderwijs op de hoogere burgerschool boven dat op de technische school. Voor het toelatingsexamen voor de technische scholen meldden zich 832 candidaten aan, van wie slechts 350 of 42 % slaagden, een alleszins bedroevend resultaat (het vorig jaar slaagden van de 949 candidaten 492 of 52 %). Aan het eindexamen werd deelgenomen door 132 candidaten, tegen 88 het vorig jaar, van wie 41 Europeanen (31), 64 Inlanders (33) en 27 Vreemde Oosterlingen (24). Van hen slaagden 114 of 86 % (70 %), van wie 34 Europeanen of 83 % (61 %), 56 Inlanders of 87,5 % (76 %), 24 Vreemde Oosterlingen of 88,8 % (78 %). De eindexamen-resultaten waren dus dit jaar bijzonder bevredigend en beter dan het vorig jaar. De aandacht wordt er op gevestigd, dat de Europeesche groep weliswaar weinig bevredigende resultaten behaalde bij de bevordering, doch bij het eindexamen zeer behoorlijk voor den dag kwam. Van de in het verslagjaar uitgereikte diploma's werden 50 verworven door de bouwkundigen (vorig jaar 16), 36 door de werktuigkundigen (10) en 28 door de elektrokundigen (18). Op de technische school te Semarang, welke gedurende het verslagjaar nog slechts uit 4 klassen bestond, werd uiteraard nog geen eindexamen afgenomen.

III. *Onderwijs in de huishoudelijke vakken*

Gedurende het verslagjaar waren er 3 openbare lagere nijverheidsscholen voor meisjes (te Batavia, Jogjakarta en Madioen), alsmede 1 openbare opleidings-school voor vakonderwijzeressen te Batavia¹⁾. Op 1 Augustus 1938 werd te Padang een 4de openbare nijverheidsschool geopend. Het aantal gesubsidieerde huishoudscholen bleef 10. Aan één daarvan, de huishoud- en industrieschool te Soerabaja is verbonden een opleidingsschool voor onderwijzeressen, welke het vorig jaar is geopend. Deze heeft wel de z.g. vergunning tot naamsvoering gekregen, doch is niet gesubsidieerd. Er waren verder een 8-tal particuliere ongesubsidieerde huishoudscholen, welke met openbare lagere nijverheidsscholen zijn gelijkgesteld. Voorts dient nog melding te worden gemaakt van een 18-tal huishoudscholen, welke weliswaar nog niet konden worden gelijkgesteld, doch die volgens art. 12 der „Toezicht-ordonnantie particulier onderwijs” vergunning hebben gekregen tot het voeren van den naam „Lagere nijverheidsschool”. Het aantal ongesubsidieerde particuliere nijverheidsscholen zonder vergunning tot

¹⁾ Het nieuwe leerplan voor deze school is opgenomen in Bb. n°. 14003.

naamsvoering bedroeg 25. Afzonderlijk dienen nog te worden vermeld de twee huishoudscholen voor Inheemsche vrouwen op Bali (te Singaradja en Denpasar), respectievelijk 1 Augustus 1937 en 1 Augustus 1938 geopend, alsmede een aantal „Mevrouw de Jonge“-scholen, 2-jarige scholen bestemd in hoofdzaak voor meisjes die een gewone vervolgschool dan wel een meisjesvervolgschool hebben doorlopen en gebaseerd zijn op de behoeften van het Inheemsche gezin. Gedurende het verslagjaar bestond te Batavia een 1-jarige gouvernementen namiddagcursus voor de opleiding in nuttige handwerken. Op 1 Mei 1938 werd wederom een cursus voor de akte nuttige handwerken geopend, terwijl de bestaande cursus voor de fraaie handwerken zijn tweede leerjaar inging. Het aantal leerlingen aan de gouvernementen-opleidingsschool voor vakonderwijzeressen te Batavia bedroeg aan het einde van het schooljaar 174, tegen 165 aan het einde van den cursus 1936/1937; dat der gouvernementen lagere nijverheidsscholen 549, tegen 501 het vorig jaar. Het aantal leerlingen, dat aan het eind van het verslagjaar de gesubsidieerde huishoudscholen bezocht, bedroeg 894, tegen 757 aan het eind van den vorigen cursus. Bij het openbaar en gesubsidieerd nijverheidsonderwijs voor meisjes is derhalve het leerlingenaantal gestegen van 1423 tot 1617, alzoo een toeneming van 13,5 %. De belangstelling voor het huishoudonderwijs wordt steeds grooter. In 1935 bedroeg de schoolbevolking bij het openbaar en gesubsidieerd nijverheidsonderwijs voor meisjes slechts 1082, zoodat sedertdien het aantal leerlingen met 58 % is toegenomen. Sterker nog dan de openbare en gesubsidieerde huishoudscholen is de groei der ongesubsidieerde huishoudscholen. Thans kan reeds worden medegedeeld, dat 1 Augustus 1939 aan een 6-tal van deze scholen subsidie is verleend.

De omzetting van de openbare opleidingsschool voor vakonderwijzeressen van een school met 3-jarigen in een met 4-jarigen cursus, waarmede werd begonnen in 1935, werd voltooid. De leerlingen, die volgens de oude regeling examen zouden hebben moeten doen aan het einde van het 3de cursusjaar, moesten dus thans nog een jaar langer studeeren. Tengevolge hiervan zou de school in 1938 geen vakonderwijzeressen hebben kunnen afleveren, waardoor de voorziening van leerkrachten aan de verschillende lagere nijverheidsscholen voor den cursus 1938/1939, mede tengevolge van de bovenbedoelde stijging van het aantal leerlingen, zeer in het gedrang zou zijn gekomen. Met het oog hierop is bij wijze van overgangsmaatregel aan een aantal leerlingen der 3de klasse, die daarvoor in aanmerking kwamen, toestemming verleend om het geheele nieuwe eindexamen ineens af te leggen, dus het practische gedeelte en het paedagogische gedeelte tegelijkertijd (in het 4de leerjaar worden de leerlingen voorbereid voor het examen voor de paedagogische aantekening). Van de 30 kandidaten, die aan het geheele eindexamen deelnamen, slaagden 25 en van de 33 kandidaten voor het practisch gedeelte 24. Het reglement voor het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid voor nijverheidsonderwijs is opgenomen in Bb. n°. 14002.

Van de 477 kandidaten voor het eindexamen der lagere nijverheidsscholen slaagden 461.

Bij wijze van proef werd in 1935 ingesteld een akte van bekwaamheid, bevoegdheid verleeneende tot het geven van onderwijs in handwerken en huishoudelijke vakken aan de meisjesvervolgscholen, waarvoor de opleiding plaats had aan de Van Deventer-scholen te Semarang en te Solo. In de praktijk is evenwel gebleken, dat aan een tewerkstelling van de abituriënten dezer scholen als vakonderwijzeres op de meisjesvervolgscholen verschillende bezwaren zijn verbonden. Aangezien nu in den loop der laatste jaren een groot aantal Inlandsche huishoudscholen, z.g. „Mevrouw de Jonge“-scholen (zie boven) door particulier initiatief in het leven zijn geroepen, welke behoefte hebben aan degelijk-opgeleide vakonderwijzeressen is in onderling overleg met de betrokken schoolbesturen besloten deze onderwijzeressen te doen opleiden aan de Van Deventer-scholen. Met ingang van 1 Augustus 1938 zijn met het oog hierop deze laatste scholen van driejarige in vierjarige omgezet, waarbij een door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst vastgesteld leerplan wordt gevolgd. Dit leerplan is geheel gericht op het onderwijs aan de „Mevrouw de Jonge“-scholen,

waarvan er bovendien aan elk der beide bovengenoemde Van Deventer-scholen één als leerschool is verbonden.

Het huishoudelijk onderwijs op de meisjesvervolg-scholen wordt thans vrijwel geheel gegeven door de gewone onderwijzeressen, die op een normaalschool zijn opgeleid. Hoewel deze meisjes zoowel voor het geven van handwerkonderwijs als voor dat in de huishoudelijke vakken geschikt worden geacht, staat haar opleiding in dit opzicht toch niet op een voldoende hoog peil, omdat zij les hebben gehad van leerkrachten, die slechts in het bezit zijn van een akte nuttige en/of fraaie handwerken en derhalve feitelijk niet bevoegd tot het geven van onderwijs in de vakken koken, huishoudelijk werk en waschbehandeling. Een tekort aan kennis in deze vakken is dan ook bij de inspecties meermalen bij de onderwijzeressen der meisjesvervolg-scholen geconstateerd. Om hieraan eenigszins tegemoet te komen, worden sedert 1935 in het begin van de Poesa-vacantie cursussen gehouden aan een aantal lagere nijverheidsscholen, waar door gediplomeerde vakonderwijzeressen aan de hand van een door de inspectie van het onderwijs in de huishoudelijke vakken opgesteld programma les wordt gegeven aan leerkrachten der meisjesvervolg-scholen. In het verslagjaar werd aan deze cursussen, waarvan de goede resultaten geleidelijk merkbaar worden op de meisjesvervolg-scholen, door 111 onderwijzeressen deelgenomen.

3d. Opleiding voor landbouw, tuinbouw en veeteelt

Zie hiervoor hoofdstuk III.

3e. Handelonderwijs

I. Met een *Inheemsche* taal als voertaal.

In het Indisch Verslag 1937 (blz. 246) is mededeeling gedaan van de instelling in Januari 1936 van een „Commissie van advies inzake de reorganisatie van het onderwijs in den kleinhandel”, die tot taak had den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van advies te dienen omtrent: a. de reorganisatie van het onderwijs in den kleinhandel, teneinde dit onderwijs beter te doen aanpassen aan de behoefte van de praktijk; b. de opleiding van leerkrachten ten behoeve van het onder a. bedoeld handels-onderwijs.

Het in Mei 1936 door de Commissie ingediend rapport — alleen betrekking hebbende op den kleinhandel op Java en Madoera — stelde voor, het kleinhandelsonderwijs los te maken van het algemeen vormend onderwijs en het te organiseeren als een afzonderlijke onderwijsinstelling, aansluitend op de vervolgschool, zoodat de bestaande 6de klasse van de Inlandsche vervolgschool met kleinhandelsprogramma niet verder gehandhaafd zou blijven. De nieuwe handelsschool zou uit twee klassen bestaan: een 1ste klasse, waarin het genoten onderwijs op de vervolgschool herhaald en uitgebreid wordt en een 2de klasse, waarin de eigenlijke handelskennis wordt bijgebracht. Nadat met het Departement van Economische Zaken overeenstemming was bereikt omtrent het te vormen leerplan en het verleen van de noodzakelijke medewerking van de zijde der welvaartsdiensten, is met ingang van den cursus 1937/1938 overgegaan tot de oprichting van 6 kleinhandelsscholen op Java (te Batavia, Bandoeng, Semarang, Jogjakarta, Soerabaja en Probolinggo). Zij werden, met uitzondering van die te Jogjakarta, in beheer overgedragen aan de stadsgemeenten, doch waar deze scholen als proefscholen zijn bedoeld, worden de exploitatie-kosten volledig door het Land vergoed. De scholen werden elk met een eerste klasse geopend. Voor iedere school werden 2 leerkrachten, opgeleid aan den op 1 October 1936 te Batavia opgerichten „cursus tot opleiding van Inlandsche leerkrachten voor de akte kleinhandel” (zie Indisch Verslag 1937, blz. 245) beschikbaar gesteld. Dit geschiedde om de onderwijzers de gelegenheid te geven, onder leiding van den plaatselijken ambtenaar van de binnenlandsche handelsvoorlichting de noodige gegevens en leerstof in verband met de economische gesteldheid der streek waar de school staat, te verzamelen en te ordenen.

Een onderzoek in de Buitengewesten heeft uitgewezen, dat ook daar kleinhandelsscholen op haar plaats zouden zijn. Met het oog hierop werden 8 leer-

krachten uit de Buitengewesten ter opleiding aan den cursus te Batavia aangewezen. Verder hebben eenige particuliere schoolverenigingen verzocht om kleinhandelsscholen te mogen oprichten. Hiervoor moesten vooraf de noodige krachten worden opgeleid, hetgeen aan denzelfden cursus geschiedde. Aanvulling van leerkrachten voor de openbare kleinhandelsscholen werd niet noodig geacht, aangezien de 2de leerkracht automatisch als onderwijzer zal optreden voor de nieuw te vormen 2de klasse.

II. Met *Nederlandsch* als voertaal.

Middelbare handelsschool te Batavia. Deze tweejarige, in 1935 bij wijze van proef opgerichte inrichting voor middelbaar handelsonderwijs, aansluitend op de mulo, vertoont een grooten bloei en is de periode van proefneming dan ook reeds te boven. Het aantal ingeschreven leerlingen voor de eerste klasse bedroeg 141, tegen 135 het vorig jaar, terwijl de tweede klasse 103 leerlingen telde, tegen 87 het vorig jaar. Van het totaal der leerlingen waren 45 of 18,5 % Europeanen, 145 of 59 % Inlanders en 54 of 22 % Vreemde Oosterlingen. Het percentage Europeesche leerlingen is derhalve van 14 tot 18,5 gestegen. Het aantal meisjes bedroeg 15 of 16,1 % van het totaal. Gedurende den cursus werden 23 leerlingen afgeschreven of 9,4 %, hetgeen in de meeste gevallen geschiedde om financieele redenen. Van de 122 leerlingen, die aan het einde van den cursus in de eerste klasse zaten, werden 108 of 88,5 % naar de tweede klasse bevorderd. Aan 81 van de 179 of 45,2 % kon het eindexamen worden uitgereikt.

Openbare handelsavondleergangen. De beide handelsavondleergangen — te Batavia en te Soerabaja — telden bij het begin van den cursus 144 leerlingen, tegen 160 het vorig jaar en 207 in 1936. Voor de cursussen te Batavia en te Soerabaja afzonderlijk bedroegen die cijfers respectievelijk 38 en 106, tegen 38 en 122 het vorig jaar, zoodat aan den achteruitgang van het totaal aantal leerlingen alleen de Gouvernementshandelskursus te Soerabaja debet is. Evenals het vorig jaar waren zoowel de bevorderingsresultaten als de resultaten van het eindexamen zeer gunstig.

De vooruitgang van het aantal leerlingen bij de *gemeentelijke handelsschool* te Semarang, waarvan in het vorig Verslag werd gewag gemaakt, zette zich nog voort. Bij het begin van den cursus telde de school 183 leerlingen, tegen 141 het vorig jaar en 99 in 1935. Van de 35 kandidaten voor het eindexamen slaagden er 30 of 86 %.

De *Zaalberg-school te Soerabaja* van het Indo-Europeesch Verbond vertoonde de laatste jaren een terugloop. Telde de school bij het begin van den cursus 1935/1936 nog 122 leerlingen, dit aantal bedroeg het vorig jaar 103 leerlingen en in 1937/1938 94. Van de 26 kandidaten voor het eindexamen slaagden er 15. De school heeft, evenals de gemeentelijke handelsschool te Semarang, een 3-jarigen cursus, toegankelijk voor hen, die een school voor Westersch lager onderwijs met vrucht hebben doorlopen.

De *gemeentelijke handelsschool te Batavia* (ongesubsidieerd) heeft een 2-jarigen cursus en sluit aan op scholen voor Westersch lager onderwijs. Bij het begin van het schooljaar 1937/1938 bedroeg het aantal leerlingen 136 (vorig jaar 131), van wie 27 Europeanen, 59 Inlanders en 50 Vreemde Oosterlingen. Aan het eindexamen namen 48 kandidaten deel, van wie 30 of 62 % slaagden.

3f. Opleiding voor bestuurs- en administratieve functies

Tot 1 Augustus 1938 bleef de *middelbare opleiding voor den Inhoemschen bestuursdienst* geconcentreerd aan de middelbare opleidingschool voor Inlandsche ambtenaren („Mosvia”) te Magelang. Daar gebleken was, dat één school niet langer voldoende was om in de behoefte te voorzien, werd met ingang van genoemden datum de eertijds opgeheven Mesvia te Bandoeng heropend. Bij het begin van den cursus bedroeg het aantal leerlingen van de Mosvia te Magelang 116, tegen 96 het vorig jaar. Voor de eerste klasse lieten zich 54 leerlingen inschrijven, onder wie 35 kandidaten Inlandsch bestuursambtenaar (ciba's) of 6 meer dan het vorig jaar. Van de 35 kandidaten voor het eindexamen slaagden 32 of 91 %. Ook de bevorderingsresultaten waren zeer gunstig, hetgeen

o.m. is te danken aan het toezicht op de studie welke door het internaat mogelijk is. Om dezelfde reden bedroeg het schoolverzuim slechts 1,7 %. De leerlingen staan onder voortdurende medische controle, hetgeen den gezondheidstoestand uiteraard gunstig beïnvloedt.

De opleiding van Inlandsche ambtenaren te Makassar (bestemd voor de gewesten in het Oosten van den Archipel gelegen) is sedert 4 jaar verbonden aan de te Makassar gevestigde Gouvernements mulo-school. Zij bestaat uit 5 klassen, waaronder een vóórklasse en een vervolklasse. Laatstgenoemde klassen zijn speciaal ingericht voor de ciba's, terwijl de leerlingen der andere klassen tegelijk met de mulo-leerlingen van dezelfde klas les krijgen. Daar het vorig jaar geen 3de klasse gevormd was, bestond dit jaar geen vervolklasse. Voor de reorganisatie van de Osvia te Makassar wordt verwezen naar het vorig Verslag (blz. 300). Het aantal leerlingen in de verschillende klassen bedroeg: vóórklasse 18, eerste klasse 22, tweede klasse 20, derde klasse 30.

Bij Ord. van 22 Juli 1938 (I. S. n°. 435) zijn de grondslagen geregeld van de hoogere vorming van Inlandsche bestuursambtenaren met het oog op de vervulling van de hoogste posten bij den Inlandschen bestuursdienst (Bestuurs-academie te Batavia). Het Bestuursacademie-reglement is opgenomen in I. S. 1938 n°. 535.

Cursussen Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. In den loop van 1937 werd een aanvang gemaakt met de aanwerving van jongelieden in het bezit van het einddiploma hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus of gelijkwaardig getuigschrift, bestemd om na voltooiing van een driejarige hoogere vakopleiding in den rang van adjunct-controleur 1ste klasse te worden opgenomen. Uit een groot aantal kandidaten zijn 24 personen gekozen, die tot einde 1937 ter vóóropleiding praktisch werden werkzaamgesteld bij verschillende post- en telegraafkantoren. Tot de daarop aansluitende theoretische vakopleiding werden voorts nog twee P.T.T.-ambtenaren toegelaten, gekozen uit het corps bedrijfsambtenaren. In 1938 werd wederom uit een groot aantal sollicitanten een groep van 24 jongelieden geselecteerd, bestemd voor een gelijksoortigen cursus als bovenbedoeld, waarvan het theoretisch gedeelte in 1939 zal aanvangen.

Van de 7 controleurs, die begin 1937 tot den, voor de laatste maal gehouden, z.g. hoogere rangs-leergang werden toegelaten, hebben in den loop van 1937 twee leerlingen de studie gestaakt. De overigen hebben het examen voor de hoogere rangen met goed gevolg afgelegd.

De in 1936 aangevangen cursus voor postcommies leverde in December 1937 12 geslaagde leerlingen af, terwijl voor het in April 1938 gehouden radio-monteurs-examen 11 kandidaten slaagden.

Nieuwe cursussen werden geopend voor de rangen van postcommies, monteur-instrumentmaker, monteur bij den radiodienst en monteur bij de lijntelegraaf, terwijl, ter aanvulling van het controleerend personeel bij de middelbare rangen, voorbereidende maatregelen werden genomen voor de opening van een cursus voor adjunct-bedrijfsambtenaar.

Opleiding voor den kadastralen dienst en aanverwante dienstitakken. Gedurende den cursus 1937/1938 bestond een cursus voor opleiding tot mantri-kadaster. Bij het begin van den cursus waren aanwezig 25 leerlingen en aan het einde 20. De 18 kandidaten voor het eindexamen slaagden alle en werden als mantri-kadaster in dienst genomen; teneinde in de behoefte aan mantri's te voorzien, werd 1 Maart 1938 een nieuwe ploeg leerlingen gevormd. De nieuwe cursus ving aan met 40 leerlingen.

Douanecursussen. In December 1937 begon een cursus tot opleiding voor gediplomeerd douane-commies met 21 cursisten (17 Europeanen en 4 Inlanders). Deze slaagden allen voor het in November 1938 gehouden dienstexamen. In September 1938 werd wederom een zoodanige cursus geopend met 22 cursisten (19 Europeanen en 3 Inlanders).

4. Hooger onderwijs

De K. Bn. 22 Febr. 1938 (N. S. n°. 1390) en 11 April 1938 (N. S. n°. 1391) tot aanwijzing overeenkomstig art. 133, 5de lid, der hooger onderwijs-wet, van

in Nederlandsch-Indië verworven getuigschriften zijn in Nederlandsch-Indië openbaar gemaakt door plaatsing in I. S. 1933 nos. 194 en 209.

De hooger onderwijs-ordonnantie is nader gewijzigd bij Ord. van 18 Maart 1938 (I. S. n°. 139).

Technische Hoogeschool. Gedurende den cursus 1937/1938 bedroeg het aantal gewone inschrijvingen 157, tegen 151 het vorig jaar (55 Europeanen, 70 Inlanders en 32 Vreemde Oosterlingen). Van hen waren afkomstig van hoogere burgerschool en lyceum 42 Europeanen, 12 Inlanders en 19 Vreemde Oosterlingen, en van de algemeene middelbare school 13 Europeanen, 58 Inlanders en 13 Vreemde Oosterlingen.

Het aantal voor het eerst ingeschreven studenten bedroeg 51, tegen 44 het vorig jaar. Van de 18 studenten, die aan het candidaatsexamen deelnamen, slaagden 10, van wie 2 na verlengd examen. Aan 17 kandidaten werd het ingenieursdiploma verstrekt; van hen behaalden 2 dit diploma in 4, 6 in 4½, 1 in 5, 5 in 5½, 2 in 6 en 1 in 6½ jaar, hetgeen dus een gemiddelde studietijd geeft van 5,06 jaar. In het vorig Verslag is reeds opgemerkt dat de eerste 12 ingenieurs, die door de Technische Hoogeschool in 1924 waren afgeleverd, allen hun studie in den voorgeschreven tijd van 4 jaar hadden volbracht, doch dat in de jaren daarna geleidelijk langer over de studie wordt gedaan. De oorzaak van dit verschijnsel is gelegen in de omstandigheid, dat de studie langzamerhand zwaarder is geworden. Door de Faculteit is er dan ook op aangedrongen om den studie-duur aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng van 4 jaar op 5 jaar te brengen, in overeenstemming met de Delftsche opleiding.

Rechtshoogeschool. In den loop van den cursus lieten zich 349 studenten inschrijven (onder wie 27 vrouwelijke), en wel 232 Inheemschen, 51 Europeanen, 63 Chineezen en 3 Arabieren. 15 studenten lieten zich in den loop van het jaar afschrijven. Het aantal afgelegde examens bedroeg 302. Hieronder volgt een overzicht van de examenresultaten:

Candidaatsexamen 1ste deel			Candidaatsexamen 2de deel			Doctoraalexamen 1ste deel			Doctoraalexamen 2de deel			Doctoraalexamen 3de deel		
Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%
88	33	37,5	48	24	50	36	32	89	54	28	52	24	22	92

Globaal genomen waren de studie-resultaten gelijk aan die van het vorig jaar. Het valt op, dat voor het 2de doctoraal-examen nog $\pm 60\%$ van de kandidaten moest worden afgewezen.

Geneeskundige Hoogeschool. Het aantal studenten, dat gedurende den cursus 1937/1938 aan de Geneeskundige Hoogeschool studeerde, bedroeg 636. Het aantal nieuw ingeschrevenen was 147. Een overzicht van de behaalde examenresultaten volgt hieronder:

Candidaatsexamen						Doctoraalexamen						Artsexamen					
1ste deel			2de deel			1ste deel			2de deel			1ste deel			2de deel		
Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%	Geëx.	Gesl.	%
160	42	26	41	23	56	92	60	73	93	49	53	63	46	73	53	36	68

De 36 afgestudeerden vonden bijna allen spoedig een werkkring.

De zeer groote toeneming van het aantal studenten heeft ten gevolge gehad, dat zoowel de gebouwen voor het propaedeutische en het praeklinische onderwijs als ook de ziekenhuisruimte niet meer aan de behoeften voldeden. Vergroting van de ruimte voor colleges en practica bleek dringend noodig; voor dit doel werd bij aanvullende begroting een bedrag opgebracht.

5. De lichamelijke opvoeding

Ten aanzien van den algemeenen toestand van de lichamelijke opvoeding kon voor 1936/1937 een groote verbetering worden geconstateerd. Een uitzondering moest echter worden gemaakt voor het middelbaar onderwijs. De vermindering van het aantal gymnastieklessen bij de hogere burgerscholen en lycea, welke in 1930 had plaats gehad, had niet nagelaten een nadeeligen invloed op het gymnastiekonderwijs op die scholen uit te oefenen. Door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst werd besloten, met ingang van het schooljaar 1938/1939 bij het middelbaar onderwijs het vroegere aantal lessen weer te herstellen, zoodat de 1ste, 2de en 3de klasse in plaats van wekelijks twee lessen wederom drie lessen zullen hebben en de 4de en 5de klassen twee in plaats van één. Hiervan wordt een aanzienlijke verbetering van het onderwijs in de lichamelijke opvoeding op de middelbare scholen verwacht. In dit verband dient nog gewag te worden gemaakt van de verbetering van de positie der gymnastiekleraren. Tot 1 Januari 1938 waren die leeraren gerangschikt in de salarisgroep der niet volledig bevoegden. De B.B.L. 1938 maakte aan dien toestand een einde; thans worden de gymnastiek-leeraren als volledig bevoegd aangemerkt en dienovereenkomstig gesalarieerd.

De in het vorig verslagjaar aangevangen invoering van het vak lichamelijke oefening bij de verschillende scholen van Westersch lager onderwijs werd voortgezet. Voor de Hollandsch-Inlandsche scholen is besloten, het aantal lessen, hetwelk tijdelijk tot één uur verminderd was, weer op twee te brengen. Weliswaar is bij deze scholen het gymnastiekonderwijs vrijwel algemeen ingevoerd, doch het wordt nadeelig beïnvloed door de omstandigheid, dat het nog steeds moet worden opgedragen aan de voor dit vak het minst bevoegden. Daar het zich laat aanzien, dat de personeelsformatie bij dezen tak van onderwijs gunstiger zal worden, zal het in de nabije toekomst mogelijk zijn om ook onderwijzers met een hogere bevoegdheid — afkomstig van een hogere kweekschool of een Hollandsch-Inlandsche kweekschool — les in gymnastiek en spel te doen geven.

Bij de schakelscholen is het onderwijs in de lichamelijke opvoeding volledig ingevoerd. Het vorig jaar werden bij het Hollandsch-Chineesche onderwijs met betrekking tot de lichamelijke opvoeding zeer goede resultaten bereikt in dien zin, dat invoering op bijna alle scholen mogelijk bleek, ofschoon bij het begin van den cursus slechts enkele Hollandsch-Chineesche scholen waren, waar aan lichamelijke oefeningen werd gedaan. Tot volledige invoering van het gymnastiekonderwijs bij dit schooltype kon echter dit jaar nog niet worden overgegaan, omdat geschikte krachten niet altijd aanwezig waren. Er is namelijk aan de Hollandsch-Chineesche scholen nog een vrij groot aantal leerkrachten verbonden met een Indische opleiding van vóór 1930 en deze zijn voor gymnastiekonderwijs niet bevoegd. Het laatste geldt evenzeer voor Europeesche scholen.

Met ingang van 1 Augustus 1937 is aan alle gouvernements mulo-scholen, waar een gymnastiekzaal en/of speelterrein beschikbaar was en waaraan een voor dit vak bevoegde leerkracht verbonden was, het vak lichamelijke oefening — te beginnen met de vóór- en 1ste klassen — wederom ingevoerd, nadat het om bezuinigingsredenen in 1931 was afgeschaft. Zoo werd gymnastiekonderwijs gegeven aan de openbare mulo-scholen te Bandoeng, Buitenzorg, Cheribon, Tegal, Pekalongan, Poerwokerto, Soerakarta, Jogjakarta, Madioen, Malang, Probolinggo en Medan, terwijl ook bij enkele gesubsidieerde scholen tot invoering kon worden overgegaan. Er bleek echter nog een tekort te zijn aan bezitters van de akte gymnastiek.

Op alle openbare ambachtsscholen is het vak lichamelijke oefening sedert enkele jaren ingevoerd. De lessen worden gegeven door leeraren van op dezelfde plaats gevestigde middelbare scholen.

Bij de gouvernements lagere nijverheidsscholen voor meisjes is het vak lichamelijke oefening met ingang van 1 Januari 1937 ingevoerd. Voor dit vak is per klasse één uur 's weeks uitgetrokken.

Gedurende het verslagjaar 1936/1937 werd de invoering van de lichamelijke oefening op de meisjesvervolg scholen voorbereid. Aan de verwachting, dat reeds

bij het begin van den cursus 1937/1938 algemeen tot invoering zou kunnen worden overgegaan, kon worden voldaan, daar thans inderdaad op nagenoeg alle meisjesvervolgsscholen tijd voor lichamelijke oefening is uitgetrokken. Het betreft hier hoofdzakelijk spel-onderwijs, doch bij enkele meisjes-vervolgsscholen wordt zoowel spel als gymnastiek onderwezen. Het aantal meisjes-vervolgsscholen, dat om eenigerlei reden, als gebrek aan opgeleide krachten of aan een geschikt speelterrein, niet meedoet is zeer gering.

Bij de gemengde vervolgsscholen is het onderwijs in gymnastiek en spel reeds vroeger algemeen ingevoerd.

Gedurende het verslagjaar werden aan alle schoolopzieners door tusschenkomst van den inspecteur verschillende aanwijzingen verstrekt, welke van belang zijn bij het inspecteeren van de onder hun toezicht staande scholen. De bedoeling van deze aanwijzingen is om de schoolopzieners, die voor lichamelijke oefening niet zijn opgeleid, eenig inzicht bij te brengen in de eischen, waaraan het spelmateriaal en de speelterreinen moeten voldoen.

Aan de cursussen tot opleiding van volksonderwijzers ontvangen de cursisten een opleiding tot spelleider; hiervoor is twee uur per week uitgetrokken, terwijl bovendien in het 2de jaar het lesgeven wordt beoefend op de leerschool. Een eenvoudig spelboekje, waarin ook een aantal Inheemsche spelen zijn opgenomen, wordt aan die cursussen verstrekt.

Het ligt in de bedoeling ook bij de volksscholen spel in te voeren, gedurende 2 lesuren per week. Op vele scholen is men hiermede reeds begonnen onder leiding van aan normaalscholen opgeleide leerkrachten. Waar de cursussen tot opleiding van volksonderwijzers per jaar meer dan 1000 leerkrachten afleveren kan ook telken jare worden gerekend op invoering van spel bij een zeer groot aantal volksscholen. Op 1 Augustus 1937 is te Jogjakarta een proefcursus voor de Javaansche dans opgericht, welke onder leiding staat van de Vereeniging „Krido Bekso Wiromo”. Deze cursus, welke met medewerking van het Bestuur is tot stand gekomen, telde 5 leden. In Januari 1938 zijn verder, eveneens met medewerking van de zijde van het Bestuur, opgericht: een danscursus in de pendopo van den regent-patih van het Mangkoenagaransche Rijk onder leiding van den dansmeester van Z.H. Mangkoenagara, welke 20 leerlingen telt, alle onderwijzers aan in het Rijk gelegen volksscholen en vervolgsscholen, en een danscursus in de sociëteit Habiprodo te Soerakarta onder leiding van een dansmeester van het Soenanaat, welke 30 leerlingen telt, onderwijzers aan volksen vervolgsscholen in het Soenanaat. De kosten van beide cursussen worden voor de helft gedragen door de beide Besturen, terwijl het Departement van Onderwijs en Eredienst f 20 per cursus in de maand bijdraagt. Het doel van deze cursussen is de voorbereiding van een onderzoek naar de mogelijkheid van klassikaal onderwijs in de beginselen van de Javaansche dans op de volks- en vervolgsscholen met zeer eenvoudige middelen. In de Kota Soerakarta bestaat ook een dans-vereeniging van Katholieke Javaansche onderwijzers, die aan hetzelfde doel medewerken. Het spreekt vanzelf, dat deze cursussen beperkt blijven tot die streken, waar de Javaansche dans in hoog aanzien staat bij de bevolking. In het vorig Verslag is reeds melding gemaakt van de te Bandoeng, Soekaboemi en Tjiandjoer opgerichte proefcursussen in het pentjak, de Soendaneesche vechtkunst, welke eveneens als een vorm van dansen kan worden beschouwd.

De bemoeienis tot bevordering van het jeugdwerk buiten de school werd met stijgend succes voortgezet. Het aantal school-kastiebonden is gestegen tot 30. Van de zijde van het plaatselijk bestuur werd steeds de grootst mogelijke medewerking ondervonden. De terreinen werden als regel gratis ter beschikking gesteld.

De Nederlandsch-Indische Athletiek Unie stelde het vorig jaar een Centrale Schoolcommissie voor schoolathletiek in, met het doel de beoefening van dezen tak van sport op de scholen te stimuleeren. Rechtstreeksche bemoeienis van een sportorganisatie met de scholen heeft niet plaats. De inspecteur voor de lichamelijke opvoeding is voorzitter van vorengenoemde commissie. De meeste middelbare scholen maken gebruik van de door de commissie ingestelde vaardigheidsproeven, welke een gezonden prikkel vormen voor de leerlingen en de

athletiek-lessen interessanter maken. In dit verslagjaar werden 853 diploma's uitgereikt, tegen 364 het vorig jaar.

Voor de bevordering van de lichamelijke ontwikkeling van de Indische jeugd is van groot belang geweest de oprichting op 1 Januari 1937 van de Prinses Juliana Jeugd Stichting. Als aanvangsvermogen dezer stichting werd, overeenkomstig den wensch van H.K.H. Prinses Juliana, bestemd het door het comité voor de aanbieding van een huwelijksge Geschenk ter gelegenheid van Hoogsterzelve huwelijk met Z.K.H. Prins Bernhard overgehouden bedrag van ± f 48 000. De bestuursleden dezer stichting worden door den Gouverneur-Generaal benoemd, hetgeen voor het eerst is geschied bij G.B. 23 Juli 1937 n°. 21. Als voorzitter is aangewezen het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, Professor Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat; als secretaris de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding; als penningmeester de president der Factory van de Nederlandsche Handelmaatschappij; als leden de Directeur van Onderwijs en Eeredienst en de Resident van Batavia. Krachtens artikel 2 der statuten is het doel der stichting: de bevordering van de lichamelijke en zedelijke ontwikkeling van de Nederlandsch-Indische schooljeugd, alsmede verschaffing van de daartoe geëigende ontspanning. Als eerste en voornaamste punt van het werkplan werd door het bestuur vastgesteld: het op zooveel mogelijk plaatsen in Nederlandsch-Indië bevorderen van het tot stand komen van jeugd-sportterreinen onder den naam van „Prinses Juliana Jeugd Sportterrein”, aangezien hierdoor het doel der stichting wordt nagestreefd en tevens een blijvende herinnering aan haar oorsprong in het leven wordt geroepen. Ook kunnen de reeds bestaande of nog op te richten bonden voor jeugdwerk voor steun in aanmerking komen. Zooveel mogelijk zal dit geschieden door het beschikbaarstellen van materiaal, het uitloven van prijzen e.d. Dit geldt voornamelijk voor leerlingen van vervolgscholen en scholen voor Westersch lager onderwijs, alsmede voor de leerlingen der volksscholen, indien deze steun eveneens in bondsverband mogelijk is. Waar de mulo-, ambachts- en vakscholen vooral in kleine plaatsen veelal op zichzelf zijn aangewezen, kunnen de leerlingen-vereeningen dier scholen afzonderlijk worden gesteund. De jeugd der middelbare scholen kan in het plan worden betrokken door het steunen van een te organiseeren jaarlijksche ontmoeting op sportgebied. De studenten-sport zal worden gesteund door het beschikbaarstellen van waardevolle prijzen voor jaarlijksche, inter-academiale ontmoetingen.

Voor de uitvoering van het hoofdpunt van het werkplan, de stichting van sportterreinen, richtte het bestuur zich door middel van een rondschrijven tot de burgemeesters en wethouders en tot de Hoofden van plaatselijk bestuur van alle groote plaatsen van Nederlandsch-Indië, in totaal een 80-tal. Daarbij werden de gemeenten en locale ressorten uitgenoodigd één of meer sportterreinen voor de jeugd kosteloos beschikbaar te stellen, terwijl de Prinses Juliana Jeugd Stichting aanbood deze velden bespeelbaar te maken e.q. te omrasteren. Een deel der aangeschreven plaatselijke autoriteiten deelde mede, dat reeds over voldoende sportterreinen voor de jeugd werd beschikt, terwijl velen ook van het aanbod der Stichting dankbaar gebruik maakten. Speelsterreinen werden reeds ingericht te Pekalongan, Bodjonegoro, Pematangsiantar, Palembang, Bojolali en Tjiandjoer, waarvoor respectievelijk werd beschikbaar gesteld f 500, f 60, f 350, f 1400, f 250 en f 350. Te Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja bleek een nijpend gebrek aan goede terreinen te bestaan, doch de gemeentebesturen hebben deze aangelegenheid in studie genomen.

Gedurende het eerste jaar van het bestaan der stichting werden door verschillende plaatselijke jeugdorganisaties een 40-tal verzoeken om steun gedaan. Deze bonden konden als regel worden gesteund door verstrekking van prijzen en van sportbenodigdheden, enz. Verder werden 14 wisselbikers uitgereikt, alle met het opschrift „Prinses Juliana Jeugd Stichting” en zeer veel sportmateriaal ter beschikking gesteld.

Wat de studenten-sport betreft, is contact gezocht met de voorzitters der faculteiten en met de verschillende studenten-corporaties. De toegezegde steun is dankbaar aanvaard, doch de besproken plannen zijn nog in het stadium van voorbereiding.

C. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

De Oudheidkundige Dienst

Bewaking en monumenten-ordonnantie. Door Ir. P. J. Willekes Macdonald werd tijdens zijn verblijf te Makassar op verzoek van het Hoofd van den Dienst een lijst opgemaakt van merkwaardige gebouwen in die gemeente, waarvan verbouwing niet zonder overleg met het Hoofd zal kunnen plaats hebben. Buiten de gemeente Makassar werden geregistreerd de graven der vorsten van Goa en Tello, omtrent de restauratie waarvan overleg werd gepleegd.

De noodzakelijkheid doet zich gevoelen om te kunnen beschikken over lijsten van in historisch opzicht merkwaardige gebouwen in de belangrijkste plaatsen.

Aankoop van gronden door den Dienst had plaats bij Tjandi Djawi, Tjandi Pamotan en Pekaoeman bij Bondowoso.

In het openbaar Centraal Monumentenregister werd ingeschreven de verzameling van Oud-Javaansche steenen beelden, beeldfragmenten en bouwdeelen, aanwezig op de begraafplaats van wijlen Han Lian Tjwan te Malang.

Aan verschillende personen werd wederom vergunning verleend tot het doen van ontgravingen en tot het uitvoeren van oudheden.

Onderhoud en herstel. De massale steiger voor den wederopbouw van den Çiwa-tempel te Prambanan werd tot op kroonlijsthoogte opgetrokken, terwijl inmiddels de opstelling der proefgordels werd voltooid.

Hierna werd begonnen met de afbraak der in vroeger jaren gedeeltelijk herstelde gevels tot aan den terugsprong boven de windstreekhoeders. Ook de wanden van de vóórruimte voor de hoofdcella werden afgebroken, daar zij te zeer waren ontzet om een lateren opbouw te dragen.

Het onderzoek naar de plaatsing der paneelen met dansvoorstellingen aan de buitenzijde der balustrade van den Çiwa-tempel leverde vele moeilijkheden door de zware beschadiging der stukken.

Begonnen werd met den wederopbouw van een tjandi bij de desa Gebang (Kalasan), waarbij aan drie gevels de kroonlijst kon worden bereikt.

De stupa nabij de desa Soeberawan (Karanglo) werd gedeeltelijk gereconstrueerd.

Kleine herstellingen hadden plaats aan Tjandi Soemoer, Tjandi Pamotan en de badplaats Watoe Gede bij Singosari.

Het bronnenheiligdom Songgoriti in Malang werd in afwachting van een definitieve restauratie zoo goed mogelijk hersteld.

Te Makassar had de restauratie van gedeelten van het fort Rotterdam, waarbij de Oudheidkundige Dienst adviseerend optreedt, geleidelijk voortgang. Eenige opgravingen werden verricht, waarbij de fundeering van het geraseerde ravelijn werd teruggevonden.

Het onderhoud der overige oudheden had op de gebruikelijke wijze plaats.

Opsporing en onderzoek. Door Dr. W. J. A. Willems werd een methodisch onderzoek verricht in eenige grotten nabij Toeban. Dit onderzoek leverde naast been- en steenartefacten een groot aantal schelp-artefacten van het type als in 1937 in Midden-Zuid-Celebes gevonden.

Ook verrichtte Dr. Willems een nader onderzoek naar de megalithen in de nabijheid van de desa Pekaoeman in Bondowoso. De zeer talrijke oudheden werden in kaart gebracht. De bij het onderzoek gedane vondsten van ijzeren werktuigen en scherven Chineesch aardewerk leidden tot de conclusie dat de oudheden niet vroeger dan de 9de eeuw gedateerd moeten worden.

Bovendien deed Dr. Willems nog onderzoek in de grot Sodong bij Lodjedjer (Djember), in een heuvel nabij de desa Sidomoeljo (Ngawi) en naar resten eener neolitische nederzetting nabij de desa Toegoe (Gombong).

De ontgraving der Hindoe-Javaansche bouwvallen op den Goenoeng Woekir werd beëindigd. Enkele gedeelten van den baksteen ringmuur werden wederom rechtgezet; ook het Noordelijke bijtempeltje werd grootendeels in zijn ouden vorm teruggebracht.

Een onderzoek werd ingesteld naar oudheidkundige resten nabij Djētis (Kalasan), naar een terrassenheiligdom op de oosthelling van den Ardjoeno (Singosari), en naar een badplaats te Sekaran (Goenoengredjo, Kediri), terwijl een voorloopig onderzoek werd verricht op het terrein ten Zuiden van Tjandi Merak (Klaten).

Begonnen werd met een onderzoek der resten van den z.g. Kraton van Ratoe Boko (Kalasan).

Een uitgebreid onderzoek vond plaats naar de resten van Tjandi Djawi bij Prigen, hetwelk reeds verrassende resultaten opleverde. Gevonden werd een groot aantal belangrijke beeldfragmenten, waaronder buitengewoon fraaie specimina van Oost-Javaansche beeldhouwkunst. Van systematisch onderzoek der tientallen overige nog ononderzochte tempelresten kon door gebrek aan personeel nog steeds geen sprake zijn.

Dr. K. C. Cruqq onderzoekt een Mohammedaansche begraafplaats bij Garisoel (Buitenzorg) en verrichtte een onderzoek door middel van ontgraving van een complex graven in de voormalige Hollandsche Kerk te Batavia, waarbij eenige zerken uit den Compagniestijd werden gevonden, waaronder die der echtgenooten van Nicolaas Overschie en die van Sebald Wonderaar, schoonvader van Gouverneur-Generaal Cornelis Speelman. Bij de masjdij op Djati Petamboeran werd nog een zerk aangetroffen van Diogo Fernandus van Boody, eveneens afkomstig van de voormalige Hollandsche Kerk.

Op grond van het gehouden onderzoek kon Dr. K. C. Cruqq de ligging van verschillende graven, met name dat van Jan Pieterszoon Coen, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vaststellen.

Vondsten. Wederom werden vele vondsten door tusschenkomst van het Binnenlandsch Bestuur en door particulieren gerapporteerd, waarvan verscheidene voor de verzamelingen van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen werden aangekocht.

Genoemd kunnen worden een twaalfstal bronzen oorkondeplaten met inscriptie uit de 9de eeuw A.D. bij Polengan (Jogjakarta), 21 bronzen oorkondeplaten met inscripties uit de 10de—14de eeuw A.D. op de Noordelijke helling van den Goenoeng Penanggoengan (Modjokerto), een zwaar gouden fragment, waarschijnlijk de slip van een strik zooals de Hindoe-Javaansche beelden op den rug dragen bij Tjandi Sari (Kalasan), en een groot aantal wapens, sieraden, huishoudelijke voorwerpen, keramische poesaka aan beide oevers van de Soengai Moearawahau (Samarinda, Zuidoost-Borneo), voorts talrijke gouden sieraden, gebruiksvoorwerpen van brons, porcelein en steengoed, enz. van verschillende herkomst.

Inventarisatie. Met ingang van 1 Januari 1938 werden een 8-tal opnemers benoemd, van wie 7 op Java en 1 op Bali te werk gesteld werden. Het is de bedoeling het door de opnemers verkregen materiaal op het bureau van den Dienst na controle, schifting en aanvulling in een kaartregister onder te brengen.

Publicaties. Het jaarverslag over 1937 werd in druk uitgegeven, benevens een uittreksel uit de Oudheidkundige Verslagen over 1931—1935. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van den dienst op 14 Juni 1938 werd een jubileumnummer gepubliceerd, getiteld: Een Oudheidkundig jubileum 1913—1938.

Adviezen. Ook gedurende 1938 werden door het Hoofd verschillende adviezen uitgebracht inzake onderhoud of herstelling van oudheden, o.m. betreffende de verbouwing van de kratonpoort Taroenosero en het behoud van een representatief voorbeeld van de verspanningsloodsen van den voormaligen paardenpostdienst.

Natuurbescherming

De voorbereiding van een algeheele herziening van de geldende wettelijke voorschriften inzake de bescherming van de fauna, de flora en de verdere natuurijsdommen van Nederlandsch-Indië was einde 1938 zoo ver gevorderd,

dat in den loop van 1939 definitieve ontwerpen voor een fauna- en een natuur-beschermingsordonnantie kunnen worden tegemoetgezien.

Aan de bewaking en het onderhoud van de gereserveerde gebieden en aan het toezicht op de naleving van de wettelijke bepalingen inzake de natuur-bescherming kon ook in 1938 door gebrek aan personeel en middelen over het algemeen niet de vereischte zorg worden besteed. Wel werden bijzondere maatregelen getroffen ter verbetering van de bewaking van de wildreservaten Oedjoengkoelon en Baloeran.

In het belang van een goed toezicht op de naleving van de jacht- en natuur-beschermingsvoorschriften wordt bij de inrichtingen voor opleiding van politie- en boschpersoneel ook aandacht aan die bepalingen geschonken.

Een uitgebreid onderzoek werd ingesteld naar het clandestien bezit van neushoorndeelen, welke als medicijn zeer gezocht zijn, vooral bij Chineezzen. Zoowel op Java als in de Buitengewesten werd veel materiaal in beslag genomen en in verschillende gevallen werden voor het onwettig bezit van dergelijke lichaamsdeelen hooge boeten opgelegd.

Door den ambtenaar voor natuurbeschermingszaken werd een onderzoek ingesteld naar clandestiene handel in orang oetans en andere beschermde dieren en naar de organisatie en den inventaris van de op Sumatra gevestigde dierentuinen. Tijdens dit onderzoek werd de indruk verkregen, dat clandestiene handel in beschermde dieren op Sumatra niet op belangrijke schaal voorkomt. Enkele Europeanen, die vroeger handel dreven in zulke dieren, hebben sindsdien een ander beroep gekozen of hebben het land verlaten.

Door de douane-ambtenaren wordt mede nauwlettend toezicht uitgeoefend op onwettigen uitvoer van in het wild levende dieren.

De wettige uitvoer van beschermde dieren voor wetenschappelijke instellingen en ten behoeve van dierentuinen van groote cultureele beteekenis bleef binnen zeer bescheiden grenzen.

Gedurende 1938 verleende de Directeur van Economische Zaken vergunningen voor het bezit e.q. den uitvoer van levende exemplaren van de volgende beschermde dieren: 25 orang oetans (v. j. 32) waarvan 14 voor buitenlandse instellingen, 88 gibbons (v. j. 140) waarvan 39 voor het buitenland bestemd waren, 3 olifanten (v. j. 3), 8 tapirs (v. j. 11), 10 anoa's (v. j. 17), 2 berggeiten (v. j. 5), 15 hertzwijnen (v. j. 3), 86 kroonduiven (v. j. 117), 88 neushoornvogels (v. j. 147), 62 paradijsvogels (v. j. 199), 141 andere beschermde vogels (v. j. 139) en 4 komodo-varanen (v. j. 11).

De uitvoer van duiven, eenden en enkele andere vogelsoorten bleef ook gedurende 1938 beperkt tot onbelangrijke hoeveelheden.

De handel in orchideeën is over het algemeen van weinig beteekenis. Aangezien het echter nog voorkomt, dat plaatselijk, zoowel op Java als in de Buitengewesten, rijke orchideeën-vindplaatsen voor handelsdoeleinden worden geplunderd, zijn wettelijke bepalingen in overweging ter bescherming van orchideeën.

Met betrekking tot de natuurmonumenten en wildreservaten kan het volgende worden medegedeeld.

Naar aanleiding van het feit, dat blijkens een over het wildreservaat Oedjoengkoelon uitgebracht rapport de bantengs aldaar zich in een minder goeden toestand bevonden, werden in 1938 enkele bantengs en een hert neergelegd, teneinde door een veterinair onderzoek te doen vaststellen wat de oorzaak van die minder goede conditie kon zijn. Dit onderzoek wees uit, dat van de 5 geschoten dieren er twee aan distomatosis (leverbotziekte) leden, terwijl de overige dieren volkomen gezond waren. Door den veearts, die het onderzoek verrichtte, werd de hoeveelheid beschikbaar voedsel onvoldoende en de kwaliteit daarvan minder goed geacht. Met verbetering van de bestaande en aanleg van nieuwe weidevelden werd daarop een aanvang gemaakt. Het reservaat stond onder bewaking van een permanente politie-bezetting, terwijl bovendien door boschwezen-personeel geregeld in het reservaat werd gepatrouilleerd en gewerkt. Ook werd het terrein enkele malen bezocht door den ambtenaar voor natuurbeschermingszaken. Een noodzakelijke verbetering vormde de algeheele sluiting voor het publieke verkeer

van dit gebied, dat op Java de éénige overgebleven vindplaats van den rhinoceros is.

Het afschieten der bastaard-bantengs in het wildreservaat Penandjoeng had voortgang.

De in het natuurmonument Poelau Doewa (Baai van Bantam) gevestigde broedkolonie van reigerachtigen werd tijdens het broedseizoen met succes tegen versterking beschermd. Hetzelfde geschiedde met de groote broedkolonies van beschermde vogels op het eiland „Middelburg” (Baai van Batavia).

Het plan om de grenzen van het natuurmonument Danau-meer door luchtkaarteering vast te leggen kon nog niet worden uitgevoerd.

De voorgenomen zwavelontginning in het natuurmonument Telaga Bodas voor de Maatschappij „Kawah Poetih” zal aan zoodanige voorwaarden worden gebonden, dat een zooveel mogelijk ongerepte instandhouding van de omgeving wordt gewaarborgd.

De onderhandelingen met de jachtvereniging „Venatoria” inzake aanwijzing van het door haar beheerd wildrijk erfpachtsperceel Tjikepoe, met nog enkele onliggende perceelen boschreserve-gronden, als wildreservaat, hebben tot overeenstemming geleid, zoodat de instelling van een wildreservaat ter plaatse van ± 8000 ha thans verder kan worden voorbereid.

Plannen zijn in overweging, om een groot gedeelte van het Diëng-plateau voor aanwijzing als natuurmonument in aanmerking te brengen.

Reserveering van een klein complex moeras- en vloed-bosch nabij Batavia en van het eiland „Middelburg” in de Baai van Batavia werd eveneens voorbereid. Aanwijzing als natuurmonument van een mangrove-bosch nabij Batavia was om bijzondere redenen onuitvoerbaar, doch de zooveel mogelijk ongerepte instandhouding van dit terrein kon op andere wijze worden verzekerd.

De vernieling der koraalriffen in de Baai van Batavia door het winnen van koraalsteen vond voortdurend voortgang; de gemeente Batavia heeft doorlopend groote hoeveelheden karang noodig voor wegverharding e.d. In het ontwerp voor een nieuwe natuurbeschermings-ordonnantie is met de mogelijkheid om ook koraalriffen als natuurmonument aan te wijzen rekening gehouden, zoodat de mogelijkheid bestaat dat althans nog enkele riffen in de Baai van Batavia zullen behouden blijven.

In 1938 bezocht de ambtenaar voor natuurbeschermingszaken het in de Banda-zee liggend vulkaaneilandje Goenoeng Api, dat ter bescherming van de daar broedende Oceaan-vogels als natuurmonument werd aangewezen. Over dit bezoek en het daar ingesteld onderzoek werd een uitvoerig, geïllustreerd dienst-rapport uitgebracht.

Op het eiland Celebes werd het natuurmonument Panoea (Manado) aangewezen ter bescherming van het daar vrij veelvuldig voorkomend maleo-hoen (I. S. 1938 n°. 630).

De voorstellen tot aanwijzing op Sumatra van de reservaten Zuid-Sumatra II en Dolok Sembilan (Tapanoeli) waren einde 1938 nog in behandeling.

Het Zelfbestuur van Manggarai trof eenige maatregelen ter bescherming van den Varanus Komodoensis, door bij verordening te bepalen, dat de jacht op herten en wilde zwijnen — het natuurlijke voedsel der varanen — verboden is, en dat voor den uitvoer van elken varaan een bedrag van f 250 in de Landschapskas dient te worden gestort.

Zoowel op Java als in de Buitengewesten blijkt, dat steeds grooter moeilijkheden aan nieuwe reserveeringen in den weg staan, zoodat belangrijke uitbreiding van het aantal wildreservaten en natuurmonumenten niet te verwachten is.

Het Congres voor de bescherming van de flora en fauna van Azië en Australië, dat aanvankelijk in 1938 te Londen zou plaats hebben, werd tot October 1939 uitgesteld. Ter verspreiding onder de leden van dit Congres, waaraan enkele vertegenwoordigers van Nederlandsch-Indië zullen deelnemen, werd door het Departement van Economische Zaken een geïllustreerd album samengesteld, dat een beeld geeft van hetgeen in Indië op het gebied van natuurbescherming is bereikt, terwijl een serie lantaarnplaatjes en een op Goenoeng Api opgenomen film ter vertooning tijdens genoemd Congres werden bewerkt.

De jacht

Bij R.V. van 25 Juni 1938 (I. S. n°. 391) is bepaald, dat met ingang van 1 Juli 1938 de capaciteit van de jachtaacte C, voor wat betreft het schieten van herten, beperkt is tot drie volwassen exemplaren.

Op 28 October 1938 werd een ontwerp-ordonnantie ter algeheele herziening van de voor Java en Madoera geldende jachtvoorschriften aan den Volksraad ter behandeling aangeboden (zie Bijlagen Zittingsjaar 1938—1939, Onderwerp 76).

In de provincies Midden- en Oost-Java werd de algeheele sluiting van de jacht op bantengs, herten en kidangs gedurende 1938 gehandhaafd. Ook bleven vele bosschen van den Lande op Java voor alle jacht gesloten. Bij het afgeven van vergunningen voor het jagen in de overige Landsbosschen werden steeds beperkende voorwaarden gesteld.

Al deze maatregelen hebben ten doel, den wildstand op Java, welke in het laatste decennium sterk is achteruitgegaan, te verbeteren. Tot dit doeleinde zijn vanwege den Dienst van het Boschwezen ook proeven genomen met het uitzetten van wild in daarvoor geschikte terreinen. De hiermede reeds bereikte goede resultaten wettigen de verwachting, dat ook op deze wijze ertoe kan worden bijgedragen, dat de wildstand van Java weder op een behoorlijk peil komt, hetgeen zoowel in het belang van de jagers als in dat van het Land is. In dit verband verdienen vermelding de volgende cijfers betreffende de in de laatste drie kalenderjaren op Java en Madoera uitgegeven jachtacten en de ontvangsten uit dien hoofde aan jacht- en zegelgelden.

Aantal uitgegeven jachtacten

	Onge- zegelde acten A	Ge- zegelde acten A	Acten B	Acten C	Acten D	Totaal
1936	754	5 740	862	82	47	7 485
1937	597	6 530	1 040	80	32	8 279
1938	511	6 899	1 167	86	40	8 703

Aan jachtgelden werd ontvangen in 1936 f 17 420, in 1937 f 17 600 en in 1938 f 19 970; aan zegelgelden werd ontvangen in 1936 f 10 096, in 1937 f 11 523 en in 1938 f 12 288.

Overlast van wild door beschadiging van den ondernemings- en bevolkingsaanplant werd op Java slechts enkele malen en dan nog plaatselijk ondervonden en met daartoe dienstige middelen zooveel mogelijk bestreden. Strooperij kwam op Java nog veelvuldig voor.

In de Buitengewesten was de wildstand, uitgezonderd in enkele residenties, goed te noemen. Niettemin worden de jachtvergunningen, ook in zelfbestuursgebied, meer en meer aan beperkende voorwaarden gebonden, teneinde achteruitgang van den wildstand te voorkomen. Een nieuwe wettelijke regeling voor de jacht in de Buitengewesten, welke thans wordt beheerscht door de voorschriften in I. S. 1931 nos. 134 en 266, is in voorbereiding.

Olifanten veroorzaakten op Sumatra verschillende malen schade aan den aanplant, zoodat herhaaldelijk tot afschieten van deze moeilijk te verdrijven dieren moest worden overgegaan.

Doordat de handel in huiden van reptielen over het algemeen weinig beteekenis heeft, wordt op deze dieren niet meer zooveel jacht gemaakt als eenige jaren geleden. In 1938 bedroeg de uitvoer uit Java en Madoera van leguanenhuiden 49 137 stuks, van slangenhuiden 137 267 stuks en van krokodillenhuiden 11 960 stuks.

De opbrengst van de verhuring van het uitsluitend recht tot het inzamelen van eetbare vogelnesten was in 1938 lager dan in 1937. Deze daling valt, althans gedeeltelijk, toe te schrijven aan de moeilijkheden bij den afzet van het product in China, als gevolg van het Chineesch-Japansch conflict. Aangezien mag worden verwacht, dat na beëindiging van dit conflict weder hogere huren kunnen worden bedongen, worden de huurcontracten thans voor korte termijnen gesloten.

De inzameling van schildpadeieren was in verschillende deelen van den Archipel teleurstellend, hetgeen de opbrengst van volgende verhuringen van het uitsluitend recht tot inzameling van dit natuurproduct ongetwijfeld zal doen dalen.

Vulkaanbewaking

Onder doorlopende bewaking stonden de vulkanen Tangkoebanprahoe, Papandajan, Tjerimai, Merapi, Keloed, Lamongan, Kawahidjen en Awoe. Gegevens werden door eigen personeel verzameld of door medewerkers verkregen omtrent den toestand van de vulkanen en solfatarenvelden Gajolesten (nieuw ontdekt), Sorikmarapi, Talaknau, Marapi, Tandikat, Kerintji, Krakatau, Parabakti, Kiaraberes, Salak, Gedeh, Patoeha, Kawah Kamodjang, Telagabodas, Slamet, Raoeng, Sanggeang Api, Ija, Keli Moetoe, Lewotobi Perampoean, Lewotobi Lakilaki, Paloeweh, Ili Pewotolo (Ili Warisan), Ili Weroeng (Lama Heroe), Goenoeng Api (N. van Wetar), Banda Api, Piek van Ternate, Doekono-Kariang.

Van de vulkanen vertoonden uitbarstingen of verhoogde werking: Krakatau (October, November, December), Tjerimai (Januari), Raoeng (Augustus, September, November, December), Kawahidjer (Maart), Keli Moetoe (Mei), Piek van Ternate (September), Doekono-Kariang (Januari t/m December).

In verband met eventueel eruptie-gevaar werden bijzondere onderzoekingen verricht bij de vulkanen Sorikmarapi, Talaknau, Marapi, Tandikat en Doekono.

Uitvoerige mededeelingen omtrent den toestand der vulkanen en in het bijzonder omtrent de uitbarstingen werden gepubliceerd in het „Bulletin of the Netherlands Indies Volcanological Survey”, korte berichten ook in de kwartaalverslagen van den Dienst van den Mijnbouw (zie het Mijnbouwkundige Bijvoegsel nos. 799, 805, 811 en 819 der Javasche Courant).

Enkele wetenschappelijke instellingen

Het *Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium*. De bepaling van de correcties en van den gang der standaardklokken geschiedt door waarneming van de sterdoorgangen met behulp van een passage-instrument.

Iederen morgen om 08.30 Java-tijd (01.00 Greenwich-tijd) wordt een tijdsein volgens het „Onogo”-sein gegeven. De seintekens van één der klokken worden door middel van een directe lijnverbinding via den zender Bandoeng uitgezonden op een golflengte van 26,22 m. Dagelijks om 13.00 en 19.00 Java-tijd wordt een tijdsein door de Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (N.I.R.O.M.) uitgezonden.

De kalender werd weder berekend voor het snijpunt van den Equator en de Meridiaan van den Java-tijd (112°30' Oost van Greenwich). Met behulp van bijgevoegde omrekeningstabellen kunnen de gegevens toepasselijk gemaakt worden voor iedere willekeurige plaats in den Archipel.

De absolute bepalingen van de horizontale intensiteit, declinatie en inclinatie van het aardmagnetisme werden door de wetenschappelijke medewerkers en observatoren verricht. Het magnetisch paviljoen op het eiland Kuyper werd 11 maal bezocht ter verificatie en ijking van de magnetografen.

De meteorologische waarnemingen te Batavia werden voortgezet. Geregistreerd werden luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, de intensiteit der zonnestraling, de intensiteit van de hemelstraling, de duur van den zonneshijn en het lichtelectrisch potentiaal verval.

Van de meteorologische waarnemingen op andere plaatsen moeten worden vermeld de metingen van den regenval, welke einde 1938 op 3713 stations

werden verricht. Op Java en Madoera bedroeg toen het aantal Observatorium-stations 474, dat der stations van den Dienst der Irrigatie 938, dat der particuliere stations 1178. In de Buitengewesten bedroegen deze aantallen respectievelijk 818, 78 en 227. De vollediger uitgeruste secundaire stations registreeren één of meer der volgende elementen: luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping en duur van den zonschijn.

De micro-seismische waarnemingen geschieden te Batavia met een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, een verticale seismograaf van Wiechert van 1300 kg en twee Bosch-Omeri-seismografen van geringere gevoeligheid. De aardbevingsstations te Medan en Amboina zijn beide voorzien van een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, dat te Soengai Langka (Lampoengsche Districten) van een lichte seismograaf van het Bosch-Omeri-type. De seismograaf en het seismograafhuisje te Amboina werden door een aardbeving op 31 Augustus zoodanig beschadigd, dat de waarnemingen tijdelijk moesten worden gestaakt. Het seismograafhuisje werd door de Genie hersteld. Ook de instrumenteële schade kon ter plaatse worden verholpen. Echter viel op 4 October door een nieuwe aardschok de contactklok voor de tijdseinen naar beneden. Deze kon slechts te Batavia worden hersteld, hetgeen zóó veel tijd vorderde, dat de seismograaf te Amboina einde 1938 nog niet weer in bedrijf was.

Uurlijksche getijtafels voor 1939 voor Oostgat en Westgat Soerabaja, Tjilatjap, Deli-geul, Aroe-baai, Palembang, Barito, Kleine Kapoeas, Koetai-rivier, Beraoe-rivier, Tandjoengpriok, Semarang en Cheribon, benevens stroomtafels voor een twaalfstal plaatsen op de route Straat Malakka—Java-Zee, werden met de getijmachine berekend.

Loodsballonwaarnemingen werden begin 1938 reeds verricht te Batavia, Palembang, Medan, Soerabaja, Semarang, Bandjermasin, Koepang, Tarakan en Pakanbaroe. In den loop van het jaar konden aan deze stations worden toegevoegd Bandoeng, Denpasar, Bima, Makassar, Balikpapan en Manado.

De weerberichtendienst heeft zich in 1938 verder uitgebreid. De dienst te Palembang werd in handen gesteld van een observator, die de hulp bleef behouden van een weerberichtgever. Een zelfde bezetting met 2 man verkreeg Koepang. Observatoren werden geplaatst te Bima en Belinjoe, weerberichtgevers te Makassar, Semarang, Pakanbaroe en Medan. Door bemiddeling van militaire en particuliere zijde konden aan de stations voor dagelijksche weerberichtgeving nog worden toegevoegd Andir, Kalidjati en Manado.

De berichten uit het binnenland worden meerendeels door den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst aan het Observatorium doorgeseind. De berichten uit het buitenland worden aan het Observatorium zelf draadloos ontvangen.

Aan de uitzending van de ochtendweerberichten via den zender Bandoeng om 08.50 Java-tijd werd begin 1938 een uitzending van de middagweerberichten om 16.00 Java-tijd toegevoegd. De zendtijden voor de weerberichten via den zender Batavia werden gewijzigd in een ochtendroep om 05.30 en een avondroep om 20.00 Java-tijd.

Een eerste en tweede weerkaart, welke dagelijks geteekend worden, berusten op waarnemingen van omstreeks 7 uur en 13 uur plaatselijken tijd. Op grond van deze kaarten worden persberichten verstrekt, benevens berichten, welke door de N.I.R.O.M. worden omgeroepen. Van de beide kaarten worden gestencilde copieën op kleineren schaal vervaardigd en vermenigvuldigd. Tevens wordt voor de pers een sterk verkleinde copie van de eerste kaart beschikbaar gesteld.

In den loop van 1938 werd overgegaan tot het teekenen van een derde weerkaart per dag, berustende op waarnemingen van omstreeks 17 uur plaatselijken tijd.

In 1938 werden 685 route-verwachtingen opgemaakt (382 voor K.L.M., K.N.I.L.M. en Q.A.N.T.A.S. naar Palembang en Singapore en 303 voor K.N.I.L.M. en Q.A.N.T.A.S. naar Soerabaja).

In December werd een begin gemaakt met het verstrekken van verwachtingen voor de routes Batavia—Saigon en Den Pasar—Koepang. Ook werden op verzoek van de Luchtvaart-afdeeling eenige malen verwachtingen voor speciale routes afgegeven.

De volgende geschriften werden uitgegeven: Observations made at the R.M.M.O. at Batavia, Vol. LVII B 1934, Vol. LVIII A 1935, Vol. LVIII C 1935 (Results for the Period 1866—1935); Observations made at Secondary Stations, Vol. XVI 1934, Vol. XVII 1935; Maandelijksche Regenverslagen: Java en Madoera November 1937 tot October 1938; Buitengewesten tot October 1938; Maandelijksche Weerberichten tot November 1938; Getij- en stroomtafels voor 1939; Seismological Bulletin Juli 1937—Maart 1938; Pilot Balloon Observations tot September 1938; Kort overzicht van het weer in 1937, Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië; Jaarverslag 1937, Verhandeling n°. 28 en losse bijdragen van de hand van den wetenschappelijken staf.

's Lands Plantentuin en de daarbij behoorende wetenschappelijke instellingen. De onder 's Lands Plantentuin ressorteerende wetenschappelijke instellingen stonden in 1938 weder in voortdurend contact met de economische afdelingen van het Departement van Economische Zaken. Ook werden geregeld adviezen verstrekt aan andere Overheidslichamen en instellingen, alsmede aan particulieren.

In den tuin te Buitenzorg werd de uitbreiding van de tuinen van pharmaceutische en chemische gewassen voortgezet. Nieuwe aanleg van den rozentuin en het park om het theehuis werden voltooid. Het sortiment werd vermeerderd, mede door den heer C. L. L. H. van Woerden tijdens zijn dienstreis naar de Kleine Soenda-eilanden. Door den tuin werden verzonden 1418 soorten zaad en 1420 soorten planten. Adviezen over sierteelt en tuin- en parkaanleg werden dagelijks verstrekt.

Het logeerhuis en het laboratorium in den tuin te Tjibodas verleenden gastvrijheid aan 22 Nederlandsche en 5 buitenlandsche bezoekers.

In het Treub-laboratorium werden, ten behoeve van het onderzoek betreffende de opname van voedingszouten door plantenwortels, een proevenkas en een distilleerloods gebouwd, terwijl in een der lokalen een chemisch laboratorium werd ingericht. Einde Juni kon met de proefnemingen een aanvang worden gemaakt. De resultaten werden door Dr. T. H. van den Honert op het Natuurwetenschappelijk Congres te Soerabaja bekend gemaakt. Gedurende 1938 werd gastvrijheid verleend aan een Zweedschen cytoloog, een Zwitserschen lichenoloog, 2 Nederlandsche zoölogen, benevens 2 Nederlandsche physiologen en een Duitschen physioloog.

Het Herbarium hield zich bezig met de studie van de Nederlandsch-Indische flora en haar verspreiding en zette het systematisch onderzoek der plantenfamilies (Phanerogamen en Fungi) voort in samenwerking met instituten in Nederland en in het buitenland. Een beredeneerde lijst van verzamelingen en verzamelaars is in bewerking. Groote collecties werden bijeengebracht in Celebes, Ceram, de Aroe- en Tanimber-eilanden.

Het Zoölogisch Museum werd verrijkt met twee diorama's met diergroepen. De werkzaamheden betreffende de systematiek van zoogdieren en de biologie van waterinsecten hadden normalen voortgang. Een begin werd gemaakt met de catalogiseering van de vogelverzamelingen, terwijl eenige soortgroepen van vogels uit het Oostelijk deel van den Archipel in bewerking werden genomen.

Het Laboratorium voor het Onderzoek der Zee bewerkte de gegevens en het materiaal, verkregen tijdens den tocht van het Hoofd van het Laboratorium naar de Grootte Oost. Een rapport betreffende den toestand van de parelmoervisscherij in de wateren rondom de Aroe-eilanden en de parelkwakerij bij Boeton werd ingediend bij het Departement van Economische Zaken. Oceanographisch onderzoek werd verricht in Straat Soenda en in de Baai van Batavia en omringende wateren. Het gevonden materiaal is zeer waardevol zoowel in zoölogisch als in geologisch opzicht. De bewerking zal geruimen tijd duren. Een in Nederland uitgevoerd onderzoek naar het plankton van de Java-zee kwam gereed; een verslag dienaangaande zal binnenkort in druk verschijnen. Het Laboratorium verleende bij voortdurend gastvrijheid aan twee biologen van het Instituut voor de Zeevisscherij. De exploitatie van het voor het publiek toegankelijk aquarium verliep normaal.

De ten bate van het Treub-fonds ontvangen bijdragen zijn nog gering, doch nemen toe.

Van de „Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg” kwam uit deel 48, afl. 2 en 3/4; van het „Bulletin du Jardin Botanique de Buitenzorg” verscheen deel XV, afl. 3 en deel XVI, afl. 1, Supplement I Index, Supplement III afl. 1; van Treubia (Recueil de travaux zoologiques, hydrobiologiques et océanographiques) deel 16, afl. 3 en 4.

In 1938 werden maatregelen in voorbereiding genomen, welke tot een verdere coördinatie van 's Lands Plantentuin en de daartoe behoorende instellingen met de te Buitenzorg gevestigde proefstations van het Departement van Economische Zaken zullen kunnen leiden en welke voorts ten doel hebben de verhooging van de cultureele beteekenis van 's Lands Plantentuin en het beter dienstbaar maken aan de praktijk van de door die instelling bereikte zuiver wetenschappelijke resultaten.

Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen telde 31 December 1938 37 eereleden, 13 corresponderende leden, 24 buitengewone leden, 209 werkende leden en 168 „lezer-leden” van de bibliotheek.

De volgende uitgaven van het Genootschap zagen in 1938 het licht: van het Tijdschrift voor de Indische taal-, land- en volkenkunde deel LXXVIII in vier afleveringen; van de Verhandelingen deel LXXIV eerste stuk, Niassche priesterlitanien door W. L. Steinhart; van het Jaarboek deel V 1938; van de Bibliotheca Javanica deel 8, De mirakelen van Abdoelkadir Djaelani door Dr. G. W. J. Drewes en R. Ng. Dr. Poerbatjaraka; van het Oudheidkundig Verslag van den Oudheidkundigen Dienst in Nederlandsch-Indië, uitgegeven door het Genootschap, het verslag over 1937 en een uittreksel uit de onuitgegeven verslagen over 1931 tot 1935. Voorts werd een geroneografeerde catalogus der in 's Genootschaps Bibliotheek aanwezige werken betreffende land en volk van Nederlandsch-Indië verkrijgbaar gesteld, terwijl de Afdeling voor Sociale en Economische Vraagstukken uitgaf het tijdschrift Koloniale studiën, jaargang XXII.

Het Genootschap omvatte in 1938 de volgende wetenschappelijke afdelingen.

I. De Afdeling Adatrecht telde 27 werkende leden. Zij zette haar regelmatige arbeid aan de in het Indisch Tijdschrift van het Recht en de Adatrechtbundels te publiceeren vonnissen en andere gegevens voort.

II. De Afdeling Taal-, Land- en Volkenkunde had 58 werkende leden. De taal- en volkenkundige onderzoekingen van Dr. Th. G. Th. Pigeaud werden tijdens zijn verlof door Dr. Tjan Tjoe Siem met steun van de Afdeling voortgezet. Een herziening van het reglement van orde kwam tot stand.

III. De Afdeling Rechtswetenschap telde 45 werkende leden.

IV. De Afdeling voor Sociale en Economische Vraagstukken had 35 werkende leden.

V. De Afdeling voor de Studie van Internationale Vraagstukken telde 18 werkende leden.

In de vergadering van 's Genootschaps Directie op 17 Maart 1938 werd op verzoek van een aantal historici besloten over te gaan tot de oprichting van een Afdeling Geschiedenis. Als doel voor deze nieuwe afdeling werd gesteld de beoefening der geschiedenis — en wel bij voorkeur de jongere geschiedenis — voor zoover deze voor de kennis van den Oost-Indischen Archipel en omliggende landen van belang is. Op 20 April d.a.v. werd onder leiding van Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat een constituerende vergadering gehouden. Sedert Juli verscheen een tweemaandelijksche geroneografeerde bibliografie der oudere en nieuwere algemeene en bijzondere koloniale en oostersche geschiedenis. Commissies werden benoemd voor de historische documentatie, voor de nadere bestudeering van de behoefte aan en de urgentie van historische publicaties en voor de voortzetting van de uitgave der Dagregisters van het Kasteel Batavia. Het bestuur onderzocht den stand van zaken met betrekking tot de geprojecteerde verbouwing van het oude stadhuis van Batavia. Het aantal werkende leden dat zitting had in de afdeling bedroeg 31 December 1938 26.

Omtrent 's Genootschaps Museum kan het volgende worden gemeld. In 1938 werden in en buiten de leeszaal \pm 22 200 boeken door het publiek gebruikt. De leeszaal werd door 14 900 personen bezocht (voor een groot deel studenten). De geroneografeerde lijst van aanwinsten omvatte \pm 3500 nummers, ten deele voor rekening van het Genootschap, ten deele voor die van de Rechtshoogeschool aangekocht. Vele waardevolle aanwinsten waren afkomstig uit het legaat van den Heer J. W. van Dapperen, overleden te Batoeraden 14 October 1937. De praehistorische verzameling werd uitgebreid met 341 nummers, waaronder een bronzen keteltrom, een verzameling zoogenaamde Toaliaan-artefacten van Celebes, en materiaal van een neolithisch atelier bij Buitenzorg. De archaeologische verzameling werd verrijkt met niet minder dan 417 nummers, waaronder vooral belangrijk zijn een aantal voorwerpen uit het reeds genoemde legaat-Van Dapperen. Ook door aankoop, ten deele door bemiddeling van den Oudheidkundigen Dienst, werden verscheidene aanwinsten verkregen. Voor de historische verzameling werden wederom verscheidene meubels en andere oudheden verkregen, waaronder te noemen vallen uit het legaat-Van Dapperen een bank en een kast benevens veel Chineesch porcelein uit den tijd van de Compagnie. In de keramische verzameling maakt het ruimtegebrek een systematisch en aesthetisch bevredigende opstelling meer en meer onmogelijk. De verzameling werd uitgebreid met \pm 200 stukken, waaronder verschillende van schenking afkomstig waren. De musicologische verzameling onderging in 1938 slechts weinig uitbreiding. Begonnen werd met het samenstellen van een beschrijvende catalogus der muziekinstrumenten. De ethnografische verzameling werd uitgebreid met 1137 nummers, waarvan niet minder dan 588 te danken waren aan het meer genoemde legaat-Van Dapperen. Veel medewerking werd ondervonden bij den aankoop van stukken buiten Batavia zoowel van ambtenaren als van particulieren, terwijl verscheidene schenkingen vielen te boeken. Aan de handschriftenverzameling werden eenige manuscripten benevens een klein aantal woordenlijsten toegevoegd, terwijl het verwerken van de aanwezige handschriften geregeld voortgang had.

Het Museumbezoek nam ook dit jaar regelmatig toe; het grootste aantal bezoekers op één dag werd geschat op 8000. De gamelan-bespelingen werden voortgezet volgens het vaste rooster: den tweeden Zondag van elke maand een Javaansche uitvoering, den vierden Zondag een Soendaneesche. De bespelingen trokken zeer veel publiek, en werden wederom door de N.I.R.O.M. uitgezonden.

Het Landsarchief. De herinrichting van de gebouwen van het archief, dat wil zeggen de overbrenging van de verzamelingen uit het hoofdgebouw naar de zijvleugels, werd in 1938 voortgezet. Dank zij de nieuwe archiefrekken, zal het mogelijk zijn de bovenverdieping van het hoofdgebouw vrij te maken van archivalia, zoodat niet alleen een efficiënte archiefindeeling zal worden verkregen doch tevens de gebleken overbelasting van deze verdieping opgeheven kan worden. Hoewel door de herinrichting bergruimte zal worden gewonnen, is de beschikbare capaciteit toch bepaald onvoldoende gebleken. De voortdurende uitbreiding van de verzamelingen zal nog gestimuleerd worden door het door de Regeering tot de Hoofden van algemeen bestuur gericht verzoek om, alvorens machtiging tot opruiming van archivalia te verleenen, het oordeel van den Landsarchivaris in te winnen over de historische waarde van de desbetreffende bescheiden (Bb. n°. 14117). In 1938 werden de noodige technische voorzorgsmaatregelen tegen brandgevaar getroffen, in overleg met de betreffende instanties.

De archiefwerkzaamheden in 1938 bestonden in beschrijving van het uit ruim 1400 bundels bestaande Soerabaja-archief, de voortgezette bewerking van het archief van Commissarissen-Generaal Nederburgh c.s. en van het kerkelijk archief en de inventarisatie van de kaartenverzameling.

Voorts werd ter hand genomen de organisatie van den inlichtingendienst en de documentatie-afdeeling. De verstrekking van historische voorlichting en de documentatie geschiedde tot nu toe slechts incidenteel; door de aangevangen organisatie wordt gepoogd hieraan een definitiever vorm te geven. De resultaten waren tot nu toe bevredigend: aan de in het afgelopen jaar uit binnen- en

buitenland ontvangen verzoeken om inlichtingen van historischen aard, in aantal en omvang meer dan ooit tevoren, kon binnen redelijken tijd worden tegemoet gekomen.

Mede in verband met dit werk, maar vooral ten gerieve van de wetenschappelijke onderzoekers, was het noodzakelijk de handbibliotheek opnieuw te ordenen en aan te vullen, door ruil of aankoop.

Naast het eigenlijke archiefwerk moet nog genoemd worden het organiseren van enkele gelegenheidstentoonstellingen, o.a. bij het 40-jarig Regeeringsjubileum van Hare Majesteit de Koningin, de geboorte van Prinses Beatrix en den stichtingsdatum van de V.O.C. op 20 Maart. Deze tentoonstellingen mogen zich steeds in een voldoende bezoek verheugen.

De materiele verzorging van de archivalia, waarmede het vorig jaar is aangevangen, werd voortgezet. Doordat het personeel in de boekbinderij de noodige ervaring krijgt van dit bijzondere werk, was het mogelijk een begin te maken met het opnieuw inbinden en restaureeren van 18de eeuwse boekwerken en archivalia met behulp van Japansch papier e.d.

De aanwinsten bestonden uit de archieven van het Departement van Financiën van 1816—1860, archivalia van de residentie Manado uit de jaren 1863—1922, het oud-archief van het bestuurskantoor te Tasikmalaja, zoomede een exemplaar van het tractaat gesloten op 10 November 1784 tusschen J. P. van Braam en den „Koning van Johore, Pahan, Riouw en onderhoorige Eylanden”.

Het aantal bezoekers bedroeg dit jaar 1910, van wie 361 van de gelegenheid gebruik maakten om ook buiten kantoor tijd op het archief te werken. Ruim 6800 bundels en stukken werden ter inzage gegeven.

Ook dit jaar werden vele afschriften en foto's vervaardigd, waarvan een deel — met het oog op het wetenschappelijk doel, waarvoor ze aangevraagd werden — tegen verminderd tarief of kosteloos.

Tenslotte moge nog vermeld worden, dat het werkterrein van het Landsarchief werd uitgebreid door het aanleggen van een historisch-topografische prenten- en foto-verzameling.

D. DE VOLKSTELLING

Bij G.B. 24 Maart 1938 n°. 8 is ingesteld de Commissie voor de Volkstelling 1940, welke tot taak kreeg: *a.* het verrichten van de voorbereidende werkzaamheden voor de in 1940 te houden volkstelling; *b.* het ontwerpen van geformuleerde voorstellen ten aanzien van de beginselen, welke aan deze telling ten grondslag zullen liggen, zoomede nopens de wijze, waarop zij zal worden gehouden, zulks aan de hand van de in de „Volkstellingsordonnantie 1930” alsmede de „Volkstellingsverordening 1930” vervatte voorschriften en de met de telling in 1930 bereikte resultaten en voorts met inachtneming van de wenselijkheid van een zoo sober mogelijken opzet; *c.* het maken van een raming van de aan deze telling verbonden kosten.

De Commissie, welke 2 Mei 1938 werd geïnstalleerd, ving haar werkzaamheden aan met het opstellen van een voorloopige vragenlijst en verzocht machtiging tot het houden van twee proeftellingen, teneinde de bruikbaarheid van die lijst aan de practijk te toetsen.

De goedkeuring daartoe werd 4 Augustus 1938 verkregen. Ook werd de voorzitter van de Commissie gemachtigd, om ten aanzien van de Buitengewesten nopens de wijze van telling, de telgebieden en de vragenlijst in overleg te treden met de Hoofden van Gewestelijk Bestuur.

De proeftellingen werden gehouden in het onderdistrict Babadan van het district Ponorogo (res. Madioen) van 23 September tot 7 October en in het onderdistrict Noord-Cheribon van het district Cheribon (res. Cheribon) van 29 September tot 14 October. Babadan werd uitgekozen, omdat het een typisch landelijk district met veel Inheemsche industrie is en Noord-Cheribon, omdat hierin een deel van de stadsgemeente Cheribon valt.

De proeftellingen zijn zeer goed geslaagd en hebben tal van waardevolle aanwijzingen voor de in 1940 te houden volkstelling opgeleverd.

De Commissie voor de Volkstelling 1940 diende sedert de voorstellen in, bedoeld onder *b* van het hierboven aangehaalde G.B., alsmede een raming van de aan deze telling verbonden kosten. Voorgesteld werd om op Java en Madoera de feitelijke bevolking te tellen door middel van een moment-telling, terwijl elders in Indië de woonbevolking zou worden geteld door middel van een periode-telling dan wel een eenvoudige opname dan wel schatting. De gegevens van deze telling zullen, evenals in 1930 is geschied, centraal en machinaal worden verwerkt. Voorts behelzen de voorstellen de vragenlijsten voor Europeanen, Chineezzen, andere Vreemde Oosterlingen en Inheemschen.

De kosten van deze telling worden geschat op f 2 051 033, over de dienstjaren 1938—1943 als volgt verdeeld: in 1938 f 17 865; in 1939 f 121 708; in 1940 f 1 155 910; in 1941 f 367 630; in 1942 f 331 790 en in 1943 f 56 130.

E. PUBLICITEIT

De pers

Van de in 1938 verschenen nieuwe dagbladen en periodieken kan hetzelfde gezegd worden als in het Verslag over 1937: vele nieuwe zagen het licht (108), doch een deel daarvan verdween nog in den loop van het jaar (27). Ook van de reeds in 1937 bestaande bladen moest een 25-tal afgeschreven worden, zoodat einde 1938 slechts een vermeerdering van 56 te constateeren valt.

Onder de nieuwe bladen zijn 4 dagbladen: *Berita Priangan* (Bandoeng), *Bogor Madjoe* (Buitenzorg), *Gong* (Tegal) en *Sinar Selatan* (Semarang). Eerstgenoemd blad is een voortzetting van het in 1937 te Soekaboemi verschenen weekblad van dien naam; het werd onder dezelfde redactie-leiding — van den heer Bakrie Soeraätmadja — naar Bandoeng overgebracht, waar het dus het vijfde plaatselijke dagblad werd, naast de reeds bestaande Maleische dagbladen *Kaoem Moeda* van de firma Vorkink en *Nicork Expres* van het Nederlandsch-Indisch Correspondentie-kantoor en de Soendaneesche dagbladen *Sipatahoenan* (van de vereeniging Pasoendan) en *Sinar Pasoendan* (van den heer Ali Ratman). De Maleische *Berita Priangan* wordt ook door dezen laatste gefinancierd. *Bogor Madjoe* is een goedkoopere uitgave van het Bataviasche dagblad *Tjaja Timoer* van den heer Parada Harahap (zooals *Tempo* van *Soeara Oemoem*) en wordt te Buitenzorg verspreid. *Gong* verscheen in Februari te Tegal, doch bracht het niet verder dan Mei. De *Sinar Selatan* is een uitgave van den Japanschen eigenaar T. Tsuda van het reeds bestaande Japansch-Maleische maandblad *Astra* te Semarang; het bevat behalve een eigen telegrammendienst echter weinig artikelen over Japan, meer over de Inheemsche maatschappij en de Inheemsche beweging, in verband met het feit dat de redactioneele leiding geheel in handen gesteld is van een Javaan.

Van de overige bladen verschijnen 23 eenmaal en één driemaal 's weeks, 65 eenmaal 's maands, 11 halfmaandelijks, 3 driemaal 's maands en 1 viermaal 's jaars. Ze zijn naar hun karakter te verdeelen in 53 bladen van algemeene strekking (27 Maleische en 6 Soendaneesche op Java, 13 Maleische op Sumatra, 2 Maleische op Borneo, 2 op Celebes en 3 in de Molukken); verder 13 godsdienstige (4 Protestantsch, 8 Islamietisch en 1 neutraal), 12 vak- en vak-vereeningingsbladen (3 vrouwenbladen, 2 jeugdbladen, 7 partij- en vereeningingsbladen), 5 bladen voor handel en economie, 2 sportbladen, 5 Chineesch-Maleische bladen, 1 Arabisch-Maleisch vereeningingsblad, en een ochtendblad. Dit laatste blad, de *Asia-Mail* (Chineesch-Maleisch) werd goed opgezet, doch kon, ook na verandering van naam in *Java-Mail* en verandering van eigenaar, geen lang bestaan hebben. Het in December 1937 uitgegeven ochtendblad *Hindia-Post* bestaat nog, zij het nog slechts éénmaal 's weeks verschijnend.

Van de op Java verschijnende nieuwe periodieken verdient speciale vermelding het Semarangse blad *Pesat*, dat driemaal 's weeks verschijnt en in welks redactie o.m. opgenomen is de om haar scherpe artikelen bekende Mevr. S. K. Trimurty, die ook schrijft in het Japansch-Maleische dagblad *Sinar Selatan*. Het eerste nummer verscheen 10 December 1938; het is na de verdwijning van het dagblad *Daja Oepaja* het eenige Inheemsche nieuwsblad van Semarang. Te Tasikmalaja werd het aantal Soendaneesche bladen verrijkt met de weekbladen *Panggeuing*, *Balaka*, *Lembana* en *Toembal*. Op Sumatra verschenen de nieuwe Bataksche bladen *Oemoem* te Pematangsiantar en *Sinar Baroe* te Sibolga, welke te beschouwen zijn als algemeene nieuwsbladen met veel lokaal nieuws. In de plaats van het blad *Sasaran* verscheen te Benkoelen het weekblad *Penaboer*.

De nieuwe vak- en vakvereeningingsbladen zijn te onderscheiden in vier onderwijsbladen: *Correspondentieblad* (gesteld in het Nederlandsch) van den Hoogere Kweekschool-Bond te Meester Cornelis, *Giat* van de Perserikatan Regentschaps Onderwijzers te Poerbolinggo, *Oesaha Goeroe* van de Persatoean Goeroe Partikelir te Soerabaja, *Soeara P.G.R.K.* van de Perserikatan Goeroe Regentschap Keboemen te Karanganjar, en een algemeen onderwijsblad *Madjallah Pergoeroean* te Tjiandjoer; voorts organen van vereenigingen, namelijk de maandbladen

Kereta Api van Meester Cornelis, *Swara P.P.S.* van de „Persatoean Penolong Stationsbeambten” van Jogjakarta, de *Sinar Boeroeh Kereta Api* van Meester Cornelis, *Pembela* van den Landelijke Inkomsten-Bond te Modjokerto, *Doenia Opium- en Zoutregie* van den „Opium- en Zoutregiebond Hindia-Belanda” te Batavia en *Soeara Politie* van den Mantri-Politie-Bond te Medan; tenslotte *Blentjong P.P.B.B.P.* van de „Persatoean Peroesahaan Batik Boemi Poetera” te Jogjakarta. Te Batavia verscheen 1 October een politiek tijdschrift *Toedjoean Ra'jat*, dat weliswaar niet een officieel maandblad van de Gerindo is, doch in welks redactie bijna uitsluitend Gerindo-leden zitten en waarin artikelen in Gerindo-geest voorkomen. Het blad heeft in elk nummer een politieke plaat. Ook de Perhimpoean Kaoem Betwai liet sedert Januari weer een orgaan verschijnen, de *Berita Kaoem Betawi*.

Van de nieuwe Islamietische bladen verschenen er vier op Java en vier in de Buitengewesten, o.a. *Raya*, het orgaan van de vereeniging van leerlingen van het „Islamic College” (Peladjar Islamic College) te Padang. Te Makassar zag in September 1938 een maandblad *Soeara Pergerakan Menoentoet Kebenaran Igama* het licht onder leiding van plaatselijke Protestantische en Islamietische voormannen (adviseur Ds. J. C. Brokken), welke beweging ten doel heeft een vergelijkende studie van de verschillende geloofsbelijdenissen. Dit blad en deze beweging kregen al spoedig bestrijding van den kant van plaatselijke Islamietische partijen; ook in artikelen in de Medansche godsdienstige pers wordt nog tegen deze voor den Islam verderfelijke geachte beweging geschreven.

De naam van het orgaan der vrouwenvereeniging Kaoem Iboe Soematera *S.K.I.S.* (*Soeara Kaoem Iboe Soematera*) te Padangpandjang werd in overeenstemming met den tijdgeest veranderd in *Soeara Kaoem Iboe Seoemoemnja* en heeft dus daardoor zijn plaatselijk karakter verloren. Te Medan verscheen het vrouwenblad *Menara Poeteri* van Mej. Rasoena Said.

Van de nieuwe Chineesch-Maleische periodieken is in het bijzonder te vermelden de *Kepentingan Tionghoa* te Batavia, een halfmaandelijksch orgaan van de Chineesche Landbouwvereeniging, met Mr. Tan Hoat Liong als hoofdredacteur (later vervangen door den heer Oei Siang Kioe).

Onder de 26 bladen, welke verdwenen, zijn de voornaamste twee Semarangsche dagbladen, namelijk het eenige plaatselijke Maleische dagblad *Daja Oepaja* van den heer Sjamsoeddin Soetan Ma'moer, en *Djawa Tengah*, een der drie Chineesch-Maleische bladen ter plaatse. Voor het Benkoelensche blad *Sasaran* kwam het blad *Penaboer* in de plaats. Van een met veel ophef aangekondigd halfmaandelijksch humoristisch blad te Medan, *Chayal*, met amusante lectuur en teekeningen naar het voorbeeld van het Nederlandsche Stuiversblad e.d. werd in December 1938 het eerste en laatste nummer ontvangen.

Lectuurvoorziening

In 1938 gaf het Kantoor voor de Volkslectuur 77 boekdeelen uit, waaronder als gewoonlijk ook de Volksalmanak in het Maleisch, Javaansch en Soendaneesch.

Bijzondere vermelding verdient de uitgave van een fraai uitgevoerd en geïllustreerd werkje in de drie genoemde talen en in het Nederlandsch, dat ter gelegenheid van het veertigjarig Regeeringsjubileum van H.M. de Koningin 8 September 1938 in een oplage van ruim 160 000 het licht zag en dat op ruime schaal onder ambtenaren, particulieren en schooljeugd, voor een groot deel gratis, verspreid werd. De bedoeling van dit werkje was op een eenvoudige, niet oppervlakkige wijze een beeld te geven van de ingrijpende wijzigingen, welke zich op allerlei gebied in deze periode hebben voltrokken, in welk doel de medewerkers, Pangeran A. A. Djajadiningrat, Dr. I. J. Brugmans, Dr. G. F. Pijper en Dr. W. M. F. Mansvelt zeer goed zijn geslaagd.

In het Maleisch verschenen 19 nieuwe werken, terwijl 16 herdrukt werden. Uit het overzicht der nieuw verschenen werken blijkt, dat de lectuur van voorlichtenden aard dit jaar de overhand had boven de ontspanningslectuur. Zoo verschenen boeken op het gebied van de sport, landbouw, coöperatie, handelsvoorlichting e.d., naast enkele romans en sja'irs.

In het Javaansch zagen 24 nieuwe deelen en 3 herdrukken het licht, waaronder de laatste deelen van de Babad Gijanti. In een zeer groote oplage werd ten behoeve van de propaganda voor de kolonisatie een aantrekkelijk werkje (Bojong njang sabrang) uitgegeven, terwijl naast enkele moderne romans ook eenige werkjes op economisch gebied verschenen.

In het Soendaneesch zagen een achttal werken het licht, waaronder eenige bewerkingen van Soendasche Pantoen-verhalen, terwijl drie boeken in het Nederlandsch verschenen.

In 1938 werden 110 persberichten door Volkslectuur aan de Inheemsche pers verstrekt.

Bioscoopfilms en filmkeuring

In deel II van dit Verslag is een opgave opgenomen van het aantal meters gekeurde geluidfilms en stille films in 1938, met vermelding van herkomst en van den uitslag der keuring.

De cijfers geven, samengevat en vergeleken met vorige jaren, het volgend beeld.

Gekeurde films (in meters)

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Geluidfilm . . .	1 397 064	1 172 909	1 366 121	1 298 934	1 188 840	1 280 136	1 621 247	1 705 842
Stille film . . .	885 650	237 332	132 404	55 386	39 787	32 556	19 157	15 919
Totalen . . .	2 282 714	1 410 241	1 498 525	1 354 320	1 228 627	1 312 692	1 640 404	1 721 761

De totale, ter keuring aangeboden, hoeveelheid film steeg in 1938, in vergelijking met het voorafgegane jaar, met $\pm 5\%$.

Neemt men voor het topjaar 1931 een index-cijfer aan van 100, dan levert de verdeling in geluidfilm en stille film het volgend beeld op:

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Geluidfilm . . .	61,2	51,4	59,8	56,9	52,1	56,1	71,0	74,7
Stille film . . .	38,8	10,4	5,8	2,4	1,7	1,4	0,8	0,7
Totaal . . .	100	61,8	65,6	59,3	53,8	57,5	71,8	75,4

De onderscheiding van de films naar de landen van herkomst was in de genoemde jaren als volgt:

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Amerika	69,1	35,4	38,1	37,3	34,1	38,4	46,4	47,5
Australië	—	—	—	—	0,2	0,1	—	—
België	—	—	—	—	0,3	—	—	—
Britsch-Indië	—	0,7	0,3	0,5	1,9	0,1	0,8	1,4
China	9,1	6,5	4,9	1,8	2,4	4,5	7,3	11,0
Duitschland	13,9	12,4	14,7	11,7	5,8	4,9	5,0	5,6
Egypte	—	—	0,2	—	—	0,5	0,4	0,6
Engeland	—	1,0	3,1	2,9	1,7	2,8	3,3	2,8
Frankrijk	0,5	2,1	1,2	1,7	1,8	1,6	2,5	2,2
Hongarije	—	—	—	—	0,4	0,1	—	—
Nederland	2,2	1,3	1,2	2,4	3,1	1,9	2,3	2,8

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Nederlandsch-Indië	5,2	2,4	1,7	1,0	1,4	2,1	3,0	1,5
Oostenrijk	—	—	—	—	0,5	0,3	0,7	—
Rusland	—	—	—	—	0,1	—	—	—
Tsjechoslowakije .	—	—	0,2	—	0,1	—	0,1	—
Zweden	—	—	—	—	—	0,2	—	—
Totaal	100	61,8	65,6	59,3	53,8	57,5	71,8	75,4

De Amerikaansche film-import maakt 65 % uit van het ter keuring aangeboden filmmateriaal. De invoer van Chineesche films is, in vergelijking met 1937, met 50 % gestegen. Het hoogere cijfer voor de Duitsche import is deels toe te schrijven aan de opneming daarin van de Oostenrijksche film. De teruggang van de Nederlandsch-Indische productie met 50 % dient op rekening te worden gesteld van de liquidatie van het Algemeen Nederlandsch-Indisch Film (A.N.I.F.).

De resultaten van de filmkeuring komen tot uiting in het volgend staattie:

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Goedgekeurd voor:								
Alle leeftijden	40 %	54 %	50 %	51 %	64 %	62 %	71 %	74 %
Personen boven 17 jaar	56 %	41 %	41 %	41 %	32 %	34 %	25 %	22 %
Geknipt of afgekeurd	4 %	5 %	9 %	8 %	4 %	4 %	4 %	4 %

De sterke stijging, in vergelijking met 1937, van het percentage afgewezen Chineesche films (en filmgedeelten) is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat tal van de ter keuring aangeboden producten ontoelaatbare oorlogspropaganda inhielden.

Het gemiddeld percentage aan afkeuringen en knippeningen heeft zich voor 1938 gehandhaafd op 4 %. Het gemiddeld percentage voor kinderen toegankelijke films is, in vergelijking met 1937, gestegen met 3 %.

De berekening der vergoeding, verschuldigd voor de keuring van films, is gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 620).

Radio-omroep

De radio-omroep heeft zich in 1938 verder ontwikkeld.

De N. V. Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (N.I.R.O.M.) zette haar bedrijf regelmatig voort. Het aantal harer zenders werd van 24 tot 28 uitgebreid, waarvan 8 zenders uitsluitend voor de uitzending van Oostersche programma's werden gebezigd, terwijl 1 zender voor de verspreiding van zoowel Oostersche als Westersche omroepstof werd aangewend.

Verbeteringen, zoowel van technischen aard als in kwaliteit en uitvoering van het ten gehore gebrachte, verhoogden de waarde van de Westersche en Oostersche uitzendingen.

Door de Overheid werd in toenemende mate zorg besteed aan een zoo goed mogelijke en ongestoorde ontvangst door de luisteraars. Mede werden voorbereidingen getroffen voor de totstandkoming van een wettelijke regeling van den omroep en daaraan verwante aangelegenheden.

Het aantal voor radio-ontvangtoestellen afgegeven vergunningen steeg in 1938 van 54 462 tot 70 984.

De herziening van de golflengte-verdeeling door de Internationale Conferenties voor de Verreberichtgeving te Cairo heeft voor Indië tot een bevredigende regeling geleid.

Ook in 1938 werd door den dienst en, voor zoover de talrijke uitzendingen van nationaal belang uit Nederland betreft, ook door de Phohi en de Rijkszenders, medewerking verleend voor de heruitzending van belangrijke buitenlandsche omroepstof door de N.I.R.O.M. en de plaatselijke radio-vereeningen. Deze uitzendingen hadden zeer de belangstelling van de luisteraars.

De Raad van Advies inzake den N.I.R.O.M.-omroep vergaderde regelmatig ééns in de vier weken en diende den Directeur van Verkeer en Waterstaat telkens van advies met betrekking tot de door de N.I.R.O.M. ter goedkeuring voorgelegde ontwerp-programma's. In Maart 1938 eindigde de tweede zittings-termijn van dien Raad, in verband waarmede deze een nieuwe samenstelling verkreeg.

Naast de N.I.R.O.M. hadden ook in 1938 weder verscheidene particuliere Westersche en Oostersche omroepvereeningen een verdienstelijk aandeel in de uitvoering van den radio-omroep.

Overdracht van de samenstelling en de voortbrenging van het Oostersche programma aan een Federatie van Oostersche omroepvereeningen, welke daartoe het verzoek deed, werd in overweging genomen.

HOOFDSTUK V

DE SOCIALE TOESTAND

A. RECHT EN RECHTSBEDEELING

Het recht

Het recht op Westerschen grondslag. Burgerlijk recht. Ingevolge G.B. 6 Jan. 1938 n°. 30 (I. S. 1938 n°. 2) is het in navolging van Nederland tot stand gekomen nieuwe Nederlandsch-Indische zeerecht, waaronder de regeling van de teboekstelling van schepen en het schepelingenrecht (I. S. 1933 nos. 47, 48 en 49 en 1934 nos. 214 en 215) 1 April 1938 in werking getreden. Uitvoeringsvoorschriften in verband met deze in werking treding zijn opgenomen in I. S. 1938 nos. 4 (juncto n°. 518) en 5.

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 161 is door wijziging van artikel 50 van het wetboek van koophandel de aan den Directeur van Justitie bij G.B. in I. S. 1937 n°. 573, j^o. artikel 36 van het wetboek van koophandel overgedragen bevoegdheid tot verlenging van den termijn, waarbinnen aandeelen eener naamlooze vennootschap moeten worden geplaatst, uitgebreid tot naamlooze vennootschappen, welke vóór bedoelde overdracht reeds van den Gouverneur-Generaal bewilliging hadden gekregen. Tevens werd bij deze Ord. de in artikel 229b, bis van het wetboek van koophandel bedoelde bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal tot aanwijzing van wettelijke feestdagen, met betrekking tot de bepalingen inzake de chèque, overgedragen op den Directeur van Justitie, evenals zulks bij Ord. in I. S. 1937 n°. 572 met betrekking tot de bevoegdheid, vermeld in de analoge wisselrechterlijke bepaling in artikel 171a van het wetboek van koophandel reeds was geschied.

In overeenstemming met de betrekkelijke bepalingen in Nederland, neergelegd in de wet van 2 Juli 1934 (N. S. n°. 347), kwam bij Ord. van 4 Juni 1938 (I. S. n°. 276) een regeling tot stand, strekkende tot opheffing van de onderscheiding tusschen handelsdaden en niet-handelsdaden en tusschen kooplieden en niet-kooplieden, waardoor in het bijzonder het Indisch burgerlijk wetboek en het wetboek van koophandel op meer punten wijziging hebben ondergaan. In verband hiermede zie men ook I. S. 1938 n°. 277.

Bij G.B. 23 Aug. 1937 n°. 40 (I. S. n°. 498) zijn de data aangewezen van alle in de artt. 171a en 229b, bis van het wetboek van koophandel voor Nederlandsch-Indië bedoelde feestdagen, uitgezonderd den Zondag, voor het jaar 1938.

Door wijziging van art. 1149, ten 4e, van het burgerlijk wetboek is de voorrang van enkele schuldvorderingen nader geregeld (I. S. 1938 n°. 380).

Ter bestrijding van den woeker is, in navolging van Nederland („Geldschieterswet”, N. S. 1932 n°. 19), de „Geldschietersordonnantie” (I. S. 1938 n°. 523) tot stand gekomen, welke Ord. zich in het bijzonder inlaat met een bepaalde groep van overeenkomsten, waarbij woeker veelvuldig voorkomt en daartegen een regeling van preventieven aard geeft. Daarnaast is de oude regeling tot bestrijding van den woeker vervangen door een nieuwe (I. S. 1938 n°. 524), welke in tegenstelling met de „Geldschietersordonnantie” repressief werkt.

Strafrecht. Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 207 is wijziging gebracht in de „Regeling der vergoeding aan deskundigen voor in strafzaken verrichte werkzaamheden” (I. S. 1896 n°. 198). Hierdoor is opgeheven het onderscheid, dat met betrekking tot de aan deskundigen uit te keeren beloningen werd gemaakt tusschen personen van Europeeschen en van anderen landaard, in dien zin, dat aan de eerstgenoemde deskundigen het dubbele kon worden toegelegd van wat de laatstgenoemden konden ontvangen. Genoemde Ord. bepaalt voorts, dat de in het tweede lid van artikel 4 en artikel 5 van het deskundigentarium aan den Gouverneur-Generaal toegekende bevoegdheden door dezen kunnen worden gedelegeerd, hetgeen is geschied bij G.B. in I. S. 1938 n°. 208, waarbij de Directeur van Justitie met de uitoefening van de aangehaalde bevoegdheden is belast.

Het Indisch wetboek van strafrecht is bij Ord. in I. S. 1938 n°. 278 gewijzigd, ten einde de bepalingen betreffende de zeden in overeenstemming te brengen met het Nederlandsch wetboek van strafrecht, zooals dat ter bescherming van minderjarigen werd gewijzigd bij de wet van 18 Juli 1936 (N. S. n°. 203). Deze wijziging betreft: 1. de bestrijding van ontucht met minderjarigen; 2. de bescherming van de jeugd tegen voor de eerbaarheid aanstootelijke en zinneprikkelende geschriften, enz.

Voorts is bij Ord. in I. S. 1938 n°. 393 een strafbepaling in het leven geroepen tot het tegengaan van het zich versteken aan boord van een schip, ten einde den passageprijs te ontduiken, een euvel dat veelvuldigd pleegt voor te komen.

Bij de wet van 31 Maart 1932 (N. S. n°. 131) zijn o.m. enkele wijzigingen en aanvullingen aangebracht in het Nederlandsch wetboek van strafrecht, in hoofdzaak met betrekking tot de bepalingen tegen valsheid in muntspeciën, munt- en bankbiljetten, aansluitende op de beginselen van het op 20 April 1929 te Genève gesloten verdrag ter bestrijding van de valsche munterij. Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 593 is een concordante regeling voor Nederlandsch-Indië in het leven geroepen, aangezien ook daar een dergelijke regeling wenschelijk werd geacht en zich geen specifieke Indische bezwaren tegen de overneming verzetten.

De wijzigingen, welke daarbij in het Indisch wetboek van strafrecht zijn aangebracht, komen in hoofdzaak er op neer, dat zoowel ten aanzien van de toepasselijkheid der Nederlandsch-Indische strafwet als ten aanzien van de strafpositie der bepalingen tegen valsheid in muntspeciën, munt- en bankbiljetten geen onderscheid meer wordt gemaakt naar gelang de misdrijven zijn gepleegd ten opzichte van Nederlandsche dan wel buitenlandsche munt. Bovendien is thans mede het vervaardigen van stoffen of voorwerpen bestemd tot het plegen van muntmisdrijven strafbaar gesteld.

Militair strafrecht. De bij G.B. 21 Jan. 1930 n°. 22 (zie Verslag 1931, blz. 352) ingestelde commissie voor het militair straf-, tucht- en strafprocesrecht is ontbonden (G.B. 4 Oct. 1938 n°. 40).

De rechtspraak

Gouvernementsrechtspraak. In het reglement op de rechtsvordering zijn bij Ord. in I. S. 1938 n°. 360 eenige wijzigingen en aanvullingen aangebracht betreffende het beslag op roerende goederen, zich bevindende in door derden verhuurde of op andere wijze in gebruik gegeven ruimten, lijfswang en dwangsom. Deze regeling komt, behoudens een enkele afwijking, welke uitsluitend het gevolg is van terzake bestaande verschillen tusschen de wetgeving van Nederlandsch-Indië en die van het moederland, overeen met die welke in Nederland ten aanzien van deze materie bestaat (N. S. 1932 n°. 676).

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 383 is voorzien in een in het wetboek van krijgstucht bestaande leemte ten aanzien van het hooger beroep van krijgstuchtelijk gestraften.

Voorts zijn bij Ord. in I. S. 1938 n°. 622 enkele bepalingen in het leven geroepen ter vergemakkelijking van de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen in alimentatie-procedures.

Deze regeling komt, behoudens een enkele afwijking, overeen met die welke voor Nederland is opgenomen in de wet in N. S. 1934 n°. 253, zooals die is gewijzigd bij de wet van 13 Sept. 1935 (N. S. n°. 542).

Het rechtsreglement Buitengewesten is nader gewijzigd in verband met de doorvoering der bestuurshervorming in de Buitengewesten (I. S. 1938 n°. 381).

Aanverwante onderwerpen

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1938 zijn in Nederlandsch-Indië op den voet van het K. B. 28 Maart 1870 n°. 2 (I. S. n°. 64) 51 vereenigingen als rechtspersoon erkend, op 11 na, aangegaan voor minder dan 30 jaren. Van deze vereenigingen waren 7 van liefdadigen en 8 van economischen aard. Door

Chineezzen werden opgericht 8 vereenigingen (3 van economischen aard, 2 schoolvereenigingen, 1 liefdadigheidsvereeniging en 2 vakvereenigingen) en door Inlanders 10 vereenigingen (2 van economischen aard, 2 godsdienstige vereenigingen, 3 vakvereenigingen, 2 liefdadigheidsvereenigingen en 1 sportvereeniging).

Rechtspersoonlijkheid werd geweigerd aan 2 vereenigingen, waarvan de statuten niet in overeenstemming werden geacht met het werkelijk karakter dier vereenigingen.

Naamlooze vennootschappen. In 1938 is in Nederlandsch-Indië bewilliging verleend op de akte van oprichting van 81 naamlooze vennootschappen.

Rechtstoestand van personen. Van de bevoegdheid, den Gouverneur-Generaal verleend bij het vijfde lid van art. 163 van de Indische Staatsregeling, om in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op personen, daaraan niet onderworpen, werd in 1938 in 714 gevallen gebruik gemaakt. Van de personen, op wie de bepalingen voor Europeanen toepasselijk verklaard werden, waren 226 Inlanders (128 mannen en 98 vrouwen) en 483 Chineezzen (333 mannen en 150 vrouwen) en 5 personen behorende tot de groep Vreemde Oosterlingen, andere dan Chineezzen (4 mannen en 1 vrouw) (vgl. I. S. 1938 nos. 27, 34, 87, 128, 192, 282, 457, 519, 623 en 629). De meeste Inlanders waren Christenen.

Fabrieks- en handelsmerken. In 1938 zijn in Nederlandsch-Indië 936 merken ter registratie aangeboden, waarvan 863 werden ingeschreven in het openbare register, bedoeld in art. 5 van het „Reglement Industriele Eigendom Koloniën 1912”.

Octrooien. In 1938 werden 35 octrooi-aanvragen naar den Octrooiraad te 's-Gravenhage doorgezonden.

Notariaat. Het beroepsnotariaat te Toeban (Oost-Java) is ingetrokken (I. S. 1938 n°. 649).

Voortaan zullen te Semarang twee in stede van drie notarissen gevestigd zijn (zie I. S. 1938 n°. 283).

Vestiging en toelating, administratief-politieke maatregelen. In 1938 werd de politieke maatregel van verwijdering toegepast op 30 personen (uit West-Java 8, Midden-Java 5, Oost-Java 11, Sumatra's Westkust 5 en Palembang 1), die als betrokken bij de communistische beweging voor de openbare rust en orde in het gewest hunner inwoning gevaarlijk werden geacht. Gedurende dat tijdvak werd ten opzichte van 107 politieke verwijderden de maatregel opgeheven, terwijl aan 35 personen een andere plaats tot verblijf werd aangewezen.

Het in 1938 in Nederlandsch-Indië toe te laten aantal vreemdelingen is bepaald op 12 000 (I. S. 1938 n°. 24).

Bij K. B. 2 Aug. 1938 n°. 79 (I. S. n°. 472) is het toelatingsbesluit voor Nederlandsch-Indië nader gewijzigd.

De uitvoeringsvoorschriften van de wet op het Nederlandschap en het ingezetenschap en van de wet op het Nederlandsch onderdaanschap van niet-Nederlanders zijn opgenomen in I. S. 1938 n°. 399.

B. BESTRIJDING VAN MISDADIGHEID

Gevangeniswezen

In 1938 behoeften de voorzieningen aan de gevangenisgebouwen niet tot de allernoodzakelijkste herstellingen beperkt te blijven, doch konden, in tegenstelling met de voorafgegane periode, naast de gewone herstellingen, eenige zeer gewenschte verbeteringen en moderniseeringen aan verschillende gebouwen worden aangebracht.

Vorbereidingen tot nieuwbouw van eenige gestichten zijn in den loop van 1938 in gereedheid gekomen.

Nog steeds moest aan het vraagstuk van het aanpassen van de capaciteit der gebouwen aan de bevolkingssterkte alle aandacht worden gegeven.

De maatregelen nopens arbeidsschuwe werkloozen (I. S. 1936 nos. 81 en 160) hebben in 1938 bewezen vruchtdragend te zijn, en aan de daaraan gestelde verwachtingen te beantwoorden.

In 1938 is in een gedeelte der strafinrichtingen onder het beheer van een directeur, het bewakend personeel van nieuwe vuurwapens en van gewijzigde slagwapens voorzien, terwijl tevens de draagwijze der wapening werd veranderd.

Het volgend staatje geeft een overzicht van het daggemiddelde der gevangenisbevolking van alle Landsgevangnissen in geheel Nederlandsch-Indië, verdeeld naar landaard en sexe, over de jaren 1931 tot en met 1937.

Landaard	Sexe	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Europeanen	Mannen	171	191	197	181	186	199	171
	Vrouwen	6	7	3	3	8	11	12
Inheemschen en Vreemde Oosterlingen	Mannen	37 084	35 523	38 061	41 028	47 477	48 454	46 172
	Vrouwen	1 278	1 176	1 319	1 580	2 194	2 336	2 102
	Totaal	38 539	36 903	39 580	42 792	49 865	51 000	48 457

De omzet der gevangenisbedrijven bewoog zich in 1938 in vergelijking met voorafgegane jaren in een stijgende lijn, waardoor een toenemende bedrijfsdrukte ontstond, zoodat aan alle gevangenen met langere straffen behoorlijk werk kon worden opgedragen.

De verkoopwaarde van de in 1936 door de gevangenisbedrijven binnen de muren vervaardigde artikelen bedroeg f 2 407 565. Een nadere splitsing van dat bedrag geeft de volgende staat.

Bedrijven binnen de muren	Verkoopwaarde vervaardigde artikelen
17 agavevezelspinnerijen	f 25 279,77
2 agaveweverijen	59 524,11
1 zakkenconfectie	73 634,33
9 andere arbeid (en magazijn)	8 205,16
2 blikslagerijen	15 089,84
1 boekbinderij	22 820,19
3 cementwerkerijen	33 769,07
2 cocosbedrijven	40 692,71

Bedrijven binnen de muren	Verkoopwaarde vervaardigde artikelen
1 drukkerij	f 68 977,88
1 enveloppenmakerij	7 963,99
3 houtbedrijven	149 707,53
4 kleermakerijen	385 035,40
1 leerlooierij	114 990,87
2 passamentmakerijen	9 315,015
2 reparatie-ateliers	3 448,505
1 schoenmakerij	207 178,06
1 schriftenmakerij	52 776,70
3 smederijen	44 356,39
5 steenklopperijen	4 983,80
1 steenbakkerij	208,20
12 vlechterijen	127 939,62
1 ververij	173 619,74
2 wasscherijen	2 902,22
5 weverijen	679 589,23
1 zeepziederij	11 053,95
1 zeil- en zadelmakerij	73 235,88
1 mandenmakerij	10 528,06
1 vezelbereiding	739,39
Totaal	f 2 407 565,11

Naar de producten gerangschikt, gaven de bedrijven en cultures buiten de muren over 1936 een opbrengst van f 229 548, gesplitst als volgt.

Bedrijven buiten de muren	Verkoopwaarde vervaardigde artikelen
1 caoutchoucbedrijf	f 101 558,22
1 caoutchoucnevenbedrijf	11 301,79
16 groententuinen	43 493,67
2 landbouwbedrijven	63 869,48
1 pisangtuin	549,32
1 sawahbewerking	4 843,91
1 klappercultuur	1 174,94
1 vezelklopperij	5,25
3 vischvijvers	1 792,59
2 pluimveeteelt	234,32
1 kalkbranderij	724,76
Totaal	f 229 548,25

Door middel van arbeidsverrichtingen in de huizen van bewaring, z.g. klein ambachtswerk, als steenkloppen, vlechtwerk en touwslagerij werd in Nederlandsch-Indië over 1936 een opbrengst verkregen van f 34 647, hetgeen een gemiddelde opbrengst per man en per dag van f 0,0224 beteekent.

De arbeid in dagdiensten ten behoeve van andere Gouvernementsinstellingen leverde een bate van f 24 652 voor den dienst van het Gevangeniswezen en wel wegens: irrigatie- en assaineeringswerken f 13 581, 's Lands steenkolenmijnen f 10 549 en het Leger f 522.

Tezamen met het hooger genoemde bedrag voor cultures, komt het bedrag voor den arbeid buiten de muren in 1936 tot f 254 200.

Het algemeen totaal der verkoopwaarde over het jaar 1936 der in den dienst van het Gevangeniswezen verworven producten bedroeg f 2 671 760.

De kosten van het Gevangeniswezen per man en per dag in de jaren 1928 tot en met 1936 bedroegen: 41; 42,9; 35,6; 28,8; 22,3; 19,2; 18,9; 17 en 15,6 cent.

Het maximum bedrag voor de voedingskosten van arrestanten, enz. is gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 546).

Strafrechtelijke dwangopvoeding

In 1938 werden 365 jeugdigen ter beschikking van de Regeering gesteld. Daarenboven werden 17 minderjarigen civiel-rechtelijk vastgezet in een particulier gesticht of in een Landsopvoedingsgesticht. Daarnaast werden 8 voogdijpupillen op grond van art. 6a der Dwangopvoedingregeling (I. S. 1929 n°. 5) in een Landsopvoedingsgesticht opgenomen.

Einde 1938 bevonden zich in de beide Landsopvoedingsgestichten 629 pupillen, van wie 577 Regeeringspupillen en 8 voogdijpupillen. De overige 44 behoorden tot de categorie welke wordt gevormd door hen op wie de civiel-rechtelijke maatregel van vastzetting wordt toegepast. Aan particuliere zorg waren in 1938 501 Regeeringspupillen en 2 gevallen van vastzetting toevertrouwd.

De regelmatig binnenkomende rapporten omtrent de pupillen luiden over het geheel gunstig.

De verrichtingen van Pro Juventute werden op vroeger peil gehandhaafd. De in 1936 aan de Pro Juventute-vereeningen voorgelegde richtlijnen, welke in hoofdzaak beoogen de aandacht dezer vereeningen te concentreren op de eigenlijk verwaarloosde en misdadige jeugd en de Inheemsche bevolking in het Pro Juventute-werk te betrekken, werden ook in 1938 met vrucht gevolgd.

De tegen het einde van 1937 door het Verbond der Vereeningen Pro Juventute in Nederlandsch-Indië in overleg met den Directeur van Justitie ingestelde cursus ter opleiding van personen aan wie te gelegener tijd de leiding zal zijn toe te vertrouwen van de particuliere opvoedingsgestichten waar Regeeringspupillen en/of voogdikinderen ondergebracht worden, leverde in 1938 eenige nieuwe krachten voor particuliere inrichtingen af.

In 1938 opende Batavia's Vincentius vereeniging een nieuw meisjeshuis te Batavia. De landbouwkolonie van Pro Juventute Soerabaja te Klakah onderging grondige verbouwing.

Reclasseering

Het Centraal Bureau voor de Reclasseering bleef den Dienst van het Tucht-, Opvoedings-, Reclasseerings- en Armwezen krachtig steunen in zijn pogingen om de activiteit der reclasseeringsvereeningen gaande te houden. Door geregeld contact met en contrôle op die vereeningen bleef het bureau voortdurend op de hoogte der werkzaamheden en kon zodoende steeds van voorlichting dienen.

De reclasseeringsvereeningen verrichten over het algemeen waardevol werk.

In 1938 werd een Rooms-katholieke reclasseeringsvereeniging te Bandoeng opgericht en werd eveneens van de Pro Juventute-vereeningen te Padang en Malang de bereidverklaring aanvaard reclasseeringsarbeid te verrichten.

De in 1937 getroffen maatregel om aan de toepassing van het instituut der voorwaardelijke invrijheidstelling verdere uitbreiding te geven in dien zin, dat

alle grootere gevangenen op Java er in worden betrokken, leverde in 1938 een toename van het aantal behandelde gevallen van voorwaardelijke invrijheidstelling op. Het aantal voorwaardelijke veroordeelingen beliep in de jaren 1933, 1934, 1935, 1936 en 1937 onderscheidenlijk 1079, 1124, 1579, 1465 en 1534.

Het Centraal College voor de Reclasseering gaf in 112 gevallen advies inzake voorwaardelijke invrijheidstelling.

Dactyloscopie

In 1938 werd op den bestaanden voet voortgewerkt. Ontvangen werden 29 733 signalementen (27 380 in 1937), waarvan 20 512 (19 895 in 1937) nieuw werden ingeschreven, terwijl in 2892 (3075 in 1937) gevallen identificatie van gedactyloscopeerenden plaats had. Staat 102 van het Statistisch Overzicht bevat een gedetailleerde opgave van deze cijfers.

Aan rechters en rechtbanken alsmede aan politie en andere autoriteiten zijn van 1920 tot en met 1938 achtereenvolgens 14, 10, 9, 16, 25, 20, 36, 36, 35, 40, 34, 56, 51, 53, 52, 51, 43, 50 en 52 rapporten uitgebracht in civiele zoowel als in strafzaken.

De samenwerking met de twee particuliere dactyloscopische kantoren (dat van den Java Suiker Werkgevers Bond te Soerabaja en het in beheer van het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat zijnde Algemeen Dactyloscopisch Bureau voor Aziatisch Kantoor-, Fabrieks- en Ondernemingspersoneel te Batavia) onderging geen verandering.

Crimineele statistiek

Verloop van het aantal misdrijven. In 1937 verkregen volgens de uitkomsten van de Crimineele statistiek 74 764 misdrijfvonnissen kracht van gewijsde. Daarvan hielden 61 205 vonnissen of 81,9 % een veroordeeling in, derhalve ongeveer evenveel als in 1936 met 61 009 veroordeelingen. De cijfers van deze twee jaren zijn echter niet geheel vergelijkbaar, aangezien in het aantal van 1936 zijn begrepen 1589 veroordeelingen wegens feiten, genoemd in de artikelen 8, 15, 23 en 32 van de wegverkeersordonnantie (I. S. 1935 n°. 86), welke gevallen krachtens I. S. 1936 n°. 83 j°. n°. 201 met ingang van 1 Januari 1937 (I. S. 1936 n°. 450) niet meer als misdrijven, doch als overtredingen worden aangemerkt. Hierdoor verdwenen deze feiten uit de Crimineele statistiek, welke zich enkel met gevallen van misdrijf bezig houdt. Schakelt men de verkeersmisdrijven voor 1936 uit, dan blijkt bij vergelijking van dat jaar met 1937, dat het aantal veroordeelingen wegens misdrijven voor geheel Indië met ± 3 % is gestegen.

Een overzicht van het verloop van het aantal berechte en van het aantal veroordeelde personen volgt hieronder.

Aantal wegens misdrijf berechte en veroordeelde personen (gouvernements en inheemsche rechtspraak tezamen)

Jaren	Berecht	Veroordeeld						
		Ned.-Indië			Java en Madoera		Buitengewesten	
		Totaal aantal	In % van berecht	Aantal excl. verkeersmisdrijven	Totaal	Aantal excl. verkeersmisdrijven	Totaal	Aantal excl. verkeersmisdrijven
1933	53 458	41 235	77,1	41 153	28 217	28 150	13 018	13 003
1934	56 637	44 528	78,6	43 506	29 534	28 803	14 994	14 703
1935	76 097	62 110	81,6	60 108	45 312	43 803	16 798	16 305
1936	75 085	61 009	81,3	59 420	43 523	42 356	17 486	17 064
1937	74 764	61 205	81,9	61 205	44 312	44 312	16 893	16 893

Uit deze cijfers blijkt het verschil in verloop tusschen het aantal veroordeelden op Java en dat in de Buitengewesten. In het eerstgenoemd gebiedsdeel vond een zoodanige vermeerdering plaats, dat — uitgaande van de vergelijkbare reeks veroordeelden exclusief die wegens verkeersmisdrijven — zelfs het peil van 1935 (hoog wegens den misoogst van 1934) werd overtroffen. Voor de Buitengewesten nam het aantal in 1937 af, ook wanneer men meergenoemde verkeersmisdrijven buiten beschouwing laat, doch ook daar handhaafde het aantal zich op hoog peil.

Misdrijven naar landaard. Bij splitsing van de cijfers naar landaard blijkt, wederom uitgaande van de veroordeelden exclusief die wegens verkeersmisdrijven, dat de boven geconstateerde stijging op Java en Madoera en daling in de Buitengewesten zowel ten aanzien van de Vreemde Oosterlingen als van de inheemsche bevolking geldt. Ten aanzien van de Europeanen is het tegenovergestelde het geval.

Aantal veroordeelden, gesplitst naar landaard (gouvernements en inheemsche rechtspraak tezamen)

Jaar	Europeanen		Vreemde Oosterlingen		Inlanders	
	Totaal	Excl. verkeersmisdrijven	Totaal	Excl. verkeersmisdrijven	Totaal	Excl. verkeersmisdrijven
Java en Madoera						
1933.	381	368	1 076	1 057	26 760	26 725
1934.	302	233	1 159	995	28 073	27 575
1935.	428	275	1 403	1 093	43 481	42 435
1936.	511	340	1 436	1 162	41 576	40 854
1937.	335	335	1 191	1 191	42 786	42 786
Buitengewesten						
1933.	37	35	917	910	12 064	12 058
1934.	55	40	930	863	14 009	13 800
1935.	80	64	933	835	15 785	15 406
1936.	62	49	1 058	957	16 366	16 058
1937.	81	81	917	917	15 895	15 895

De uit deze cijfers blijkende rasgewijze aantalverhoudingen der veroordeelden zijn dusdanig, dat voor het algemeen verloop van het aantal misdrijven steeds de cijfers der inheemsche veroordeelden beslissend zijn. Die aantallen vormen, uiteraard als gevolg van het feit, dat de uitheemsche groepen slechts een kleine fractie van de geheele bevolking van Nederlandsch-Indië uitmaken, zulk een groot gedeelte van het totaal, dat ook voor het nagaan van de mate, waarin veroordeelingen wegens misdrijf plaats vinden, waarbij dus met den bevolkingsgroei moet worden rekening gehouden, met deze cijfers kan worden volstaan. Dit is van belang, omdat enkel van de inheemsche bevolking een bruikbare raming van den groei der bevolking kan worden gemaakt. Voor de uitheemsche groepen is zulk een raming met het oog op den invloed van de emigratie en immigratie voorshands niet te maken.

Gemiddelde criminaliteitscijfers. Wordt de frequentie der misdrijven bepaald door het aantal inheemsche veroordeelden, rekening houdende met de toeneming

der bevolking (1½ % per jaar), uit te drukken per 100 000 zielen, dan blijkt het volgende:

Inheemsche veroordeelden (excl. wegens verkeersmisdrijven veroordeelden) per 100 000 zielen van de inheemsche bevolking

Jaar	Java en Madoera	Buitengewesten	Ned.-Indië
1933	63	63	63
1934	64	71	66
1935	96	78	91
1936	91	80	88
1937	94	78	89

Hieruit is te zien, dat de frequentie van misdrijven in Nederlandsch-Indië zich in 1936/1937 (vonnissen 1937) ongeveer op het verhoogde peil van 1934/1935 (vonnissen 1935) heeft gehandhaafd.

[Faint, illegible table content, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

C. BESTRIJDING VAN DE ONZEDELIJKHEID

Bestrijding van ontucht en den handel in vrouwen en kinderen. In de periode Juli 1937 tot Juli 1938 werd één geval van internationalen of nationalen vrouwenhandel bij het betrokken Regeeringsbureau aangebracht.

Behandeld werden 1 geval van koppelarij, 37 gevallen van clandestien bordeelbedrijf of het verschaffen van rendez-vous-gelegenheid, alsmede 29 gevallen van verwante zedenmisdriven.

Ook in 1938 werden weder verscheidene minderjarigen van Chineeschen landaard, die nog niet in staat waren in hun eigen onderhoud te voorzien en zonder hun wettigen verzorger in Indië aankwamen, in het gezin van een te goeder naam en faam bekend staand landgenoot opgenomen dan wel, bij ontstentenis daarvan, in een gesticht geplaatst.

Aldus kwamen 16 nieuwe immigranten onder de contrôle van het betrokken Regeeringsbureau, waardoor einde 1938 237 jeugdige immigranten onder contrôle gesteld waren.

Bestrijding van de verspreiding van ontuchtige uitgaven. Nasporing inzake den handel in pornografische uitgaven leidde in twee gevallen tot inbeslagneming van drukwerken, enz. Geen der aangehouden uitgaven bleek afkomstig te zijn uit Nederlands-Indië.

D. GEBRUIK VAN VERDOOVENDE MIDDELEN EN ALCOHOL

De opiumregie

Zooals reeds in het vorig Verslag werd vermeld, is met ingang van 1 Januari 1938 het metrieke stelsel ingevoerd. In verband hiermede is de verpakking van regie-opium gewijzigd in tubes van 0,2 gram, 0,4 gram, 0,8 gram, 2 gram en 5 gram.

Op Java en Madoera werd 9170 (in 1937 7560), in de Buitengewesten 13 021 (in 1937 12 991) en in geheel Nederlandsch-Indië 22 191 (in 1937 20 551) kg regie-opium verkocht, onderscheidenlijk 21, 0,2 en 8 % meer dan in 1937. Deze debietsvermeerdering, welke vrijwel uitsluitend tot Java en Madoera beperkt is gebleven, vond haar oorzaak in betere economische omstandigheden op deze eilanden en vermoedelijk ook in een vermindering van de activiteit van den handel in clandestien opium, waardoor een verschuiving van clandestien naar wettig gebruik moet hebben plaats gehad.

De bruto-opbrengst bedroeg op Java en Madoera f 4 584 868 (in 1937 f 3 916 842), in de Buitengewesten f 7 363 270 (in 1937 f 7 559 276) en in geheel Nederlandsch-Indië f 11 948 138 (in 1937 f 11 476 117), dus onderscheidenlijk 17 % meer, 2 % minder en 4 % meer dan in 1937. De vermindering van de bruto-opbrengst in de Buitengewesten moet aan den achteruitgang van den economischen toestand, veroorzaakt door de daling van de prijzen van verschillende landbouwproducten worden toegeschreven. Voor zooveel Bangka en Billiton betreft, was bovendien de ten aanzien van de tinproductie toegepaste restrictie, waardoor een groot aantal contract-koelies naar China moest worden teruggezonden, hierop van invloed.

Het aantal opiumverkoopplaatsen steeg op Java en Madoera van 437 tot 444, doch daalde in de Buitengewesten van 386 tot 371. Het aantal opiumverkoopplaatsen, waarvan het beheer met dat van een zoutverkoopplaats is gecombineerd, steeg op Java en Madoera van 206 tot 248 en in de Buitengewesten van 88 tot 91.

Het aantal gelicentieerde opiumverbruikplaatsen (kitten) bleef zowel op Java en Madoera als in de Buitengewesten ongewijzigd (respectievelijk 4 en 21). Het aantal vervolgingen, ingesteld wegens het houden van clandestiene kitten, bedroeg 88, tegen 31 in 1937.

Het aantal gebruikslicenties steeg op Java en Madoera van 33 366 tot 37 183 en daalde in de Buitengewesten van 6464 tot 6352. Aangenomen mag worden dat de stijging op Java en Madoera verband houdt met een verschuiving van het gebruik van clandestien naar wettig opium. Het aantal Europeanen en met dezen gelijkgestelden, in het bezit van een gebruikslicentie, bleef 2.

Van de gebruikslicentiehouders hadden einde 1938 ruim 200 den (geschatten) leeftijd van 30 jaar nog niet bereikt.

Het aantal vervoerslicenties daalde van 188 einde 1937 tot 175 einde 1938. In 1938 werd evenals in 1937 \pm 4 % van het totale debiet op vervoerslicenties ingekocht.

In 1938 werd per Chineeschen schuiver gemiddeld 372 gram (in 1937 366 gram) en per Inlandschen schuiver gemiddeld 128 gram (in 1937 121 gram) regie-opium verbruikt. In 1938 werd gemiddeld per hoofd der bevolking op Java en Madoera f 0,11 (in 1937 f 0,09), in de Buitengewesten f 0,39 (in 1937 f 0,40) en in geheel Nederlandsch-Indië f 0,20 (in 1937 f 0,19) aan opium besteed.

Het aantal aanhalingen van regie-opium bedroeg 916 tot een hoeveelheid van 8,683 kg, tegen 1098 aanhalingen en 12,517 kg in 1937. Niet van de regie afkomstig opium werd aangehaald in 161 gevallen tot een hoeveelheid, welke werd gelijkgesteld met 168,661 kg tjandoe van goede hoedanigheid, tegen 397 aanhalingen en 318,310 kg in 1937. Groote aanhalingen van sluikopium hadden plaats te Tandjoengpriok, Bandoeng, nabij Indramajoe, in open zee aan boord van het stoomschip *Steel Navigator*, nabij Semarang, Tandjoengperak (Soerabaja), in zee nabij Ijoe-Ketjil (Riouw-archipel) en Djenepono (nabij Bonthain).

Andere verdoovende middelen dan ruw en bereid opium (voornamelijk morphine en heroïne) werden in 106 gevallen aangehaald tot een gezamenlijke hoeveelheid van 62.917 gram, tegen 228 aanhalingen en 195.123 gram in 1937.

Aan de Anti-Opiumvereniging te Batavia, de Nederlandsch-Indische Groot-Loge der Internationale Orde van Goede Tempeliers en de Nederlandsch-Indische Anti-Opiumvereniging werden subsidies verleend van onderscheidenlijk f 2500, f 2000 en f 1500 ter bevordering van de propaganda tegen het opiumgebruik.

Aan de Anti-Opiumvereniging te Batavia werd bovendien een subsidie toegekend van f 2021 voor het verleen van maatschappelijke nazorg aan personen, die een geneeskundige behandeling tot ontwenning van het gebruik van verdoovende middelen hebben ondergaan. Deze vereniging ging voort voor dit doel het landhuis Tandjoeng-West te Pasar Minggoe bij Batavia te exploiteeren, waar in 1938 165 gewezen narcoticomanen werden opgenomen.

De betrokken verenigingen konden ook in 1938 aanspraak maken op een aandeel in de opbrengst van de geldloterijen, ongeveer gelijk aan de ontvangen subsidies ten laste van de openbare geldmiddelen.

Voor nadere bijzonderheden betreffende de Opiumregie wordt verwezen naar het jaarverslag van de Opium- en Zoutregie over 1938.

Behandeling van opiophagen

In het Zendingshospitaal „Immanuël" te Bandoeng werden in de daarvoor ingerichte afdeling in 1938 verpleegd 635 verslaafden aan verdoovende middelen (in 1937 357). Hieronder bevonden zich 37 vrouwen. Einde December 1938 waren nog 30 personen onder behandeling.

Aan morphine (soms gecombineerd met cocaïne) verslaafd waren 176, aan opium en djitjeng 159, aan opium alleen 287, aan djitjeng alleen 1 en aan opium, djitjeng, heroïne en morphine 12 personen. Aan de behandeling onttrokken zich, vóórdat zij genezen waren, 44 personen; 14 zijn overleden, terwijl de overige patiënten genezen werden ontslagen.

Het aantal verpleegdagen bedroeg in 1938 11 883 (in 1937 7532).

Beperking van het alcoholgebruik

Aan de door verschillende artsen van den Dienst der Volksgezondheid uitgebrachte rapporten over het al of niet waarnemen van drankmisbruik in 1938 wordt het volgende ontleend.

In sommige streken van Lombok wordt nog geregeld toewak en brem gebruikt. Er werden slechts enkele gevallen van dronkenschap waargenomen. In Midden-Lombok komt drankmisbruik nooit voor.

Op Bali is drankmisbruik vaker in het Zuiden waargenomen. Het meest wordt hier toewak, arak of brem gedronken.

In de residentie Tapanoeli werden slechts uit Sidikalang gevallen van drankmisbruik, zelfs met doodelijken afloop gemeld. Het betreft hier meestal toewak.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo komt in de meeste streken alcoholmisbruik niet voor. Slechts bij oogst- en doodenfeesten of na het beslechten van ruzie wordt veel gedronken, in hoofdzaak toewak of brem (uit rijst gestookt). Vooral in Sampit en omgeving komt dit voor.

Uit Malinau (Noordoost-Borneo) wordt gemeld, dat de Dajaks alcoholhoudende dranken bereiden uit rijst of oebi Kajoe. Deze dranken, pengasi of borak geheeten, worden in groote hoeveelheden gedronken. Het Bestuur heeft maatregelen genomen om dit misbruik te beperken. Ook in Tandjoengselor komt misbruik van alcoholhoudende dranken voor.

In Celebes en Onderhoorigheden bleef het drankgebruik zeer beperkt. In Kendari-Kolaka wordt veel pongasi (uit gegiste rijst bereid) geconsumeerd. Ook in Bonthain maakt de bevolking veel gebruik van balok (toewak), zonder dat van misbruik gesproken kan worden. In Enrekang wordt overal toewak gedronken, echter zeer matig. Hetzelfde geldt voor Masamba. Evenals in 1937

werd ook in 1938 van het eiland Boeton gemeld, dat de Boetonnees veel kenau of pongasi drinkt. Openbare dronkenschap werd evenwel zelden waargenomen.

In de residentie Manado worden overal alcoholhoudende dranken gebruikt. Door het Bestuur wordt overmatig gebruik krachtig tegengegaan.

In Tobelo (Molukken) wordt bij feestelijke gelegenheden veel palmwijn gedronken. Dronkenschap kwam weinig voor. Op Ceram is dronkenschap geregeld waargenomen, zelfs onder de jeugd; huilende zuigelingen tracht men met sageroe zoet te houden. Op het eiland Batjan wordt veel sagoweer gedronken. Overmatig gebruik wordt zooveel mogelijk tegengegaan. Hetzelfde geldt voor Manokwari. Op de oostkust van Groot-Kai wordt een overmatig gebruik gemaakt van sagoweer. In de Islamitische kampongs is dit minder het geval. In Piroe wordt reeds door de prille jeugd sageroe gedronken. Aan babys geeft men deze drank als versterkend middel. In den Timor-archipel zijn het in hoofdzaak de Florineezen en Sawoneezen die geregeld alcoholhoudende dranken gebruiken. In Maoemere op Flores wordt de alcohol bevattende moke gedronken. In het Noorden van Timor drinkt de bevolking graag „sopi timoer”, een product dat even sterk zou zijn als jenever. In het Verslag over 1937 werd melding gemaakt van de kawa-kawa of wati (Piper methysticum), een plant waaruit op Zuid-Nieuw-Guinea een drank met narcotische werking bereid wordt. Onderzoekingen, verricht in de chemische afdeling van het Eykman-Instituut te Batavia-Centrum wezen uit, dat de bedwelmende werking van deze plant veroorzaakt wordt door een stof, „marindinine” genoemd, welke stof anaesthetiseerende eigenschappen bezit.

Op Java bleef drankmisbruik een groote uitzondering.

Er bestaat over het algemeen geen reden tot ongerustheid ten aanzien van het drankgebruik in Nederlandsch-Indië.

E. GEZONDHEIDSZORG

1. Gezondheidstoestand van de bevolking

Een vergelijking van de geboorte-cijfers van de provincies op Java en de gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta met die over het jaar 1937 geeft voor de provincie West-Java een stijging te zien van 331 600 tot 349 047, dus van 17 447 of 5,3 % (voor 1937 9 %). Midden-Java had een geboorte-cijfer van 384 585, vergeleken bij 1937 een daling van 8342 of 2,2 %. Voor Oost-Java viel een daling van 407 415 tot 387 727, dus 19 688 of 5,1 % te constateeren. In het gouvernement Jogjakarta was het geboorte-cijfer 56 513 (in 1937 57 900), een daling dus van 1387 of 2,5 %, in Soerakarta bedroeg het geboorte-cijfer 85 532 (in 1937 95 817), dus eveneens een daling en wel van 10 285 of 12 %.

Het geboorte-cijfer voor geheel Java en Madoera bedroeg 1 263 404 (in 1937 1 285 659), hetgeen een daling beteekent van 22 255 of 1,8 %.

In de provincie West-Java daalden de geboorte-cijfers in de regentschappen Tjiandjoer (0,6 %), Garoet (0,9 %), Tasikmalaja (29,5 %), Cheribon (6,3 %), Koeningan (4,8 %) en Madjalengka (0,6 %). In de provincie Midden-Java werd daling van de geboorte-cijfers geconstateerd in de regentschappen Pekalongan (5,8 %), Pemalang (10,2 %), Tegal (9,6 %), Brebes (3,3 %), Semarang (5,8 %), Kendal (4,9 %), Grobogan (2,7 %), Pati (12,3 %), Rembang (7,5 %), Tjilatjap (0,8 %), Poerbalingga (0,9 %), Magelang (2,4 %), Poerworedjo (8,1 %) en Keboemen (2,8 %).

In Oost-Java werd een daling geconstateerd in de regentschappen Sidoardjo (7,9 %), Soerabaja (6,3 %), Lamongan (24,4 %), Bodjonegoro (30,4 %), Toeban (14,6 %), Madioen (6,2 %), Magetan (15,4 %), Ngawi (16,2 %), Toeloengagoeng (10,9 %), Kediri (9,8 %), Ngandjoek (12,4 %), Blitar (8,9 %), Malang (2,5 %), Pasoeroean (4,4 %), Loemadjang (8,4 %), Bondowoso (1,7 %), Djember (10,1 %) en Bangkalan (3 %).

De grootste toename van het aantal geboorten werd waargenomen in de regentschappen Lebak (11,9 %), Batavia (15,1 %), Krawang (12,9 %), Soekaboemi (15,4 %), Bandoeng (16,1 %) en Tjiamis (60,6 %) van de provincie West-Java, het regentschap Wonosobo (12,1 %) van de provincie Midden-Java en de regentschappen Modjokerto (31,7 %) en Probolinggo (11,9 %) van de provincie Oost-Java.

Evenals in vorige jaren was het geboorte-cijfer op Bali en Lombok vrij laag (1,35 %); het sterfte-cijfer was wederom hooger (1,40 %). De hoogste sterfte-cijfers geven het derde en vierde kwartaal aan, vermoedelijk onder invloed van de malaria.

Het sterfte-cijfer voor Java en Madoera vertoont, vergeleken bij 1937, een daling van 852 486 op 846 331, dus van 6155 of wel 0,7 %. In de provincie West-Java steeg het aantal overledenen van 231 548 tot 235 581, dit is een vermeerdering van 4033 of 1,7 %. In de provincie Midden-Java liep het sterfte-cijfer terug van 246 431 tot 234 949, dus met 11 482 of 4,9 %. Ook in de provincie Oost-Java viel een daling van het sterfte-cijfer waar te nemen van 295 273 tot 291 032, een verschil van 4241 of 1,5 %.

In de gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta bedroegen de sterfte-cijfers resp. 34 858 (29 747) en 49 911 (49 487); voor het gouvernement Jogjakarta dus een toename van 5111 of 17,2 % en voor het gouvernement Soerakarta een toename van 424 of 0,9 %.

De sterkste daling van het sterfte-cijfer werd waargenomen in de regentschappen Garoet (12,1 %) en Tasikmalaja (33,9 %) van de provincie West-Java, in de regentschappen Koedoes (11,5 %), Blora (14,6 %), Poerbalingga (14,4 %), Wonosobo (14,9 %) en Poerworedjo (11,4 %) van de provincie Midden-Java, in de regentschappen Djombang (9,5 %), Ngawi (11,2 %), Ponorogo (13,8 %), Patjitan (11,2 %), Bondowoso (16,4 %) en Djember (14 %) van de provincie Oost-Java; verder in het regentschap Wonogiri (8,3 %) van het gouvernement Soerakarta.

De bovengenoemde cijfers betreffende geboorte en sterfte moeten, evenals in 1937, wederom met groote voorzichtigheid beschouwd worden. De gegevens,

waaruit deze cijfers zijn opgebouwd, zijn niet steeds volledig, zoodat het niet mogelijk is bepaalde conclusies te trekken.

In tegenstelling met het jaar 1937, viel in het regentschap Garoet een duidelijke daling van het sterftecijfer waar te nemen. Zeer belangrijk was deze daling in het regentschap Tasikmalaja. Het is niet uitgesloten te achten, dat deze daling in belangrijke mate haar oorzaak vindt in de verbeterde pest-situatie. Zoo verminderde het aantal sterfgevallen aan pest in het regentschap Garoet met 51,2 % en in het regentschap Tasikmalaja met 25,1 %.

Het geboorte-overschot bedroeg in West-Java 113 466 (in 1937 100 052), in Midden-Java 149 636 (in 1937 146 496), in Oost-Java 96 745 (in 1937 112 142), in Jogjakarta 21 655 (in 1937 28 153) en in Soerakarta 35 621 (in 1937 46 330).

Voor geheel Java en Madoera was het geboorte-overschot in 1938 417 073, tegen 433 173 in 1937.

Een belangrijke stijging van het geboorte-overschot vertoonden de regentschappen Krawang, Buitenzorg, Tjiandjoer, Bandoeng, Garoet, Tasikmalaja, Tjiamis, Cheribon en Madjalengka in de provincie West-Java, de regentschappen Pekalongan, Pemalang, Brebes, Grobogan, Pati, Japara, Banjoemas, Tjilatjap, Poerbalingga, Bandjarnegara en Keboemen in de provincie Midden-Java, de regentschappen Ponorogo, Patjitan, Toeloengagoeng, Kediri, Banjoewangi en Pamekasan in de provincie Oost-Java, de regentschappen Bantoel en Goenoengkidoel in het gouvernement Jogjakarta en de regentschappen Sragen en Wonogiri in het gouvernement Soerakarta. De indruk, dat het gebruik van geboorte- en sterftebewijzen in verschillende regentschappen bijdraagt tot het vaststellen van deze hooge geboorte-overschotten, wordt hierdoor weer versterkt. De aangiften zijn in elk geval betrouwbaarder te achten.

De grootste sterfte op Java en Madoera in 1938 viel in het eerste kwartaal (in 1937 in het derde kwartaal). De laagste sterfte voor geheel Java en Madoera werd geconstateerd in het tweede kwartaal.

De laagste sterfte-cijfers voor West-, Midden- en Oost-Java vielen in het tweede kwartaal, voor Jogjakarta in het derde kwartaal en voor Soerakarta in het vierde kwartaal.

De laagste sterfte voor Bali en Lombok viel in het tweede kwartaal en de grootste sterfte in het vierde kwartaal.

De hoogste geboorte-cijfers voor geheel Java en Madoera vielen in het tweede kwartaal 1938. De laagste geboorte-cijfers vielen in het vierde kwartaal.

Bali en Lombok geeft voor 1938 een geboorte-tekort van 1046 (in 1937 1051).

De geboorte-cijfers op Bali en Lombok zijn echter nog steeds niet betrouwbaar.

De hoogste geboorte-cijfers voor Bali en Lombok vielen in het derde kwartaal, de laagste in het eerste kwartaal.

Het aantal sterfgevallen was in de volgende plaatsen op Java en Madoera in 1938 grooter dan in 1937: Batavia (toename 9,9 %), Semarang (3,1 %), Salatiga (5,3 %), Tjilatjap (11,9 %), Poerwokerto (33,1 %), Jogjakarta (10,6 %), Soerakarta (2,6 %), Soerabaja (11,8 %), Modjokerto (0,9 %), Madioen (1,8 %), Kediri (0,6 %), Toeloengagoeng (5,1 %), Pasoeroean (21,6 %), Probolinggo (9,7 %) en Bondowoso (5,4 %).

In de Buitengewesten viel een vermeerdering te constateeren in Palembang (4,4 %), Medan + Belawan (11,6 %), Sabang (8,8 %), Pontianak (10,8 %), Samarinda (62,5 %), Balikpapan (11,4 %), Manado (17,3 %) en Makassar (11,9 %).

Vermindering van het aantal sterfgevallen werd waargenomen in Buitenzorg (2,4 %), Soekaboemi (7,2 %), Bandoeng (3,1 %), Garoet (9,6 %), Tjiamis (21,2 %), Cheribon (4 %), Tegal (11,2 %), Magelang (11 %), Blitar (4,8 %), Malang (9,9 %), Padang (21 %) en Amboina (12,9 %).

Nog steeds eischen malaria, longtuberculose, pneumonieën, typhus en bacillaire dysenterie onder de Inheemsche bevolking veel slachtoffers.

De cijfers over 1938 betreffende de geboorte en sterfte in de Buitengewesten zijn nog zeer weinig betrouwbaar.

2. Opleiding van geneeskundig en ander technisch personeel

Voor het examen voor vroedvrouw slaagden 59 leerlingen, van wie 9 mantri-verpleegsters van den Dienst der Volksgezondheid.

Aan het Eykman-Instituut (Centraal Laboratorium van den Dienst der Volksgezondheid) te Batavia werden in 1938 8 leerlingen tot den cursus van bacteriologisch analist en 8 leerlingen tot den cursus van chemisch analist toegelaten, van wie in den loop van het jaar respectievelijk 4 en 3 leerlingen afvielen. Voor het in 1938 afgenomen eindexamen slaagden 5 personen voor bacteriologisch analist, terwijl aan 5 anderen het diploma van chemisch analist werd uitgereikt.

De vijfjarige opleiding voor tandarts aan de school tot opleiding van Indische tandartsen te Soerabaja werd in 1938 gevolgd door 81 leerlingen, terwijl na afgenomen eindexamen aan 9 leerlingen het Indisch tandarts-diploma kon worden uitgereikt.

De Nederlandsch-Indische artsenschool te Soerabaja telde gedurende 1938 362 leerlingen. Aan 23 leerlingen werd het Indisch arts-diploma uitgereikt.

3. Medisch-hygiënische propaġanda

In 1938 was het aantal voor de medisch-hygiënische propaġanda opgeleide hygiëne-mantri's, vroedvrouwen en artsen belangrijk grooter dan in 1937.

Het intensief hygiëne-werk heeft zich ook in 1938 uitgebreid over nieuwe plaatsen.

Een tentoonstelling over intensief hygiëne-werk en medisch-hygiënische propaġanda, bestaande uit het materiaal dat gebruikt werd voor de expositie ter gelegenheid van de Volkenbondconferentie over Landelijke Hygiëne in 1937 te Bandoeng, werd op het Koningsplein te Batavia-Centrum gehouden gedurende Maart en April 1938.

In de studiewijk voor hygiëne te Batavia-Centrum werden verscheidene belangrijke onderzoekingen, welke in 1937 waren aangevangen, voortgezet.

Het aantal ingeschreven leerlingen aan de hygiëne-mantri-school van den Dienst der Volksgezondheid van haar opening op 1 April 1936 tot en met 1 Januari 1939 bedroeg 270. Gedurende het jaar 1938 volgden 65 mannelijke en 48 vrouwelijke leerlingen den cursus.

Het aantoonen van de geschikt gebleken methoden van het organiseren en tot ontwikkeling brengen van intensief hygiëne-werk en het beproeven van nieuw voorgestelde middelen geschiedde ook in 1938 in het studie- en opleidings-terrein van den Dienst der Volksgezondheid in het regentschap Banjoemas. Dit terrein werd wederom bezocht en bestudeerd door bestuursambtenaren, artsen, vroedvrouwen, e.a., die daarna een waardevolle invloed hebben uitgeoefend op de invoering, reorganisatie of uitbreiding van het hygiëne-werk op andere plaatsen in Nederlandsch-Indië.

4. Wetenschappelijke onderzoekingen

Landskoepokinrichting en het Instituut Pasteur. Ook in 1938 werd de revaccinatie tegen pest in de zwaarst besmette regentschappen van Priangan (Bandoeng en Garoet) in September t/m December opnieuw systematisch doorgevoerd. Elders vond (re)vaccinatie incidenteel plaats in de desa's, waar de pest een opleving vertoonde; in totaal werden bijna 1500 l vaccin voor $\pm 1,5$ miljoen (re)vaccinaties uitgezonden.

De pest beweegt zich nog steeds in dalende lijn, zooals blijkt uit de volgende tabel van het aantal sterfgevallen aan pest in de 5 regentschappen van Priangan over de jaren 1934 t/m 1938.

Regentschap	1934	1935	1936	1937	1938
Bandoeng	7 655	3 990	1 731	987	474
Garoet	8 554	4 108	1 861	753	378
Soemedang	625	605	301	258	115
Tasikmalaja	3 129	1 213	341	466	321
Tjiamis	603	145	61	79	36
Totaal	20 566	10 061	4 295	2 543	1 324

Naar aanleiding van de gunstige resultaten der actieve immunisatie tegen tetanus werd een experimenteel onderzoek begonnen, waarin passieve en actieve immunisatie tegelijkertijd plaats hadden.

Het experimenteel rabiës-onderzoek werd voortgezet.

Eykman-Instituut (Centraal laboratorium van den dienst der volksgezondheid). In 1938 werden in het Eykman-Instituut 60 581 onderzoekingen verricht (in 1937 55 323).

Het bacteriologisch routine-onderzoek bleef ongeveer constant; er werden 22 506 onderzoekingen verricht (in 1937 22 794). Het typhus- en dysenterie-onderzoek vormde nog steeds de hoofdschotel.

Reactie van Widal. Omtrent de reactie van Widal, welke in de drie laatste jaren \pm 8000 maal werd verricht, kan worden opgemerkt, dat het aantal positieve reacties bij paratyphus A veel geringer is dan bij typhus abdominalis (60 % en 85 %) en dat bij paratyphus A de Oagglutinen zeer onvoldoende schijnen te worden ontwikkeld, juist omgekeerd als bij typhus abdominalis.

Salmonella-onderzoek. Het overzicht der verrichte onderzoekingen en der vastgestelde infecties met typhoïd over de jaren 1932 t/m 1938 toont aan, dat salm. typhi 3 maal zoo frequent geïsoleerd werd dan salm. parat. A; de bloed-agarecultuur leverde de beste resultaten op (75 % van de positieve gevallen), terwijl aan de urinecultuur een zeer bescheiden plaats in de diagnostiek toekomt (\pm 5 % van de positieve gevallen).

Typhus abdominalis en paratyphus A zijn over de drie bevolkingsgroepen percentsgewijs ongeveer gelijk verdeeld.

Bacillaire dysenterie. Van 4616 inzendingen werd 537 \times de Flexner-groep (\pm 70 %), 45 \times Shiga, 88 \times Sonne en 6 \times Schmitz als bacterieele diagnose gesteld. Het aantal onderzoeken was vergeleken bij vorige jaren weder toegenomen. Wat betreft de verschillende dysenterie-typen bleek, dat Shiga en de Flexner-groep een stijging vertoonden, terwijl voor Sonne en Schmitz een daling viel op te merken. De Shiga-gevallen zijn in hoofdzaak afkomstig van een endemische dysenterie-streek (Bantam) en werden vooral in de tweede helft van het jaar waargenomen.

Tropical typhus. Een positieve Weil-Felix-reactie met de indogene Proteus-stam OX 19 werd in 150 gevallen waargenomen (50 Europeanen, 39 Chineez en 61 Inheemschen).

Diphtherie. De toename van het aantal gevallen in vergelijking met 1937 is min of meer gelijkelijk verdeeld over het geheele jaar. Van een bepaalde epidemie kan niet worden gesproken.

Tuberculose. Het aantal onderzoekingen is met 262 toegenomen. In 270 gevallen kon de diagnose of door dierproef of door de kweek of door beiden gesteld worden.

Leptospirosis. Het onderzoek van patiënten-materiaal (bloed en urine) op de aanwezigheid van leptospiren gaf als resultaat, dat 11 sera een positieve sero-reactie vertoonden.

Cholera, El Tor- en andere Vibrionen. Gedurende 1938 werden 201 materialen (gal en galblaas) onderzocht. De typische vibrio El Tor werd niet gevonden.

Meningitis. Bij vijf patiënten werd de epidemische meningitis geconstateerd. Van een epidemie was dus geen sprake. Op de serologische afdeling werd de ophelderingsreactie van Collier op een groot aantal sera en lumbaalvochten toegepast.

De onderzoekingen op tropische typhus (shop-vorm) werden voortgezet om zoo mogelijk een virus-reservoir te ontdekken. Hierbij werden de proeven ook op andere rickettsiosen uitgebreid.

De in het Eykman-Instituut ontdekte ratten-polyarthritus werd bijzonder intensief onderzocht (Biologie van het agens, immunisatie en chemotherapie).

Chemotherapeutisch werden verder verschillende neosalvarsan-praeparaten, kinine-derivaten en tezamen met de chemische afdeling uit Laboe-merah samengestelde praeparaten onderzocht.

In 1938 werden 31 655 sera, 28 punctaten en 1168 lumbaalvochten serologisch onderzocht (reactie van Wassermann, Sachs-Georgi, Kahn-Gintscheff, Collier); verder 898 monsters drinkwater, limonade, vruchtensappen, enz. op hun bacteriologische samenstelling. 204 monsters werden chemisch onderzocht. Door de afdeling Justitie werden 857 overtuigingsstukken op de aanwezigheid van menschenbloed of sperma of beide onderzocht.

Op de Chemische afdeling nam het aantal onderzoekingen ten behoeve van derden toe van 446 in 1937 tot 924 in 1938. Ook namen de omzetten van het vitamine-bedrijf aanzienlijk toe, de prijzen werden verlaagd. De inkomsten bedroegen f 54 627, tegen f 41 589 in 1937.

Talrijke voedingsmiddelen werden onderzocht op hun chemische samenstelling en vitamine-gehalte.

In samenwerking met de Commissie voor Nieuwe Handelsgewassen van het Departement van Economische Zaken gelukte het van het bekende lintworm-middel Laboe-merah goed inneembare, en houdbare extracten te maken. Door het Gouvernement werd hierop octrooi aangevraagd. De biochemische eigenschappen van Cholera- en El Tor-Vibrios worden nader onderzocht. Er werden ruim 550 organische micro-bepalingen verricht. In het geheel verschenen 17 publicaties.

Het aantal onderzoekingen in het *afdeelinglaboratorium voor Midden-Java te Semarang* over 1938 bedroeg 39 215 (in 1937 34 700), te verdeelen als volgt: bacteriologische 18 676, serologische 20 352, chemische 187.

Gebleken is dat vooral het aantal onderzoekingen betreffende typhus (7610 in 1937 en 7841 in 1938), bacillaire dysenterie (941 in 1937 en 1338 in 1938), diphtherie (2486 in 1937 en 3025 in 1938), Wassermann (16 163 in 1937 en 20 352 in 1938), streptococci (1891 in 1937 en 2184 in 1938), water en limonade (434 in 1937 en 463 in 1938) is toegenomen, terwijl aangaande de Weil-Felix-reactie en malaria het aantal eenigszins teruggelopen is.

Het aantal inzendingen voor de Wassermann-reactie wordt om onbekende redenen steeds grooter (10 370 in 1930 en 20 352 in 1938).

Bij het diphtherie-onderzoek is een vermeerdering te constateeren van 2486 tot 3025. Verder is te vermelden, dat gedurende de maanden Februari (403) en Augustus (618) het aantal onderzoekingen vrij ver boven het gemiddelde uitging; in Februari kwamen de meeste inzendingen van Semarang en in Augustus van Moentilan en Poerwodjjo.

Evenals in 1937 werden wetenschappelijke onderzoekingen verricht ten opzichte van leptospira- en lepra-vraagstukken.

Afdeelinglaboratorium voor Oost-Java te Soerabaja. Ten behoeve van het drinkwateronderzoek werden in 1938 door het Afdeelinglaboratorium 9 (in 1937 3) dienstreizen ondernomen.

Op de Bacteriologische en parasitologische afdeling werden 4532 (in 1937 3761) reacties van Widal verricht, waarvan 1635 reacties (in 1937 1338) positief op typhus, 400 (in 1937 224) positief op paratyphus A en 25 (in 1937 9) positief op paratyphus B uitvielen. Het onderzoek van bloed-galculturen op typhus en paratyphus had 6159 (in 1937 5148) keer plaats, waarvan positief op typhus 1121 (in 1937 956), paratyphus A 239 (in 1937 152), paratyphus B 1 (in 1937 1).

Op bacillaire dysenterie werd ontlasting 2878 keer (in 1937 2163) onderzocht, waarvan 559 positief (in 1937 551). 3728 (in 1937 3027) monsters van ontlastingen werden onderzocht op protozoën, wormeieren, enz.

Op cholera werd 4 keer (in 1937 6) onderzocht, steeds met negatief resultaat. Materiaal op tuberculose werd 1169 (in 1937 976) maal onderzocht, waarvan 267 (in 1937 199) keer positief. Op diphtherie werd 2228 (in 1937 1927) keer onderzocht, waarvan 476 (in 1937 445) positief. Op lepra-bacillen werd 50 (in 1937 22) maal onderzocht, waarvan 14 (in 1937 6) positief. Het aantal malaria-paraeparaten voor klinisch-diagnostisch onderzoek bedroeg 2069 (in 1937 1526), waarvan 342 (in 1937 277) positief. 3504 (in 1937 2030) paraeparaten werden onderzocht op gonococcen, waarvan 1135 (in 1937 666) positief. Van bloedmonsters op sepsis werd 65 (in 1937 50) keer gekweekt, waarvan 16 (in 1937 7) met positief resultaat. Faeces werd 31 (in 1937 32) maal op occult bloed onderzocht. In het geheel werden 72 (in 1937 82) auto-vaccins bereid tegen verschillende aandoeningen. De reactie van Aschheim-Zondek volgens de modificatie van Friedmann werd 197 keer (in 1937 203) verricht.

Het aantal onderzoeken op de Serologische afdeling bedroeg 35 953 (in 1937 32 016), meerendeels afkomstig van Leger en Vloot, ziekeninrichtingen en poliklinieken van het Gouvernement en de Zending. Het materiaal bestond voor 98,21 % uit sera.

Onderzoek op rhinosclerose-complementbindingsreactie werd 10 maal aangevraagd. De monsters waren afkomstig uit Soerabaja, Porong, Malang, Grisee en Toeban.

Onderzoek op gonococce complementbindingsreactie werd 14 maal aangevraagd.

Op pest werd onderzocht materiaal afkomstig van 542 lijken (in 1937 516). De patiënten waren in het district Kebontjandi (Tengger) overleden. Verder werden 175 ratten (in 1937 227) op pest en op de aanwezigheid van vlooiën onderzocht, waarvan 109 afkomstig uit de havenpakhuisen en 66 uit verschillende sleepbooten te Soerabaja; pest werd niet geconstateerd.

Het aantal op de Chemische afdeling bacteriologisch onderzochte drinkwatermonsters bedroeg 228 (in 1937 175). Er werden 259 (in 1937 358) monsters van koolzuurhoudende dranken (122 maal aer-blanda en 137 maal limonade) bacteriologisch en op de aanwezigheid van conserveermiddelen onderzocht. Voorts werden 27 watermonsters (in 1937 48) afkomstig van zwembaden onderzocht. Physiologisch-chemische onderzoeken werden 1017 (in 1937 305) maal verricht, hoofdzakelijk betreffende bepalingen van bloedsuiker en ureum-gehalte. Voorts werden 74 (in 1937 84) chemische onderzoeken verricht ten behoeve van drinkwatervoorzieningen, den plaatselijken genie-dienst, keuringen van waterleidingsbuizen, enz.

Door de groote toename van het aantal onderzoeken op de bacteriologische afdeling kon weinig tijd besteed worden aan bijzondere onderzoeken.

Een begin werd gemaakt met het onderzoek naar het voorkomen van typhusbacillen in het oppervlaktewater volgens de methode van Wilson-Blair. Moeilijkheden met de bereiding van de voedingsbodems waren echter oorzaak, dat de proeven voorloopig gestaakt moesten worden.

Op verzoek van de dermatologische afdeling van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting werd getracht B melioi-dosis te kweken uit het bloed en uit zweren van een Javaanschen patiënt.

Verscheidene malen kon actinomyces microscopisch worden aangetoond in pus.

Een begin werd gemaakt met een onderzoek naar het voorkomen van congenitale malaria.

Door den Soerabajaschen dierentuin werd materiaal ter onderzoek toegezonden.

Een langdurig onderzoek werd ingesteld van de belangrijkste watervoorziening van Oost-Java (de Oemboelan- en Kasrie-bronnen) en van het stadswater te Soerabaja.

Afdelingslaboratorium Makassar. Het aantal in 1938 verrichte onderzoeken bedroeg 42 304, d.i. \pm 2500 minder dan in 1937; \pm 11 000 malaria-

onderzoekingen minder stonden tegenover \pm 8500 bacteriologische onderzoekingen meer. Tweederde deel der onderzoekingen waren bestemd voor buiten de hoofdplaats. Het onderzoek valt te verdeelen in: bacteriologisch onderzoek (typhus 355, bacillaire dysenterie 2264, cholera 3112, diphtherie 884, tuberculose 436, diversen 455), microscopisch onderzoek (malaria 14 465, damparasieten 1226, lepra 321, diversen 206), serologische syphilis-reacties (1762), klinisch-chemisch onderzoek (1061), entomologisch onderzoek (10 414), onderzoek van ratten en vlooiën (991) en hygiënisch onderzoek (4352).

Febris typhoïdea werd wederom weinig geconstateerd. Er werden 19 gevallen van typhus en 4 gevallen van gastro-enteritis paratyphosa ontdekt.

Dysenteria bacillaris kwam zeer veelvuldig voor met epidemische opfliekingen in sommige streken in Januari en Februari. Bij 862 gevallen werd 600 maal de bacterie van Shiga gevonden en 231, 25 en 6 maal respectievelijk bacteriën uit de Flexner-groep, de bacterie van Sonne en de bacterie van Schmitz. De dysenterie, veroorzaakt door de toxische bacterie van Shiga, speelt in Zuid-Celebes nog steeds een overheersende rol. Een goedaardige epidemie, verwekt door een z.g. atoxische dysenterie-bacterie uit de Flexner-groep, heerschte in Augustus op de kolonisatieterreinen bij Masamba. Een eenvoudige methode voor het conserveren van de ontlasting voor verzending naar het laboratorium maakte het mogelijk voor alle plaatsen in Zuid-Celebes en verschillende plaatsen elders in dit gouvernement onderzoek van deze ziekte te verrichten.

Van de in September en October 1937 in de onderafdeeling Pangkadjene en op een eilandje van den Spermonde-archipel ontdekte kleine epidemie van een op cholera gelijkende ziekte werden in de maanden Januari tot en met April in de aangrenzende onderafdeelingen Barroe, Maros en Goa en op twee andere eilandjes van dien archipel 22 meer sporadisch verspreide gevallen waargenomen, waarvan 20 met doodelijken afloop (in 1937 26 gevallen, waarvan 18 met doodelijken afloop). Gebleken is, dat hier niet de echte cholera-vibrio, maar een nauw verwante bacterie-soort (vibrio el tor) in het spel was, welke als onschuldig bekend staat.

Diphtheritis werd in 33 gevallen vastgesteld; 18 gezinsleden der zieken bleken met de diphtherie-bacterie besmet te zijn.

Meningitis epidemica werd 13 maal waargenomen (4 maal te Makassar en 9 maal te Roeteng).

Tuberculosis en lepra werden in toenemende mate geconstateerd.

Een vermoedelijk geval van de ziekte van Weil werd ontdekt. Een 1000-tal ratten en een aantal honden werden op het voorkomen van de verwekkers dezer ziekte onderzocht; 15 % van de rioolratten, 7 % van de rattus concolor, slechts 1 % van de huisratten en enkele honden werden geïnfecteerd bevonden.

In enkele kampongs bij Tomohon (Minahasa) zijn wederom eenige, gedeeltelijk zeer lichte gevallen van rhinosclerom gesignaleerd; een sero-bacteriologisch onderzoek van de verspreiding dezer eigenaardige ziekte werd ingesteld.

Malaria kwam in Makassar weinig voor. Hooge infectie-indices werden gevonden in kampongs bij Bonthain en Boeloekoemba en op enkele kolonisatieterreinen. Voor het opsporen van de overbrengers der ziekte onder de anophelinen in die streken werden talrijke muskieten en hun larven onderzocht, waarbij de veelal als onschuldig beschouwde *a. barbirostris typicus* of een nauwverwante variëteit daarvan als een belangrijke overbrenger werd gevonden.

De drinkwaterleiding van Makassar werd dagelijks bacteriologisch gecontroleerd; het water bleek steeds aan de strengste eischen van hygiënische betrouwbaarheid te voldoen.

De nieuwe drinkwaterleiding te Watampone bleek hygiënisch betrouwbaar water te leveren. Op limonadefabrieken en melkerijen werd bacteriologische controle uitgeoefend, hetgeen in enkele gevallen leidde tot afkeuring van hun producten. Het zwembadwater van Makassar werd steeds in hygiënisch opzicht uitstekend bevonden.

Laboratorium voor Technische Hygiëne te Bandoeng. Van de werkzaamheden kunnen worden vermeld de onderzoekingen ten behoeve van:

a. de watervoorzieningen van Ambon, Bagan-siapiapi, Balikpapan, Bandjermasin, Bandoeng, Bandoengan, Banjoemas, Baeo Baeo, Batoeradja, Bengkalis, Benkoelen, Bireuen, Boekit Asem-mijnen, Bondowoso, Cheribon, Demak, Djambi, Garoet, Indramajoe, Kali-Djati, Kawoeng, Kediri, Klakah, Koedoes, Kotaboemi, Koetaradja, Koela Simpang, Langsa, Lembang, Lho Seumawe, Loewoek, Louise, Madjalengka, Magelang, Makassar, Malang, Muntok, Nongkodjar, Palembang, Palopo, Pangkalanbrandan, Pangkalpinang, Pekalongan, Pendopo, Pengalengan, Pemangkat, Pladjoe, Poerwodadi, Pontianak, Poso, Rantauaprat, Rengat, Riring, Sabang, Sigli, Soekaboemi, Soengai-Gerong, Tangerang, Tandjoengbalai (Oostkust van Sumatra), Tandjoengbalai (Karimoen), Tandjoengkarang-Telokbetong, Tandjoengpinang, Tasikmalaja, Tebingtinggi, Ternate, Tjiandjoer, Tjilatjap, Tjimahi, Tjiwideh, Tretes, Waingapoe, en van verschillende ondernemingen, inrichtingen, zwembaden, enz.;

b. de afvalwaterzuiveringsinstallaties van Bandoeng, Jogjakarta en Delanggoe;

c. vraagstukken betreffende den toestand van de lucht in ziekenhuizen, schuilkelders en fabrieken en andere vraagstukken der luchtconditioneering.

Periodieke wateronderzoekingen werden verricht te Bandoeng, Soekaboemi, Tjiandjoer, Tasikmalaja, Garoet, Tangerang, Lembang, Tjimahi, Rangkasbitoeng en Tandjoengkarang-Telokbetong.

Het aantal onderzochte monsters bedroeg voor bacteriologisch onderzoek 1763 en voor chemisch onderzoek 788.

De volgende publicaties zagen het licht:

Prof. Dr. Ir. C. P. Mom: „De Ontwikkeling der Luchtecond. in Noord-Amerika.” *De Ingenieur in Ned.-Indië*, n°. 5, 1938.

Prof. Dr. Ir. C. P. Mom: „Over den invloed der lichtelectriciteit op de behaaglijkheid en de gezondheid.” *De Ingenieur in Ned.-Indië*, n°. 10, 1938.

Prof. Dr. Ir. C. P. Mom: „De Bacteriën en de Hygiëne.” *De Ingenieur in Ned.-Indië*, n°. 9, 1938.

Prof. Dr. Ir. C. P. Mom: „Luftbehandlung in den Tropen.” *Gesundheitsingenieur* 1938, 631.

Prof. Dr. Ir. C. P. Mom en Dr. C. O. Schaeffer: „The occurrence of typhoid bacteria in sewage during its transport through sewers and during the purification in sedimentation- and digestion-tanks.” *Trans. Far Eastern Association of Tropical Medicine Xc. Congres (1938)*.

Prof. Dr. Ir. C. P. Mom en ing. Ch. R. F. Baumgarten: „Over het gebruik van het door rottingstanks geproduceerde gas als brandstof voor automobielmotoren.” *Locale Techniek* 1938, n°. 1.

Ir. N. D. R. Schaafsma: „Waterverstreking aan den „Kleinen Man”.” *Locale Techniek* 1938, n°. 6.

Ir. N. D. R. Schaafsma en Ir. S. Snuijf: „Waterleidingtarieven en de Hygiëne.” *Locale Techniek* 1938, n°. 6.

Dr. C. O. Schaeffer: „Typhusbacteriën en de Imhofftank.” *Handelingen 8ste Ned.-Ind. Natuurwetenschappelijk Congres (1938)*.

Ir. J. A. Wiesebron: „Stofvangers voor Rijstpellerijen.” *De Ingenieur in Ned.-Indië*, n°. 9, 1938.

Ir. J. A. Wiesebron: „Luchtcondities en Behaaglijkeheidsgebied in de Kuststreken en in het Bergland van Java.” *De Ingenieur in Ned.-Indië*, n°. 11, 1938.

Ing. Ch. R. F. Baumgarten: „De winning en het gebruikmaken van rottingsgassen, vrijkomende bij de zuivering van afvalwater.” *Handelingen 8ste Ned.-Ind. Natuurwetenschappelijk Congres (1938)*.

5. Voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten en volksziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid

De epidemie-ordonnantie (I. S. 1911 n°. 299, zooals sederd gewijzigd en aangevuld) is voorloopig voor den duur van 2 jaar mede van toepassing verklaard op poliomyelitis anterior acuta (kinderverlamming) (I. S. 1938 n°. 594).

Pest. Het verloop van de pest wijst wederom een belangrijke verbetering aan. Het aantal in 1938 geconstateerde pestgevallen bedroeg 2107, alle op Java, waarvan 2083 met doodelijken afloop, tegen 3834 pestgevallen waarvan 3814 sterfgevallen in 1937.

De verdeling over de zônes West-, Midden- en Oost-Java luidt: 1471 pestgevallen (+ 1447) in West-Java, 616 pestgevallen (+ 616) in Midden-Java en 20 pestgevallen (+ 20) in Oost-Java. Naar den landaard zijn te onderscheiden: bij Europeanen 6, bij Chineezen 42 en bij Inlanders 2035 sterfgevallen.

De in het aantal pestgevallen begrepen longpestgevallen bedroegen 202, alle sterfgevallen.

De ligging der epidemie veranderde niet noemenswaard; de residentie Priangan vormde het belangrijkste pestgebied.

De bestrijding door middel van vaccinatie en woningverbetering behoudt in weerwil van het afnemend aantal pestgevallen ten volle haar beteekenis en verslapping of beperking in dit opzicht zou zonder eenigen twijfel onmiddellijk door een ernstige stijging van de pest worden gevolgd.

Het aantal toegepaste inentingën met inbegrip der herinentingen bedroeg 1 292 257; zij werden hoofdzakelijk in de maanden September tot en met December toegepast. Het verloop bleef zeer gunstig.

De woningverbetering vond in 1938 overwegend plaats in de residentie Priangan en op kleinere schaal in de residenties Pekalongan en Cheribon. Het aantal bestaande woningen, tijdens 1938 verbeterd, bedroeg 56 265.

Daarnaast werden in de verbeterde landstreken 54 548 nieuwe woningen naar den eisch gebouwd onder het toezicht van de Pestbestrijding.

Het toezicht op de bestaande verbeterde woningen, de z.g. woninginspectie, moet doorlopend worden uitgebreid ten einde verval en heroptreden van pest te voorkomen.

Nieuwe tarieven voor het onderzoek van vaartuigen op de aanwezigheid van ratten ter verkrijging van een verklaring tot vrijstelling van ontrating zijn opgenomen in Bb. n°. 13974, juncto n°. 14155.

De nieuwe tarieven voor het gebruik van middelen en toestellen voor ontsmetting van schepen en voor de verdeling van ratten of muskieten, zoomede voor reiniging, ontsmetting en ontrating van huizen, keten en andere gebouwen of van vaartuigen zijn opgenomen in Bb. n°. 14145.

Pokken. Werd in 1937 voor Java en Madoera slechts één geval van pokken gemeld, in 1938 bedroeg het aantal gevallen 9, waarvan 2 met doodelijken afloop. Door de Buitengewesten werden 3 lichte gevallen (varioloïis) gerapporteerd.

Omtrent een nieuwe verdeling in vaccine-districten van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zie men Bb. n°. 14060.

Gele koorts. Gele koorts kwam gedurende 1938 in Nederlandsch-Indië niet voor. De invoer van gele koorts-virus bleef ook in 1938 verboden.

Cholera. In aansluiting aan de in 1937 gemelde gevallen van een klinisch op cholera gelijkende ziekte, werd in 1938 in de hoofdplaats Makassar 1 geval veroorzaakt door het El Tor *Vibrio* geconstateerd. De betrokken patiënt herstelde. In het ressort Zuid-Celebes werden verder nog 17 gevallen van deze ziekte waargenomen (waarvan 16 met doodelijken afloop).

Typhus abdominalis. Het aantal op Java en Madoera gerapporteerde gevallen bedroeg 4625 met 747 sterfgevallen, tegen 4468 gevallen met 752 sterfgevallen in 1937. Het in Batavia en Semarang geconstateerde aantal gevallen daalde van resp. 653 en 450 gevallen in 1937 tot 503 en 329 gevallen in 1938 of met resp. 23 % en 26,9 %. Soerabaja gaf een kleine stijging te zien (van 622 gevallen in 1937 tot 646 gevallen in 1938 of 3,9 %).

Het aantal door de Buitengewesten opgegeven gevallen bedroeg 680 met 74 sterfgevallen, tegen 550 gevallen met 43 sterfgevallen in 1937. Te Medan was het aantal geconstateerde gevallen 87 met 23 sterfgevallen, in de onderafdeeling en de hoofdplaats Makassar 15 met 1 sterfgeval en in de onderafdeeling met de hoofdplaats Manado 71 met 12 sterfgevallen.

Paratyphus A. Het aantal gevallen aan deze ziekte daalde van 922 gevallen in 1937 tot 708 gevallen in 1938 of met 23,2 %; het aantal sterfgevallen bedroeg 37. Het voor Batavia opgegeven aantal gevallen vertoonde een belangrijke daling (van 314 gevallen in 1937 tot 149 gevallen in 1938 of met ruim 52,5 %); het aantal sterfgevallen bedroeg 14. Voor Semarang en Soerabaja waren deze cijfers resp. 75 gevallen met 2 sterfgevallen en 93 gevallen met 5 sterfgevallen (in 1937 150 gevallen met 7 sterfgevallen en 56 gevallen met 2 sterfgevallen).

De Buitengewesten rapporteerden 44 gevallen, waarvan 3 sterfgevallen (in 1937 24 met 1 sterfgeval).

Diphtherie. In 1938 steeg het aantal op Java en Madoera geconstateerde gevallen van 676 in 1937 tot 882 gevallen of ruim 30 %. Het aantal sterfgevallen bleef gelijk (81). Hiervan werden te Batavia 140 (in 1937 103, of een stijging van 35,9 %), te Semarang 148 (in 1937 155, of een daling van 4,5 %), te Soerabaja 120 (in 1937 83, of een stijging van 44,6 %) geconstateerd.

Uit de Buitengewesten werden 170 gevallen gemeld met 29 sterfgevallen (in 1937 315 gevallen, derhalve een daling van ruim 46 %).

Bacillaire dysenterie. Het aantal op Java en Madoera geconstateerde gevallen vertoonde een belangrijke stijging (van 831 gevallen in 1937 tot 2507 gevallen met 354 sterfgevallen in 1938), als gevolg van een epidemie in de residentie Bantam (prov. West-Java), waar 1287 gevallen met 133 sterfgevallen werden gemeld.

Daarentegen daalde het aantal gevallen in de Buitengewesten van 7455 met 108 sterfgevallen in 1937 tot 5818 gevallen met 79 sterfgevallen in 1938 of met ruim 22 %. De meeste gevallen kwamen voor in de residentie Celebes (4520 gevallen, tegen in 1937 4040 of een stijging van 11,9 %), Timor (361 gevallen, tegen in 1937 629), Manado (285 gevallen, tegen in 1937 472) en de Molukken (263 gevallen, tegen in 1937 1900).

Meningitis cerebrospinalis. Het aantal gevallen van meningitis cerebrospinalis, dat officieel bekend is geworden, bedroeg in 1938 9; hiervan waren 7 sterfgevallen (in 1937 3 gevallen met 1 sterfgeval).

Poliomyelitis. Van deze ziekte werd in 1938 te Bandoeng 1 en te Poerworedjo 1 geval gerapporteerd (in 1937 1 geval).

Door de Buitengewesten werden eveneens 2 gevallen gemeld, te Medan (in 1937 2). Sterfgevallen deden zich niet voor.

In den loop van 1938 werden door de Nederlandsch-Indische Regeering naar aanleiding van door tusschenkomst van het „Eastern Bureau” van de Hygiënische organisatie van den Volkenbond te Singapore ontvangen radiografische berichten, besmet verklaard wegens pest Bassein, Cochin en Rangoon, welke besmetverklaring met uitzondering van die van Cochin in den loop van het jaar weer kon worden opgeheven. Wegens cholera werden besmet verklaard Amoy, Bassein, Hanoi, Hong Kong, Macao, Negapatam, Shanghai en Swatow. Van Bassein en Hanoi kon de besmetverklaring gedurende 1938 weer worden opgeheven, voor de overige plaatsen moest de besmetverklaring tot eind 1938 gehandhaafd blijven, evenals die van Calcutta (sinds 1916) en Madras (sinds 1936). Verder werd in het begin van het jaar de besmetverklaring wegens cholera van Canton en Haiphong (sinds 1937) opgeheven.

Over de bestrijding der volksziekten in Nederlandsch-Indië kan het volgende worden medegedeeld.

Malaria. In 1938 werd te Singapore de vijfde internationale malaria-cursus gehouden, waaraan werd deelgenomen door een Nederlandsch-Indisch Gouvernementsarts 1ste klasse.

In verband met een ernstige malaria-explosie te Tandjoengpriok in April 1938 werden daar ter plaatse voorloopige assaineeringswerken uitgevoerd, o.a. ophooging en drainage van verschillende moerassige gedeelten op het haventerrein, verbetering van het gotenstelsel en drooglegging der Rawah Badak, welk moeras de voornaamste ludlowi-broedplaats vormde.

In Oost-Java waren verschillende assaineeringswerken in voorbereiding (in Noordoost-Soerabaja, Toeban, Bangil, Pasoeroean, Alasmalang, Banjoewangi en Madoera).

Gereed kwam de assaineering te Moearatebo (Zuid-Sumatra).

In de Tjihea-vlakte werd dit jaar de Oostmoesson-padi-aanplant uitgebreid tot 150 bouw, zonder dat uit een malaria-oogpunt bezien hiervan eenig nadeel werd ondervonden.

In de Tjiandjoer-vlakte werden enkele gebieden technisch bevloed, namelijk het Tjibinong-gebied (275 ha), het Pataroeman-gebied (117 ha) en het Tjipadang-gebied (144 ha).

De assaineeringswerken te Batavia, Pekalongan en Tegal verkeerden in goeden staat.

Over geheel Java kwamen zoowel aan de kust als in het binnenland min of meer ernstige malaria-explosies voor, veroorzaakt door *a. ludlowi* of *a. aconitus*.

Eind April 1938 brak een ernstige malaria-explosie uit te Tandjoengpriok. Oorzaak bleek te zijn de *anopheles ludlowi* (N.I. 18 %); de voornaamste ludlowi-broedplaats was het brakwatermoeras ten zuiden van het eigenlijke havenemplacement. De aanleiding tot het ontstaan van deze epidemie was een abnormaal verloopende Oostmoesson; terreinen in en in de omgeving van Priok, welke als potentieel gevaarlijk bekend stonden, werden daardoor tot ideale ludlowi-broedplaatsen. Daarnevens echter hebben ook de bevolkings-vischvijvers, welke zich ten oosten van Priok in oostelijke richting langs de kust uitstrekken, een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling der epidemie; deze vijvers produceerden in de maanden Mei tot en met Augustus enorme hoeveelheden ludlowi's. Ook op het militair terrein ten oosten van de visschershaven werden malaria-gevaarlijke situaties aangetroffen. Tenslotte bleek het afvoergotenstelsel in de bewoonde kom van Tandjoengpriok in minder goeden toestand te verkeren; tal van leidingen bleken te breed te zijn en hadden te gering verhang. Aangezien het stelsel in open verbinding met zee staat, werden op verschillende plaatsen gevaarlijke brakwaterverzamelingen gevormd. In Mei 1938 nam het aantal malaria-ziektegevallen plotseling sterk toe, terwijl ook het aantal sterfgevallen in deze maand belangrijk steeg. Eerst in November van dit jaar trad met het invallen van den Westmoesson een belangrijke daling in, zoowel van de sterfte als van het aantal behandelde malaria-ziektegevallen.

De volgende maatregelen werden beraard: inpoldering van de zuidelijk van Priok gelegen terreinen met de bedoeling de zeewatertoevoer in deze gebieden te verhinderen; inpoldering van de zuidoostelijk van Priok gelegen terreinen; ophoogen van laaggelegen gronden in het militair terrein ten oosten van de visschershaven met grond, verkregen door uitdiepen van enkele hier gelegen vischvijvercomplexen; verbetering van het gotenstelsel te Tandjoengpriok; verbetering van de vischvijvercomplexen ten oosten van Priok op de particuliere landen Bangliauw en Tjilintjing, waarbij door het graven van toevoerkanalen naar de vijvers de zeewatervoorziening zal worden verbeterd, terwijl door het graven van een scheidingskanaal op de grens van zoet- en zoutwatergebied de zoetwatertoevoer uit het achterland naar de vijvers zal worden tegengegaan (beoogd wordt hiermede een verhoogde zoutconcentratie van het vijverwater, hetgeen de groei van de visch zal bevorderen, terwijl de kansen op het broeden van *a. ludlowi* zullen verminderen).

Verder zal een vischvijver-ordonnantie in werking worden gesteld, waarbij geëischt zal worden, dat de vijvers zonder oppervlakte-wieren moeten worden geëxploiteerd.

Wat de inpoldering van de zuidelijk van Priok gelegen terreinen betreft, werden voorloopig eenige semi-permanente keersluisjes gebouwd in kreeken, welke in verbinding staan met het zoutwater bevattende Lagoa-kanaal.

Door den bouw van een keersluis, tevens uitwateringssluis van den polder in het Lagoa-kanaal tegen de Celebesstraat, zal het hier bedoelde gebied permanent worden verzoet.

Wat de inpoldering van de zuidoostelijk van Priok gelegen terreinen betreft, zullen de hier gelegen terreinen worden verzoet door den aanleg van een groote

keersluis in den mond van de Kali Soenter Baroe en het opspuiten van enkele gevaarlijke zeer laag gelegen terreinen.

Met de verbetering van het gotenstelsel werd een aanvang gemaakt.

De vischvijvercomplexen ten oosten van Priok werden voorloopig door een wekelijksche bestuiving met Parijsch groen over een afstand van 3 km ongevaarlijk gehouden.

Verder moge worden verwezen naar twee artikelen van de hand van den leider der malaria-bestrijding, opgenomen in het Geneeskundig Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, namelijk „Ingezonden”, afl. 50, deel 78, 1938 en „De malaria te Tandjoengpriok”, afl. 24, deel 79, 1939.

Verschillende projecten voor bebosschingsproeven zijn in studie genomen, o.a. in de residentie Batavia (Maoek), in het regentschap Krawang (Patimban), Soengeiloempang bij kampong Melajoe, op de onderneming Pasir-Awi (res. Soekaboemi), Palaboehanratoe, en in de regentschappen Tjiamis en Tasikmalaja.

In het laatste kwartaal van 1938 nam het aantal malaria-gevallen in Boven-Digoel speciaal onder de geïnterneerden en burgers toe, als gevolg van het stopzetten der chinine-prophylaxis, weshalve deze weder werd ingevoerd.

Op Celebes werd in het kolonisatieterrein Wonoredjo tijdens een epidemie a. barbirostris zeer hoog geïnfecteerd gevonden.

In de kolonisatie Toegoemoeljo bij Loeboeklinggau (Zuid-Sumatra) werd a. leucosphyrus typicus tot 15 % geïnfecteerd bevonden.

Met een onderzoek naar de poppen van een aantal anophelinen werd een aanvang gemaakt.

Tuberculosebestrijding. Ook in 1938 werd bij de bestrijding van de tuberculose veel steun ondervonden van de „Stichting Centrale Vereeniging ter bestrijding der tuberculose in Nederlandsch-Indië”.

De op Java en Madoera en in de Buitengewesten aanwezige consultatiebureaux werden vrij druk bezocht. Op vele plaatsen bestond gelegenheid tot röntgenologisch onderzoek. Geregeld werden onderwijzers en schoolkinderen onderzocht en gecontroleerd.

In West-Java is ook in 1938 gebleken, dat de tuberculose als volksziekte moet worden beschouwd. De capaciteit der verschillende sanatoria werd vergroot.

De sanatoria Patjet, Tjisaroea en Zeerust waren gedurende het geheele jaar 1938 zeer goed bezet. In Zeerust werden veel patiënten met chirurgische tuberculose verpleegd.

Het werk der z.g. huisbezoeksters vond geregeld voortgang.

De sanatoria te Ngawen en Pakem in Midden-Java waren steeds zeer goed bezet. Het volkssanatorium bij Pakem werd 30 September 1938 in gebruik genomen. De tarieven zijn zeer laag gesteld.

Ook in het gouvernement Soerakarta is de tuberculose als een volksziekte te beschouwen. Ongeveer 10,8 % van de totale sterfte in de stad Solo werd veroorzaakt door tuberculose. De bestrijding werd krachtig ter hand genomen, mede dank zij subsidie van de Zelfbesturen.

In het derde kwartaal 1938 werd te Djember een consultatie-bureau geopend. Een tuberculose-arts werd er geplaatst, die later met de leiding van het volkssanatorium in Kalisat belast zal worden. Een röntgen-toestel is beschikbaar.

Het sanatorium Wonosalam bij Modjowarno heeft thans een capaciteit van 70 bedden, uitsluitend voor mannelijke patiënten.

Op 1 October 1938 werd een sanatorium te Songgoriti (bij Batoe) geopend; de toeloop was zeer groot.

Wat Bali en Lombok betreft, werd de indruk gewekt, dat er belangrijk meer tuberculose voorkomt dan op de poliklinieken en in de ziekenhuizen wordt waargenomen.

Hetzelfde geldt voor Atjeh, waar op dienstreizen van de medici nogal vaak tuberculose werd waargenomen.

In Medan werd de Koningin Emma-kliniek voor tuberculoselidjers in gebruik genomen.

Het consultatiebureau in Taroetoeng ontwikkelt zich gestadig.

Op het eiland Nias komt tuberculose zeer veel voor. De onhygiënische levenswijze werkt de verbreiding zeer in de hand. Ook in de residentie Sumatra's Westkust komt deze ziekte veel voor.

In de residentie Benkoelen zal door de in gebruikneming van een röntgen-toestel in de ziekeninrichting te Benkoelen op het gebied van de opsporing van tuberculoselijders belangrijk werk verricht kunnen worden.

Het consultatiebureau te Palembang werd druk bezocht.

Te Pangkalpinang werd begonnen met een Mantoux-onderzoek bij schoolkinderen.

Te Bandjermasin werd een consultatiebureau in gebruik genomen.

De consultatiebureaux in de residentie Manado werden zeer druk bezocht. Het sanatorium te Noöngan was steeds geheel bezet.

In de Gouvernements ziekeninrichtingen en gesubsidieerde ziekenhuizen werden in 1938 9409 lijdens aan tuberculose behandeld (in 1937 9495). Hiervan overleden 1773 patiënten (in 1937 1746).

Voor 's Lands dienst werden wegens tuberculose afgekeurd 17,4 % van het totaal aantal Inheemsche ambtenaren (in 1937 19,1 %).

Van de 5051 in 1938 verleende ziekteverloven komen 1063 of 21 % (in 1937 18,8 %) op rekening van de tuberculose. Bij Inheemsche ambtenaren alleen was het percentage bijna 25 %.

Trachoombestrijding. Ook in 1938 zette de Vereeniging tot bestrijding van oogziekten en blindheid haar werkzaamheden in West-Java voort.

In Krawang, waar door de Zending een oogkliniek werd geopend, kwam de hoofdassistent der oogheekundige afdeling van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia, 2 maal per maand voor grootere operaties. Zulks geschiedde op kosten van bovengenoemde vereeniging.

De met de leiding van de oogkliniek Krawang belaste arts, alsook de Regentschaps Indisch arts te Tangerang, verrichtten tezamen met bovengenoemden hoofdassistent, dan wel elk afzonderlijk vele oogoperaties. De bestrijding van trachoom werd in de residentie Batavia krachtig ter hand genomen. Op verschillende plaatsen zijn speciaal voor dit doel opgeleide mantri-verplegers geplaatst, die met de trachoombestrijding belast werden.

Het door Mevrouw Scheltema—Joustra in 1937 aangevangen onderzoek werd wegens vertrek van deze artse naar Europa voortgezet door den Indisch arts M. Soediro, in dienst van de Vereeniging tot bestrijding van oogziekten en blindheid.

Ook in de regentschappen Tasikmalaja en Tjiamis werd veel trachoom waargenomen, zoo ook in het regentschap Garoet, waar een speciale trachoom-mantri geplaatst werd, die veel en nuttig werk verricht. Een groot aantal schoolkinderen werd hier onderzocht. Het percentage aan trachoom lijdende kinderen was vaak zeer hoog, in het onderdistrict Tarogong zelfs ruim 77 %. In het provinciaal ziekenhuis te Garoet werden de daarvoor in aanmerking komende gevallen operatief behandeld door een medicus uit Bandoeng. Veel medewerking kon vaak worden verkregen van den kant der onderwijzers.

In November 1938 werd te Tarogong een tweede trachoom-mantri geplaatst. hetgeen het onderzoek en de behandeling der patiënten ten goede komt.

In het onderdistrict Losari van de residentie Cheribon werd eveneens een tweede trachoom-mantri geplaatst.

Ook in de regentschappen Tegal en Brebes vond de trachoombestrijding geregeld voortgang.

Over het geheele jaar 1938 bedroeg het aantal consulten aan de poliklinieken van het regentschap Tegal 57 696, waarvan 18 282 aan schoolkinderen. Op de poliklinieken van het regentschap Brebes waren deze cijfers 38 004 en 11 386.

In de polikliniek van de stadsgemeente Tegal werden 20 421 consulten gegeven (in 1937 22 882), waarvan 9418 kinderen (in 1937 10 655).

In het regentschap Pemalang werden 9991 kinderen afkomstig van 95 scholen onderzocht. Ongeveer 27,9 % bleek aan trachoom te lijden. Het percentage was in de plaats Pemalang het hoogst (\pm 32,6 %).

Een drietal mantri's werd in Soegiwaras, Widoeri en Donosari geplaatst. In het geheele regentschap werden 3093 nieuwe oogpatiënten behandeld, van wie 1317 of $\pm 43\%$ lijdende aan trachoom.

Het totaal aantal consulten bedroeg 48 092 (in 1937 34 574), waaronder 27 364 schoolkinderen.

In het ziekenhuis te Pemalang werden 71 oogoperaties verricht.

In Noord-Soerabaja werd de trachoombestrijding voortgezet.

In het hospitaal te Rantepao op Celebes werden door den oogarts Dr. J. Tijssen ruim 400 oogoperaties verricht, in hoofdzaak voor afwijkingen tengevolge van trachoom.

In de overige deelen van Nederlandsch-Indië werden de trachoom-patiënten, geregeld in ziekenhuizen, poliklinieken en gedurende de dienstreizen der medici onderzocht en behandeld.

Framboesia tropica. Ondanks intensieve bestrijdingsmaatregelen viel ook in 1938 geen vermindering van framboesia tropica te constateeren. Ongetwijfeld houdt dit verband met de zeer onhygiënische levenswijze van de bevolking in sommige streken.

In de residentie Kediri werd de intensieve framboesia-bestrijding met registratie van de geheele bevolking voortgezet. De resultaten, welke door herhaald na-onderzoek worden gecontroleerd, zijn bevredigend. Er werd een belangrijke vermindering van het aantal infectieuze gevallen gevonden. In het regentschap Ngandjoek werd een speciale framboesia-arts aangesteld.

Op Madoera werd in de tweede helft van het jaar 1938 begonnen met de framboesia-behandeling volgens het in Kediri toegepaste systeem. In hoofdzaak werd in enkele desa's van het regentschap Pamekasan gewerkt.

In de framboesia-haard Koeta (Denpasar) werd met een systematische framboesia-bestrijding begonnen. Het aantal toegediende injecties op Bali en Lombok was zeer groot.

Ook in andere deelen van den Archipel werden veel framboesia-lijders behandeld.

Geslachtsziekten. Evenals in vorige jaren was het aantal lijders aan geslachtsziekten, hetwelk in ziekenhuizen en poliklinieken ter behandeling kwam, zeer groot. Daarbij komen nog de patiënten, die ongeregeld behandeld werden gedurende de dienstreizen van de geneesheeren.

Ten aanzien van de frequentie zijn geen exacte gegevens beschikbaar; deze wisselt in verschillende streken vaak zeer sterk.

In 1938 werden in de Gouvernements- en gesubsidieerde ziekenhuizen behandeld 18 802 lijders aan geslachtsziekten (in 1937 18 595); van hen leden 8487 aan syphilis.

Venerisch granuloom. Evenals in vorige jaren werd deze ziekte wederom uitsluitend in Zuid-Nieuw-Guinea geconstateerd en wel in hoofdzaak ten Zuiden van de Digoel-rivier. In deze streken werd in 1938 $\pm 1,7\%$ van de onderzochte personen aangetast bevonden. Zoowel de Merauke als in de 5 hulphospitalen te Moeting, Poëpe, Okaba, Komolon en Kimaän vond geregelde behandeling der lijders plaats. Er werden 1145 patiënten behandeld (in 1937 1281), van wie 150 herstelden, 65 wegliepen vóórdat de behandeling geëindigd was en 17 overleden.

Behalve op het vasteland van Nieuw-Guinea werd het venerisch granuloom geregeld waargenomen op het Frederik Hendrik-eiland. In het aldaar aanwezige hulpziekenhuis Kimaän werden veel patiënten opgenomen.

Filariasis. Ook in 1938 werd in het ressort Atjeh bijna overal filariasis waargenomen. In de onderafdeeling Lho Seumawè komt deze ziekte zelfs zeer veelvuldig voor. De minste frequentie vertoonde de filariasis in de bergstreken. In de kuststreken werd soms tot 40% der bevolking geïnfecteerd bevonden.

Op het eiland Nias werden twee infectie-haarden gevonden. In de Idanö-Gawo-gebieden werd in één kampong een infectie van 70% gevonden. Het aantal gevallen van elephantiasis was gering. Verder werd in verschillende streken van Tapanoeli deze ziekte nog waargenomen.

In Tembilahan (res. Riouw en Onderhoorigheden) werd veel elephantiasis van het onderbeen waargenomen.

In het ressort Zuid-Sumatra werd ook in 1938 in Kajoeagoeng geregeld filariasis waargenomen, in hoofdzaak filariasis Malayi. De infectie-index was evenwel niet bijzonder hoog (14 %).

In Djambi werden langs de Batanghari en de Koempoh in bijna elke kampong gevallen van filariasis waargenomen, ook enkele personen met elephantiasis.

Bij de koelies van de Bangkatinwinning alsook bij de bevolking van Bangka werd een vrij uitgebreid onderzoek verricht. Bij de koelies bedroeg de infectie-index $\pm 2\frac{1}{2}$ %, bij de bevolking was deze lager. Alle positieve preparaten bevatten uitsluitend microfilariae Malayi. Bij de bevolking werd ook in hoofdzaak deze vorm van filaria gevonden.

In Poetoessibau in de Westerafdeeling van Borneo werden veel gevallen van elephantiasis van het onderbeen waargenomen.

In Martapoera (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) is de filaria-index nogal hoog. In Tanahgrogot werd ook filaria Bancrofti gevonden. Verder werd overal elephantiasis gezien.

Op Celebes werd op verschillende plaatsen wederom filariasis waargenomen. Over het algemeen was de infectie-index vrij laag, behalve in Bolaäng Mongondow, waar hogere cijfers gevonden werden.

Wat Manado betreft werd de ziekte zeer verbreid waargenomen.

In de Molukken speelt de ziekte op Nieuw-Guinea een belangrijke rol. In Hollandia werd in het binnenland een infectie-index van 44 % waargenomen. Op de verschillende eilanden was de infectie-index laag.

Ook in den Timor-archipel werd overal filaria waargenomen, echter niet in ernstige mate.

Rhinosclerom. Deze ziekte werd in 1938 bij een tweetal patiënten in de Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Semarang waargenomen. De patiënten waren afkomstig uit de bergstreken van Oengaran en Ambarawa.

In Tomohon werden de ontdekte haarden aan een intensief onderzoek onderworpen. Het serologisch en bacteriologisch onderzoek bracht enkele nieuwe gevallen aan het licht. De eenige haard van belang werd gevonden in het afgelegen plaatsje Kasoeratan.

Te Roeteng op Flores werd bij 2 patiënten, die eerst voor framboesia-lijdens werden gehouden, door nauwgezet onderzoek rhinosclerom geconstateerd.

Krop. Zoals reeds in het Verslag over 1937 werd medegedeeld, zou in enkele desa's van de residentie Batavia veel krop voorkomen. Een terzake in 1938 ingesteld onderzoek in het onderdistrict Tjisalak wees uit, dat in de desa Boeniara 46,6 % krop bij vrouwen van 20 tot 29 jaar voorkomt. Van ernstige endemische krop kan echter niet gesproken worden.

In Oost-Java blijft de krop in hoofdzaak beperkt tot de desa's in het Tenggeren Kawi-gebergte. Er wordt niet overal geijodeerd zout verstrekt, hier en daar wordt door de Zoutregie nog ongeijodeerd zout verkocht. In bepaalde streken van het regentschap Kediri komt krop eveneens geregeld voor.

Op Bali en Lombok is de hoogvlakte van Tjatjoer de belangrijkste krophaard.

Op Sumatra werd in verschillende streken geregeld krop waargenomen.

In het geheele landschap Serbödjadi (Atjeh) heerscht krop endemisch. In sommige kampongs bedroeg de index tot 85 %. In de onderafdeeling Sidikalang werden enkele gevallen van cretinismus waargenomen.

Op verschillende poliklinieken in Noord-Sumatra werden de lijdens met joodkalium behandeld.

Ook ter Sumatra's Westkust komt krop voor. In Soengaipehoech werd aan den bovenloop der rivieren veel krop waargenomen.

In de bergstreken van Zuid-Sumatra komt de kropziekte eigenlijk overal voor. Buiten Benkoelen bedroeg het percentage ± 60 %. Gevallen van cretinismus werden hier weinig gezien.

In Djambi werd het onderzoek voortgezet, waarbij in enkele desa's hooge percentages krop (soms boven de 80 %) werden gevonden.

Ook in Kota agoeng werd een onderzoek ingesteld, waarbij bleek, dat er weinig krophaarden zijn.

In de Westerafdeeling van Borneo werd evenals in 1937 overal krop waargenomen; ook cretinismus werd in mindere of meerdere mate gezien. Het zijn in hoofdzaak de aan den bovenloop der rivieren gelegen kampongs, waar de aandoening voorkomt.

Hetzelfde geldt ook voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Hier zijn bovendien de bergstreken de plaatsen, waar krop endemisch voorkomt. Er wordt veel joodhoudend zout verkocht. Cretins werden hier en daar gezien. In de uitloopers van het Schwaner-gebergte werd meer dan 90 % krop bij vrouwen waargenomen.

In Apokajan werd het onderzoek voortgezet. De krop-index was vaak zeer hoog, soms meer dan 50 %.

Op Celebes zijn het in hoofdzaak de omstreken van Paréparé en Rantepao, waar veel krop voorkomt. Vooral bij Rantepao werd ook veel cretinismus waargenomen.

In het bergland van Manado werd geregeld krop waargenomen.

Leprabestrijding. De kennis omtrent den aard en de verbreiding van de lepra in vele deelen van dit eilandrijk is wederom belangrijk verruimd.

De registratie der nieuwe en herregistratie der oude patiënten hebben waardevol cijfermateriaal verschaft, terwijl de intensieve propaganda heeft mogen leiden tot spontaan toegepaste isolatie.

In de regentschappen Blora, Lamongan en Bangkalan, alsmede op Bali en Lombok waren speciale lepra-artsen werkzaam.

In het regentschap Blora bedroeg het aantal geregistreerde gevallen einde 1938 685.

De sterfte was buiten (68 ‰) niet belangrijk hooger dan binnen de leprozerie (Pelantoengan 67 ‰).

De opkomst der zieken ter polikliniek was bevredigend.

In het regentschap Lamongan waren einde 1938 951 leprozen aanwezig. De propaganda in dit gebied is reeds vrij goed tot de bevolking doorgedrongen. Van deze 951 patiënten waren 598 op 31 December 1938 geïsoleerd.

In het regentschap Bangkalan waren einde 1938 aanwezig 694 zieken. Van 282 desa's in dit regentschap zijn 224 besmet bevonden.

De gemiddelde lepra-dichtheid was 1,12 ‰.

Sinds de aanstelling medio 1938 van een speciaal lepra-arts benevens hulp-personeel, mogelijk gemaakt door het z.g. Madoera-Welvaartsfonds, kon de lepra-arbeid in dit gebied een snellere voortgang hebben. Het aantal behandelingspunten is thans 41.

Uit genoemd fonds zijn tevens gelden beschikbaar gesteld voor den bouw van isolatie-huisjes, waarvan vele reeds in gebruik zijn. Van de 698 patiënten wonen 423 in isolatie-huisjes.

In de leprozenkolonies op Bali en Lombok bevonden zich op 31 December 1938 506 patiënten. In de verschillende ressorten op Bali en Lombok waren 2098 leprozen geregistreerd. De lepra-dichtheid voor Bali, met een totaal aantal inwoners van 1 102 162, bedroeg 1,61 ‰; en voor Lombok, met een totaal aantal inwoners van 706 557, 0,5 ‰.

In Kediri en Ngandjoek waren 31 October 1938 respectievelijk 218 en 280 leprozen, van wie 475 waren geïsoleerd (huisisolatie).

De gedurende 1938 gedistribueerde hoeveelheden aethylester, chaulmogra-olie en pillen bedroegen resp. 137 660 kg, 420 000 kg en 975 350 stuks.

Voedingstoestand. Het Instituut voor Volksvoeding zette het menu-onderzoek in Segalaherang voort. Gebleken is dat, hoewel het menu voldoende vitamine-A-houdende componenten bevatte, deze doorgaans niet aan de kinderen werden verstrekt. Zodoende werd het verklaarbaar, dat de Vitamine-A-tekorten onder

de kinderen zoo veelvuldig voorkwamen, zonder dat bij de ouderen hiervan veel viel waar te nemen.

Verder verrichtte het Instituut menu-onderzoekingen in Patjet en vond in deze welvarende streken uitgebreider menu's dan elders.

In het Zuidergebergte bezuiden Jogjakarta (district Wonosari) werd begonnen met een menu-onderzoek bij de cassave-etende bevolking, terwijl West-Ceram gekozen werd als studie-objekt voor de voeding van een bevolking, die zich met sago en andere boschproducten voedt.

In het regentschap Lamongan (Oost-Java) werd een onderzoek ingesteld in een twaalfstal desa's naar de vitamine-A-voorziening van de bevolking. Hierbij bleek, dat de meerderheid der bevolking maar juist voldoende van dit vitamine met haar voedsel opnam. Met het oog hierop werd een begin gemaakt met propaganda, gericht op meer verbouw en gebruik van gewassen rijk aan vitamine-A.

In West-Java met zijn goede voeding hoorde men alleen van Xerophthalmiehaarden in Segalaherang en Pataroeman (regentschap Krawang). Beri-beri en voedings-oedeem komen in deze provincie slechts zeer sporadisch voor.

In Midden-Java trad misgewas op in Kendal en Grobogan; eenvoudige voedselverstrekking had goed succes, waardoor ernstige gevolgen uitbleven.

In het district Moga van de residentie Pekalongan trad aanhoudend mislukking van de maïsoogst op met als gevolg, dat vele patiënten met voedings-oedeem in het Zendingziekenhuis te Moga moesten worden verpleegd.

In enkele desa's in Banjoemas kwamen gevallen voor van bongkrek-vergiftiging, waarvan enkele met doodelijken afloop. Eveneens werden enkele gevallen van vergiftigingen door paddestoelen en tempé kedelee gerapporteerd.

In Oost-Java werden in de ziekenhuizen te Paree en Trenggalek eenige personen lijdende aan voedings-oedeem verpleegd. In de districten Kanor (Bodjonegoro) en Babat (Lamongan) trad misoogst op. Deze ging gepaard met een vermeerdering van het aantal malaria-gevallen, zoodat tot verstrekking van toebereid voedsel moest worden overgegaan. In totaal werd, dank zij de voortreffelijke hulp vooral van het Inheemsche Bestuur, aan 24 000 personen tweemaal per dag toebereid voedsel verstrekt.

In het gouvernement Soerakarta bleef het optreden van voedings-oedeem beperkt tot enkele gevallen.

In het gouvernement Jogjakarta kwamen enkele gevallen van voedings-oedeem voor in het onderdistrict Melati (Goenoengkidoel) en in de Solosche enclave Ngawen.

In het Notopoero-gebied der afdeeling Madioen kwamen in de desa Pilangkentjang gevallen voor van voedings-oedeem.

In Bondowoso trad in enkele desa's op de hellingen van het Idjen-gebergte voedselschaarschte op, welke door voedselverstrekking werd verholpen.

Op Madoera ging het Algemeen Steuncomité Inheemsche Behoeftigen (A.S.I.B.) voort met het verstrekken van voedselsteun aan kinderen.

Over geheel Java genomen was de voedingstoestand over het algemeen goed. Ook in de Buitengewesten is de voedingstoestand over het algemeen bevredigend.

6. Assaineeringswerken, kampongverbetering en drinkwatervoorziening

Tegen de malaria te Tandjoengpriok werden voorloopige maatregelen genomen, terwijl een begin werd gemaakt met de uitvoering van definitieve assaineeringswerken. Ten behoeve van het opmaken van een algemeen assaineeringsontwerp voor de terreinen ten zuiden van de haven, werd aangevangen met de opname van een gebied van \pm 1600 ha oppervlakte.

Het Departement van Verkeer en Waterstaat, zoomede de locale ressorten werden van advies gediend over verschillende assaineeringswerken, o.a. te Jogjakarta, Klaten, Koepang, Magelang, Moro, Medan, Patjitan, Soerakarta, Semarang, Sibolga, Tegal, Tjiandjoer-vlakte, Taloeck, Tambelan, Tambilahan, Tjipoenagara en voor het zendingziekenhuis te Poerwakarta.

Adviezen inzake kampongverbetering, rioleering en afwatering ter verkrijging van een Landssubsidie werden in 1938 uitgebracht voor de stadsgemeenten:

Batavia, Buitenzorg, Soekaboemi, Bandoeng, Cheribon, Semarang, Pekalongan, Tegal, Salatiga, Magelang, Soerabaja, Malang, Modjokerto, Pasoeroean, Probolinggo, Madioen, Kediri en Blitar.

Talrijke adviezen werden uitgebracht en/of ontwerpen opgemaakt voor den aanleg, vernieuwing, verbetering of uitbreiding van watervoorzieningen van het Land, zelfstandige gemeenschappen en particuliere instellingen of maatschappijen, o.a. te Amboina, Bandjermasin, Batoeradja, Bandoengan, Bagan-siapiapi, Balikpapan, Badjoebang, Garoet, Kalidjati, Kisaran, Pekalongan, Pamoesian Lingkas en Djoeata, Poso, Riring, Sabang, Soembergempol, Soemberporong, Tarakan, Tjimahi, Watamponé.

Vermelding verdient nog het opmaken van ontwerpen voor verplaatsbare waterzuiveringsinstallaties voor het Leger en de Bataafsche Petroleum Maatschappij.

Door het Laboratorium voor Technische Hygiëne van den Dienst der Volksgezondheid te Bandoeng werden de gebruikelijke onderzoekingen, zoowel ter plaatse, als in het Laboratorium verricht.

7. Volkshuisvesting

Het huizenbezit der verschillende vennootschappen onderging in 1938 geen wijziging.

In de huurprijzen der huizen kwam geen verandering van beteekenis.

8. Ziekenverzorging

Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen. Uit het volgend overzicht blijkt, dat bij de gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen te Batavia, Semarang en Soerabaja het aantal verpleegdagen belangrijk is toegenomen.

De kosten waren hooger dan in 1937 zoowel door die toename als tengevolge van de invoering van de B.B.L. 1938, welke een verhooging meebracht van de uitgaven voor salarissen, standplaatstoelagen en kindertoelagen.

De gemiddelde kostprijzen per verpleegdag stegen met respectievelijk f 0,87, f 0,78 en f 0,38.

Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichting te:	Capaciteit	Gemiddeld aantal patiënten per dag					Totaal aantal verpleegdagen				
		1934	1935	1936	1937	1938	1934	1935	1936	1937	1938
Batavia . . .	1 000	612	651	701	787	856	223 449	237 742	255 756	286 720	312 543
Semarang . . .	642	374	426	469	482	578	136 399	155 535	171 192	175 787	211 034
Soerabaja . . .	1 005	492	511	546	603	681	180 784	186 436	199 393	220 031	248 607

Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichting te:	Gemiddelde kosten per verpleegdag, exclusief rente, afschrijving, pensioen- en overtochtskosten					Totale kosten, exclusief rente, afschrijving, enz.				
	1934	1935	1936	1937	1938	1934	1935	1936	1937	1938
Batavia . . .	f 2,81	f 2,57	f 2,17	f 2,04	f 2,913	f 627 334	f 609 821	f 544 398	f 585 532	f 688 271
Semarang . . .	1,97	2,31	2,11	2,14	2,923	359 518	359 905	360 700	375 814	435 745
Soerabaja . . .	2,03	2,78	2,52	2,37	2,748	537 242	518 614	502 685	520 416	599 940

De regelen betreffende de bestemming van en de kosten van verpleging in de gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen, zoomede de regelen betreffende de bestemming van en de kosten van verpleging in de gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen zijn nader aangevuld (Bb. nos. 14114 en 14115).

Verpleegtehuizen en Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichtingen. Van de op einde 1937 bestaande 23 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen werden een 6-tal overgedragen aan de zelfstandige gemeenschappen en zelfbesturen, te weten de gouvernements burgerlijke ziekeninrichting te Kajoetanam aan de groepsgemeenschap Minangkabau, de gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen te Amoentai en Kandangan aan de groepsgemeenschap Bandjar en de gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen te Singaradja, Denpasar en Bangli onderscheidenlijk aan de landschappen Boeeleng, Badoeng en Bangli. Ofschoon hierdoor moeilijk een vergelijking der kosten met het vorig jaar kan worden getrokken, zijn de uitgaven toch belangrijk hooger, hetgeen enerzijds een gevolg is van de meergenoemde invoering van de B.B.L. 1938, anderzijds een uitvloeisel van de gewijzigde administratie ten aanzien van de geneesmiddelen-verstrekking, waardoor juistere kosten voor dit onderdeel konden worden geproduceerd.

De gemiddelde kostprijs per verpleegdag der voeding van de verpleegtehuizen steeg van f 0,08 tot f 0,09.

Totaal capaciteit der Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen op het eind van het jaar					Gemiddeld aantal patiënten per dag					Totaal aantal verpleegdagen gedurende het jaar				
1934	1935	1936	1937	1938	1934	1935	1936	1937	1938	1934	1935	1936	1937	1938
3 675	3 486	3 432	1 055	801	2 334	2 199	2 337	751	540	852 246	802 522	841 414	275 188	196 262

Gemiddelde kosten per verpleegdag (met med. pers.)					Totale kosten, exclusief rente, afschrijving, pensioenen en overtochtskosten				
1934	1935	1936	1937	1938	1934	1935	1936	1937	1938
f 0,09	f 0,84	f 0,81	f 0,86	f 1,08	f 845 211,80	f 673 975,45	f 669 012,23	f 235 620,46	f 212 001,82

Het aantal voedingsdagen van de verschillende inrichtingen bedroeg in 1938:

3 Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen	772 246	voedingsdagen	682 538	in 1937
4 krankzinnigengestichten	2 980 889	„	2 935 500	„ 1937
6 doorgangshuizen	653 688	„	594 308	„ 1937
5 verpleegtehuizen	165 794	„	140 557	„ 1937
17 Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichtingen	205 951	„	283 853	„ 1937
Totaal	4 778 568	„	4 636 756	„ 1937

De kosten van de gewone voeding, inclusief de verstrekte extra- en diëtvoeding, bedroegen in 1938 voor de:

3 Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen	f 148 848	f 123 422	in 1937
4 krankzinnigengestichten	231 011	225 354	„ 1937
6 doorgangshuizen	45 829	40 960	„ 1937
5 verpleegtehuizen	15 391	11 860	„ 1937
17 Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichtingen	29 062	34 309	„ 1937
Totaal	f 470 142	f 435 905	„ 1937

De gemiddelde kostprijs der geheele voeding is derhalve in 1938 voor de:

3 Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen	f 0,193	f 0,181 in 1937
4 krankzinnigengestichten	0,077	0,077 „ 1937
6 doorgangshuizen	0,070	0,069 „ 1937
5 verpleegtehuizen	0,093	0,084 „ 1937
17 Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichtingen	0,141	0,121 „ 1937

Gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen. Einde 1938 bedroeg het aantal gesubsidieerde ziekenhuizen 55 en het aantal gesubsidieerde hulpziekenhuizen 40, tegen 54 ziekenhuizen en 41 hulpziekenhuizen in 1937.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over de jaren 1937 en 1938 van de meest belangrijke ziekeninrichtingen.

Vergelijkend overzicht over 1937 en 1938 van de meest belangrijke gesubsidieerde ziekenhuizen

Ziekeninrichtingen te:	Capaciteit van de gesubsidieerde afdeling		Gemiddeld aantal gesubsidieerde patiënten per dag		Totaal aantal gesubsidieerde verpleegdagen		Gemiddelde subsidie per dagbed		Totale subsidies	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
	Balige	75	75	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)
Blora	151	179	177	214	64 629	78 087	f 0,51	f 0,43	f 32 896,79	f 33 293,91
Jogjakarta (Petronella)	400	400	467	490	170 355	178 704	0,58	0,55	98 172,80	99 103,73
Keboemen	159	159	196	198	71 500	72 173	0,58	0,58	41 300,22	41 926,15
Kelet	146	146	139	141	50 580	51 337	0,56	0,59	28 883,19	30 046,37
Modjowarno	239	239	293	292	106 745	106 670	0,59	0,59	62 510,82	63 354,57
Poerbolingo	160	160	159	159	57 948	57 877	0,57	0,58	33 077,62	33 681,05
Poerworedjo	156	156	195	194	71 090	70 768	0,58	0,59	41 360,41	41 794,02
Soerakarta (Zending)	208	208	260	260	94 900	94 900	0,69	0,69	65 292,29	65 881,88
Soerakarta (Ziekenzorg)	156	156	195	198	70 884	70 537	0,65	0,66	46 102,92	46 776,17
Taroetoeng	159	159	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)	—1)
Tjepoe	124	124	130	144	47 159	52 659	0,49	0,49	23 102,82	24 500,62

Gesubsidieerde locale ziekeninrichtingen. Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over de jaren 1937 en 1938 betreffende de verleende subsidies in het exploitatie-verlies, enz. van het Gemeente-ziekenhuis te Medan en de hulpziekeninrichting van den Ambon-raad te Saparoea.

Ziekeninrichting te:	Capaciteit	Gemiddeld aantal patiënten per dag		Totaal aantal verpleegdagen		Gemiddeld verleende subsidie per dagbed		Totaal verleende subsidie in het (erkend) exploitatie-verlies	
		1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
		Medan	217	201	192	73 605	70 000	f 0,61	f 0,58
Saparoea	19	13	12	4 788	4 282	0,10	0,11	490	478

Verpleging van opiophagen. Aan de aan het zendingsziekenhuis „Immanuël” te Bandoeng verbonden afdeling voor de verpleging van opiophagen werd over 1938 een subsidie in de exploitatiekosten toegekend van f 6000, tegen f 3531 over 1937.

Verpleging van psychisch minderwaardigen te Temangoeng. Nopens de verpleging van geestelijk invalide personen vallen voor 1938 geen bijzonderheden te vermelden.

1) Nog niet bekend.

	Capaciteit		Aantal verpleegden per dag		Totaal aantal verpleegdagen		Totaal subsidie	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Temangoeng	120	120	112	141	40 973	51 343	f 15 268	f 15 000

Sanatoria voor longlijders. Een aanvang werd gemaakt met de oprichting, in het belang van een intensiever tuberculose-bestrijding, van een achttal eenvoudige tuberculose-herstellingsoorden, waarvoor de oprichtingskosten zullen worden gekweten uit de f 25 miljoen-bijdrage van Nederland.

Van die instellingen, welke zullen verrijzen bij Djember, Madioen, Jogjakarta, Makassar, Cheribon, Ambon, Bandoeng en Poerwokerto, werd slechts het herstellingsoord te Pakem (bij Jogjakarta) in het 2de halfjaar 1938 door de Zending, met Landssubsidie, in exploitatie genomen.

Sanatorium te:	Capaciteit		Gemiddeld aantal patiënten per dag		Totaal aantal verpleegdagen		Subsidie per verpleegdag		Totale subsidie	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Batoe	80	172	76	122	27 777	44 842	f 0,46	1) —	f 66 263	1) —
Patjet	86	100	80	100	29 212	36 680				
Tjisaroea	152	160	140	166	51 187	60 723				
Ngawen (Getasan)	60	50	31	43	11 526	15 803				
Onrust	66	90	59	79	21 547	28 890	0,38	1) —	9 321	1) —
Noëngan	70	70	66	68	24 285	24 970				

Leprozengestichten

Leprozerie te:	Gemiddeld aantal patiënten per dag		Totaal aantal verpleegdagen		Gemiddelde subsidie per verpleegdag		Totale subsidies	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Pelantoengan	156	172	66 993	62 800	f 0,70	f 0,75	f 47 030	f 47 121
Semaroeng	196	190	71 559	69 623	0,28	0,28	20 253	20 100
Donorodjo	196	192	71 818	69 908	0,52	1) —	37 919	1) —
Koendoer	222	226	81 096	82 617	0,03	1) —	2 457	1) —
Hoeta Salem	471	476	172 038	173 849	0,25	0,26	44 166	46 153
Poeloe Sitjanang	401	401	146 606	146 599	0,28	0,28	41 433	42 155
Poelo Po Amat	81	89	29 575	32 629	0,21	0,22	6 418	7 329
Singkawang	69	77	25 353	28 279	0,49	0,48	12 576	13 768
Amboina	181	195	66 107	71 273	0,26	1) —	17 517	1) —
Malalajang	120	119	43 969	43 545	0,32	1) —	14 400	1) —
Tobelo	66	68	24 146	25 058	0,13	1) —	3 380	1) —

Ten behoeve van de lepra-landbouwkolonie Poelosari bij Modjowarno werd over 1938 een exploitatie-subsidie van f 2000 toegekend (over 1937 f 1000).

Poliklinieken. Ingevolge de „Overdrachts-ordonnantie Volksgezondheid Buitengewesten” (I. S. 1937 n°. 520, juncto I. S. 1937 n°. 521) werden 1 Juli 1938 de daarvoor in aanmerking komende op zich zelf staande Lands-poliklinieken aan de op dien datum ingestelde autonome gemeenschappen en aan de Balische zelfbesturen overgedragen.

1) Nog niet bekend.

Zoo werden op dien datum overgedragen aan de groepsgemeenschap Minangkabau de poliklinieken te Pariaman, Emmahaven, Soengaidareh; aan de groepsgemeenschap Bandjar de poliklinieken te Martapoera, Barabai, Tandjoeng, Rantau, Plaihari, Margasari, Birajang, Alabio, Babirik, Kloea, Batoemandi, Haroewai, Tamianglajang, Ampah; aan de stadsgemeente Padang de polikliniek te Padang; aan de stadsgemeente Bandjermasin de polikliniek te Bandjermasin; aan het landschap Gianjar de polikliniek te Gianjar; aan het landschap Kloengkoeng de polikliniek te Kloengkoeng; aan het landschap Tabanan de polikliniek te Penebel; aan het landschap Boeeleng de polikliniek te Tedjakoela en Boeboenan.

9. Krankzinnigenverzorging

Einde 1938 was de gezamenlijke normale capaciteit van alle inrichtingen voor krankzinnigen 10 553 bedden, welke als volgt waren verdeeld:

Krankzinnigengestichten:

Buitenzorg-Semplak	2 015 bedden
Magelang	1 542 „
Lawang	3 300 „
Sabang	1 450 „
Totaal	8 307 bedden

Doorgangshuizen:

Batavia (Grogol)	402 bedden
Semarang (Tawang)	292 „
Soerakarta (Mangoendjajan)	171 „
Soerabaja (Pegirian)	247 „
Medan (Gloegoer)	200 „
Makassar	305 „
Totaal	1 617 „

Verpleegtehuizen:

Palembang	85 bedden
Padang	85 „
Bandjermasin	52 „
Manado	34 „
Bangli	101 „
Soekolilo	272 „
Totaal	629 „

Totaal-generaal 10 553 bedden

Einde 1937 bedroeg de normale capaciteit 10 192, zoodat gedurende 1938 een uitbreiding van 361 bedden heeft plaats gehad.

In de volgende tabellen zijn aangegeven de bezetting en de mutaties der patiënten in de verschillende inrichtingen voor krankzinnigen.

TABEL I

Stand van het aantal patiënten op eind 1938 in alle krankzinnigengestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen

Inrichtingen	Europeanen		Inheemschen		Vreemde Oosterlingen		Totaal
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	
Lawang	176	124	1 706	984	186	48	3 224
Buitenzorg	220	155	759	531	243	76	1 984
Sabang	—	—	875	334	143	29	1 428
Magelang	2	2	764	687	92	60	1 607
Batavia	—	1	181	159	42	41	424
Semarang	—	—	155	105	20	12	292
Soerabaja	—	—	103	130	14	13	260
Soerakarta	—	—	77	71	4	5	157
Medan	—	4	112	101	34	9	260
Makassar	—	—	231	38	10	1	280
Bangli	—	—	67	34	11	—	112
Padang	—	—	134	26	4	4	168
Palembang	—	—	50	26	9	2	87
Manado	—	—	27	14	3	—	44
Bandjermasin	—	—	46	8	2	2	58
Soekolilo	—	—	250	—	21	—	271
Totaal	398	286	5 537	3 248	842	302	10 656

TABEL II

Verloop der patiënten gedurende 1938 in de krankzinnigengestichten met een totale capaciteit van 8307 bedden

L a n d a a r d		Bijgekomen gedurende 1938	Ontslagen als hersteld of verbeterd	Overleden	Om andere redenen afgevoerd
Europeanen	mannen	95	56	21	7
	vrouwen	48	24	12	12
Inheemschen	mannen	1 194	385	338	398
	vrouwen	428	176	124	116
Vreemde Oosterlingen	mannen	139	53	53	39
	vrouwen	33	11	8	7
Totaal		1 937	705	556	579

TABEL III

Verloop der patiënten in de doorgangshuizen voor krankzinnigen gedurende 1938 met een totale capaciteit van 1617 bedden

L a n d a a r d		Bijgekomen gedurende 1938	Ontslagen als hersteld of verbeterd	Overleden	Om andere redenen afgevoerd	Geëvacueerd
Europeanen	{ mannen . .	1	2	—	—	—
	{ vrouwen . .	12	5	—	1	5
Inheemschen	{ mannen . .	1 262	633	120	99	358
	{ vrouwen . .	524	329	61	49	47
Vreemde Oosterlingen	{ mannen . .	234	112	39	29	46
	{ vrouwen . .	74	52	9	5	4
Totaal		2 107	1 133	229	183	460

TABEL IV

Verloop der patiënten in de verpleegtehuizen voor krankzinnigen gedurende 1938 met een totale capaciteit van 629 bedden

L a n d a a r d		Bijgekomen gedurende 1938	Ontslagen als hersteld of verbeterd	Overleden	Om andere redenen afgevoerd	Geëvacueerd
Europeanen	{ mannen . .	1	—	1	—	—
	{ vrouwen . .	—	—	—	—	—
Inheemschen	{ mannen . .	279	122	34	10	70
	{ vrouwen . .	82	27	4	2	3
Vreemde Oosterlingen	{ mannen . .	24	8	4	2	3
	{ vrouwen . .	5	—	—	—	1
Totaal		391	157	43	14	96

TABEL V

Verloop der patiënten gedurende 1938 in de krankzinnigengestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen met een totale capaciteit van 10 553 bedden

L a n d a a r d		Bijgekomen gedurende 1938	Ontslagen als hersteld of verbeterd	Overleden	Om andere redenen afgevoerd	Geëvacueerd
Europeanen	{ mannen . .	97	58	22	7	—
	{ vrouwen . .	55	29	12	13	5
Inheemschen	{ mannen . .	2 307	1 140	492	507	428
	{ vrouwen . .	965	532	189	167	69
Vreemde Oosterlingen	{ mannen . .	348	173	96	70	49
	{ vrouwen . .	107	63	17	12	5
Totaal		3 879	1 995	828	776	556

Van de doorgangshuizen en verpleegtehuizen zijn 556 patiënten naar de verschillende krankzinnigengestichten overgebracht.

In tabel V is in de kolom „Bijgekomen gedurende 1938” dit aantal der van de doorgangshuizen en verpleegtehuizen naar de krankzinnigengestichten geëvacueerde patiënten afgetrokken.

Bij een totaal aantal bijgekomen patiënten van 3879 zijn afgevoerd als hersteld of verbeterd, wegens overlijden en andere redenen 3599 patiënten, zoodat op het eind van het jaar 1938 de werkelijke stijging van het aantal der verpleegden $3879 - 3599 = 280$ bedroeg.

Ook in 1938 heeft een uitbreiding van de verpleegruimte plaats gevonden, welke tot stand is gebracht door in enkele gestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen het aantal bedden iets uit te breiden.

De werktherapie nam naast de medicamenteuze therapie een belangrijke plaats in. De resultaten bleven zeer bevredigend.

Met het oog op het nijpend gebrek aan plaatsruimte in de verpleeginrichtingen blijft het streven er op gericht de patiënten zooveel mogelijk vroegtijdig te ontslaan. Het eenige bezwaar hieraan verbonden is dat uiteraard nogal eens recidieven voorkomen.

10. Pharmaceutische aangelegenheden

In 1938 werden geen apotheken gesloten en 3 apotheken geopend, zoodat er aan het einde van het jaar 78 particuliere apotheken waren. Hierin werkten 82 apothekers (in 1937 79), onder wie 14 vrouwen, en 246 assistenten (in 1937 211), van wie 78 vrouwelijke (in 1937 63).

In 1938 werd aan 8 apothekers de acte van toelating uitgereikt (geen vrouwen). Van 1930 tot en met 1938 werden deze acten aan apothekers uitgereikt ten getale van resp. 13, 10, 6, 9, 7, 7, 4, 4 en 8, dus gemiddeld 7,5 per jaar.

Aan apothekers-assistenten werden 72 acten van toelating uitgereikt (in 1937 64) en wel aan 27 met Europeesch diploma (in 1937 34) en 45 met Indisch diploma (in 1937 30). In 1938 daalde het percentage van aan bezitters van Europeesche diploma's (in dat jaar) uitgereikte acten van toelating tot 37 % (in 1937 53). Einde 1938 waren in Indië 34 werkzoekende assistenten (in 1937 26).

Met de praktische uitvoering der „Pharmaceutische stoffen keuringsordonnantie” (I. S. 1936 n°. 660) werd in 1938 een aanvang gemaakt (zie I. S. 1938 n°. 172 en Bb. nos. 14051, 14084 en 14086).

Een begin van uitvoering werd gemaakt met de „Sterkwerkende geneesmiddelen ordonnantie” (I. S. 1937 n°. 641).

Bij G.B. 7 Mei 1938 n°. 32 (J. C. n°. 40) is een commissie ingesteld welke tot taak heeft het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid voor te lichten in aangelegenheden betreffende de sterkwerkende geneesmiddelen-ordonnantie en meer in het bijzonder met betrekking tot de vraag, welke sterkwerkende geneesmiddelen hetzij op een lijst van gevaarlijke stoffen: de G-lijst, hetzij op een waarschuwingslijst: de W-lijst, moeten worden geplaatst.

Bepalingen ter uitvoering van de verpakings-ordonnantie zijn opgenomen in I. S. 1938 nos. 173 en 210.

11. Verschillende onderwerpen

Ziekteverloven en afkeuringen van Landsdienaren

a. In 1938 werd aan 23 mannelijke en 7 vrouwelijke Landsdienaren (in 1937 18 en 2) een *buitenlandsch verlof wegens ziekte* verleend. De voornaamste ziekte-oorzaken waren functioneele neurosen en psychosen met 46,7 % (in 1937 70 %), daarna volgen tuberculose met 13,3 % (in 1937 5 %) en kanker en andere tumoren met 13,3 % (in 1937 5 %).

b. *Binnenlandsche ziekte-verloven* werden in 1938 verleend aan 823 (in 1937 817) mannelijke en aan 251 (in 1937 252) vrouwelijke Europeesche en aan 3897 mannelijke (in 1937 4203) en 90 (in 1937 144) vrouwelijke Inheemsche Landsdienaren.

Evenals in vorige jaren vormden voor de Europeanen de functioneele neurosen en psychosen met 13,4 % (in 1937 14,5 %) weder de voornaamste ziekte-oorzaak. Dan volgen ziekten der spijsverteringsorganen met 12,8 % (in 1937 11,6 %) en tuberculose met 6,3 % (in 1937 8,2 %).

Bij de Inheemschen vormde de tuberculose met 25 % (in 1937 21,4 %) de voornaamste ziekte-oorzaak. Dan volgen venerische ziekten met 9,5 % (in 1937 9,9 %), ziekten der ademhalingsorganen met 7,8 % (in 1937 6,8 %), malaria met 5,7 % (in 1937 10,5 %), typhus abdominalis met 5,4 % (in 1937 5,4 %). Het cijfer van functioneele neurosen en psychosen bedroeg 3,8 % (in 1937 3,7 %), dat van beri-beri 1,7 % (in 1937 1,1 %).

Ten opzichte van 1937 vertoonde bij de Inheemsche Landsdienaren het cijfer van de tuberculose en van de ziekten der ademhalingsorganen een stijging (van 21,4 % tot 25 % en van 6,8 % tot 7,8 %). Het cijfer van de malaria daalde belangrijk (van 10,5 % in 1937 tot 5,7 % in 1938).

Voor de Europeesche Landsdienaren geven de functioneele neurosen en tuberculose, in vergelijking tot 1937, een vermindering te zien. Echter vertoonen de ziekten van de spijsverteringsorganen een kleine stijging.

c. In 1938 werden wegens ziekte afgekeurd 147 mannelijke (in 1937 115) en 33 (in 1937 41) vrouwelijke Europeesche Landsdienaren, en 1863 (in 1937 1778) mannelijke en 11 vrouwelijke (in 1937 8) Inheemsche Landsdienaren.

Voor de Europeanen vormden de functioneele neurosen en psychosen met 23,3 % (in 1937 23,1 %) weder de grootste groep, daarna volgen ziekten van het hart en van de vaten met 11,7 % (in 1937 12,2 %), oogziekten met 9,4 % (in 1937 8,3 %), tuberculose met 8,9 % (in 1937 9,1 %) en ziekten van de urogenitaal organen met 7,8 % (in 1937 2,6 %). De cijfers der overige ziekten zijn te laag om vergelijkingen met die van 1937 te treffen.

Voor de groep der Inheemsche Landsdienaren bleef de tuberculose als ziekte-oorzaak van de afkeuringen de voornaamste rol spelen met 17,4 % (in 1937 19,1 %), dan volgen ziekten van het hart en van de vaten met 13,2 % (in 1937 11,5 %), oogziekten met 12,5 % (in 1937 10,3 %), ziekten van de ademhalingsorganen met 7,7 % (in 1937 9,2 %) en functioneele neurosen en psychosen met 5,3 % (in 1937 7,6 %).

Overdracht. Op 1 Juli 1938 is de „Overdrachts-ordonnantie Volksgezondheid Buitengewesten” (I. S. 1937 n°. 520) in werking getreden voor de groepsgemeenschappen Hoeloe Bandjar en Minangkabau en voor de in die groepsgemeenschappen gelegen stadsgemeenten Bandjermasin, Padang en Fort de Koek (I. S. 1938 n°. 264), terwijl is bepaald, dat genoemde ordonnantie met ingang van 1 Januari 1939 mede van toepassing zal zijn op de stadsgemeenten Medan, Makassar, Palembang en Pematangsiantar (I. S. 1938 n°. 719).

Bij deze overdrachts-ordonnantie is een groot deel van de Landstaak voor de volksgezondheid overgedragen aan bovengenoemde autonome gemeenschappen. Voor de uitoefening van deze taak hebben de groepsgemeenschappen en stadsgemeenten eigen gezondheidsdiensten, aan het hoofd waarvan de residentie-arts staat.

In de gebieden buiten de groepsgemeenschappen en stadsgemeenten in de Buitengewesten is de gezondheidszorg Landstaak gebleven, doch bij de uitoefening van een groot deel dezer taak treden thans de Gouverneurs en Residenten, meer dan tevoren het geval was, op den voorgrond. In verband daarmee zijn de Inspecteurs van den Dienst der Volksgezondheid in de Buitengewesten aan de Gouverneurs toegevoegd (I. S. 1938 n°. 401).

Ressorten. Omtrent de verdeling van de residentie Molukken in geneeskundige ressorten zie men Bb. n°. 14020.

F. JEUGDZORG

Kinderbescherming

Zorg voor weezen en verlaten kinderen. De arbeid ten bate van weezen en verlaten kinderen kon ook in 1938 door de toekenning van aandeelen uit de geldloterijen voortgezet worden.

Civielrechtelijke dwangopvoeding. Voor 100 minderjarigen werd een voorziening met betrekking tot de opvoeding getroffen, welke aanleiding gaf tot toekenning van de in I. S. 1928 n°. 179 bedoelde subsidie.

Het instituut der Gouvernementspupillen. Gelijk in de vorige Verslagen reeds vermeld is, loopt het getal der Gouvernementspupillen in verband met de opheffing van dit instituut gestadig terug. Van de einde 1937 aanwezige 100 pupillen waren er einde 1938 nog slechts 70 over.

Het in 1937 aan retributies voor deze pupillen uitgegeven bedrag van f 33 180 daalde in 1938 tot f 24 050.

G. ARMENZORG

Op Java is de armenzorg thans vrijwel volledig georganiseerd. In de Buitengewesten riepen verschillende stadsgemeenten en gemeenten armenzorgregelingen in het leven. In 1938 zijn armecommissies ingesteld voor Celebes en Onderhoorigheden, Manado en Bali en Lombok (zie I. S. 1938 nos. 85, 468 en 679).

In 1933 werden wegens ziekte afgevaardigd 147 mannen (in 1927 113) en 53 (in 1927 41) vrouwelijke Europeesche Landarbeiders, en 1928 (in 1927 1718) mannelijke en 11 vrouwelijke (in 1927 6) Inheemsche Landarbeiders.

Voor de Europeesche vrouwen de landarbeiders vrouwen en peupuliers met 22,2 % (in 1927 22,1 %), weder de groote groep, daarna volgen ziekten met het hart en van de vaten met 11,7 % (in 1927 11,2 %), coxitis met 8,4 % (in 1927 8,3 %), tuberculose met 6,9 % (in 1927 6,1 %) en ziekten van de wergewicht organen met 7,9 % (in 1927 7,0 %). De cijfers der overige ziekten zijn te laag om vermelding te verdienen.

Voor de groep der Inheemsche Landarbeiders had de tuberculose de voornaamste rol afgespeeld met 17,8 % (in 1927 18,1 %), den volgenden rijken van het hart en van de vaten met 10,2 % (in 1927 11,2 %), coxitis met 12,5 % (in 1927 11,9 %), ziekten van de ademhalingsorganen met 1,1 % (in 1927 2,1 %) en functionele aandoeningen met 5,9 % (in 1927 7,8 %).

Overzicht. Op 1 Juli 1929 is de Oost-Indië-Indische Volksgezondheids-Plancommissie (I. S. 1929 n° 239) in werking getreden, ofschoon de groepscommissies van de Hoofden van de Buitengewesten en de groepscommissies van de Hoofden van de Buitengewesten, Palembang, Padang en Port de Soek II, S. 1928 n° 264, bereid te weraken, die gewone werkzaamheden met ingang van 1 Januari 1929 reeds van toepassing zal zijn op de onderaardigheden, Malakka, Palembang en Perak (I. S. 1928 n° 319).

De twee overzichts-tabelletten in den groot deel van de Landtabel over de volkgezondheid omvatten een overzicht van de groepscommissies en de afdeelingen van deze taak, hetzij in de groepscommissies en de afdeelingen, die afdeelingen, met het hoofd verrijkt de medische afdeeling.

In de gebieden buiten de groepscommissies en de afdeelingen 15 de Hoofden van de Buitengewesten is de gezondheidszorg landtabel getuigen, doch bij de afdeeling van een groot deel dezer taak thans thans de Hoofden van de Buitengewesten met den toestand het geval was, op den grond van de afdeelingen van de Hoofden van de Buitengewesten en de Hoofden van de Buitengewesten (I. S. 1928 n° 201).

Resolutie. Overzicht de verdeling van de residentie Malakka en groepscommissies afdeeling de afdeeling n° 1929.

H. BESCHERMING VAN HET GRONDBEZIT

Overheidsbemoeyenis met uit te geven gronden

a. *Vanwege het Land.* In verband met de doorvoering van de Bestuurs-hervorming in de Buitengewesten werd bij G.B. 23 Juni 1938 n°. 1 (I. S. n°. 373) bepaald, dat met ingang van het tijdstip, waarop de Ord. van 19 Febr. 1936 (I. S. n°. 68) in werking zou treden¹⁾, de in de op dat tijdstip reeds in werking zijnde Gouvernementsbesluiten en administratieve voorschriften, andere dan Gouvernementsbesluiten, aan de Hoofden van gewestelijk bestuur opgedragen bevoegdheden, bemoeyingen en verrichtingen, in de Buitengewesten zouden worden uitgeoefend door de residenten, ieder voor zijn residentie.

Als gevolg hiervan kwam van dien datum af in het rechtstreeks bestuurd gebied van de Buitengewesten de in art. 1 van de erfpachtsordonnantie voor de Buitengewesten (I. S. 1914 n°. 367), juncto art. 5, lid 2, van het G.B. 15 Mei 1937 n°. 24 (I. S. n°. 339), geregelde bevoegdheid tot erfpachtsuitgifte op aanvraag in handen van den resident te berusten, evenals de in art. 4 van dit G.B. geregelde bevoegdheid om te beschikken op verzoeken tot het verleenen van toestemming tot prijsgeving van het recht van erfpacht en de in art. 11 van de erfpachtsordonnantie voor de Buitengewesten, juncto art. 5, lid 2, van evenbedoeld G.B., geregelde bevoegdheid tot het verleenen van vergunning tot overdracht van het erfpachtsrecht, in de gevallen waarin die vergunning vereischt is.

Het voormeld art. 4 van het G.B. in I. S. 1937 n°. 339 werd bij art. 1, letter C, onder 8 van het G.B. 6 Juli 1938 n°. 2 (I. S. n°. 374) in diër voege aangevuld, dat in de gevallen, waarin het terzake van het erfpachtsrecht verschuldigde aan verponding, vergoedingen en canon, zoomede aan boeten wegens wanbetaling van deze schulden, niet vooraf volledig is voldaan, tot prijsgeving van het erfpachtsrecht in het rechtstreeks bestuurd gebied van de Buitengewesten slechts toestemming mag worden verleend na verkregen machtiging van den Gouverneur.

Als gevolg van de Ord. van 23 Juni 1938 (I. S. n°. 370), waarbij de overdracht plaats vond van de bevoegdheden, bemoeyingen en verrichtingen van de Hoofden van gewestelijk bestuur in de gewesten Sumatra, Borneo en Groote Oost aan de residenten aldaar, kwamen met ingang van 1 Juli 1938 de in de erfpachtsordonnantie voor de Buitengewesten (I. S. 1914 n°. 367) aan de Hoofden van gewestelijk bestuur opgedragen bevoegdheden bij de residenten te berusten, namelijk de resp. in de artt. 4 en 19 van die erfpachtsordonnantie geregelde bevoegdheden betreffende het nemen van een beslissing op grensgeschillen ten aanzien van gronden, welke zonder meetbrief in erfpacht zijn afgestaan, en betreffende de verplichte kennisgeving van den overgang van het erfpachtsrecht, alsmede van de opdracht van het beheer der onderneming aan een gemachtigde.

Bij art. 1, letter C, onder 1, 3, 5, 7, 8, 9, 12 en 14 van de Ord. van 23 Juni 1938 (I. S. n°. 371) werden, in verband met de doorvoering van de Bestuurs-hervorming, verschillende bevoegdheden, bemoeyingen en verrichtingen op agrarisch gebied van den Gouverneur-Generaal en van centrale autoriteiten op de Gouverneurs dan wel op de Residenten overgedragen.

Bij Ord. van 4 April 1938 (I. S. n°. 157) werd het agrarisch reglement voor de residentie Bangka en Onderhoorigheden (I. S. 1923 n°. 508, zooals nader gewijzigd en aangevuld) van toepassing verklaard op de onderafdeeling Billiton van die residentie.

Bij de Ordn. in I. S. 1938 nos. 157, 355 en 590 werd de erfpachtsordonnantie voor de zelfbesturende landschappen in de gewesten buiten Java en Madoera (I. S. 1919 n°. 61) nader aangevuld en gewijzigd, terwijl deze erfpachtsordonnantie ingevolge de Ord. in I. S. 1938 n°. 628 op 1 December 1938 voor de zelfbesturende landschappen Deli, Serdang, Langkat, Pelalawan en Siak Sri Indrapoera in werking trad.

¹⁾ Dit is geschied op 1 Juli 1938.

Ingevolge de Ord. in I. S. 1938 n°. 676 trad deze erfpachtsordonnantie 1 Januari 1939 eveneens in werking voor de zelfbesturende landschappen in de residentie Bali en Lombok.

b. Vanwege de Zelfbesturen. De voorgenomen herziening van het grondenrecht in Soerakarta kwam nog niet tot stand.

De werkzaamheden in het belang van de voorbereiding van een toekomstige conversie van landbouwconcessies in erfpacht hadden voortgang.

De Zelfbesturen van Boeileng, Djembrana, Tabanan, Badoeng, Gianjar, Kloengkoeng, Bangli en Karangasem (res. Bali en Lombok) stelden ieder afzonderlijk voor het eigen landschap agrarische reglementen vast.

Overheidsbemoeienis met de particuliere landerijen

Door de N. V. Javasche Particuliere Landerijen Maatschappij werden in 1938 aangekocht de particuliere landen Karawatji e.a., Prioek Boeng en het resterend gedeelte van het particuliere land Tanahtinggi in het regentschap Batavia, zomede de particuliere landerijen Teloek Poetjoeng en Tjakoeng in het regentschap Meester Cornelis en het particuliere land Goenoeng Sindoer in het regentschap Buitenzorg.

Van het land Goenoeng Sindoer werd het rubberareaal, groot 900 ha, overgedragen aan 's Lands landbouwbedrijven, terwijl van Karawatji een met rubber en klapper beplant gedeelte, groot 562 ha, aan het Gouvernement werd overgedragen, teneinde dit in erfpacht af te staan aan de voormalige eigenaren.

Het landbezit der Maatschappij bedroeg daarna \pm 28 700 ha, waarmede een uitgave gemoeid geweest is van \pm f 4 250 000.

Uit het over het boekjaar 1938 verschenen verslag der Maatschappij blijkt, dat zij bijzondere aandacht heeft geschonken aan de verbetering van de economische en sociale toestanden op de door haar aangekochte landen en aan de mogelijkheden tot vermindering van de lasten der opgezetenen.

Uitvoering der grondhuurordonnantie

In het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera hadden 67 suikerondernemingen voor het tijdvak 1937/1938 grond van de Inlandsche bevolking ingehuurd.

Verbreking van grondhuurcontracten met wederzijdsch goedvinden of non-occupatie der ingehuurde gronden kwam nog wel voor en was meestal een gevolg van de omstandigheid, dat de betrokken ondernemers meer grond hadden ingehuurd dan noodig was om de hoeveelheid suiker te kunnen bereiden, welke hen volgens de productie-vergunningen was toegestaan. Hiermede waren over het algemeen geen groote uitgestrektheden gemoeid.

Aan de, bij G.B. 13 Dec. 1938 n°. 37 ingestelde suikercommissie werd opgedragen een onderzoek in te stellen nopens de vraag of en zoo ja, welke wijzigingen gewenscht zijn in de grondhuurwetgeving, in verband met de voorgenomen invoering van de suikereconsolidatieregeling 1941.

Kadastrale opnemingen

Einde 1938 waren bij het kadaster in actieven dienst 39 hooger vakkundigen, 44 middelbaar vakkundigen, 251 lager vakkundigen en 53 administratieve krachten.

Bij G.B. 17 Febr. 1938 n°. 29 (Bb. n°. 13964) is een permanente kaarteeringscommissie ingesteld, welke o.a. tot taak heeft de coördinatie der verschillende meetdiensten.

De bepalingen betrekkelijk den bouw en het onderhoud van de merkteekens, welke dienen tot verzekering van driehoeks- of hoogtepunten, bepaald door eenigen tak van openbaren dienst, zijn nader gewijzigd (zie Bb. n°. 14082).

Aangevraagd werden 5104 meetbrieven (in 1937 4624); een toename alzoo van 9,4 %.

Met medetelling van schetskaarten werden in 1938 4837 meetbrieven vervaardigd.

Het aantal meetbrieven, afgegeven ten behoeve van den afstand van Landsdomein in groot erfpacht, nam wederom af en daalde van 98 tot 74; echter nam de oppervlakte der afgestane gronden toe van 10 816 tot 26 164 ha. Hiervan komt 22 728 ha voor rekening van de Buitengewesten, waaruit blijkt dat op Java de uitgifte van bijna geen beteekenis meer is.

Het aantal afgegeven landmeterskennissen (7533) nam ten opzichte van 1937 toe met 436 (4 %) en bereikte een peil dat slechts in 1920 (8372) werd overschreden.

Het aantal certificaten, afgegeven ten behoeve van publieke verkooping, nam in 1938 wederom af, al was de vermindering (127 of 12 %) niet zoo groot als het vorig jaar (23 %) en bereikte ongeveer het peil van 1929.

Voltooid werden de werkzaamheden verbonden aan de polygoneering van: Barastagi, Kalianda, Kopeng, Kotaagoeng, Kotaboemi, Malang, Nangapinoh, Padang, Palembang, Poentjak-Patjet, Singkawang, Soekanda, Talangpadang en Tegal. Deze plaatsen kregen daardoor de beschikking over een net van permanent verzekerde punten, strekkende tot meetkundigen grondslag van de kadastrale metingen en kaarten.

Met gelijksoortige werkzaamheden werd een aanvang gemaakt in: Bandoeng, Bandoengan, Batoe, Denpasar, Kalioerang, Singaradja, Tanggoel, Tretes-Prigen-Pandahan en Wonosobo.

Het vervaardigen van nieuwe kadastrale plans vond voortgang in: Bandjermasin, Batavia, Benkoelen, Buitenzorg, Manado, Pontianak, Salatiga en Telokbetong.

Met de vervaardiging dier plans werd een aanvang gemaakt in Ambon en Poentjak-Patjet, welke plaatsen reeds over een verzekerd net beschikken.

Voorts kwamen in 1938 tot stand de plans van de nederzetting Megamendoeng. De metingen ten behoeve van de kina- en thee-restrictie werden in 1938 nagenoeg beëindigd.

I. ARBEID

Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland

Hieromtrent wordt verwezen naar hoofdstuk I, afdeling A, sub I, van dit Verslag.

Arbeidsvoorwaarden

De contrôle op de loonen bij de groote landbouwondernemingen op Java, welke einde 1936 werd ingesteld, nadat de in de crisisjaren tot een zeer laag peil gedaalde loonen bij de stijging van de kosten van het levensonderhoud en de verbeterde vooruitzichten in de cultures over het algemeen geen voldoende neiging tot omhoog gaan bleken te vertoonen, werd in 1938 voortgezet. Daartoe werden van ondernemerszijde loongegevens verstrekt, welke op het Centraal Kantoor voor de Statistiek in loonstatistieken werden verwerkt; bij de bezoeken van de Arbeidsinspectie aan de ondernemingen in kwestie werden de ingediende loongegevens voorts op hun juiste berekeningswijze gecontroleerd.

Was over 1937 reeds gebleken, dat een goed deel der ondernemers sedert tot loonsverbetering was overgegaan, de gegevens over 1938 gaven de volgende resultaten te zien.

In de theecultuur ondergingen de loonen nadien weinig verandering. De loonen in de rubbercultuur vertoonden, althans voor de tapverdiensten, in het vierde kwartaal een wijziging in dalende richting. In de kinacultuur bleven de loonen vrijwel stationnair. De verdiensten voor pluk en sortatie in de koffiecultuur waren lager dan in 1937. Bij de tabakscultuur viel in de Vorstenlanden een algemeene stijging van de loonen ten opzichte van 1937 te vermelden; in Oost-Java daarentegen gaven de loonen in de tabak meerendeels eenige verlaging te zien. De dagverdiensten voor tuinarbeid bij de suikercultuur vertoonden voor alle werkzaamheden een stijging. Ook de dagloonen voor fabrieksarbeid waren bij deze cultuur belangrijk hooger dan in het voorafgegane jaar.

In de bedoelde loonstatistieken komen tot uiting de verhoudingscijfers betreffende de loonen bij de verschillende cultures sedert einde 1936. Teneinde die loonen tevens naar hun reële waarde te kunnen beoordeelen, is een inzicht vereischt in de belangrijke componenten van de kosten van levensonderhoud van de arbeidersbevolking op Java. Hiertoe is einde 1938 een commissie ingesteld, welke tot taak heeft het ontwerpen van de grondslagen voor de voor verschillende ondernemingsstreken samen te stellen standaardbudgetten van arbeiders in de cultures op Java. In deze commissie, welke wordt voorgezeten door den hoofdambtenaar voor algemeene economische aangelegenheden op het Departement van Economische Zaken, zijn vertegenwoordigd de Arbeidsinspectie, het Centraal Kantoor voor de Statistiek en het Algemeen Landbouw Syndicaat, terwijl als vierde lid daarin zitting heeft een belanghebbende bij de suikercultuur.

Volgens de door deze commissie aangegeven richtlijnen worden thans door een speciaal daartoe aangestelden ambtenaar onderzoeken gehouden naar de samenstelling van een aantal arbeidersgezinnen, met de bedoeling een inzicht te verkrijgen in de grootte dier gezinnen, het gezinsinkomen en tevens in de bijdragen van de afzonderlijke gezinsleden in het gezinsinkomen. Deze gegevens vormen een basis voor de daarna te houden budget-onderzoekingen. Deze laatste onderzoeken zullen moeten leiden tot de vaststelling — rekening houdend met plaatselijke omstandigheden — van standaard-goederenbudgetten voor verschillende rayons, terwijl door regelmatige observeering van het plaatselijk prijsverloop van de samenstellende factoren, een index-cijfer voor verschillende rayons moet worden bepaald, aan de hand waarvan een stijging of daling van het goederenbudget kan worden waargenomen.

Op deze wijze zal het op den duur mogelijk zijn te beoordeelen of de loonen bij de groote cultures op Java in een zoodanige verhouding staan tot de minimumkosten van levensonderhoud, dat inderdaad van een redelijk loonpeil kan worden gesproken.

In de Buitengewesten is dit vraagstuk minder gecompliceerd, omdat het meerendeel van de ondernemingsarbeiders voor hun levensonderhoud aldaar uitsluitend is aangewezen op het loonbedrag; bovendien geven de plaatselijke omstandigheden in de cultuurcentra in de Buitengewesten geen belangrijke verschillen te zien.

In de loonregelingen, welke de plantersverenigingen in Noord-Sumatra ten behoeve van haar leden hebben vastgesteld, kwam geen verandering, behalve de opzegbare toeslag van 2 cent, welke aan nieuwe arbeiders op de tabaksondernemingen boven het dagloon van 30 cent voor mannen en 25 cent voor vrouwen werd toegekend. Na deze wijziging, welke begin 1938 inging, zijn de inkomsten voor deze categorie arbeiders gelijk geworden aan de dagloonen van 32 en 27 cent, welke de Algemeene Vereniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A.V.R.O.S.) voor vrije arbeiders in eerste verband vaststelde.

In hervverband zijn de loonen voor mannen en voor vrouwen bij beide plantersverenigingen op resp. 32 en 27 cent bepaald, met een opzegbaren toeslag van 3 cent per dag. Voor op den voet van de koelie-ordonnantie werkzaam zijnde arbeiders, welke categorie bij de Deli Planters Vereniging (D.P.V.) niet meer voorkomt, heeft de A.V.R.O.S. de dagloonen vastgesteld op 30 cent voor mannen en 25 cent voor vrouwen. Deze loonen zijn lager gesteld dan voor de vrije arbeiders in eerste verband, omdat krachtens genoemde ordonnantie over de rustdagen eveneens loon moet worden uitbetaald.

De bij de D.P.V. aangesloten ondernemingen volgden vrijwel algemeen de uniforme loonregeling. Bij de leden van de A.V.R.O.S. kwamen in dit opzicht vele afwijkingen voor, hoofdzakelijk ten voordeele maar ook — in enkele gevallen — ten nadeele van de werklieden. De leden zijn namelijk niet gebonden aan de vastgestelde minimum-loonregeling, welke als een aanbeveling moet worden beschouwd. Bij overwerk wordt zoowel bij de A.V.R.O.S. als bij de D.P.V. een uurloon uitbetaald van 6 cent voor mannen en 5 cent voor vrouwen. Voor de volwassen, ter Oostkust van Sumatra geboren arbeiders heeft de D.P.V. gelijke loonen vastgesteld als voor de op den voet der z.g. vrije arbeidsregeling werkende arbeiders.

Met de veldkoelies in de tabak wordt tegen het einde van het oogstjaar afgerekend. De verdiensten van deze arbeiders worden van ouds berekend naar gelang van de verschillende werkzaamheden, waarvoor afzonderlijke tarieven gelden. Voor de geplante boomen (tabaksplanten) wordt een z.g. ontvangprijs vastgesteld berekend per 1000 boomen; de doorsnee ontvangprijs werd voor het oogstjaar 1938/1939 wederom op f 10,25 bepaald. De overige tarieven hebben onder meer betrekking op het loon voor plukken en aanrijgen en voor het bundelen en het sorteeren van de tabaksbladeren. Gedurende het oogstjaar worden halfmaandelijksche vooruitbetalingen op het loon verstrekt, bedragende f 4,25 voor ongehuwde en f 4,75 voor gehuwde veldkoelies.

In de overige residenties kwamen op de landbouwondernemingen eveneens talrijke variaties in de loonen voor, zonder dat van belangrijke verschillen kan worden gesproken. Bij de mijnbouwbedrijven en de ondernemingen tot winning van aardolie daarentegen worden over het algemeen hogere loonen betaald.

De uitkomsten van de zijdens de Arbeidsinspectie opgemaakte koelie-budgetten gaven in Zuid-Sumatra aanleiding om tot eenige beheerders van ondernemingen een verzoek om loonsverhooging te richten, waaraan slechts door de minderheid werd voldaan. Ten deze is sprake van het ter uitvoering van artikel 12 der koelie-ordonnantie vastgesteld koelie-budget, waarop de looncontrole ten aanzien van het contractwerkvolk is gebaseerd. Aangezien in de praktijk aan contractarbeiders en vrije arbeiders eenzelfde loon wordt uitbetaald, wordt dit koelie-budget eveneens gebruikt voor de beoordeeling van het loon op de met vrije arbeiders werkende ondernemingen — als waarvan hiervóór sprake is — al is ingrijpen in de loonregeling krachtens de bepalingen van de vrije arbeidsregeling (I. S. 1911 n°. 540) niet mogelijk. In de gevallen, waarin van werkgeverszijde een afwijzende houding wordt aangenomen naar aanleiding van een verzoek om loonsverhooging, wordt daarbij somtijds verwezen naar een van die zijde opgemaakt koelie-budget, waaruit zou moeten blijken, dat de loonen wél

toereikend zouden zijn te achten. Hierbij hangt echter alles af van de wijze van opmaken van het budget, waarvoor aan de arbeidsinspecteurs uitvoerige instructies zijn gegeven; daarbij werd rekening gehouden met de bevindingen bij de gehouden onderzoeken naar de kosten van het levensonderhoud van de ter Oostkust van Sumatra destijds speciaal daartoe ingestelde commissie. Het voornaamste verschil tusschen de van ambtelijke en van werkgeverszijde opgemaakte budgets is gewoonlijk gelegen in de kwaliteit van de goederen, waarvan wordt uitgegaan. Bij de Arbeidsinspectie wordt het budget overeenkomstig de door de Permanente Arbeidscommissie te Medan terzake aanvaarde werkwijze gebaseerd op de gemiddeld geldende prijzen; de werkgevers daarentegen gaan veelal uit van de laagste prijzen, waarvoor de goederen verkrijgbaar zijn.

Sommige ondernemingen volgen tegenwoordig de aanbevelenswaardige gewoonte zelf koelie-budgetten op te maken, teneinde de loonen op zakelijke wijze te kunnen vaststellen.

De lage loonen voor vrouwelijke werkrachten op de koffie-ondernemingen in de Lampoengsche Districten gaven den arbeidsinspecteur eveneens aanleiding op loonsverhoging aan te dringen, waaraan in de meeste gevallen werd voldaan.

Op een mijnbouwonderneming in Benkoelen had een loonsverlaging plaats met 20 %, voornamelijk door het doen vervallen van premies; het basisloon, hetwelk aan de hand van het koelie-budget voldoende bleek te zijn, werd daarbij niet aangetast.

De gemiddelde loonen op de landbouwondernemingen in Zuid-Sumatra weken niet belangrijk af van de voor Noord-Sumatra geldende loonregelingen.

Op de landbouwondernemingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waarheen tevoren vrije arbeiders werden uitgezonden op loonen van 27 cent voor mannen en 22 cent voor vrouwen, wordt sedert een toeslag op het loon van 3 cent betaald.

De loonen op de panglons in Riouw en in de afdeeling Bengkalis van de Oostkust van Sumatra worden in Straits-dollars uitbetaald. Aan de meeste categorieën panglong-koelies wordt gratis voeding verstrekt.

Op de balkenkapperijen werden in 1938 gemiddeld per maand de volgende loonen uitbetaald:

	1938	1937
Trekkers	\$ 15,45	\$ 14,90
Wegwerkers	18,89	18,38
Boomkappers	26,09	24,48
Zagers	29,77	27,36
Boomschillers	22,41	22,52

Javaansche arbeiders, werkzaam op de panglons, ontvangen een dagloon van 60 dollar-centen en voorzien in eigen voeding.

Op de brandhout-panglons, waar in taak wordt gewerkt, waren de gemiddeld per maand verdiende loonen lager, namelijk:

	1938	1937
Kappers	\$ 20,09	\$ 20,66
Wegwerkers	17,10	16,16
Kloovers	12,63	10,88
Sjouwers	11,00	10,30
Zagers	8,10	7,79

Arbeidsbemiddeling en werkloosheidsbestrijding

Het verloop van de arbeidsmarkt over 1938 is — zooals uit de volgende cijfers kan blijken — minder gunstig geweest dan in 1937, hetgeen rechtstreeks verband houdt met de omstandigheid, dat de opleving, welke sedert einde 1936 viel te bespeuren, geleidelijk weder plaats maakte voor een minder gunstigen economischen toestand.

Over de geheele linie viel een niet onbelangrijke teruggang te bespeuren in het aantal werkgeversaanvragen en het aantal plaatsingen, terwijl gelijktijdig een vermindering van het aantal werkzoekenden opgetreden is.

Deze laatste teruggang is echter van veel minder belang dan die in het aantal aanvragen en plaatsingen.

Verloop van het aantal ingeschreven arbeidzoekenden

Jaar	Europeanen	Inheemschen	Chineezen
1932	3 095	9 018	742
1933	3 585	9 802	928
1934	3 829	11 671	1 105
1935	4 800	12 926	1 104
1936	5 709	18 449	1 109
1937	6 865	13 100	1 015
1938	5 740	14 004	855

Nieuwe inschrijvingen van arbeidzoekenden

Jaar	Europeanen	Inheemschen	Chineezen	Totaal
1932	9 214	25 334	1 832	36 380
1933	9 867	29 263	2 325	41 455
1934	8 597	28 154	2 287	39 038
1935	9 578	31 574	2 040	43 192
1936	9 645	34 460	1 974	46 079
1937	10 298	28 408	1 790	40 496
1938	9 482	28 133	1 490	39 105

Werkgeversaanvragen

Jaar	Europeanen	Inheemschen	Chineezen	Totaal
1932	1 741	4 110	211	6 062
1933	2 014	4 617	267	6 898
1934	2 067	5 669	313	8 049
1935	2 592	7 028	206	9 826
1936	2 769	7 111	266	10 146
1937	3 338	8 141	347	11 826
1938	2 446	6 997	247	9 690

Plaatsingen

Jaar	Europeanen	Inheemschen	Chineezzen	Totaal
1932	1 427	3 637	192	5 256
1933	1 739	4 213	234	6 186
1934	1 541	3 908	278	5 727
1935	1 681	4 025	167	5 873
1936	1 800	4 339	197	6 336
1937	2 111	5 068	246	7 425
1938	1 760	4 894	203	6 857

Uiteraard dient bij de beschouwing van deze cijfers rekening te worden gehouden met de omstandigheid, dat bij een teruglopende conjunctuur het aantal inschrijvingen op grond van de mindere kansen van de arbeidsmarkt als een zuiver reactie-verschijnsel geringer wordt, terwijl het aantal werklozen juist vermeerderd.

Opvallend is dat alleen het aantal Inheemsche werkzoekenden nagenoeg gelijk is gebleven.

Gelijk gezegd, is de teruggang van het aantal werkgeversaanvragen verhoudingsgewijs veel grooter; het aantal voor Europeanen en Inheemschen daalde zelfs beneden het peil van 1935.

Overeenkomstig deze sterke vermindering van werkgeversaanvragen bleven ook de plaatsingen in 1938 niet onbelangrijk achter bij die over 1937; evenwel waren hier de uitkomsten verhoudingsgewijze gunstiger.

In dit verband moge er de aandacht op worden gevestigd, dat de verhoudingsgewijze gunstiger resultaten der arbeidsbeurzen in 1938 verkregen, ten deele verband houden met de circulaire, welke de Regeering gericht heeft tot de daarvoor in aanmerking komende gezaghebbenden om de aanneming van lager personeel steeds en van middelbaar personeel zooveel mogelijk door tusschenkomst van de arbeidsbeurzen te doen geschieden.

Ofschoon bovenstaande gegevens geen geheel betrouwbaar beeld opleveren inzake het werkelijk op de arbeidsmarkt aanwezig aantal werklozen, geven zij wel de algemeene strekking van den toestand op de arbeidsmarkt weer.

Sedert 1932 is het aantal inschrijvingen van Europeesche werkzoekenden vrijwel constant gebleven; het bewoog zich steeds om de 9000 met een top in 1937 boven de 10 000.

Het aantal Inheemsche werkzoekenden schommelde in die jaren tusschen de 25 000 en 36 000 en vertoont derhalve veel grootere verschillen.

De beteekenis van de gegevens betreffende den toestand op de Europeesche arbeidsmarkt wordt echter vertroebeld door de omstandigheid, dat in deze cijfers, welke mannen en vrouwen omvatten, bovendien een groot deel van den import van Europeesche arbeidskrachten is verwerkt, die zich na aankomst in Indië laten inschrijven.

Het volgend overzicht geeft de indeeling van de werkzoekenden in beroepsgroepen.

Hieruit blijkt, dat de laatste jaren niet onbelangrijke aantallen Europeesche ambachtlieden ingeschreven staan, terwijl die vroeger nagenoeg geheel op de arbeidsmarkt ontbraken. Het aantal Inheemsche ambachtlieden bereikte in 1938 met 4661 een hoogtepunt, hetgeen mede verband houdt met de sterk gestegen vraag naar geschoolde arbeiders ten behoeve van defensie-doeleinden.

Tenslotte werd in 1938 in verband met de reorganisatie van de arbeidsbemiddeling een begin gemaakt met de opheffing van de correspondentschappen, voor zoover deze niet aan de verwachtingen hebben voldaan. Van de 21 correspondentschappen, welke 1 Januari 1938 nog aanwezig waren, werden in den loop van het jaar 10 opgeheven, zoodat einde 1938 nog werd beschikt over 7 arbeidsbeurzen en 11 correspondentschappen.

De „Ordonnantie vreemdelingenarbeid" (zie Verslag 1938, blz. 373) is niet van toepassing ten aanzien van vreemdelingen van Chineesch landaard in de gewesten Bangka en Onderhoorigheden en Westerafdeeling van Borneo en in de afdeeling Bengkalis van het gewest Oostkust van Sumatra (I. S. 1938 n°. 148).

Werkloozen-steunverleening. Ofschoon in 1938 de gunstige invloed van de verbetering van den economischen toestand sedert einde 1936 niet meer in dezelfde mate als in 1937 doorwerkte, kon de liquidatie van het crisissteunwerk toch verder voortschrijden. Deze liquidatie is echter niet alleen het gevolg van een terugvloeien van gesteunde werkloozen naar de vrije maatschappij door verruiming van de werkgelegenheid, doch heeft tevens een andere, minder gunstige, oorzaak, namelijk dat de crisiswerkloosheidszorg geleidelijk moest worden geliquideerd. De in 1938 ingevoerde richtlijnen toch beoogden de steunverleening te ontdoen van den philanthropischen inslag, welke deze in crisistijd had verkregen. In beginsel zouden voor steun alleen in aanmerking kunnen komen zij, die behooren tot de groep werknemers in den technischen zin van het woord, die buiten schuld hun betrekking verloren hebben, nadat zij ten minste één jaar onafgebroken arbeid hebben verricht. Wel werden ten behoeve van de z.g. crisis-gesteunden nog eenige overgangsmaatregelen getroffen.

Voor zooveel betreft Inheemsche en Chineesche werknemers werd bovendien de z.g. f 100 grens vastgelegd door de bepaling, dat zij slechts voor steun in aanmerking kunnen worden gebracht, indien zij Europeanen-arbeid verricht hebben in den geest van art. 1603x van het burgerlijk wetboek, als criterium waarvoor de salarisgrens van f 100 werd aangenomen.

Als principe geldt voorts, dat alleen voor steun in aanmerking kunnen komen zij, op wier behoud als arbeidskracht de maatschappij prijs stelt. Alle lieden derhalve, die hun arbeidsgeschiktheid verloren hebben, dienen uit den steun van het Centraal Comité te worden afgevoerd. Hierop wordt slechts een uitzondering toegelaten, indien in het belang van het gezin handhaving van den steun wenschelijk wordt geacht.

Tegen de nieuwe richtlijnen werd in den Volksraad van Inheemsche en Chineesche zijde bezwaar gemaakt, op grond van het verschil in behandeling van de Europeesche tegenover de Chineesche en Inheemsche bevolkingsgroepen. Het Centraal Steuncomité heeft der Regeering geadviseerd aan de bezwaren tegemoet te komen door een geheel gelijke behandeling in te voeren voor Europeanen, Inheemschen en Chineezen, welke gedragslijn door de Regeering is aanvaard.

Het verloop van de steunverleening over 1938, voor zooveel betreft de steuncomité's, moge blijken uit de volgende overzichten.

Overzicht van het verloop der steunverleening aan alle groepen over het jaar 1938

1938	Steuncomité's		Steunfondsen		Steunfondsen Werkcentrales		Kolonisten		Tehuizen en Tuindorp Malang		Totaal	
	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Januari . . .	1 922	f 42 842	—	—	848	f 30 883	105	f 2 298	157	f 5 089	3 032	f 81 112
Februari . . .	1 859	42 422	—	—	786	25 800	116	2 744	153	5 143	2 914	76 109
Maart	1 868	39 289	—	—	764	27 000	109	2 131	148	4 664	2 889	73 084
April	1 770	36 038	—	—	733	23 300	118	2 553	126	3 647	2 747	65 538
Mei	1 706	35 836	—	—	722	25 000	114	2 200	121	4 063	2 663	67 099
Juni	1 133	28 874	215	f 6 518	681	19 700	111	2 359	80	1 303	2 220	58 754
Juli	571	12 629	810	29 369	301	8 300	117	2 275	75	940	1 874	53 513
Augustus . .	389	8 694	1 072	36 218	179	5 600	—	—	73	1 254	1 713	51 766
September . .	184	2 837	1 287	43 344	—	—	—	—	75	1 208	1 546	47 389
October . . .	46	416	1 379	46 587	—	—	—	—	72	1 216	1 497	48 219
November . .	45	355	1 415	47 938	—	—	—	—	45	778	1 505	49 071
December . .	39	474	1 305	46 298	—	—	—	—	69	1 058	1 413	47 830
		f 250 706		f 256 272		f 165 583		f 16 560		f 30 363		f 719 484
1937	—	f 666 927	—	—	—	f 255 972	—	f 38 964	—	f 30 006	—	f 991 869

Overzicht van de steunverleening in 1938 door steuncomité's, steunfondsen en steunfondsenwerkcentrales, gesplitst naar den landaard

Maanden	Europeanen	Inlanders	Chineezen	Totaal aantal	Bedrag der uitkeering
Januari	1 828	757	185	2 770	f 73 725
Februari	1 804	684	157	2 645	68 222
Maart	1 775	681	176	2 632	66 289
April	1 680	662	161	2 503	59 338
Mei	1 657	628	143	2 428	60 836
Juni	1 598	323	108	2 029	55 091
Juli	1 412	217	53	1 682	50 299
Augustus	1 355	237	48	1 640	50 512
September	1 244	183	44	1 471	46 181
October	1 272	121	32	1 425	47 008
November	1 305	121	34	1 460	48 293
December	1 228	80	36	1 344	46 771
					f 672 560

Zooals uit deze cijfers moge blijken, liep het aantal gesteunden, dat 1 Januari 1938 nog 3032 bedroeg, in den loop van het jaar terug tot 1413. Gelijktijdig hiermede daalden ook de maandelijks uitgekeerde steunbedragen (van f 81 112 op 1 Januari 1938 tot f 47 830 in December). Hieronder zijn niet alleen begrepen de rechtstreeks door de steunfondsen (steuncomité's) gesteunden, doch tevens de gesteunden, opgenomen in de Tehuizen van het Leger des Heils, van de Centrale Stichting Katholieke Tehuizen, van de Stichting Don Bosco en van het Tuindorp Malang, alsmede de gesteunde kolonisten. De subsidie aan de Tehuizen voor Socialen Arbeid van het Leger des Heils werd inmiddels 1 Juli 1938 gestaakt, evenals de steunverleening aan de Stichting Don Bosco, welke een onderwijsinrichting voor jeugdige werklozen te Soerabaja exploiteert. Voorts werd de steun aan kolonisten aan den Kolonisatie Raad overgedragen, terwijl die aan de aspirant-kolonisten, opgenomen in de werkkampen, ten laste van de Indische Maatschappij voor Individuele Werkverschaffing (I.M.I.W.) werd gebracht.

De voortdurende daling van de steunbedragen en het afnemen van het aantal steuntrekkers beteekent niet, dat alle afgevoerden naar Armenzorg zijn overgeheveld of geheel zonder middelen van bestaan zijn geraakt. Niet onbelangrijke aantallen steuntrekkers zijn in de afgelopen jaren weder in de maatschappij geplaatst, een andere groep werd op loon- of salarisbasis opgenomen in de organisatie der werkloosheidsbestrijding of werd geholpen door middel van leeningen of kleinlandbouw, terwijl voorts een aantal gesteunden kon worden opgevangen door de particuliere steuncomité's, welke in den loop van het jaar ter gedeeltelijke vervanging van het steunwerk der oude steuncomité's zijn opgericht.

Deze wijze van handelen — inkrimping der steunverleening tot het strikt noodzakelijke, doch uitbreiding van werkverschaffing en werkmogelijkheid in haar verschillende vormen — is een betere bestrijding der werkloosheid dan het handhaven van een uitgebreid systeem van hulp- en steunverleening zonder meer.

Wat de organisatie der werkloosheidsbestrijding betreft, werd in den loop van 1938 een aanvang gemaakt met de centralisatie van de administraties van de verschillende onderdeelen der werkloosheidsbestrijding door instelling van Centrale Administraties op de hoofdplaatsen van Java, welke rechtstreeks ressorteeren

onder het Vereenigd Secretariaat te Batavia, gevestigd op het Kantoor van Arbeid. Alle overige steuncomité's werden geleidelijk opgeheven.

De toestand is thans deze geworden, dat de besturen niet meer de rechtstreeksche verantwoordelijkheid dragen voor het dagelijksch beleid en het financieel beheer, doch uitsluitend een beperkte taak vervullen, welke voor elk onderdeel afzonderlijk is of wordt neergelegd in de desbetreffende voorschriften. Aan het particuliere en aan het ambtelijke element is derhalve elk een duidelijk afgebakende taak toegewezen. Bij den nieuwen stand van zaken berust de dagelijksche leiding en de verantwoordelijkheid voor het financieel beheer praktisch geheel in ambtelijke handen, terwijl aan het particulier element een deel van de uitvoerende taak, alsmede een adviseerende en coördineerende taak is toevertrouwd.

Het arbeidsterrein van de nieuwe organisatie tot werkloosheidsbestrijding omvat thans vijf groote onderdeelen: de steunverleening; de werkverschaffing in technische objecten (werkcentrales); de werkverschaffing in landbouwobjecten (werk- en leerkampen, kolonies en landbouwbedrijven); de leeningen; de cursussen.

De uitgaven van de steunorganisaties, met uitzondering van de werkverschaffing, beliepen in 1938 f 1 008 000, welk bedrag grootendeels werd gedekt door de bijdrage van het Gouvernement. Daarnaast genoot het Centraal Comité uit het aandeel in de loterijen f 151 600 en aan andere inkomsten f 21 500, terwijl de inkomsten der — inmiddels opgeheven — steuncomité's nog f 67 400 beliepen.

Vergeleken met 1937, in welk jaar de uitgaven der steunorganisatie f 1 470 000 beliepen, valt derhalve wederom een belangrijke teruggang in uitgaven te constateeren, welke echter werd overtroffen door den teruggang in inkomsten, zoodat de bijdrage van het Gouvernement niet evenredig kon dalen.

In den loop van 1938 werd het stadium bereikt, dat de steunuitgaven geheel ten laste van de Regeering kwamen.

Werkverschaffing. In tegenstelling met de voortdurende uitbreiding van de werkverschaffing, welke in vorige jaren kon worden geconstateerd, valt over 1938 een teruggang te bespeuren, welke echter van betrekkelijk geringen omvang is. Een en ander moge blijken uit het volgend overzicht betreffende de resultaten van alle door het Kantoor van Arbeid, Centraal Comité en I.M.I.W. genomen werkverschaffingsmaatregelen.

Overzicht van alle tewerkgestelden op 1 Januari 1938 en 1 Januari 1939

	1 Januari 1938				1 Januari 1939			
	Totaal-generaal				Totaal-generaal			
	Europe- anen	Inheem- schen	Chineez- en	Totaal	Europe- anen	Inheem- schen	Chineez- en	Totaal
Werkcentrales	957	795	58	1 810	752	946	23	1 721
I. M. I. W.-bedrijven	80	213	1	294	60	175	6	241
Landbouw	184	89	—	273	206	106	—	312
Overheidsdienst.	93	32	—	125	85	17	1	103
Sociale arbeid	303	122	27	452	290	103	10	403
Totaal	1 617	1 251	86	2 954	1 393	1 347	40	2 780
Doordienende miliciens.	231	—	—	231	226	—	—	226
Individueele leeningen	598	1 715	42	2 355	583	1 669	29	2 281
I. M. I. W.-A. V. B.-leeningen	120	500	3	623	101	383	3	487
Cursussen (leerlingen)	573	856	150	1 579	383	904	164	1 451
Totaal	3 139	4 382	281	7 802	2 686	4 303	236	7 225

Allereerst blijkt hieruit, hoe de verhouding tusschen loontrekkers en gesteunden zich ten gunste van de eerste groep wijzigt.

Overigens wijzen deze cijfers een teruggang uit in den omvang der werkverschaffing, welke ten deele een gevolg is te achten van herplaatsing van tewerkgestelden, inzonderheid van gesteunden, in de vrije maatschappij.

Daarnaast trad nog een andere factor op. Zooals bekend, berust het zwaartepunt van de eigenlijke werkverschaffing bij de werkcentrales. Deze nu maakten in 1938 een tijdperk van reorganisatie door, aangezien er naar gestreefd wordt ze zooveel mogelijk op een economische basis te schoeien en de minder gunstige werkverschaffingsobjecten geleidelijk te vervangen door objecten, welke betere vooruitzichten bieden. Als gevolg daarvan ondervond de opnemng van nieuwe tewerkgestelden stagnatie.

In dit verband is het verheugend te kunnen wijzen op de in de werkcentrales inmiddels reeds behaalde resultaten. Bedroegen de kosten van de werkverschaffing in de z.g. Europeesche werkcentrales per hoofd en per maand, met inbegrip van afschrijvingen, over 1937 gemiddeld nog f 20,31, in 1938 daalden deze kosten tot f 16,78.

Met betrekking tot de collectieve werkverschaffing op nijverheidsgebied kan worden medegedeeld, dat de ongunstige resultaten van verscheidene technische bedrijven er toe hebben geleid, dat verschillende daarvan werden geliquideerd of aan anderen overgedragen. Ook deze geven derhalve een verdere daling van het aantal tewerkgestelden te zien.

Naast de werkverschaffing in de werkcentrales werd in het bijzonder aandacht besteed aan de werkverschaffing op landbouwgebied. De werkzaamheden op dit gebied omvatten de opleiding van kleinlandbouwers en kolonisten, de voortzetting van de kolonisatiewerkzaamheden op de kolonies en verschillende land- en tuinbouwproefnemingen, alsmede vermeerderings- en quarantaine-aanplantingen. De werk- en leerkampen van de I.M.I.W. zijn uiteraard onmisbaar voor het kolonisatiewerk en als zoodanig ook, afgezien van de waarde daarvan als werkverschaffingsobject, onmisbaar. Met de kolonisatie zelf wordt eveneens een verder strekkend sociaal doel nagestreefd.

De tewerkstelling in Overheidsdienst vertoont een langzamen teruggang, welke verband houdt met het feit, dat een aantal tewerkgestelden door de betrokken Overheidsdiensten in organiek verband is overgenomen, dan wel elders werk heeft gekregen.

De vermindering van het aantal tewerkgestelden in socialen arbeid houdt verband met de reorganisatie van het apparaat der werkloosheidsbestrijding, mede omdat verschillende objecten konden worden opgeheven. Het personeel is thans nagenoeg geheel op loonbasis tewerkgesteld. Voorts wordt er naar gestreefd om zooveel mogelijk alle gesteunden, die in het organiek verband der werkverschaffingsorganisatie worden opgenomen, op loonbasis te stellen, zulks niet alleen ten einde tot een verdere inkrumping der steunverlening te komen, doch vooral met het oog op de zooveel juistere verhoudingen, welke uit het normaal arbeidsverband voortspruiten.

Ook over 1938 heeft het Centraal Comité de noodige gelden ter beschikking van het Legerbestuur gesteld om het nadienen van miliciens na afloop van hun verplichten dienstdtijd mogelijk te maken. Het verloop hiervan vertoont een geringen teruggang.

Aan de uitbreiding van wel het belangrijkste deel der I.M.I.W.-werkzaamheden, het leeningbedrijf, kwam een einde; het aantal leeningen kromp zelfs iets in. De ervaring, welke de I.M.I.W. in de afgelopen jaren op dit terrein heeft opgedaan, is zeer zeker niet ongunstig.

De teruggang van het aantal leerlingen van de cursussen vindt o.a. verklaring in de omstandigheid, dat het noodig bleek ook dit apparaat te reorganiseeren. Er wordt naar gestreefd de cursussen zooveel mogelijk te ontwikkelen tot volwaardige vakopleidingen, welke geheel gericht zijn op de behoeften van de praktijk.

Uit de voorhanden zijnde cijfers blijkt, dat de aan de werkverschaffing bestede gelden zich langzamerhand gaan stabiliseeren op een niveau, dat \pm f 1 300 000

's jaars bedraagt. De omvang en het rendement van de werkverschaffing hiermede verkregen, laat duidelijk zien, dat de wegen, welke daarbij werden gevolgd, juist zijn.

Kolonisatie van Europeanen. Gedurende het eerste jaar van zijn bestaan heeft de Kolonisatie Raad zich hoofdzakelijk bezig gehouden met een oriëntatie op het terrein zijner werkzaamheden. Uiteraard moest daarbij allereerst de volle aandacht worden besteed aan een onderzoek naar den toestand, waarin de bestaande kolonisaties verkeerden. Eerst in den loop van 1938 werd dat onderzoek beëindigd.

De tweede fase van werkzaamheden — de kritische verwerking van het beschikbare materiaal en de daarop gebaseerde, opbouwende werkzaamheid — kon derhalve eerst medio 1938 aanvangen.

In overleg met de betrokken kolonisatieverenigingen heeft de Raad zich ertoe gezet om in de eerste plaats de saneering van de bestaande kolonisaties ter hand te nemen en maatregelen te treffen, waardoor aan de min of meer onvoorbereide en soms systeemlooze wijze van koloniseeren, welke tot nu toe gevolgd was, een einde werd gemaakt.

Met betrekking tot de kolonisaties op Nieuw-Guinea werd overeengekomen, dat de Raad geen verderen financieelen steun zal verleen en aan de beide nederzettingen van de Vereeniging Kolonisatie Nieuw-Guinea (V.K.N.G.), omdat de Raad van oordeel is, dat de vooruitzichten dezer kolonisaties de instandhouding daarvan niet rechtvaardigen. Thans worden de kolonisatiepogingen door de V.K.N.G. met eigen middelen voortgezet; de kolonie in het Hollandia-district is echter als gevolg van den slechten gang van zaken practisch reeds geliquideerd.

Ten aanzien van de kolonies der Stichting Immigratie en Kolonisatie Nieuw-Guinea (S.I.K.N.G.) rond Manokwari werd met het bestuur dezer vereeniging overeengekomen, dat de daarvoor in aanmerking komende kolonisten op het meest geschikte terrein, te Andai, zullen worden geconcentreerd. De ongeschikt geoordeelde kolonisten zullen niet voor verderen steun in aanmerking worden gebracht en, voorzover zij dat wenschen, naar Java worden teruggevoerd.

Deze regelingen met de V.K.N.G. en S.I.K.N.G. hebben de instemming van de Regeering verworven. Overeengekomen werd om met de desbetreffende saneeringsmaatregelen einde 1938 een aanvang te maken.

Ten aanzien van de kolonie der Stichting Kolonisatie Poelaulaoet op Poelaulaoet werd besloten, een proefbedrijf te stichten, dat nader zal moeten aantoonen, of kolonisatie aldaar mogelijk is. Voorloopig werd de uitzending van nieuwe kolonisten naar Poelaulaoet opgeschort.

Wat de kolonie van het Indo-Europeesch Verbond op de Giesting aangaat, welke van de kolonies in de Buitengewesten het meest gunstige aspect vertoont, hier bleek het niet noodig bijzondere maatregelen te treffen.

Alvorens nu het koloniatiewerk opnieuw ter hand te nemen zal het noodig zijn, voorbereidend werk te verrichten van langdurigen aard, ter verkrijging van de noodige gegevens.

In het afgelopen jaar heeft de Kolonisatie Raad zich voor dit doel beziggehouden met de voorbereiding van een proefneming van algemeene strekking, namelijk een proefbedrijf met Nederlandsche boeren op de Dairi-gronden. Ook langs andere wegen probeert de Kolonisatie Raad zooveel mogelijk gegevens te verzamelen, welke kunnen dienen om voor de toekomst bepaalde richtlijnen te kunnen uitzetten. Onder meer werden de uitkomsten van de kleinlandbouwkolonies op Java in dit verband bestudeerd.

De Raad heeft in het afgelopen jaar mede zijn aandacht gewijd aan het vraagstuk van de grondrechten voor kolonisten. Veelal wordt aangenomen, dat een van de oorzaken van het niet slagen der Europeesche kolonies gelegen zou zijn in onvoldoendheid van deze rechten. Het onderzoek naar de toestanden op de kolonies heeft echter uitgewezen, dat de oorzaken elders gezocht moeten worden, zij het, dat enkele technische verbeteringen van de grondrechten wel wenschelijk voorkomen.

In 1938 werd een aanvang gemaakt met een kolonisatieproef van Inheemsche intellectueelen in de Lampoengsche Districten, welke ter hand genomen is door

de Vereeniging Manoedjoe Memberantas Penganggoeran Pemoeda. Ofschoon het nog te vroeg is om een definitief oordeel uit te spreken omtrent de mogelijkheden dezer kolonisatie, kan hier gemeld worden, dat de eerste indruk gunstig is.

Wat de financieele zijde van het kolonisatievraagstuk aangaat worde gememooreerd, dat door de Regeering bij de instelling van den Raad voor dit lichaam een bedrag van f 300 000 is gereserveerd uit het door Nederland ter beschikking gestelde welvaartsfonds, welk bedrag intusschen door den Raad in zijn geheel is opgenomen.

Arbeidswetgeving

De beide in 1932 getroffen crisismaatregelen (I. S. 1932 nos. 97 en 98) respectievelijk nopens de verplichting tot terugzending van ontslagen Europeesche werknemers, die buiten Nederlandsch-Indië waren in dienst genomen of aangeworven en nopens de verlenging van den opzeggingstermijn, in acht te nemen door werkgevers bij de beëindiging van arbeidsovereenkomsten, werden medio Februari 1938 wederom met één jaar verlengd (I. S. 1938 n°. 116).

Bij K. B. 17 Jan. 1938 werd — onder gelijktijdige intrekking van de assistentenregeling — de aanvullende plantersregeling vastgesteld (N. S. n°. 940, I. S. n°. 98). De inwerkingtreding van de regeling werd bepaald op 1 Juli 1938 (I. S. 1938 n°. 136). Voorschriften ter uitvoering zijn opgenomen in I. S. 1938 n°. 164. In verband met de aanvullende plantersregeling werden nog een tweektal ordonnanties vastgesteld, respectievelijk tot wijziging van bovengemelde crisisordonnantie nopens de verplichting tot terugzending van buiten Nederlandsch-Indië aangenomen of aangeworven arbeidskrachten (I. S. n°. 382) en van art. 1149, 4° van het Indisch Burgerlijk Wetboek, hetwelk de bevoorrechte in schulden regelt (I. S. n°. 380).

Op denzelfden datum trad mede in werking de wijziging van art. 1602v van het Indisch Burgerlijk Wetboek inzake de vrije dagen der werknemers (I. S. 1936 n°. 481, j°. 1938 n°. 137); uitvoeringsvoorschriften in I. S. 1937 n°. 27, j°. 1938 n°. 206. In verband hiermede werden de Regeeringsverordeningen, waarbij registers van vrije dagen voor de daarin genoemde bedrijven verplicht werden voorgeschreven, ingetrokken (I. S. 1938 n°. 366).

De bepalingen omtrent de werving van Inlanders in Ned.-Indië voor het verrichten van arbeid in het buitenland zijn van toepassing verklaard op werving voor het verrichten van arbeid in Suriname (I. S. 1938 n°. 388). Uitvoeringsvoorschriften op de nieuwe vervoersbepalingen bij werving voor Suriname (I. S. 1938 n°. 389) zijn opgenomen in I. S. 1938 n°. 689. Een en ander is in werking getreden met ingang van 1 Januari 1939 (zie I. S. 1938 n°. 690).

Door de bij G.B. 3 Nov. 1933 n°. 29 ingestelde Pensioencommissie voor Particuliere Werknemers, welke tot taak had het vraagstuk van een wettelijke pensioen- of ouderdomsverzekering voor particuliere werknemers in studie te nemen, werd advies uitgebracht, hetwelk door de Regeering werd gepubliceerd. De voorstellen der Commissie gaan in de richting van een wettelijke contrôle op de particuliere pensioenfonds en de oprichting van een Algemeen Pensioen Instituut voor bepaalde groepen van arbeiders, die niet onder een goedgekeurde particuliere pensioenregeling vallen. Sedert is de commissie ontbonden (G.B. 26 Jan. 1938 n°. 10).

Arbeidsinspectie

Buitengewesten. Aangezien gedurende 1938 het arbeidstoezicht in de Grootte Oost nog niet rechtstreeks door de arbeidsinspectie werd uitgeoefend, hebben de volgende gegevens geen betrekking op dat deel van de Buitengewesten. Waar een vergelijking met het jaar 1937 wordt gemaakt, is derhalve sprake van eenzelfde inspectiegebied (de gewesten Sumatra en Borneo).

Het aantal ondernemingen in dat gebied, waarop toezicht werd uitgeoefend, bedroeg in 1938 495, tegen 492 in 1937.

Op deze ondernemingen waren einde 1938 werkzaam 313 677 arbeiders op den voet van de arbeidsregeling in I. S. 1911 n°. 540, de z.g. vrije arbeiders (in 1937 309 240); voorts 18 762 contractarbeiders (in 1937 30 416), van wie 11 010 op den voet van de koelie-ordonnantie 1931/1936 en 7752 op den voet van de Chineesche arbeidersreglementen Bangka en Billiton. Dit laatste cijfer kon zoo hoog zijn, omdat de voorgenomen wijziging van deze reglementen, waarbij de voorschriften omtrent de afschaffing van de poenale sanctie met de overeenkomstige — in 1936 herziene — bepalingen van de koelie-ordonnantie in overeenstemming zouden worden gebracht, is uitgesteld in verband met de nog hangende fusie van de tinbedrijven op Bangka en Billiton. Bovendien wordt het percentage contractarbeiders beïnvloed door de geldende toelatingsbepalingen, welke financiële consequenties medebrengen bij immigratie van arbeiders uit het buitenland — tenzij zij als contractarbeider in dienst treden —, alsmede bij overgang van de van China of elders geïmmigreerde contractarbeiders naar vrijen arbeid.

Om deze reden waren ook bij een bedrijf van houtaankap en een bedrijf tot winning van mangrovebast op Borneo buitenlandsche arbeiders op den voet van de koelie-ordonnantie in dienst genomen. Laatstgenoemd bedrijf heeft sedert zijn werkzaamheden binnen Nederlandsch-Indië gestaakt.

Behalve de \pm 40 Chineesche contractarbeiders bij het vorenbedoeld houtbedrijf, zijn in Borneo nog slechts bij één steenkolenbedrijf een gering aantal arbeiders onder poenale sanctie werkzaam.

In Zuid-Sumatra wordt geheel in vrijen arbeid gewerkt. Begin 1938 waren op één cultuuronderneming in Palembang nog contractarbeiders werkzaam, wier contracten in April van dat jaar met wederzijdsch goedvinden zijn ontbonden. Eveneens liepen in den loop van dat jaar de laatste poenale sanctie-contracten van arbeiders werkzaam bij een mijnbedrijf in die residentie af. In Riouw en Onderhoorigheden en ter Sumatra's Westkust is het aantal contractarbeiders zeer gering.

In Noord-Sumatra maken nog de volgende aantallen ondernemingen van contractarbeid gebruik: in Tapanoeli 13 ondernemingen met 1258 contractanten, in de residentie Oostkust van Sumatra 50 ondernemingen met 4670 contractanten en in Atjeh en Onderhoorigheden 20 ondernemingen met 4767 contractanten. In laatstgenoemde residentie, waar de ondernemingen veelal van lateren datum zijn, wordt derhalve naar verhouding nog het meest van dit arbeidsstelsel gebruik gemaakt.

Blijkens bovenstaande cijfers bleef in 1938 het aantal contractanten ver beneden het nog toegelaten percentage, hetwelk voor oudere ondernemingen in 1938 nog 25 % van de arbeidssterkte bedraagt en dat voor de nieuwere ondernemingen, waar het meerendeel van de nog aanwezige contractarbeiders werkzaam is, naar gelang van het jaar van opening der onderneming, nog hooger ligt. Afzonderlijk beschouwd waren er echter verschillende ondernemingen, waar nog een aantal contractanten tot het toegelaten percentage in dienst was. Op 9 ondernemingen moest er zelfs op worden gewezen, dat dit percentage was overschreden, in welk geval door ontbinding van een aantal contracten de verhouding tusschen het aantal contractanten en niet-contractanten binnen de wettelijk toegelaten grenzen werd teruggebracht.

Het aantal wegens overtreding van de koelie-ordonnantie ter bestraffing opgezonden werklieden was ook in 1938 in Noord-Sumatra — met inbegrip van Sumatra's Westkust — gering. Voor Bangka en Billiton bedroeg dit aantal \pm 10 % van het contractwerkvolk. In Borneo werd van dit disciplinaire middel, voornamelijk bij desertie, gebruik gemaakt door het met contractarbeiders werkende steenkolenbedrijf. Bij het bedrijf van houtaankap, waar het in dienst nemen van contractanten verband hield met de toelatingsbepalingen, kwamen geen straffen voor.

De aanvankelijk bestaande vrees, dat, als gevolg van de verscherpte rubberrestrictie, in Noord-Sumatra in belangrijke mate tot terugzending van arbeiders zou moeten worden overgegaan, werd niet bewaarheid. Door de werkgeversorganisaties aldaar werden tijdig maatregelen genomen, teneinde een eventueel

overcompleet aan werkvolk te doen overgaan naar ondernemingen, waar nog behoefte aan nieuwe arbeidskrachten zou bestaan. De door de ondernemingen getroffen regelingen voor het aanhouden van zooveel mogelijk werkvolk, zooals het niet meer tewerkstellen van vrouwen en het verminderen van het aantal werkuren tegen evenredige betaling e.d., bleken echter voldoende te zijn.

De arbeiderssterkte, ongerekend het niet van buiten de residentie afkomstige werkvolk, liep blijkens bovenstaande cijfers vergeleken bij einde 1937 dan ook slechts met eenige duizenden terug.

Op de tabaksondernemingen in Deli vermindert jaarlijks het aantal Chineesche veldkoelies, doordat de oudere arbeiders geleidelijk afvallen en — zonder dat zulks bepaald ernstige bezwaren heeft opgeleverd — door Javaansche arbeiders worden vervangen. Einde 1938 waren nog slechts 9438 Chineesche veldkoelies werkzaam. Tegen het vervangen van het Chineesche werkvolk bij de tinbedrijven door Inheemsche werkkrachten schijnen, in verband met den aard der werkzaamheden, evenwel meer bezwaren te bestaan.

In Tapanoeli bleef het verloop onder de arbeiders vrij groot. In Zuid-Sumatra daarentegen werden terzake in 1938 geen moeilijkheden meer ondervonden, hetgeen werd toegeschreven aan de minder gunstige rubbermarkt, waardoor bij de bevolkingscultuur minder behoefte aan werkvolk bestond.

Bij de ondernemingen, aangesloten bij het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat, bestaat de onderlinge regeling, evenals bij een deel van de werkgevers op Borneo, binnen een bepaalden termijn geen van een der andere ondernemingen afkomstige arbeiders in dienst te nemen.

Bij het steenkolenbedrijf in Palembang daalde het aantal weggelopen arbeiders van 20 % in 1937 tot 6 % in 1938, mogelijk als gevolg van de in 1937 ingevoerde loonsverhooging.

Begin 1938 kwam het ter Oostkust van Sumatra een enkele maal nog voor, dat een vrije arbeider, die tijdens den duur van de door hem gesloten overeenkomst de onderneming, waarbij hij in dienst was, verliet, met den sterken arm daarheen werd teruggevoerd. De met het Binnenlandsch Bestuur getroffen regeling teneinde te voorkomen, dat in dit opzicht de voor het contractwerkvolk geldende bepalingen ten onrechte ook op de vrije arbeiders worden toegepast, bleek in het algemeen succes te hebben gehad.

De bezwaren, welke bij de arbeidsinspectie tegen de werking van de bepalingen der registratiekamer-ordonnantie waren gerezen, werden ook in 1938 gevoeld, in het bijzonder in verband met de afnemende vraag naar nieuw werkvolk. Het systeem, waarbij het in dienst nemen van een nog geen tien jaren in het registratiekamergebied verblijf houdenden arbeider ten gevolge heeft, dat voor dezen arbeider een bijdrage aan de Registratiekamer te Medan — zoowel in ééns als maandelijks — moet worden voldaan, toch kan niet anders dan belemmerend werken op het vinden van werkgelegenheid door arbeiders, die — in evenbedoelde omstandigheid verkeerende — na afloop van hun overeenkomst hetzij om bepaalde redenen van werkgever wenschen te veranderen dan wel buiten hun schuld (bijv. wegens overcompleet) door den werkgever zijn ontslagen. Gebleken is dan ook, dat vooral bij een ruim plaatselijk aanbod van arbeidskrachten bij voorkeur die arbeiders in dienst worden genomen, voor wie geen bijdragen als vorenbedoeld zijn verschuldigd.

Over het algemeen konden de ondernemingen in 1938 elk éénmaal worden geïnspecteerd; in enkele gevallen bestond aanleiding voor het houden van meer dan één inspectie. Mutaties in de personeelsbezetting waren oorzaak, dat ter Oostkust van Sumatra een 25-tal ondernemingen niet kon worden bezocht. Geheel onaangekondigde inspecties behoefden, op grond van de arbeidstoestanden, niet te worden gehouden. Wel bestond in 127 gevallen aanleiding tot het onderfragen van het werkvolk, geheel of gedeeltelijk buiten tegenwoordigheid van het toezichthoudend personeel.

De ondernemingsadministratie bleek bij de gehouden inspecties over het algemeen behoorlijk te zijn bijgehouden. Wel moesten hier en daar terzake opmerkingen worden gemaakt, onder meer betreffende overschrijding van het wettelijk maximum voor inhoudingen op het laatst verdiende loon of andere

fouten in de loonberekening. In Zuid-Sumatra bleek de invulling van het voorgescreven register van vrije arbeiders in vele gevallen tot opmerkingen aanleiding te geven. De afrekeningen met de veldkoelies op de tabaksondernemingen in Deli, waarbij een afzonderlijke administratie wordt toegepast, werden, behoudens enkele uitzonderingen, bij verificatie in orde bevonden.

De behandeling van het werkvolk kon over het algemeen bevredigend worden genoemd. De strengere selectie, zoowel op het werkvolk als op het toezichthoudend personeel toegepast, alsmede het geleidelijk zich aanpassen van de laatsten aan het stelsel van vrijen arbeid, is op de verbeterde verhoudingen van veel invloed. Op Bangka, waar de uit China aangevoerde arbeiders een lastig element vormen, waren de arbeidsverhoudingen minder goed, hetgeen tot uiting kwam in een aantal koelie-aanvallen, welke gedeeltelijk aan het onjuiste optreden van het toezichthoudend personeel moesten worden toegeschreven.

Op een, niet met van elders afkomstig werkvolk werkende en dus niet onder het toezicht van de arbeidsinspectie vallende, onderneming op het eiland Mega werden, bij het bezoek van den Assistent-Resident van Padang aan dit afgelegen gebied, de beheerder en een 40-tal arbeiders in uitgeputten toestand aangetroffen als gevolg van voedselgebrek. De te Padang wonende eigenaar van deze klapperonderneming had verzuimd tijdig voor opzending van voedingsmiddelen zorg te dragen. Sedert zijn de werkzaamheden aldaar stopgezet, waardoor de wenselijkheid van toepassing van de bepalingen van I. S. 1911 n°. 540 ten tweede op den werkgever en de werklieden dier onderneming — krachtens I. S. 1928 n°. 341 — voorloopig buiten beschouwing kon blijven.

Het aantal voorgebrachte klachten tegen het toezichthoudend personeel wegens hardhandig optreden tegenover het werkvolk bedroeg in 1938 458; daarin waren begrepen 13 klapzaken tegen beheerders, 33 tegen assistenten en 412 tegen mandoers. Voor zoover deze zaken in dat jaar werden berecht, bedroeg het aantal veroordeelingen van beheerders 7, assistenten 15 en mandoers 307. In 1937 waren respectievelijk 7, 44 en 318 dergelijke klachten tegen de drie genoemde categorieën van personen voorgebracht. Betreft het meerendeel van deze klachten het toedienen van klappen bij wijze van correctie op luiheid of op slordig werk, in enkele gevallen waren de handtastelijkheden van ernstiger aard.

Gewoonlijk verleent de ondernemingsleiding ten deze haar medewerking, door tot het ontslag van het lagere personeel over te gaan, dat zich in erge mate blijkt te hebben schuldig gemaakt aan hardhandig optreden.

Op een onderneming in Atjeh en Onderhoorigheden, waar dit middel was toegepast na de in 1937 aldaar aan het licht gekomen talrijke klapzaken, bleek de toestand in 1938 zeer te zijn verbeterd.

Zooals gebruikelijk werden voorts zoowel mondeling als schriftelijk een aantal klachten voorgebracht betreffende vexaties, welke zouden zijn gepleegd door het toezichthoudend Inlandsch personeel, zooals het onder pressie innen van bijdragen voor het houden van feestelijkheden, het verkoopen van goederen tegen hooge prijzen en het niet doorzenden van afgedragen gelden. Voorts deden zich eenige gevallen voor van het in rekening brengen van buitensporig hooge bedragen door een hoofdmandoer voor het verstrekken van voedsel aan nieuw aangekomen arbeiders.

In 1938 kwamen op de onder het toezicht van de arbeidsinspectie staande ondernemingen 107 koelie-aanvallen voor, waarvan 34 als bedreigingen vielen aan te merken. Dit aantal is ongunstig beïnvloed, evenals dit in 1937 het geval was, door het groote aantal koelie-aanvallen — namelijk 54 — bij het finbedrijf op Bangka. De aanvallen, e.q. bedreigingen, zijn voorts te onderscheiden in 9 aanvallen op assistenten en 98 op het lagere toezichthoudende personeel. Van deze laatste aanvallen hadden 4 den dood van den aangevallene ten gevolge.

Ook in de minder ernstige gevallen waren de aanvallen op Bangka over het algemeen het gevolg van het niet accepteren door het werkvolk van, al dan niet gerechtvaardigde, strenge aanmerkingen van het personeel op het werk of op het gedrag van den arbeider. Bij dezen is het gewoonte geworden bij de minste aanleiding op zijn minst brutaal te reageeren, terwijl spoedig tot gezamenlijk verzet wordt overgegaan. De afgelopen jaren, toen een hooge

productie moest worden bereikt en stakingen of sabotage-pogingen tot elken prijs dienden te worden voorkomen, hebben aan de arbeidsverhoudingen bij dit bedrijf geen goed gedaan, aangezien bij het werkvolk de indruk post vatte, dat het zich niet veel behoefde te laten welgevallen. Nu de tinrestrictie een rustiger werkwijze toelaat, wordt getracht in dezen toestand verbetering te brengen door de arbeiders, die zich ernstig misdroegen, onmiddellijk te ontslaan en naar China terug te zenden.

Over het algemeen hielden de ondernemingen behoorlijk de hand aan de bij de overeenkomst vastgestelde arbeidstijden, welke, voorzover betreft den contractarbeid, aan een voorgeschreven maximum zijn gebonden. Waar langer dan het overeengekomen aantal werkuren bleek te zijn gearbeid, zonder dat betaling van overwerk had plaats gehad, werd om uitbetaling daarvan verzocht. In de oliepalmcultuur is het werken in overwerk gedurende een deel van het jaar regel.

De verscherpte rubberrestrictie had ten gevolge, dat op vele ondernemingen de arbeiders slechts gedurende een gedeelte van den dag werden tewerkgesteld tegen evenredig verlaagde loonen. Hiermede kan worden ingestemd, zolang de arbeiders vrijwillig met deze regeling accoord gaan en de totale inkomsten van het gezin een, in verband met de uitkomsten van het koelie-budget, voldoende bedrag opleveren. Tegen het opnemen in de overeenkomst van een clause, waarbij de keuze van het doen werken gedurende geheele dagen of gedeelten van dagen uitsluitend aan de beslissing van den beheerder werd overgelaten, werd evenwel bezwaar gemaakt. Dit standpunt werd door de betrokken maatschappijen aanvaard.

Bij een houtbedrijf op Borneo bleek het veelvuldig voor te komen, dat het meerendeels op stukloon werkend werkvolk van 's morgens 7 uur tot lang na zonsondergang in het bosch bleef. Deze lange arbeidstijden worden in de hand gewerkt door het gevolgd systeem, waarbij de mandoers, in plaats van op een vast salaris werkzaam te zijn, worden betaald naar gelang van het volume binnengebracht hout. Den beheerder werd verzocht zorg te dragen, dat de arbeiders vóór zonsondergang van het werk terugkeeren.

Het rol-houden vóór den aanvang van het werk, hetgeen in vroeger jaren dikwijls aanleiding gaf tot conflicten, is in Noord-Sumatra op de meeste ondernemingen afgeschaft. Waar dit systeem nog werd gevolgd, werd op het doen vervallen daarvan aangedrongen. In Zuid-Sumatra en op Borneo wordt deze werkwijze nog vrijwel algemeen gevolgd.

Het verleen van vrije dagen, volgens overeenkomst of krachtens de bepalingen van de koelie-ordonnantie of het mijnpolitierglement, gaf geen aanleiding tot opmerkingen. Op een tweetal ondernemingen op Borneo werd behalve op twee dagen per maand op Zondagnamiddag vrijaf gegeven; op een dezer ondernemingen bovendien op den namiddag van de halfmaandelijksche betaaldagen, waarvoor dan geen loon werd vergoed. Het aantal onbetaalde vrije dagen werd hierdoor zóó groot, dat de arbeider niet in staat was de volgens het koelie-budget benoodigde minimum-inkomsten te verdienen. Waar bovendien de indruk werd verkregen, dat deze regeling den arbeiders min of meer was opgedrongen, werd hiertegen bezwaar gemaakt, voorzover de gesloten overeenkomst terzake een andere bepaling bevatte.

De verkoop van goederen in de ondernemingswinkels en de daarbij in rekening gebrachte prijzen hadden bij voortduring de aandacht, waarbij meermalen aanleiding bestond tot het maken van op- of aanmerkingen. In Zuid-Sumatra wordt vrijwel algemeen gebruik gemaakt van credietbonnen op de ondernemingstoko, welke tot een bepaald bedrag worden verstrekt en maandelijks met het verdiende loon worden verrekend. Vermelding verdient voorts een onderneming ter Sumatra's Westkust, waar in iedere afdeling een complete permanente pasar in afzonderlijke loodsen is ondergebracht, op de prijzen waarvan nauwlettend toezicht wordt uitgeoefend. Op een onderneming in Atjeh en Onderhoorigheden, waar een ondernemingswinkel op coöperatieven grondslag was opgericht, liep deze organisatie vast, doordat wegens het verstrekken van teveel goederen op crediet gebrek aan contanten ontstond. Het bedrijfskapitaal was door de

mandoers en arbeiders bijeengebracht. Het ligt in de bedoeling deze pogingen te hervatten met financieele deelneming in dit bedrijf door de onderneming. Te Sangkoelirang op Borneo bleken de tokohouders, die niet in dienst van de aldaar gevestigde bedrijven waren, zich herhaaldelijk aan onredelijke prijsopdriving te hebben schuldig gemaakt. Sedert wordt door het plaatselijk bestuur regelmatig toezicht uitgeoefend op de prijzen van de artikelen.

Op de meeste ondernemingen in Noord-Sumatra bestaat voor het werkvolk voldoende gelegenheid tot ontspanning en verstrooiing door het periodiek arrangeren van bioscoop- of andere voorstellingen. Daarbij wordt veelal door de werklieden bijgedragen in de kosten. Voorts wordt het beoefenen van de voetbalsport door vele werkgevers aangemoedigd. Aan verzoeken om vermeerdering van amusementsmiddelen, welke tijdens de inspecties werden voorgebracht en aan de ondernemingsleiding werden doorgegeven, werd, voorzover zij weinig kostbare voorzieningen betroffen, gereedelijk voldaan. Ter gelegenheid van het Javaansche Nieuwjaar wordt door vrijwel alle ondernemingen voor feestelijkheden gezorgd. Ook op Borneo wordt het noodige voor ontspanning van het werkvolk verricht. Het grootste steenkolenbedrijf aldaar liet een bioscoopzaal met 1000 zitplaatsen bouwen. Voorts wordt een druk gebruik gemaakt van de op vrijwel alle ondernemingen aangelegde voetbalvelden. Slechts bij de kleine steenkoolbedrijven en bij de Japansche bedrijven te Sangkoelirang werden geen ontspanningsmiddelen aangetroffen. In Zuid-Sumatra wordt aan dit punt weinig aandacht besteed; slechts bij de grootbedrijven zijn sportterreinen aanwezig en worden bioscoopvoorstellingen gegeven. Bij de tinbedrijven op Bangka en Billiton wordt door de arbeiders veel hazard gespeeld. Het gebruik van opium schijnt onder de jonge Chineezzen af te nemen.

De verhouding tusschen het aantal mannen en vrouwen, welke op enige ondernemingen in Noord-Sumatra in 1937 door het aanwerven, in snel tempo, van nieuwe arbeidskrachten ongunstig was beïnvloed, onderging in 1938 weinig verandering; door het terugloopen van de behoefte aan nieuw werkvolk werd niet getracht op die ondernemingen, waar een tekort aan vrouwen was ontstaan, hierin door het aanwerven van ongehuwde vrouwen verbetering te brengen. Ongunstige verhoudingen in dit opzicht werden geconstateerd op 7 ondernemingen in Atjeh en 5 ter Oostkust van Sumatra.

Bij de tinbedrijven bestaan te dien aanzien van ouds zeer ongewenschte verhoudingen. Bij het bedrijf op Billiton leeft \pm 13 % der Chineezzen in gezinsverband, namelijk de beter gesitueerden onder de vrije arbeiders. Bij het tinbedrijf op Bangka zijn vrijwel geen gehuwde Chineesche arbeiders werkzaam.

Op het grootste deel der ondernemingen op Borneo is de verhouding tusschen het aantal mannen en vrouwen zeer goed te noemen; bij een kleine minderheid was zij echter geheel onvoldoende.

Het optreden van de hoofdtandils op de tabaksondernemingen in Deli heeft van ouds de aandacht van de arbeidsinspectie gehad, omdat deze personen van hun machtspositie veelal gebruik maakten voor het toepassen van ongewenschte praktijken, zooals het verstrekken van hooge voorschotten e.d. Het vervangen van de hoofdtandils bij eenige tabaksmatschappijen door functionarissen van lageren rang schijnt op het euvel van het geld uitleenen, hetwelk meermalen aanleiding gaf tot ernstige conflicten, een gunstigen invloed te hebben gehad. Bij het bijwonen van het uitbetalen der crediet-saldi door de arbeidsinspecteurs op een 13-tal tabaksondernemingen, bleek voor het overige, dat de hoofdtandils en tandils van eenige dier ondernemingen zich weinig stoorden aan de terzake door de Deli Plantersvereeniging gestelde verbodsbepalingen. Daarop is vermoedelijk van invloed de vrees, dat, indien geen leeningen zouden worden verstrekt, de nog aanwezige Chineesche veldkoelies naar andere ondernemingen zouden overloopen, hetgeen bij het geleidelijk verdwijnen van deze groep werkrachten de positie van het Chineesche toezichthoudende personeel in gevaar zou brengen. Voorts valt in verband met de omstandigheid, dat nog slechts de oudere Chineesche veldkoelies overblijven, een verhoogd opiumgebruik te constateeren. Bij eenige verhooren kwam aan het licht, dat vele dezer arbeiders voor 25 à 30 cent per dag aan opium schuiven. Het behoeft geen betoog, dat het aan de

veldkoelies verstrekt halfmaandelijksch voorschot niet toereikend is om dergelijke luxe-uitgaven te dekken.

De tijdens de inspecties voorgebrachte klachten en verzoeken van de arbeidersbevolking werden onderzocht of aan de ondernemingsleiding doorgegeven. Over het algemeen werd op gegronde klachten en billijke verzoeken door de werkgevers op voldoening gevende wijze gereageerd.

Voor het verschaffen van huisvesting aan de arbeidersbevolking was op vele ondernemingen in Noord-Sumatra op bevredigende wijze zorg gedragen. Op andere ondernemingen lieten deze voorzieningen in meer of mindere mate te wenschen over. Op enkele ondernemingen moest een gedeelte van de koelieverblijven voor verder gebruik worden afgekeurd. In andere gevallen werd aangedrongen op versnelling van het tempo, waarin vernieuwing van oude woongelegenheden zou plaats vinden. Vele pondoks op tabaksondernemingen in Deli vertoonden teekenen van verwaarloozing als gevolg van de gedurende vorige jaren streng doorgevoerde bezuinigingspolitiek. Aan verzoeken om verbetering werd zonder uitzondering voldaan. Bij vele groote maatschappijen in dit cultuurgebied wordt regelmatig doorgegaan met uitbreiding van het aantal gezinswoningen, hetgeen gepaard gaat met het beschikbaar stellen van grond voor den aanplant van voedingsgewassen. Op enkele ondernemingen zijn reeds geen pondoks — d.w.z. loodsen voor het gezamenlijk huisvesten van een deel van de arbeidersbevolking — meer in gebruik.

In Borneo voldeed de huisvesting vrijwel overal aan de eischen, met uitzondering van de sedert gesloten onderneming tot winning van mangrovebast en van een der kleine steenkolenbedrijven, dat terzake een waarschuwing ontving. Op de cultuurondernemingen in Zuid-Borneo heeft het type gezinswoning, met bijbehorend klein erf, de overhand.

De algemeene gezondheidstoestand van de arbeidersbevolking bleef in 1938 gunstig; het gemiddelde sterfte-cijfer in het door de Arbeidsinspectie rechtstreeks geïnspecteerde gebied bedroeg 7 pro mille, evenals in 1937. De zuigelingensterfte bleef evenwel op sommige ondernemingen zeer hoog en schommelde over de afgelopen drie jaren tusschen de 220 en 230 pro mille. Het gemiddelde sterfte-cijfer, berekend naar het aantal kinderen tot den leeftijd van 12 jaren, bedroeg in 1938 \pm 13 pro mille, tegen \pm 16 pro mille in 1937.

Op eenige verbeteringen in de hospitaalvoorziening in Noord-Sumatra moest worden aangedrongen. Veel medewerking wordt daarbij ondervonden van de ambtenaren van den dienst der Volksgezondheid. Bij andere hospitalen kwamen uitbreidingen tot stand.

In Zuid-Sumatra, op Bangka en op Borneo werd eveneens op verschillende ondernemingen op verbetering van de ziekenverzorging aangedrongen.

Tijdens de gehouden inspecties werd tevens toezicht uitgeoefend op de naleving van eenige, niet rechtstreeks de verhouding van werkgever tot Inheemschen werkmener betreffende regelingen, voor zoover dit toezicht aan de Arbeidsinspectie is opgedragen.

Na de invoering van de aanvullende plantersregeling werd op de ondernemingen, waar het bij de ingetrokken assistentenregeling voorgeschreven register ongewijzigd was doorgebruikt, verzocht dit register in overeenstemming te brengen met het bij de nieuwe regeling voorgeschreven model. De controle op den inhoud van de op den voet van de aanvullende plantersregeling te sluiten contracten is centraal geregeld op het Kantoor van Arbeid. De in 1937 aanhangig gemaakte overtredingen van de assistentenregeling op een onderneming in Benkoelen, waar ondanks herhaalde waarschuwing geen contracten waren opgemaakt en geen aantekening was gehouden van genoten vrije dagen, had tot gevolg, dat de eigenaar der onderneming tot een boete van f 100 en de beheerder tot een boete van f 10 werd veroordeeld.

Verboden kinderarbeid werd niet geconstateerd; wel werden in een fabriek ter Oostkust van Sumatra eenige kinderen beneden den leeftijd van 12 jaren aangetroffen, die op dat moment echter niet werkten. Maatregelen werden genomen teneinde te voorkomen, dat aldaar verboden kinderarbeid zou worden verricht. Op een andere onderneming in deze residentie bleek in de theefabriek

door vrouwen nachtarbeid te worden verricht zonder dat daartoe een vergunning was verleend. Deze vrouwen werden door mannelijke arbeidskrachten vervangen.

Tot 1 Juli 1938 werd controle uitgeoefend op het aanhouden van registers van vrije dagen van werknemers in apotheken en bij scheepvaart- en havenbedrijven. In één bedrijf bleken twee werknemers geen gebruik te hebben willen maken van het hun verleende binnenlandsch verlof. Door de betrokken maatschappij werd naar aanleiding hiervan een order uitgevaardigd, waarbij het nemen van dat verlof verplichtend werd gesteld. In een ander geval, waarin een pakhuismeester bleek eenige vrije dagen over 1937 te kort te zijn gekomen, werd een ruime schadeloosstelling uitgekeerd.

Na 1 Juli 1938 trad de (nieuwe) algemeene vrije dagenregeling (art. 1602v van het burgerlijk wetboek) in werking, waarbij de algemeene verplichting tot het aanhouden van registers in vorengenoemde bedrijven kwam te vervallen. Voor eenige tientallen ondernemingen in de Buitengewesten zijn van deze regeling afwijkende regelingen toegestaan krachtens het derde lid van genoemd artikel 1602v. Het register van vrije dagen, hetwelk in dat geval verplichtend is gesteld, bleek in een enkel geval niet te zijn aangehouden. Een richtige controle op het verlenen van vrije dagen is eerst mogelijk na afloop van het jaar, waarvoor de vergunningen zijn verleend.

Ten aanzien van de controle op de naleving van de bepalingen betreffende vreemdelingenarbeid deed zich één geval voor, waarin een buitenlandsch beheerder van een onderneming in Riouw en Onderhoorigheden, zonder vergunning als waarnemend beheerder van een fabriek in Bengkalis zou zijn opgetreden. Deze zaak werd in behandeling genomen.

In een aantal gevallen werd bemiddeling verleend bij arbeidsgeschillen, welke voornamelijk ontslagkwesties betroffen. Meermalen hadden deze pogingen succes. In de gevallen, dat geen bevredigende oplossing kon worden verkregen en het verzoek niet onredelijk leek, werd aan betrokkenen aangeraden zich tot den bevoegden rechter te wenden.

De in de residentie Riouw en Onderhoorigheden en in de afdeling Bengkalis van de residentie Oostkust van Sumatra gelegen timmerhoutpanglons werden in 1938 tweemaal geïnspecteerd; de brandhoutpanglons in Inderagiri werden éénmaal aan een inspectie onderworpen. De enkele in de residentie Djambi gelegen panglons werden nog niet bezocht.

Het aantal balkenkapperijen, houtskoolbranderijen en brandhoutkapperijen vermeerderde in 1938 van 442 tot 459 (340 in Riouw, 116 in Bengkalis en 3 in Djambi).

Doordat de bedrijfsuitkomsten, in verband met de lage houtprijzen, niet zoodanig waren, dat tot aanvoer van nieuwe arbeidskrachten uit Singapore kon worden overgegaan, hetgeen een belangrijke uitgave aan toelatingsgelden zou medebrengen, werden nog steeds moeilijkheden ondervonden met de arbeidsvoorziening. Het tekort aan werkvolk werkte bovendien het onderling ronselen van arbeidskrachten in de hand.

Op de voor geregeld toezicht van de Arbeidsinspectie in aanmerking komende panglons werden 1281 arbeiders aangetroffen, van wie 34 Javanen werkzaam waren op een panglong in Bengkalis. Van de overige, Chineesche, arbeidskrachten werkten er 517 in Riouw, 708 in Bengkalis en 22 in Djambi. Bovendien waren op de kleine, tevens met Maleiers werkende panglons volgens opgave van het Boschwezen 780 Chineezzen en 1478 Maleiers in dienst. Bij den bevolkingsaankap in het landschap Siak waren ± 600 Maleiers werkzaam.

Ook in 1938 werden veel tekortkomingen in de administratie geconstateerd; hetgeen den arbeiders onrechtmatig in rekening was gebracht, werd uit de loonboekjes geschraapt.

Ongeveer de helft van het Chineesche werkvolk maakt regelmatig gebruik van opium. Dit gebruik bleek in 1938 te zijn toegenomen, hetgeen verband houdt met den hooger en gemiddelden leeftijd van dit werkvolk, nu de aanvoer van nieuwe arbeidskrachten reeds sedert jaren stilstaat.

In 1938 werden 8 klapzaken tegen het panglong-personeel voorgebracht. In drie zaken werd een geringe boete aan de betrokkenen opgelegd; in één geval had vrijspraak plaats. De overige zaken waren nog in behandeling.

Voorts werd tegen 2 panglong-eigenaren proces-verbaal opgemaakt wegens overtreding van het panglong-reglement of van de uitvoeringsvoorschriften daarvan. In het eene geval volgde een veroordeeling tot 8 dagen hechtenis, in het andere tot een geldboete groot f 5 subs. 5 dagen hechtenis.

De aan de panglong-koelies gratis te verstrekken voeding kon over het algemeen als ruim voldoende worden aangemerkt. Enkele malen moest aanmerking worden gemaakt op het niet voldoende in voorraad hebben van levensmiddelen; daarbij was meermalen onvoldoende rekening gehouden met vertraging in de aankomst van uit Singapore verwachte vaartuigen, welke nieuwe voorraden moesten aanvoeren.

Ingevolge het panglong-reglement hebben de arbeiders recht op 4 vrije dagen of 8 halve vrije dagen, waarover geen loon verschuldigd is. Op vele panglongs bestaat de regeling, dat 10 halve vrije dagen worden gegeven en dat daarover loon wordt uitbetaald, indien de arbeider op geen andere dagen heeft gemankeerd. Aan deze oogenschijnlijk gunstige regeling is het bezwaar verbonden, dat zij als een boeteregeling werkt, temeer waar het mankeeren van soms slechts één enkelen dag meermalen aan andere factoren dan luiheid moet worden toegeschreven. De zware arbeid, onder ongunstige omstandigheden door meerendeels oudere koelies verricht, is hierop van invloed.

Een aantal voorgebrachte klachten werd tijdens de inspecties afgedaan of in onderzoek genomen.

De huisvesting kon over het algemeen als voldoende worden beschouwd; op eenige tekortkomingen, veelal de zindelijkheid betreffende, werd gewezen. Op één panglong moest vernieuwing van de gebouwen worden geëischt; op eenige andere kon met vernieuwing van vloeren of daken worden volstaan.

De geneeskundige verzorging van de panglong-arbeiders wordt nog steeds geregeld door 5 ziekenfondsen. Eén panglong-hospitaal kon worden gesloten, omdat in die streek geen panglongs meer voorkomen. Te Bengkalis werd aangevangen met den bouw van een nieuwe gouvernements-ziekeninrichting, waaraan een afzonderlijke afdeling voor panglong-koelies wordt verbonden. Het aantal doktersbezoeken aan de panglongs liet evenals in vorige jaren te wenschen over. De verplegers bezochten de panglongs in 1938 meer regelmatig. De inhoud van de medicijn-trommels, welke op elke panglong aanwezig moeten zijn, werd uniform vastgesteld; voorts werden deze trommels van een duidelijke gebruiksaanwijzing in de Chineesche en Maleische taal voorzien.

Het sterftecijfer bedroeg over 1938 13 pro mille. Slechts één bedrijfsongeval met doodelijken afloop werd gerapporteerd; echter overleden 4 arbeiders op de panglongs zonder bekende oorzaak, terwijl 2 koelies door verdrinking om het leven kwamen.

Java. In 1938 werden 217 cultuurondernemingen en 439 industrieele bedrijven aan een volledige inspectie onderworpen.

Contrôle op de naleving van de verbodsbepalingen inzake kinderarbeid had plaats in 2067 fabrieken en werkplaatsen (waarvan 1439 fabrieken en werkplaatsen speciaal daartoe werden bezocht), terwijl aan 196 bedrijven nachtelijke bezoeken werden gebracht in verband met mogelijke overtreding van de voorschriften inzake vrouwennachtarbeid.

Wegens het doen verrichten van verboden kinderarbeid werd tegen 78 bedrijfsleiders proces-verbaal opgemaakt en, voorzoover aan de Arbeidsinspectie bekend is geworden, voorts nog in 7 gevallen door Bestuur en Politie, in totaal derhalve 85 processen-verbaal. In 65 dezer gevallen resulteerden de ingestelde strafvervolgingen in veroordeelingen tot het betalen van geldboeten variërende van f 0,50 tot f 50; in 16 gevallen volgde vrijspraak, terwijl omtrent de berechting van 4 zaken ten tijde van de samenstelling van dit Verslag nog geen bericht was ontvangen. In het volgend overzicht zijn de overtredingen naar den aard der bedrijven gespecificeerd.

Aard der bedrijven	Aantallen processen-verbaal	Aantallen aangetroffen kinderen
Kapokbedrijven	15	59
Weverijen	15	46
Strootjesmakerijen	13	33
Batikkerijen	13	26
Maispellerijen	7	21
Vuurwerkfabrieken	5	11
Cassavemeelfabrieken	5	12
Rijstpellerijen	3	9
Katoenzuiveringsinrichtingen	2	9
Sigarettenfabriek	1	6
Sigaren- en sigarettenfabriek	1	4
Theefabriek	1	3
Theepakkerij	1	4
Theeroosterij	1	3
Katjangsorteerderij	1	2
Kopersmederij	1	1
Totaal	85	249

Wegens het in strijd met de wettelijke bepalingen bezigen van vrouwen-nachtarbeid werden 21 werkgevers geverbaliseerd. Hiervan werden 20 tot boeten van f 2,50 tot f 50 veroordeeld, terwijl in één geval vrijspraak volgde.

Een specificatie van de bedrijven, waarin deze overtredingen werden geconstateerd, volgt hieronder:

Aard der bedrijven	Aantallen processen-verbaal	Aantallen aangetroffen vrouwen
Batikkerijen	5	17
Rijstpellerijen	4	16
Tabaksorteerderijen	2	58
Weverijen	2	18
Strootjesmakerijen	2	7
Katjangsorteerderij	1	30
Kapokbedrijf	1	29
Suikerwerkfabriek	1	19
Maispellerij	1	13
Klobotsorteerderij	1	7
Gambirkokerij	1	7
Totaal	21	221

Ten aanzien van den nachtarbeid van vrouwen in suikerfabrieken kan worden opgemerkt, dat hierin geen noemenswaardige verandering werd geconstateerd; het aantal „vrouwenarbeidsnachten” bedroeg in 80 fabrieken 245 774 (tegen in 81 fabrieken over 1937 257 928). Ook in relatieven zin is practisch geen verandering te bespeuren; het aantal fabrieken, waarin van vrouwennachtarbeid gebruik werd gemaakt, bedroeg 53 of 67 % (in 1937 68 %).

Met betrekking tot andere bedrijven, waar vrouwennachtarbeid is toegestaan, valt te vermelden, dat deze arbeid — voorzoover althans bekend — voorkwam in 10 vezelfabrieken en 7 cassavemeelfabrieken met resp. 99 364 en 31 361 vrouwenarbeidsnachten.

Vergunningen voor het doen verrichten van vrouwennachtarbeid op grond van bijzondere bedrijfseischen werden niet verleend. In de weverij, welke in 1937 een zoodanige vergunning verkreeg, bedroeg het aantal vrouwenarbeidsnachten gedurende 1938 47 983.

Voorzoover zulks bij gelegenheid van inspecties kon worden nagegaan, werden de vrijwillige overeenkomsten, gesloten met de beheerders van tabaks-ondernemingen in de Vorstenlanden en Oost-Java inzake de beperking van den arbeid van halfwassen personen in de afpaksehuren, evenals in vorige jaren, over het algemeen behoorlijk nageleefd.

Arbeid van jeugdige personen zoowel in als buiten de fabrieken en werkplaatsen (in de cultures bijvoorbeeld) komt practisch in alle bedrijven voor. In het bijzonder daar, waar de arbeidsduur, de aard der te verrichten werkzaamheden dan wel minder gunstige hygiënische bedrijfsomstandigheden daartoe aanleiding gaven, werd aangedrongen op de vervanging van jeugdige arbeiders door volwassenen.

Evenals in 1937 werd in verschillende industriële bedrijven geconstateerd, dat de arbeidstijden — hetzij doorlopend hetzij alleen in perioden van bijzondere drukte — bovenmatig lang waren. In deze gevallen, hoofdzakelijk voorkomende in sigaretten- en strootjesfabrieken, batikkerijen, rijstpellerijen en drukkerijen, werd den betrokken werkgevers verzocht den arbeidsduur binnen normale grenzen te brengen door opvoering van de arbeiderssterkte, e.q. gepaard met toepassing van een ploegenstelsel. De naleving van de op dit punt door de meeste werkgevers gedane toezeggingen liet, tengevolge van het ontbreken van wettelijke bepalingen ten deze, in vele gevallen te wenschen over.

Behalve in de genoemde bedrijven, zijn ook de werktijden in de suikerfabrieken gedurende de campagne-maanden zeer lang. Bij de overjarige cultures kwamen eveneens meer gevallen voor, waarin van overmatigen arbeidsduur kon worden gesproken.

Zooals reeds eerder werd medegedeeld, kwamen de wettelijke voorschriften inzake het aanhouden van registers van vrije dagen in apotheken en havenbedrijven 1 Juli 1938 te vervallen. Vóórdien waren deze registers in 31 apotheken en 46 veembedrijven, prauwenveren en aanverwante bedrijven gecontroleerd. Over het algemeen bleken de voorschriften naar behooren te zijn nageleefd.

Met uitzondering van vier gevallen (drie apotheken en een prauwenveer), waarin tot het opmaken van proces-verbaal werd overgegaan, kon worden volstaan met het geven van waarschuwingen aan beheerders, die in dit opzicht in gebreke waren gebleven. In de bedoelde gevallen legde de strafrechter geldboeten op.

Bij 74 autobus-ondernemingen werd gecontroleerd of de hand gehouden werd aan de goedgekeurde roosters van dienst- en rusttijden van de chauffeurs. In één geval werd proces-verbaal opgemaakt, resulterende in het opleggen van een geldboete.

Contrôle werd voorts uitgeoefend op de naleving van de aanvullende plantersregeling en op de vrije dagen-registers bij bedrijven, waarvoor toestemming tot het vaststellen van een van artikel 1602v, 2e lid van het burgerlijk wetboek afwijkende regeling is verleend. Slechts in één geval (hôtél) werd tot het opmaken van proces-verbaal overgegaan; overigens kon worden volstaan met het geven van waarschuwingen. De bedoelde beheerder werd door den strafrechter beboet.

Naar aanleiding van door werknemers of gewezen werknemers voorgebrachte verzoeken om bemiddeling bij geschillen met werkgevers over loonen, opzeggings-termijn, schadeloosstelling e.d. werden 402 zaken behandeld, waarvan 155 ten behoeve van Europeesche en 247 ten behoeve van Aziatische werknemers. In 210 (resp. 69 en 141) gevallen had deze bemiddeling voor de belanghebbenden een gunstig of althans bevredigend resultaat.

Bleef de werkgever weigerachtig aan de rechtmatige eischen van den werknemer te voldoen, dan werd deze laatste naar den civielen rechter verwezen. Dezelfde gedragslijn werd gevolgd, indien de verklaringen of inlichtingen van de beide partijen dermate van elkander afweken, dat geen juist inzicht in het verloop der aanhangig gemaakte kwestie kon worden verkregen en derhalve van verdere bemiddeling moest worden afgezien. In verscheidene gevallen werd de eisch of het verzoek van den werknemer ongegrond bevonden.

Veelvuldig werden ook aan werkgevers of werknemers, desverzoekt, inlichtingen verstrekt nopens de uitlegging of toepassing van wettelijke voorschriften inzake arbeidsrecht.

In 1938 kwamen 153 z.g. klapzaken ter kennis van de Arbeidsinspectie (in 1937 132), waarvan 51 op cultuurondernemingen en 102 bij andere bedrijven. Hierbij waren 15 Europeesche en 2 Aziatische administrateurs en bedrijfsleiders, 40 Europeesche en 2 Aziatische assistenten en opzichters en 10 mandoers betrokken. Nevens deze klapzaken werden door een der ressort-inspecteurs — behalve 75 het jaar 1938 betreffende zaken — nog 95 klapzaken tegen een employé van een lederfabriek voorgebracht loopende over de jaren 1935—1937. Deze employé, die de hem vóórdien zijdens zijn werkgever alsmede den ambtenaar van de arbeidsinspectie gegeven waarschuwingen doorlopend in den wind had geslagen, werd tot de betaling van 149 geldboeten, varieerende van f 0,25 tot f 2,50 veroordeeld en bovendien door den werkgever ontslagen.

Voorts werden 10 koelie-aanvallen gerapporteerd (vorig jaar 15), waarvan 5 gericht waren tegen Europeesch en 5 tegen Aziatisch personeel. In respectievelijk 3 en 4 gevallen werd daarbij lichamelijk letsel toegebracht, terwijl geen dezer aanvallen den dood van den aangevallene ten gevolge hadden.

Het aantal geregistreerde stakingen bedroeg 15 (in 1937 22), naar den aard der bedrijven als volgt verdeeld:

Soort der bedrijven	Aantal bedrijven	Aantal daarbij betrokken arbeiders	In totaal bij deze bedrijven werkzame arbeiders
Weverijen	3	98	755
Meubelfabrieken	2	88	308
Sigarettenfabriek	1	28	1 194
Aannemersbedrijf (aanleg vliegveld) . .	1	200	500
Steenkolenhandel	1	150	150
Rosella-onderneming	1	50	200
Ziekeninrichting	1	38	88
Rubberonderneming	1	34	260
Havenbedrijf	1	16	16
Kopersmederij	1	25	72
Mineraalwaterfabriek	1	10	18
Drukkerij	1	4	8
Totaal	15	741	3 569

Als voornaamste redenen tot het neerleggen van het werk werden opgegeven: ongunstige arbeidsvoorwaarden (waaronder in de eerste plaats te laag geachte loonen), het niet-uitbetalen van het bedongen loon, te late loonbetaling, het opleggen van willekeurige boeten, de te lange arbeidstijden en het hardhandig optreden van een opzichter. In één geval was de weigering van den werkgever om een maatregel in te trekken, waarbij twee werkneemsters bevoordeeld zouden zijn boven de anderen, de oorzaak der staking. In den regel werden deze conflicten binnen enkele dagen bijgelegd. Voorzover bekend werden in 4 bedrijven 227 van de daarbij betrokken arbeiders door hun werkgevers uitgesloten, terwijl enkelen op eigen verzoek werden ontslagen.

Werving van arbeiders

De aanwerving op Java en Madoera van inheemsche arbeiders, bestemd een overeenkomst aan te gaan voor het verrichten van arbeid op ondernemingen in de Buitengewesten, welke in 1937 — voor het eerst sedert jaren — zeer belangrijk was, nam in 1938 in omvang af, voornamelijk als gevolg van de verhooging van het restrictie-percentages voor rubber. Ook in het algemeen bleken de ondernemingen de tijdens de crisisjaren sterk ingekrompen arbeiderssterkte weder op peil te hebben gebracht, zoodat de werving in 1938 in hoofdzaak had zorg te dragen voor de normale aanvulling, welke door verloop onder het werkvolk wordt vereischt.

In de wijze, waarop de ondernemingen werden voorzien van op Java aangeworven arbeidskrachten kwam geen wijziging. Deze voorziening geschiedt voor Noord-Sumatra (Atjeh en Onderhoorigheden, Oostkust van Sumatra en Tapanoeli) door de Vrije Emigratie van de Deli Planters Vereeniging (V.E.D.A.) en de Algemeene Vereeniging van rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A.V.R.O.S.) en voor de overige Buitengewesten door de Eigen Werving van het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat (Zuwesusynd). Bovendien is aan de Bataafsche Petroleum Maatschappij (B.P.M.) vergund uitsluitend ten behoeve van haar eigen ondernemingen arbeiders op Java en Madoera aan te werven.

Het aantal door deze werforganisaties in 1938 aangeworven arbeiders bedroeg voor de V.E.D.A. 15 628, voor het Zuwesusynd 4651 en voor de B.P.M. 983 personen. Onder de door tusschenkomst van de V.E.D.A. aangeworven lieden bevonden zich 2072 contractarbeiders, voornamelijk bestemd voor in Atjeh en Onderhoorigheden gelegen ondernemingen. In Zuid-Sumatra zijn geen arbeiders op den voet der koelie-ordonnantie meer werkzaam; evenmin heeft uitzending van contractanten naar Borneo of de Groote Oost meer plaats. Voor laatstgenoemd gebied wordt ook slechts een gering aantal vrije arbeiders op Java aangeworven. De verre afstand brengt ten eerste hooge vervoerskosten mede, doch bovendien treft men aldaar eenige werkwillige bevolkingsgroepen aan, zooals de Boetonnezen die per prauw rondvaren om arbeid op de ondernemingen in de Molukken te zoeken, en de bewoners van de Sangihe- en Talaudeilanden, die daartoe naar het vaste land van Manado oversteken. De B.P.M. werkt sedert jaren geheel met vrije arbeiders.

De geheele aanwerving voor de Buitengewesten bedroeg blijkens bovenstaande cijfers dus 23 334 lieden, tegen 65 754 in 1937.

De afzonderlijke afdeling, welke de V.E.D.A. in 1937 tijdelijk oprichtte, teneinde aan alle aanvragen om werkvolk te kunnen voldoen, behoefde in 1938 niet te worden gehandhaafd. Bij deze afdeling geschiedde de werving nog volgens het vroeger bij het Algemeen Delisch Emigratiekantoor (A.D.E.K.) toegepaste systeem van aanwerving door middel van op commissie-basis werkende werfmandoers. Van deze gelegenheid was slechts door een beperkt aantal maatschappijen gebruik gemaakt, in hoofdzaak omdat bij deze werving minder selectief werd tewerk gegaan dan bij de werving volgens het V.E.D.A.-systeem. Over het algemeen was het merkbaar aan het gehalte van de uitgezonden arbeiders, dat de aanwerving op Java in 1938 in rustiger tempo kon geschieden. Wel bleek het nog steeds moeilijk een voldoende aantal ongehuwde vrouwen aan te werven.

Ondanks de verminderde werving in 1938, bleek het voorts moeilijk in Midden-Java voldoende werkwilligen te vinden op het tijdstip, dat een transport kolonisten voor de Buitengewesten werd samengesteld.

Werd in vroeger jaren door de V.E.D.A. het standpunt ingenomen, dat geen gewezen arbeiders voor uitzending in aanmerking kwamen, tenzij op hun terugkeer door de onderneming, waarbij zij in dienst waren geweest, bepaald werd prijs gesteld, hierin kwam medio 1938 een wijziging ten goede. Nadat gebleken was, dat zich onder deze categorie niettemin bruikbare werkkrachten bevonden, is het stelsel ingevoerd, dat aan goede arbeiders die, onder meer wegens overcompleet aan werkvolk, niet naar de onderneming kunnen terugkeeren, een „soerat menoenggoe” wordt uitgereikt, waardoor zij voor uitzending naar andere ondernemingen in aanmerking kunnen worden gebracht. Alleen aan onbruikbare arbeidskrachten wordt thans geen z.g. introductie-brief verstrekt; de overige repatrianten krijgen of een „soerat menoenggoe” als vorenbedoeld of een introductie-brief, welke hen in staat stelt, al dan niet vergezeld van door hen aan te brengen nieuwelingen, naar de vroegere onderneming of maatschappij terug te keeren.

Een aangehouden statistiek, waaruit blijkt welk percentage van de aanvankelijk aangeworven arbeiders tenslotte naar de Buitengewesten vertrekt en om welke redenen de emigratie van de overigen niet doorging, vertoont over 1938 het volgend beeld. Van de op de inschepingsplaats aangebrachte personen werd $\pm 91,4$ % verscheept; $3,9$ % viel af na ondervraging van de zijde van de werforganisatie; $4,3$ % werd geneeskundig afgekeurd. Het aantal personen, dat voor den wervingscontroleur te Batavia weigerde een overeenkomst aan te gaan bedroeg $\pm 0,05$ %, terwijl 25 gevallen voorkwamen, d.i. $\pm 0,3$ %, waarin deze ambtenaar zijn medewerking tot het tot stand komen van de overeenkomst weigerde. Na aankomst op de onderneming werden 21 aangeworvenen afgekeurd. In de percentages zijn mede begrepen de voor het buitenland aangeworven arbeiders.

Deden zich in 1937 eenige gevallen voor, waarin door onbekendheid met de nieuwe wervingsvoorschriften aanwerving van vrije arbeiders nog buiten de bepalingen der wervingsordonnantie om had plaats gehad, in 1938 was zulks uitzondering.

Afscheiden hiervan deden zich gevallen voor, waarin het moeilijk was te beoordeelen of sprake was van overtreding van de wervingsordonnantie of van vrijwillige emigratie naar de Buitengewesten, welke nog steeds onbelemmerd kan plaats vinden. Dergelijke grensgevallen kwamen voor bij het vervoer per prauw van arbeiders van Oost-Java naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar bij den aanleg en de verbetering van wegen werkgelegenheid bestaat.

In Zuid-Sumatra is het eveneens geen onbekende figuur, dat arbeiders zich, na op eigen gelegenheid te zijn geëmigreerd, voor ondernemingsarbeid aanmelden.

De verhoogde rubberrestrictie had niet ten gevolge, dat het aantal teruggezonden arbeiders belangrijk toenam. Waren in 1937 10 392 arbeiders uit de Buitengewesten teruggekeerd, over 1938 bedroeg dit aantal 11 755.

Vakbeweging

Einde 1938 stonden bij het Kantoor van Arbeid 83 vakorganisatie ingeschreven, met 53 728 leden. Deze cijfers geven echter geen volledig beeld doordat opgaven van een 25-tal vakverenigingen ontbreken.

Door de vakverenigingen van particuliere werknemers werd wederom geageerd voor een ouderdoms- en werkloosheidsverzekering. Met betrekking tot dit laatste punt werd door den Suikerbond en den Nederlandsch-Indischen Plantersbond een 18-tal richtlijnen opgesteld, waarin de aan een dergelijke regeling huns inziens te stellen eischen waren neergelegd. Volgens deze richtlijnen zou o.a. de voorgestelde regeling moeten gelden voor alle werknemers tussehen 18 en 55 jaar met een salaris van minstens f 75 's maands. Aan deze verzekering zou moeten worden bijgedragen door het Land, werkgever en werknemer, elk met een premie van $\frac{1}{2}$ % van het loon van den arbeider tot een maximum van

f 2 's maands. De uitkeeringen waren te stellen op: voor een ongehuwde 35 % van het loon, voor een gehuwde zonder kinderen 50 % en voor elk minderjarig kind 5 % tot een maximum van 20 %. Teneinde voor een recht op uitkeering in aanmerking te komen, zou men minstens één jaar gecontribueerd moeten hebben, terwijl de duur der uitkeeringen op maximaal één jaar werd gesteld. De uitvoering diende in handen te worden gelegd van een werkloosheidsverzekeringsraad, waarin naast ambtelijke leden vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers zitting zouden moeten hebben. Deze richtlijnen werden aan de overige vereenigingen van particuliere Europeesche werknemers om advies toegezonden en vervolgens door deze goedgekeurd.

De actie der ambtenaarsbonden bleef voor een groot deel gericht op een verbetering van de pensioensvoorwaarden.

J. OVERHEIDSBEMOEIENIS MET BEDRIJVEN

Veiligheidstoezicht

Inrichting van den Dienst. Zooals reeds in het Verslag over 1937 werd vermeld, moest in verband met de opleving in de cultures en de industrie in 1938 tot uitbreiding van den dienst van het Veiligheidstoezicht worden overgegaan, aangezien het niet meer doenlijk was met het beschikbare personeel het steeds toenemende aantal inspecties te verrichten. Deze uitbreiding bestond uit een versterking van het personeel met 1 werktuigkundige en 1 ingenieur, terwijl in verband daarmee het aantal inspectie-afdeelingen voor Java en Madoera van 3 op 4 kon worden gebracht. Na deze uitbreiding bestond de personeelsformatie van het Veiligheidstoezicht einde 1938 uit den chef, 8 ingenieurs, 6 hoofdwerktuigkundigen, 4 werktuigkundigen en verder lager administratief personeel, verdeeld over het hoofdbureau en de 5 inspectie-ressorten.

Einde 1938 stonden de volgende technische objecten onder het toezicht van den dienst: \pm 9540 stoomtoestellen, \pm 6370 fabrieken en werkplaatsen. \pm 4700 elektrische installaties, \pm 22 000 reservoirs voor sterk gecompriëerde gassen en \pm 1000 klein-bedrijven.

Behalve het toezicht op deze objecten waren aan het Veiligheidstoezicht mede de volgende werkzaamheden opgedragen: de controle op de naleving van de loodwit-ordonnantie (I. S. 1931 n°. 509); het opsporen van de overtredingen der vuurwerk-ordonnantie en vuurwerkverordening 1932 (I. S. 1932 n°. 143); het opsporen van de overtredingen der ordonnantie op den kinderarbeid en den vrouwennachtarbeid (I. S. 1925 nos. 647 en 648); het toezicht op de naleving der bepalingen van de industriebaan-ordonnantie (I. S. 1938 n°. 595).

Toezicht op stoomtoestellen. Het aantal in gebruik zijnde stoomtoestellen is ook in 1938 gestadig toegenomen. Onder de toestellen, welke gedurende deze periode in bedrijf genomen werden, bevonden zich vele nieuwe, terwijl de overige in verband met de malaise voor korteren of langeren tijd buiten bedrijf gesteld waren geweest.

Van de nieuw in gebruik genomen stoomtoestellen was \pm 41 % van Nederlandsch-Indisch fabrikaat, \pm 27 % van Nederlandsch fabrikaat, terwijl de rest uit het buitenland afkomstig was. Vergelijkt men hiermede de overeenkomstige percentages over 1928, welke respectievelijk hebben bedragen 8 %, 31 % en 61 %, dan blijkt hieruit duidelijk welk een groote vooruitgang gedurende de laatste 10 jaren ook op dit gebied van de industriele voortbrenging van Nederlandsch-Indië heeft plaats gehad.

Onder de toestellen, welke in 1938 nieuw in gebruik werden genomen, waren wederom vele, waaraan laschverbindingen voorkwamen.

Het uitgevoerd laschwerk werd — waar noodig — aan een strenge keuring onderworpen. De onderzoekingen en beproevingen in kwestie werden, voor wat betreft de in Nederland vervaardigde toestellen, steeds verricht door het Nederlandsche Stoomwezen, welke dienst een eigen laboratorium bezit, terwijl dergelijke keuringen voor toestellen, welke in Nederlandsch-Indië werden vervaardigd, in Nederlandsch-Indië geschieden door het Laboratorium voor Materiaal-onderzoek te Bandoeng.

Met het in Nederlandsch-Indië uitgevoerd laschwerk kon in verschillende gevallen eerst genoegen worden genomen, nadat de betreffende langlaschnaden der toestellen door middel van dwarsstrippen waren versterkt.

Over het algemeen kunnen echter, gezien de resultaten, welke in de afgelopen jaren door de Indische lasschers met hun ten opzichte van de lasschers in Europa geringe vóóropleiding reeds werden bereikt, ook voor het in Nederlandsch-Indië vervaardigde laschwerk de beste verwachtingen voor de toekomst worden gekoesterd.

Voortgegaan werd met het onderzoek van het materiaal van ketels, welke 35 jaar of langer in gebruik waren geweest. De bij deze materiaalonderzoekingen verkregen cijfers waren in de meeste gevallen van dien aard, dat de ketels in

kwestie wederom op onverminderde stoomspanning in bedrijf konden worden genomen. In 7 % der gevallen moest echter in verband met de geconstateerde veroudering van het materiaal tot algeheele afkeuring worden overgegaan, terwijl voor sommige ketels het gebruik op een lagere stoomspanning dan de oorspronkelijke nog voor een bepaalden tijd kon worden toegestaan.

Evenals in de voorafgegane jaren werd wederom getracht, zooveel mogelijk de hand te houden aan de bij de wet voor de verschillende stoomtoestellen vastgestelde tijdsruimten tusschen twee opvolgende inspecties. Desondanks kon echter niet meer dan ± 70 % der stoomtoestellen aan een dergelijke periodieke inspectie worden onderworpen. Om de inspecties geregeld te doen plaats hebben, hetgeen uit veiligheidsoverwegingen zeer gewenscht is, zal dan ook een verdere personeelsuitbreiding noodig zijn.

Toezicht op fabrieken en werkplaatsen. Bedroeg het aantal fabrieken en werkplaatsen in den zin van het Veiligheidsreglement einde 1937 ± 6000 , in den loop van 1938 steeg dit aantal tengevolge van de opleving in industrie en cultures tot ± 6370 .

Ondanks de plaats gehad hebbende uitbreiding van het corps met 1 ingenieur en 1 werktuigkundige, was het niet mogelijk het fabriekstoezicht met die intensiviteit uit te oefenen als uit een oogpunt van veiligheid wel gewenscht zou zijn; slechts ± 60 % der fabrieken werd geïnspecteerd.

Teneinde echter met dit ontoereikend fabriekstoezicht nog zooveel mogelijk effect te bereiken werd het tot nu toe nagestreefde beginsel om iedere fabriek zoo mogelijk eens per jaar doch ten minste eens om de twee jaren te bezoeken, losgelaten en werden in de eerste plaats die fabrieken bezocht, welke in verband met hun gevarenrisico een geregelde controle bezwaarlijk kunnen missen.

Gedooeld wordt hier o.a. op de vuurwerk- en kapokfabrieken, waarin weliswaar niet dikwijls ongevallen plaats vinden, doch waar bij eventueele ongevallen de gevolgen daarvan meestal catastrofaal zijn. Zoo vond in Januari 1938 een explosie plaats in één der vuurwerkfabrieken in Midden-Java, waarbij 22 personen gedood en 23 gewond werden.

Besloten werd om, voor zoover zulks met de bestaande personeelsbezetting mogelijk is, voorloopig bij wijze van proef de vuurwerkfabrieken 3 maal per jaar te inspecteeren, de petroleumbedrijven, suiker-, vezel- en machinefabrieken en de ateliërs der spoorwegen minstens 2 maal per jaar en de overige bedrijven zoo vaak mogelijk, doch ten minste eens in de 3 jaren.

Voorts werd getracht het ongevalleengevaar in de verschillende bedrijven zooveel mogelijk te beperken door tegen de bedrijfsleiders, die in gebreke waren gebleven de door de inspecteurs gegeven voorschriften na te komen, met grootere gestrengheid op te treden dan tot nog toe het geval was geweest, waarbij in enkele gevallen tot stopzetting van het gevaarlijke, het onvoldoende dan wel het in het geheel niet beveiligd deel der installatie werd overgegaan.

Zooals de zaken zich echter thans reeds laten aanzien, zal het met het huidige aantal inspecteurs, dat ± 76 % bedraagt van het aantal inspecteerende ambtenaren in 1932, niet mogelijk zijn ook de genoemde frequentie der fabrieksinspecties aan te houden en daarbij tevens voldoende tijd uit te trekken.

Een aanvang werd gemaakt met de herziening van het huidig veiligheidsreglement.

Aangezien ingevolge de ongevallenregeling aan de arbeiders of hun nagelaten betrekkingen bij bedrijfsongevallen een schadeloosstelling moet worden uitgerekt, is het wenschelijk ook de veiligheidsmaatregelen te verbeteren, welke ter voorkoming van ongevallen dienen te worden genomen.

In de nieuwe veiligheidsvoorschriften zullen dan ook de resultaten der ervaringen worden opgenomen, welke tot dusver zoowel in Nederlandsch-Indië als elders werden opgedaan op het gebied van fabrieksbeveiliging, fabriekshygiëne en op dat der bestrijding van het industriele ongevallen-gevaar.

In samenwerking met de Politie werd vanwege het Veiligheidstoezicht een onderzoek ingesteld naar de wijze van opslag van munitie bij de vuurwapenhandelaren; waar noodig werden nadere voorschriften gegeven.

Bij de inspecties van de vuurwerkfabrieken werd meermalen geconstateerd, dat bij de bereiding van lontkruit gehandeld werd in strijd met de desbetreffende bepalingen. Volgens de belanghebbenden zou het anders niet mogelijk zijn lonten te vervaardigen, welke voldoen aan de daaraan te stellen eischen met betrekking tot het regelmatig branden. Deze omstandigheid was aanleiding om in samenwerking met het Pyrotechnisch Laboratorium te Bandoeng ten aanzien van lontkruit-bereiding uitgebreide proefnemingen te verrichten. De onderzoekingen hebben toen uitgewezen, dat de bezwaren der vuurwerkfabrikanten gegrond waren en dat, indien de kruitbereiding niet — zooals o.a. in Nederland — machinaal geschiedt, ter verkrijging van goed lontkruit aan een overtreding in hooger genoemden zin bezwaarlijk valt te ontkomen.

Waar een machinale lontkruitbereiding voor de vuurwerkfabrikanten in Indië te groote financiële lasten met zich zou brengen, en voorts gebleken is, dat het stampen van vochtig lontkruit in houten stampblokken en onder gebruikmaking van houten stampers als betrekkelijk ongevaarlijk kan worden beschouwd, werd toestemming verleend om laatstgenoemde methode (welke bekend staat als de z.g. Chineesche methode) bij de lontkruitbereiding toe te passen.

Met het onder toezicht brengen van de z.g. kleinbedrijven werd, voor zoover zulks met de geringe personeelsbezetting mogelijk was, voortgegaan. Onder die bedrijven bevinden zich o.a. ook de kleine sereh-oliefabrieken, in welke bedrijfjes meermalen ernstige ongevallen hebben plaats gehad. Deze veelal slechts uit één toestel bestaande sereh-olie-installaties worden thans krachtens art. 1, alinea (1), sub 2 van het veiligheidsreglement (kokende vloeistoffen) onder toezicht gebracht, ongeacht het feit of op grond van de „stoomordonnantie en stoomverordening 1930” al dan geen akte van vergunning werd uitgereikt.

Uit Britsch-Indië werd het verzoek ontvangen om inlichtingen inzake de door het Veiligheidstoezicht voor de Nederlandsch-Indische suikerfabrieken noodig geoordeelde voorzieningen met betrekking tot de fabriekshygiëne en de fabrieksbeveiligingen. De betreffende voorschriften werden in uitvoerigen vorm verstrekt.

Ook werd meermalen door verschillende landen om toezending verzocht van de door het Veiligheidstoezicht ten behoeve van de veiligheidspropaganda uitgegeven veiligheidsplaten, terwijl omtrent verschillende onderwerpen van veiligheids-technischen aard van gedachten werd gewisseld.

Evenals in de voorafgegane jaren, kon ook in 1938 een geregelde toename van het aantal elektrische installaties worden geconstateerd.

De electricificatie van de verschillende bedrijven, welke ook gedeeltelijk in de hand gewerkt is door voordeeliger electriciteits-tarieven voor industrieele doeleinden van electriciteitsmaatschappijen, is in de laatste jaren dusdanig intensief geweest, dat zelfs in de malaise-jaren steeds een stijging van het aantal elektrische installaties viel te constateeren.

Sinds het jaar 1929, dus 3 jaren na het instellen van de electrotechnische inspectie-afdeeling van het Veiligheidstoezicht, is het aantal door die afdeeling te inspecteeren installaties voortdurend gestegen tot ongeveer het dubbele aantal in het jaar 1938.

In 1929 waren voor het halve aantal installaties vier inspecteerende ambtenaren beschikbaar; dit aantal werd in de tijden van bezuiniging teruggebracht tot twee inspecteurs, over welk aantal ook in 1938 slechts kon worden beschikt. Het behoeft wel geen uitvoerig betoog, dat deze zeer geringe personeelsbezetting, mede in verband met het groote aantal te inspecteeren objecten, verspreid over een zeer uitgestrekt gebied, tot een geringe inspectie-frequentie moest leiden, terwijl aan inspectie-aanvragen niet dan met veel vertraging gevolg kon worden gegeven. Een bepaald systeem bij het inspecteeren was bij de electrotechnische inspectie-afdeeling dan ook welhaast niet mogelijk.

Kon in de malaise-jaren nog volstaan worden met een geringe inspectie-frequentie, omdat de installaties door de intensieve inspecties in de vóór-malaise-jaren over het algemeen in goeden toestand verkeerden, op den duur zal deze toestand zonder nadeelige gevolgen voor de veiligheid en de bedrijfszekerheid der elektrische installaties niet gehandhaafd kunnen blijven. Het aantal ongevallen,

hoewel in absoluten zin nog betrekkelijk gering, is in 1938 in vergelijking met 1937 belangrijk gestegen (met $\pm 60\%$).

Voorts zijn de meeste elektrische installaties, welke in opzet goed waren, thans reeds dusdanig verouderd, dat verwacht mag worden dat een gedeelte daarvan voor vernieuwing in aanmerking komt (voornamelijk de leidingaanleg). Tot deze vernieuwingen wordt echter in het algemeen eerst dan overgegaan, indien zulks door het Veiligheidstoezicht wordt voorgeschreven. Deze omstandigheid onderstreept de wenschelijkheid om ook hier tot een intensiever toezicht over te gaan, ook in verband met de nieuwe veiligheidsvoorschriften op elektrisch gebied.

Deze nieuwe veiligheidsvoorschriften (A.V.E.) zijn in 1938 gereed gekomen en door den normalisatieraad in Nederlandsch-Indië in overleg met de Hoofdc commissie voor de Normalisatie als normaalblad N 2004 uitgegeven. Met ingang van 1 Januari 1939 zijn die voorschriften algemeen als normen, zoowel voor den aanleg als voor het bedrijf van elektrische sterkstroom-installaties in fabrieken en werkplaatsen als bedoeld in het Veiligheidsreglement, vastgesteld. Hiermede is een groote verbetering tot stand gekomen in de veiligheidswetgeving op het gebied der electriciteit, waaraan gedurende een groot aantal jaren door het Veiligheidstoezicht in samenwerking met de desbetreffende andere gouvernementeel en particuliere lichamen is gewerkt.

In 1938 werden niet zoovele inspectie-reizen naar de Buitengewesten, welke zeer tijdroovend zijn, verricht. Toch werden namens de afdeling Electriciteitswezen van het Departement van Verkeer en Waterstaat nog de elektrische installaties van verschillende openbare electriciteitsbedrijven in de Buitengewesten geïnspecteerd.

Meer nog dan in 1937, werd in 1938 bij de inspecties aangedrongen op het volledige nakomen van de wettelijke veiligheidsvoorschriften. Ook tegen overtredingen werd krachtiger opgetreden, terwijl het verder gebruik van eenige elektrische installaties werd verboden, zoolang niet geheel aan de wettelijke bepalingen was voldaan.

Bij de nieuw opgerichte elektrische installaties viel nog vaak de invloed van de slechte financiële tijdsomstandigheden te bespeuren en wel in dien zin, dat wel goede en deugdelijke materialen gebruikt werden, doch dat van deze materialen, wat de belasting betreft, het uiterste verlangd werd. Van een royaler en ruimer opzet van de installaties kon over het algemeen niet gesproken worden.

Voorts werd door eenige installateurs van elektrische inrichtingen wederom getracht minder deugdelijke nieuwe installaties af te leveren; dit vond voornamelijk zijn oorzaak in de groote concurrentie, doordat wederom verschillende nieuwe installatie-bureaux werden opgericht, terwijl in enkele gevallen de reden lag in mindere routine en onvoldoende bekendheid met de veiligheidseischen bij deze nieuwe installateurs. In deze gevallen van minder deugdelijke installaties werden de noodige maatregelen genomen om dit in de toekomst tegen te gaan.

Van de mogelijkheid om adviezen, betreffende den bouw en de beveiliging van elektrische installaties in te winnen, werd veelvuldig gebruik gemaakt.

Op het gebied der veiligheidspropaganda werd voortgegaan met de verspreiding van veiligheidsplaten.

Uitvoering der fabrieken-ordonnantie. In 1938 werd van de definitieve sluiting van 5 suikerondernemingen aanteekening gehouden. In verband met de in gang zijnde herschikking van het productie-apparaat hadden in vorige jaren in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java reeds 21 ondernemingen haar bedrijf voor goed stilgelegd, zoodat dit aantal einde 1938 tot 26 was gestegen.

Een verzoek tot oprichting van een cassave-onderneming werd afgewezen. Aan de, bij G.B. 13 Dec. 1938 n°. 37 ingestelde suikercommissie werd opgedragen een onderzoek in te stellen nopens de vraag of en zoo ja, welke wijzigingen gewenscht zijn in de fabrieken-ordonnantie, in verband met de voorgenomen invoering van de suikerconsolidatie-regeling 1941.

HOOFDSTUK VI

DE STAATSINRICHTING

A. DE REGEERING

De Gouverneur-Generaal maakte in 1938 drie reizen, namelijk van 5 t/m 31 Maart naar Palembang, Oostkust van Sumatra, Riouw en Onderhoorigheden en Bangka en Billiton, van 2 t/m 13 Mei naar Oost- en Midden-Java en van 19 September t/m 16 October naar de Lampoengsche districten, Palembang, Benkoelen en Sumatra's Westkust, na voor den duur Zijner afwezigheid van den zetel des Bestuurs, ingevolge art. 14 der Indische Staatsregeling, het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer C. van den Bussche (I. S. 1938 nos. 119 en 151, 196 en 212, 530 en 614).

Aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer C. van den Bussche, is bij K. B. 14 Sept. 1938 n°. 54 op zijn verzoek, met ingang van 21 November 1938, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend, onder dankbetuiging voor de zeer gewichtige diensten, door hem gedurende vele jaren aan den Lande bewezen, terwijl bij K. B. 24 Oct. 1938 n°. 59 in zijn plaats als zoodanig is benoemd de heer Mr. H. J. Spit, lid van dien Raad.

In de daardoor ontstane vacature van lid van den Raad is met ingang van 21 November 1938 benoemd de heer G. F. de Bruijn Kops, Directeur van Financiën (K. B. 24 Oct. 1938 n°. 59).

Het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, de heer dr. F. H. Visman, is bij G.B. 23 Nov. 1938 n°. 21, overeenkomstig zijn verzoek, eervol ontheven van het hem bij G.B. 4 Juli 1936 n°. 30 opgedragen toezicht op de verdere doorvoering van de bestuurshervorming, onder dankbetuiging voor de door hem in deze hoedanigheid aan den Lande bewezen belangrijke diensten.

Op 22 Februari 1938 had, ingevolge K. B. 11 Febr. 1938 (N. S. n°. 180; I. S. n°. 99) de plechtige afkondiging plaats van de wijzigingen aangebracht in de Grondwet bij de zes wetten van 19 Jan. 1938 (N. S. en I. S. nos. 100—105), welke in werking zijn getreden op Java en Madoera op klokslag middernacht tusschen 23 en 24 Maart, en elders in Nederlandsch-Indië op klokslag middernacht tusschen 1 en 2 Juni 1938.

Het K. B. 25 Febr. 1938 (N. S. n°. 300) ter bekendmaking van den tekst der herziene Grondwet is opgenomen in I. S. 1938 n°. 144.

Bij de wet van 4 Aug. 1938 (N. S. n°. 900 en I. S. n°. 618, j°. N. S. n°. 983 en I. S. n°. 652) zijn, met ingang van 1 December 1938, de artikelen 40, 124, 125, 128, 129 en 140 van de Indische Staatsregeling en artikel 4 van de Indische Mijnwet gewijzigd.

B. DE VOLKSRAAD

In 1938 hield de Volksraad twee gewone en drie buitengewone zittingen. De gewone zittingen waren de tweede gewone zitting 1937—1938 (10 Januari 1938—19 Februari 1938) en de eerste gewone zitting 1938—1939 (16 Juni 1938—13 September 1938).

De eerste buitengewone zitting 1937—1938 (21 Februari 1938—24 Februari 1938) was noodig voor de afhandeling van eenige tijdens de tweede gewone zitting aangeboden ontwerpen.

De tweede buitengewone zitting 1937—1938 (28 Maart 1938—6 April 1938) diende in hoofdzaak tot openbare behandeling van voorstellen tot regeling van de financiële verhouding tusschen het Land en de openbare gemeenschappen, welke behandeling door een bijzondere commissie uit den Raad was voorbereid.

In de eerste buitengewone zitting 1938—1939 (28 November 1938—1 December 1938) behandelde de Volksraad voorstellen tot verlenging van de rubberrestrictie, na voorbereiding door het College van Gedelegeerden.

In de tweede gewone zitting 1937—1938 en de daarop aansluitende eerste buitengewone zitting werden verscheidene ontwerpen van aanvullende begrooting voor 1938 aan het oordeel van den Raad onderworpen. Daarvan betroffen de belangrijkste: besteding van de f 25 miljoen-bijdrage van Nederland voor welvaartzorg (Ond. 136, Afd. I, II en VII); militaire marine, scheepvaart, enz. (Ond. 138, Afd. IX) en storting in en besteding van het rubberfonds en defensie (Ond. 139, Afd. IIIA, VIII en IX). Wat de marine aangaat, was in laatstgenoemde aanvullende begrooting een nieuwe regeling van verdeling der vlootkosten begrepen.

In deze zitting kwamen nieuwe salarisvoorstellen van de Regeering, de z.g. B. B. L. 1938 en M. B. R. 1938 (Ond. 119), aan de orde, na onderzoek door een commissie van voorbereiding uit den Raad. Talrijke wenschen werden voorgebracht, hetzij in den vorm van een motie, hetzij samengevat in een verzamelstaat van voorstellen tot wijziging. In dezen staat waren 113 voorstellen vervat; van de 24 ingediende moties werden er 10 aangenomen. Aan sommige dezer wenschen heeft de Regeering gevolg geven.

De Volksraad vereenigde zich in de tweede gewone zitting, na uitvoerig debat en wijziging zoowel door de Regeering als door het College, met 14 ontwerp-ordonnanties tot herziening en hernieuwde afkondiging van de heerdienst-ordonnanties Buitengewesten (Ond. 120). Op grond van een deel der door den Volksraad aangebrachte wijzigingen, waaronder een amendement strekkende om een termijn van tien jaren voor de algeheele afschaffing van de heerdiensten te bepalen, bleek de Regeering bezwaar te hebben de ordonnanties vast te stellen, weshalve Zij deze in de eerste dagen van de eerste gewone zitting 1938—1939 aan den Volksraad terugzond met uitnoodiging tot herbehandeling (zie hieronder bij eerste gewone zitting 1938—1939).

Verder werden enkele ontwerp-ordonnanties en -aanvullende begrootingen, samenhangende met de bestuurshervorming, aan den Volksraad aangeboden, waaronder de stadsgemeente-ordonnantie Buitengewesten (Ond. 116), de instelling groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar (Ond. 125), alsmede de hooger genoemde regeling van de financiële verhouding (Buitengewesten Ond. 133, Java en Madoera Ond. 134; aanv. begr. Ond. 156, 163 en 165). De ontwerp-stadsgemeente-ordonnantie en de ontwerpen betreffende de instelling van de eerste groepsgemeenschappen in de Buitengewesten werden nog in de tweede gewone zitting aangenomen, zij het met enkele amendementen. De behandeling van de regeling der financiële verhouding werd tot de tweede buitengewone zitting uitgesteld, in welke zitting het College zich met de Regeeringsvoorstellen vereenigde.

Verder mogen uit de tweede gewone zitting nog enkele door den Volksraad aangenomen ontwerp-ordonnanties vermeld worden als een ontwerp-ordonnantie tot toekenning van passief kiesrecht aan de vrouw voor de (stads) gemeenteraden (Ond. 122), een ontwerp-theerrestrictie-ordonnantie (Ond. 126) en een ontwerp-ordonnantie tot instelling van een defensie-uitvoerrecht (Ond. 118). De behandeling van laatstgenoemd ontwerp gaf aanleiding tot indiening en

vervolgens aanneming van een motie-Verboom, houdende verzoek aan de Regeering om een becijfering over te leggen van de kosten, welke gemoeid zullen zijn met de opvoering van de Indische defensie tot een zoodanig peil als de Regeering onder de gegeven omstandigheden geboden acht en op basis van die becijfering met het College in overleg te treden omtrent de wijze, waarop die uitgaven zullen moeten worden gefinancierd. De ordonnantie zelve was tijdens de behandeling belangrijk door de Regeering gewijzigd.

Naar aanleiding van het tijdens de eerste gewone zitting 1937—1938 ingediende initiatief-voorstel-Van Baalen (Ond. 10), dat aan de leden van den Volksraad pensioen wilde toekennen, deelde de Regeering mede niet tot de overtuiging te zijn gekomen, dat het tot stand brengen van de voorgestelde pensioenregeling een redelijke daad van wetgeving zou zijn. Niettemin werd het voorstel, na bij nota van wijziging te zijn gewijzigd, door het College met 23 stemmen vóór en 20 stemmen tegen aangenomen.

Tenslotte verdient vermelding, dat in de tweede gewone zitting werd overgegaan tot een belangrijke wijziging van 's Raads reglement van orde (I. S. 1938 n°. 26), o.a. met betrekking tot de wijze van behandeling van ontwerpen. Dank zij deze wijziging kon het afdelingsonderzoek van de ontwerpen betreffende de financiële verhouding achterwege blijven, waardoor de eerste buitengewone zitting 1938—1939 tot een tiental dagen werd beperkt.

Bij den aanvang van de eerste gewone zitting 1938—1939 (15 Juni 1938) werd het 20-jarig bestaan van den Volksraad herdacht in de openingsrede van den Gouverneur-Generaal en, in dezelfde plechtige bijeenkomst, door 's Raads voorzitter. In het op dien datum verschenen jubileum-werk „Tien jaar Volksraad-arbeid, 1928—1938” en in een later verschenen uitgave van de Generale Thesaurie: „Het tweede tiental begrotingen met den Volksraad, 1929—1938” werden allerlei wetenswaardigheden over het tweede decennium van 's Raads bestaan opgenomen.

In de eerste gewone zitting 1938—1939 kwam bij de algemeene beschouwingen over de ontwerp-begrooting 1939 wederom een zekere ontevredenheid tot uiting over de naar het oordeel van verscheidene leden te ver gaande inmenging van het Opperbestuur in Indische inwendige aangelegenheden. Als voorbeelden werden o.a. genoemd de indiening van het ontwerp betreffende de tinfusie bij de Staten-Generaal, alsmede de beslissingen inzake de pensioenkorting en het luchtverkeer met Australië.

De binnenlandsche politieke toestand werd over het algemeen bevredigend geacht; hoewel te dezen aanzien nog veel opmerkingen werden gemaakt, achtte men de situatie veel verbeterd, vergeleken bij den toestand in de vorige bestuursperiode.

Wat den economischen toestand betreft, werd het betreurd, dat de Regeering, toen in 1938 de conjunctuur nog verslechterde, niet beschikte over een vast omlijnd economisch plan, waardoor aan de nieuwe moeilijkheden beter het hoofd zou kunnen worden geboden. Verscheidene leden onderwierpen den samenhang tusschen export en industrie nog eens aan een uitvoerige beschouwing. Tegenover de meening, dat krachtige industrie geboden is om aan het Indische economische bestel den noodigen weerstand te verlenen, stelde men anderzijds, dat deze industrie op zeer omzigtige wijze tot stand zal moeten komen, wil daaruit niet een blijvende benadeeling van den Indischen export voortvloeien. Uitvoerig sprak een deel der leden over bevordering van de volkswelvaart en verbetering van het loonpeil. Een door den Raad aangenomen motie-Thamrin noodigde de Regeering uit gegevens betreffende door verschillende ondernemingen betaalde nominale loonen over te leggen (Ond. I—Afd. II: st. 9).

Ook de stand van 's Lands financiën leverde veel stof tot debat. De omstandigheid, dat de Regeering nog niet gereed was met een indertijd toegezegd onderzoek naar de mogelijkheid tot verkrijging van regelmatigere inkomsten uit de winning van aardolie eenerzijds en de verhooging van eenige, op de economisch reeds zoo zwakke massa drukkende belasting anderzijds., leidde tot de aanneming van een amendement-Thamrin c.s. tot vordering van een extra-bijdrage voor 1939 van de in Indië werkende aardoliemaatschappijen, in

afwachting van de totstandkoming van een definitieve regeling (Ond. 1 — Afd. III: st. 10).

Op grond van de groote vermeerdering der kosten van de weermacht werd er op aangedrongen deze zeer bijzondere uitgaven niet op de gewone wijze te financieren, maar uit een defensie-leening te bestrijden. Voorts werd bepleit voor de defensie een kostenverdeling tot stand te brengen, welke in overeenstemming zou zijn met de financiële en economische draagkracht van Nederland en Indië. Het College stond een krachtig defensiebeleid voor; waarbij in geval van een internationaal conflict niet zal worden gerekend op steun van andere mogendheden. Overigens had het groote waardeering voor hetgeen reeds bij de verbetering van leger en vloot was bereikt.

Een ook in vorige jaren uitgesproken verlangen, ook hogere functies in Overheidsdienst door Inheemschen te doen bezetten, kwam ditmaal tot uitdrukking in een motie-Soetardjo e.s., welke de Regeering uitnoodigde de praktische opleiding van Inheemsche krachten tot vervulling van leidende betrekkingen op de departementen van algemeen bestuur en andere centrale Landskantoren doelbewust te bevorderen (Ond. 1 — Alg. Ged.: st. 8).

Langdurig werd voorts stilgestaan bij sociale wetgeving, werkloozenzorg, positie van het Inlandsch bestuur — zulks naar aanleiding van door de Regeering voorgestelde versterkingen van het Europeesch bestuurskorps —, politieke vrijheid van de ambtenaren, onderwijspeil, subsidieering van het particulier onderwijs en regeling van den radio-omroep. Een motie-Van Lonkhuyzen e.s. drukte den wensch uit tot instelling van een instantie voor bemiddeling bij geschillen tusschen werkgevers en werknemers (Ond. 1 — Afd. II: st. 8). Een motie-Blaauw e.s. stelde nadrukkelijk als de meening van het College vast, dat door de Overheid aan de uitoefening van staatsburgerrechten ook ten opzichte van Haar dienaren geen verdere beperkingen mogen worden gesteld dan die op grondwet en wet gegrond (Ond. 1 — Afd. IV: st. 15). De wensch om te komen tot de oprichting van een litteraire faculteit uiterlijk in 1940 was helichaamd in een door het College aangenomen motie-Thamrin e.s. (Ond. 1 — Afd. V: st. 13).

Op de hoofdbegrooting 1939 werden 8 amendementen ingediend, waarvan er 1 werd aangenomen, 4 werden verworpen en 3 ingetrokken. De Regeering nam het aangenomen amendement niet over.

Tijdens de eerste gewone zitting 1938—1939 deed de Volksraad verder een nieuwe begrooting af: afdeling IVA, „Landstreken in de Buitengewesten”, overeenkomstig het terzake in 1936 aanvaarde beginsel strekkende tot inpassing van landstreekbegrotingen in de Landsbegrooting. Van de 30 aan 's Raads oordeel onderworpen aanvullende begrootingen golden de voornaamste de defensie (Ond. 44), een uitkeering aan het kapokfonds ter versterking van de positie van de kapokcultuur (Ond. 50 en 51), verhooging van de aan de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij toegekende subsidie (Ond. 59), uitbreiding van havenwerken te Tandjoengpriok (Ond. 61), een derde storting in het rubberfonds (Ond. 62), oprichting van een landbouwonderneming van gouvvernementswege op Nieuw-Guinea (Ond. 63 en 66) en werken ter verbetering van den in verband met het gevaar voor malaria voorziening eischenden toestand te Tandjoengpriok (Ond. 67 en 68).

In hetzelfde tijdvak (15 Juni—13 September 1938) behandelde het College in pleno 6 wetsontwerpen, 3 ontwerpen van algemeenen maatregel van bestuur en 27 ontwerp-ordonnanties. De belangrijkste dezer ontwerpen zijn: *a.* ontwerp van wet inzake toetreding tot het ontwerp-verdrag betreffende de regeling van zekere bijzondere stelsels van werving van arbeiders (Ond. 28); *b.* ontwerp-ongevallenbesluit (Ond. 36); *c.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de samenstelling van den stadsgemeenteraad van Batavia (Ond. 4; zitt. 1937—1938, Ond. 181); *d.* ontwerp-bestuursacademie-ordonnantie (Ond. 5; zitt. 1937—1938, Ond. 184); *e.* ontwerp-Inlandsche gemeente-ordonnantie Buitengewesten (Ond. 8; zitt. 1937—1938, Ond. 189); *f.* 14 ontwerp-ordonnanties tot herziening en hernieuwde afkondiging van de heerdienstregelingen in de Buitengewesten (Ond. 19), tweede behandeling van de in het vorig zittingsjaar

geamendeerd aangenomen ontwerpen, tegen vaststelling waarvan de Regeering bezwaar had (zie boven); *g.* ontwerp-geldschiettersordonnantie 1938 en ontwerp-woekerordonnantie 1938 (Ond. 20); *h.* ontwerp-ongevallenordonnantie 1938 (Ond. 37); *i.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging en aanvulling van de Volksraadkiesverordening 1926 (Ond. 56).

De Volksraad kon zich met deze en de andere door hem in behandeling genomen ontwerpen vereenigen. Toepassing van de conflictenregeling deed zich in de eerste gewone zitting 1938—1939 niet voor. Hierbij zij opgemerkt, dat de Regeering de ter herbehandeling aangeboden ontwerp-ordonnanties betreffende de heerdiensten in de Buitengewesten voor zoover mogelijk had aangepast aan de bij de eerste behandeling in den vorm van amendementen kenbaar gemaakte wenschen van den Raad.

Gedurende het tijdvak 15 Juni—13 September 1938 werd nog een initiatiefvoorstel ingediend door den heer Thamrin c.s., ter verkrijging van verhooging van het in de Bijlage B van de Indische tariefwet geregeld uitvoerrecht op rubber, alsmede tot buitenwerkingstelling van artikel 16 der Indische comptabiliteitswet ten opzichte van die verhooging (Ond. 46). De voorstellers wilden de Regeering, op andere wijze dan Zij zich bij de ontwerp-begrooting voor 1939 had gedacht, helpen aan de noodzakelijke versterking der middelen. Aangezien evenwel de door de Regeering voorgestelde belastingverhoogingen op het tijdstip van behandeling van het initiatief-ontwerp reeds door den Volksraad waren aanvaard en de Regeering een verhooging van het uitvoerrecht op rubber verre van redelijk achtte, trokken de onderteekenaars hun voorstel in. In dezelfde periode nam het College het reeds in 1937 ingediende, doch toenmaals in overleg met de onderteekenaars aangehouden initiatiefvoorstel Wirjopranoto c.s. tot wijziging van de zetelverdeeling in de stadsgemeenteraden en gemeenteraden in Nederlandsch-Indië (Ond. 22; zitt. 1937—1938, Ond. 78) in behandeling. De Raad verwierp het voorstel, met aanneming evenwel van een motie-Soetardjo (Ond. 22 — st. 3), waarin de Regeering werd uitgenoodigd de samenstelling van de (stads)gemeenteraden met bekwamen spoed in dier voege te herzien, dat in de daartoe in aanmerking komende raden een gelijk aantal zetels aan Inheemschen en Nederlanders wordt toegekend en in de andere (stads)gemeenteraden het aantal zetels der Nederlanders tot de kleinste mogelijke meerderheid wordt teruggebracht.

In de eerste gewone zitting 1938—1939 vereenigde de Volksraad zich zonder beraadslaging met een petitievoorstel-Van Lonkhuyzen, strekkende tot aanvulling van de Volksraadpositieregeling 1926 met een pensioenregeling voor afgetreden leden (Ond. 33). De petitie beoogde hetzelfde als het in 1937 ingediende initiatiefvoorstel-Van Baalen (later: Van Lonkhuyzen), dat in de tweede gewone zitting 1937—1938 werd behandeld en aangenomen (zitt. 1937—1938, Ond. 10, zie boven), doch waartegen de Regeering bezwaar had.

Ter gelegenheid van het veertigjarig Regeeringsjubileum besloot de Volksraad een ontwerp-adres van hulde en gelukwensch aan Hare Majesteit de Koningin aan te bieden. Aan de oud-voorzitters van den Raad, Dr. J. C. Koningsberger, Mr. Dr. W. M. G. Schumann, Prof. Mr. A. Neytzell de Wilde en Dr. J. W. Meyer Ranneft werd verzocht het adres aan Hare Majesteit te overhandigen.

Tenslotte werd in het tijdvak 15 Juni—13 September 1938 nog een interpellatie-Kruyne gehouden over een malaria-explosie te Tandjoengpriok (Ond. 57), hetgeen leidde tot erkenning door de Regeering van de noodzaak bijzondere assaineeringsmaatregelen te treffen. Zij diende tot dat doel een tweetal aanvullende begrotingen in (Ond. 67 en 68).

In de daartoe krachtens het bepaalde bij artikel 62, lid 6, der Indische Staatsregeling op verlangen van 20 leden uitgeschreven eerste buitengewone zitting 1938—1939 (28 November 1938—1 December 1938) nam de Volksraad een ontwerp-rubberrestrictie-ordonnantie 1939 (Ond. 75) aan, nadat het ontwerp tijdens de behandeling door de Regeering was gewijzigd. Door zijn stem te geven aan een motie-Verboom, drong het College er bij de Regeering op aan bij de onderhandelingen over een verdere verlenging van de internationale restrictie-overeenkomst alles in het werk te stellen, opdat aan Nederlandsch-Indië ten

volle het quotum zal worden toegewezen — zoowel voor bevolkings- als ondernemingsrubber —, dat het naar billijkheid toekomt (Ond. 75 — st. 12).

Van de door het College van Gedelegeerden behandelde ontwerp-ordonnanties van het zittingsjaar 1937—1938 kunnen genoemd worden: *a.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de pelgrimsordonnantie (Ond. 12); *b.* tot wijziging en aanvulling van de bepalingen betreffende de zeden in het wetboek van strafrecht (Ond. 124); *c.* tot opheffing van enkele binnen de stadsgemeente Malang gelegen Inlandsche gemeenten (Ond. 132); *d.* tot nadere wijziging van de erfpachts-ordonnantie voor de zelfbesturen in de Buitengewesten (Ond. 168); *e.* tot samenvoeging van de gouvernement's kina- en thee-onderneming te Tjinjroean en 's Lands caoutchoucbedrijf (Ond. 170); *f.* ontwerp-suikeruitvoer-ordonnantie 1938 (Ond. 174); *g.* ontwerp-suikerinvoer-ordonnantie 1938 (Ond. 178); *h.* ontwerp-ordonnanties tot instelling van de stadsgemeenten Padang, Fort de Koek en Bandjermasin (Ond. 191).

Eenige der door het College van Gedelegeerden behandelde ontwerpen van het zittingsjaar 1938—1939 zijn: *a.* ontwerp-ordonnantie tot verlenging van den werkingsduur der suikerovergangsregeling en tot opschorting der inwerking-treding van de suikerconsolidatie-regeling (Ond. 69); *b.* ontwerp-industrieaan-ordonnantie (Ond. 2; zitt. 1937—1938, Ond. 177); *c.* ontwerp-ordonnantie tot regeling van de inhouding, enz. op bezoldiging en pensioen van ambtenaren (Ond. 3); *d.* tot wijziging en aanvulling van de vuurwapenregelingen, enz. (Ond. 72); *e.* tot wijziging en aanvulling van de wegverkeersordonnantie (Ond. 74); *f.* tot nadere wijziging en aanvulling van de ordonnantie op de inkomstenbelasting 1932 (Ond. 82).

Ten aanzien van al deze en de overige ontwerpen van ordonnantie werd, al dan niet na amendeering, tusschen de Regeering en het College overeenstemming bereikt.

Het College van Gedelegeerden verrichtte o.a. werkzaamheden ter voorbereiding van de behandeling van een ontwerp-ordonnantie tot regeling van de inrichting van de Bestuursacademie, welk ontwerp door den Volksraad werd voorbehouden (zitt. 1937—1938, Ond. 184; zitt. 1938—1939, Ond. 5, zie boven).

Omtrent de in 1938 gehouden zittingen van den Volksraad volgen hieronder eenige cijfers, waarbij ter vergelijking tusschen haakjes de cijfers van overeenkomstige gewone zittingen in de drie voorafgegane jaren zijn vermeld.

	2de gewone zitting 1937—1938	1ste buitengewone zitting 1937—1938	2de buitengewone zitting 1937—1938	1ste gewone zitting 1938—1939	1ste buitengewone zitting 1938—1939
Aantal afdeelvorgaderingen	12 (12, 9, 7)	2	1	20 (21, 20, 24)	—
Aantal openbare vergaderingen	22 (17, 21, 17)	4	5	47 (52, 54, 54)	3
Aantal avondvergaderingen	2 (0, 1, 4)	—	—	2 (6, 5, 3)	—
Duur der openbare vergaderingen in uren	71 (47, 76, 54)	15	12	197 (211, 225, 211)	8
Aantal bladzijden der Handelingen	500 (290, 472, 377)	93	86	1280 (1386, 1406, 1428)	49

Gedurende 1938 werden 215 verzoekschriften bij den Volksraad ingediend en richtten leden van het College 126 schriftelijke vragen tot de Regeering, waarvan 49 ter mondelinge beantwoording. Van laatstbedoelde vragen werden in 1938 38 mondeling en 9 schriftelijk beantwoord.

De volgende onderwerpen waren in 1938 bij den Volksraad in pleno ahangig en werden in dat jaar afgehandeld, met uitzondering van 1 ontwerp-algemeenen maatregel van bestuur, 2 begrootingsrekeningen, 1 ontwerp-ordonnantie en 2 jaarverslagen, welke tot de volgende zitting moesten worden aangehouden.

Onderwerpen	2de gewone zitting en aansl. 1ste buitengewone zitting 1937—1938	2de buitengewone zitting 1938—1939	1ste gewone zitting 1938—1939	1ste buitengewone zitting 1938—1939
Hoofdbegrooting (met afzonderlijke ontwerp-begrooting Afd. IV A)	—	—	1	—
Aanvullingsbegrootingen	37	9	30	—
Wetsontwerpen	4	—	6	—
Ontwerp-algemeene maatregel van bestuur	2	—	3	—
Begrotingsrekeningen	1	—	3	—
Andere ontwerp-besluiten (salarisvoorstellen)	2	—	—	—
Ontwerp-ordonnanties ¹⁾	27	4	27	1
Initiatief-voorstellen	2	—	2	—
Petitie-voorstellen	—	—	1	—
Interpellatie-voorstellen	—	—	1	—
Jaarverslagen	—	—	3	—
Adressen (van hulde en gelukwensch)	—	—	1	—
Voorstellen tot wijziging reglement van orde	1	—	—	—

De Volksraadpositieregeling 1926 is nader gewijzigd (zie I. S. 1938 n°. 118).

De Volksraadkiesverordening 1926 is nader gewijzigd (zie I. S. 1938 nos. 522 en 720).

De bezoldigingen van den secretaris en het overig personeel van den Volksraad zijn herzien (zie I. S. n°. 152).

¹⁾ Met uitzondering van 3 ontwerpen uit 1934, waarvan de memorie van antwoord nog niet is verschenen.

C. DE DEPARTEMENTALE ORGANISATIE

De heer Mr. K. L. J. Enthoven, wien in den loop van 1937 een verlof was verleend naar Europa, werd met ingang van 16 Juni 1938 weder tot Directeur van Justitie benoemd. Op denzelfden datum trad Mr. Enthoven tevens weder op als Voorzitter van den Raad van Departementshoofden.

Na de benoeming van den Directeur van Financiën, den heer G. F. de Bruijn Kops tot lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, werd met ingang van 21 November 1938 benoemd tot Directeur van Financiën de heer L. Götzen, die tevoren de betrekking bekleedde van Thesaurier-Generaal.

De heer Ir. Ch. F. van Haeften, wien in den loop van 1937 een verlof naar Europa was verleend, werd met ingang van 26 Maart 1938 weder tot Directeur van Verkeer en Waterstaat benoemd.

De afdeling „Bestuurszaken der Buitengewesten” van het Departement van Binnenlandsch Bestuur is opgeheven, terwijl een nieuwe afdeling „Algemeene Bestuurszaken” is gevormd (I. S. 1938 n°. 659).

D. HET BESTUUR

Het Europeesch bestuur. De organisatie van het Europeesch bestuur onderging in 1938 voor wat betreft Java en Madoera geen wijzigingen; in de Buitengewesten werd met ingang van 1 Juli 1938 de bestuurshervorming doorgevoerd door de instelling van de gouvernementen Sumatra, Borneo en Groot-Oost (zie blz. 447 van dit Verslag).

In 1938 werden 56 afgestudeerde Indologen naar Indië uitgezonden. Einde van dat jaar hadden de overgebleven 8 afgestudeerden reeds een aanzegging ontvangen om zich naar Indië te begeven.

Evenals in vorige jaren werden ook in 1938 eenige ambtenaren van de oude drie-jarige opleiding in de gelegenheid gesteld een der doctorale examens Indologie af te leggen.

In 1938 werden 55 jongelieden als candidaat-Indisch-ambtenaar aangewezen onder het genot van een jaarlijksche toelage van f 300 (voor collegegelden).

Inlandsch bestuur. Op 24 October 1938 werd te Batavia de Bestuurs-academie geopend (I. S. 1938 nos. 435, 534, 535 en 536).

Voor de eerste maal werd in 1938 een 15-tal Inlandsche bestuursambtenaren aangewezen om de studie aan de Bestuursacademie te volgen.

De regeling van de aan de Inlandsche hoofden in de afdeling Groot-Atjeh toe te kennen belooningen is gewijzigd (I. S. 1938 n°. 193).

Het bestuur over Vreemde Oosterlingen. Ten aanzien van dit bestuur vallen over het jaar 1938 geen bijzonderheden te vermelden.

De interneeringskampen in Boven-Digoel. Gedurende 1938 werd de interneering van 85 personen opgeheven, die allen — op één na — van Boven-Digoel zijn vertrokken. In dat jaar vertrok eveneens een zestal personen, waarvan de interneering reeds in 1937 was opgeheven, doch die om verschillende redenen hadden verzocht nog eenigen tijd te Tanah Merah te mogen blijven. Zeventien personen werden op eigen verzoek van Tanah Tinggi naar Tanah Merah overgebracht, terwijl 26 nieuwe geïnterneerden te Tanah Merah aankwamen.

Tanah Merah vormt thans een geconsolideerde maatschappij van geïnterneerden, die tegenover het Bestuur een normale houding aannemen.

Te Tanah Merah zijn 277 door geïnterneerden gebouwde woningen aanwezig; twee huizen zijn vanwege de Digoel-kas gebouwd, terwijl een tweetal geïnterneerden op het Bestuursterrein verblijven in verband met hun werkzaamheden ten behoeve van de elektrische verlichting.

Voor de 340 geïnterneerden zijn derhalve thans 280 woningen ter beschikking, welke alle met zink gedekt zijn.

Nieuwe huizen worden alleen gebouwd, wanneer de bestaande woningen bouwvallig worden. Door het groot aantal teruggezonden personen in 1938 was nieuwbouw niet noodig. Echter kunnen nieuwelingen, die prijs stellen op een eigen gebouwd huis, het daarvoor benodigde zink van het Hoofd van plaatselijk bestuur bekomen.

Een nieuwe bestuursgoedang voor den opslag van levensmiddelen, waarin o.m. ook het postkantoor, het kantoor van het kamponghoofd en van den wedana zullen worden ondergebracht, is nagenoeg gereed.

In samenwerking met den Gezondheidsdienst houdt het Bestuur toezicht op de orde en de netheid van het kamp, waarbij voldoende medewerking wordt ondervonden.

Te Tanah Tinggi zijn voor de overgebleven 29 geïnterneerden 37 woningen beschikbaar, benevens een schoolgebouw, dat tevens als vergaderlokaal wordt bezigd.

De gezondheidstoestand van de geïnterneerden in 1938 was bevredigend. Malaria kwam nog voor, doch was minder kwaadaardig dan in de beginperiode. Naar aanleiding van het voorkomen van mijnworm bij enkele geïnterneerden zijn verbeteringen aangebracht in de faecaliën-afvoer.

De beoefening van sport werd voortdurend aangemoedigd.

In 1938 kwamen 2 sterfgevallen voor, waarvan één van een geïnterneerde.

Verscheidene werkwilligen en naturalisten zonden hun kinderen in het belang van de opvoeding naar Java of elders. Daardoor liep het aantal leerlingen van de standaardsschool terug. Door gebrek aan leerlingen hebben twee particuliere onderwijzers om indeeling bij de daggelders verzocht. Einde 1938 gaven 9 huis-
onderwijzers les aan 37 leerlingen uit 21 gezinnen.

De standaardsschool, de officieele school van het interneringskamp te Tanah Merah, telde 49 leerlingen, onder wie kinderen zoowel van werkwilligen als van naturalisten.

Van de 369 geïnterneerden in de beide kampen waren 189 personen als dag- of maandgelder werkzaam, 141 personen genoten van 's Landswege voeding in natura, 29 voorzagen min of meer volledig in hun onderhoud door de uitoefening van een of ander vrij beroep, zooals barbier, kleermaker, kleinhandelaar, fotograaf, enz., terwijl 5 invaliden geldelijken steun ontvingen. Ten aanzien van de overigen werd op andere wijze in hun onderhoud voorzien.

De naturalisten, die zich volop met den landbouw of de vischvangst kunnen bezig houden, kunnen voor hun product afzet vinden in het kamp.

Door de uitbreiding van het garnizoen en van het personeel van de Mijnbouw Maatschappij Nederlandsch Nieuw Guinea (M.M.N.N.G.), welke Maatschappij te Tanah Merah haar basiskamp heeft, zoomede door den aanleg van het vliegterrein, dat einde 1938 gereed kwam, is de gelegenheid voor bijverdienste voor de geïnterneerden belangrijk uitgebreid.

In 1938 arriveerden te Tanah Merah enkele door de M.M.N.N.G. gecharterde K.P.M.-schepen, terwijl een enkele maal ook vliegboten van de Marine op de Digoel-rivier landden. Voorts werd Tanah Merah in 1938 geregeld bezocht door den gouvernementsstoomer.

Bestuurshervorming. Op 1 Juli 1938 zijn de gouvernementen Sumatra, Borneo en Groote Oost ingesteld (I. S. 1938 nos. 68 en 264), met als hoofdplaatsen Medan, Bandjermasin en Makassar (I. S. 1938 n°. 352). De instructies voor de gouverneurs en residenten werden vastgesteld bij G.B. 30 Juni 1938 n°. 21 (Bb. n°. 14048 I en II). De bevoegdheden van de voormalige residenten — hoofden van gewestelijk bestuur — werden voor een groot gedeelte overgebracht naar de nieuwe residenten. Het aantal residenten is gelijk gebleven, en in hun territorium is geen wijziging gebracht. De benaming „Hoofd van gewestelijk bestuur” geldt sinds 1 Juli 1938 alleen voor de gouverneurs. Omtrent verschillende bevoegdheden werden in verband met de administratieve hervorming regelingen getroffen, welke zijn vervat in K. B. 21 Juni 1938 (N. S. n°. 943, I. S. n°. 387) en de ordonnanties in I. S. 1938 nos. 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 381, 590 en 651. De eerste instructies voor de nieuwe gewestelijke inspecties (volksgezondheid Inlandsch onderwijs, landbouwvoorlichting, vee-artsenijkundige dienst en openbare werken) werden door de gouverneurs vastgesteld (zie Bb. nos. 14132 t/m 14135).

Bij de wet van 4 Aug. 1938 (N. S. n°. 900, I. S. n°. 618), waarvan de inwerkingtreding bij K. B. 29 Oct. 1938 (I. S. 1938 n°. 652) is bepaald op 1 December 1938, is wijziging gebracht in eenige artikelen van de Indische Staatsregeling en de Indische Mijnwet, waardoor de in die bepalingen omschreven bevoegdheden, welke in de Buitengewesten door de Hoofden van gewestelijk bestuur werden uitgeoefend, onder het nieuwe stelsel bij de residenten blijven berusten en eenige andere voorzieningen tot stand kwamen, welke voor een regelmatige doorvoering van het nieuwe stelsel mede van belang zijn.

Omtrent de totstandkoming van de eerste groeps-gemeenschappen (Minangkabau en Bandjar) zie men afdeling J van dit hoofdstuk.

In 1938 werd voortgegaan met de voorbereiding van de inpassing van de landstreekbegrotingen in de Landsbegroting. De begrotingen voor de landstroken Lampoengsche Districten, Benkoelen, Djambi en Bangka en Billiton werden in de Landsbegroting voor 1939 nog in 1938 ingepast (G.B. 19 Sept. 1938 nos. 4, 4A, 5, 5A, 6 en 7); een 7-tal andere landstreekbegrotingen kon eerst in 1939 — met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1939 — in de Landsbegroting worden verwerkt. Dit waren de begrotingen voor Nias en Batoe-

eilanden, Riouw en Onderhoorigheden, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (buiten Bandjar), Lombok, Zuid-Celebes en Saleier, Gorontalo en Molukken (buiten Ambon en Saparoea). Ten aanzien van de financiering van de overblijvende stukken rechtstreeks bestuurd gebied konden in verband met de geringe oppervlakte, de verspreide ligging, in het algemeen in verband met het gebrek aan belangrijkheid of eenheid in 1938 geen voorstellen tot systematische financiering worden gedaan.

Het Kantoor voor de Bestuurs Hervorming werd als zelfstandig orgaan van de Regeering in November 1938 opgeheven. Ter voltooiing van zijn werkzaamheden werd het te zelfder tijd ondergebracht bij het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië Dr. F. H. Visman werd in verband daarmee ontheven van het toezicht op de doorvoering van de Bestuurs hervorming.

Luchtbescherming. Met de organisatie van de luchtbescherming voor de burgerbevolking werd in 1938 krachtig voortgang gemaakt.

De met de leiding van deze organisatie belaste Centrale Inspectie voor de Luchtbescherming werd daartoe uitgebreid met een Technischen Dienst, welke met het oog op de samenwerking met de technische instanties van het Departement van Oorlog, te Bandoeng werd gevestigd.

Voorts werden nog aan de Centrale Inspectie toegevoegd een ambtenaar voor den buitendienst en een Inheemsch bestuursambtenaar, de eerste voor het contact met de plaatselijke luchtbeschermingsdiensten en het geven van voorlichting en hulp bij oefeningen, de laatste speciaal voor de voorlichting van de Inheemsche bevolking.

In 1938 werden fondsen toegestaan voor eerste inrichting van een 7-tal luchtbeschermingsdiensten op Java, waarvoor de plannen reeds in 1937 gereed gekomen waren, namelijk Batavia, Bandoeng, Soerabaja, Semarang, Malang, Madioen en Tjilatjap.

Het materieel voor uitleeving der hulpdiensten (brandweermaterieel, gasmaskers, sirenes, enz.) werd besteld en voor een deel nog in 1938 ontvangen.

Voor de overige voor organisatie van de luchtbescherming in aanmerking komende plaatsen, waarover hieronder nader, kwamen de plannen in den loop van 1938 gereed; de voor uitvoering dier plannen noodige fondsen werden aangevraagd bij de begroting voor 1939.

Inmiddels werd reeds overal de personeelswerving ter hand genomen en met de opleiding van het personeel voor de hulpdiensten aangevangen.

Teneinde over voldoende leidinggevend personeel te kunnen beschikken, werd voortgegaan met het geven van cursussen voor burgerpersoneel aan de militaire gasschool te Bandoeng. Er werden 6 cursussen gegeven, welke door 107 personen werden gevolgd.

In de meeste plaatsen werden demonstraties gegeven en oefeningen gehouden.

Meerdaagsche oefeningen in grooter verband met medewerking van leger- en marinevliegtuigen hadden plaats te Soerabaja, Tjilatjap en Madioen.

Bij de verdere uitwerking van de noodzakelijke maatregelen bleek de wenschelijkheid om, behalve de in 1937 reeds aangewezen plaatsen, nog eenige plaatsen voor organisatie van de luchtbescherming in aanmerking te brengen en voorts om bepaalde gebieden in die organisatie te betrekken, dan wel maatregelen te treffen, opdat ook in het om de aangewezen plaatsen gelegen rayon verduisteringsmaatregelen kunnen worden toegepast. Dit heeft geleid tot de aanwijzing op 1 Juli 1938 van een aantal gebieden tot luchtbeschermingskringen (op Java de kringen Batavia, Bandoeng, Cheribon, Tjilatjap, Semarang, Magelang, Jogjakarta, Soerakarta, Madioen, Soerabaja en Malang en in de Buitengewesten de kringen Makassar, Manado, Ambon, Balikpapan en Tarakan). De plannen voor organisatie van de luchtbescherming in die kringen kwamen einde 1938 gereed.

Teneinde te komen tot een wettelijke regeling van de luchtbescherming, werd bij G.B. 30 Mei 1938 n°. 29 een commissie ingesteld, welke tot taak had der Regeering van advies te dienen nopens het treffen van wettelijke voorzieningen

ter bescherming van de burgerbevolking tegen de gevolgen van aanvallen uit de lucht, en terzake de noodige geformuleerde voorstellen in te dienen, ook voor wat betreft de wijze van financiering van de te treffen maatregelen. Deze commissie kwam einde 1938 met haar arbeid gereed en diende haar voorstellen bij de Regeering in.

Door den ter beschikking gestelden ambtenaar van het Departement van Onderwijs en Eeredienst werden over geheel Java voordrachten gehouden voor de rijpere schooljeugd. Een leerplan werd ontworpen voor het onderwijs in luchtbescherming op de daarvoor in aanmerking komende scholen. Een handleiding ten gebruike bij dat onderwijs verscheen van de hand van dien ambtenaar. Voorts werd voorlichting gegeven omtrent de beschermingsmaatregelen, welke voor onderwijsinrichtingen getroffen moeten worden.

Medio 1938 werd aangevangen met de uitgifte van een tweewekelijksch periodiek, met een oplaag van 35 000 exemplaren, ter voorlichting van het Nederlandsch sprekend publiek.

Ter voorlichting van de Inheemsche bevolking werd luchtbeschermingscopie opgenomen in de periodieke uitgaven van het Kantoor voor de Volkslectuur.

Een verzameling tentoonstellingsmateriaal werd samengesteld, dat op verschillende jaarmarkten en pasarmalams werd geëxposeerd.

Op deze wijze, zoomede door middel van reclameplaten en het verspreiden van gedrukte gedragsregels voor de zelfbescherming, werd getracht de luchtbeschermingsgedachte ingang te doen vinden bij de burgerbevolking.

Overige aangelegenheden. Het model voor een bijzonder paspoort als voorgeschreven in art. 3, lid 3 van de reis- en verblijf-toezicht-ordonnantie 1937 (I. S. n°. 199) is opgenomen in Bb. n°. 14030.

Bij G.B. 16 Febr. 1938 n°. 5 (I. S. n°. 96) zijn eenige landstrekken in Atjeh en Onderhoorigheden aangewezen waarbinnen het oponthoud en het reizen aan alle aldaar niet woonachtige personen alleen geoorloofd is, wanneer zij voorzien zijn van een paspoort.

Vastgesteld zijn de grenzen van de plaatsen Klappa Kampit, Damar, Soloemar en Lipatkadjang (Bangka en Onderh.) (Bb. n°. 13989), van de onderafdeelingshoofdplaatsen Sidjoendjoeng, Alahanpandjang, Manindjau en Soeliki en de onderdistrictshoofdplaatsen Loeboek Basoeng en Matoer (Sumatra's Westkust) (Bb. n°. 14033) en van de landschappen in de Karolanden (Oostkust van Sumatra) (Bb. n°. 14100).

E. DE RECHTERLIJKE MACHT

Bij G.B. 23 Juli 1938 n°. 53 (I. S. n°. 442) is de samenstelling van de raden van justitie te Batavia, Soerabaja en Semarang vastgesteld.

Eenige voorzieningen nopens het rechtswezen zijn getroffen in verband met de grenswijziging van de regentschappen Tasikmalaja en Tjiamis (prov. West-Java) (I. S. 1938 n°. 92).

Bij G.B. 11 Febr. 1938 n°. 23 (I. S. n°. 93) is wijziging gebracht in het rechtsgebied van de landraden te Patjitan en Trenggalek (prov. Oost-Java).

Omtrent het rechtsgebied van de landraden in de residentie Molukken zie men I. S. 1938 n°. 677.

Voor de nieuwe aanwijzing van de plaatsen waar de landrechters in de provincie Midden-Java zitting moeten houden zie men Bb. n°. 14143.

Bij G.B. 7 Nov. 1938 n°. 12 (I. S. n°. 631) is het rechtsgebied van het landgerecht te Makassar uitgebreid met de onderafdeelingen Djenepono, Bonthain, Boeloekoemba, Sindjai en Saleier.

Het zittinggeld voor ieder plaatsvervangend lid van het Hof voor Islamietische Zaken voor elken dag, waarop door hen zitting wordt genomen, is vastgesteld op f 10 (I. S. 1938 n°. 211).

F. DE POLITIE

Zooals reeds in het Verslag over 1937 werd opgemerkt, werd in dat jaar — voor zoover 's Lands financiën zulks toelieten — in bepaalde gevallen voortgegaan met het ongedaan maken van eenige in de achterliggende bezuinigingsjaren te ver doorgevoerde personeelsinkrimpingen bij de algemeene politie. Dit herstelproces vond ook in 1938 voortgang.

In verband met de personeelsuitbreidingen, alsmede met de omstandigheid, dat in de achterliggende jaren geen of nagenoeg geen personeel voor de rangen van commissaris van politie en inspecteur van politie aan de Politie-school te Soekaboemi in opleiding was genomen (als gevolg waarvan niet meer over de noodige reserves werd beschikt ter opvang van het natuurlijk verloop in juistgenoemde rangen), moest aan de Politie-school een abnormaal groot aantal leerlingen voor de hogere en middelbare politiebetrokkingen worden opgeleid. Dit had weder tot gevolg, dat ook het instructie-, onderwijzend en administratief personeel aan die inrichting eenige uitbreiding moest ondergaan.

Voor de verbetering van den ongunstigen toestand, waarin vele politiegebouwen (kazernes, enz.) wegens gebrek aan voldoende fondsen voor nieuwbouw, onderhoud en herstel waren komen te verkeren, kon in 1938 over een grooter crediet dan in het vorig jaar worden beschikt. Het ligt in het voornemen met de totstandbrenging van deze noodzakelijke voorzieningen, zoo lang de middelen zulks toelaten, intensief voort te gaan, opdat binnen afzienbaren tijd een bevredigende toestand worde verkregen.

Bij G.B. 20 Juni 1938 n°. 16 (I. S. n°. 365) is een nieuwe benoemingsregeling voor de algemeene politie vastgesteld, terwijl voorts in Bb. n°. 14046 de nieuwe rangorde en titulatuur bij de algemeene politie is opgenomen.

De sterkte van het personeel der algemeene politie op 1 Januari 1939 was als volgt:

Java en Madoera

Stads- en bestuurspolitie. 4 hoofdcommissarissen van politie, 19 commissarissen van politie 1ste klasse, 6 wedana's, 32 commissarissen van politie 2de klasse, 22 hoofdinspecteurs van politie, 38 assistent-wedana's, 81 inspecteurs van politie 1ste klasse, 132 inspecteurs van politie 2de klasse, 770 mantri's-politie, 323 hoofdagenten, 30 hoofdresearcheurs, 21 hoofdposthuiscommandanten, 476 posthuiscommandanten, 458 researcheurs, 450 leerling-rechercheurs, 3574 agenten met verband en 8767 agenten zonder verband.

Gewestelijke en opium-recherche. 1 commissaris van politie 1ste klasse, 3 wedana's, 4 commissarissen van politie 2de klasse, 16 assistent-wedana's, 3 inspecteurs van politie 2de klasse, 67 mantri's-politie, 6 hoofdresearcheurs, 197 rechercheurs en 49 leerling-rechercheurs.

Veldpolitie. 12 commissarissen van politie 1ste klasse, 8 hoofdinspecteurs van politie, 56 inspecteurs van politie 1ste klasse, 35 inspecteurs van politie 2de klasse, 172 mantri's-politie, 66 hoofdagenten, 31 hoofdposthuiscommandanten, 342 posthuiscommandanten en 3173 agenten met verband.

Buitengewesten

Stads- en bestuurspolitie. 3 commissarissen van politie 1ste klasse, 4 commissarissen van politie 2de klasse, 7 hoofdinspecteurs van politie, 4 assistent-wedana's, 17 inspecteurs van politie 1ste klasse, 26 inspecteurs van politie 2de klasse, 177 mantri's-politie, 57 hoofdagenten, 9 hoofdresearcheurs, 6 hoofdposthuiscommandanten, 102 posthuiscommandanten, 157 rechercheurs, 32 leerling-rechercheurs, 1136 agenten met verband en 2333 agenten zonder verband.

Gewestelijke en opium-recherche. 2 commissarissen van politie 1ste klasse, 3 wedana's, 1 commissaris van politie 2de klasse, 1 hoofdinspecteur van politie, 16 assistent-wedana's, 2 inspecteurs van politie 1ste klasse, 9 inspecteurs van

politie 2de klasse, 80 mantri's-politie, 3 hoofdagenten, 9 hoofdrechercheurs, 235 rechercheurs, 43 leerling-rechercheurs en 2 agenten met verband.

Veldpolitie. 2 hoofdcommissarissen van politie, 16 commissarissen van politie 1ste klasse, 8 commissarissen van politie 2de klasse, 20 hoofdinspecteurs van politie, 48 inspecteurs van politie 1ste klasse, 75 inspecteurs van politie 2de klasse, 143 mantri's-politie, 25 hoofdagenten, 82 hoofdposthuiscommandanten, 460 posthuiscommandanten, 24 rechercheurs, 8 leerling-rechercheurs en 4528 agenten met verband.

Cultuurpolitie. 3 inspecteurs van politie 2de klasse, 2 hoofdagenten, 7 posthuiscommandanten, 51 agenten met verband en 60 agenten zonder verband.

De politie van het gewest der algemeene politie op 1 Januari 1892 was als volgt:

Land in Madras

Stads- en districtspolitie 4 hoofdcommissarissen van politie 10 commissarissen van politie 1ste klasse 6 warden's 10 commissarissen van politie 2de klasse 23 hoofdinspecteurs van politie 10 warden's-waars 10 inspecteurs van politie 1ste klasse 102 inspecteurs van politie 2de klasse 710 mantri's-politie 30 hoofdagenten 30 hoofdinspecteurs 21 hoofdposthuiscommandanten 450 posthuiscommandanten 450 warden's 450 leerling-rechercheurs 3274 agenten met verband en 2187 agenten zonder verband.

Oversticht en opzien-versticht 1 commissaris van politie 1ste klasse 6 warden's 4 commissarissen van politie 2de klasse 10 warden's-waars 2 inspecteurs van politie 1ste klasse 57 mantri's-politie 8 hoofdinspecteurs 107 warden's en 10 leerling-rechercheurs.

Veldpolitie 12 commissarissen van politie 1ste klasse 8 hoofdinspecteurs van politie 30 inspecteurs van politie 1ste klasse 35 inspecteurs van politie 2de klasse 173 mantri's-politie 50 hoofdagenten 50 hoofdinspecteurs-waars 342 posthuiscommandanten en 2178 agenten met verband.

Districtspolitie

Stads- en districtspolitie 5 commissarissen van politie 1ste klasse 1 commissaris van politie 2de klasse 7 hoofdinspecteurs van politie 1 warden's-waars 11 inspecteurs van politie 1ste klasse 10 inspecteurs van politie 2de klasse 173 mantri's-politie 37 hoofdagenten 8 hoofdinspecteurs 8 hoofdposthuiscommandanten 100 posthuiscommandanten 100 warden's 100 leerling-rechercheurs 1150 agenten met verband en 2022 agenten zonder verband.

Oversticht en opzien-versticht 2 commissarissen van politie 1ste klasse 3 warden's 1 commissaris van politie 2de klasse 1 hoofdinspecteur van politie 1 warden's-waars 2 inspecteurs van politie 1ste klasse 9 inspecteurs van

G. DE ZEEMACHT

De Koninklijke Marine

De sterkte van de Zeemacht in Nederlandsch-Indië bedroeg in 1938 twee kruisers, een kustverdedigingsschip (opleidingsschip), acht torpedobootjagers, twaalf onderzeeboten, twee kanonneerboten, vier mijnenleggers, acht mijnenvegers, eenige hulpvaartuigen benevens een 70-tal vliegtuigen. Op 1 Januari 1938 waren van dit materieel in dienst twee kruisers, een kustverdedigingsschip (opleidingsschip), vier torpedobootjagers, zes onderzeeboten, een kanonneerboot, twee mijnenleggers, vijf mijnenvegers, eenige hulpschepen en 25 vliegtuigen.

Op 8 Juni 1938 vertrok de kruiser *Sumatra* naar Nederland. Deze kruiser werd vervangen door den kruiser *Java*, welk schip 25 Juni te Tandjoengpriok aankwam en 28 Juni bij het eskader werd ingedeeld.

Het aantal vliegtuigen werd uitgebreid door de geregelde uitzending van X-vliegtuigen, waarvan einde 1938 16 in Nederlandsch-Indië aanwezig waren. Het aantal in dienst zijnde vliegtuigen bedroeg einde 1938 33.

Op 11 Juli 1938 werd de kanonneerboot *Soemba* en op 7 December 1938 de torpedobootjager *Banckert* in dienst gesteld, de laatste voor opleiding van kanonniërs.

Het eskader in Nederlandsch-Indië bestond 1 Januari 1938 uit twee kruisers, een divisie van vier torpedobootjagers en een divisie van vier onderzeeboten, terwijl geregeld vliegtuiggroepen en hulpschepen werden toegevoegd. Deze sterkte bleef gedurende het geheele jaar gehandhaafd, behoudens een korten tijd van aflossing der kruisers *Java* en *Sumatra*.

De op strategische en tactische samenwerking der verschillende strijdkrachten gerichte oefeningen van het eskader vonden veelvuldig plaats. In het voorjaar bleven de schepen grootendeels in de Java-Zee en westelijke toegangen, in September vertrok het eskader naar den Indischen Oceaan en de Westkust van Sumatra, in de omgeving waarvan begin October eenige oefeningen in grooter verband werden gehouden. Tijdens de oefeningen werd steeds veel aandacht besteed aan vlag- en machtsvertoon.

De kanonneerboot *Flores* maakte van 12 Januari tot 25 Maart 1938 een vlagvertoonreis naar Australië.

De Landvoogd ondernam twee reizen naar de Buitengewesten, in Maart en in September, waarbij Zijne Excellentie zich aan boord van het gouvernementsvaartuig *Rigel* inschepte, welk schip geconvoeerd werd door respectievelijk de torpedobootjager *Kortenaer* en de kanonneerboot *Flores*.

De tot het Commandement der Marine te Soerabaja behorende schepen oefenden in de nabijheid van Soerabaja.

Door de vliegtuigen werden hetzij alleen, hetzij in groepsverband, verschillende groote tochten in den Archipel gemaakt; zij werden bovendien gebruikt ten behoeve van het uitoefenen van politietoezicht ter zee, voorts ter assistentie van het Binnenlandsch Bestuur of voor het uitvoeren van medische opdrachten.

Gedurende het geheele jaar 1938 werd een mijnenlegger in Straat Makassar gestationneerd. Een gouvernementsstoomschip met een toegevoegde groep groote zeevliegtuigen was voortdurend in de Molukken aanwezig en onderzocht geregeld alle eilandengroepen beoosten en benoorden Celebes. Bovendien was steeds een oorlogsschip in den Riouw-archipel aanwezig, met toegevoegd vliegtuig.

Lanceer- en schietoefeningen hadden geregeld plaats, terwijl de in dienst zijnde schepen de voorgeschreven gevechtsschietoefeningen hebben gehouden.

Op 6 September 1938 had ter gelegenheid van de viering van het regeeringsjubileum van Hare Majesteit de Koningin een vlootshouw ter reede Soerabaja plaats, waaraan alle beschikbare schepen deelnamen.

Het hydrografisch werk werd verzorgd door een opnemingsvaartuig met militaire bemanning, de *Willebrord Snellius* en twee opnemingsvaartuigen der Gouvernements Marine (de *Eridanus* en het hulppopnemingsvaartuig *Hydrograaf*), benevens van 21 Juni af de *Tydeman*.

Het opnamewerk omvatte hoofdzakelijk werkzaamheden in de westelijke toegangen van de Java-Zee (dreggen), terwijl een aanvang werd gemaakt met het opnemen van de zuidwestkust van Nieuw-Guinea.

De werving van de Europeesche schepelingen met Indisch verband en van de Inlandsche schepelingen werd met kracht voortgezet.

Ter propageering van de Koninklijke Marine in het algemeen en ter stimulering van de dienstneming bij de Koninklijke Marine meer in het bijzonder werd de Marine-propagandadienst in het leven geroepen.

De geest van het personeel liet niets te wenschen over.

De gezondheidstoestand van de bemanning der Zeemacht was in 1938 over het algemeen goed.

Van de 187 maandrapporten welke werden ingediend, luidden er 180 gunstig, 7 iets minder gunstig tengevolge van eenige gevallen van goedaardig verloopende influenza, een aantal gevallen van gastro-enteritis (18 man), eenige gevallen van beri-beri, eenige gevallen van diphtheria en een betrekkelijk gering aantal gevallen van malaria tertiana.

Er overleden 7 Europeanen en 4 Inlanders.

Bij de drie groote walinrichtingen te Soerabaja (de marinekazerne Oedjoeng, de Kazerne Onderzeedienst en het Marine-vliegkamp) deden zich 46 primaire gevallen van malaria voor, 11 van tropische malaria en 35 van derde daagsche koorts; voorts deden zich 4 gevallen van buiktyphus en 2 gevallen van paratyphus A voor.

De longtuberculose eischte onder de Europeanen 1 sterfgeval en 5 afkeuringen voor den dienst in de tropen, onder de Inlanders 1 sterfgeval en 4 afkeuringen voor den militairen dienst.

Beri-beri bleef beperkt tot eenige gevallen.

Bij de Europeanen traden 337 primaire gevallen van venerische ziekten op, tegen 398 in 1937 en bij de Aziaten 122 primaire gevallen, tegen 151 in 1937.

De Gouvernements Marine

Einde December 1938 bestond het korps ambtenaren uit 187 man (19 gezaghebbers, 85 officieren en 83 werktuigkundigen) met inbegrip van één gezaghebber, gedetacheerd aan den wal voor toezicht op nieuwbouw, en één 1sten officier, gedetacheerd op het Hoofdkantoor van Scheepvaart. Bovendien zijn hierbij inbegrepen 38 ambtenaren, die buiten de sterkte van hun korps dienst doen aan boord van de schepen der Bebakening en Kustverlichting en van de gewestelijke vaartuigen, bij de uitdieping van het vaarwater naar Pontianak, de blaugasfabriek te Soerabaja, de gouvernementsopleiding tot motorist te Tandjoengpriok, bij de werkplaats voor herstelling der gewestelijke vaartuigen te Bengkalis, voor het toezicht op de gewestelijke vaartuigen ter Oostkust van Borneo, zoomede eenige die tijdelijk bij andere takken van den Dienst waren tewerkgesteld.

In Nederland konden 21 officieren en 14 werktuigkundigen worden aangenomen; in Indië 6 werktuigkundigen. Vijf ambtenaren verlieten den dienst wegens pensionneering e.d.

De titel van eerste-werktuigkundige is gewijzigd in hoofd-werktuigkundige (I. S. 1938 n°. 176).

De vloot der Gouvernements Marine was einde December 1938 bemand met 809 schepelingen; in 1938 werden 193 schepelingen aangenomen, terwijl 616 schepelingen hun dienstverband verlengden.

Met de commissie voor georganiseerd overleg met de werktuigkundigen werd gedurende 1938 driemaal vergaderd.

Door tekort aan bevaren nautisch personeel in de hogere rangen kon de voorbereidende militaire opleiding van de gezaghebbers en de 1ste officieren bij de Gouvernements Marine (zie I. S. 1930 n°. 364) gedurende 1938 tijdelijk geen voortgang hebben.

Met de opleiding van de 2de en 3de officieren, zoomede van het mindere personeel, in de behandeling en bediening van het scheepsgeschut en van de handvuurwapenen werd voortgegaan. De vloot der gewestelijke vaartuigen is

bemand met 972 opvarenden, onder wie 8 ambtenaren der Gouvernements Marine.

De vaartuigen van de haven- en loodsdiensten zijn bemand met 432 opvarenden, onder wie 4 ambtenaren der Gouvernements Marine.

Het Marine-etablissement

De versterking van de oorlogsvloot en de verhooging van den gereedheids-toestand van het aanwezige materieel leidden tot een toenemende werkvermeerdering bij het Marine-etablissement.

De verbeteringen en de nieuwe vindingen op technisch gebied, zoowel als de grootere werkhoeveelheid, leidden tot groote inspanning van het personeel.

Nog steeds worden moeilijkheden ondervonden met de werving van goed geschoold technisch personeel uit Europa, zoodat tot opleiding van in Nederlandsch-Indië aangeworven technisch personeel moest worden overgegaan.

Het aantal vaste werklieden liep op tot maximaal 5600, met een jaargemiddelde van \pm 5300.

Evenals vorige jaren, werden hoofdzakelijk herstellingen verricht aan de schepen van de Koninklijke en Gouvernements Marine, terwijl de particuliere industrie op verschillend gebied werd ingeschakeld, deels om aan den toenemenden omvang van werkzaamheden het hoofd te kunnen bieden, deels ook om die industrie aan te moedigen zich meer toe te leggen op werkzaamheden ten behoeve van de Defensie.

Aan de kruisers *De Ruyter*, *Java* en *Sumatra* werden de noodige herstellingen verricht.

De *Sumatra* werd gereed gemaakt voor vertrek naar Nederland.

Het opleidingsschip *Soerabaja* onderging de noodige herstellingen, waarbij tevens nog eenige wijzigingen, als gevolg van de groote verbouwing, werden uitgevoerd.

De torpedootjagers *Piet Hein*, *Evertsen*, *Kortenaer* en *Van Ghent* kregen het normale onderhoud. De torpedootjagers *Witte de With* en *Van Galen* ondergingen groote herstellingen.

De torpedootjagers *Banckert* en *Van Nes* kregen het normale onderhoud, eerstgenoemde bodem werd einde 1938 in dienst gesteld.

De onderzeeboten *K XIV* en *K XV* kwamen gereed met het 4-jaarlijksch onderhoud; de *K X* onderging een 4-jaarlijksch onderhoud, terwijl bij de *K XI*, *K XII* en *K XVI* een aanvang werd gemaakt met dat onderhoud.

De mijnenleggers *Gouden Leeuw* en *Prins van Oranje* werden normaal onderhouden, bij eerstgenoemd schip moest echter bovendien een bodemreparatie tengevolge van aan den grond loopen worden uitgevoerd. De mijnenlegger *Krakatau* kwam in conservatie.

De mijnenvegers *Jan van Amstel*, *Pieter de Bitter*, *Abraham Crijnsen* en *Eland Dubois* ondergingen een normaal onderhoud; de mijnenvegers A, B, C en D waren afwisselend in conservatie en in dienst.

De kanonneerboot *Flores* werd op normale wijze onderhouden.

De kanonneerboot *Soemba* kwam uit conservatie en werd in dienst gesteld.

De mijnenlegger *Serdang* kwam nagenoeg gereed als torpedowerkschip.

De mijnenlegger *Pro Patria* deed voorsnog als torpedowerkschip dienst en kreeg het gewone onderhoud.

Het opnemingsvaartuig *Willebrord Snellius* werd muskietenvrij gemaakt, in verband met een opdracht in een malaria-streek.

Het opnemingsvaartuig *Tydeman* werd begin 1938 in dienst gesteld bij de Gouvernements Marine.

De verbouwing van het opnemingsvaartuig *Zuiderkruis* werd aangevangen. Het schip werd ingericht voor oliestoken.

De Gouvernementsvaartuigen *Merel* en *Reiger* kregen betere stuurinrichtingen.

Aan de Gouvernementsvaartuigen *Albatros*, *Arend*, *Fazant*, *Merel*, *Reiger* en *Rigel* werden normale herstellingen verricht.

De werfvaartuigen kregen een normaal onderhoud.

Een herstelde klepschouw werd in bedrijf gesteld en een andere voor groote herstelling opgenomen. Een nieuwe sleepboot werd in aanbouw gegeven aan de Droogdok Maatschappij Soerabaja.

In 1938 werden 2 schietschijven gebouwd.

Een aanvang werd gemaakt met den bouw van 4 patrouillevaartuigen.

Voortgegaan werd met het zeer urgente verbeteren en vergrooten van enkele werkplaatsen. Tevens werd een deel van het verouderde materieel vervangen door nieuw, terwijl een aantal werktuigen werd aangeschaft. Enkele centrales werden uitgebreid. De licht- en krachtinstallaties ten behoeve van de steigers en van verschillende werkplaatsen werden gereviseerd e.g. uitgebreid. De nieuwe vleugel van de verificatie van zee-instrumenten, welke in 1937 werd aangebouwd, werd verder ingericht.

Voortgegaan werd met de sanering der voorraden in de marine-magazijnen, zoomede met het aanpassen der te hooge goederen-prijzen aan het marktpaai. Door gebruik van eigen prauwen werd een aanzienlijk bedrag bespaard.

Het aantal aankopen steeg in 1938 tot 30 000, tegen 28 000 in 1937, terwijl het geldswaardig bedrag van de aankopen naar verhouding nog meer toenam.

Een nieuwe steiger werd in gebruik genomen; met den bouw van een onderzeebootsteiger en torpedosteiger werd een aanvang gemaakt.

Begonnen werd met het treffen van voorzieningen aan de damwandkade Westzijde Schiereiland.

Regelingen van verschillenden aard

Bij G.B. 25 Maart 1938 n°. 7 (I. S. n°. 145) is een nieuwe regeling geneeskundige behandeling Zeemacht vastgesteld.

Bij G.B. 8 April 1938 n°. 22 (I. S. n°. 162) is een tocht-toelage vastgesteld voor militairen der Zeemacht, behoorende tot bemanningen van vliegtuigen.

De Regeling van de bezoldiging van het personeel, behoorende tot het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine en de Regeling van het korps Inlandsche bedienden bij de Koninklijke Marine zijn gewijzigd (I. S. 1938 n°. 108).

Bij K. B. 21 Febr. 1938 n°. 94 (N. S. n°. 540, I. S. n°. 159) is de regeling betreffende de onderlinge rangs- en standsverhouding der officieren en der militairen beneden den rang van officier, behoorende tot de Koninklijke Marine, het Leger in Nederland en dat in Nederlandsch-Indië nader gewijzigd.

Bij K. B. 24 Mei 1938 n°. 35 (I. S. n°. 356) is de regeling van het personeel der Koninklijke Marine-reserve nader gewijzigd.

In verband met het politieel toezicht ter zee, onderging de territoriale zee en maritieme kringen-ordonnantie eenige wijzigingen (I. S. 1938 n°. 200). Ter uitvoering van art. 14a van deze Ord. kwam een registratieverordening vreemde zeevisschersvaartuigen tot stand (I. S. 1938 n°. 201).

H. DE LANDMACHT

Mededeelingen van algemeenen aard

Bij Ord. van 29 April 1938 (I. S. n°. 198) werd de bij Ord. van 26 Febr. 1934 (I. S. n°. 101) vastgestelde „Regeling van de bevordering en het ontslag van de Europeesche en de op gelijken voet behandelde officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger beneden den rang van opperofficier, zoomede van de op non-activiteitstelling van die officieren en van de opperofficiieren" zoodanig gewijzigd, dat de bevorderingen tot de verschillende hoofdofficiersrangen bij keuze geschieden.

In verband met de bestuurshervorming in de Buitengewesten werd de benaming „gewestelijk militair commandant" vervangen door „territoriaal commandant".

De tijdelijke oprichting van nieuwe onderdeelen van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger (zie I. S. 1938 nos. 409 en 656) is goedgekeurd bij K. Bn. 25 Juli 1938 n°. 101 (I. S. n°. 505) en 10 Jan. 1939 n°. 12 (I. S. n°. 57).

De formatie van de onderdeelen van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger („legerformatieverordening") is gewijzigd (zie I. S. 1938 nos. 265, 408, 646 en 655).

Bij G.B. 18 Febr. 1938 n°. 21 (I. S. n°. 107) is de militaire bezoldigingsregeling 1938 (M.B.R. 1938) vastgesteld.

Landsverdediging

Voortgebouwd werd aan de versteviging der bestaande organisatie door uitbreiding en vernieuwing van bewapening en uitrusting, alsmede door voorziening in de daardoor ontstane leemten in de personeelsformatie. Voorts werden de defensiewerken ter verdediging van belangrijke punten, zoowel op Java als in de Buitengewesten, verbeterd en uitgebreid; de oorlogs- en reserve-voorraden werden vergroot.

De in 1938 genomen maatregelen ter versterking van de preventieve en repressieve kracht van het leger hielden in de eerste plaats een verdere versterking van de luchtmacht in.

De maatregelen voor de rechtstreeksche luchtverdediging van belangrijke militaire objecten met luchtdoelgeschut, luchtdoelmitrailleurs en luchtdoelzoeklichten vonden verdere doorvoering, evenals de voorzieningen inzake de passieve luchtbescherming van deze objecten en van groote bevolkingcentra.

Vermelding verdient, dat voor de vervollediging van de uitrusting van bestaande en van in oprichting zijnde legeronderdeelen, alsmede ter completering van de oorlogs- en reserve-voorraden waar mogelijk de particuliere industrie werd ingeschakeld, ten einde tot een versnelling van de voorraadvorming te geraken.

Sterkte en samenstelling van het Leger

Opggericht werden het 1ste, 2de, 5de en 6de peloton pantserauto's (resp. te Weltevreden, Bandoeng, Bandoeng en Malang), de 4de compagnie kust- en luchtdoelartillerie te Ambon door omzetting van het bestaande detachement, het 1ste bataljon genietroepen te Meester Cornelis, de staf 1ste bataljon luchtdoelartillerie te Weltevreden, de IIde vliegtuiggroep te Kalidjati en het IIIde depot-bataljon te Gombong.

Bij R.V. werden — voorshands tijdelijk — aan de organisatie van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger toegevoegd: *a.* een plaatselijk commando; *b.* 2 compagnieën wielrijders, 1 staf van een depôtbataljon en een recrutencompagnie en de proefafdeeling vechtwagens; *c.* 1 compagnie en 1 detachement kustartillerie, 2 bataljons en 4 detachementen luchtdoelartillerie; *d.* de staf van den automobiëldienst en een automobiëelcompagnie, 1 bataljon genietroepen; *e.* 2 vliegtuiggroepcommando's, 3 vliegtuigafdeelingen, 4 luchtvaartcompagnieën, de bewapeningdienst bij de luchtvaartafdeeling.

De proeven met de proefafdeeling vechtwagens hadden een zoodanig bevredigend verloop, dat besloten werd tot aankoop van vechtwagens over te gaan; de oprichting van sterke vechtwagenorganisaties is in de naaste toekomst tegemoet te zien.

Ten slotte werd — voorloopig bij wijze van proef — een regeling tot het aangaan van een kort dienstverband bij het Leger ingevoerd (G.B. 16 Nov. 1938 n°. 35). Het kort dienstverband bestaat uit een vrijwillige verbintenis van 13 jaren. Gedurende de eerste 3 jaren wordt in actieven dienst verbleven, terwijl gedurende den resteerenden dienstdtijd als reservist in het 4de tot en met 8ste en in het 11de dienstjaar telkenmale voor ten hoogste één maand voor herhalings-oefeningen wordt opgekomen.

Dienstplicht- en reservepersoneel

Ten einde te voorzien in het tijdelijk tekort aan beroepsofficieren, werd in 1938 overgegaan tot detachering voor den duur van 3 tot 5 jaren van reserve-officieren en vaandrags van de Koninklijke Landmacht. Naast dezen maatregel bleef de mogelijkheid voor reserve-officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger om voor den tijd van ten minste 2 en ten hoogste 5 jaren vrijwillig in werkelijken dienst te komen, opengesteld.

De opleiding van dienstplichtigen tot reserve-officier der infanterie vond voortgang, terwijl een aanvang werd gemaakt met de opleiding tot reserve-officier der militaire administratie.

In de laatste maanden van 1938 werden de reserve-, militie- en landstormplichtigen in den VIIden dienstplichtkring (de afdeelingen Samarinda en Boeloengan/Beraoe) gedurende korten tijd voor oefening in werkelijken dienst opgeroepen. Hiermede zal in de volgende jaren worden doorgegaan. In afwijking van de tot dusver gevolgde gedragslijn, namelijk dat reserve-officieren in de Buitengewesten niet op Java worden opgeroepen, werden in 1938 de bij de militaire luchtvaart ingedeelde waarnemers voor den duur van 28 dagen, voor oefening te Bandoeng, opgeroepen.

Ingevoerd werd de rang van vaandrig (gelijkgesteld met den rang van onderluitenant).

Voortgegaan werd aan de Vereeniging van Reserve-officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger den noodigen steun te verleen, teneinde haar lofwaardig streven om de geoeffendheid van haar leden buiten de perioden van verplichte opkomst op peil te houden, mogelijk te maken. Onder andere werd ter gelegenheid van haar algemeene jaarvergadering in Augustus 1938 te Malang een „legerdag“ georganiseerd.

Het „Tijdschrift voor de reserve-officieren“ (uitgave van het Departement van Oorlog) blijkt nog steeds in een behoefte te voorzien en wordt door vele belanghebbenden op hoogen prijs gesteld.

De overgang naar den landstorm van de militieplichtigen der jaarklasse 1906, voor wie die overgang op 1 October 1938 zou moeten plaats hebben, wordt opgeschort, zoodat zij voorshands bestemd blijven voor den dienst bij de militie (I. S. 1938 n°. 586).

Bij K. B. 4 Juni 1938 n°. 31 (I. S. n°. 410) zijn bepalingen vastgesteld nopens het in stand houden van reserve-korpsen van oud-militairen van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger.

De regeling betreffende een kort dienstverband (kort-verband) voor niet-Europeanen bij het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger is opgenomen in Bb. n°. 14121.

Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid

De tewerkstelling van de helft der marechaussee-compagnieën als veldpolitie werd in 1938 gehandhaafd.

In Januari werd een beslissing genomen inzake de troependislocatie in Tapanoei. Deze beslissing hield in de opheffing van het garnizoen te Tarotoeng en verdeeling van de aldaar gelegerde troepen over Padangsidimpoean en

Sidikalang. De overbrenging naar het nieuwe garnizoen kreeg 1 Mei, resp. 22 October haar beslag.

Het in 1937 op de patrouilles in de gewesten Atjeh en Onderhoorigheden, Timor en de Molukken gedane beroep tot het verzamelen van vulcanologische gegevens werd gehandhaafd.

Het leger op Java verrichtte de normale wacht- en transportdiensten ten behoeve van de civiele departementen.

De op het einde van 1937 als gevolg van de militaire actie in de residentie Batavia en aangrenzende regentschappen der residenties Buitenzorg en Cheribon gemelde gunstige toestand voor wat betreft het rampok-euvel, bleef aanhouden, waardoor 31 Januari het aantal ageerende brigades tot 1 kon worden teruggebracht. Het laat zich aanzien dat ook deze laatste brigade binnenkort van haar taak zal kunnen worden ontheven. Vermeld dient te worden, dat na het inzetten van de militaire actie de criminaliteit in die gebieden sterk verminderde en practisch alle nog onopgehelderde misdrijven tot klaarheid werden gebracht.

In de residentie Atjeh en Onderhoorigheden werd 7 Maart in kampong Kendawi ten noorden van Blangkedjerèn een amokmakende Gajoër, die bij zijn arrestatie verzet pleegde, door een marechaussee-patrouille, afkomstig uit laatstgenoemde plaats, neergelegd.

In den nacht van 16 op 17 September slaagde een met een speer gewapende Gajoër er in het militaire kampement te Blangkedjerèn binnen te dringen en één der schildwachten aan te vallen, waarbij hij werd neergelegd.

Op 11 November werden in een woning in het landschap Bajo (onderafd. Idi) 3 met speren en andere blanke wapens gewapende Atjehers gemeld. Een van hen zou een niet lang geleden als genezen ontslagen krankzinnige zijn. De aanvankelijk voor arrestatie van bedoelde personen uit Idi aangetrokken brigade marechaussee-velddpolitie werd later vervangen door landschapspolitie, die de arrestatie verrichtte.

In Palembang en Djambi werd 26 Mei de hulp van het militaire detachement te Moearatebo ingeroepen voor het arresteeren van een met een Mauser-geweer bewapenden krankzinnige, die een paar dagen tevoren zijn vrouw had vermoord, een Inlandsch bestuursambtenaar had verwond en zich in een leegstaande woning in de nabijheid van Loeboeklandai had teruggetrokken. De uitgezonden brigade infanterie was genoopt den krankzinnige, die verzet pleegde en een militair doodde, neer te leggen.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd tegen het einde van November door den Gouverneur van Borneo de hulp ingeroepen van het garnizoen te Tarakan voor het opsporen, aanhouden en zoo noodig afvoeren van een aantal (100—200) Chineezers. Deze tengevolge van het Chineesch-Japansch conflict uitgeweken lieden waren clandestien op het eiland Noenoekan geland en hielden zich nabij de kapplaatsen der Houtaankap-Maatschappij Noenoekan op, waar de Chineesche aannemers der Maatschappij werden geterroriseerd. Op 8 December vertrokken 3 brigades uit Tarakan derwaarts voor het stelselmatig afzoeken van het geheele eiland. Omtrent het verloop der actie waren tijdens het opstellen van dit Verslag nog geen gegevens beschikbaar.

In Celebes en Onderhoorigheden, meer in het bijzonder in de onderafdeelingen Sopeng en Bone, kenmerkte de maand Februari zich door een groote opleving van de Daeng Pabarang-beweging (vervanging van het huidige gezag gepaard gaande met oorlogen en ziekten). Aangezien deze beweging een ernstig karakter dreigde aan te nemen, werd de bijstand van het militaire detachement te Watamponé ingeroepen. In een aantal in vorengenoemde gebieden gelegen kampongs werden huis aan huis pas schoongemaakte steekwapens in beslag genomen. Voorts mocht het den militairen gelukken eenige van de voornaamste aanleggers te arresteeren, alsmede het Binnenlandsch Bestuur de noodige gegevens te verschaffen voor het verrichten van verdere arrestaties. In April werd van de Daeng Pabarang-beweging niets meer vernomen. Waakzaamheid bleef echter geboden, om welke reden in meergenoemde gebieden nog eenige maanden een verhoogde patrouille-actie plaats vond.

In de Molukken bleef de in 1937 gemelde tijdelijke versterking van het detachement te Tanah Merah met 1 brigade gehandhaafd.

De N. V. Mijnbouw-Maatschappij Nederlandsch Nieuw-Guinea ving, onder dekking van 2 brigades, in het begin van het jaar aan met de exploitatie van den bovenloop van de Digoel, de Kaoh en de Birim. In het middenstroomgebied van de Digoel werden herhaalde malen transporten bepijld, waarbij aan militaire zijde 1 doode en eenige gewonden vielen te betreuren. Deze bepijingen leidden tot een militaire actie met het resultaat, dat de transporten in dat gebied thans ongestoord plaats hebben. In December stieten de exploratiegroepen, inmiddels doorgedrongen tot aan den voet van het Oranje- en Sterrengebergte, wederom op vijandige Papoea's, waardoor ook in dit gebied een militaire actie noodzakelijk werd. Omtrent het resultaat hiervan zijn nog geen gegevens beschikbaar.

In Juni ving de Nederlandsch-Indisch-Amerikaansche wetenschappelijke expeditie naar Nieuw-Guinea, voor wat betreft het Amerikaansche gedeelte uitgezonden door het „American Museum of Natural History" doch grotendeels gefinancierd door den Amerikaan Richard Archbold, met de voorgenomen exploratie van het tusschen de Idenburg-rivier en den Wilhelmina-top gelegen gebied aan. Voor bescherming werd een militair detachement van 3 brigades aan de expeditie toegevoegd. Van Hollandia uit werd een deel der expeditie overgevlogen naar een bepaalde plaats van de Idenburg-rivier (62 km oost van het voormalige Prauwbivak), terwijl een ander deel naar het Habbema-meer werd overgebracht. Tijdens de wetenschappelijke werkzaamheden rondom het Habbema-meer werd door een deel der militaire dekking de overlandverbinding tusschen de Idenburg-rivier en het Habbema-meer tot stand gebracht, welke verbinding 12 marschdagen bleek te eischen. In de bij de voorafgegane vliegtuig-verkenningen ontdekte groote vallei ten oosten van het Habbema-meer waardoor de Baliem stroomt, werd een vreedzame bevolking aangetroffen, terwijl ook de overige Papoea-stammen waarmede aanraking werd verkregen zich over het algemeen vredelievend betoonden. Tevens werd het bij genoemde vliegtuig-verkenningen ontdekte meer, halverwege tusschen de Idenburg-rivier en het Habbema-meer gelegen, bezocht en nader verkend. De wetenschappelijke onderzoekingen in de omgeving van het Habbema-meer konden begin December worden beëindigd; de werkzaamheden werden vervolgens naar de groote vallei verplaatst.

Wapens en diensten

Infanterie. Evenals in 1937 werden ook in 1938 ruim 1000 leerlingen tot de kaderschool toegelaten. De opleiding tot sergeant-majoor-instructeur, welke voor het cursusjaar 1937—1938 te Jogjakarta werd gehouden, vond wederom te Magelang plaats, terwijl de opleiding tot Europeesch sergeant werd overgebracht naar Jogjakarta.

Bij het XVde bataljon infanterie werd in 1938, ter vervanging van een compagnie van Manadoneeschen landaard, een compagnie van Batakschen landaard opgericht.

Aan de politie-school te Soekaboemi werd wederom een politie-opleiding gehouden voor officieren, kader, monteurs en motoristen.

In de eerste helft van 1938 werden opnieuw proeven genomen met een voor den karabijn-mitrailleur gebouwde lichte veldaffuit Madsen. Deze affuit, wegende 9 kg, kenmerkt zich door een goede stabiliteit. Besloten werd tot invoering van deze lichte veldaffuit over te gaan bij daarvoor in aanmerking komende onderdeelen.

In 1938 werd, naar aanleiding van in 1937 verkregen gunstige resultaten bij het schieten met den karabijn-mitrailleur zonder gebruikmaking van den aan het wapen bevestigden schoudersteun, door de daarvoor in aanmerking komende infanterie-onderdeelen bij de schietoefeningen met den karabijn-mitrailleur de schoudersteun niet benut. Gebleken is, dat de schietopleiding met den karabijn-mitrailleur zonder schoudersteun eenvoudiger is, waarbij niet te kort wordt gedaan aan de schietvaardigheid.

De uitslag van de voortgezette proeven met elektrische seinlampen (K. Blinklampen) in het eerste kwartaal van 1938 was gunstig.

De proeven met een mitrailleur-kar, ingericht voor het vervoer van den mitrailleur met toebehooren, werden voortgezet, speciaal in die terreinen, waar de daarvoor in aanmerking komende onderdeelen zullen hebben te ageeren. De proeven zijn nog niet beëindigd.

De in 1937 aangevangen indienststelling van den 12,7 Colt-Browning-mitrailleur (inf. M. 30) vond in 1938 voortgang; elk regiment infanterie beschikt thans over het vastgestelde aantal wapens.

Aangezien de bepakking van den infanterist niet tot bevrediging stemt, werd een bepakkingscommissie in het leven geroepen, welke tot taak heeft de bepakking bij de infanterie te bestudeeren en voorstellen te doen om tot het vaststellen van een bepakking van den infanterist e.g. trainen te geraken, overeenkomende met de heden ten dage daaraan te stellen eischen.

De proeven betreffende opleiding en vorming van de lijntelefoongroepen, behorende tot de verbindingsectiën van de regimenten infanterie, bij de regimenten zelf, werden voortgezet. Hoewel deze proeven geen onbevredigend verloop hadden, werd op grond van organisatorische motieven besloten de lijntelefoongroepen blijvend uit geniepersoneel te doen bestaan.

Cavalerie. In 1938 had in Australië de gebruikelijke aankoop plaats van paarden ten behoeve van het wapen der cavalerie en dat der artillerie.

Voor nagenoeg alle onderdeelen van het wapen hadden mobilisatie-oefeningen plaats.

Bij de veldeskadrons werden proeven genomen met een verlichte bepakking, waarbij de gevechtspakking te paard en het overig deel van de uitrusting in een veldzak op de auto's van den bagagetrein wordt medegevoerd. Aangezien goede resultaten zijn verkregen, zal tot invoering van deze bepakking worden overgegaan.

Artillerie. De organisatiën van de verschillende onderdeelen van het wapen ondergingen eenige verbeteringen en uitbreidingen.

Evenals in vorige jaren werden voor de artillerietroepen de noodige paarden overgenomen van het remonte-depôt te Padalarang. Voorts werd een aantal inheemsche paarden aangekocht ten behoeve van de infanterie.

Naast de aanschaffingen voor de gebruikelijke vervanging en vernieuwing van materieel, werden bestellingen gedaan ter verbetering van de uitrusting van het leger.

In 1938 werd mede een eerste zending stalen helmen aangevoerd en onmiddellijk daarop in dienst gesteld. Een nieuwe bestelling werd geplaatst.

De rijproeven met treinvoertuigen (paardentractie), voorzien van wielen met rubberbanden, worden nog voortgezet. De inmiddels ontvangen rapporten ter zake luiden gunstig.

De formatie van de militaire gasschool en het scheikundig gaslaboratorium werd herzien. Het aantal gascursussen aan de militaire gasschool werd uitgebreid. De korpsen werden in ruimere mate van oefenmaterieel voorzien. De onderzoekingen betreffende beschermende kleeding tegen mosterdgas werden beëindigd. Tot bestelling werd overgegaan: Verwacht kan worden dat uiterlijk medio 1939 in Indië aangemaakte gasmaskers voor het passieve deel van de burgerbevolking kunnen worden verstrekt.

Genie. De in 1936 aangevangen aanmaak in eigen werkplaatsen van draagbare infanterie- en artillerie-radiostations werd voltooid; bij troepen oefeningen bleken deze stations goed aan de gestelde eischen te voldoen. Met den aanmaak van draagbare cavalerie-radiostations werd begonnen.

De in 1937 aangevangen ombouw van oude draagbare zoeklichten kwam gereed.

Detachementen verbindingstroepen (telefonisten) werden tewerkgesteld als technische personeelskern bij den aanleg van permanente oorlogstelefoonnetten.

Aangevangen werd met de opleiding tot luchtvaart-radiotelegrafist.

Series vliegtuigradio-installaties, afkomstig van de Nederlandsche Sein toestellen Fabriek (N.S.F.), werden ontvangen en gemonteerd in de Glenn Martin-bommenwerpers.

Nieuw radio-materieel voor andere vliegtuigtypen, zoomede voor de grond-diensten op de vliegvelden, kwam in samenwerking met de N.S.F. in ontwerp gereed, terwijl de eerste series thans in aanbouw zijn en in den loop van 1939 zullen worden afgeleverd.

Het korpsgedeelte te Bandoeng van den automobiendienst werd omgezet in een automobielcompagnie.

Opleidingen werden gehouden ter voorziening in de behoeften aan bestuurders, zoowel voor den eigen dienst als in het bijzonder voor de andere wapens, waaronder begrepen de thans opgerichte pantserauto-formaties.

Ten behoeve van de op te richten pantserafweergeschutformaties werd het noodige tractor-materieel besteld.

De tank-trailers voor de watervoorziening kwamen in 1938 gereed en blijken goed te voldoen.

Tengevolge van legeruitbreiding en verschillende dislocatie-wijzigingen waren zoowel op Java als in de Buitengewesten belangrijke uitbreidingen, verbouwing en nieuwbouw van militaire etablissementen en inrichtingen noodzakelijk.

Overigens bepaalden de werkzaamheden zich tot herstellingen en verbeteringen aan de militaire gebouwen en tot het gewoon onderhoud.

Militaire luchtvaart. De uitbouw van de organisatie, noodig geworden door de sterke uitbreiding van de laatste jaren en de daarmee samenhangende dislocatie van de verschillende groepen en overige onderdeelen op vliegbases op Java, vond regelmatig voortgang.

De personeelsaanvulling vorderde goed. De opleiding tot vlieger en waarnemer bereikte een tot dusver ongekende capaciteit; aan een groot aantal officieren en onderofficieren — in hoofdzaak kort verband-personeel — werd het groot militair vliegbrevet en het brevet voor waarnemer uitgereikt. Ook de opleiding tot monteur, luchtvaartradiotelegrafist en mitrailleursschutter kon op bevredigende wijze worden voortgezet.

De aflevering en indienststelling van de in bestelling zijnde Glenn Martin-bommenwerpers vond in een vlot tempo plaats. Voorts werd overgegaan tot bestelling van een nieuwe serie lesvliegtuigen van het reeds in gebruik zijnde type Koolhoven FK 51, terwijl daarnaast werd besloten tot aanschaffing van een aantal kleine tweemotorige Lockheed's 12 A, bestemd om te dienen als overgangsvliegtuig tusschen het éénmotorige lestoestel en den tweemotorigen bommenwerper.

Naast de gewone dagelijksche oefeningen in de vliegtuiggroepen, werden verscheidene groote vluchten door den Archipel ondernomen, waarbij behalve Sumatra, Borneo en Celebes ook Ambon en Nieuw-Guinea (Vogelkop) werden bezocht. Er deden zich 6 ernstige vliegongevallen voor, waarbij 14 slachtoffers — onder wie 2 burgers, passagiers van het Glenn Martin-vliegtuig, dat tijdens een verduisteringsoefening te Batavia onderging — het leven lieten.

Intendance. Aan het streven om de voor het leger benodigde artikelen zooveel mogelijk in Nederlandsch-Indië aan te schaffen, werd verdere uitbreiding gegeven door het plaatsen bij particuliere bedrijven van orders, welke tot dusver steeds aan de Nederlandsche industrie werden gegund. Deze orders betreffen voornamelijk textielstoffen, tricotage-goederen, aluminium veldflesschen en idem eetketels.

In 1938 kon worden overgegaan tot verstrekking van de nieuwe velduniform met liggenden kraag.

De in 1937 bestelde veldbakoven systeem „Manfred Weiss" werd met zeer goed gevolg beproefd, zoodat tot definitieve invoering werd overgegaan.

Militaire administratie. Aangezien de wijze van geldvoorziening van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger door middel van betalingsopdrachten op de Javasche Bank niet voldoende kon worden aangepast aan de eischen van

een soepele geldvoorziening na mobilisatie en zij overigens ook voor vrede-tijd niet geheel voldeed, werd een chèque-regeling ontworpen.

Het voornaamste verschil met de tot dusver geldende „betalingsopdrachten-regeling” ligt hierin, dat niet meer voor elke administratie een crediet wordt geopend bij het hoofdkantoor der Javasche Bank en hare agentschappen, doch voor het geheele leger bij de Javasche Bank te Batavia een algemeen crediet. Zulks geschiedt telkenjare op aanvraag van den Legercommandant door den Directeur van Financiën.

De door de kwartiermeesters af te geven chèques mogen worden verzilverd bij de daarvoor aangewezen kantoren der Javasche Bank, Lands- en hulp-perceptiekassen en postkantoren.

Deze chèque-regeling is 1 Januari 1939 in werking getreden.

Militair Geneeskundige Dienst. In 1938 verscheen een tweetal nieuw bewerkte uitgaven van reglementen, namelijk de „Geneeskundige handleiding ten gebuik bij de kaderscholen” (G.H.K.) en de „Gebruiksaanwijzing voor geneesmiddelen” (G.v.G.). Deze beide handleidingen, waarvan de Maleische uitgaven in 1939 zullen verschijnen, zijn in de eerste plaats bestemd voor het gebruik bij den troep.

Behoudens ondergeschikte wijzigingen in den opzet van het lesrooster aan de hand waarvan de opleiding der nieuw benoemde beroepsofficieren van gezondheid plaats heeft, werd de theoretische en praktische militaire en militair-medische vorming der uit Nederland aangekomen jonge militaire artsen op analoge wijze behartigd als in vorige jaren. Speciale aandacht werd besteed aan het aankweken van de kennis der laboratorium-techniek en aan het onderricht in militair-hygiënische vakken, terwijl het meerendeel der jonge officieren van gezondheid een cursus volgde aan de militaire gasschool te Bandoeng.

Evenals in 1937 had bij het militair hospitaal te Weltevreden de opleiding plaats van een aantal dienstplichtige artsen tot reserve-officier van gezondheid.

Als een belangrijk hulpmiddel bij de opleiding en de verdere vorming zoowel van de beroeps- als van de reserve-officieren van gezondheid, is te beschouwen het in 1938 verkrijgbaar gestelde „Handboek voor den officier van gezondheid van het K.N.I.L.”, waarvan de bewerking in 1937 werd begonnen. Dit uit 3 deelen bestaande werk beoogt te zijn een vraagbaak voor den officier van gezondheid betreffende al datgene, wat hij voor de uitoefening van zijn taak behoort te weten en wat niet of slechts verspreid in leerboeken of dienstvoorschriften is te vinden, dan wel nadere omschrijving behoeft. Het 1ste en 2de deel geven een overzicht van de taak van den militair geneeskundigen dienst in vrede-tijd, resp. in tijd van oorlog, terwijl in het 3de deel de behandeling van gaszieken in het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger beschrijving vindt.

In 1938 werden wederom in alle groote garnizoenen op Java geneeskundige oefeningen gehouden.

Een doelmatiger en overzichtelijker bepakkingswijze der vrachtauto's van de verbandplaatsafdeeling voor gaszieken, alsmede een betere verlichting van dit onderdeel en van de hulpverbandplaatsafdeelingen bleek gewenscht, zoodat de vraag op welke wijze hierin zou kunnen worden voorzien, in studie werd genomen.

In 1938 volgde, evenals in vorige jaren, een aantal officieren van gezondheid, militaire apothekers en andere militairen van den Militair Geneeskundigen Dienst een cursus aan de militaire gasschool.

De werkzaamheden van het Algemeen Magazijn van Geneesmiddelen (centrale verstrekking van geneeskundige behoeften) en het Scheikundig Laboratorium (aanmaak en onderzoek van genees- en verbandmiddelen, gerechtelijke schrift- en scheikundige onderzoekingen) hadden op gelijke wijze als in vorige jaren, geregelden voortgang.

In verband met de belangrijke plaats welke het luchtwapen in de defensie is gaan innemen, had in 1938 een aanzienlijke uitbreiding van den vliegmedischen dienst plaats; het aantal keuringen nam in evenredigheid toe.

Een aantal publicaties over in het medisch gaslaboratorium gedane onderzoekingen op het gebied van gasbescherming, behandeling van gaszieken en toxicologie der oorlogsgassen zag in 1938 het licht.

Onderzoekingen werden verricht over de besmettelijkheid van materialen en levensmiddelen welke aan mosterdgas zijn blootgesteld, alsmede aangaande de voor bescherming en ontsmetting te nemen maatregelen.

Vermelding verdient het onderzoek betreffende het dragen van beschermende kleding in de tropen met het oog op de daaraan verbonden gevaren (warmtestuwing) en dat naar de werking van de gifgassen dichloor- en dibroommethyl-æther.

Het afkeuringcijfer van de kort in dienst zijnde, in Nederland aangenomen militairen was in 1938 lager dan in vorige jaren.

Het typologisch onderzoek, zooals dit bij de Koloniale Reserve te Nijmegen wordt toegepast, heeft in de praktijk zijn bruikbaarheid bewezen; een zorgvuldige gebruikmaking dezer methode zal vele elementen uit het leger kunnen weren, welke voor den militairen dienst minder geschikt zijn.

Militair Diergeneeskundige Dienst. Bij de oefeningen werden dit jaar voor het eerst de veldapotheken gebruikt; zij bleken zeer goed te voldoen.

De voor de behandeling van gaszieke paarden ontvangen Dreager P.S.B. zuurstofapparaten zijn bij proefnemingen goed bruikbaar gebleken.

De gezondheidstoestand der paarden was over het algemeen goed.

Gevallen van besmettelijke ziekten kwamen niet voor.

Bij aankomst van de jonge remonte-paarden uit Australië, brak zooals geregeld weer goedaardige droes uit. Het verloop van deze enzoëtie was ditmaal buitengewoon gunstig.

Gedurende 1938 werden 29 (30)¹⁾ primaire gevallen van maanblindheid en 73 (73) recidieven waargenomen, terwijl 5 (10) paarden wegens verlies van het gezichtsvermogen als gevolg van dit lijden uit de legersterkte werden afgevoerd.

Het ziektepercentage ten opzichte van de gemiddelde sterkte bedroeg 213,06 (233,2), terwijl het gemiddelde ziektepercentage per dag 7,33 (9,—) en de gemiddelde duur van de ziektegevallen 12,33 (14,1) dagen bedroeg.

Uit de legersterkte werden afgevoerd 215 (270) paarden. Het verlies is dit jaar dus veel minder dan dat van het vorig jaar en zou nog lager geweest zijn, indien geen paarden aan het Instituut Pasteur en den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst waren afgestaan.

Het genezingspercentage, berekend op de gemiddelde sterkte, bedroeg 199,19 (214,25), het sterftecijfer 1,05 (1,28).

Topografische Dienst

Geodetische werkzaamheden (taak der triangulatiebrigade). De veldwerkzaamheden (verkenning, pilaarbouw en hoekmetingen) op Sumatra werden regelmatig voortgezet in Atjeh en den Riouw- en Lingga-archipel. In het noordelijk deel van Atjeh, nabij Seulimeum, werd een basismetings verricht. Berekeningen werden uitgevoerd van triangulatiepunten in Atjeh en den Riouw- en Lingga-archipel. De werkzaamheden in het laatstgenoemde gebied werden voltooid na aansluiting met het Bangka-triangulatie-net. Herberekeningen werden verricht ten behoeve van het net van Sumatra's Westkust en Zuid-Sumatra. De veldwerkzaamheden op Borneo werden in zuidelijke richting voortgezet, terwijl ook een uitbreiding ten noorden van Samarinda tot stand werd gebracht.

Op het observatiestation te Tjililitan (nabij Batavia) werd regelmatig voortgegaan met het verzamelen van gegevens ten behoeve van de bijdrage van Nederlandsch-Indië in de internationale bestudeering van de beweging der aardas.

Eerste kaartteering der Buitengewesten (taak der 3 opnemingsbrigades en der fotogrammetrische brigade; toegepaste schaal 1:50.000 voor het in cultuur

¹⁾ De tusschen () geplaatste cijfers hebben betrekking op het vorig verslagjaar.

gebrachte en 1 : 100.000 voor het overige gebied). De kaartering van Atjeh en van den Riouw-archipel vorderden resp. met 3004 en 978 km². De opneming in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo breidde zich met 1290 km² uit. In Midden-Celebes werden 582 km² in kaart gebracht.

Omtrent de luchtfotogrammetrische kaartering valt het volgende te vermelden. Ten behoeve van de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij werden in Atjeh en Djambi de grenzen van de z.g. 5a contractsterreinen geкарteerd; 262 km² op de schaal 1 : 25.000 werden opgeleverd. Op Borneo werd de uitwerking der luchtfoto's, bestemd voor het zoeken van een wegtraacé en vervaardigd voor het Departement van Verkeer en Waterstaat, tot kaarten 1 : 100.000 aangevangen doch tijdelijk gestaakt. Ten behoeve van de kolonisatie in Celebes werd het daarvoor bestemde gebied in Malili opgenomen, terwijl terrestrische verbandmetingen werden verricht. De in 1937 onderbroken detailkaartering van Nieuw-Guinea werd na ontvangst van de coördinaten hervat, doch moest in verband met andere werkzaamheden tijdelijk gestaakt worden. Geкарteerd werd een oppervlakte van 9064 km².

De vluchtige opneming (niet, e.q. gedeeltelijk berustend op geodetischen grondslag en spoedshalve toegepast op de kleine weinig volkrijke eilanden) van Timor (Kleine Soenda-eilanden) strekte zich uit over 1596 km².

Samenvatting van de eerste kaartering der Buitengewesten

Gebied	Gekaarteerd ¹⁾		Totaal geкарteerd		Rest te kaarteeren	Totale oppervlakte
	1883—1938	1938	Opper-vlakte	%		
	km ²	km ²	km ²		km ²	km ²
Sumatra	426 492	3 982	430 474	91	43 132	473 606
Borneo	189 160	1 290	190 450	35	349 010	539 460
Celebes	30 040	582	30 622	16	158 413	189 035
Kleine Soenda-eilanden .	32 361	1 596	33 957	46	39 658	73 615
Molukken	23 977	—	23 977	28	62 885	86 862
Nieuw-Guinea	2 409	9 064	11 473	3	398 121	409 594
Totalen	704 439	16 514	720 953	41	1 051 219	1 772 172

Herkaartering van Java en Madoera (taak der 3 herzieningsbrigades) schaal 1 : 50.000. Deze werkzaamheden werden met volle kracht voortgezet. Voor zooveel mogelijk wordt hierbij gebruik gemaakt van de herzieningsmetingen ten behoeve van de landrentekaarten.

Fiscale metingen. De metingen voor de landrentekaartering (taak der 3 herzieningsbrigades op Java en een detachement in de Buitengewesten) ten behoeve van de 10-jaarlijkse herziening van den landrente-aanslag strekten zich op Java uit over 657 059 ha en werden verricht in de regentschappen Batavia, Buitenzorg, Garoet, Tegal, Pekalongan, Temanggoeng, Magelang, Pati, Rembang, Toeloengagoeng, Sidoardjo, Pasoeroean, Loemadjang, Bangkalan en Pamekasan.

De herziening in de onderafdeeling Pangkadjene en Maros (Celebes) werd voortgezet, terwijl met de herziening van de onderafdeeling Makassar een aanvang werd gemaakt. Herzien werd een oppervlakte van 60 300 ha.

De mutatie-metingen (uitgevoerd door personeel ingedeeld bij de 4de opnemingsbrigade te Medan) werden op Sumatra voortgezet in de onderafdeelingen Toba,

¹⁾ Uitgezonderd schetskaarten (verkenning-, route- en patrouille-kaarten).

Hoogvlakte van Toba en Silindoeng (res. Tapanoeli), welke gegevens moeten verschaffen omtrent de mutaties in de reeds geкартеerde en geregistreeerde grondstukken in het sawah-areaal, welke door de inheemsche bevolking in individueel bezit worden geoccupeerd. Gedurende 1938 werden aldus 1245 splitsingen, uitbreidingen of inkrimpingen van het sawah-bezit verwerkt, terwijl van de zijde der bevolking 182 aanvragen binnenkwamen om kaartjes op gezegeld papier in zake de door belanghebbenden geoccupeerde grondstukken.

Werkzaamheden der kartografische afdeeling. De afwerking der overzichtskaart van den Nederlandsch-Indischen archipel 1 : 5.000.000 moest worden gestaakt wegens andere dringende werkzaamheden. Om dezelfde reden moest de afwerking der 1 : 1.000.000 bladen Fly-river, Hollandia en Thursday Island van de internationale wereldkaart worden gestaakt. Het blad Singaradja van deze kaart werd ter reproductie afgeleverd.

Van de 1 : 250.000 overzichtskaart van het eiland Sumatra kwam 1 blad gereed, zoodat van dit 28 bladige kaartwerk nog 6 bladen samengesteld moeten worden.

De overzichtskaart 1 : 2.500.000 van Nieuw-Guinea werd ter reproductie afgeleverd.

Reproductiewerkzaamheden. Gereproduceerd werden 17 topografische kaarten van West-Java, 5 van Midden-Java en 19 van Oost-Java, de garnizoenskaart van Malang en 4 geologische kaarten van Java op de schaal 1 : 100.000. De reproductie omvatte voorts 4 topografische kaarten van Sumatra's Westkust, 6 van Djambi en 6 van Atjeh en Onderhoorigheden en bovendien 1 blad van de overzichtskaart van Sumatra 1 : 250.000. Afgedrukt werden 3 topografische kaarten van Zuid-West-Celebes. Van de vluchtige opnemingen van Soemba en Timor werd 1 kaart, schaal 1 : 100.000, afgedrukt. Van de graadafdeelingsbladen 1 : 100.000 van Nieuw-Guinea werd 1 blad in spoeddruk afgeleverd.

Oefeningen

In 1938 had per divisie een oefening onder leiding van den divisie-commandant plaats, welke in de defensieterreinen werd gehouden, terwijl onder leiding van den commandant der IIde divisie bovendien nog een oefening voor de Barisankorpsen op Madoera plaats vond.

De cavalerie, waarbij wielrijders, pantserauto's en pioniers waren ingedeeld, hield onder leiding van den regimentscommandant een oefening in de omgeving van Soebang, waaraan ook door infanterie werd deelgenomen.

De oefeningen van de regimenten infanterie onder leiding van de regimentscommandanten werden, wegens het groote aantal bij den troep plaatsvindende opleidingen, vervangen door kaderoefeningen; om dezelfde reden bleven de oefeningen in afwisselend terrein achterwege.

Wederom werden mobilisatie-oefeningen van beperkten omvang gehouden, welke geheel volgens de voor 1937 geldende regelingen plaats vonden.

Tenslotte dienen nog de geneeskundige oefeningen in troepenverband in de omgeving van de garnizoenen te worden vermeld.

Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen

Omtrent den gezondheidstoestand van het leger in 1938 zijn thans nog geen nauwkeurige gegevens bekend. Evenwel kan, op grond van de op dit oogenblik bekende cijfers, de mededeeling worden gedaan, dat de algemeene gezondheidstoestand van het leger bevredigend is geweest.

Bij de militairen bestaat een goede belangstelling voor datgene wat hun op het gebied der gezondheidsleer door officieren van gezondheid en militaire superieuren wordt geleerd.

De bestrijding van de malaria, de in het leger nog steeds zeer veelvuldig voorkomende ziekte, blijft de voortdurende belangstelling van den geneeskundigen dienst opeischen. Groote aandacht werd ook dit jaar besteed aan de

naleving van de mechanische prophylaxis, de beschutting tegen den steek van malaria overbrengende muskieten, welke het belangrijkste middel uitmaakt om het uitbreken der ziekte te voorkomen. In het Verslag over 1937 werd nader ingegaan op het principe, waarop de malaria-prophylaxis in het leger sinds 1934 berust, namelijk dat der zelfimmunisatie. Dit principe bleef in 1938 geheel van kracht; het feit dat de slagvaardigheid van den troep niet wordt geschaad door het, in vergelijking met de jaren vóór 1934, hoogere ziektecijfer der malaria, bood geenerlei aanleiding om den in het laatstgenoemde jaar ingeslagen weg te verlaten. Evenwel moet thans de opmerking worden gemaakt, dat de inzichten in het malaria-vraagstuk zich sinds 1934 weer hebben gewijzigd, zoodat de vraag moet worden gesteld of een heroriëntatie met betrekking tot therapie en prophylaxis der malaria in het leger niet gewenscht is. Nadere mededeelingen hieromtrent kunnen op dit oogenblik nog niet worden gedaan.

Na de malaria hebben de geslachtsziekten in het leger de hoogste morbiditeit, zoodat de bestrijding van deze groep van ziekten eveneens de voortdurende aandacht van den geneeskundigen dienst vraagt. Hoewel in de laatste jaren het voorkomen der venerische ziekten in het leger een geleidelijke daling onderging, zijn nieuwe bestrijdingsmiddelen in overweging genomen.

Het geregeld houden van voordrachten over geslachtsziekten voor militairen aan de hand van geprojecteerde afbeeldingen werd ingevoerd.

In 1938 hadden de voorbehoedende inenting en herinentingen tegen typhus, cholera, dysenterie en tetanus op overeenkomstige wijze plaats als in de vorige jaren.

In 1937 had, naar aanleiding van het voorkomen van enkele beri beri-gevallen in de voorafgegane jaren, overleg plaats met den Hoofdintendant, ten einde te geraken tot een hooger vitamine B₁-gehalte van de rijst in garnizoenen waar geen zilvervriesrijst wordt genuttigd. Als gevolg hiervan werd in 1938 de afslijpingsgraad van deze rijst verminderd, waardoor niet alleen, naar verwacht mag worden, de manifeste beri beri uit het leger zal verdwijnen of althans tot een minimum zal worden beperkt, doch ook — hetgeen uit een oogpunt van slagvaardigheid belangrijker is — een eventueel latend tekort aan vitamines B₁ onder de militairen wordt bestreden.

Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behorende

Behalve de oefeningen, welke door de korpsen zelfstandig worden gehouden, namen in 1938 de korpsen Barisan met troepen van het leger deel aan meerdaagsche oefeningen in groot verband op Madoera; een halfbataljon van het Legioen van Mangkoe Nagoro maakte de bij Lamongan gehouden meerdaagsche oefening van de troepen der IIde divisie mede.

De uitbreiding van het korps Prajoda op Bali kon, dank zij de bereikte bevredigende resultaten, volgens het gedachte schema verlopen, terwijl het resultaat der werving en opleiding van het kort verband-personeel van de korpsen Barisan en het Legioen van Mangkoe Nagoro van dien aard is, dat met vertrouwen de verdere uitgroei van dit instituut kan worden tegemoet gezien.

Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek

In den loop van 1938 zijn in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek nabij Arnhem opgenomen 32 oud-militairen (30 uit Nederlandsch-Indië, 1 van het Koninklijk Nederlandsch leger en 1 van de Koninklijke Marine) en zijn uit de sterkte afgevoerd 21 man (7 wegens overlijden en 14 die op verzoek of om andere reden ontslagen zijn). Dientengevolge telde het gesticht einde 1938 109 verpleegden (21 gegraduateerden en 88 minderen), tegen 98 verpleegden (20 gegraduateerden en 78 minderen) einde 1937.

Gerekend over het geheele jaar, huisvestte het gesticht in 1938 gemiddeld 105 man per dag. In de ziekeninrichting waren, bij het einde van elk kwartaal van 1938, in verpleging achtereenvolgens 26, 19, 23 en 24 man.

Met de vervulling van verschillende betrekkingen waren einde 1938 belast 37 verpleegden, onder wie 6 gegraduateerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis bedroegen in 1938 f 93 077 of — na aftrek van de ten bate van het gesticht ingehouden gagementen en pensioenen ad f 50 163 — f 42 914.

Staatsmobilisatieraad

Personalia. De functioneële samenstelling en de taak van den Staatsmobilisatieraad, vastgesteld bij G.B. 18 April 1936 n°. 16, ondergingen in 1938 geen wijziging. Het aan den Raad toegevoegd permanent secretariaat bestond uit een kapitein van den Generalen Staf, een ambtenaar van het Departement van Economische Zaken, een ambtenaar van het Departement van Justitie en lager personeel.

Waar de uitvoering van de door den Raad noodig geachte maatregelen en de voorbereidingen daartoe grootendeels aan de Departementen van Algemeen Bestuur zijn opgedragen, werd op enkele Departementen een „Kantoor voor staatsmobilisatievoorbereiding” gevormd dan wel werden ambtenaren en officieren aangewezen, die met die werkzaamheden werden belast. De omvang van dezen arbeid, welke in hoofdzaak van coördineerenden aard is, met name op het gebied der personeelsvoorziening in oorlogstijd, en de noodig geachte versnelling daarvan, noodzaakt tot uitbreiding van enkele thans bestaande formaties, werkzaam ten behoeve van de Staatsmobilisatie.

Algemeen gedeelte. De aan den Staatsmobilisatieraad opgedragen taak is gesplitst in een *a* algemeene, *b* politiek-politioneële en *c* industrieel-economische voorbereiding; zij beoogt voorts *d* maatregelen ten aanzien van de voedselvoorziening, *e* den handel op het buitenland en *f* binnenlandsch verkeer en verbindingen. De voorbereiding tot en de uitvoering van deze werkzaamheden vonden gestadig voortgang.

De inleidende werkzaamheden tot de voorbereiding, welke veelomvattend zijn en voornamelijk het karakter dragen van onderzoek naar den opbouw van de volkshuishouding, waartoe gegevens moeten worden verzameld ten aanzien van productie, verbruik en voorraden, alsmede van de personeele organisatie van het ambtelijke apparaat en het bedrijfsleven, vorderden op bevredigende wijze. Zij gingen gepaard met een verdieping van het inzicht in de Staatsmobilisatie en haar noodzakelijkheid bij de daarmee bemoeienis hebbende ambtelijke instanties en bij de particuliere organisaties, welke bij dezen arbeid werden ingeschakeld. Daardoor werd geleidelijk op breede basis een geestelijke instelling op het Staatsmobilisatieprobleem verkregen, welke op haar beurt leidde tot medewerking op dit terrein in wijden kring.

Algemeene voorbereiding. Het onderzoek naar de mogelijkheid van beperking van de normale taak van de Overheidsorganen in tijden van oorlog of oorlogsgevaar, ten einde te bereiken, dat zooveel mogelijk dienstplichtige ambtenaren aan de weermacht kunnen worden afgestaan, werd voortgezet en leverde in vele gevallen bevredigende resultaten op. Op den grondslag van die beperkte taak werden noodformaties ontworpen, welke als basis dienen voor de te verleenen vrijstellingen van opkomst onder de wapenen bij mobilisatie. Met het bedrijfsleven werd overleg geopend nopens het indienen van overeenkomstige noodformaties.

De op monetair gebied te treffen voorzieningen van organisatorischen en wettelijken aard werden voorbereid en voor een deel tot stand gebracht.

Voorraadvorming. Gedurende 1938 kwamen maatregelen in uitvoering tot vergrooting van de magazijnvoorraden van verschillende Landsdiensten, zooover betreft goederen van buitenlandschen oorsprong, terwijl ook met de opvoering der voorraden van goederen, welke in Nederlandsch-Indië worden geproduceerd uit grondstoffen geheel of gedeeltelijk van buitenlandschen oorsprong, een aanvang werd gemaakt.

Ten einde de voorraadvorming bij den handel van voor den Lande en de volkshuishouding onmisbaar te achten artikelen te stimuleeren, werden in 1938,

op voorstel van den Staatsmobilisatieraad, de regelen, welke voor de aanschaffing van Landsgoederen gelden, zoodanig gewijzigd, dat de Indische handel, meer dan tot nu toe, in staat zal zijn aan de levering van die artikelen deel te nemen. Een lijst van deze onmisbaar te achten artikelen is door het Departement van Economische Zaken, in overleg met de andere Departementen, ontworpen.

Industriele oorlogsvoorbereiding. Ten einde de Indische industrie op haar taak in oorlogstijd voor te bereiden en gegevens te verkrijgen over hetgeen met haar hulp reeds thans zou kunnen worden bereikt, werden verschillende proef- en leerorders aan die industrie opgedragen. Naast de uitgifte van deze orders, welke de verhooging van de technische capaciteit beoogen, werd bijzondere aandacht gewijd aan de opvoering van het beschikbare aantal technische werkrachten, welk aantal thans nog aanzienlijk ten achter staat bij de behoefte aan deze werkrachten in oorlogstijd.

In October 1938 stelde de Staatsmobilisatieraad (S.M.R.), nadat de noodige gegevens waren verzameld voor het scheppen van een werkbasis, een „Hoofdc commissie voor de Industriele Oorlogsvoorbereiding” in, met de taak leiding te geven aan de voorbereiding van de bestaande industrie op haar taak in oorlogstijd en den S.M.R. van advies te dienen nopens de maatregelen, welke naar haar meening van Landswege zouden kunnen worden genomen ter ontwikkeling van de industriele productie-mogelijkheden van in oorlogstijd onmisbare behoeften. In deze Commissie zijn vertegenwoordigd de Departementen van Oorlog, der Marine, van Economische Zaken en van Financiën. Zij kan de bewerking van min of meer op zich zelf staande vraagstukken aan speciaal daartoe te vormen werkcommissies opdragen, zooals intusschen geschiedde door de instelling van de „Werkcommissie Gasbescherming”. Gedurende de enkele maanden van 1938, welke haar na haar instelling nog restten, bereidde de Hoofdc commissie haar werkzaamheid voor om in den aanvang van 1939 haar taak daadwerkelijk aan te vangen.

Maatregelen tegen luchtgevaar. De door den S.M.R. aanbevolen Centrale Inspectie voor de Luchtbescherming is einde 1937 tot stand gekomen en onder den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gesteld. In een luchtbeschermingsplan zijn de in de eerstkomende jaren achtereenvolgens te nemen maatregelen vastgelegd. Aanpassing aan het luchtverdedigingsplan geschiedt in overleg met de militaire departementen. Het vraagstuk der vervaardiging van een type gasmasker voor de burgerbevolking werd in 1938 in beschouwing genomen.

Geneeskundige verzorging. Met het oog op de geneeskundige verzorging van volk en weermacht in geval van oorlog of mobilisatie werd bij besluit van den S.M.R. in September 1937 een commissie ingesteld, welke tot taak kreeg den Raad van advies te dienen nopens de wijze, waarop in buitengewone tijdsomstandigheden de geneeskundige verzorging in Nederlandsch-Indië doeltreffend kan worden verzekerd en nopens de daartoe in vredetijd te nemen voorbereidende maatregelen. In deze commissie zijn de Departementen van Oorlog en der Marine, de Dienst der Volksgezondheid en het Rode Kruis vertegenwoordigd, terwijl daarin mede zitting heeft een vrouwelijk lid voor het tot stand brengen van contact en samenwerking op dit gebied met vrouwenorganisaties in Indië. Gedurende 1938 heeft de commissie voor de personeele organisatie in oorlogstijd een regeling getroffen. De wijze en de mate van den door den Dienst der Volksgezondheid aan het Leger bij mobilisatie te geven steun werden geregeld. De organisatie van de samenwerking in vredetijd tusschen alle daarbij betrokken Overheidsdiensten op het gebied van materiele voorzieningen had bevredigenden voortgang.

Organisatie P.T.T.-diensten. Bij besluit van den S.M.R. werd in Juni 1938 een „P.T.T.-commissie” ingesteld, welke tot taak heeft den Raad van advies te dienen nopens a de aanpassing, in geval van mobilisatie en oorlog, van organisatie en taak van den P.T.T.-dienst aan de dan geldende politieke en militaire eischen; b de maatregelen, welke onder die omstandigheden moeten

worden genomen ten aanzien van den binnenlandschen radio-omroep en de radio-ontvangst van buitenlandschen oorsprong; *c* de wijze, waarop de sub *a* en *b* bedoelde aanpassing en maatregelen doeltreffend kunnen worden voorbereid. In deze commissie zijn de Departementen van Verkeer en Waterstaat, van Oorlog en der Marine, alsmede het Hoofdparket vertegenwoordigd. De commissie bouwt voort op het reeds in 1937 en de eerste helft van 1938 door de genoemde Departementen in onderling overleg verzamelde materiaal.

Vervoersaangelegenheden. Na ontvangst van het rapport van een daartoe ingestelde voorbereidende commissie, werd in Juni 1938 bij besluit van den S.M.R. een commissie ingesteld, welke tot taak heeft den Raad, in overleg met de betrokken Departementshoofden, van advies te dienen nopens de maatregelen, welke op organisatorisch en technisch gebied voor de daarvoor in aanmerking komende havens en de daarop aansluitende overlandverbindingen moeten worden genomen in geval van oorlog of andere buitengewone omstandigheden. In deze commissie zijn vertegenwoordigd de Departementen van Verkeer en Waterstaat, Oorlog, Economische Zaken, Financiën en der Marine.

Vloeibare bedrijfs- en lichtstoffen-voorziening. Voor de voorbereiding der voorziening in de behoefte aan vloeibare bedrijfs- en lichtstoffen in geval van oorlog of oorlogsgevaar werd bij besluit van den S.M.R. in Mei 1937 een commissie ingesteld, welke tot taak heeft den Raad van advies te dienen nopens de wijze, waarop in oorlogstijd de weermacht en het bedrijfsleven onder verschillende omstandigheden zullen kunnen worden voorzien van de noodige vloeibare bedrijfs- en lichtstoffen en nopens de in vredestijd te nemen maatregelen om die voorziening zoo goed mogelijk te verzekeren. In deze commissie zijn de Departementen der Marine, van Oorlog, Verkeer en Waterstaat en Economische Zaken vertegenwoordigd. Medewerking van de in Indië werkende olie-maatschappijen werd verkregen. In 1938 bracht de commissie de gegevens bijeen, welke moeten dienen voor haar aan den S.M.R. uit te brengen voorstellen.

Voorbereiding voedselvoorziening. Gedurende 1938 stelde het Departement van Economische Zaken een onderzoek in naar de noodzakelijkheid van voorraadvorming van rijst, waartoe o.m. contact werd opgenomen met de groote cultuur- en mijnbouwondernemingen in de Buitengewesten.

Vordering van motorvoertuigen. De voorbereiding van de vordering bij mobilisatie van motorvoertuigen door en ten behoeve van de weermacht werd in 1938, in overleg met het Departement van Verkeer en Waterstaat, geregeld. Het streven is zooveel mogelijk te voorkomen, dat door die vordering het bedrijfsleven wordt gedesorganiseerd.

Opium- en zoutvoorziening. Het vraagstuk van de opium- en zoutvoorziening in geval van oorlog of oorlogsgevaar werd door het Departement van Financiën in studie genomen.

Informatierecht S.M.R. Een ontwerp-ordonnantie voor de regeling van het informatierecht van den S.M.R. werd bij de Regeering ingediend. Het ontwerp bedoelt aan bedrijven, inrichtingen, instellingen, Overheidsdienaren en particulieren de verplichting op te leggen tot het verstrekken van inlichtingen ten behoeve van de Staatsmobilisatie aan door den Gouverneur-Generaal daartoe te machtigen organen.

Burgerlijke dienstplicht. Het ontwerp-ordonnantie „Burgerlijke Dienstplicht”, dat zich beperkt tot de voor vredestijd noodig geachte regelingen, kwam in 1938 gereed voor beschouwing door andere daarbij te betrekken instanties. Het voor oorlogstijd bestemde gedeelte, hetwelk een afzonderlijke ordonnantie zal vormen, is in bewerking. De vereischte coördinatie met het ontwerp voor een nieuwe regeling voor den Staat van Oorlog en Beleg, de mobilisatie-ordonnanties voor Leger en Vloot, de onteigeningsordonnantie en de bestaande crisis-ordonnantie wordt daarbij in acht genomen.

Andere wettelijke voorzieningen. Gedurende 1938 werden door de Departementen van Economische Zaken en Justitie ordonnanties ontworpen betreffende uitvoerverboden, maatregelen tegen prijsopdrijving en betreffende uitwinning (uitstel van financiële verplichtingen en opschorting van civielrechtelijke verplichtingen en rechterlijke maatregelen in tijd van mobilisatie).

Scheepvaartverkeer. In 1938 heeft het Departement der Marine, in overleg met het Departement van Economische Zaken, de maatregelen in studie genomen, welke worden noodig geacht ter regeling van het handelsscheepvaartverkeer in oorlogstijd.

Bijzondere maatregelen en voorzieningen. Gedurende 1938 nam de S.M.R. verschillende onderwerpen van minder principiële beteekenis dan de hiervoor vermelde, in studie. Ook kwamen enkele meer incidenteele vraagstukken tot oplossing.

I. DE LANDSDIENAREN

1. Personeelsvoorziening en daarmee samenhangende regelingen

De noodzaak tot het betrachten van soberheid in de Landshuishouding bracht mede, dat slechts in beperkte mate kon worden overgegaan tot indienstneming van nieuw personeel.

In het algemeen evenwel verviel de noodzaak tot inkrimping van de personeelscorpsen, zoodat bij het Regeeringsrondschrijven van 3 Aug. 1938 (Bb. n°. 14065) de voorschriften betreffende een beperkte vrijwillige afvloeiing konden worden ingetrokken.

Zooals in het vorig Verslag is vermeld, was de mogelijkheid tot opneming in vasten dienst in 1937 wederom voor alle Landsdienaren opengesteld. Aangezien de bestaande voorschriften terzake de noodige overzichtelijkheid misten en tevens eenige wijzigingen daarvan noodzakelijk werden geoordeeld, zijn bij het Regeeringsrondschrijven van 27 April 1938 (Bb. n°. 14024), j^o. G.B. 27 April 1938 n°. 22 (Bb. n°. 14023), met vervallenverklaring van de bestaande bepalingen, nieuwe voorschriften gegeven inzake de opneming in vasten dienst, welke van toepassing zijn zoowel op de Europeesche als op de Inheemsche Landsdienaren. Aansluitend bij de nieuwe bezoldigingsregeling, is hierbij meer dan te voren de nadruk gelegd op den eisch van practische geschiktheid voor het ambt.

Alle Landsdienaren zoowel van Europeeschen als van Inheemschen landaard, die voldoen aan de eischen omschreven in de Ord. in I. S. 1930 n°. 401, zullen in vasten dienst worden opgenomen, indien zij: *a.* belast zijn met de waarneming van een organieke, niet op tijdelijken voet ingestelde functie, en ten minste gedurende een jaar, doch nog geen 3 jaren zoodanige betrekking — al dan niet met verandering van werkring of promotie — bekleed hebben; *b.* volledig geschikt zijn voor de door hen vervulde betrekking; *c.* den leeftijd van 35 jaar nog niet hebben bereikt; *d.* voor den dienst lichamelijk geschikt bevonden zijn.

Van de bovengenoemde termijnen en leeftijdsgrens zal in bijzondere gevallen kunnen worden afgeweken, terwijl de leeftijd van 35 jaar, evenals tevoren, steeds mag worden overschreden met evenveel tijd als de betrokkene op het tijdstip van opneming in vasten dienst geldend kan maken voor pensioen.

Der administratie is opgedragen om voortaan de Landsdienaren, die volledig geschikt zijn voor hun betrekking en ook overigens aan de gestelde eischen voldoen, tijdig in vasten dienst te benoemen. Uitdrukkelijk is nog bepaald, dat gehuwde vrouwen niet in vasten dienst mogen worden opgenomen, behoudens in zeer bijzondere gevallen ter beoordeeling van de Regering.

2. Inkomsten der Landsdienaren

Bezoldiging. De herziening van de bezoldigingsregeling, welke, gelijk in het vorig Verslag werd vermeld, in 1937 ter hand was genomen, kreeg begin 1938 haar beslag. Bij G.B. 18 Febr. 1938 n°. 20 (I. S. n°. 106) werd een nieuwe bezoldigingsregeling onder den naam „Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren 1938” (B.B.L. 1938) vastgesteld, met bepaling, dat deze geacht moest worden in werking te zijn getreden met ingang van 1 Januari van dat jaar. Sedert is die regeling wederom eenige malen gewijzigd (zie I. S. 1938 nos. 203, 279, 396, 440, 458, 517, 627, 642, 678 en 693).

Mede werden in de herziening betrokken de militaire bezoldigingsregelingen, zoowel die van het Leger als die van de Koninklijke Marine. Bij G.Bn. 18 Febr. 1938 nos. 21 en 22 (I. S. nos. 107 en 108) werden respectievelijk vastgesteld de „Militaire Bezoldigingsregeling 1938” (M.B.R. 1938) en wijzigingen gebracht in de „Regeling van de bezoldiging van het personeel, behoorende tot het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine” zoomede in de „Regeling van het korps Inlandsche bedienden bij de Koninklijke Marine”. De voorschriften traden eveneens in werking gerekend van 1 Januari 1938.

Bij den opzet van deze nieuwe bezoldigingsregelingen zijn de volgende beginselen in acht genomen: in het algemeen een inkorting van de lengten der

schalen, gedeeltelijk herstel van den z.g. horizontalen overgang, het verleenen van een regionalen (standplaats) toeslag, welke als meer integreerend deel van de inkomsten moet worden beschouwd en waarvoor dan ook geen onderscheid wordt gemaakt tusschen kostwinners en niet-kostwinners; een verruiming van de kindertoelageregeling o.m. door verhooging van de leeftijdsgrens der kinderen, zoomede van het percentage en van het absolute maximum.

De modellen van de besluiten voor benoemingen en toekenning van periodieke weddeverhoogingen op den voet van de B.B.L. 1938 zijn vastgesteld bij het Regeeringsrondschrijven van 8 April 1938 (Bb. n°. 14008), j^o. dat van 27 Dec. 1938 (Bb. n°. 14151).

Bij G.B. 7 Maart 1938 n°. 11 (I. S. n°. 126) werd de tijdelijke herziene bezoldigingsregeling voor enkele groepen van personeel bij de inrichtingen der Zeemacht (I. S. 1937 n°. 32) nader gewijzigd en aangevuld, en bepaald, dat de voorschriften der B.B.L. 1938 — onder zekere restrictie — van toepassing zullen zijn op de in artikel 1 van dat besluit bedoelde betrekkingen.

Bij het Regeeringsrondschrijven van 25 April 1938 (Bb. n°. 14018) zijn aanwijzingen gegeven voor de totstandbrenging van aan de B.B.L. 1938 concordante locale bezoldigingsregelingen.

De invoering van de B.B.L. 1938 maakte nog wijzigingen noodzakelijk in de regeling van de bevoegdheid tot toekenning van periodieke weddeverhoogingen in I. S. 1929 n°. 454 (gewijzigd bij I. S. 1934 n°. 586), en in die betreffende het weder plaatsens van ambtenaren op non-activiteit of op wachtgeld in I. S. 1891 n°. 207 (gewijzigd bij I. S. 1909 n°. 264, 1928 n°. 34 en 1934 n°. 358); deze wijzigingen zijn aangebracht bij G.B. 20 Sept. 1938 n°. 14 (I. S. nos. 544 en 543).

De „Regeling voor tijdelijke verlaging van wedden en andere inkomsten van burgerlijk personeel”, vastgesteld onder „Eerstelijk” van G.B. 17 Dec. 1932 n°. 1, zoomede het bepaalde onder „Ten tweede” van dat besluit (I. S. n°. 593) werden bij G.B. 20 Dec. 1938 n°. 28 (I. S. n°. 696) gerekend van 1 Januari 1938 ingetrokken.

Bij het Regeeringsrondschrijven van 7 Maart 1938 (Bb. n°. 13986) zijn nadere regels gegeven met betrekking tot de bezoldiging van de na 1 Juni 1935 doch vóór 1 September d.o.v. afgestudeerde en vóór laatstgenoemden datum in het huwelijk getreden in Nederland voor den Indischen dienst opgeleide Landsdienaren.

Teneinde de in I. S. 1927 n°. 98 opgenomen regelen betreffende het verleenen van dispensatie van de eischen van benoembaarheid voor sommige bureau-betrekkingen in overeenstemming te brengen met de nieuwe bezoldigingsregeling, en daarin tevens tot uiting te brengen, dat de voorgeschreven procedure ook van toepassing is bij aanstelling tot de thans bestaande betrekking van referendaris 2de klasse, is bij G.B. 18 Juni 1938 n°. 19 (I. S. n°. 363) met intrekking van bovengenoemde regeling een nieuwe regeling terzake vastgesteld, waarin mede enkele andere wijzigingen zijn opgenomen. In verband hiermede is bij het Regeeringsrondschrijven van denzelfden datum (Bb. n°. 14039) het in Bb. n°. 10929 opgenomen Regeeringsrondschrijven van 9 Nov. 1925 ingetrokken.

Wachtgeld, onderstand bij wijze van wachtgeld en non-activiteitstraktement. Bij G.B. 29 Oct. 1937 n°. 39 (I. S. n°. 587) is met ingang van 1 Januari 1938 het wachtgeldreglement in I. S. 1934 n°. 209 gewijzigd in dien zin, dat het percentage van het verhoogde wachtgeld en non-activiteitstraktement gedurende de eerste twee jaren is gebracht op 60 % van f 500 en 40 % van het daarboven uitgaand bedrag.

Bij G.B. 10 Aug. 1938 n°. 50 (I. S. n°. 467) is, met terugwerkende kracht tot 1 Januari van dat jaar in verband met de invoering van de B.B.L. 1938, de in genoemd wachtgeldreglement opgenomen bepaling betreffende de toekenning van kindertoelage (art. 23) gewijzigd en met de desbetreffende voorschriften der bezoldigingsregeling in overeenstemming gebracht. Voorts is bij G.B. 6 Juli 1938 n°. 2 (I. S. n°. 374) art. 22 van dat reglement aangevuld in dien zin, dat de Gouverneurs, zoomede de Residenten in de Buitengewesten voortaan ook bevoegd zijn tot het toekennen van wachtgeld, onderstand en non-activiteitstraktement,

enz. aan het personeel, dat door hen of door aan hen ondergeschikte gezaghebbenden wordt benoemd en ontslagen. Deze bevoegdheden zullen echter eerst met ingang van een nader door den Gouverneur-Generaal te bepalen datum kunnen worden uitgeoefend.

Pensioenen en onderstanden. Het Indisch Burgerlijk Pensioenreglement is, met terugwerkende kracht tot 1 Februari 1925, gewijzigd bij Ord. van 16 Dec. 1938 (I. S. n°. 691) in dien zin, dat diensttijd doorgebracht bij zelfstandige gemeenschappen, ingesteld op den voet van artikel 119, artikel 121 of artikel 123 der Indische Staatsregeling, kan medetellen voor pensioen, terwijl de bij die instellingen genoten inkomsten voor de berekening van den pensioengrondslag in aanmerking kunnen komen.

Bij G.B. 13 April 1938 n°. 24 (I. S. n°. 171) heeft de indeeling plaats gehad van een aantal locale ambten, welke naar de bepalingen van het „Niet-Europeesch lokaal pensioenreglement 1931” (I. S. n°. 500) rechten of aanspraken op pensioen verschaffen, in de pensioengroepen A, B en C.

Het G.B. 1 Sept. 1938 n°. 1 (I. S. n°. 478) bevat „Regelen voor de uitbetaling in Nederlandsch-Indië van de pensioenen, gagementen en onderstanden ten laste van de Indische Pensioen- en Weduwen- en Weezenfondsen” en „Regelen in acht te nemen bij het beleenen van pensioenen, gagementen en onderstanden alsmede bij het uitbetalen van die beleende uitkeeringen”.

Bij K. B. 21 Juni 1938 (I. S. n°. 607) zijn wijzigingen aangebracht in de Reglementen van de Weduwen- en Weezenfondsen voor Europeesche burgerlijke Landsdienaren en die der Europeesche officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger en in het Europeesch lokaal pensioenreglement 1935, terwijl bij K. B. 26 Aug. 1938 (I. S. n°. 608) gewijzigd is de regeling betreffende het deelgenootschap in het Weduwen- en Weezenfonds voor Europeesche burgerlijke Landsdienaren in Nederlandsch-Indië van Europeesche leerkrachten bij het bijzonder onderwijs.

De instructie voor de uitbetaling van de pensioenen, gagementen en onderstanden ten laste van de Nederlandsch-Indische pensioen- en weduwen- en weezenfondsen aan in het buitenland gevestigde rechthebbenden is opgenomen in Bb. n°. 14142.

In het Regeeringsrondschrift van 18 Maart 1938 (Bb. n°. 13988) is een nieuwe regeling opgenomen betreffende de toekenning van onderstand aan de weduwen van Inlandsche Landsdienaren, die geen aanspraak kunnen maken op toekenning van pensioen.

De „Regelen voor de toekenning van onderstand aan weduwen van gepensioneerde en gegageerde niet-Europeesche militairen van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger en van Inlandsche schepelingen der Koninklijke Marine” zijn bij G.B. 11 Juni 1938 n°. 26 (Bb. n°. 14034) nader gewijzigd en aangevuld.

Inzake de uitbetaling van onderstanden voor ééns aan Inlandsche schepelingen der Koninklijke Marine op den voet van het „Pensioenreglement Inlandsche schepelingen 1925” zijn bij G.B. 8 Aug. 1938 n°. 29 (Bb. n°. 14068) nieuwe regelen vastgesteld.

Toelagen en andere bijzondere inkomsten. Bij K. B. 28 Febr. 1938 n°. 60 (I. S. n°. 135) zijn de toelagen voor bijzondere ambtskosten van den Vice-President en de leden van den Raad van Nederlandsch-Indië en van den Voorzitter van den Volksraad vastgesteld, terwijl de op den voet van artikel 19 der B.B.L. 1938 aan de residenten bij den bestuursdienst in de gewesten buiten Java en Madoera, de residenten bij den bestuursdienst op Java en Madoera en de regenten op Java en Madoera toe te kennen toelagen voor bijzondere ambtskosten zijn geregeld bij het besluit van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 10 Aug. 1938 (Bb. n°. 14074).

Betreffende de toekenning van toelagen aan het personeel van schepen van de Gouvernements Marine of van de Bebakening en Kustverlichting dan wel van gewestelijke vaartuigen of vaartuigen van den haven- en loodsdiens, belast met hydrografische werkzaamheden van bijzonderen omvang of duur, is een nieuwe regeling vastgesteld bij G.B. 21 Sept. 1938 n°. 12 (Bb. n°. 14096).

3. Rechtstoestand der ambtenaren en samenhangende regelingen

De bij de behandeling van de bezoldigingsherziening toegezegde verruiming van de regeling inzake de verleenning van een tegemoetkoming aan de Landsdienaren in de kosten van geneeskundige behandeling en/of verpleging is tot stand gekomen bij G.B. 19 Febr. 1938 n°. 16 (I. S. n°. 110). Ingevolge dit besluit kan onder bepaalde voorwaarden een tegemoetkoming worden verleend, wanneer de kosten over een tijdvak van drie maanden meer hebben bedragen dan 10 % van de over dat tijdvak genoten Landsinkomsten; de tegemoetkoming bedraagt $\frac{3}{4}$ van de bedoelde meerdere kosten.

Bij G.B. 26 Maart 1938 n°. 20 (Bb. n°. 13994) zijn enkele wijzigingen aangebracht in de regeling in Bb. n°. 13448 inzake het verlenen van verloven buiten bezwaar van den Lande. Op de consequenties van de verlenging van een buitenlandsch verlof, dat op den 15den eener maand eindigt, met een verlof buiten bezwaar van den Lande, is nogmaals gewezen in het Regeeringsrondschrijven van 23 Juli 1938 (Bb. n°. 14071).

In het Regeeringsrondschrijven van 2 Mei 1938 (Bb. n°. 14019) is, ter vermijding van onderling afwijkende beslissingen, bepaald, dat onder „tijdelijk Landsdienaar” moet worden verstaan: ieder, die het Land dient, zonder in vasten dienst te zijn opgenomen, voor zoover zijn positie niet door bijzondere bepalingen wordt beheerscht (gelijk bijv. ingevolge de regelingen in I. S. 1934 n°. 111 het geval is bij de maandlooners en werklieden of wel bij hen, met wie het Land een arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht heeft gesloten). Zoolang een afzonderlijke regeling van de positie van losse krachten (als bijv. maandgelders) niet is tot stand gekomen, zullen de voor tijdelijke Landsdienaren geldende voorschriften op hen van toepassing zijn, tenzij zij daarvan uitdrukkelijk zijn uitgezonderd.

De „Regeling betreffende de toekenning van tegemoetkomingen aan nagelaten betrekkingen van overleden Landsdienaren” in I. S. 1927 n°. 373 is nader gewijzigd bij G.Bn. 5 Juli 1938 n°. 10 (I. S. n°. 411) en 4 Aug. 1938 n°. 20 (I. S. n°. 460), waarbij de begrippen Landsdienaar, kostwinner en maandelijksch inkomen nader zijn omschreven, terwijl bij eerstgenoemd G.B. eveneens een wijziging is aangebracht in de Maandlooners- en Werkliedenreglementen 1934 in dezen zin, dat de onderstand eindigt met het einde der maand volgende op die van overlijden. Een overeenkomstige wijziging is bij G.B. 9 Nov. 1938 n°. 17 (Bb. n°. 14119) aangebracht in het Werkliedenreglement Marine 1936 (Bb. n°. 13593 j^o. 13927).

Bij Ord. van 18 Maart 1938 (I. S. n°. 140) is in de regelingen betreffende terugbetaling van gelden, van Landswege voldaan ten behoeve van hen, die zoowel buiten Nederlandsch-Indië (I. S. 1922 n°. 27, zooals dit herhaaldelijk is gewijzigd), als in Nederlandsch-Indië (I. S. 1925 n°. 210, zooals dit herhaaldelijk is gewijzigd) voor den Indischen dienst zijn of worden opgeleid, een wijziging aangebracht, welke het mogelijk maakt, dat ook de ambtenaren in vasten dienst, die wel van hun werkzaamheden zijn ontheven, doch niet uit 's Lands dienst zijn ontslagen, kunnen worden verplicht tot terugbetaling van de bedoelde gelden, terwijl voorts enkele bevoegdheden van den Gouverneur-Generaal op de Departementshoofden zijn overgedragen. Voorts zijn uitvoeringsbepalingen van de regeling in bovengenoemd I. S. 1925 n°. 210 vastgesteld voor de opleiding tot enkele betrekkingen bij de Staatsspoorwegen bij G.B. 20 Juni 1938 n°. 30 (Bb. n°. 14040), en voor enkele betrekkingen bij den P.T.T.-dienst bij G.B. 15 Aug. 1938 n°. 17 (Bb. n°. 14069).

De positie van de voor de studie aan de Bestuursacademie aangewezen Inlandsche bestuursambtenaren is geregeld in het bij R.V. van 17 Sept. 1938 (I. S. n°. 535) vastgestelde „Bestuursacademie-reglement”.

De bij spoedoverplaatsingen van Landsdienaren, die een particuliere woning bewonen, eventueel door hen geleden huurschade kan hun ingevolge de in het Regeeringsrondschrijven van 17 April 1938 (Bb. n°. 14006) vervatte regeling worden vergoed.

Voor het militair personeel van de zeemacht is bij G.B. 25 Maart 1938 n°. 7 (I. S. n°. 145) een nieuwe regeling betreffende geneeskundige behandeling

vastgesteld; bij hetzelfde besluit is de Regeling betreffende het verluken van Landswoningen voor bedoeld personeel nader gewijzigd en aangevuld.

Bij Ord. van 10 Dec. 1938 (I. S. n°. 680) is vastgesteld een „Regeling betreffende inhouding, beslag en korting op en vervreemding van de bezoldiging en het pensioen der ambtenaren”, welke op een nader te bepalen tijdstip in werking zal treden.

Bij K. B. 16 Dec. 1937 (I. S. 1938 n°. 124, juncto n°. 125) is een nieuwe regeling vastgesteld voor de Rooms-Katholieke geestelijken in Nederlandsch-Indië, waarin alle bestaande bepalingen betreffende de bezoldiging, de toepasselijkverklaring van de voor de Europeesche burgerlijke Landsdienaren geldende personeele regelingen, enz. zijn samengevat.

Bij het rondschrĳven van den Directeur van Financiën van 28 Maart 1938 zijn krachtens Regeeringsmachtiging richtlijnen gegeven voor de toepassing van de artikelen 3 (1) en 10 (1) van het „Buitenlandsch verlofreglement 1937” (I. S. n°. 462).

In het Regeeringsrondschrĳven van 13 Juni 1938 (Bb. n°. 14043) is voorgeschreven, dat in het algemeen niet mag worden overgegaan tot het verleenen van buitenlandsche verloven wegens langdurigen dienst aan ambtenaren, van wie op redelijke gronden wordt vermoed, dat zij eenigen tijd in Europa moeten vertoeven om aldaar van ziekte te genezen, vooraleer betrokkenen zijn onderworpen aan een keuring door een (hoofd)keuringsraad dan wel door een alleen keurende geneesheer, een en ander naar de onderscheiding als voorgeschreven in G.B. 17 Dec. 1931 n°. 22 (I. S. n°. 501).

Een „Benoemingsreglement voor de Opium- en Zoutregie op Java en Madoera” kwam tot stand bij G.B. 19 Oct. 1938 n°. 16 (Bb. n°. 14104).

In het Regeeringsrondschrĳven van 12 Nov. 1938 (Bb. n°. 14122) is voorgeschreven, hoe gehandeld moet worden terzake van de verificatie van den diensttijd van Landsdienaren, die ontslag uit 's Lands dienst of ontheffing van de tijdelijke werkzaamstelling verzoeken.

De bepalingen ten aanzien van de rangschikking in klassen van Landsreizigers naar en van Nederlandsch-Indië (Bb. n°. 13623) zijn nader gewijzigd bij de Ministerieele Beschikking van 4 Mei 1938 (Bb. n°. 14027).

In het Regeeringsrondschrĳven van 19 Aug. 1938 (Bb. n°. 14072) zijn richtlijnen gegeven voor de beoordeeling van den aard van het dienstverband van de vóór de afkondiging van het Indisch Burgerlijk Pensioenreglement aangestelde Inheemsche Landsdienaren, die nog in actieven dienst zijn, dan wel inkomsten genieten op den voet van het wachtgeldreglement in I. S. 1934 n°. 209.

Bij G.B. 22 Aug. 1938 n°. 32 (Bb. n°. 14083) is bepaald, dat de niet-Europeesche locale ambtenaren in vasten dienst, op wie de bepalingen voor Europeanen toepasselijk worden verklaard en die uit dien hoofde deelgenoot dienen te worden in het Europeesch Locaal Pensioenfonds, zijn vrijgesteld van de bij artikel I, sub A van het Europeesch locaal pensioenreglement (I. S. 1935 n°. 599) gestelde keuringseischen.

Inzake de verplichte belastinginhouding op de van Landswege toegelegde inkomsten van Landsdienaren zijn verscheidene uitvoeringsvoorschriften vastgesteld (Bb. nos. 13969, 13970, 13982 en 13984).

Tot het aanwijzen van een lid en een plaatsvervangend lid van de Commissie voor Georganiseerd Overleg inzake Algemeene Ambtenaarsbelangen is bij G.B. 19 Nov. 1938 n°. 44 (I. S. n°. 653) bevoegd verklaard „De Federatie van Nederlandsch-Indische Vakverenigingen van Middelbare en Hoogere Overheidsdienaren” (Ambtenarenfederatie).

4. Andere maatregelen

Eed. De voorschriften ter uitvoering van de Ord. in I. S. 1934 n°. 159, tot regeling van den ambtseed af te leggen door burgerlijke Landsdienaren (I. S. 1934 n°. 160), zijn gewijzigd bij R.V. van 6 Juli 1938 (I. S. n°. 375).

Ecriteekenen. Het G.B. in I. S. 1931 n°. 477, betreffende het voeren van een autowimpel door assistent-residenten op Java en Madoera, is ingetrokken (I. S. 1938 n°. 452).

Ambtskleeding. Het ambtskostuum is vastgesteld voor regenten en patih's bij het Inlandsch corps van den bestuursdienst op Java en Madoera bij semi-officieele gelegenheden (Bb. n°. 13992).

De ambtskleeding voor de havenmeesters is nader gewijzigd (Bb. n°. 13985).

Keuring. Te Tandjoengpinang (Riouw) is een keuringsraad tot het keuren van adspirant burgerlijke Landsdienaren ingesteld (Bb. n°. 14022).

**J. DE PROVINCIEËN, STADSGEMEENTEN, GROEPSGEMEENSCHAPPEN,
REGENTSCHAPPEN EN LOCALE RESSORTEN**

Bij Ord. in I. S. 1938 nos. 132 en 133, juncto n°. 264, werden, als eerste gemeenschappen van dien aard, 1 Juli 1938 de groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar ingesteld. Deze maatregel ging gepaard met de opheffing van onderscheidenlijk de gemeente Sawahloento en het plaatselijk ressort van de onderafdeeling Batipoeh en X Koto en van het plaatselijk ressort Barabai.

In verband met het herstel van de zelfbesturen op het eiland Bali werd voorts, met ingang van 1 Juli 1938, het lokaal ressort Karangasem opgeheven (Ord. in I. S. 1938 n°. 165).

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 131 kwam een nieuwe organieke regeling tot stand voor op den voet van artikel 123, lid 2 der Indische Staatsregeling ingestelde gemeenten in de Buitengewesten („stadsgemeente-ordonnantie Buitengewesten“). Tegelijk met de inwerkingtreding van deze ordonnantie (1 Juli 1938) werden de gemeenten Padang, Fort de Kock en Bandjermasin in stadsgemeenten omgezet (I. S. 1938 nos. 357, 358 en 359). Vervolgens had, met ingang van 1 Januari 1939, de omzetting in stadsgemeenten plaats van de gemeenten Medan, Palembang, Pematangsiantar en Makassar (I. S. 1938 nos. 715, 716, 717 en 718).

Voor de, als groepsgemeenschap op den voet van de „groepsgemeenschaps-ordonnantie“ of als stadsgemeente op den voet van de „stadsgemeente-ordonnantie Buitengewesten“ aangewezen gedeelten van de bij Ord. in I. S. 1936 n°. 68, juncto I. S. 1938 n°. 264 op 1 Juli 1938 ingestelde gouvernementen in de Buitengewesten werden, bij Ord. van 10 Maart 1938 (I. S. n°. 129), het decentralisatiebesluit en de locale raden-ordonnantie buiten werking gesteld. Bij genoemde ordonnantie van 10 Maart 1938 werden voorts voor de locale ressorten, voor welke die regelingen van toepassing bleven, het decentralisatiebesluit en de locale raden-ordonnantie in dier voege gewijzigd, dat eenige aansluiting werd verkregen aan de „groepsgemeenschapsordonnantie“ en de nieuwe organieke regeling voor de stadsgemeenten in de Buitengewesten.

In aansluiting op de staatkundige hervormingen in het gebied der Buitengewesten, werden verschillende bevoegdheden, bemoeiingen en verrichtingen, welke tevoren aan den Gouverneur-Generaal of aan centrale organen waren voorbehouden, op de gouverneurs dan wel op de residenten overgedragen (I. S. 1938 nos. 371 en 374). Voorts werd de overdracht geregeld van bevoegdheden, bemoeiingen en verrichtingen van de Hoofden van gewestelijk bestuur in de gewesten Sumatra, Borneo en Groote Oost op de residenten aldaar (I. S. 1938 nos. 370 j^o. n°. 372, I. S. 1938 n°. 373 en I. S. 1938 n°. 464 j^o. n°. 465).

Teneinde zekere waarborgen te scheppen om de zelfstandigheid van stadsgemeenten in groepsgemeenschapsgebied nader te bevestigen, werd de „groepsgemeenschapsordonnantie“ gewijzigd en aangevuld (Ord. in I. S. 1938 n°. 130).

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 592 werd, om allen twijfel terzake uit te sluiten, bepaald dat, waar in algemeene verordeningen, welke niet van rechtswege dan wel door een uitdrukkelijk voorschrift, uitgesloten zijn van toepasselijkheid op groepsgemeenschappen en stadsgemeenten in de Buitengewesten, sprake is van locale ressorten en hun organen, daaronder mede worden begrepen groepsgemeenschappen en stadsgemeenten in de Buitengewesten en derzelver organen.

Met betrekking tot de ter beschikkingstelling van Landsdienaren aan de groepsgemeenschappen Minangkabau en Bandjar en aan de stadsgemeenten Padang, Fort de Kock en Bandjermasin werd bij G.B. 6 Juli 1938 n°. 23 (I. S. n°. 413) een regeling vastgesteld. Bij G.B. van gelijken datum n°. 25 (I. S. n°. 415) werd bepaald, dat deze ambtenaren voorshands uit de kas van het Land bezoldigd blijven en dezelfde inkomsten en andere wettige voordeelen als bij het Land blijven genieten.

De regeeringsverordening in I. S. 1936 n°. 655 betreffende de uitvoering van burgerlijke Landswerken door openbare gemeenschappen, onderging enkele wijzigingen (I. S. 1938 nos. 6 en 470).

Bij G.B. 15 Oct. 1938 n°. 22 (I. S. n°. 615) werden werken met betrekking tot kampongverbetering aangewezen als „bijzondere gevallen”, bedoeld in artikel 1, lid 2, sub *b* van I. S. 1936 n°. 548. Als gevolg hiervan dienen de projecten van kampongverbeteringswerken, voor de uitvoering waarvan om een subsidie van Landswege wordt verzocht, steeds aan de beoordeeling van het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid te worden onderworpen.

De wegverkeersordonnantie werd in 1938 op verschillende niet-principieele punten herzien (I. S. 1938 n°. 657). Voor de in verband hiermede noodzakelijk gebleken wijzigingen en aanvullingen van de wegverkeersverordening, alsmede van het „wegverkeersbesluit Verkeer en Waterstaat” en het „wegverkeersbesluit Binnenlandsch Bestuur” zie men I. S. 1938 n°. 714 en Bb. nos. 14136 en 14137.

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 88 werd, door een daartoe strekkende wijziging van de stadsgemeente-ordonnantie en de locale raden-ordonnantie, zoowel aan de Nederlandsche als aan de Uitheemsche en Inheemsche vrouw het passief kiesrecht voor stadsgemeenteraden en gemeenteraden toegekend.

Het tijdstip van de periodieke aftreding van de leden der stadsgemeenteraden, gemeenteraden en locale raden werd in 1938 een maand verschoven en gesteld op den derden Dinsdag van September. De daartoe noodzakelijke wijzigingen in de „Kiesordonnantie Gemeenteraden Nederlanders en Uitheemsche onderdanen”, de „locale raden-ordonnantie” en de „stadsgemeente-ordonnantie” werden bij Ord. in I. S. 1938 n°. 271 bewerkstelligd.

Ter uitvoering van de „Kiesordonnantie Gemeenteraden Nederlanders en Uitheemsche onderdanen” en de „Kiesordonnantie Gemeenteraden Inheemsche onderdanen” werden nieuwe kiesvoorschriften vastgesteld (Bb. nos. 13955 en 13956, juncto n°. 14038).

In de samenstelling van den raad van de stadsgemeente Batavia — welk college sedert de in 1934 plaats gehad hebbende samenvoeging van deze stadsgemeente en de stadsgemeente Meester Cornelis 42 leden telde — werd bij Ord. in I. S. 1938 n°. 420 wijziging gebracht in dien zin, dat het aantal leden werd teruggebracht tot 33. Daarbij werd tevens de verhouding tusschen het aantal Inheemsche en het aantal Nederlandsche raadsleden ten gunste van eerstgenoemde leden gewijzigd.

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 351 werden de binnen de grenzen der stadsgemeente Malang gelegen Inlandsche gemeenten Oro-oro-dowo, Tjelaket en Kaoeman opgeheven.

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 490 zijn algemeene bepalingen vastgesteld betreffende de regeling en het bestuur van de huishouding der Inlandsche gemeenten in de Buitengewesten, zulks met ingang van 1 Januari 1939 (I. S. n°. 681).

De bij de invoering van de B.B.L.-1938 vastgestelde voorloopige regeling van de bezoldiging der burgemeesters werd bij G.B. 28 Oct. 1938 n°. 24 (I. S. n°. 627) definitief vastgesteld. Bij dat besluit werd tevens een voorloopige regeling vastgesteld voor de aan deze functionarissen toe te kennen ambts-toelagen, welke regeling strekt ter vervanging van de in I. S. 1937 n°. 425 opgenomen regeling van de toelagen voor bijzondere ambtskosten van burgemeesters.

Een regeling werd in het leven geroepen omtrent de aanwijzing van een door een gemeente aan den burgemeester ter beschikking gestelde ambtswoning, alsmede omtrent de betaling van huur voor de aangewezen woning (I. S. 1938 n°. 688).

Tenslotte zij nog vermeld, dat bij het in Bb. n°. 13995 opgenomen G.B. 29 Maart 1938 n°. 7 is bepaald, dat de burgemeesters op Java en Madoera bij de uitoefening van hun Landstaak op het gebied van de volksgezondheid, onder gezag van den gouverneur zijn gesteld.

K. DE ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN

Bij Ord. in I. S. 1938 n°. 165 werd de inlijving bij het rechtstreeks bestuurd gebied van Nederlandsch-Indië van de voormalige landschappen Boeileng en Djembrana op het eiland Bali ongedaan gemaakt, terwijl tevens het lokaal ressort Karangasem werd opgeheven. Daarop volgde de ongedaanmaking van de inlijving bij het rechtstreeks bestuurd gebied van Nederlandsch-Indië van de voormalige zelfbesturen Karangasem, Badoeng, Tabanan, Kloengkoeng, Gianjar en Bangli (I. S. 1938 n°. 281).

Bij G.B. 30 Juni 1938 n°. 1 werden goedgekeurd en bekrachtigd de door Anak Agoeng Poetoe Djilantik, Anak Agoeng Bagoes Negara, Tjokorda Alit Ngoerah, Tjokorda Ngoerah Ktoet, Anak Agoeng Ngoerah Agoeng, Dewa Agoeng Oka Geg en Anak Agoeng Agoeng Bagoes Djilantik geteekende korte verklaringen, waarmede voornoemde Balische hoofden werden erkend en bevestigd als zelfbestuurder, onderscheidenlijk van de landschappen Boeileng, Djembrana, Badoeng, Tabanan, Gianjar, Kloengkoeng, Bangli en Karangasem.

Bij de staatkundige hervorming van Bali heeft de gedachte voorgezeten, dat door het herstel van den oud-inheemschen organisatievorm en de versteviging van het daarin wortelend hoofdengezag, de meest gunstige voorwaarden geschapen zijn voor de verdere ontwikkeling van dit eiland en zijn bevolking.

In aansluiting op de herziening van de verhouding van het Land tot de zelfbesturen in de Buitengewesten met lang contract zijn ook de Zelfbestuursregelen, welke die verhouding regelen voor de z.g. korteverklaringlandschappen, herzien (I. S. 1938 n°. 529). Voor een toelichting op deze nieuwe Zelfbestuursregelen 1938 zie men Bb. n°. 14099.

Aangezien de inhoud van de nieuwe Zelfbestuursregelen vrijwel geheel overeenkomt met den tekst van de nieuwe politieke contracten, is thans voor het geheele zelfbesturend gebied in de Buitengewesten uniformiteit op het gebied van de zelfbestuursverhoudingen verkregen.

Bij G.B. 2 Nov. 1938 n°. 26 (J. C. n°. 90) is Teukoe Keudjroeën Adé op verzoek eervol ontheven van de waardigheid van zelfbestuurder van het landschap Geumpang (onderafd. Lammeulo, afd. Noordkust van Atjeh, res. Atjeh en Onderh.).

Op 13 April 1938 overleed Teukoe Keudjroeën Amat, bestuurder van het landschap III Moekim Lambeusoe (Tjalang, res. Atjeh en Onderh.) en op 26 December 1938 overleed Teukoe Oemar, bestuurder van het landschap Teunom (Westkust van Atjeh, res. Atjeh en Onderh.).

De bestuurscommissie voor het landschap Adonara (Oost-Flores en Solor-eilanden, res. Timor en Onderh.) is 1 Januari 1937 ontbonden en Bapa Noehoer is tijdelijk belast met de waarneming van het bestuur over dat landschap.

L. DE WATERSCHAPPEN

De heffingscijfers in het jaar 1938/1939 bedroegen voor de drie Vorstenlandsche waterschappen: Opak Progo 24,67 cent, Dengkeng 29,24 cent en Bengawan 26,25 cent, d.w.z. dat overeenkomstig het bepaalde bij artikel 24, letter b der Vorstenlandsche waterschapsordonnantie per bouw bevolkingsaanplant betaald werden 3 maal, per bouw maalriet 24 maal, per bouw tabak en rietbibit 8 maal en per bouw ondernemingspadi 6 maal deze bedragen.

128	Voorzorgsinstelling	128
127	Overzicht van den verloop	127
126	Overzicht van den verloop	126
125	Overzicht van den verloop	125
124	Overzicht van den verloop	124
123	Overzicht van den verloop	123
122	Overzicht van den verloop	122
121	Overzicht van den verloop	121
120	Overzicht van den verloop	120
119	Overzicht van den verloop	119
118	Overzicht van den verloop	118
117	Overzicht van den verloop	117
116	Overzicht van den verloop	116
115	Overzicht van den verloop	115
114	Overzicht van den verloop	114
113	Overzicht van den verloop	113
112	Overzicht van den verloop	112
111	Overzicht van den verloop	111
110	Overzicht van den verloop	110
109	Overzicht van den verloop	109
108	Overzicht van den verloop	108
107	Overzicht van den verloop	107
106	Overzicht van den verloop	106
105	Overzicht van den verloop	105
104	Overzicht van den verloop	104
103	Overzicht van den verloop	103
102	Overzicht van den verloop	102
101	Overzicht van den verloop	101
100	Overzicht van den verloop	100
99	Overzicht van den verloop	99
98	Overzicht van den verloop	98
97	Overzicht van den verloop	97
96	Overzicht van den verloop	96
95	Overzicht van den verloop	95
94	Overzicht van den verloop	94
93	Overzicht van den verloop	93
92	Overzicht van den verloop	92
91	Overzicht van den verloop	91
90	Overzicht van den verloop	90
89	Overzicht van den verloop	89
88	Overzicht van den verloop	88
87	Overzicht van den verloop	87
86	Overzicht van den verloop	86
85	Overzicht van den verloop	85
84	Overzicht van den verloop	84
83	Overzicht van den verloop	83
82	Overzicht van den verloop	82
81	Overzicht van den verloop	81
80	Overzicht van den verloop	80
79	Overzicht van den verloop	79
78	Overzicht van den verloop	78
77	Overzicht van den verloop	77
76	Overzicht van den verloop	76
75	Overzicht van den verloop	75
74	Overzicht van den verloop	74
73	Overzicht van den verloop	73
72	Overzicht van den verloop	72
71	Overzicht van den verloop	71
70	Overzicht van den verloop	70
69	Overzicht van den verloop	69
68	Overzicht van den verloop	68
67	Overzicht van den verloop	67
66	Overzicht van den verloop	66
65	Overzicht van den verloop	65
64	Overzicht van den verloop	64
63	Overzicht van den verloop	63
62	Overzicht van den verloop	62
61	Overzicht van den verloop	61
60	Overzicht van den verloop	60
59	Overzicht van den verloop	59
58	Overzicht van den verloop	58
57	Overzicht van den verloop	57
56	Overzicht van den verloop	56
55	Overzicht van den verloop	55
54	Overzicht van den verloop	54
53	Overzicht van den verloop	53
52	Overzicht van den verloop	52
51	Overzicht van den verloop	51
50	Overzicht van den verloop	50
49	Overzicht van den verloop	49
48	Overzicht van den verloop	48
47	Overzicht van den verloop	47
46	Overzicht van den verloop	46
45	Overzicht van den verloop	45
44	Overzicht van den verloop	44
43	Overzicht van den verloop	43
42	Overzicht van den verloop	42
41	Overzicht van den verloop	41
40	Overzicht van den verloop	40
39	Overzicht van den verloop	39
38	Overzicht van den verloop	38
37	Overzicht van den verloop	37
36	Overzicht van den verloop	36
35	Overzicht van den verloop	35
34	Overzicht van den verloop	34
33	Overzicht van den verloop	33
32	Overzicht van den verloop	32
31	Overzicht van den verloop	31
30	Overzicht van den verloop	30
29	Overzicht van den verloop	29
28	Overzicht van den verloop	28
27	Overzicht van den verloop	27
26	Overzicht van den verloop	26
25	Overzicht van den verloop	25
24	Overzicht van den verloop	24
23	Overzicht van den verloop	23
22	Overzicht van den verloop	22
21	Overzicht van den verloop	21
20	Overzicht van den verloop	20
19	Overzicht van den verloop	19
18	Overzicht van den verloop	18
17	Overzicht van den verloop	17
16	Overzicht van den verloop	16
15	Overzicht van den verloop	15
14	Overzicht van den verloop	14
13	Overzicht van den verloop	13
12	Overzicht van den verloop	12
11	Overzicht van den verloop	11
10	Overzicht van den verloop	10
9	Overzicht van den verloop	9
8	Overzicht van den verloop	8
7	Overzicht van den verloop	7
6	Overzicht van den verloop	6
5	Overzicht van den verloop	5
4	Overzicht van den verloop	4
3	Overzicht van den verloop	3
2	Overzicht van den verloop	2
1	Overzicht van den verloop	1

INHOUD

	Blz.
I. De staatkundige toestand	3
A. Betrekkingen met het buitenland	3
1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond	3
2. Economische en verkeersbetrekkingen	6
3. Juridische betrekkingen	9
4. Overige aangelegenheden	20
B. De inwendige politieke toestand	23
1. Inleiding	23
2. Partijgroeperingen onder de Europeesche bevolking	23
3. De Inlandsche beweging	24
4. De Chineesche bevolkingsgroep	30
II. De financieele toestand	33
A. De Landsfinanciën	33
1. Algemeen overzicht	33
2. 's Lands Vermogenstoestand. Leeningen	36
3. Belastingen in geld	38
4. Heerendiensten	44
5. De Indische bedrijvenwet	44
6. Beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop	45
B. De financiën der zelfbesturende landschappen	46
C. De financiën der provinciën, stadsgemeenten, groepsgemeenschappen, regentschappen en plaatselijke raden	47
III. De economische toestand	50
A. Economische overzicht	50
1. Algemeen overzicht	50
2. Betalingsbalans	53
3. Prijsverloop in binnen- en buitenland	54
4. Werkgelegenheid, volksinkomen, verbruik	60
5. Voedselsituatie	65
6. Bijzondere economische maatregelen	69
B. Landbouw	74
1. Overzicht van den landbouw	74
2. Overzicht van de verschillende landbouwgewassen	83
3. Overheidszorg voor den landbouw	98
4. De Gouvernements landbouwbedrijven	116
C. Veeteelt	121
Overzicht van den veestapel	121
Overheidszorg voor den veestapel	125
Veeartsenijkundig Instituut	128

	Blz.
Nederlandsch-Indische Veeartsenschool	129
Dierenbescherming	130
D. Visscherij en vischteelt	131
1. Zeevisscherij	131
2. Binnenvisscherij en vischteelt	131
E. Landbouwkolonisatie en migratie	134
F. Boschbouw	136
1. Dienstorganisatie, boschpolitiek en boschwetgeving	136
2. Boschareaal, boschinrichting en technische uitrusting van het boschbedrijf	136
3. Boschinstandhouding	138
4. Boschexploitatie	139
5. Handelsbeweging van boschproducten	141
6. Boschonderzoek	143
7. Personeel	144
8. Geldelijke uitkomsten	145
G. Winning, verwerking en afzet van delfstoffen en andere oerproducten; geologische onderzoekingen	147
1. Overzicht van de winning van delfstoffen	147
2. Tin	147
3. Steenkolen	149
4. Goud en zilver	152
5. Aardolie en aardgas	155
6. Andere oerproducten	156
7. Zoutwinning en zoutregie	159
8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning	161
H. Nijverheid	165
1. Algemeen overzicht	165
2. Afzonderlijke bedrijven	168
3. Electriciteitswezen	179
4. Overheidsbemoeyenis met de nijverheid	180
5. Indisch Centraal Aanschaffingskantoor	188
I. Handel	191
1. De handelsbalans van Nederlandsch-Indië over 1938	191
2. Uitvoerhandel en landen van bestemming	193
3. Invoerhandel en landen van herkomst	215
4. Binnenlandsche handel	220
5. Middenstandswezen	224
6a. Overheidsbemoeyenis met den uitvoer	225
6b. Handelsvoorlichting in het buitenland	229
7. Overheidsbemoeyenis met den invoer	230
8. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten	233
9. Venduwezen	234
10. Ljkwezen	235

	Blz.
J. Munt-, crediet- en bankwezen, coöperatie	238
1. Muntwezen	238
2. De groote banken	240
3. Volkscredietwezen	245
4. Coöperatie	253
5. Schuldbevrijding	256
6. De pandhuisdienst	257
7. De postspaarbank	259
8. Andere spaarinstellingen	261
K. Verkeer	264
1. Overzicht van het verkeer	264
2. Landwegen en bruggen	265
3. Wegverkeer	273
4. Railverkeer	275
5. Havenwezen en baggerdienst	283
6. Bebakening, kustverlichting, loodswezen, hydrografische op- nemingen	287
7. Scheepvaart	289
8. Burgerlijke luchtvaart	296
9. Post, telegraaf en telefoon	299
10. Toerisme	305
L. Waterstaat	307
1. Bevloeiing	307
2. Waterkracht	309
3. Assaineering	309
4. Landsgebouwen	310
5. Waterstaatsmaterieel	316
IV. De cultureele toestand	317
A. Christelijke en Mohammedaansche eeredienst	317
1. Christelijke eeredienst	317
2. Mohammedaansche eeredienst	321
B. Onderwijs	322
C. Kunsten en wetenschappen	347
De oudheidkundige dienst	347
Natuurbescherming	348
De jacht	351
Vulkaanbewaking	352
Enkele wetenschappelijke instellingen	352
D. De volkstelling	358
E. Publiciteit	359
De Pers	359
Lectuurvoorziening	360

	Blz.
Bioscoopfilms en filmkeuring	361
Radio-omroep	362
V. De sociale toestand	364
A. Recht en rechtsbedeeling	364
Het recht	364
De rechtspraak	365
Aanverwante onderwerpen	365
B. Bestrijding van misdadigheid	367
Gevangeniswezen	367
Strafrechtelijke dwangopvoeding	369
Reclasseering	369
Dactyloscopie	370
Crimineele statistiek	370
C. Bestrijding van de onzedelijkheid	373
D. Gebruik van verdoovende middelen en alcohol	374
De opiumregie	374
Behandeling van opiophagen	375
Beperking van het alcoholgebruik	375
E. Gezondheidszorg	377
Gezondheidstoestand van de bevolking	377
Opleiding van geneeskundig en ander technisch personeel	379
Medisch-hygiënische propaganda	379
Wetenschappelijke onderzoekingen	379
Voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten en volks- ziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid	384
Assaineeringswerken, kampongverbetering en drinkwatervoor- ziening	393
Volkshuisvesting	394
Ziekenverzorging	394
Krankzinnigenverzorging	398
Pharmaceutische aangelegenheden	401
Verschillende onderwerpen	401
F. Jeugdzorg	403
Kinderbescherming	403
G. Armenzorg	404
H. Bescherming van het grondbezit	405
Overheidsbemoedienis met uit te geven gronden	405
Overheidsbemoedienis met de particuliere landerijen	406
Uitvoering der grondhuurordonnantie	406
Kadastrale opnemingen	406

	Blz.
I. Arbeid	408
Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland	408
Arbeidsvoorwaarden	408
Werkloosheidsbestrijding en arbeidsbemiddeling	411
Arbeidswetgeving	419
Arbeidsinspectie	419
Werving van arbeiders	431
Vakbeweging	432
J. Overheidsbemoeienis met bedrijven	434
Veiligheidstoezicht	434
VI. De Staatsinrichting	438
A. De Regeering	438
B. De Volksraad	439
C. De departementale organisatie	445
D. Het Bestuur	446
Europeesch Bestuur	446
Inlandsch Bestuur	446
Bestuur over Vreemde Oosterlingen	446
De interneeringskampen in Boven-Digoel	446
Bestuurshervorming	447
Luchtbescherming	448
Overige aangelegenheden	449
E. De rechterlijke macht	450
F. De politie	451
G. De Zeemacht	453
De Koninklijke Marine	453
De Gouvernements-Marine	454
Het Marine-etablisement	455
Regelingen van verschillenden aard	456
H. De Landmacht	457
Mededeelingen van algemeen aard	457
Landsverdediging	457
Sterkte en samenstelling van het leger	457
Dienstplicht- en reservepersoneel	458
Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid	458
Wapens en diensten	460
Topografische dienst	464
Oefeningen	466
Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen	466

	Blz.
Korpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorend	467
Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek	467
Staatsmobilisatieraad	468
I. De Landsdienaren	472
J. De provinciën, stadsgemeenten, groepsgemeenschappen, regent- schappen en locale ressorten	478
K. De zelfbesturende landschappen	480
L. De waterschappen	481

107	107
108	108
109	109
110	110
111	111
112	112
113	113
114	114
115	115
116	116
117	117
118	118
119	119
120	120
121	121
122	122
123	123
124	124
125	125
126	126
127	127
128	128
129	129
130	130
131	131
132	132
133	133
134	134
135	135
136	136
137	137
138	138
139	139
140	140
141	141
142	142
143	143
144	144
145	145
146	146
147	147
148	148
149	149
150	150
151	151
152	152
153	153
154	154
155	155
156	156
157	157
158	158
159	159
160	160
161	161
162	162
163	163
164	164
165	165
166	166
167	167
168	168
169	169
170	170
171	171
172	172
173	173
174	174
175	175
176	176
177	177
178	178
179	179
180	180
181	181
182	182
183	183
184	184
185	185
186	186
187	187
188	188
189	189
190	190
191	191
192	192
193	193
194	194
195	195
196	196
197	197
198	198
199	199
200	200

